

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 33 (72) № 1 2022

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень Інституту славістики Опольського університету (Ополе, Польща);

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Статкевич Лариса Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 12 від 18.03.2022 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24632-14572ПР від 04.11.2020 року)

***Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)***

***Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)***

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Афшари А. Ш.

МЕСТО ПОСЛОВИЦ КАК УНИВЕРСАЛЬНОГО ЖАНРА В ЛИНГВИСТИКЕ..... 1

Білик К. М.

ФЕНОМЕН КРЕОЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....6

Горбань Г. М.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ
МОВОЗНАВСТВІ (НА МАТЕРІАЛІ ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ)..... 12

Мамедова А. Б.

ЯЗЫК, МЫШЛЕНИЕ И КУЛЬТУРА В МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОМ СМЫСЛЕ..... 19

Полюк І. С., Бондар Л. В., Рибчук О. С.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ 26

Рахманова Н. А.

СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ
ФОРМИРОВАНИЯ ПОДСТИЛЕЙ В ЯЗЫКЕ.....32

Руденко М. Ю.

СЛОВОТВОРНІ ПРОЦЕСИ В АМЕРИКАНСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТАХ.....38

Semenist I. V., Makhachashvili R. K.

METHODOLOGICAL MODELLING OF INNOVATIVE COMMUNICATION
FOR NEW KNOWLEDGE ACQUISITION IN THE GLOBAL DIGITAL REAM..... 46

Сидоренко О. М., Романюк С. Г.

СПЕЦИФІКА ПРИСВОЄННЯ НАЗВ ЗАКЛАДАМ РОЗВАГ
В ЗАХІДНИХ ТА СХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ..... 54

Тупчий О. В., Гриневич О. Л.

ОБРАЗ АНГЛІЇ В РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
20 СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ В. В. МАЄВСЬКОГО
«НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ»)..... 60

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ahibalova T. M., Karachova D. V., Lyutviyeva Ya. P.

TRANSLATION TRANSFORMATIONS AT THE SENTENCE LEVEL
IN ECONOMIC MEDIA DISCOURSE..... 65

Дячук Л. С., Довженко І. В.

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ:
СПЕЦИФІКА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....72

Kuzenko H. M.

UNDERSTANDING SEMIOTIC CODES IN TEXT INTERPRETATION.....78

Manyatsa M. S.

THE ROLE OF MULTIMODALITY IN LOCALIZATION
OF UKRAINIAN TOURIST WEBSITES INTO ENGLISH..... 84

Межуєва І. Ю.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ
ЯКОСТІ ІНОЗЕМНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ..... 92

Мельник Н. І. ТЕРМІНОТВОРЧІСТЬ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛІФТОВОЇ ГАЛУЗІ.....	97
Мосієвич Л. В. ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ.....	103
Набока О. М. АДЕКВАТНІ СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР У ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	108
Рябчук О. В., Шмідт Д. П. ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК ЛЕКСИЧНИЙ МАРКЕР СТРАТЕГІЙ ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ.....	113
Чепурна З. В. ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ У НІМЕЦЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ.....	118
Чернова Ю. В., Алієва Ф. С. кизи ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ АГАТИ КРІСТІ)	125
Ярова Л. О. РОЛЬ ПРИМІТОК ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЦИТАТ НА ОСНОВІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «THE SECRET HISTORY».....	130
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО	
Гусейнова Г. А. МЕТАФОРИЗАЦІЯ КАК ОДИН ИЗ ОБРАЗНЫХ ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОВ ПО ИНФОРМАТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО ЯЗЫКА).....	135
Полєєва Ю. С., Васік Ю. А. ЗІСТАВНІ ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГУЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ.....	141
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА	
Громовенко В. В. ЛІНГВІСТИЧНА БАЗА ДАНИХ ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АРХІТЕКТОНІКА ТА ФУНКЦІЙНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ.....	148
Stepanov V. V. CORPUS VS NON-CORPUS: MAIN DISTINCTIVE FEATURES.....	153
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Бродська О. О. СИМВОЛІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРАХ АРТУРА ШНІЦЛЕРА.....	158
Halahan Ya. V., Drahan O. A. TRADITION AND INTERTEXTUALITY AS TEXTUAL STRATEGIES OF CREATING THE OWN IDIOSTYLE.....	164
Козубенко Л. М. КОНЦЕПЦІЯ ПСИХОЛОГІЗМУ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА.....	172

Любецька В. В. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	177
Фокіна С. О. ДИСКУРС З ПОЗИЦІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА. ФРАНЦУЗЬКА ЛІНІЯ ВИВЧЕННЯ.....	182
Чмир А. В. ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В РОМАНІ «ДАНИЛО ОСТРОЗЬКИЙ: ОБРАЗ, ГАПТОВАНИЙ БІСЕРОМ» ПЕТРА КРАЛЮКА.....	188
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	
Гладкова М. В. МОТИВ «ЕКОЛОГІЇ ДУШІ» В РОМАНІ В. ДРОЗДА «ЗЕМЛЯ ПІД КОПИТАМИ»	195
Головко Л. Г., Кремінська І. М., Федорова Т. Є. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ РОМАНУ Г. ТЮТЮННИКА «ВИР».....	202
Демчук О. А. УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОТИП ЯК САМООБРАЗ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ МАХНА.....	207
Казанова О. В. ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ ТА ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ЕСЕЇСТИКИ ГАЛИНИ ПАГУТЯК.....	212
Кобзей Н. В. СКУЛЬПТУРНІ ОПИСИ В КАНВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА.....	216
Колкутіна В. В. ЛІТЕРАТУРА НАРОДНИЦТВА ТА РАННЬОГО МОДЕРНІЗМУ У СВІТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОСОФСЬКОЇ ЕСЕЇСТИКИ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	221
Кочерга С. О. «СТЕФАНИКІВСЬКЕ ПИСЬМО» ЯК НОМІНАЛЬНА КАТЕГОРІЯ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.....	226
Семак О. І. ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ ВИМІРИ.....	233
Чопик Р. Б. ДИВИВСЯ НА СВІТ «ОКОМ СКОВОРОДИНЦЯ» (МАЛОВІДОМІ СТУДІЇ ПРО СКОВОРОДИНСТВО І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО).....	239
РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА	
Исаев Х. Б., Демьянюк А., Кезибан Т. Э. КАРС В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ РЮРИКА ИВНЕВА.....	245
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	253

CONTENTS

GENERAL LINGUISTICS

- Afshari A. Sh.**
THE PLACE OF PROVERBS AS A UNIVERSAL GENRE IN LINGUISTICS.....1
- Bilyk K. M.**
THE PHENOMENON OF CREOLIZATION
IN CONTEMPORARY EUROPEAN MEDIA DISCOURSE..... 6
- Gorban' G. M.**
PRAGMATIC ASPECT OF LEXICAL MEANING IN CONTEMPORARY
LINGUISTICS (BASED ON PUBLIC RELATIONS MATERIALS).....12
- Mammadova A. B.**
LANGUAGE, THINKING AND CULTURE IN THE WORLD VIEW.....19
- Poliuk I. S., Bondar L. V., Rybchuk O. S.**
LINGUO-PRAGMATIC ASPECT OF MEDICAL DISCOURSE ANALYSIS..... 26
- Rahmanova N. A.**
SOCIO-LINGUISTIC FACTORS FOR THE FORMATION
OF SUB-STYLES IN THE LANGUAGE..... 32
- Rudenko M. Yu.**
WORD-FORMATION PROCESSES IN AMERICAN SOCIAL DIALECTS.....38
- Semenist I. V., Makhachashvili R. K.**
METHODOLOGICAL MODELLING OF INNOVATIVE COMMUNICATION
FOR NEW KNOWLEDGE ACQUISITION IN THE GLOBAL DIGITAL REAM..... 46
- Sydorenko O. M., Romanyuk S. G.**
SPECIFICITY OF NAMING ENTERTAINMENT INSTITUTIONS
IN THE WESTERN AND EASTERN REGIONS OF UKRAINE.....54
- Tupchiy O. V., Grinevich O. L.**
THE IMAGE OF ENGLAND IN THE RUSSIAN LANGUAGE CONSCIOUSNESS
OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY (ON THE MATERIAL
OF V.V. MAEVSKY'S STORY "ON THE BRITISH ISLES").....60

TRANSLATION STUDIES

- Ahibalova T. M., Karachova D. V., Lyutviyeva Ya. P.**
TRANSLATION TRANSFORMATIONS AT THE SENTENCE LEVEL
IN ECONOMIC MEDIA DISCOURSE. 65
- Diachuk L. S., Dovzhenko I. V.**
NATIONALLY MARKED VOCABULARY OF UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE:
PECULIARITIES OF ITS REPRODUCTION IN THE ENGLISH TRANSLATION.....72
- Kuzenko H. M.**
UNDERSTANDING SEMIOTIC CODES IN TEXT INTERPRETATION.....78
- Manyatsa M. S.**
THE ROLE OF MULTIMODALITY IN LOCALIZATION
OF UKRAINIAN TOURIST WEBSITES INTO ENGLISH.....84
- Mezhyeva I. YU.**
COMMUNICATIVE COMPETENCE AS THE BASIC CRITERION FOR EVALUATION
OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION QUALITY OF STUDENT INTERPRETERS.....92

Melnyk N. I.	
TERM-FORMATION IN THE PROCESS OF FUTURE TRANSLATORS' PROFESSIONAL TRAINING: PECULIARITIES OF ELEVATOR TERMINOLOGY TRANSLATION.....	97
Mosiyevych L. V.	
CHALLENGES OF TRANSLATING INTERNET SITES OF UKRAINIAN METALLURGICAL ENTERPRISES INTO ENGLISH.....	103
Naboka O. M.	
ADEQUATE WAYS OF METAPHORS RENDERING IN TEXTS OF POLITICAL DISCOURSE.....	108
Riabchuk O. V., Shmidt D. P.	
PROPER NAMES AS LEXICAL MARKERS OF DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION STRATEGIES.....	113
Chepurna Z. W.	
EXPRESSION OF MODAL CHARACTERISTICS IN GERMAN JOURNALISM.....	118
Chernova Yu. V., Aliieva F. S. kyzy	
PECULIARITIES OF METAPHOR TRANSLATION (BASED ON UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVELS BY AGATHA CHRISTIE).....	125
Yarova L. O.	
QUOTE AS A SIGN OF A PRECEDENT TEXT BASED ON TARTT'S NOVEL «THE SECRET HISTORY».....	130
COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS	
Huseynova G. A.	
METAPHORIZATION AS ONE OF THE FIGURATIVE SOURCES FOR THE FORMATION OF TERMS IN COMPUTER SCIENCE (BY THE MATERIAL OF THE RUSSIAN LANGUAGE).....	135
Policieva Yu. S., Vasik Yu. A.	
COMPARATIVE PERCEPTIVE CHARACTERISTICS OF LOUDNESS OF ENGLISH INSTITUTIONAL DISCOURSE.....	141
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS	
Hromovenko V. V.	
LINGUISTIC DATABASE OF POLITICAL NEOLOGISMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE: ARCHITECTONICS AND FUNCTIONAL PURPOSE.....	148
Stepanov V. V.	
CORPUS VS NON-CORPUS: MAIN DISTINCTIVE FEATURES.....	153
LITERARY STUDIES	
Brodskya O. O.	
SYMBOLIC TENDENCIES IN ARTHUR SCHNITZLER'S WORKS.....	158
Halahan Ya. V., Drahan O. A.	
TRADITION AND INTERTEXTUALITY AS TEXTUAL STRATEGIES OF CREATING THE OWN IDIOSTYLE.....	164
Kozubenko L. M.	
THE CONCEPT OF PSYCHOLOGY IN A WORK OF ART AS A LITERARY STUDY PROBLEM.....	172

Liubetska V. V. HISTORY OF THE PSYCHOLOGICAL SCHOOL DEVELOPMENT IN LITERARY SCIENCE.....	177
Fokina S. A. DISCOURSE ON POSITIONS OF LITERATURE. FRENCH LINE OF STUDY.....	182
Chmyr A. V. PARATEXTUAL ELEMENTS IN PETER KRALIUK'S NOVEL «DANILO OSTROZKY: THE IMAGE THAT IS BEATED BY BEADS».....	188
UKRAINIAN LITERATURE	
Hladkova M. V. MOTIF «ECOLOGY OF THE SOUL» IN V. DROZD'S NOVEL «LAND UNDER THE HOOVES».....	195
Holovko L. H., Kreminska I. M., Fedorova T. Ye. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE ARTISTIC SPACE-TIME CONTINUUM IN H. TIUTIUNNYK'S NOVEL «VIR».....	202
Demchuk O. A. UKRAINIAN ETHNOTYPE AS AN AUTO-IMAGE IN THE VASYL MAKHNO'S POETIC TEXTS.....	207
Kazanova O. V. THEMATIC DOMINANTS AND GENRE SPECIFICS OF ESSAYS GALINI PAGUTYAK.....	212
Kobzey N. V. SCULPTURAL DESCRIPTIONS IN THE CANVAS OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S ART WORKS.....	216
Kolkutina V. V. LITERATURE OF FOLK POPULISM AND EARLY MODERNISM IN THE LIGHT OF THE UKRAINIAN NATIONSOFOCAL ESSAYISM OF THE 1ST HALF OF THE XX CENTURY.....	221
Kocherga S. O. "STEFANYKIAN WRITING" AS A NOMINAL CATEGORY IN THE LITERARY DISCOURSE OF THE XX – EARLY XXI CENTURIES	226
Semak O. I. DISCOURSE OF NATIONAL IDENTITY IN THE DRAMATURGY OF THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY: PROBLEM-THEMATIC DIMENSIONS.....	233
Chopyk R. B. HE LOOKED AT THE WORLD "THROUGH THE EYES OF H. SKOVORODA" (LITTLE-KNOWN STUDIES ON THE INFLUENCE OF SKOVORODA'S LEARNING TO I. KOTLYAREVSKY).....	239
RUSSIAN LITERATURE	
Isayev Kh. B., Demianiuk A., Keziban T. E. ‘KARS’ IN THE LIFE AND WORK OF RYURIK IVNEV	245
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	253

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/01>**Афшари А. Ш.**

Університет Одлар Юрду

МЕСТО ПОСЛОВИЦ КАК УНИВЕРСАЛЬНОГО ЖАНРА В ЛИНГВИСТИКЕ

Національний ландшафт світу та мова є взаємозумовленими та взаємодоповнювальними поняттями, що передбачає наявність відповідних зобов'язань у мовної особи, що функціонує в рамках лінгвокультурної спільноти. Такі зобов'язання пов'язані насамперед із необхідністю відповідного структурування змісту мови. Важливою особливістю паремічних одиниць є не опис ними навколишньої дійсності, а їхня функціональна спрямованість у її інтерпретації, оцінці, суб'єктивних факторах, заснованих на етноспецифічних знаннях та культурно-історичних традиціях. Іншими словами, паремії виникають та функціонують як інструменти, що дозволяють об'єктам атрибутувати та оцінювати ті чи інші риси національного ландшафту світу. Прислів'я – це елемент мови, який передається анонімно, відбиваючи культуру суспільства, спосіб погляду світ, і навіть передачу культури між поколіннями, відбиваючи їх досвід. Прислів'я формуються для формування загальної свідомості суспільства, із знань, відфільтрованих через досвід, розум, волю та інтуїцію. У мові кожного народу, кожного племені були прислів'я. Відомо, що шумери використовували прислів'я у своїх школах як навчання. Вивчено, що існують паралелі між прислів'ями, вживаними багатьма народами світу, і шумерськими прислів'ями.

Змістова сфера прислів'їв дуже широка і може бути обмежена. Деякі прислів'я мають схожі значення, незважаючи на відмінності у формі та мові. Часто універсальне, тому що воно відображає загальний людський досвід і закони природи, те саме повідомлення можна знайти в прислів'ях різних культур. Водночас вони й специфічні. Кожна культура використовує безліч прислів'їв для вивчення характеристик цієї культури. У різних культурах можуть бути різні цінності. Прислів'я з різних культур відповідають загальноприйнятій структурі. Прислів'я поділяються на дві групи залежно від їхнього походження: національні та похідні. Різноманітність походження насправді означає різноманітність їх культур. У статті розглядаються погляди деяких учених на прислів'я і пояснюються їхні цілі на прикладах.

Ключові слова: прислів'я, антиприслів'я, пареміологія, фольклор, мова, культура, знак.

Постановка проблеми. Одной из наиболее частых проблем, с которыми сталкиваются лингвисты в современности, является семантическое и лингвокультурологическое изучение пословиц. Пословицы являются информативными и функциональными языковыми знаками культурной ценности, убеждения и мысли. Они подразумевают мудрость и истину, которые направляют людей в их общественной жизни на протяжении тысячелетий. Пословицы были впервые использованы шумерами, и они были записаны клинописью, которая датируется 3500 г. до н. э. Даже в современных технологических обществах наблюдается их своеобразная эффективность во всем мире. Пословицы передают житейские наблюдения

и переживания людей в краткой, образной и фиксированной форме.

Цель работы. Цель данной работы – исследование пословиц, принадлежащих к разным культурам, которые до сих пор актуальны как одна из основных задач лингвокультурологии, социопсихологии, этнокультурологии.

Изложение основного материала. Язык и особенности пословиц облегчают их запоминание, воспроизведение и использование людьми как эффективное средство коммуникации. Следует отметить, что некоторые пословицы больше не используются, и они вышли из сферы употребления, потому что их значения и форма передачи не соответствуют современности. Например,

пословица *'Let the cobbler stick to his last* (Пусть сапожник держится до последнего), датируемая шестнадцатым веком (н. э.) сегодня считается мертвой, потому что профессия сапожника (cobbler) больше не существует, поэтому новое поколение людей не знает значения последнего, что упоминается в пословице.

С другой стороны, некоторые пословицы добавляются к современным пословицам, хотя они датируются много веков назад. Например, арабская пословица *م وثك اعفهب* (Надейся на Бога, но верблюда всегда привязывай) была произнесена пророком Мухаммедом в седьмом веке, упоминается в Оксфордском словаре пословиц [11, с. 327]. В данной пословице передается общее значение провидения и самопомощи, и это может помочь людям в определенных ситуациях. Таким образом, пословицы вечные и играют большую роль в социальных взаимодействиях и они отражают культуры обществ, даже если выражения, используемые в пословицах больше не используются людьми.

В 20 веке в исследованиях пословиц появились два термина: паремиография и паремиология. Паремиография занимается сборником и классификацией пословиц. В паремиологии, с другой стороны, исследуются формы, определения, стиля, структуры, функции, содержание и значение пословиц. В обоих понятиях рассматривается два основных аспекта исследования пословиц, которые считаются двумя сторонами одной монеты [6, с. 12].

Паремиография берет свое начало с древних времен. Есть основные сборники пословиц.

Подробная информация о происхождении, истории и классификации пословицы. Существуют сборники пословиц на разных языках, в том числе на датском, английском, французском, испанском, немецком и итальянском языках с конца 15 века. Первые сборники пословиц были двуязычными (шумеро-аккадскими), которые датируются примерно 3500 г. до н. э. Другой появился в вавилонском источнике, датированном 1440 г. до н. э. Паремеология также имеет долгую историю, которую можно проследить до Аристотеля.

Норрик отличает пословицы от других жанров – формы в зависимости от систематического основания признаков [9, с. 180]. Особенности, упоминаемые Норриком, делятся на три группы в зависимости от положительного, отрицательного и переносного смысла в использовании пословиц. Пословицы, используемые для выра-

жения положительного смысла, включают пропозициональные, общие, дидактические, фиксированные, разговорные особенности.

Пословицы не всегда носят образный, юмористический и просодический/поэтический характер. Норрик упоминает основные характеристики пословиц, которая отличает ее от других типов паремий, в том числе от поговорок:

1. Самодостаточность.
2. Традиционность (предметы фольклора).
3. Фиксированность формы.
4. Дидактическая направленность.
5. Метафоричность [9, с. 9–13].

Хонек указывает на два важных аспекта пословицы, которыми паремиологи характеризуют афористичность пословицы. Во-первых, это диапазон применимости пословицы [3, с. 164]. Буквальные значения пословиц в значительной степени основаны на абстрактных концепциях, которые ограничены в своем применении. Они применяются к ситуациям, которые буквально связаны с понятиями, описываемыми в пословице. Многие паремиологи не учитывают пословицы буквального значения. Другие паремиологи считают их пословицами из-за их поэтического стиля и потенциального применения к различным ситуациям внутри их буквальный домен: *Haste makes waste, Practice makes perfect, Money talks, A penny saved a penny earned.*

Вторая характеристика пословиц – образность. Пословица должна иметь переносное значение, когда предполагаемое и буквальное значения расходятся. Соответственно, высказывание с абстрактными понятиями не пословица, потому что предполагаемое и буквальное значение близко к другому значению, а высказывание с конкретными понятиями есть пословица, потому что буквальное и предполагаемое значения конкретных пословиц расходятся. Конкретные пословицы запускают образы, которые становятся источниками образной интерпретации.

Трудно проследить происхождение пословицы в конкретном языке. Пословицы создаются людьми либо намеренно, либо ненамеренно. Сначала она используется в семейном кругу, а затем глобально распространяется по всему миру. Например, древние пословицы распространились по всему миру.

Во многих языках существуют пословицы с одинаковым значением, но они отличаются своей афористичностью, содержанием и структурой. Происхождение этих пословиц на соответствующих языках различаются.

Человеческий опыт, мудрость и убеждения универсальны, поэтому они становятся достоянием мира. Например, англ. пословица *'Beauty is in the eye of the beholder'* – и рус. пословица *'Красота в глазах смотрящего'* имеют почти такое же значение, которое выражается в различной форме. Некоторые английские пословицы, существующие в разных языках имеют почти одинаковые метафоры.

Например, пословица где дым, там и огонь существует на 54 языках, пословица «У стен есть уши» существует на 46 языках, а пословица «любовь слепа» существует на 37 языках [6, с. 11]. Большинство пословиц практически идентичны на всех языках. Они считаются эффективным средством метафорической коммуникации во всем мире. Они выражают общечеловеческие переживания и указывают на тесную взаимосвязь между людьми. Некоторые пословицы отражают дух культуры, потому что они представляют определенные ценности и традиции культуры.

Мидер упоминает следующие источники европейских, азиатских, и африканских пословиц:

1. Наиболее ценным источником является древнегреческая и древнеримская мудрость, которая началась с Аристотеля, Платона, Гомера и других философов. Известная мудрость греческой и римской древности распространилась по всей Европе через устную и письменную формы. Латинские пословицы были переведены на английский и другие европейские языки. Английский является вторым языком во многих странах, поэтому английские переводы латинских пословиц используются во всем мире. Примерами являются следующие пословицы: *Where there is smoke, there is fire, Barking dogs do not bite. One swallow does not make a summer. Walls have ears. One hand washes the other.*

2. Второй источник – Библия. Она оказывает большое влияние на распространение пословиц, потому что это широко переводимая книга. Библия содержит различные виды пословиц, среди которых следующее: *He who digs a pit for others – falls in himself. There is nothing new under the sun. An eye for an eye, a tooth for a tooth.*

3. Третий источник – средневековая латынь. Латынь, используемая в середине эпохи Возрождения, считается *лингва франка*. Там было разработано много новых пословиц, не относящихся к классическим временам. Много общих по значению пословиц сегодня используются: *Strike while the iron is hot. New brooms sweep clean. All that glitters is not gold. When the cat is away, the mice*

will play. No rose without thorns. Clothes do not make the man.

4. Последний источник, упомянутый Мидером, – это американские пословицы, которые были распространены по всей Европе в середине XX века средствами массовой информации. Следующие примеры – известные американские пословицы: *A picture is worth a thousand words. It takes two to tango.*

Пословицы как фольклорный жанр. Видной фигурой в фольклористике является Дандес. Он заявляет, что фольклор стар, как человечество, поэтому является самым важным свидетельством культуры и человечества. Он утверждает, что фольклор является народной «символической автобиографией» и дает взгляд на общество «изнутри». Дандес характеризует фольклор как зеркало культуры, проекция сознания, общества, и ключ к поведению [2, с. 8]. Дандес находился под влиянием идей Соссюра о знаках и различии между *langue* и *parole*, поэтому он относит фольклористику к семиотике, рассматривающей экспрессивную культуру как символическую систему.

Он утверждает, что символ, используемый в фольклорном контексте, связан с общей системой символов. Он предпочитает риторику символов, потому что значения существуют не только в языке, но и во всей области культуры [2, с. 273]. Фольклор, который часто называют «голосом народа», как устная традиция существует в песнях, мифах, рассказах, легендах, загадках, анекдотах, играх, пословицах и поговорках, эпитафии, танцах и т. д. Фольклор – это выражение культуры народа, включающее в себя его обычаи, верования и традиции. Брунванд упоминает, что фольклор раскрывает и отражает то, что существует в человеческом уме и что, следовательно, проявляется в признанных памятниках культуры, составляющие наследие народа [1, с. 1]. Поэтому фольклор является важным признаком народного мышления, взглядов, образа жизни.

Особенности пословиц делают их уникальными и разными от других фольклорных жанров. Они оказывают заметное влияние на жизни людей, и считаются лучшими индикаторами отношений, взглядов и убеждений.

Пословицы могут быть исследованы, чтобы обнаружить принципы, подразумеваемые в различных явлениях. Пословицы считаются простейшей формой метафорических жанров, которые связаны с фольклором и используются ясно и непосредственно для социальной цели.

Пословицы против анти-пословиц. Пословицы обеспечивают основу для безграничных трансформаций, которые называются антипословицами. Этот термин был введен Мидером и принят учеными пословиц во всем мире. Есть другие этикетки для этого явления в английском языке как трансформации, вариации, переделки, мутации, пародии [5, с. 326–327].

Литовкина указывает, что антипословицы, как и пословицы, столь распространенные и широко развиты в быту. Они не новые явления, возникшие в эпоху интернета и средств массовой информации. Это прослежено в восемнадцатом веке, в котором многие пословицы были подвергнуты сомнению рядом писателей, поэтов и философов, создавших различные трансформации пословиц.

В последние десятилетия это явление стало распространяться во всем мире и некоторые из антипословиц больше употребляются в устной форме, чем традиционные формы. Мидер заявляет, что анти-пословицы указывают на то, что устойчивость пословиц отнюдь не так строго, как считалось. Антипословицы обычно следуют той же структуре, что и оригинал. Пословицу можно изменить некоторые ее отдельные слова и добавить противоречивое слово или фразу. Например, пословица “A fool and his money are soon parted” «Дурак и его деньги скоро разошлись» имеет следующие новаторские вариации, которые указывают на то, что пословицы обладают впечатляющей регенерирующей силой:

1. A fool and his father's money are soon parted.
– Дурак и деньги отца скоро расстанутся.
2. A fool and his money stabilize the economy.
– Дурак и его деньги стабилизируют экономику.
3. A fool and his wife are soon parted.
– Дурак и его жена скоро расстанутся.
4. A married man and his money are soon parted.
– Женатый мужчина и его деньги скоро расстанутся
5. If a fool and his money are soon parted, why are there so many rich fools?
– Если дурак и его деньги скоро расстанутся, то почему так много богатых дураков?

6. There was a time when a fool and his money were soon parted, but now it happens to everybody.
– Было время, когда дурак и его деньги скоро расстались, но теперь это случается со всеми.

Причины появления антипословиц заключаются в том, что некоторые традиционные формы пословиц не соответствуют современности, поэтому антипословицы существуют как реак-

ции на эти традиционные пословицы, чтобы включить социальные комментарии и юмор для передачи новых сообщений, подходящих для этого возраста.

Ниже приведены некоторые примеры, в которых исходная пословица цитируется первой:

- a. Too many cooks spoil the broth
- b. Too many legislators spoil reform
- a. Nobody is perfect.
- b. No body is perfect
- a. Experience is the best teacher
- b. Expedience is the best teacher
- a. Absence makes the heart grow fonder.
- b. Absence makes the heart go wander.

Пословица против фразы пословицы.

Норрик рассматривает пословицу как традиционную образную форму, которая сама по себе может составлять целостную единицу [9, с. 8–9]. Норрик отличает собственно пословицу от других языковых форм, которые разделяют некоторые характеристики пословицы как словосочетания паремий, сентенции, клише, народных поговорок, лозунгов, крылатых слов, афоризмов и т. д.

Самое главное отличие должно быть между пословицей и пословичной фразой, потому что оба – традиционные и фигуративные варианты. Пословицы способны образовывать целостную единицу, что отличает ее от поговорочной фразы, которая не может стоять отдельно как целостная единица.

Выводы. Пословичные фразы включают идиомы, пословичное сравнение и поговорочное сравнение с *as*, *like* или *than* среди других форм. Идиома *перекинуть следы*, например, не может образовать целостную единицу, потому что в ней отсутствует субъект. Другие примеры пословичного сравнения: *older than the hills and as brown as a berry respectively*. Некоторые считали поговорки *like father, like son* и *better late than never* пословицами.

Не существует четкого определения, которое бы охватывало все свойства пословиц. Например, выражение *Confidence speaks louder than competence* – *Уверенность говорит громче, чем компетентность* – это не пословица, а что-то вроде пословицы, потому что оно имеет ту же структуру, что и поговорка *Action speaks louder than words*. Особенностью пословицы является традиционность. Это утверждение имеет воспринимаемое обобщение о некоторых людях, которые не могут выразить себя лучше, потому что им не хватает уверенности в себе по определенным причинам, хотя они мудры и умны.

Список литературы:

1. Brunvand J. H. The Study of American Folklore : An Introduction (2nd ed). New York, 1978.
2. Dundes A., & Bronner S. The meaning of folklore: The analytical essays of Alan Dundes. Logan : Utah State University Press, 2007.
3. Honeck R. P. A proverb in mind: The cognitive science of proverbial wit and wisdom. Mahwah : Lawrence Erlbaum Associates, 1997.
4. Hooker J. Working across cultures. Stanford : Stanford University Press, 2013.
5. Litovkina A. T. Anti-proverbs. In H. Hrisztova-Gotthardt & M. A. Varga (Eds.) // A comprehensive guide to proverb studies, 2014, pp. 326–352.
6. Mieder W. Proverbs: A handbook. London : Greenwood Press. Electronic copy available at: <https://ssrn.com/abstract=3533612289>
7. Mieder W. Anti-proverbs and mass communication: The interplay of traditional and innovative folklore. Acta Ethnographica Hungarica. 52 (1), 2007, pp. 17–45.
8. Mieder W. Think outside the box: Origin, nature, and meaning of modern Anglo-American proverbs. 29, 2012, pp. 137–196.
9. Norrick N. R. Subject area, terminology, proverb definitions, proverb features. Warsaw : De Gruyter Open, 2014.
10. STONE J. R. The Routledge Book of World's Proverbs. London. New York, 2006.
11. The Oxford Dictionary of Proverbs // <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199539536.001.0001/acref-9780199539536>

Afshari A. Sh. THE PLACE OF PROVERBS AS A UNIVERSAL GENRE IN LINGUISTICS

The national landscape of the world and language are interdependent and complementary concepts, which implies the existence of appropriate obligations for a linguistic personality functioning within the framework of a linguocultural community. Such obligations are connected, first of all, with the need for appropriate structuring of the content of speech. An important feature of paremic units is not their description of the surrounding reality, but their functional orientation in its interpretation, assessment, subjective factors based on ethno-specific knowledge and cultural and historical traditions. In other words, proverbs arise and function as tools that allow objects to attribute and evaluate certain features of the national landscape of the world. Proverbs are an element of language that is transmitted anonymously, reflecting the culture of a society, the way of looking at the world, as well as the transmission of culture between generations, reflecting its experience. Proverbs are formed during the formation of the general consciousness of society, from knowledge filtered through experience, reason, will and intuition. There were proverbs in the language of every people, every tribe. The Sumerians are known to have used proverbs in their schools as a teaching tool. It has been studied that there are parallels between proverbs used by many peoples of the world and Sumerian proverbs. The semantic sphere of proverbs is very wide and cannot be limited.

Some proverbs have similar meanings despite differences in form and language. Often universal because it reflects common human experience and the laws of nature, the same message can be found in the proverbs of different cultures. At the same time, they are specific. Each culture uses many proverbs to teach the characteristics of that culture. Different cultures may have different values. Proverbs from different cultures follow a generally accepted structure. Proverbs are divided into two groups depending on their origin: national and derivative. The diversity of origins they come from really means the diversity of their cultures. The article discusses the views of some scientists on proverbs and explains their purpose with examples.

Key words: proverbs, anti-proverbs, paremiology, folklore, language, culture, sign.

Білик К. М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ФЕНОМЕН КРЕОЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті визначено роль креолізованих текстів, охарактеризовано їх класифікацію, обґрунтовано значення креолізації в текстах новин жанру «Надзвичайні новини» на матеріалі французького щоденного видання «Le Parisien», англійського «BBC News», українського «Газета по-українськи». Зокрема, увагу зосереджено на функціях креолізованого тексту і продемонстровано приклади його застосування у текстах новин сучасного європейського медіа-дискурсу. Мета статті полягає у дослідженні й аналізі проблеми креолізації у текстах ЗМІ сучасного європейського медіа дискурсу. Серед основних методів дослідження було виокремлено: теоретичне узагальнення, метод суцільної вибірки, аналіз наукової літератури, метод систематизації, опису виявлених закономірностей, особливостей застосування феномену креолізації у новинних текстах жанру «Надзвичайні новини». Креолізований текст у статті розглядається як полікодовий текст, який поєднує різні семіотичні системи (зображення, анімація, мелодія, інфографіка, діаграми, графіки, схеми, малюнки). У класифікації креолізованого тексту виокремлено часткову, повну креолізацію; універсальну і приватну; за ступенем гетерогенності (нульову, ненульову); за характером іконічного компонента (статистичну, двомірну); за характером вербального компонента (усну, письмову); за обсягом інформації (репетиційну, адаптивну, видільну, опозитивну, інтеграційну). До функцій креолізованих текстів належать: інформативна, атрактивна, експресивна й естетична. Ілюстративна, аргументуюча, сатирична, створення іміджу. Композиційно-значущими складовими креолізованого інформаційного тексту є заголовок або заголовковий комплекс, ілюстрації або відео матеріали, основний текст, висновки. Досліджуючи заголовки текстів новин, було зроблено висновок, що медіатексти поєднують знаки різних видів для передачі основного повідомлення та впливу на потенційну аудиторію читачів. До таких знаків належать: знаки-символи і знаки-образи, які є взаємообумовленими і взаємозамінними. Перспективними проблемами дослідження в рамках зазначеної тематики є аналіз креолізованого тексту на матеріалі корпусу новин тематики «COVID-19».

Ключові слова: креолізований текст, вербальний, невербальний, сучасний європейський медіадискурс, Надзвичайні новини, ЗМІ, функції.

Постановка проблеми. В епоху розвитку інформаційних технологій збільшилась кількість джерел інформатизації суспільства, за допомогою яких відбувається не лише передача новин, опис найповнішої картини світу, а й привертається увага населення до подій, які частково впливають на свідомість, уяву читача [4].

Сучасні ЗМІ демонструють невеликий обсяг тексту, де застосовується значна кількість фотографій, картинок, надписів, карикатур та інших допоміжних матеріалів, які спрощують процес підготовки видання, сприяють формуванню у читача оціночного судження щодо отриманого матеріалу, викликають певні емоції [15]. О. Корда зазначає, що саме креолізація є важливим інструментом комунікації, адже привертає й утримує увагу читача завдяки смисловій організації тексту [15].

На думку О. Завадської, у сучасній міжкультурній комунікації зростає роль креолізованих текстів, де іконічні та вербальні засоби відтворюють картину світу, відображають ідеали, цінності народу. Тому, креолізовані тексти, з позиції автора, все більше набувають цінності та всебічно поширюються у сучасній комунікації [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема креолізованих текстів стала предметом дослідження вітчизняних лінгвістів: Ю. Кнорзова [14]; Ю. Сорокіна [18], Є. Тарасова [18].

Сучасні науковці, а саме: О. Анісімова [1; 2], М. Ворошилова [7], Н. Громова [10]; О. Завадська [13]; О. Скороходова [21], О. Корда [15] цікавилися питаннями лінгвістики тексту, міжкультурної комунікації на матеріалі креолізованих текстів, політичних креолізованих текстів, креолізації у текстах ЗМІ.

Проте, питання вивчення креолізації тексту на матеріалі французької, англійської та української щоденних газет раніше не виступало як предмет спеціального дослідження. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне актуалізувати проблему значущості креалізованих текстів, аналізу вербальної та невербальної складової тексту на матеріалі видань «Le Parisien» [28], «BBC News» [26], «Газета по-українськи» [9].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження й аналіз питання креолізації у текстах ЗМІ сучасного європейського медіа дискурсу. Завдання статті: дослідити поняття креалізованого тексту; визначити класифікацію креалізованого тексту; охарактеризувати функції креалізованого тексту; проаналізувати використання феномену креолізації у текстах новин жанру «Надзвичайні новини» на матеріалі видань «Le Parisien», «BBC News», «Газета по-українськи».

Дослідження проблеми креолізації у текстах ЗМІ ґрунтується на комплексному підході [24]. Серед методів дослідження виокремлено: метод теоретичного узагальнення для виявлення сутності поняття; метод суцільної вибірки, який застосовано під час відбору матеріалів для подальшого аналізу (вибір надзвичайних новин у французькій, англійській, українській мовах залежно від розміру, тематики, актуальності повідомлення); аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, визначення напрямів наукового пошуку; методи систематизації, опису виявлених закономірностей, особливостей використання феномену креолізації у новинних текстах жанру «Надзвичайні новини».

Виклад основного матеріалу. Витоки вивчення креалізованих текстів, які містять у собі іконічні коди, розпочались ще у 70-ті роки ХХ століття. За твердженням Ю. Сорокіна та Є. Тарасова, така тенденція була пов'язана з переходом лінгвістики до нової наукової парадигми, «обумовленої залученням в орбіту її вивчення все більш широкого кола явищ, пов'язаних із передачею і сприйняттям інформації в сучасному суспільстві» [22].

Початок ХХІ століття характеризується частотою появою візуальної інформації, яка викликала зацікавлення лінгвістів до невербальних засобів, які супроводжують інформацію, подану в писемній формі, у зв'язку з чим відбувався перерозподіл вербальних і невербальних компонентів [24].

Досліджуючи невербальну складову повідомлення, а саме іконічну мову, О. Анісімова зауважує, що креалізований текст є особливим лінгвовізуальним феноменом, який являє собою

складне текстове утворення, в якому вербальні і невербальні елементи утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле [2, с. 19]. За дослідженням дослідника, до креалізованих текстів належать газетно-публіцистичні, науково-технічні, тексти-інструкції, ілюстровані художні тексти, тексти реклами, афіші, комікси, плакати, карикатури [1, с. 38]. У вченнях О. Анісімової відношення між невербальною і вербальною частинами текстами носить взаємодоповнюючий характер, який у випадку розгляду зображення не потребує опису чи додаткових пояснень, оскільки є загальноприйнятим, зрозумілим кодом соціуму. Текст виконує у цьому випадку описову роль. Взаємозалежність можлива лише за умови нероздільності зображення від інформації, адже без вербального тексту людина може неправильно зрозуміти суть іконічного тексту [1, с. 128].

Г. Ейгер, В. Юхт запропонували власну типологію текстів, виокремлюючи моно- та полікодові тексти. «До полікодових текстів у широкому семіотичному сенсі мають бути віднесені й випадки поєднання природного мовного коду з кодом будь-якої іншої семіотичної системи (зображення, музика тощо)» [12, с.107].

За визначенням М. Ворошилової, термін полікодовий є таким, що включає в себе поєднання знаків різних семіотичних систем [6].

Нежура розглядає креалізовані тексти як такі, що можуть інформувати читача щодо місця, часу події, допомогти скласти портрет персонажа, віку, настрою, тощо. Таким чином, із візуального контенту можливо отримати інформацію, закладену автором [18].

Враховуючи вищезазначене, ґрунтуючись на дослідженнях О. Корда, вважаємо, що креалізований текст слід розглядати як полікодовий текст, який поєднує різні семіотичні системи, як зображення, анімація, мелодія, інфографіка, діаграми, графіки, схеми, малюнки, тощо [18].

Вивчаючи більш детально проблему креалізованого тексту, варто акцентувати увагу на класифікації та функціях досліджуваного явища.

О. Анісімова, класифікує креалізовані тексти за ступенем поєднання вербальних і невербальних компонентів: гомогенні вербальні тексти – паралінгвістично активні тексти – тексти з частковою креолізацією – тексти з повною креолізацією [2, с. 8, 15]. Також автор зосереджує увагу на паралінгвальних засобах організації тексту, до яких належать: застосування більшого шрифту, курсиву, підкреслення, написання слів великими

літерами тощо. Частина паралінгвальних засобів не співвідноситься із основним текстом, але створює всі умови для якісного та легшого сприйняття інформації [2, с. 7–10].

Н. Валгіна пропонує іншу категорію текстів, які містять часткову креолізацію (вербальна частина тексту незалежна від зображення). Науковець зауважує, що зазвичай невербальний компонент супроводжує вербальне повідомлення, однак можливим є варіант злиття компонентів за умови повної креолізації, де дві складові не можуть існувати одна без одної. Крім того, вербальна частина орієнтована на зображення або посилає до нього, а саме зображення виступає облігаторним елементом в організаційній структурі креолізованого тексту [5].

У дослідженні О. Пойманової представлено перелік критеріїв, відповідно до якого відбувається розподіл креолізованих текстів: *за ступенем гетерогенності*: а) нульова б) ненульова; *за характером іконічного компонента*: а) статистичний та динамічний; б) двомірний; *за характером вербального компонента*: а) усний; письмовий; б) такий, що включає знаки однієї природної мови або декількох природних мов; *за обсягом інформації*: а) репетиційний; б) адаптивний; в) видільний; г) опозитивні; д) інтеграційне [19].

Серед функції креолізованих текстів О. Анісімова виокремлює дві основні групи: універсальну, де функції властиві всім креолізованим текстам, і приватну – функції характерні для конкретного виду комунікації. Універсальна група містить: інформативну, атрактивну, експресивну й естетичну функції. Приватна характеризується символічною, ілюстративною, аргументуючою, евфемістичною, характерологічною, сатиричною функціями та функцією створення іміджу [2, с. 51–59].

Вивчаючи проблему креолізації у текстах ЗМІ, Н. Чичеріна визначає вагому характеристику сучасного медіатексту – багатовимірність, під якою варто розуміти поєднання вербальних, візуальних, аудіовізуальних й інших компонентів у тексті [25, с. 4].

Згідно із твердженням Т. Добросклонської, у медіатексті вербальна інформація може доповнюватися невербальним супроводом: відеорядом, звуковим супроводом, графікою. Таке поєднання елементів і ефектів впливу вербального, невербального рядів зумовлено не лише специфічними властивостями, притаманними розрізним засобам масової інформації (радіомовлення, телебачення, преса), але і різними умовами існу-

вання традиційних засобів масової інформації в Інтернеті [11, с. 18].

Як зазначає Л. Макарук, аналіз періодичних видань свідчить про те, що мову ЗМІ не можна вивчати, досліджуючи лише лінгвістичні особливості. Варто проводити комплексне дослідження, оскільки у медійному дискурсі використовується достатня кількість візуальних елементів: фотографії, зображення, інші графічні одиниці, – що викликає потребу у з'ясуванні їхньої структури, семантики, кореляції з вербальною частиною [17].

Л. Макарук повідомляє, що «феномен креолізації дає змогу розглядати складові медіадискурсу як дві різні, однак альтернативні семіотичні системи. Таким чином, якщо до структури повідомлення, окрім традиційних вербальних одиниць, входять піктограми та ідеограми, то це зумовлює потребу у розгляді усіх його елементів як синтезу вербальних та паралінгвальних компонентів» [17, с. 82].

Отже, на основі аналізу зовнішньої та внутрішньої структури текстів науковців, нами було взято за основу розбір структури тексту новин на матеріалі електронної версії французького щоденного видання «Le Parisien» [28], англійського «BBC News» [26] та українського «Газета по-українськи» [9]. Матеріалом дослідження слугувала новина з рубрики «Надзвичайні новини». Враховуючи те, що елементи зовнішньої організації тексту виконують функцію привертання уваги читача до змісту статті, використання графічних засобів у статті мають на меті виділити текст повідомлення про подію серед усіх інших матеріалів газетного випуску. Саме тому, найвиразнішим у статтях є заголовок, який надрукований великим кеглем, виділений курсивом та жирним шрифтом. Більш дрібним кеглем позначено підзаголовки. Наочні засоби, як фотографії, використовуються, здебільшого, якщо стаття велика за об'ємом (10–25 рядків). При цьому фотографія з невеликим за обсягом текстом розміщується на першій сторінці газети (à la Une).

За дослідженням К. Серажима, Н. Лютянської, у медіатексті є зашифровані коди, виражені знаками, які поділяються на: знаки-індекси, знаки-образи та знаки-символи [20, 16].

Отже, медіавидання переважно використовує знаки-образи, до яких належать фотографії, які є супроводом до тексту та знаки-символи, які привертають увагу читачів, передаючи смислове навантаження. Здебільшого такі знаки застосовуються у заголовках з метою передачі основної ідеї та зацікавлення читачів. Наприклад, у заголовку

французького видання «Le Parisien» завдяки використанню знаків-символів акумульовано основну ідею новини – залучено увагу читача новиною, в якій йде мова про викрадення з Версальського палацу макаруни Ladurée (рис. 1).

Un homme s'introduit au château de Versailles pour voler... un macaron Ladurée

Рис. 1. Заголовок з використанням знаків-символів

Інший заголовок дібрано із англійського видання, де продемонстроване обурення, здивування і розкритиковано слова президента Франції, адже він вжив ненормативну лексику при звертанні до невакцинованих громадян. Знак-символ виокремлює чітко саме ту інформацію, яка є актуальною, що допомагає привернути увагу читача (рис. 2).

Covid: French uproar as Macron vows to 'piss off' unvaccinated

© 1 hour ago

Рис. 2. Заголовок із використанням ненормативної лексики

В українському виданні у заголовку можна прослідкувати через знаки-символи зневажливе ставлення до мера міста та неприйняття місцевими жителями мосту, який був відкритий Кличком (рис. 3).

У Києві з'явився "міст Кличка" в мініатюрі - фото 3

Коментувати Роздрукувати

Рис. 3. Відображення зневажливого ставлення через використання знаку-символу

French President Emmanuel Macron has been accused of using divisive, vulgar language after he used a slang term to say he wanted to make life difficult for unvaccinated people.

"I really want to piss them off, and we'll carry on doing this - to the end," he told Le Parisien newspaper.

Рис. 4. Особливості застосування графічних засобів

Рис. 5. Знаки-образи

Важливу роль у газетах відіграють і особливості графічних засобів (розмір і колір шрифту). Із запропонованого фрагменту (рис. 4) є можливість відслідкувати, що кожен частину повідомлення виділено окремим шрифтом, що несе навантаження у сприйнятті змісту повідомлення. Спочатку подано відомості про посаду основного діяча, про якого йде мова у статті, згодом його ініціали та загострене питання.

Отже, як зазначає Є. Вировцева, креолізація тексту надає газетній новині особливу експресивність, динамізм, насиченість [8]. Однак, нині креолізація перевтілилась у звичайні норми та стандарти щодо оформлення тексту новин, вона вдосконалюється та модифікується завдяки новим технічним можливостям, мультимедійності інформаційного середовища.

Візуальний елемент медіатексту відтворено знаками-образами, використанням фотографій чи картинок персонажів статей або предметів, про які йдеться. Вони переважно різнокольорові та передають тональність вербальної частини повідомлення (рис. 5).

Отже, медіатексти поєднують у собі знаки різних видів для передачі основного повідомлення та впливу на потенційну аудиторію читачів. До таких знаків належать знаки-символи та знаки-образи, які функціонують як єдине ціле задля передачі повідомлення, реалізації атрактивної функції на читача.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у статті обґрунтовано важливість дослідження різних підходів до визначення креолізованих текстів. Креолізований текст розглянуто як полікодовий текст, який поєднує різні семіотичні системи (зобра-

ження, анімація, мелодія, інфографіка, діаграми, графіки, схеми, малюнки). Проаналізовано класифікацію креолізованого тексту на основі різних критеріїв. Серед основних функцій креолізованих текстів виокремлено: інформативну, атрактивну, експресивну, естетичну, ілюстративну, аргументуючі, сатиричну, створення іміджу. Композиційно-значущими складовими креолізованого інформаційного тексту є заголовок або заголо-

вковий комплекс, ілюстрації або відео матеріали, основний текст, висновки. Визначено різні види знаків медіа текстів для передачі основного повідомлення та впливу на потенційну аудиторію читачів (знаки-символи, знаки-образи). **Перспективи** подальшого вивчення окресленої проблеми вбачаємо в аналізі та дослідженні креолізованого тексту на матеріалі корпусу новин тематики «COVID-19».

Список літератури:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолізованих текстів) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. Москва : Академия, 2003. 128 с. URL: <https://fr.scribd.com/document> (дата звернення: 05.01.2022).
2. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолізованих и гибридных текстів). *Вопросы языкознания*. Москва, 1992. № 4. С. 71–78. URL: https://www.academia-moscow.ru/ftp_share/_books/fragments/fragment_15578.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
3. Бернацкая А. А. К проблеме «креолізації» текста: история и современное состояние. *Речевое общение: Специализированный вестник*. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 2000. Вып. 3 (11). С. 104–110.
4. Білик К. М., Махачашвілі Р. К. Дослідження функціонально-лінгвістичних аспектів заголовків текстів новин у сучасному французькому медіадискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 48. Т. 1. С. 139–143. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36875/1/RK%20Makhachashvili_%20KM%20Bilyk_Movoznavstvo.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
5. Валгина Н. С. Теория текста. Москва: Логос, 2003. С. 250. URL: [http://yanko.lib.ru/books/language/ru/%C2%E0%EB%E3%E8%ED%E0,%20%CD.%D1.%20%D2%E5%EE%F0%E8%FF%20%F2%E5%EA%F1%F2%E0.%20%CC%EE%F1%EA%E2%E0,%20%CB%EE%E3%EE%F1.%202003.%20%D0%E0%F1%EF.%20\(sl\).pdf](http://yanko.lib.ru/books/language/ru/%C2%E0%EB%E3%E8%ED%E0,%20%CD.%D1.%20%D2%E5%EE%F0%E8%FF%20%F2%E5%EA%F1%F2%E0.%20%CC%EE%F1%EA%E2%E0,%20%CB%EE%E3%EE%F1.%202003.%20%D0%E0%F1%EF.%20(sl).pdf) (дата звернення: 05.01.2022).
6. Ворошилова М. Б. Креолізованный текст: основные 169 принципы определения. URL: <http://www.engectver.ru/Konferenciya/2s/voroshilova.php/> (дата звернення: 05.01.2022).
7. Ворошилова М. Б. Политический креолізованный текст: ключи к прочтению : монография. Екатеринбург : Уральский гос. пед. ун-т, 2013. 194 с.
8. Выровцева Е. В. Креолізация публицистического текста как способ выражения позиции автора. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2017. № 12 (408). Филологические науки. Вып. 110. С. 46–55. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kreolizatsiya-publitsisticheskogo-teksta-kak-sposob-vyrazheniya-pozitsii-avtora> (дата звернення: 05.01.2022).
9. *Газета по-українськи* : веб-сайт. URL: <https://gazeta.ua/news/np> (дата звернення: 05.01.2022).
10. Громова Н. С. Креолізация текстов печатных СМИ как способ манипуляции адресатом. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2014. № 8 (38). Ч. 1. С. 59–63. URL: https://www.gramota.net/articles/issn_1997-2911_2014_8-1_15.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
11. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ.
12. Эйгер Г. В., Юхт В. Л. К построению типологии текстов. *Лингвистика текста: Материалы научной конференции при МГПИИЯ им. М. Тореца*. Ч. I. М., 1974. С. 103–110.
13. Завадська О. В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. *Лінгвістичні дослідження*. 2016. Вып. 43. С. 163–169. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/1354> (дата звернення: 05.01.2022).
14. Кнорозов Ю. В. Письменность индейцев майя. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. 663 с.
15. Корда О. А. Креолізованный текст в современных печатных СМИ: структурно-функциональные характеристики : автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.01.10. Екатеринбург, 2013. 24 с.
16. Лютянська Н. І. Полікодовість як ознака англомовних мас-медійних текстів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2019. № 11. С. 88–92.
17. Макарук Л. Л. Специфіка сучасного англомовного мас-медійного дискурсу. *Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк*. 2012. № 23. С. 81–83.
18. Нежура Е. А. Новые типы креолізованих текстів в коммуникативном пространстве интернета. *Теория языка и международная коммуникация*. Вып. 12.
19. Пойманова О. В. Семантическое пространство видеовербального текста: автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ольга Валентиновна Пойманова ; Моск. ордена Дружбы народов лингв. ун-т. М., 1997. 24 с.

20. Серажим К. Семантичний і семіотичний аспекти аналізу текстів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Журналістика*. 2013. № 20. С. 34–36.
21. Скороходова Е. Ю. Теория нормы и её реализация в текстах современных средств массовой информации. М. : Прометей, 2006. 212 с.
22. Сорокин Ю. А., Тарасов Є. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. *Оптимизация речевого воздействия*. Москва : Наука, 1990. С. 180–195.
23. У Києві з'явився «міст Кличка» в мініатюрі – фото. 2022. *Газета по-українськи* : веб-сайт. URL: https://gazeta.ua/articles/kiev-life/_u-kiyevi-zyavivsyia-mist-klichka-v-miniaturii-foto/1061178 (дата звернення: 05.01.2022).
24. Федоров А. О. Особливості політичної карикатури як виду креолізованого тексту : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти бакалавр. Херсон, 2020. 67 с.
25. Чичерина Н. В. Типология медиатекстов как основа формирования медиаграмотности. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2007. № 9 (47). С. 159–166.
26. *BBC News* : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59873833> (дата звернення: 05.01.2022).
27. Covid: French uproar as Macron vows to 'piss off' unvaccinated. 2022. *BBC News* : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59873833> (дата звернення: 05.01.2022).
28. *Le Parisien* : веб-сайт. URL: <https://www.leparisien.fr/faits-divers/> (дата звернення: 05.01.2022).
29. Un homme s'introduit au château de Versailles pour voler... un macaron Ladurée. 2022. *Le Parisien* : веб-сайт. URL: <https://www.leparisien.fr/yvelines-78/un-homme-sintroduit-au-chateau-de-versailles-pour-voler-un-macaron-laduree-04-01-2022-3YKMJRK3ERBLLE624WO4FCSHTM.php> (дата звернення: 05.01.2022).

Bilyk K. M. THE PHENOMENON OF CREOLIZATION IN CONTEMPORARY EUROPEAN MEDIA DISCOURSE

The article defines the role of creolized texts, characterizes their classification, substantiates the meaning of creolization in the news texts of the genre “Extraordinary News” on the material of the French daily “Le Parisien”, English “BBC News”, Ukrainian “Gazeta na Ukraini”. In particular, attention is focused on the functions of the realized text and examples of its application in the news texts of modern European media discourse are demonstrated. The aim of the article is to investigate and analyze the problem of creolization in the texts of modern European media discourse. Among the main methods of research were: theoretical generalization, the method of continuous sampling, the analysis of scientific literature, the method of systematization, the description of the identified patterns, the features of the application of the phenomenon of creolization in the news texts of the genre “Extraordinary news”. Creolized text in the article is considered as a polycode text that combines different semiotic systems (image, animation, melody, infographics, diagrams, charts, drawings). In the classification of the creolized text is distinguished partial, full creolization; universal and private; by the degree of heterogeneity (zero, non-zero); by the nature of the iconic component (statistical, two-dimensional); by the nature of the verbal component (oral, written); by the amount of information (repetitive, adaptive, selective, opposite, integrative). The functions of creolized texts include: informative, attractional, expressive and aesthetic. illustrative, argumentative, satirical, image creation. The compositional and significant components of a creolized informational text are the title or headline complex, illustrations or videos, the main text, and conclusions. By studying the headlines of news texts, it was concluded that media texts combine signs of different types to convey the main message and influence on the potential audience of readers. Such signs include: signs-symbols and signs-images, interdependent and interchangeable. The analysis of the creolized text on the material of the news corpus “COVID-19” is a promising research problem within the framework of this topic.

Key words: creolized text, verbal, non-verbal, modern European media discourse, Extraordinary News, media, functions.

Горбань Г. М.

Національний транспортний університет

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ (на матеріалі паблік рилейшнз)

У статті розглянуто особливості структури лексичного значення мовних одиниць, яким властива прагматична функція. Прагматичний аспект лексичного значення визначають як відношення мовців до використаних знаків і відповідний вплив знаків на людей. Дослідження особливостей функціонування лексики в динаміці, на основі контексту, дозволяє краще зрозуміти системні відношення між мовними одиницями, безпосереднє співвідношення слова з дійсністю, вплив суспільно-політичних явищ на розширення словникового запасу мови та мовленнєвої компетенції.

Автор аналізує функціонально-стилістичні особливості емоційно-оцінного змісту мовних одиниць, досліджує оцінку семантику в мікросистемі агентивних іменників на матеріалі паблік рилейшнз. У результаті засвідчено системний характер функціонування мовних одиниць, яким властива оцінна семантика. Оцінювання різноманітних явищ реальності є надзвичайно важливою складовою когнітивної діяльності суб'єкта. Визначення функціонально-стилістичної приналежності слова може бути тісно пов'язано з визначенням його експресивної ролі, емоційних властивостей.

На формування оцінної семантики агентивних іменників, як і на розвиток мови в цілому, значний вплив мають екстралінгвістичні фактори, завдяки яким трансформується мовна свідомість і виникає необхідність в нових номінаціях.

Використання великої кількості агентивних іменників в контексті паблік рилейшнз свідчить про вплив суспільно-політичного життя на розвиток та функціонування мови, її семантику, прагматичну спрямованість.

Ключові слова: мовознавство, семантика, прагматичний аспект, агентивні іменники, критерії оцінки, паблік рилейшнз.

Постановка проблеми. Лексичний аспект вивчення найменувань паблік рилейшнз важливий для розуміння процесів, які відбуваються не тільки в суспільно-політичному, економічному, науковому житті суспільства, а й в сучасному мовознавстві, як російському, так і українському. Дослідження особливостей функціонування лексики в динаміці, на основі контексту, дозволяє краще зрозуміти системні відношення між мовними одиницями, безпосереднє співвідношення слова з позамовною дійсністю, вплив суспільно-політичних явищ на розширення словникового запасу мови та мовленнєвої компетенції.

Як завдання і цілі суспільної навчальної дисципліни впливають на розвиток і функціонування мови, її семантику, прагматичну спрямованість?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві однією з головних проблем лінгвістичної прагматики є вивчення емоційно-оцінного змісту мовних одиниць. «У лінгвістиці прагматичне значення залишається майже недослідженим» [9, с. 67–69, 247–248].

Вивченню цієї проблематики присвятили свої наукові роботи як російські, так і українські мовознавці: В. Виноградов, Д. Шмельов, Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Трунова, Т. Космеда, Т. Маркелова, В. Гак, Н. Іваницька, В. Телія, А. Потєбня, Н. Амосова, І. Смирницький та ін.

Постановка завдання. Ми ставимо завдання проаналізувати особливості формування прагматичного аспекту лексичного значення мовних одиниць в сучасному мовознавстві, відзначити функціонально-стилістичні особливості емоційно-оцінного змісту мовних одиниць, дослідити зміни, які відбуваються в мікросистемі агентивних іменників на матеріалі паблік рилейшнз.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні мовознавство займає важливе місце в системі знань про мову і суспільство. На думку Гумбольдта, саме мова втілює в собі своєрідність цілого народу, і саме мова насамперед формує і визначає національний характер [6]. Таким чином, наука одержує статус виключно ефективного й динамічного інструментарію людської діяльності, що визначає

зацікавленість вчених до прагматичних аспектів і проблем теорії пізнання.

Серед основних аспектів лексичного значення вчені виділяють сигнікативне, синтагматичне структурне значення, парадигматичне, прагматичне (емотивне значення), сигматичне (предметне, денотативне, ситуативне) значення.

Розглянемо окремі погляди вчених на класифікацію лексичних значень, особливості формування прагматичного аспекту лексичного значення в сучасному мовознавстві.

Зокрема, В. Виноградов вказав на залежність типу лексичного значення від граматичної приналежності слова, назвав фактичні суттєві компоненти лексичного значення (номінативність, зв'язок з поняттям, синтагматичні властивості слова) і на основі характеру вираження цих компонентів сформував класифікацію лексичних значень. Н. Амосова повністю відкидає наявність у мові вільних номінативних значень, виділяючи три основні типи значень: лексично зв'язані, синтаксично зв'язані та фразеологічно зв'язані слова.

На думку вчених, особливістю структури лексичного значення мовних одиниць, яким властива прагматична функція, є той факт, що «такі одиниці не тільки розуміються (інтелектуальна сторона), але й переживаються (емоційна сторона), виконують не тільки комунікативну функцію, але й оцінну (емотивну, поетичну, естетичну)» [12, с. 103].

Поняття оцінки прийшло до мовознавства з логіки оцінок, де оцінка трактувалась як вислів про цінності. А. Івін вважає, що під цінністю або добром необхідно розуміти все, що є об'єктом інтересів, вподобань, цілей, бажань (на нашу думку, позитивних) [7].

Емоційна оцінка «являє собою позитивне або негативне емоційне оцінювання, встановлення суб'єктом емоційно-оцінювального статусу будь-якого або будь-чого, вираження емоційного вподобання (схвалення або несхвалення)» [8, с. 18]. У мові, і перш за все в її лексико-семантичній системі, таке оцінювання закріплюється за стилістично маркованими одиницями (за допомогою яких даються кваліфікації «добре», «погано», але не «байдуже»), словами, які володіють різними конотаціями, образними асоціаціями [12].

Оцінювання різноманітних явищ реальності є надзвичайно важливою складовою когнітивної діяльності суб'єкта. Зважаючи на це, Н. Арутюнова дає визначення оцінки як «власне людської категорії, закладеної фізичною і психічною природою людини, її буттям і почуттями, вона закла-

дає його мислення і діяльність, відношення до інших людей і предметів реальності, її сприйняття мистецтва» [3, с. 5].

«У лінгвістиці прагматичне значення залишається майже недослідженим» [2, с. 67–69, 247–248]. До прагматичних елементів мовної одиниці відносять її конотації (змістові асоціації), на яких базується образне мислення, метафоричне використання цієї одиниці у вторинній семантичній функції («жирний кіт» (про політика-ліберала) тощо [12].

Як вважають науковці, при компонентному аналізі семантики слова (його сигнікативного значення) не виявляється якихось спеціальних компонентів, які відрізняють нейтральне слово від стилістично маркованого, емоційно забарвленого, експресивно підкресленого. На думку А. Смирницького, «відмінність в стилістичному характері двох слів не є відмінністю в їх значенні» [16, с. 199]. Відмінність в таких словах треба шукати не в їх семантиці (сигнікативному значенні), а у відношенні до них (закріпленому в прагматичному значенні) з боку мовного колективу.

Різні аспекти значення тісно пов'язані і взаємодіють в межах одного цілого – лексичного значення мовної одиниці. Зміна одного із компонентів лексичного значення відображається в співвідносних змінах інших, і, як наслідок, і в зміні всього цілого – лексичного значення [12].

Учені зазначають, що визначення функціонально-стилістичної приналежності слова також може бути тісно пов'язано з визначенням його експресивної ролі, виразності емоційних властивостей та інших особливостей, які називаються стилістичним забарвленням слова або його конотативним співзначенням. Проте конотативність може бути обумовлена не тільки експресивно-емоціональними, (стилістичними) відтінками. Вона властива і словам, які функціонально більш чітко закріплені, вживаються переважно в якомусь одному зі стилів мовлення. У цьому випадку деякі науковці говорять про функціонально-стильову конотацію, або «функціонально зафарбовану лексику» [9, с. 32–37].

Таким чином, прагматичний аспект лексичного значення відповідно до загальної концепції семіотики науковці визначають як закріплене в мовній практиці відношення мовців до використаних знаків і відповідний вплив знаків на людей. До прагматики лінгвістичного знака відносять широкий спектр явищ – «від експресивних елементів лексичного значення до модальних компонентів значення» [2, с. 67]. «Під парадигмою необ-

хідно розуміти ... історичні, культурні, соціальні умови і всю сукупність людських знань і вірувань, в середовищі яких відбувається функціонування мови і які впливають на використання мови і на відношення до неї (які б форми це відношення не мало)» [5, с. 8].

Більшість вчених включають стилістичний компонент в семантичну структуру слова. «Зрошеність стилістичного компонента значення з денотацією ґрунтується на когнітивних закономірностях, оскільки цей компонент є не чим іншим як лінгвістичним вираженням оцінки» [11, с. 196].

Розглянемо особливості структури лексичного значення мовних одиниць, яким властива прагматична функція, в контексті публік рилейшнз. Мовознавці вважають, що додаткове оцінювання, особливе експресивно-емоційне забарвлення слів виражається в семантичному слові по-різному. По-перше, воно може бути створене за допомогою особливих словотвірних засобів – префіксів, суфіксів, повторів однокоренових слів тощо. Порівняйте: **суд** – **судилище**, **судити**, **пересуд**; **піар** – **піарщина**, **піарити**, **піарник**; **лобїзм** – **лобїювання**, **лобі**, **лобіст**; **авантюра** – **авантюрист**, **авантюризм**; **корупція** – **корупціонер**; **гра** – **гравець**; **сварка** – **сварити**, **насварити**; **купити** – **підкупити**; **мафія** – **мафіозі**; **шарлатан** – **шарлатанство**; **брехня** – **брехун**, **брехати**. Такий спосіб є одним із продуктивних в лінгвістиці.

По-друге, експресивно-емоційне забарвлення властиве самій семантиці окремих слів. Наприклад: **мафія** (італ. *ma(f)fia*) – це не тільки терористична організація, яка використовує методи насилля, терору і шантажу і має зв'язки з поліцією, судовими чиновниками, державними структурами, але й організовані бандитські угруповання, які зросли з правоохоронними органами і діють таємно в своїх інтересах. **Мафіозі** – не тільки член мафії, але й член мафії, який діє таємно, порушуючи закони [15, с. 441]. **Авантюрист** – не просто «людина, яка здійснює авантюри, але й «безпринципна людина, яка здійснює сумнівні безчесні справи» [13, с. 18]. Значення подібних слів відповідно до функції, яку вони виконують, є експресивно-синонімічними.

По-третє, стилістичне забарвлення може входити як елемент в загальну семантичну структуру слова (поряд з його основним, предметно-логічним співвіднесенням). Подібне явище ми спостерігаємо в словах, які виражають почуття – **любити**, **ненавидіти**, **жаліти**, **поважати**, **сумніватися**; переживання – **хвилюватися**, **радіти**, **підклу-**

ватися; ознаки і якості – **відмінний**, **гарний**, **добрий**, **злий**, **підлий**. На думку Д. Шмельова, такі слова використовуються для надання мові емоційного забарвлення [18].

Функціонально-стилістичне забарвлення передається в більшості тими словами, сфера використання яких функціонально маркована, тобто більш-менш закріплена [17]. Наприклад, ми попередньо знаємо, що слова **комюніке**, **посол**, **аташе** використовуються в офіційно-діловому стилі; слова **референдум**, **вибори**, **депутат**, **президент**, **радник**, **активіст**, **партія**, **коаліція**, **виборці** використовуються в суспільно-політичному житті; слова **пропаганда**, **експлуатація**, **реваншизм**, **агітація**, **конфронтація** активно використовуються в публіцистичному стилі.

Експресивно-стилістичне забарвлення інколи допомагає уточнити і функціонально-стильову конотацію. Так, негативно-несхвальне оцінювання слів **брехун**, **шахрай**, **горлопан** інформує про їх приналежність до розмовно-побутового стилю. А урочисто-висока стилістична оцінка слів **воїн**, **захисник**, **патріот**, **герой**, **знаменитість**, **борець**, **піонер** вказують на їх книжний характер.

Відмінність у словах **громадськість**, **особистість**, **публіка**, **група**, **маса**, **натовп**, **секти**, **класи**, **касти** варто шукати не в відношенні до реалій, а у відношенні до функції цих слів у мові та мовленні, які за ними закріпилися в суспільстві. А ця відмінність вказує на віднесеність мовної одиниці до людини, її думок і почуттів, до людини, яка створює мову відповідно до своєї свідомості, що складає прагматичний або людський фактор у мові, до якого сьогодні звернена достатньо велика увага.

На думку вчених, поняття про власне стилістичну конотацію і функціонально-стильове забарвлення зазвичай розкривається на фоні так званих стилістично нейтральних лексичних одиниць, які поза контекстом позбавлені будь-якого забарвлення і можуть бути однаково вільно використані у всіх функціональних стилях [17].

Функціонально-стильова приналежність слів менше впливає на лексичне значення слова, ніж емоційно-експресивне забарвлення [17].

Вираженням соціально-значимих конотацій є функціонування цілого пласта лексики, яка пов'язана з суспільно-політичним, економічним життям суспільства. Надзвичайно цікаво простежити точки дотику і відмінностей вживання цієї частини лексики, динаміку їх семантико-конотативних змін в процесі історичного розвитку. Наприклад, відомо, що в часи В. І. Даля слово

спекулянт не мало негативної характеристики і було синонімом для визначення ділової людини, підприємця, що і відображено у словнику. А вже в словниках радянського періоду це ж слово набуває негативного забарвлення і використовується як синонім до таких понять як **ділок, спритник**, людина, яка наживається на фінансових аферах. Таку ж оцінку отримує і слово **підприємець**: ділок, спритник, організатор вигідних заходів (МАС III, 369).

Окремою проблемою є вплив соціальних конотацій на сферу мовної регламентації. Сучасні історико-політичні події зумовили появу негативних конотацій, які пов'язані з найменуванням **арабів-ісламістів** (терористи, бандити, шахіди).

У контексті паблік рилейшнз розглянемо зміни, які останнім часом відбуваються в мікросистемі агентивних іменників, які називають особу. Проаналізуємо, як суспільні події відображаються у мові, її словнику, впливають на формування оцінної семантики мовних одиниць.

Оцінка є цілісним аспектом значення, яке може мати узуальний або оказіональний характер. Оцінка відображає відношення суб'єкта до об'єкта діяльності за допомогою мовних засобів. Наприклад, іменники **магнат-хижак, волонтер, патріот, герой, терорист**, називаючи людину як носія ознаки, як діяча в сфері морально-етичних відносин, містять в собі і окрему їхню оцінку. «Вони являють собою структурно і функціонально більш складні утворення, ніж предметні імена, наближаючись до імен означальних» [1].

Взявши за основу класифікації семантику, ми виділили декілька тематичних груп, а саме слова, які характеризують людей за їхніми політичними поглядами: **демократ, патріот, націоналіст, екстреміст, центрист, праві** та ін.

– за соціальним станом: **олігарх, безробітний, робітник, няня, домогосподарка, раб, слуга, емігрант, виходець з народу, громадянин, король, князь, козак, біженець, вождь, студент, службовець**;

– за науковою діяльністю: **вчений, філософ, мислитель, історик, соціолог, психолог, соціолог-емпірик, учитель, філософ-вихователь, законотворець, патріарх науки, професор, автор підручника**;

– за ринковою діяльністю: **дилер, продавець, покупець, акціонер, брокер, дистриб'ютор, віце-президент компанії, експерт з ринкової економіки, власник-бізнесмен, менеджер, посередник, інвестор, клієнт, аудитор, підприємець, експерт з трудових договорів**;

– за характером вчинків: **волонтер, донор, філантроп, герой, опікун, піонер, борець за незалежність, доброволець**;

– за внутрішніми людськими якостями: **шарлатан, ділок, брехун, спритник, лицемір, «добрий дідусь», «жорстокий король»**;

– за участю в суспільно-культурному житті: **зірка, циркач, художник, знаменитість, оратор, іміджмейкер, гравець**;

– за участю в суспільно-політичному житті: **президент, прем'єр-міністр, віце-президент, спікер, міністр, депутат, мер, посол, прес-секретар, ідеолог, політолог, законодавець, електорат, помічник президента, лобіст, політик**;

– за участю в роботі ЗМІ: **працівник ЗМІ, журналіст, редактор, спічрайтер, оглядач, радіокоментатор, репортер, експерт з питань управління ризиком, власний кореспондент, публіцист, головний редактор**;

– за релігійними поглядами: **папа, кардинал, єпископ, архієпископ, священник**;

– за сімейним станом, спорідненістю: **чоловік, жінка, родичі, «свої», «чужі», друг**.

Досить велику групу людей складають слова, які називають представників професії паблік рилейшнз: **спеціаліст ПР, піарник, комунікатор, ПР-співробітник, ПР-адвокат, публіцист = творець політики = працівник ПР, менеджери-прикордонники, майстер техніки впливу на маси, експерт-радник, ПР-ремісник, ПР-професіонал, ПР-керівник, прес-посередник, ініціативний лідер** та багато інших.

Аналізуючи конкретні лексеми за характером оцінки, очевидно, що в назвах осіб переважають назви позитивного, емоційно-експресивного характеру.

Окрему групу слів, у яких простежується негативне емоційно-експресивне забарвлення, представляють стереотипи: **клан, мафія, корупціонер**.

Представники тих чи інших політичних течій, партій також сприймаються на основі складених стереотипів. Серед них: **«комуняки», націоналісти, зрадники, патріоти, ліберал («жирний кіт»), бютівці, регіонали (біло-голубі), «прихватизатори»**.

Як зазначає автор підручника «Основи паблік рилейшнз» В. Королько, «хочемо ми того чи ні, але всі ми стали жертвами таких стереотипів» [10, с. 193].

Серед емоційних стереотипів функціонують **добрий господар, берегиня домашнього затишку**, які викликають повагу і довіру.

Зустрічаються випадки, коли окрему оцінку сему агентивні іменники отримують від приєднання до них приклади: **філософ-вихователь, експерт-радикал, людина-легенда, менеджер-прикордонник** та ін.

Як зазначають вчені, «до семантики (слів, понять, ярликів) треба підходити дуже обережно. Оскільки мова і значення слів постійно змінюються» [10, с. 194].

Написання слів у лапках сприяє утворенню іронічних характеристик людей: **«добрий дідусь»**. «...Айві Лі поставив перед собою завдання замінити суспільний імідж Дж. Рокфеллера як «жорстокого короля» на імідж «доброго дідуся» [10].

Використання слів-антонімів вносить контраст в семантику слів, підсилює їх експресивний характер: **свій – чужий, жорстокий король – добрий дідусь, патріот – зрадник**.

Образно-оцінне переосмислення професійно-термінологічних одиниць дає можливість глибше розібратися в значимості того чи іншого явища: **капітан великого бізнесу, майстер техніки впливу на маси, зірка першої величини**.

Відтінок неприємної, але потрібної роботи вносить фразеологічне сполучення **«розгрібачі бруду»**.

Поважне відношення до людини і позитивну емоціонально-експресивну оцінку виражає іменне словосполучення: **«батько» паблік рилейшнз**.

«Виходець із Джорджії, випускник Пристонського університету (Айві Ледбеттер Лі), якого пізніше назвуть «батьком» паблік рилейшнз, розпочав свою роботу репортером в нью-йоркській газеті «Уорлд» [10, с. 62].

На формування оцінної семантики агентивних іменників, як і на розвиток мови в цілому, значний вплив мають екстралінгвістичні фактори, завдяки яким трансформується мовна свідомість і виникає необхідність в нових номінаціях. Вона здійснюється шляхом утворення нових назв за рахунок національних ресурсів (**рухівець, центрист**), субстантивзації прикметників (**ліві, праві, помаранчеві, біло-голубі**), актуалізації значень нейтральних іменників в окремому тексті (**гравці, зірка, знаменитість**), повернення застарілих лексем до активного використання (**пан, пані**), запозичень (**спонсор, меценат, дилер, філантроп**) та ін.

Треба зазначити, що відібрані нами для аналізу агентивні іменники в контексті паблік рилейшнз функціонують як в однині, так і в множині. Але більшість іменників відноситься до чоловічого роду. Це значить, що особи чоловічої статі більш активні в суспільно-політичному житті як в пози-

тивному, так і в негативному аспекті. А ще це може свідчити про гендерну нерівність.

Оцінну семантику і емоційно-експресивну характеристику мають збірні іменники: **громадськість, організація, публіка, аудиторія, група, натовп, команда, маси, коло людей** та ін.

Одні з авторів монографії «Ефективні паблік рилейшнз» (С. Катліп, А. Сентер, Г. Брум), проаналізувавши еволюцію концепції цієї науки, запропонували наступне трактування: «Паблік рилейшнз – це функція управління, яка сприяє налагодженню чи підтримці взаємовигідних зв'язків між організацією і громадськістю, від якої залежить її успіх чи невдача» [10, с. 29].

У словнику знаходимо значення слова **громадськість** – «суспільство, провідна його частина, яка виражає його думку; суспільні організації» [13, с. 376]. У паблік рилейшнз під громадськістю розуміють будь-яку групу людей (і навіть окремих індивідів), які так чи інакше пов'язані з життєдіяльністю організації чи установи, і на яких можна вплинути для досягнення конкретної цілі.

У багатьох випадках оцінну сему іменники отримують від приєднання до них прикметників: **активна громадськість; латентна громадськість; вперта публіка; мовчазна, пасивна, нейтральна, індиферентна більшість; приєднанням префікса не-: негромадськість, неактивна громадськість** та ін.

У теорії і практиці паблік рилейшнз широко використовується ситуативний підхід, який був запропонований американським філософом, представником прагматизму Джоном Дьюї. На його думку, група громадськості формується на основі розуміння якогось зла, яке може нашкодити спільному інтересу окремого кола людей [10, с. 136]. У розгорнутому вигляді в паблік рилейшнз розрізняють 150 груп громадськості.

Схвальну, позитивну семантику мають збірні іменники **публіка, громадськість, активна аудиторія, команда**. Тобто ті групи, які чітко розуміють свою життєву позицію, сповідують моральні принципи і закони.

З точки зору важливості громадськості для організації виділяються такі групи: **головна, другорядна, маргінальна; традиційна і майбутня; прибічники, опоненти і байдужі**.

За демографічними чи іншими ознаками громадськість розділяється на ту, **яка реагує на всі проблеми**; і на громадськість, **байдужу, індиферентну**.

При формуванні типів груп громадськості в паблік рилейшнз застосовується психографіч-

ний підхід до особливостей людей, врахування їхнього емоційного стану, ціннісних орієнтирів, особливостей поведінки, стилю життя.

У паблік рилейшнз представлена типологія споживачів, перш за все американських. Тому їх окремі найменування не зафіксовані у вітчизняних словниках і носять okazionalnyi характер. Вони відомі тільки вузькому колу спеціалістів, які займаються питаннями паблік рилейшнз, маркетингу і реклами.

Серед таких найменувань функціонують наступні типи споживачів: **орієнтовані на принцип, на статус; віруючі; виконавці; майстри; дослідники** та ін.

На думку авторів написання книг з паблік рилейшнз, «щоб глибше зрозуміти проблеми, які хвилюють громадськість і знайти кращі шляхи виходу з них, працівники ПР не повинні сподіватися виключно на інтуїцію, вони зобов'язані спиратися на висновки таких соціальних наук, як психологія, соціологія, соціальна психологія, широко користуватися їхньою методологією вивчення суспільної думки, процесів комунікації і семантики» [10, с. 37].

Агентивні іменники задіяні майже у всіх сферах суспільного життя і відображають важливі процеси в суспільно-політичній, науковій, економічній, культурній та ін. сферах. Одні з лексем входять до активного запасу мови, а інші залишаються відомими тільки вузькому колу фахівців. Наприклад: **комівояжер, реципієнт, респондент, спічрайтер, філантроп** та ін. (**комівояжер** – [< франц. *commisvoyageur* – подорожуючий службовець – роз'їзний агент, який реалізує товари за дорученням і від імені певного підприємства. Інша назва – вояжер [15, с. 164]; **філантроп** – [грец. *Philanthropos* – людинолюбивий] – той, хто сприяє благодійності, допомагає нужденним [15, с. 711]).

У контексті паблік рилейшнз функціонує велика кількість іншомовних запозичень, не завжди (на нашу думку) виправданих з точки зору ресурсів російської та української мов.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз мовного матеріалу засвідчив, що особливістю структури лексичного значення мовних одиниць, яким властива прагматична функція, є той факт, що «такі одиниці не тільки розуміються (інтелектуальна сторона), але й переживаються (емоційна сторона), виконують не тільки комунікативну функцію, але й оцінну (емотивну, поетичну, естетичну» [12, с. 103].

До прагматики лінгвістичного знака відносять широкий спектр явищ – «від експресивних елементів лексичного значення до модальних компонентів значення» [2, с. 67].

Віднесеність мовної одиниці до людини, її думок і почуттів, до людини, яка створює мову відповідно до своєї свідомості, складає прагматичний фактор у мові.

На формування оцінної семантики агентивних іменників, як і на розвиток мови в цілому, значний вплив мають екстралінгвістичні фактори, завдяки яким трансформується мовна свідомість і виникає необхідність в нових номінаціях. Оцінна семантика (позитивна чи негативна) властива кожній з представлених лексичних одиниць.

Відмінність в словах треба шукати не у відношенні до реалій, а у відношенні до функцій цих слів, які встановилися в мові і мовленні, тобто у відношенні до них мовного соціуму.

Системний характер функціонування мовних одиниць, яким властива оцінна семантика, використання великої кількості агентивних іменників в контексті паблік рилейшнз свідчить про вплив суспільно-політичного життя на розвиток та функціонування мови, її семантику, прагматичну спрямованість.

Функціонування в контексті паблік рилейшнз розмаїття іншомовних запозичень свідчить про поповнення словникового запасу мови. Хоч деякі запозичення, ми вважаємо, не завжди виправдані з точки зору ресурсів російської та української мов.

Список літератури:

1. Акуленко В. В. Англо-русский и русско-английский словарь «ложных друзей переводчиков». Москва, 1969, 384 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка). Москва, 1974, 367 с.
3. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. Москва, 1984, 287 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь, 2005, 1917 с.
5. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория. Москва, 1973, 248 с.
6. Иванова Л. П. Курсы лекций по общему языкознанию. Научное пособие. Київ. Освіта України, 2006, 312 с.
7. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. Москва, 1970, 229 с.

8. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Ленинград, 1978, 160 с.
9. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. Москва, 1983, 223 с.
10. Королько В. Г. Основы публичной речи. Київ, 2001, 526 с.
11. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Київ, Знання, 2004, 326 с.
12. Новиков Л. А. Семантика русского языка. Учебное пособие. Москва : Издательство «Высшая школа», 1982, 272 с.
13. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва, 1984, 796 с.
14. Семенюк О. А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте. Кировоград, 2001, 268 с.
15. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник іншомовних слів. Видавництво «Довіра», 2006, 788 с.
16. Смирницкий А. И. Значение слова // Вопросы языкознания. Москва, 1955, № 2, с. 19.
17. Фомина М. И. Современный русский язык. Москва, «Высшая школа», 1990, 415 с.
18. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). Москва, 1973, 280 с.

**Gorban' G. M. PRAGMATIC ASPECT OF LEXICAL MEANING
IN CONTEMPORARY LINGUISTICS (based on public relations materials)**

The article deals with the peculiarities of the lexical meaning of the linguistic units, which are characterized by pragmatic function. The pragmatic aspect of lexical meaning is defined as the attitude of speakers to the signs used and the corresponding influence of signs on people. The study of the peculiarities of the functioning of vocabulary in dynamics, based on context, allows us to better understand the systemic relationship between language units, the direct correlation of word with reality, the impact of socio-political phenomena on expanding vocabulary and speech competence.

The author analyzes the functional and stylistic features of the emotional-evaluative difference of the linguistic units, interpreting the evaluation semantics in the microsystem of agentive nouns based on public relations materials. As a result, the systematic nature of the functioning of linguistic units, which are characterized by evaluative semantics, is approved. Assessing various phenomena of reality is an extremely important component of the subject's cognitive activity. The definition of the functional and stylistic affiliation of a word can be closely related to the definition of its expressive role, emotional properties.

The formation of the evaluative semantics of agentive nouns, as well as the development of language in general, is significantly influenced by extralinguistic factors, which transform the language consciousness and the need for new nominations.

The use of a large number of agentive nouns in the context public relations indicates the impact of socio-political life on the development and functioning of language, its semantics, pragmatic direction.

Key words: *linguistics, semantics, pragmatic aspect, agentive nouns, evaluation criteria, public relations.*

Мамедова А. Б.

Бакинский государственный университет

ЯЗЫК, МЫШЛЕНИЕ И КУЛЬТУРА В МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОМ СМЫСЛЕ

Питання про взаємозв'язок мови, мислення та культури протягом всієї історії вирішувалися у різних наукових та філософських контекстах. Основним елементом розумової рефлексії тут є сама мова, моменти, що виникають та привертають увагу у напрямі його розвитку. Основною дослідницькою ідеєю статті є мова, його граматики, форми, що використовуються в мові, його становище як засоби спілкування та всі ті процеси, які протікають між людським розумом та культурою, як продуктом соціального розвитку суспільства. У статті розглядаються підходи до цього питання, опубліковані в науковій пресі та викликали широку дискусію. На основі аналізу їх наукового змісту та визначається ставлення до аналізованої проблематики. Так, до цього часу в рамках наукових досліджень зроблено чимало спроб конкретизувати питання, пов'язані з історією становлення та розвитку мови, її систематизації, і як рішення висувається безліч суперечливих поглядів. Як уперше з'явилася мова, якою є тенденція її розвитку, який рівень зв'язку мови з людським мисленням, якою є реальність функціонування, тощо. Будучи складовою філософії, філософія мови шукає відповіді багато подібні питання. Мова і його основу одиниці використовують свої компоненти для позначення всіх елементів буття, які дозволяють висловлювати сенс, бути засобами висловлювання цих елементів, причому у певному контексті. Іншими словами, мова є засіб вираження сутності, що проявляється у самій собі. Природа мови полягала у структурі символічних відносин як і провідний елемент у формуванні людського розуму дозволяла йому пристосовуватися до різних середовищах і здійснювати у своїй певні дії. Цей розум є втіленням різних понять та суджень, які ми створюємо про ці явища, винахід певних метафізичних понять, які, у свою чергу, є їх аналізом, дослідженням та пошуком.

Ключові слова: мова, пізнання, мислення, культура, взаємодія мови та мислення, лінгвістичний релятивізм та детермінізм, Н. Хомський, гіпотеза Сепіра-Уорфа.

Введение. Лингвисты и представители общественных и гуманитарных наук по-разному смотрят на взаимоотношения между языком, мышлением и культурой, и потому до сих пор не дано исчерпывающего определения этого процесса. Действительно, идеи, выдвинутые учеными в отношении этих понятий, во многом находятся в рамках их собственных подходов. Имре Лакатос отмечал, что «у всех исследовательских программ есть «твёрдое ядро». Отрицательная эвристика запрещает использовать *modus tollens*, когда речь идёт об утверждениях, включённых в «твёрдое ядро». Вместо этого, мы должны напрягать нашу изобретательность, чтобы прояснить, развивать уже имеющиеся или выдвигать новые «вспомогательные гипотезы», которые образуют защитный пояс вокруг этого ядра определяет науку и научный метод как разумную гипотезу, то есть каждое из представлений о языке, мышлении и культуре выдвигается как основная или вспомогательная теория, образует ядро» [1]. Лакатос, в отличие от Томаса Куна, в качестве основной структуры

называет метод, используемый в научных исследованиях, научным развитием, а не научной революцией. То есть, в отличие от Томаса Куна, не всякая научная парадигма возникает в результате краха предыдущей парадигмы, а наука представляет реципрокные парадигмы, основанные на паттернах исследовательской программы Лакатоса.

Существует множество идей о **мировоззренческих основаниях языка, мышления и культуры**. Некоторые из этих идей основаны на практических принципах, тогда как другие носят чисто теоретический характер.

Вальтер Таули в своей статье подчеркивает, что в утверждении «Язык есть средство общения» есть две характеристики: 1) язык есть средство; 2) язык есть социальный код и социальная конструкция» [2, с. 1]. Вильгельм фон Гумбольдт утверждал, что «язык всегда был лишь средством общения» [3, с. 27]. Мы согласны с первым утверждением.

Есть множество утверждений о полезности языка в обществе. Роль языка в жизни общества

растет день ото дня. Джойс Герцлер пишет, что «язык – это инструмент, играющий роль в передаче информации в пределах определенного времени и пространства, в определении ведущих черт памяти, техники, творчества, мышления, познания, категоризации, личности» [4, с. 38]. По сути, язык есть отличный инструмент социального поведения. Она обеспечивает взаимодействие разных слоев или членов общества по различным темам, является ведущей силой в решении любой проблемы. Суть той или иной темы отражается на этой базовой платформе. Это главный элемент, обеспечивающий возникновение, формирование, изменение и, следовательно, эволюцию понятия смысла и сущности в нашем мире.

Размышления о языке, мышлении и межкультурных отношениях на протяжении истории всегда были предметом споров в традиции Восток-Запад. Классические и современные исследования показывают, что существует система особого взаимодействия между структурой языка, познавательным процессом и культурой. Первые сведения об этом можно найти в трудах Бхартари (VI в. до н. э.), одного из древних лингвистов Индии, изучавшего язык и его особенности в еще древности. По его словам, мышление – это языковое кодирование. В Европе в конце XVIII – начале XIX вв. концепция лингвистической относительности приняла более серьезную форму и стала предметом научных исследований. Иоганн Готфрид Гердер, Иоганн Георг Хаманн и Вильгельм фон Гумбольдт рассматривали проблему языка и мышления в широком мировоззренческом контексте. В своей статье о прикладной лингвистике Вильгельм фон Гумбольдт утверждал, что язык ограничивает границы мышления. Эрнст Кассирер, защищая эту идею, писал: они не находятся в авангарде языка, язык сам создает эти различия и в результате расширяется и развивается на созданной им основе [5, с. 12].

У Фердинанда де Соссюра также также рассматривал место языка в отношениях между языком и мышлением. Джон Лайонс, ссылаясь на воззрения Фердинанда Де Соссюра, пишет, что Подход Соссюра к субъективной направленности структуры языка и отношения между структурой (языком) и сущностью естественным образом приводит нас к идее языковой относительности. В связи с этим невозможно представить такие понятия, которые определяют надежность для человеческих языков, как продуктивность, двойственность и деградация в качестве общих семиотических признаков» [6, с. 222].

Основная цель здесь не просто история формирования отношений между языком и культурой, но и особенности этих двух компонентов, создающие эти различия.

По этому поводу было высказано много предположений. Наиболее известной из них является гипотеза Сепира-Уорфа, согласно которой Б. Уорф утверждает, что человеческий язык находится под влиянием социальных традиций в рамках формируемого им культурного наследия, а не представляет собой совокупность действий группы человека или общества, определяя сущность их поведения [7, с. 40]. Э. Сепир и Б. Уорф считали, что язык есть определяющий признак, воздействующий на когнитивные элементы мышления, и выражая свои основные подходы к понятиям причинности и относительности, они заявляли, что люди, говорящие на разных языках, систематизированных на основе разных грамматик, наблюдают и воспринимают окружающий мир под влиянием этих языков и грамматик.

Согласно Н. Хомскому, подход к релятивистской и антиуниверсалистской теории особенно перекликается с присущими американскому структурализму функционалистскими социальными отношениями и антименталистскими идеями Л. Блумфилда, которые Хомский называл экстернализованным (языковым) явлением [8, с. 16]. Такой подход противоречит подходу Хомского. Автор называет эту антитезу интернализованным языком. Последняя имеет индивидуально-генетическую основу.

Хотя обсуждение Хомским различий между теориями внешнего и внутреннего языка было предметом многих научных исследований, начиная с 1990-х годов, с начала XXI века оно называлось «бесполезным упрощением» и не вызывало особого внимания исследователей.

В целом, на наш взгляд, можно изучать ряд и других различий в языке, мышлении, межкультурных отношениях. Здесь общий подход, основанный на отношениях между языком и культурой, и изучение различий внутри подходов, утверждающих, что этих отношений не существует, также могут помочь найти золотую середину между языком и культурой. Когда различия между подходами к этому вопросу рассматриваются в научном контексте и даются определенные пояснения, выявляются слабые или сильные стороны предполагаемого тезиса в отношениях язык-мышление-культура и может быть выдвинут новый, более обоснованный антитезис. Дальнейшее выявление различий между эволюционно-синхронизи-

рующими отношениями обмена относительно языковой трансформации и различий между биолого-генетическими и социально-коммуникативными аспектами языка также может помочь более подробно рассмотреть взаимодействие языка с другими упомянутыми компонентами. Основная цель данной статьи состоит в том, чтобы на основе академических подходов в общенаучном контексте определить, какой из трех элементов в отношениях *язык-мышление-культура* имеет определяющую функцию, или имеет фактическое преимущество перед другим, и так далее. Н. Хомский выдвинул научные подходы, которые важны для ответа на вопросы о сути таких взаимодействий.

Язык как детерминанта мышления и культуры

Если мы примем культуру и среду, в которой живут люди, как общую совокупность всех мыслительных процессов, мы увидим, что основа этой идеи выражена в гипотезе Сепира-Уорфа. Сама эта гипотеза состоит из двух частей. Первая – относительная лингвистика, т. е. лингвистический релятивизм или лингвистический антиуниверсализм, а вторая – лингвистическая причинность, т. е. лингвистический детерминизм. Согласно первому, лингвистическому антиуниверсалистскому подходу, языки существенно отличаются друг от друга и не могут применяться никакие ограничения. Согласно второму подходу, детерминантой мышления является язык. То есть главная влияющая сила в формировании у человека тех или иных моделей мышления зависит от внутренних особенностей языка, на котором говорит этот человек. Первая часть теории Сепира-Уорфа привлекла внимание антропологов-эмпириков, большинство из которых согласились с ней. Многие, в том числе Пинкер, назвали этот подход разновидностью лингвистического детерминизма.

В целом подход лингвистического детерминизма нашел отклик в 1990-е годы, но большинство лингвистов уже не согласны с этой теорией. Они не признают определяющей функции языка в мышлении. Другими словами, они в основном выделили три основных направления этой теории: сильную, слабую и когнитивную версии. То есть эта теория в основном выигрывает от указанных трех направлений. В сильном варианте язык является несомненной детерминантой мышления, в слабом варианте язык оказывает определенное влияние на мышление, а в третьем, когнитивном варианте, язык увеличивает или уменьшает веро-

ятность мышления определенными, специфическими способами. Э. Хант и Ф. Аньоли также рассматривали эту третью версию. Лингвист Ник Лэнд пишет, что «Хант и Аньоли интерпретируют вычислительные способности людей, говорящих на разных языках. Англоговорящие дети отчаянно пытаются выучить много слов, чтобы называть числа. Помимо обучения основным элементам (от 0 до 9, 10, 100 и т. д.), участвующим в выражении различных чисел, англоязычные дети также учатся от 11 до 19 и 20, 30, 40... 90 и т. д. Им также приходится учить новые слова отдельно, чтобы выражать числа. Однако китайский ребенок, напротив, должен выучить только четырнадцать ключевых слов (числа от 0 до 10, 100, 1000, 10 000). В китайском языке нет специального слова для выражения числа 11, число 11 содержит выражение, равное 10 плюс 1. Поэтому для англоговорящих детей сложно и утомительно учить новые слова, чтобы выучить ряд чисел от 11 до 19, когда их навыки счета только формируются. У ребенка, который читает по-китайски и хочет овладеть этими навыками, такой проблемы нет. Это, скорее всего, отражает ценность изучения лексики, связанной с числами» [9, с. 20].

Следует также отметить, что подход к лингвистическому антиуниверсализму, являющийся первой частью теории Сепира-Уорфа, не содержит когнитивной версии или, если отбросить ее, вообще не выносит о ней ментального суждения. По поводу своего анализа когнитивной версии Н. Лэнд пишет: «Хант и Аньоли указывают на проблему размерности в связи со сложностью и простотой мысли на фоне ценности вычислительных навыков, и считают, что такие концепции ценности не остаются незамеченными и вероятностные методы мышления» [9, с. 19].

Параллельно с примерами, приведенными Э. Хантом и Ф. Аньоли, примерно такое же содержание можно выявить в персидском и английском языках. Так, в английском языке существует две формы чтения четырехзначных чисел. В одном варианте озвучиваются соответственно сначала тысяча, затем сто и десять (1917 год – одна тысяча девятьсот семнадцать). Однако есть и вторая, более легкая форма этого чтения в английском языке. Соответственно, при чтении четырехзначных чисел число может быть прочитано и в виде двусоставных десятичных знаков (1917 – nineteen-seventeen). Однако эта тенденция не встречается в персидском языке. Сколько бы цифр ни было в персидском языке, форма чтения чисел одинакова. То есть чтение многозначных чисел озвучи-

вається в англійському мові так же, як і в першому варіанті, по структурі одиниць рівня. Якщо число чотирьохзначне, спочатку йдуть тисячі, потім сотні, десятки і одиниці відповідно. Між цими рівнями є тільки один з'єднувач «и» (э), який произноситься як «о» в відповідності з произношенням (1917 – hezar-o-nohsəd-o-heftdāh). Цей приклад не може бути произнесено на персидському мові в вигляді двох знаків після запятої (nuzdāh-heftdāh или nuzdāh-o-heftdāh). Однак, якщо слідувати приведеному нами прикладу в обґрунтування свого мовлення, то можна сказати, що произношення таких складних, змішаних багаторівневих одиниць, складаються з чотирьохзначних і більше чисел, може бути ускладнено для англоязычного людини, вивчаючого персидський мові. Іменно когнітивна система, зв'язана з озвучуванням чисел і одиниць, утворених з чисел, проявлялась по-різному. Для людини, який ввів дві форми произношення чисел в свою систему мислення, потрібно деякий час, щоб адаптуватися до єдиної системи персидського мові.

Згідно когнітивної версії теорії лінгвістического антиуніверсалізму, якщо в мові є підходящі слова для вираження сутності чого-небудь, то інша мові не має можливості це виразити, то мовлячим автоматично легше виразити що-небудь на рідній мові, мовлячому легше виразити себе саме таким чином. Також було проведено багато досліджень в області когнітивних підходів до теорії Сепіра-Уорфа. Найважливішими з них є дослідження американського когнітивіста Л. Боролицької по роду в мові, а пізніше Р. В. Лангакера і А. Віржібічкі. Однак слід зауважити, що антиуніверсалістські підходи в дослідженнях, проведених цими вченими, не є предметом обговорення, навпаки, навіть в дослідженнях Р. В. Лангакера і А. Віржібічкі семантична і загальногуманістическа структура для мові актуальна і в цілому включає в себе поле людського пізнання. Ці дослідження не обмежуються лексическим словником, як стверджує Н. Дж. Енфілд, наявність культурних символів в синтаксисі і словотворенні мові також повинно бути предметом обговорення» [7, с. 232].

При аналізі компонентів теорії Сепіра-Уорфа можна визнати, що мові впливає явне впливання на культуру. Вже роль словникового запасу визначеного мові в процесі вираження мислей, наявні у нього можливості, граматическа основа, на якій складено мові, можуть

іграти вільну роль в формуванні мислей в свідомості людини, навіть якщо він не сформіровано остаточно. Навіть коли людина, мовлячий на визначеному мові, вивчає граматику іноземного мові, в процесі оволодіння прийомами мові він спочатку виходить з можливостей свого рідного мові, і застосовує граматицескі і семантицескі закономірності рідного мові до іншого мові. Тут при вивченні мові, при формуванні мислей на іноземному мові в якості основної джерела звичайно береться рідній мові, тому що, по нашому мовленню, об'єкт в людському мисленні, від найменшого до найбільшого, можна виразити, структура самого мові, несомненно, грають тут важливу роль. Відповідно, спочатку це складний, запутаний і виснажливий процес кодування з допомогою мові в мові іншого типу. Однак деякі теорії стверджують, що людина, живущий в іноземному середі, ніколи повністю не адаптується до граматицескої і смислової середі нового мові, наприклад, азербайджанець не зможе мислити по-англійськи, як англоязычний громадянин, навіть якщо він живе в Америці багато років. Наше мовлення складається в тому, що мовляча середі впливає на мислення людини. Тому що бути в оточенні визначеного мові означає знаходитися під впливом культурної спадщини, фольклору, народних звичаїв і побуту, сформіровано в цьому мові.

Тому людині спочатку важко жити в середі, де його рідній мові довгі роки не функціонував, але в результаті це не перешкоджає йому інтегруватися в цю середі. Приклад тому, коли людина, покинувши батьківщину в юному віці і живущий за кордоном, ніколи не користується своїм мові в повній мірі, а повернувшись на батьківщину багато років потому, або дуже погано мовить на рідній мові, або мові взагалі забуває. Однак фактор віку також грає тут неоспоримую роль. Також деяко спірно, що людина, досягнувши визначеного віку і отримавши великий соціальний досвід в середі, в якій він живе, повинен повністю адаптуватися до зовнішньої середі, як описано вище. В той же час, щоб мати можливість повністю адаптуватися до одного мові і бути практически вільним від впливу іншого мові, необхідно слідити за тим, щоб ніякої іншої мові не використовувався в чужій середі. Для того щоб мові оформився в людському мозку і прийняв визначені образці мислення, і щоб ці образці склалися на основі компонентів

предшествующего языка, необходимо применить метод возврата и повторного использования. Когда этот метод используется, может оказаться невозможным полностью адаптироваться ко второму языку, или можно утверждать, что тот, который более предпочтителен с точки зрения использования между двумя языками, является условным.

На наш взгляд, проблема взаимодействия языков может создать основу для формирования общих когнитивных систем. Особенно это касается языков, принадлежащих к одной языковой семье. Однако, если языки даже принадлежат к разным языковым семьям, они также развиваются на основе взаимодействия народов и культур, говорящих на двух разных языках в одном регионе. На Ближнем Востоке лучшими примерами этого являются персидский и арабский языки. В общем, ни один язык не может развиваться независимо, не подвергаясь влиянию языка с другой структурой. Должна быть концепция взаимодействия. Наличие человеческого фактора, сосуществование людей, говорящих на разных языках, делает это неизбежным. Известный иранский мыслитель М. Т. Бахар объясняет это так: «ни один язык в мире не смог дистанцироваться от влияния других языков. Существование торговых и кочевнических связей между народами и создание образцов устного народного творчества на разных языках, таких, как различные легенды и мифы, привели к обогащению и разнообразию лексики языков народов. Здесь необходимо рассмотреть вопрос о том, что происходит в результате влияния одного языка на другой».

Взаимодействие языков принимает множество форм. Прежде всего, определенный язык может брать некоторые элементы из соседнего языка и включать их по необходимости в свой словарный состав. Затем этот языковой компонент может периодически появляться в различных диалектах изучаемого языка и даже постепенно изменять свою первоначальную форму, чтобы приспособиться к нормам, установленным новым языком, т.е. новый язык сначала полностью вбирает в себя слово другого языка, а затем выдает его обратно, воспринимая в другой форме, в зависимости от собственной воспринимаемой системы. Например, слово «چفس», которое используется в пехлеви и означает «клей» на современном персидском языке, вошло в арабский язык, где было изменено на «شيث», а позже, в форме «تشيث», стало полностью национальным арабским словом.

Во второй форме ряд народов берет определенные слова из другого языка, исходя из опреде-

ленных потребностей и условий жизни. Однако заимствованное слово в какой-то мере сохраняет свое первоначальное значение и, хотя и трактуется как национальное слово языка, не утрачивает в полной мере его происхождения. Такую тенденцию мы можем наблюдать в творчестве иранских писателей, заимствовавших различные выражения из арабского языка на заре ислама. Например, слово «طلايع» образовано от слова «طلايع» (ведущий, передовой, передний край – чаще используется как военный термин) [10, с. 252-258].

Познание и культура также выступают детерминантами языка. К. Леви-Стросс отмечал, что «первобытным людям на Земле было знакомо понятие разговорного языка. В целом формирование культуры совпадает с возникновением языка» [11, с. 188].

Это не означает, что язык связан только с возникновением культуры, отмечается, что он является основной причиной формирования языка.

Язык является общим результатом поведенческих процессов, которые представляют собой анализ и восприятие жизненных явлений. Со временем, с развитием слуховых и речевых навыков в социальном контексте с детства, то есть в результате биологического развития, языковое поведение претерпело некоторые изменения и приняло современный вид.

Другими словами, язык является изобретением культуры и цивилизации. По мнению сторонников этой теории, сущность языка состоит в систематическом соединении символов и человеческий разум может мысленно рассуждать на разные темы. Ж. Десаль, проводивший исследования искусственного интеллекта и познания, писал, что «ряд авторов связывает историю формирования языка с тем периодом, который мы считаем началом основной истории человечества десяти тысячелетней давности и называем изобретением цивилизации. Например, археолог А. Дэвидсон и психолог Уильям полагают, что жизнь Homo Sapiens (человека разумного) в несколько раз старше, чем считается сейчас. За этот период человечество претерпело большие изменения. Несколько десятков тысяч лет назад везде, где человечество начало жить, произошло событие, подобное фундаментальной культурной революции» [12, с. 43].

Главный момент, лежащий в основе работ Ж. Десалья, состоит в том, что вопрос о языке живого вида, именуемого человеком, внешне как бы уже решен. Этот живой вид, способный доминировать в окружающей среде без каких-либо

серьезных когнитивных изменений, открывает для себя искусство и знакомится с концепцией духовности. То есть, когда мы полностью анализируем этот подход, мы видим, что язык является продуктом культуры и социального поведения, и что язык выдвигается на первый план как одна из причин этого культурного скачка. В то же время Ж. Десал считает, что при таком подходе язык создает разум. То, есть по мнению ученого, язык создает цивилизацию, а цивилизация, в свою очередь, создает язык.

Хотя Лангакер и признает, что когнитивный метод у человека базируется на единой основе, развитие грамматического строя языков не сохраняет этого единства, а изменяет его, приспособлявая к требованиям современности под влиянием культурных особенностей, изменений в зависимости от исторических факторов [13]. То есть методы понимания семантической природы языка развивались в соответствии с этими изменениями. С этим мнением ученого можно согласиться. Действительно, когнитивные парадигмы старше общего развития цивилизации. Вообще появление человеческих сообществ, будь то на ранних стадиях развития человека, охоты, перехода к собирательству, или когда *Homo sapiens* начал познавать мир в истинном смысле слова, то в этом обмене информацией сработали механизмы взаимопонимания, ибо при отсутствии системы понимания развитие языковых компонентов для общения становится невозможным. Однако точная форма этих механизмов неизвестна. Этот процесс, несомненно, отличается от языковых методов познания в наше время, поскольку базовая платформа, на которой формировался концепт

(сегодняшний языковой концепт), не была характерна для того периода, и влияние культурных факторов на грамматический механизм языка также в древности приводит к изменению формы этих познавательных методов. Однако, как указывает автор, существует тенденция ориентироваться на нетипичные ситуации, но в то же время существуют определенные традиционные методы познания, оставшиеся с ранних стадий цивилизации, в результате эволюции человека.

Выводы. Можно согласиться с тем, что грамматика языка отличается от его социальной стороны, но и здесь влияние практических сторон на грамматическое развитие неоспоримо. Хотя Н. Хомский различал грамматику языка от его практики до периода минимализма, бесспорно, что в грамматике отражаются различные изменения в формировании языка и речевых процессов. Несмотря на то, что сегодня издаются книги под названием «Разговорный язык» и эта область считается отличной от грамматики, безусловно невозможно, чтобы элементы грамматики не имели здесь влияния. Практическая сторона языка, которая извлекает выгоду из грамматических элементов или, в свою очередь, может влиять на такую структуру грамматики, также находится под влиянием культурных процессов. Иными словами, отрицать вопрос влияния в этом взаимодействии, на наш взгляд, нельзя. Его можно описать как независимое поле только с точки зрения влияния друг на друга. Потому что факторы, создающие эффект каждого из них, формируются в их объеме, с помощью их внутренних компонентов, ведущих признаков. Только в этом смысле их можно считать самостоятельными областями.

Список литературы:

1. Имре Лакатос: Фальсификация и методология научно-исследовательских программ // <https://gtmarket.ru/library/basis/4369/4373>
2. Tauli V. "The Theory of language planning" in *Advances in Language planning*, J. Fishman (ed.), The Hague: Mouton, 1974, pp. 49–67.
3. Humbolt V. V. *Gesammelte Schriften VI (2)*, Berlin, 1907. 396 b.
4. Hertzler J. O. *A sociology of language*, 1965, 559 p.
5. Cassirer E. *Language and Myth*, (tr.) Susanne K. Langer, NY : Harper and Brothers. 1946, 128 p.
6. Lyons J. *Language and Linguistics: An Introduction*. Cambridge : Cambridge University Press. 1981, 386 p.
7. Enfield N. J. "Ethnosyntax: Introduction", in N. J. Enfield (ed.) *Ethnosyntax*. Oxford : Oxford University Press. 2002, 344 p.
8. Chomsky N. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, New York, N. Y: Praeger. 1986, 16 p.
9. Lund N. *Language and Thought*, NY : Routledge Modular Psychology Series. 2003, 154 p.
10. Bəhar M. T. *Səbkşenasi, 3 cildlik, birinci cild, zəvvar nəşriyyatı*, Tehran : 1390, 496 s.
11. Charbonnier G. *Entretiens avec Claude Levis-Strauss*, Paris : Agora 1961, 188 p.
12. Dessalles J. L. (2007) *Why we talk: The Evolutionary Origins of Language*, Oxford : Oxford University Press 2007, 388 p.
13. Langacker R. W. "Settings, Participant and Grammatical Relations", in S. L. 1990, 26 p.

Mammadova A. B. LANGUAGE, THINKING AND CULTURE IN THE WORLD VIEW

Questions about the relationship of language, thinking and culture throughout history have been addressed in various scientific and philosophical contexts. The main element of mental reflection here is the language itself, the moments that arise and attract attention in the direction of its development. The main research idea of the article is the language, its grammar, the forms used in speech, its position as a means of communication and all the processes that take place between the human mind and culture as a product of the social development of society. The article discusses approaches to this issue, published in the scientific press and caused a wide discussion. Based on the analysis of their scientific content, the attitude to the analyzed problems is determined. So, to date, within the framework of scientific research, many attempts have been made to concretize issues related to the history of the formation and development of the language, its systematization, and many conflicting views are being put forward as a solution. How did the language first appear, what is the trend of its development, what is the level of connection of the language with human thinking, what is the reality of functioning, etc. Being an integral part of philosophy, the philosophy of language seeks answers to many such questions. Language and the units that form its basis use their components to designate all the elements of being that allow expressing meaning, being a means of expressing these elements, and in a certain context. In other words, language is a means of expressing an essence that manifests itself in itself. The nature of language lay in the structure of symbolic relations and, as a leading element in the formation of the human mind, allowed it to adapt to various environments and perform certain actions in the process. This mind is the embodiment of various concepts and judgments that we create about these phenomena, the invention of certain metaphysical concepts, which, in turn, are their analysis, research and search.

Key words: *language, cognition, thinking, culture, interaction of language and thinking, linguistic relativism and determinism, N. Chomsky, Sapir-Whorf hypothesis.*

Полюк І. С.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бондар Л. В.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Рибчук О. С.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано основні підходи до тлумачення поняття дискурсу як лінгвістичного явища і сформульоване узагальнене його визначення. Висвітлено особливості двох типів дискурсу за характером і суб'єктами спілкування: персонального (індивідуально-орієнтованого) й інституційного (статусно-орієнтованого). Виокремлено інституційний дискурс у системі фахової комунікації, схарактеризовано його мовні й позамовні ознаки. Встановлено лінгвістичні, екстралінгвістичні й прагматичні особливості медичного дискурсу як інституційного. Запропоновано класифікацію мовленнєвих жанрів медичного дискурсу, згідно з якою вони об'єднуються в такі групи: медико-науковий, медико-масмедійний, медико-юридичний і медико-комерційний дискурси, а також медична документація. Окреслено лінгвопрагматичний підхід до аналізу дискурсу, основу якого становлять комунікативна й когнітивна парадигми наукових досліджень, висвітлено основні аспекти його реалізації: дослідження функціонування мовних одиниць у комунікативному процесі, із врахуванням людського фактора й комунікативного контексту. Обґрунтовано необхідність проведення лінгвопрагматичного аналізу медичного дискурсу з огляду на його прагматичний потенціал і роль медицини в житті суспільства. Прагматичним потенціалом при цьому визначається здатність адресанта фахової медичної комунікації впливати на адресата й досягати комунікативної мети шляхом використання сукупності лінгвістичних і прагматичних засобів, зокрема головних стратегій (лікування, діагностики й рекомендацій) і відповідних спеціалізованих і неспеціалізованих тактик медичного дискурсу. Поєднання таких мовних і позамовних засобів у ефективні комунікативні моделі становить одну з передумов успішної комунікації між представниками соціального інституту медицини.

Ключові слова: медичний дискурс, інституційний дискурс, прагматичний аналіз, фахова медична комунікація, прагматичний потенціал, мовленнєвий жанр.

Постановка проблеми. Останні десятиліття позначилися розширенням і активізацією міжнародних зв'язків у багатьох сферах, включно з медичною, однією з найдавніших сфер діяльності людини, від якої залежить життя й здоров'я населення. Це призводить до необхідності адекватного та якісного перекладу значної кількості фахових медичних текстів. Відтак, виникає потреба вивчення медичного дискурсу, зокрема у взаємодії його лінгвістичних і прагматичних особливостей, з метою забезпечення ефективного обміну досвідом, результатами наукових медичних досліджень і сучасними технологіями,

шляхом впровадження результатів дослідження в перекладацьку галузь. Крім того, опис лінгвопрагматичних особливостей медичного дискурсу сприяє побудові ефективних моделей впливу на адресата, використання яких спеціалістами полегшує досягнення комунікативної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У центрі уваги науковців перебувають і усна форма медичного дискурсу (М. Коултхард, М. Ешбі, Н. Д. Арутюнова, Н. П. Литвиненко, Л. П. Якубинський, М. І. Барсукова, М. М. Бахтін), і письмова (С. В. Восторова, О. Н. Годєєва, В. І. Клінг, І. Ф. Шамара). Предметом наукових

досліджень стали різні його аспекти: А. В. Боцман висвітлив структурно-семантичні й прагматичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі англійської мови); психологічні й когнітивні аспекти мовлення лікаря були проаналізовані М. І. Барсуковою; лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості англомовного медичного дискурсу розглядалися С. В. Востровою; Н. П. Литвиненко схарактеризувала комунікативно-граматичні й соціолінгвістичні характеристики сучасного українського медичного дискурсу; В. Я. Юкало дослідив мовні стереотипи в комунікаціях лікаря тощо.

Актуальність нашого дослідження зумовлена комунікативною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень. Так, наукові праці зосереджені на вивченні проблем взаємодії комунікантів, мови в тісному зв'язку з мовленнєвою діяльністю людини. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених зазначеному питанню, недостатньо проаналізованими залишаються лінгвопрагматичні особливості медичного дискурсу. Крім того, уточнення й систематизації потребує жанрова специфіка фахової медичної комунікації.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення лінгвопрагматичних особливостей медичного дискурсу, висвітлення його жанрової специфіки.

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги мовознавців знаходиться таке багатоаспектне мовне явище як дискурс. Цей складний лінгвістичний феномен є об'єктом дослідження багатьох наукових праць різних лінгвістичних напрямів, як-от: психолінгвістика (В. В. Красних, Н. М. Савелюк), прагмалінгвістика (М. Л. Макаров, М. І. Барсукова), когнітивна лінгвістика (Л. В. Барба, О. В. Анопіна), соціолінгвістика (Л. С. Павлюк, В. І. Карасик), комунікативна лінгвістика (В. І. Карасик, В. А. Борисов) та ін. З огляду на функціонування цього поняття в багатьох науках, аналізуються різні його типи: політичний, рекламний, юридичний, військовий, педагогічний, медійний, науковий, медичний та інші. Разом з тим пропонується значна кількість його тлумачень, що унеможливує виокремлення універсального й вичерпного визначення. Так, Н. Д. Арутюнова пропонує визначати дискурс як «повідомлення, інформацію чи виклад матеріалу різножанрової тематики з ознаками когерентності та когезії, в яких простежується змістова, тематична та мовно-репрезентативна єдність відповідних структурних компонентів» (переклад – О. В. Єрченко) [6, с. 15]. Лінгвістика до того

ж зазначає, що дискурс може існувати в письмовій чи усній формі, складатися з одного або більше речень, об'єднаних контактним чи дистантним зв'язком у межах мовного чи позамовного рівнів [1, с. 6]. Т. ван Дейк, у свою чергу, розуміє дискурс як єдність мовної форми, дії та значення, що утворюють складну систему знань. На протипагу визначенню Н. Д. Арутюнової, науковець виокремлює усну, письмову й комбіновану (поєднання вербальних й невербальних засобів) форми дискурсу [17, с. 121–122]. Вербалізованою мовленнєво-розумовою діяльністю, поєднанням процесу й результату мовлення, дискурс визначається В. В. Красних, який аналогічно поділяє думку про поєднання лінгвістичного й екстралінгвістичного планів у цьому понятті [9, с. 194]. Підсумувавши вищезазначені думки, розуміємо дискурс як соціокомунікативну структуру, процес і результат мовлення, єдність теми, змісту, мовлення й ситуації на лінгвальному й позалінгвальному рівнях.

Дослідження дискурсу у фаховому спрямуванні розпочалося завдяки М. Фуко, французькому філософу, який наголосив на необхідності опису інституціалізованої галузі. Він наполягав на обмеженні професійного дискурсу інституційними рамками [11, с. 23]. У результаті було виокремлено індивідуально-орієнтований і статусно-орієнтований типи спілкування, перший з яких відповідає спілкуванню між добре знайомими співрозмовниками, а другий – між представниками тієї чи іншої соціальної групи. Отже, у науковій літературі В. І. Карасиком було запропоновано поділяти дискурс за характером і суб'єктами спілкування на персональний (індивідуально-орієнтований) та інституційний (статусно-орієнтований) [7, с. 14].

У нашій статті основна увага зосереджується на дослідженні одного з видів інституційного дискурсу, а саме медичного. У межах інституційного дискурсу комунікація відбувається між представниками суспільних інститутів, у процесі чого спостерігається реалізація їхніх статусно-рольових можливостей. Крім того, Н. П. Литвиненко зазначається те, що таке спілкування базується на системі формальних і неформальних правил, сформованих конкретним соціальним інститутом у процесі свого розвитку [10, с. 8]. Попри значну увагу наукової спільноти до дослідження інституційного дискурсу, наразі не існує чітко окресленої системи його ознак. Разом з тим можемо простежити певний консенсус у виділенні таких спільних характеристик, як-от: окреслена система жанрів; визначений перелік тактик і стратегій, повторю-

ваних учасниками того чи іншого типу інституційного дискурсу для досягнення комунікативної мети; встановлений соціальний статус учасників спілкування; визначена єдність часу й простору; існування норм і стандартів мовленнєвої поведінки, що змінюються залежно від комунікативного простору; клішованість [8, с. 233]. Н. П. Литвиненко однією з ознак інституційного фахового дискурсу називає також достатній рівень структурованості, конкретну тематику й стандарти, що регулюють його функціонування [10, с. 8]. Поділяємо думку В. І. Карасика, який слушно зазначає, що соціальний інститут кожного з видів інституційного дискурсу зводиться до певного вузького концепту в суспільній свідомості. Так, наприклад, головним концептом юридичного дискурсу є закон, педагогічного – навчання, а медичного – здоров'я. При цьому кожна з цих ментальних одиниць відповідає функціям, які виконують представники певного соціального інституту [7, с. 12].

Одним з найдавніших і найважливіших видів інституційного дискурсу є медичний, що пояснюється значущістю медицини в житті суспільства. Він неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень, зокрема в історичному (В. В. Німчук, В. А. Передрієнко), комунікативно-прагматичному (О. С. Шаніна, С. В. Вострова), когнітивному й психологічному (М. І. Барсукова), комунікативно-граматичному (Н. П. Литвиненко) аспектах тощо. Так, можемо зробити висновок про багатоаспектність медичного дискурсу й поєднання в ньому дослідницьких практик різних напрямів: когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики, соціології, психології т. ін. Як вид інституційного медичний дискурс має визначений статусно-рольовий характер спілкування, конкретну мету, а також місце її реалізації. Услід за С. В. Майбородою виокремлюємо такі ознаки медичного дискурсу, відмінні від інших видів професійних дискурсів: конкретна комунікативна мета, що полягає в отриманні й наданні медичної допомоги; визначені умови комунікації (консультація, огляд); реалізація статусно-рольової функції учасників комунікації згідно з конвенціями медичного соціального інституту; система мовних стратегій і тактик, використаних для досягнення комунікативної мети й здійснення впливу на адресата; визначена медична номенклатура, що має певні жанрові відмінності; визначення найвищими цінностями життя і здоров'я людини; високий ступінь символічності (спеціальний одяг, печатки, медичні інструменти тощо) [12, с. 67].

Як зазначалося, сучасна лінгвістична наука значною мірою зосереджена на вивченні різних типів дискурсів, зокрема у поєднанні їх мовних і позамовних параметрів, які залежать від тематики дискурсу й знаходять відображення в різноманітних мовленнєвих жанрах [3, с. 138]. Засновник теорії мовленнєвих жанрів, М. М. Бахтін, мовленнєвими жанрами називає «відносно стійкі й нормативні форми висловлювання, в яких кожне висловлювання підпорядковується законам цілісної композиції й типам зв'язку між реченнями-висловлюваннями» [2, с. 152]. На думку мовознавця, така цілісність висловлювання визначається трьома чинниками: предметно-сисловою вичерпністю, мовленнєвим задумом і типовими композиційно-жанровими формами завершення [2, с. 182]. Відтак, мовленнєві жанри характеризуються тематичною завершеністю, мають певну композиційну структуру і складаються з фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних та інтенційно-прагматичних засобів [14, с. 433].

Медичний дискурс представлений значною кількістю усних і письмових мовленнєвих жанрів. Прикладами письмових жанрів є: медична карта амбулаторного хворого, температурний листок, медична довідка, рецепт, епікриз, журнал обліку процедур, консультативний висновок спеціаліста тощо. Усними жанрами дискурсу є: консультація, медична рекомендація, скарга пацієнта, консилиум лікарів тощо. Мовознавці пропонують різні погляди на класифікацію мовленнєвих жанрів медичного дискурсу. Так, В. Я. Юкало об'єднує мовленнєві жанри у такі групи: *медична наукова мова* (дисертація, наукова стаття, монографія, наукова доповідь), *медична розмовна мова* (консилиум, нарада, консультація, діалог між колегами), *мова медичної документації* (медична карта амбулаторного хворого, листок лікарських призначень, направлення, рецепт) і *мова медичної реклами* (рекламне оголошення, плакат, рекламний кліп) [16, с. 181]. Інші критерії поділу мовленнєвих жанрів пропонує М. В. Матюхіна, яка поділяє їх на такі групи: *комерційний* (накладна, сертифікат якості), *академічний* (підручники, посібники), *науково-медичний* (реферат, дисертація, монографія), *рекламно-медичний* (буклет, афіша, брошура), *законодавчий* (ліцензія, патент), *медіадискурс* (репортаж, стаття), *власне лікарський* (медична карта амбулаторного хворого, рецепт лікаря, температурний листок) [13, с. 55–56]. На основі висвітлених критеріїв пропонуємо виокремлювати такі групи медичного дискурсу: *медико-науковий* (статті, дисертації, монографії, доповіді,

лекції на медичну тематику), *медико-масмедійний* (рекламне оголошення, буклет, афіша, рекламний ролик, репортаж), *медична документація* (медична карта стаціонарного хворого, виписка із медичної карти амбулаторного хворого, направлення, рецепт, клінічна настанова), *медико-юридичний* (інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики й лікування та на проведення операції й знеболення, ліцензія на медичну практику), *медико-комерційний* (накладна, сертифікат якості лікарського засобу). Усі перелічені жанри характеризуються особливою системою мовних і позамовних особливостей: медичною термінологією, характерними граматичними й синтаксичними структурами, специфічною комунікативною ціллю, контекстом спілкування, статусно-рольовою функцією учасників тощо.

Для досягнення комунікативної мети, у медичному дискурсі використовуються три головні стратегії – лікування, рекомендація й діагностика, які реалізуються за допомогою низки спеціалізованих і неспеціалізованих мовленнєвих тактик. Окрім зазначених засобів здійснення мовленнєвого впливу, велике значення мають також директиви: поради, рекомендації, заборони, накази [5, с. 8]. Разом цей комплекс мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети, займає чільне місце в дослідному полі сучасної лінгвістичної прагматики.

Лінгвопрагматичний підхід до вивчення дискурсу, зокрема медичного, є одним з найактуальніших у структурі сучасної науки про мову. Основу дискурсивної лінгвопрагматики становлять комунікативна й когнітивна парадигми мовознавчих досліджень [4, с. 7]. Відтак, увага дослідників значною мірою зосереджується на вивченні мови в її зв'язку з пізнавальними процесами, взаємовідношень між мовними формами, мовленнєвою діяльністю й соціальним контекстом. При цьому ключове місце в поєднанні комунікативної та когнітивної складових посідає людина як центральна фігура комунікативного процесу. З огляду на антропоцентричний характер сучасних лінгвістичних студій, дослідження наукових об'єктів здійснюється насамперед із врахуванням їх ролі, місця й функції в житті людини. Отже, можемо зробити висновок про комунікативно-когнітивну й антропоцентричну спрямованість у дослідженні дискурсу, що знаходять своє відображення в лінгвістичній прагматичі. Вона має тісні зв'язки з іншими напрямками: соціолінгвістикою, когнітивною лінгвістикою, психолінгвістикою, комунікативною лінгвістикою й багатьма іншими галу-

зями лінгвістики, у основі яких лежить вивчення мовних засобів у спілкуванні. Ба більше, лінгвопрагматика часто ототожнюється з комунікативною лінгвістикою або вважається одним з її розділів, оскільки метою обох напрямів є вивчення мови як комунікативного засобу в контексті.

Дослідне поле лінгвопрагматики полягає передусім у вивченні особливостей вибору й використання мовних одиниць в комунікативному процесі, при чому враховуються також контекстуальні чинники [6, с. 25–26]. Ця думка поділяється С. Т. Шабат-Савкою, який вважає основним предметом дослідження лінгвістичної прагматики функціонування мовних знаків у процесі комунікації. Разом з тим науковець наголошує на взаємозв'язку комунікативної діяльності з адресатом і адресантом, стосунками між ними, вербальними й невербальними мовними засобами [15, с. 20]. Отже, основними аспектами лінгвопрагматичного аналізу дискурсу є: особливості функціонування й використання мовних одиниць у процесі комунікації, із врахуванням людського фактора, умов комунікації, стосунків між адресантом і адресатом, тобто комунікативний контекст [6, с. 27]. Крім того, підкреслюється необхідність дослідження закономірностей здійснення ефективного впливу повідомлення на адресата й досягнення комунікативної мети. Враховуючи зазначене вище, можемо зробити висновок про необхідність і важливість проведення детального аналізу дискурсу в лінгвопрагматичному світлі. Це дозволить ефективно впливати на перебіг і результат комунікації між учасниками будь-якого дискурсу, зокрема медичного, що має високий прагматичний потенціал: здатність справляти певний комунікативний ефект на адресата. Прагматичний потенціал медичного дискурсу зумовлений передусім необхідністю побудови моделі результативної взаємодії між його учасниками. Для цього відбувається відбір і реалізація головних стратегій (лікування, рекомендація й діагностика) і тактик фахової медичної комунікації, що об'єднуються адресантом у певний комунікативний механізм. Вдала побудова цієї системи визначає досягнення найбільш ефективного впливу на партнера й мети комунікації: надання медичної допомоги, діагностування захворювання, інформування про ризики тощо. Це завдання вимагає володіння комплексом комунікативних моделей, що складаються з низки мовних і позамовних прагмалінгвістичних засобів.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що лінгвопрагматичний аспект дискурсу полягає у вивченні

особливостей функціонування мовних одиниць в процесі комунікації, із врахуванням контекстуальних чинників і людського фактора. Враховуючи багатоаспектний та міждисциплінарний характер прагмалінгвістики, а також суттєвий прагматичний потенціал медичної комунікації, важливим завданням сучасної науки про мову є детальне й комплексне дослідження лінгвопрагматичних

параметрів відповідних усних і письмових жанрів, об'єднаних нами в такі групи медичного дискурсу: медико-науковий, медико-масмедійний, медико-юридичний, медико-комерційний та медична документація. Крім того, проведення таких наукових пошуків на матеріалі іноземних мов слугуватиме передумовою створення якісного перекладу.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка. *Проблемы структурной лингвистики*. 1984. С. 5–23.
2. Бахтин М. М. Собрание сочинений в 7-ми томах. Том 5. Москва : Русские словари, 1997. 732 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Безугла Л. Р., Безугла Т. А. Функції мови у лінгвопрагматичній моделі рекламного дискурсу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2021. № 92. С. 7–15.
5. Бейлинсон Л. С. Характеристики медико-педагогического дискурса (на материале логопедических рекомендаций) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Волгоград, 2001. 19 с.
6. Єрченко О. В. Структурно композиційні та лінгвокогнітивні принципи наукової медичної статті та анотації : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04. Львів, 2015. 269 с.
7. Карасик В. И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. / под ред. В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина. 2000. С. 5–20.
8. Кащишин Н. Є. Дипломатичний дискурс як вид інституційного дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Вип. 153. С. 232–235.
9. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2001. 270 с.
10. Литвиненко Н. П. Сучасний український медичний дискурс : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2010. 35 с.
11. Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс : монографія. Харків, 2009. 302 с.
12. Майборода С. В. Медицинский дискурс: современные теоретико-методологические подходы и перспективы исследования. *Коммуникативные исследования*. 2017. № 1. С. 63–74.
13. Матюхина М. В. Французский медицинский дискурс и его жанровая система. *Межкультурная коммуникация: теория и практика* : сб. научных трудов XVII Международной научно-практической конференции «Лингвистические и культурологические традиции и инновации» (11–13 октября 2017 г., Томск). Томск, 2017. С. 52–56.
14. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
15. Шабат-Савка С. Т. Роль антропоцентричного фактора у моделюванні діалогічних ситуацій. *Лінгвістичні студії*. Вип. 13. Донецьк, 2005. С. 360–364.
16. Юкало В. Я. Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря : дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2003. 499 с.
17. Van Dijk T. A. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York : Academic Press, 1983. 413 p. URL: <http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20&%20Walter%20Kintsch%20-%20Strategies%20of%20Discourse%20Comprehension.pdf>

Poliuk I. S., Bondar L. V., Rybchuk O. S. LINGUO-PRAGMATIC ASPECT OF MEDICAL DISCOURSE ANALYSIS

The article presents the main approaches towards the interpretation of the concept of discourse as a linguistic phenomenon and offers a generalized definition. The authors examine the particularities of two types of discourse due to its nature and subjects of communication: personal (individual-oriented) and institutional (status-oriented). The institutional discourse is characterized by its linguistic and extralinguistic features and is distinguished in the system of professional communication. Linguistic, extralinguistic and pragmatic features of medical discourse as a type of institutional one are also identified. It is proposed to divide the speech genres of medical discourse into the following groups: medical and scientific discourse, medical and mass media discourse, medical and legal discourse, medical and commercial discourse, as well as medical documentation. Particular attention is given to linguo-pragmatic approach to discourse analysis based on communicative and cognitive paradigms of scientific research and to the main aspects of its realization: study of the functioning

---

of language units in the communication, taking into account the human factor and communicative context. The necessity of linguo-pragmatic analysis of medical discourse is attributed to its pragmatic potential and the role of medicine in society. Pragmatic potential determines in this case the ability of the addresser of professional medical communication to influence the addressee and achieve the communicative goal by using a set of linguistic and pragmatic means, including major strategies of treatment, diagnosis and recommendations and appropriate specialized and non-specialized tactics of medical discourse. The integration of such linguistic and extralinguistic means into effective communicative models is one of the prerequisites for successful communication between participants of professional medical communication.

Key words: *medical discourse, institutional discourse, pragmatic analysis, professional medical communication, pragmatic potential, speech genre.*

Рахманова Н. А.

Азербайджанський університет мов

СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОДСТИЛЕЙ В ЯЗЫКЕ

Мова виконує функції передачі, запису та зберігання інформації. Мова має соціальну природу. Мова відрізняється індивідуальністю. Незалежно від усної чи письмової форми мова створюється людьми до виконання певної функції. У процесі промови людина може лише оживити свої думки та уявлення, думки та враження. І тут мова належить не комусь іншому, лише тому, хто її озвучує. Індивід є автором і оповідачем мови, незалежно від того, пише він свою мову або вимовляє її з використанням фонемної системи відповідної мови. Оповідач має відношення до того чи іншого питання, що висловлюється. Позиція залежить від багатьох соціальних чинників. Це на користь або самого творця мовного твору, або того органу, який він представляє у політико-ідеологічних матеріалах. Чинники, що формують стиль, поділяються на дві категорії. До першої категорії належать безпосередні лінгвістичні фактори, до другої категорії – фактори екстралінгвістичні. Кожен функціональний стиль має свої мовні та екстралінгвістичні фактори, а також стильові фактори загалом. Лінгвістичні фактори включають взаємозв'язок мовних засобів, їх вибір та використання. Екстралінгвістичні чинники займають чільне місце у створенні стилю, пов'язані з ситуацією спілкування, відрізняються своїм ставленням до сфери поза діяльністю мови. Крім мови, якою створюється будь-яке мовленнєвий твір, він так чи інакше поєднує в собі різні екстралінгвістичні фактори і активно впливає на форму і спосіб створення мовного твору. Газети, журнали та ЗМІ загалом виробляються для масової аудиторії, і ті, хто складає цю аудиторію, мають свої соціальні відмінності. Наприклад, газетний матеріал читають люди різних вікових груп, газетна тематика багатогранна та барвиста, а реципієнти мовної продукції, що передається через ЗМІ, поділяються на різні соціальні верстви (студенти, робітники, вчені, ремісники, пенсіонери, чоловіки, жінки та ін.).

Ключові слова: стиль у мові, підстилі, екстралінгвістичні фактори, соціальний статус того, хто говорить.

Актуальность проблемы. Речь создана для сложного смешения различных стилей. Так, речь, передаваемая через СМИ, воспринимается индивидуально, в группах и коллективно. Напротив, речевой продукт художественной литературы более индивидуализирован.

Субъект информации, участники речевого акта, обладающие определенной языковой и экстралингвистической информацией, условия общения составляют основную часть экстралингвистических факторов. Экстралингвистические факторы являются составной частью речевой деятельности (коммуникативного акта). Рассмотрим некоторые из этих факторов:

- макросфера речевой деятельности;
- ведущий вид деятельности;
- мышление, способ мышления;
- актуальные коммуникативные задачи;
- адресант и адресат;
- содержание и уровень формального обучения;

- основной тип организации связи;
- использование невербальных компонентов.

Многие из этих экстралингвистических факторов носят социальный характер. Обе стороны участвуют в процессе обмена речевыми продуктами. Первая сторона – это тот, кто создает речевой продукт, а вторая сторона – тот, кто должен его принять и понять. Обе стороны имеют социальную выраженность.

Степень исследованности проблемы. Важной стороной в процессе обмена речевым продуктом является принимающая сторона. Создатель речевого произведения учитывает цель, для которой изготавливается произведение, то есть с какой коммуникативной целью ведется речь, а также социальный статус принимающей стороны. Этот аспект также имеет особое значение при делении стилей на подстили.

Например, как отмечают исследователи, для публицистического стиля характерны сложные, разветвленные, многочисленные переходы (под-

стилі): політичний пропагандистський (приводи, накази, заяви), офіційний політико-ідеологічний (партійні документи), чисто публіцистичний (в узкому значенні слова: памфлет, есе, колонка в газеті і т. п.). В свою чергу кожен з підстилів ділиться ще на більш вузькі стилі, в залежності від жанру і інших ознак [5, с. 435].

Як відзначав М. Аділов, «не кожна стаття, опублікована в газеті, відображає стиль газети. Наприклад, якщо в газеті публікується наукова стаття, вона написана науковим, а не газетним стилем. Будь-яка літературна стаття, опублікована в газеті, не входить в газетний стиль через свій мовний вираз» [1, с. 95].

А. Гурбанов так характеризує публіцистичний стиль і його підстилі: «висловлення загальнополітичних питань так, щоб воно було зрозуміло широкій публіці, називається публіцистичним функціональним стилем літературної мови. Публіцистичний стиль також називають масовим стилем, популярною мовою. Жанри: основна стаття (в газетах і журналах), есе, колонка, інтерв'ю, репортаж і др., мікростиль: журнальний стиль, газетний стиль» [6, с. 349].

В цілому проблематика, пов'язана з формуванням підстилів в мові, визначена розвитком мовного спілкування на всьому протязі суспільного розвитку.

Ціль даної статті – виявлення характерних особливостей формування підстилів мови в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства.

Питання стилів в публіцистиці. Основними ознаками публіцистики є її призначення для масової інформації і її місце, займає вона в засобах масової інформації. Традиційно відзначаються три жанри публіцистичного стилю. Жанр інформації (стаття, репортаж, інтерв'ю, репортаж) – це передача інформації тим чи іншим способом. В відміння від першого аналітичний жанр охоплює також авторське ставлення до подій і предметів. В цьому жанрі використовуються бесіди, статті, висновки, резюме і коментарії. Жанр статті відноситься як до першого, так і до другого жанру. Однак в першому жанрі стаття носить скорше помітний характер. Тут автор дає констатацію подій і не виражає свого ставлення. Во другому жанрі чітко відчувається авторське ставлення до події. В художньо-публіцистичному жанрі (есе, есе, фельєтон,

памфлет і др.), що утворює третю групу, він охоплює авторські установки, думки і пояснення. Третій жанр в принципі близький до літературному творчості.

Публіцистичні тексти виконують дві основні функції. Перша функція – інформувати про подію і таким чином впливати на масового читача. Ця функція має особливе значення в журналістиці. Якщо бути точніше, то найважливішою, головною метою журналістики є доповідь інформації таким чином, щоб вона впливала на маси читачів і сприймалася ними переконливо. В той же час, оскільки у ЗМІ є можливість передавати більше матеріалу, необхідно розміщувати інші матеріали в тому ж ЗМІ, так як неможливо повністю охопити її базовою інформацією. Есеї, вірші будь-якого поета, аналітичний аналіз будь-якої події, матеріали про розважаннях, погоді, спорті, мистецтві знаходяться на другому рівні в ЗМІ. Однак деякі читачі газети цікавляться цими матеріалами і тому придбають і читають газету або інші ЗМІ. В цьому випадку ЗМІ також мають можливість привертати читачів до матеріалів. Після ознайомлення з важливою для них інформацією всі читачі максимально знайомляться і з іншими матеріалами газети.

Інформаційна функція публіцистичного стилю проявляється в тому, що викладений матеріал оснований на документах, фактах, в офіційності подачі матеріалу, в об'єктивності і відкритості позиції журналіста. Другою впливовою функцією проявляється в соціальному оцінюванні, емоційній насиченості мови, імпліцитному виклику, аргументації, простоті і ясності. Журналістський текст зазвичай пишеться так, щоб читач міг його повністю сприйняти. Матеріал повинен бути переконливим, оснований на фактах.

З цією метою в новітній час зустрічається і розміщення в засобах масової інформації різноманітного фактологічного матеріалу (фотографії, документи і т. п.). Допустимо, стаття присвячена подіям в Сирії. В цьому випадку автор використовує зображення, пов'язані з подією. Читач не думає про те, де зроблено знімок. Але коли стиль і використовувані засоби об'єднані, читач вірить в це і вважає реальністю. Другою відмінною функцією проявляється в соціальному оцінюванні, емоційності мови, простоті, ясності інтерпретації і здатності читача висловити свою позицію по приводу про-

исходящего. Конечно, читатель не может вступать в дискуссию с автором журналистского материала непосредственно о происшествии. Однако автор разъясняет проблему так, что читатель вступает в полемику со своей внутренней речью, пытаясь представить события через собственную призму. Понятно, что в данном случае авторская позиция оказывает решающее воздействие на читателя, как бы заставляя его задуматься над излагаемыми событиями. Конечно, этот аспект не является одинаковым для всех читателей. Некоторые читатели основывают на них свою позицию. Такая ситуация заставляет читателей СМИ дистанцироваться от автора, а во многих случаях и от газеты.

Важной функцией информационных материалов является передача информации. В аналитических материалах функция воздействия достаточно сильная. В отличие от читателя, автор, пишущий аналитические статьи, обладает большей и более обширной базой данных, фоновыми знаниями. Он комментирует в статье такие факты, что из них легко делать выводы в плане ориентации. Читатель, обладающий достаточным количеством новой «фактологической» информации, сближает свою позицию с авторской. Он часто соглашается с ней. В этом основная специфика журналистского аналитического жанра.

Эти особенности публицистического стиля создают разнообразие в разных жанрах. Если в одних жанрах авторское присутствие не чувствуется, то в других автор анализирует события через собственную призму. Высокоинформативны такие жанры, как информация, хроника, репортаж, новость. Представленные материалы могут быть первичными и вторичными. Как правило, инновации охватывают исходную информацию. Новости отражают информацию о последних событиях. СМИ соревнуются друг с другом в скорейшей передаче информации из первых рук. Когда новость есть в двух и более источниках, она считается устаревшей и в той или иной степени теряет свою актуальность. Люди стремятся использовать новости, которые, как известно, упоминаются первыми. СМИ пытаются его расширить и включить в новости дополнительную информацию.

В литературе существуют разные мнения о классификации подстилей публицистического стиля, и важно их рассмотреть и четко определить шесть стилей. Н. Н. Кузнецов, изучая классификацию и внутреннюю дифференциацию функциональных стилей, пишет: «Функциональный стиль публицистики подразделяется

на публицистический стиль, политико-пропагандистский (агитационный) подстиль, радиожурналистику и тележурналистику. Первый из них – проблемная статья в виде профессиональных изданий-брошюр, очерков, самостоятельных литературных произведений; второй представлен в жанрах газетной речи (репортаж, интервью, хроника, статья, информация, письма, аналитические комментарии (колонка комментариев, фельетон и др.) [10, с. 34].

По-видимому, хотя автор и приводит определенную классификацию, но содержание критериев, по которым производится эта классификация, он не уточняет. Анализ ее выявляет два аспекта подхода к вопросу: вначале градация идет согласно средствам массовой информации (газета, радио, телевидение, интернет). Конечно, деление будет верным, если критерий соблюдается. Однако деление функционального стиля журналистики на подстили, таких, как журнальная публицистика, газетная публицистика, некорректно.

Мысли и соображения о соотношении языка и речи в языкознании находились в центре внимания исследователей с момента зарождения этой науки. Впервые этот вопрос исследовал швейцарский лингвист Фердинанд де Соссюр. Говоря о языково-речевых отношениях, он отмечал, что язык есть обособленное от речи социальное явление, равное речевой деятельности, и рассматривал речь как сумму разговоров тех, кто ею пользуется. Ф. Де Соссюр пришел к выводу, что в речи нет ничего коллективного, ее появление индивидуально и мгновенно. Язык, с другой стороны, принадлежит не индивидууму в целом, а только совокупности индивидов. По Ф. Де Соссюру, в то время как речь принадлежит индивидам, язык принадлежит коллективу в целом. Однако язык необходим для ясности речи, речь необходима для существования языка [13, с. 38, 42–43].

По А. Гурбанову, язык играет роль средства выживания, передачи и усвоения общественно-исторического опыта, язык выступает как средство общения, язык становится средством интеллектуальной деятельности. Говоря о функциях речи, он показывает, что в процессе речи предметы, действия, ситуации, условия, время и т. называются конкретно, в процессе речи обобщение осуществляется посредством слов, процесс речи служит для общения [3, с. 42].

Хотя социальные факторы речевого продукта не очевидны по отдельным темам, они в той или иной форме все-таки группируются. Например,

те, хто хоче знайомитися з новостями, читати науково-популярні матеріали, цікавиться написанням статей на політичні теми, мають офіційно-делові контакти в сфері діяльності, общаються живим мовою і т. д. Всі ці аспекти приводять до диференціації функціональних стилів по соціальним факторам. В процесі общення в відповідності з потребами людського колективу в мові відбираються такі елементи мови, які служать всім, складають факти мови. Роль особистості в формуванні мови дуже мала, тому що мовою складається з мовних одиниць, а мовою завжди народився.

Скільки б ні робилося різниць між мовою і мовою, не можна заперечувати, що одне з них пов'язано з другим. Мовою і мовою доповнюють і розвивають одне одного. Мовою називається відносно індивідуальною, тому що вона функціонує тільки при наявності мови. Мовою оперує на основі мови, використовуючи традиції, придбані колективом.

Різниця в позиційних засобах виразності відома всім членам общества. Кожен з них використовує ці інструменти по мірі необхідності. Тому стає все більш очевидним, що соціальна диференціація в мові ще не оформилася.

Хоча панують в обществі норми і правила створюють основу для соціальної диференціації мови, існують і інші вимоги і умови для її реалізації. В цілому історичне розвиток мови йде рука об руку з розвитком общества. Тому дослідники не помиляються в використанні терміна «історична мовою». «Історична мовою завжди піддається внутрішнім змінам. В такій мові є три основних типи внутрішніх різниць, які звичайно дуже глибокі: а) діатопічні, т. є. різниця в просторі; б) дістрактивні, т. є. різниця між соціокультурними шарами мовного общества; в) діафатичні, т. є. різниця між різними засобами виразності. В межах одного і того ж соціокультурного шару діафатичними можуть вважатися певні біологічні групи (чоловіки, жінки і молодь) і одні і ті ж мовні вирази, характерні для «професійних» сфер» [9, с. 118].

Діастральні і діафатичні відмінності в відмінності від відмінностей, виділених Э. Косеріу, соціально орієнтовані. Пов'язь діафатичних різниць з віком і статтю, родом занять і мистецтвом приводить до включення їх в поле соціальної диференціації мови.

Соціокультурні аспекти ефективно використовуються в лінгвістичних дослідженнях комунікативної природи мови для виявлення його прагматичних і пізнавальних функцій, що в кінцевому підсумку дозволяє побачити нерозривну пов'язь між мовою і соціальною природою.

Відносини з адресатом важливі для мовлячого журналіста, тому що він створює мовне вироблення в публіцистичному типі функціональних стилів. При неправильному виборі адресата мовне вироблення втрачає свою сутність і значимість. Множинність засобів масової інформації і каналів їх поширення розширила можливості адресатів в виборі адресанта. Якщо адресату не подобається програма на певному телеканалі, він змінює канал, якщо йому не подобається репортаж по радіо, він вимикає радіо. Якщо стаття в газеті не викликає у нього інтересу, він не купує газету, якщо сайт не багатий потрібної йому інформацією, він шукає інший сайт і т. д. Тому сучасні ЗМІ орієнтовані на своїх читачів, слухачів і глядачів. Адаптація до читача формує типологічне, ідейне, стилістичне ділення сучасних видань. В категорії адресата Г. Я. Солганік пропонує протиставити автора – «общественне обличчя» і «особисте обличчя». По його словам, переходів між двома адресантами достатньо. Пропагандист, редактор, аналітик, дослідник і т. д. слід віднести до перехідних видів [12, с. 17–31].

Функціональні стилі і мовні фактори, які беруть участь в формуванні їх підстилів, відрізняються одне від одного. Якщо в якійсь-то одній момент засоба художнього стилю і мовні засоба публіцистичного стилю доречні або адекватні, то в якійсь-то іншій момент цього недостатньо. При цьому продуктивність використання того або іншого мовного засоба в різних стилях також неоднакова. Художній текст відрізняється авторським мовою, стилем використання мовних засобів, особливостями подачі. Якщо науковий, офіційний, публіцистичний стилі охоплюють авторську манеру письма в певних межах, автор має широкий спектр можливостей в художньому тексті, він може образно виражати свої думки, спостереження і відносини. Тому стилі різних авторів відрізняються одне від одного. Зразки фольклору, балади і казки, епоси також мають свої стилістичні якості. Образне вираження думки отримується за рахунок навантаження слова додатковими відтінками і семанти-

кой, виходящими за межі основного значення. Образний, емоційно-експресивний перенос досягається за рахунок обильного використання риторических фігур і метафор. С допомогою метафор язык приобриетає характер искусства. Риторические операції основоюються на трьох особенностях текста: 1) літературний язык можна розділити на достаточнo мелкіє часті; 2) художественний текст зв'язан с его чисто інформативной версією; 3) кождому тексту свойственна художественность. В то же время риторические операції, создающие художественный текст, характеризуются двумя тенденціями. Во-первых, автор своим произведением усложняет текст, выводя его из нуля. Второй охватывает процесс редукції. При восприятии читатель разбиает текст на отрывки от сложного к простому без ущерба для его художественной ценности [11, с. 237].

Возможности слияния различаются в зависимости от значения слов. Поэтому то или иное значение слова появляется в контексте. А. Демирчизаде показывает, что дополнительное значение слова имеет длительную или тесную связь с его первоначальным значением, и в результате таких отношений эти слова выполняют функцию

замещения. «Значение, которое слово косвенно выражает в дополнительной позиции, называется переносным значением. ... В переносном значении можно использовать слова *предмет, работа, действие, качество* и т. д. Наличие различных связей между пространством, временем, средствами, целым, малым и особенно подобием является важным условием» [2, с. 152].

Выводы. Повествующий использует определенный языковой инструмент или комбинацию этих инструментов, чтобы назвать референта. Каждый раз, когда передающий регистрирует референта, он делает референциальный выбор. Референциальный выбор получателя основан на восприятии адресатом референта. Функцию анафорического отношения выполняют местоимения третьего лица, а также другие типы местоимений, включая указательные, возвратные и относительные местоимения. Относительные местоимения имеют более выраженный синтаксический характер. Объективными являются местоимения первого и второго лица, обозначающие участников акта общения. Местоимения третьего лица часто используются в дискурсе в анафорических отношениях.

Список литературы:

1. Адилов М. Избранные произведения. Том IX. Баку : «Наука и образование», 2020.
2. Демирчизаде А. Стилистика азербайджанского языка. Баку : Азертадриснашр, 1962, 211 с.
3. Гурбанов А. Современный азербайджанский литературный язык. Баку : Маариф, 1985. 401 с.
4. Мамедли Н. Азербайджанский язык и культура речи. Баку : Наука и образование, 2020.
5. Мамедли Н. Деловое и академическое общение на азербайджанском языке. Баку : Наука и образование, 2021. 512 с.
6. Сейидалиев Н. Афад Гурбанов и общее языкознание. Баку : 2019. 424 с.
7. Вейсалли Ф. Введение в языкознание. Баку : «Переводчик», 2017.
8. Винокур Г. О. Культурный язык. М. : 2017.
9. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. Проблема изменения языка. М. : Едиториал УРСС, 2001. 208 с.
10. Кузнецов И. Н. Способы приготовления и оформления. Минск : Амальфея, 2000.
11. Лотман Ю. М. Люди и знаки / В кн. Лотман Ю. М. Семиосфера. СПб. : «Искусство», 2010.
12. Солганик Г. Я. Практическая стилистика русского языка. М. : Академия, – 2010. – 304 с.
13. Соссюр Ф. де. Курс общих лингвистов. М. : 1993. 256 с.

Rahmanova N. A. SOCIO-LINGUISTIC FACTORS FOR THE FORMATION OF SUB-STYLES IN THE LANGUAGE

Speech performs the functions of transmitting, recording and storing information. Language has a social nature. Speech is individual. Regardless of the oral or written form, speech is created by people to perform a specific function. In the process of speech, a person can only revive his thoughts and ideas, opinions and impressions. In this case, the speech does not belong to anyone else, but only to the one who voices it. The individual is the author and narrator of speech, whether he writes his speech or speaks it using the phonemic system of the respective language. The narrator is related to this or that question being expressed. His position depends on many social factors. This is in the interests of either the creator of the speech work, or the body that he represents in the political and ideological materials. Style-forming factors fall into two categories. The first category includes direct linguistic factors, the second category includes extralinguistic factors. Each functional style has its own linguistic and extralinguistic factors, as well as style factors in general. Linguistic factors

---

include the relationship of language means, their choice and use. Extralinguistic factors occupy a leading place in the creation of style, are associated with the situation of communication, differ in their attitude to the sphere outside the activity of speech. In addition to the language in which any speech work is created, it somehow combines various extralinguistic factors and actively influences the form and method of creating a speech work. Newspapers, magazines and the media in general are produced for a mass audience, and those who make up this audience have their own social differences. For example, newspaper material is read by people of different age groups, newspaper topics are multifaceted and colorful, and recipients of speech products transmitted through the media are divided into different social strata (students, workers, scientists, artisans, pensioners, men, women, etc.).

Key words: *style in language, substyles, extralinguistic factors, speaker's social status.*

Руденко М. Ю.

Донбаський державний педагогічний університет

СЛОВОТВОРНІ ПРОЦЕСИ В АМЕРИКАНСЬКИХ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТАХ

Стаття присвячена дослідженню словотворних процесів американських соціальних діалектів. Словниковий склад будь-якої живої мови знаходиться в постійному русі, постійно поповнюється новими лексико-фразеологічними одиницями. Те ж відбувається і на нестандартному рівні сучасної англійської мови. Лексика сленгу – вельми динамічна система, яка ні на крок не відстає від життя суспільства і постійно обростає новими сленгізмами і новими значеннями вже відомих слів. У вступі зроблено основні шляхи збагачення словникового складу нестандартної лексики.

Метою дослідження є опис набору словотворчих прийомів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що праці зі спеціального лінгвоісторіографічного дослідження проблем словотворчих процесів американського сленгу практично відсутні, у статті розглянута значна кількість лінгвістичних досліджень з цієї проблематики.

В основній частині статті подається аналіз характерних рис американської нестандартної лексики. Проаналізовані праці, погляди дослідників на набори словотворчих прийомів, що діють у субстандартному словопрізводстві.

У висновках зазначено, що словотворчі процеси, які відбуваються в сучасному американському сленгу, свідчать про те, що дана мовна сфера перебуває в постійному русі і розвитку. Цей поступальний рух і розвиток забезпечуються з одного боку, тісним взаємозв'язком сленгової лексики з лексикою літературного стандарту (тобто суто лінгвістичними факторами), а з іншого боку, зовнішніми, екстралінгвістичними факторами, такими як людина, інформація, суспільство.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в систематизації наукових поглядів мовознавців на американські соціальні діалекти, продовженні вивчення праць відповідних авторів у лінгвоісторіографічному аспекті.

Результати здійсненого дослідження можна застосовувати у викладанні курсів «Історії лінгвістичних учень», «Вступу до мовознавства», «Загального мовознавства», «Лексикології», «Практики усного та писемного мовлення» (іноземні мови), «Порівняльної типології української та іноземних мов», «Вступ до перекладознавства» на філологічних факультетах закладів вищої освіти, а також у культурно-просвітній роботі.

Ключові слова: американські соціальні діалекти, словотворні процеси, аббревіація, зворотне утворення, редуплікація, аблаут, римована субституція.

Постановка проблеми. Словниковий склад будь-якої живої мови знаходиться в постійному русі, постійно поповнюється новими лексико-фразеологічними одиницями. Те ж відбувається і на нестандартному рівні сучасної англійської мови. Лексика сленгу – вельми динамічна система, яка ні на крок не відстає від життя суспільства і постійно обростає новими сленгізмами і новими значеннями вже відомих слів. Саме тому вивчення лексико-фразеологічних одиниць американського сленгу видається цікавим для тих, кому цікаві соціальні діалекти.

Аналіз останніх досліджень. У працях соціолінгвістів розв'язується проблема словотворних

процесів в американських соціальних діалектах. Значний внесок в дослідження цього питання внесли мовознавці: Е. Патрідж, Флекснер, Л. Соудек, Т. М. Беляєв, Г. Марчанд, Р. І. Розіна, В. Г. Гак.

Таким чином можемо побачити, що є теоретичний здобуток вивчення словотворних прийомів нестандартної лексики. Але соціальні діалекти дуже рухомі, тому кожен словотворчий процес потребує пильної уваги.

Постановка завдання. Мета статті – вивчити словотворні процеси американських соціальних діалектів. Відповідно до поставленої мети передбачаємо розв'язання ряду завдань, основними з яких є: простежити основні шляхи зба-

гачення словникового складу нестандартної лексики, вивчити праці, присвячені вивченню словотворним процесам американських соціальних діалектів, обозначити перспективи подальшого вивчення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Основними шляхами збагачення словникового складу нестандартної лексики є семантична деривація, а також морфологічна деривація і діючі в її межах явища аналогії і мовної економії.

Опис набору словотворчих прийомів, що діють у субстандартному словопрізводстві, міститься в роботі Л. Соудека (1967), яка включає огляд усіх похідних слів, утворених як за стандартними, так і нестандартними моделями словотворення [28, с. 56].

На його думку, одна з характерних рис американської нестандартної лексики полягає в тому, що провідне місце в ній займає афіксація, а на другому місці знаходиться словоскладення. Розрив при цьому виявляється дуже значим: у вибірці Л. Соудека кількість афіксальних дериватів більш ніж у два рази перевищує кількість композитів.

Відповідно до даних, наведених у Додатку до «Словника американського сленгу» (Wentworth, Flexner 1975), серед словотворчих афіксів, що застосовуються в сленгу, найбільш продуктивний суф. *-er*, який крім звичайних для нього значень діяча (наприклад, *pusher* «торговець наркотиками» від *push* «торгувати наркотиками») іноді означає щось, пов'язане з цим поняттям (наприклад, *four pointer* «вищий бал, що дає чотири очки за заліковою системою»), особу, яка відповідає даній характеристиці (наприклад, *keener* «прониклива людина»), а іноді виконує чисто стилістичну функцію, посилюючи сленгову конотацію даного слова (наприклад, *gasser* «щось виняткове» від *gas* у тому ж значенні) [30, с. 148].

Серед слів на *-er* чимало композит типу *mind-blower* «галюцинаційний препарат», *head-shrinker* «психіатр», *potato-digger* = square. Специфічними для сленгу є композити, в яких суф. *-er* приєднується як до дієслівної основи, так і до прийменникового прислівника, типу *winder-upper* «музична кінцівка радіопередачі» від *wind up* «закінчувати», *picker-upper* «збудливий засіб», *opener-upper* «перший номер програми» та ін.

Крім того, існує ціла серія специфічних для сленгу суфіксів, серед яких можна назвати *-o*, широко використовуваний також у британському і австралійському сленгу. Цьому суфіксу присвятив статтю журналіст У. Сефайр, процитувавши виступ брата колишнього президента США

в комісії сенату: “Billy Carter is not a buffoon, a boob or a wacko as some public figures have so described him” (International Herald Tribune, 1980, Sept. 15, p. 24). За спостереженнями У. Сефайра, *-o* є (на період спостережень автора) одним з найбільш популярних сленгових суфіксів (порівняйте *weirdo* від *weird*, *sicko* від *sick*, *wrongo* від *wrong*, *sleazo* від *sleazy* «брудний, обшарпаний»). Як видно з наведених прикладів, у ряді випадків суф. *-o* виконує функцію маркера сленгу. Його вживання з основою того чи іншого прикметника фактично перетворює одиницю літературної мови в одиницю сленгу. Порівняйте, наприклад, *weirdo*, *sicko*, *oldo*).

Аналогічну функцію виконують і *-eroo* (*-aroo*) < спотворене іспанське *-ero*; порівняйте *switcheroo* < *switcher* «зміна позиції, заміна», *ace-zoo* < *ace* «найкращий, ас», *Japaroo* < *Japanese*, *stinkeroo* < *stinker*.

Запозичений з французької мови топонімічний суфікс *-ville* (Louisville, Greenville та ін.) спочатку використовувався в сленгу в значенні «селище». Так, на початку 1930-х років виник сленгізм *Hooverville* «халупи безробітних на околиці міста» (за іменем президента Г. К. Гувера). Згодом значення цього суфікса значно розширилося, і, починаючи з середини 1950-х років, він став означати «положення або стан, що характеризує місце, людину або предмет»: Peoria has for years been the butt of jokes, the gagman's tag for *Nowheresville* (Time, 1966, Oct. 21, p. 26); Johnson is square, folksy and *dullsville*, sounding like dozens of boring politicians from the past (Time, 1966, Oct. 7, p. 17); At the end of his two-week tour, he announced that New York was strictly *Endsville* (Time, 1969, Nov. 21, p. 46) (*Ends-ville*=the largest, the greatest, the most exciting).

У деяких випадках суф. *-ville* виконує функцію «вторинного жаргонізатора»: будучи доданим до основи сленгізму, що утратив популярність або вийшов з ужитку, сприяє його модернізації та продовженню його життя в американському сленгу. Наприклад, від сленгізму *square* у значенні «несучасний, традиційний, немодний» було утворено *squaresville*: On campus where it was once *squaresville* to flip for the rock scene, it is now the wiggliest of kicks (Time, 1965, May 21, p. 50). Від сленгового *drag* у значенні «нудний, нудотний чоловік» утворений модернізований варіант *dragsville*. Порівняйте також *cornville* від *corny* «побитий, обридлий».

На особливу увагу заслуговують так звані «слова-суфікси» (suffix words – термін С. Б. Флек-

снера) [30, с. 148]. Йдеться про другі компоненти однотипних слів, що займають проміжне положення між композитами і дериватами. Подібно сленговим суфіксам, «слова-суфікси» сленгу порівняно недовговічні. У періоди найбільшої популярності і продуктивності вони мають тенденцію до значного розширення своєї семантичної сфери в порівнянні з семантикою відповідного слова. Наприклад, популярне свого часу «слова-суфікс» *-pot* набуло значення «особа, що має певні характеристики», мабуть, під впливом сленгізма *pot* «неприємна людина». Звідси виникла серія сленгізмів: *crackpot* «божевільний», *rumpot* «п'яниця», *stinkpot* «огидна людина», *fusspot* «метушлива людина», *sex-pot* «красуня».

Серед сленгізмів 1960–1970-х років виділяються утворення з компонентом *-freak*. У той час як сленгізм *freak* означає «хіпі», «індивідуаліст», *-freak* в якості «слова-суфікса» набув значення «прихильник чого-небудь», наприклад: *ecofreak* «прихильник екологічних програм», *speedfreak* «пристрастившийся до стимулянтів» (від *speed* «метедрін»), *rock-freak* «шанувальник року», *coffee-freak* «любитель кави» тощо. У складі низки сленгових неологізмів фігурує також компонент *-head*, порівняйте: *acid-head* «любитель ЛСД», *A-head* «той, хто вживає амфетамін», *drughead* «наркоман», *juicehead* «алкоголік», *pillhead* «той, хто вживає транквілізатори», *hash-head* «курець гашишу», *pothead* «курець марихуани».

Думка Л. Соудека (1967) про ведуче місце афіксації в створенні американського сленгу не відображає реальний стан речей на сучасному етапі розвитку американського варіанта англійської мови [28, с. 198]. Значну поправку слід зробити на те, що в американському ареалі з середини ХХ ст. дуже широкого поширення набули аналогічні слова з повторюваним другим опорним компонентом, наприклад: *been-eater* «бостонець», *frog-eater* «француз», *beef-eater* «англієць», *book-friend* «книголюб», *cigarette-friend* «завзятий курець», *dope-friend* «наркоман» (Беляєва 1985) [2, с. 105].

Порівняно молодим прийомом словотворення, як зазначає Т. М. Беляєва (1985), який отримав широке поширення в ХХ ст., є *контамінація* [2, с. 105]. Свій початок вона бере в системі термінотворення в мові реклами, звідки проникає і в нестандартну лексику.

Механізм контамінації вивчений досить повно, але єдиного терміна для позначення слів цієї структури поки що немає. Використовуються терміни: *слова-злитки*, *слова-спайки*, *слова-амальгами*, *контрактури*, *складноскорочені слова*,

телескопічні слова, *бленди*, *стягнення*; в роботах зарубіжних авторів – *blends*, *portmanteau words*, *telescoped words*, *contamination*. Слова-злитки використовуються для позначення понять, які не мають однословної одиниці номінації. Так, у студентському жаргоні США можна виділити наступні приклади: *brunch* (breakfast and lunch), *loopy* (loose and easy), *scrowy* (screwy and lousy).

Процес утворення нових слів у сленгу характеризується порівняно широким використанням подвоєння (reduplication), яке іноді супроводжується звуконаслідуванням, наприклад: *boom-boom* «пістолет або рушниця», *buzz-buzz* «шум, гам», *putt-putt* «підвісний мотор», *dingy-dingy* «божевільний», *dum-dum* «дурень», *go-go* «модний, популярний; інтенсивний», *no-no* «заборонений».

Характерним для нестандартної лексики словотворчим прийомом є *аббревіація*. О. Єсперсен (1925) виділяє чотири типи аббревіації з урахуванням того, яка частина слова збереглася в результаті скорочення: тип X – (початок), тип – X – (середина), тип – X (кінець), тип X–X (початок і кінець) [21, с. 97].

У нестандартній лексиці отримав значне поширення ініціальний тип складноскорочених слів, тобто скорочення, складені з початкових букв. У способах утворення сленгової лексики, таких як аббревіація, усічення слів, контамінація, реалізується механізм мовної економії. Наприклад, аббревіатура AWOL спочатку у військовому жаргоні означала *absent without official leave* – той, хто знаходиться в самовільному відході, «самоволка», потім та ж аббревіатура в загальному американському сленгу придбала й інші значення, такі як *a wolf on the loose* or *After Women or liquor*.

Наступним способом утворення сленгової лексики є *зворотне утворення*. Зворотне утворення є таким словотвірним прийомом, при якому мотивуюче слово в силу звукового збігу його закінчення з суфіксальною морфемою або маркером піддається десуфіксації з виділенням частини в самостійну лексему: *to edit* (editor), *to peeve* (peevisish).

Редуплікації, як одному з найдавніших прийомів словотворення, присвячена численна спеціальна література.

Г. Марчанд (1969) виділяє дві основні групи редуплікативів: з *аблаутом* і *римвани*. Перші утворюються на базі чергування кореневих голоських: *chit* – *chat* «балаканина», *wibble* – *wobble* «йти, волочачи ноги», *goody* – *goody* «відмінний». Можливі й змішані випадки, коли поряд з аблаутом і алітераційним повтором використовується і рима: *chitter* – *chatter* [22, с. 375].

Особливе місце в системі просторічного словотворення займає *римована субституція*, суть якої полягає в римованій заміні вихідної одиниці вторинною одиницею, що приймає семантику першої. Римована субституція – унікальне явище англійської мови, що охоплює британський, американський та австралійський варіанти. Залежно від стилістичних характеристик заміщаємих слів, римована субституція ділиться на два класи: 1) римована субституція – лексичні аналоги літературних слів; 2) римована субституція – лексичні аналоги просторічних слів: penny locket = pocket, puff and dart = start; giggle and titter = bitter (sort of beer), heart of oak = broke (penniless).

У мові сучасної преси США звертає на себе увагу такий спосіб утворення сленгової лексики, як *конверсія*. На сторінках американських газет зустрічається безліч прикладів утворення нових сленгізмів за допомогою конверсії. Наприклад, to O. K. (To agree), to boogy (to dance rock'n'roll), to booze (to drink whiskey or liqueur) та ін.

Нові сленгові слова можуть бути утворені за *аналогією* з уже наявними одиницями. Сутність аналогії полягає в тому, що вона як би перекидає міст від старого до нового в мові, що пов'язано з удосконаленням мови як засобу спілкування і збереження її комунікативних можливостей. Аналогія немислима без моделі, ці поняття не існують одне без іншого. Дане положення можна проілюструвати на матеріалі сучасної англійської мови. Наприклад, запозичене з російської мови слово *sputnik* сприяло використанню його в якості моделі для створення низки нових сленгових одиниць: *flornik* – невдалий запуск супутника, *muttnik* – супутник з собакою на борту, *kaputnik* – людина, яка легко визнає поразку.

Ще одним способом поповнення словникового складу сленгової лексики є семантична деривація. У результаті семантичної деривації «відбувається розширення смислового обсягу слів літературного стандарту за рахунок появи в ньому просторічного лексико-семантичного варіанта». Йдеться про метафоричне і метонімічне перенесення значення, звуження і розширення значення слів, генералізацію і конкретизацію, «погіршення» і «поліпшення» значення, радіальний і послідовний його розвиток та ін. У даному випадку зачіпаються проблеми *вторинної номінації*.

У результаті змін культурно-соціальних умов життя суспільства виникає потреба в номінації нових характеристик уже відомих, давно існуючих найменувань предметів, дій, якісних характеристик тощо. З цією метою використовуються

метафора і метонімія, які з суспільних слів літературної мови утворюють нові сленгізми, що сприяє передачі культурної інформації новими одиницями від одного покоління до іншого.

Проблемі метафоричного перенесення значень в американському сленгу приділено значну увагу в дослідженні Р. І. Розіної «Соціальна маркірованість слова в сучасній англійській мові» (1977). У цій роботі встановлюються типи семантичних відносин між основними літературними та похідними сленговими лексико-семантичними варіантами в структурі англійського слова. Наприклад, форма, надана масі → людина (*loaf* «дівчина»), будівля → людина (*shack* «нікчемна людина»), вмістилище → людина (*bag* «негарна дівчина»).

Виділені типи семантичних відносин об'єднуються в групи на основі виявлення спільності. Аналіз, зроблений Р. І. Розіною, показав, що найбільше число виявлених співвідношень має загальний параметр «не особа (у літературній мові) – особа (у сленгу)», наприклад: *nut* «божевільний», *hick* «дівчина», *cat* «франт, гультяй», *tank* «п'яниця», *wig* «безумна або ексцентрична людина». Крім того, спільними для низки відносин є параметри: «конкретне (у літературній мові) – абстрактне (у сленгу)», наприклад: *to crack* «вирішити проблему або розгадати таємницю»; «простий пристрій (у літературній мові) – складне пристосування (у сленгу)», наприклад: *ash can* «глибинна бомба»; «фізичне (у літературній мові) – соціальне (у сленгу)», наприклад: *dirty* «багатий».

Здається, що в основі виявлених Р. І. Розіною семантичних відносин лежить тенденція сленгу, помічена С. Б. Флекснером (1975): «... сленг завжди прагне до зниженості, а не до піднесеності». Коли рот людини називають *fly trap*, а голову – *cabbage-head*, коли надокучливу людину називають *meatball*, моторну яхту *stinkpot*, а стресову ситуацію *pressure cooker*, денотат як би знижується в ранзі, адаптується до загальної тональності сленгу.

При аналізі вербального спілкування носіїв англійської мови зазначено, що в повсякденному житті сленгові метафори широко споживані. Не можна не погодитися з думкою, висловленою В. Г. Гаком (1988), який справедливо зауважив, що «метафоризація не зменшується, а розширюється з розвитком мови» [6, с. 15]. Ось кілька прикладів повсякденного вжитку метафори в сленговій лексиці:

– про стару машину можна сказати – It's a lemon;

- про квартиру, житло – It's my pad;
- про поганий настрій – I have the blues;
- про невідповідну, нездатну людину – He is lame;
- про нерозумну людину – She has nothing upstairs;
- про людину під дією наркотиків – He's on a trip;
- про людину, яка потребує грошей – He needs some bread.

Велика кількість метафор у сленгу пояснюється тим, що усне мовлення, як правило, емоційне і виразне. Жива, природна мова не може обійтися без метафоризації, яка сприяє розвитку як лексико-семантичної системи мови, так і системи її номінативних засобів, у тому числі і на рівні нестандартної лексики.

Паралельно з метафоризацією в сленгу активно діє *метонімія*. Перенесення значень за суміжністю понять – метонімічне перенесення – також відіграє важливу роль у розвитку семантики слова і поповненні сленгу новими лексичними одиницями. При цьому одне і те ж слово може називати частину і ціле, предмет і його зміст, предмет і місце його знаходження або виготовлення, дію і її результат, інструмент і результат його застосування тощо.

Наприклад, одиниця літературної мови *derby* – казанок, чоловічий капелюх – при метонімічному перенесенні в сленгу означає «голова», *chill* – «охолоджувати, студити» в сленгу набуває значення «вбити», *hair-raiser* – «історія, пригода, книга і т. ін., від чого волосся стає дибки», *lightning* – «джин, віскі або інший сильний напій, особливо незаконно вироблений» тощо. Наведемо приклади:

e. g. You don't think I'd sit by doin' nothin' while Billy gets his derby kicked in?

e. g. These brass hats want a hard-fisted crackdown on any enlisted man, who opens his yap too wide, wears his hair long or fails to salute with the proper snap. (brass hats – штабні офіцери)

e. g. She has got on her woman's duds. (duds – одяг)

e. g. He gave me the secret of how to make a powerful drink called "Lightning". ("Lightning" – джин, віскі).

Наведені вище приклади демонструють збагачення як словникового складу сучасної англійської мови в цілому, так і збільшення кількості нестандартної, експресивної лексики за допомогою явищ метонімії і метафори.

Крім метафоричного і метонімічного переносів значення, у сленгу діють й інші способи зміни зна-

чення слів, такі як *звуження* і *розширення* значення, *генералізація* і *конкретизація* значення слова, *«погіршення»* і *«поліпшення»* значення, *радіальний* і *послідовний* розвиток значення і деякі інші.

Розвиток нових значень в існуючих словах є одним з джерел поповнення словникового складу мови. Поглиблення когнітивної та розширення номінативної діяльності людини, акумуляція знань людини про навколишнє середовище і культурно-соціальні зміни викликають розвиток семантичної структури слова. Це відбувається, ймовірно, і тому, що поняття, яке лежить в основі лексичного значення слова, характеризується розмитістю кордонів: воно має чітке ядро, завдяки чому забезпечується стійкість лексичного значення слова і його розуміння. Завдяки цій «розмитості» поняття лексичне значення слова може «розтягуватися», отже збільшуватися в об'ємі, що дозволяє використовувати слова для позначення предметів, що не мають спеціального позначення в даний момент.

Процес виникнення нових значень у вже існуючих словах – це безперервний процес, що протікає в мові постійно, бо в іншому випадку мова перестане задовольняти вимоги суспільства, яке розвивається (що неможливо і виключено) і не зможе виконувати свою основну – комунікативну функцію, не буде адекватним засобом спілкування людей, засобом обміну інформацією і взаєморозуміння.

Так, наприклад, сленгове слово *heat* поступово розширило свою семантику. Спочатку воно означало «стан сп'яніння від уживання спиртного або наркотику», ширше – «стан ейфорії», потім набуло значення «стан любовного збудження», потім «фізична привабливість», «порнографія»; «стан злості або збудження»; потім з'явилося значення «осудження, осуд», звідси «насмішка, образа». Наступним кроком у динаміці розвитку цієї словникової одиниці стало значення «органи правопорядку», «поліція» – від назви фільму *Red Heat*, яке раніше складало частину сленгового виразу *the heat is on* для позначення інтенсивної діяльності поліції:

e. g. ...out the door comes this great big porcine member of the heat, all belts and bullets and pistols and keys and flashlights and clubs and hemlets.

Сленгове словосполучення *hot dog* спочатку мало значення «самовпевнений, сміливий хлопець», зараз зазвичай означає «атлет, який змагається», а також «той, хто поводить зарозуміло, нарочито або одягається зухвало строкато; позер, ломака». Указане значення «атлет» може бути

застосовано тільки тоді, коли мова йде про дуже майстерного атлета або спортсмена, особливо про того, хто може виконувати трюки. В якості прикметника це словосполучення має значення “excellent, thrilling”, а також “bright, ostentatious”. Наприклад:

e. g. “Hot dog! We’re havin’ a great time here!”

e. g. For advanced practitioners, a whole new style of baroque skiing has developed. Known as “free-style”, “exhibition”, or “hot dog” skiing, the form emphasizes acrobatic stunts rather than downhill speed. Hot-doggers build up repertoires of twists, turns, spins and somersaults.

Сленгове слово *blues* є прикладом *генералізації* значення слова (отже, розширення обсягу значення від більш конкретного до більш абстрактного). Раніше в стандартній англійській мові існувало словосполучення *blue devils*, яке мало такі значення: 1) зневіра, 2) біла гарячка. Потім на основі цього словосполучення виникла одиниця *the blues* – у значенні «хандра, меланхолія». Зараз слово в цьому значенні має в словниках позначку *Standard English*. Наприклад:

e. g. You just got the blues today, that’s all.

Прикладами генералізації лексичного значення в сленгу також служать такі одиниці, як *bird* – хлопець, чоловік; *skins* – автомобільні шини; *pineapple* – будь-яка невелика бомба або саморобний вибуховий пристрій, *doll* – приваблива або приємна людина протилежної статі та ін. Наприклад:

e. g. Nobody tried to throw a pineapple in my lap.

У процесі свого семантичного розвитку слово може набувати пейоративної або меліоративної конотації. У сленгу відзначається тенденція до пейоративності значення. Наприклад, сленгізм *lady’s room* спочатку мав значення «дамська кімната», потім – «жіночий туалет / у громадському місці». Сленгізм *queer* спочатку розумівся як «фальшиві гроші», а зараз – «гомосексуаліст». Такі сленгові одиниці як *pad* і *egghead* навпаки набули меліоративної конотації значення. Первісне значення сленгізму *egghead* – це «лисий чоловік», потім слово набуває нового значення «мисляча особистість, інтелектуал, ерудит». Сленгізм *pad* означав «курильні опіуму», зараз – «кімната, квартира». Наведемо приклади:

e. g. This is a nice pad you’ve got here.

e. g. A certain professor who typifies a modern egghead trying to make sense of the historical process.

e. g. The school can’t keep a queer on the staff, they must think of the kids.

Таким чином, сленгова лексика – це динамічна система, і вона постійно поповнюється новими

сленгізмами і новими значеннями як літературних слів, так і власне одиниць сленгу. Основний шлях, за яким це відбувається, – *семантична деривація*. Особливо активна в цьому плані метафоризація, оскільки усне мовлення емоційне. Крім того, у сленгу частіше відбувається генералізація лексичного значення слова, ніж спеціалізація. Свій внесок у розширення сленгового складу вносять також метонімія, погіршення і поліпшення значення слова тощо.

Важливу роль у збагаченні лексичного складу сленгової лексики відіграють *запозичення з інших мов*. У процесі свого функціонування і розвитку природна мова активно взаємодіє з іншими мовами. Результатом подібної двосторонньої взаємодії є запозичення чужих метафор, лексичних і фразеологічних одиниць, які поступово асимілюються і стають своїми. Це характерно і для англійської мови. У сленгу запозичені слова з мов американських індіанців, іспанської, французької, російської, ідиш, японської, китайської та ін.

Наприклад, слово *wampum* уживається в англійській мові в значенні «гроші» і є скороченням тубільного слова *wamprigreag* – «намисто з черепашок, які використовуються в якості грошей». Наведемо приклади з цією та іншими одиницями:

e. g. How much *wampum* do you want for this thing?

e. g. The men get all the *moola* out of the safe. (*moola* – гроші)

e. g. The cashbox ... was just brimming with *moola*.

Завдяки іспанській мові в сленгу з’явилися такі одиниці, як *savvy* «зрозуміти кого-небудь або що-небудь» (від іспанського *sabe* «він знає», від *saber* – знати); *macho* «чоловічий, мужній», феміністками використовується як принизливе слово; *numero uno* «кращий»; *calaboose* «в’язниця», *bronc (o)* «необ’їжджений кінь, мустанг»; *vamoose* «йти, залишати» (від іспанського *vamos* – підемо); *loco* «божевільний» та ін.

e. g. Mary is *numero uno* in our office. You’ll have to ask her.

e. g. We’ll take a chance of going to the *calaboose*.

e. g. “When the canteen reopens we’ll wheel’em back up, an’you tell Lillie no chattin’up the blonde Puss in Boots, *savvy?*”

“*I savvy, sarge!*”.

Висновки і пропозиції. Таким чином, словотворчі процеси, що відбуваються в сучасному американському сленгу, свідчать про те, що дана мовна сфера перебуває в постійному русі і розви-

тку. Цей поступальний рух і розвиток забезпечуються з одного боку, тісним взаємозв'язком сленгової лексики з лексикою літературного стандарту (тобто суто лінгвістичними факторами), а з іншого боку, зовнішніми, екстралінгвістичними факторами, такими як людина, інформація, суспільство.

Список літератури:

1. Андреева Г. Р. Лексико семантические особенности специального сленга : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 177 с.
2. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Ленинград : Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова, 1985. 135 с.
3. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия: Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. Москва : Воениздат, 1972. 320 с.
4. Волошин Ю. К. Американский студенческий социолект. *Лингвистические единицы разных уровней в языке и речи* : сборник научных трудов. Краснодар, 1988. С. 15–20.
5. Волошин Ю. К. Общий американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Краснодар, 2000. 341 с.
6. Гак В. Г. Метафора: универсальное и специфическое. *Метафора в языке и тексте*. Москва : Наука, 1988. С. 11–26.
7. Гусякова А. В. Особенности современного американского сленга (на материале прессы США за последнее десятилетие) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2008. 171 с.
8. Ласкина Е. Е. Американский сленг как способ коммуникации. *Гуманитарные и социальные науки*. Ростов-на-Дону, 2013. № 1. С. 192–197.
9. Лихачев Д. С. Черты первобытного примитивизма воровской речи. *Язык и мышление – Le langage et la mentalité* : сборник Ин-та яз. и мышл. им. Н. Я. Марра. Москва; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1935. № 3–4. С. 47–100.
10. Мозжухин К. Е. Сленг в речи студентов американских университетов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2005. 194 с.
11. Розина Р. И. Социальная маркированность слова в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1977. 201 с.
12. Скворцов Л. И. Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии. *Литературная норма и просторечие*. Москва : Наука, 1977. С. 29–57.
13. Судзиловский Г. А. К вопросу о «сленге» в английской военной лексике (специфическая часть эмоционально окрашенного слоя военной лексики) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук. Калинин, 1954.
14. Судзиловский Г. А. Сленг – что это такое? Английская просторечная военная лексика. Москва : Воениздат, 1973. 182 с.
15. Телия В. Н. Предисловие. *Метафора в языке и тексте*. Москва : Наука, 1988. С. 3–10.
16. Хомяков В. А. Введение в изучение слэнга – основного компонента английского просторечия. Вологда : Вологодский гос-й пед-й ин-т, 1971. 104 с.
17. Хомяков В. А. Нестандартная лексика в структуре английского языка национального периода : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Ленинград, 1980. 39 с.
18. Швейцер А. Д. Социальная дифференциация английского языка в США. Москва : Наука, 1983. 216 с.
19. Berrey L. V., Van den Bark M. The American thesaurus of slang with supplement. New York : Crowell, 1947. 1272 p.
20. Flexner S. B. Preface. *Dictionary of American slang*. New York : Crowell company, 1967. P. vi–xv.
21. Jespersen O. Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View. Oslo : H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1925. 221 p.
22. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. München : Verlag C. H. Beck, 1969. xxvii, 545 p.
23. Marples M. The University Slang. London : Williams & Norgate, 1950. 187 p.
24. Meyer P. L. Slang in the Hallowed Halls of Learning: A Sociolinguistic Analysis. *American Speech*. 1976. LVI.
25. Partridge E. The world of words. An introduction to language in general and to English and American in particular. London : Hamish Hamition, 1948. 201 p.
26. Partridge E. A Dictionary of Slang and Unconventional English: in. 2 vol. London : Hardback Publisher: Routledge, 1970. Vol. 1. 974 p.

27. Poston L. Some Problems in the Study of Campus Slang. *American Speech*. 1964. Vol. 39, № 2. P. 114–123.
28. Soudek L. Structure of substandard words in British and American English. Bratislava : Slovenska akad. vied, 1967. 228 p.
29. Spears R. A. NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Москва : Рус. яз., 1991. xv, 528 p.
30. Wentworth H., Flexner S. B. Dictionary of American slang. New York : Thomas Y. Crowell Publishers, 1975. XVIII, 766 p.

Rudenko M. Yu. WORD-FORMATION PROCESSES IN AMERICAN SOCIAL DIALECTS

The article is devoted to the study of word-forming processes of American social dialects. The vocabulary of any living language is in constant motion, constantly replenished with new lexical and phraseological units. The same happens at the non-standard level of modern English. Vocabulary of slang is a very dynamic system that does not lag behind the life of society and is constantly overgrown with new slang and new meanings of already known words. In the introduction the main ways of enriching the vocabulary of non-standard vocabulary are made.

The purpose of the study is to describe a set of word-formation techniques.

The scientific novelty of the obtained results is that the works on a special linguistic-historiographical study of the problems of word-formation processes of American slang are practically absent, the article considers a significant amount of linguistic research on this issue.

The main part of the article provides an analysis of the characteristics of American non-standard vocabulary. Analyzed works, views of researchers on sets of word-formation techniques operating in substandard word production.

The conclusions state that the word-formation processes that take place in modern American slang indicate that this language sphere is in constant motion and development. This progressive movement and development is ensured, on the one hand, by the close connection of slang vocabulary with the vocabulary of literary standard (ie purely linguistic factors), and on the other hand, external, extralinguistic factors such as man, information, society.

We see the prospects for further research in the systematization of scientific views of linguists on American social dialects, continuing to study the works of relevant authors in the linguistic-historiographical aspect.

The results of this study can be used in teaching courses "History of Linguistic Studies", "Introduction to Linguistics", "General Linguistics", "Lexicology", "Practice of Oral and Written Speech" (foreign languages), "Comparative Typology of Ukrainian and Foreign Languages", "Introduction to Translation Studies" at the philological faculties of higher education institutions, as well as in cultural and educational work.

Key words: *American social dialects, word-forming processes, abbreviation, reverse formation, reduplication, ablaut, rhyming substitution.*

Semenist I. V.

Borys Grinchenko Kyiv University

Makhachashvili R. K.

Borys Grinchenko Kyiv University

METHODOLOGICAL MODELLING OF INNOVATIVE COMMUNICATION FOR NEW KNOWLEDGE ACQUISITION IN THE GLOBAL DIGITAL REAM

The paper main focus is the inquiry into the methodological premises and models of comprehensive structuring of the innovative communication for new knowledge acquisition in the digital realm (innovative educational communication in the digital ambient as construed by the transformative neological strata of modern European and Oriental varieties of the English language of international communication). The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms, and results of qualitative dynamics of linguistic macro- and microstructures of thesaurus in the realm of digital educational communication, as a consolidated linguistic object, is investigated in depth. Mosaic, simulation, and multidimensional approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of lexical innovations of the globalized languages in the sphere of innovative educational communication. The ICT, e-learning, hybrid learning, digital competences thesaurus, that facilitates innovative educational communication, is structured to define and categorize the key components of innovative cyberterminology, instrumental to e-learning environment construction and functioning. Suggested is the ICT Thesaurus macro-, micro- and mega-structures modelling based on three groundwork principles: 1) Intranet educational anthroposphere (the anthropic environment within World Wide Web); 2) Outernet educational anthroposphere (e-reality components, functions outside the realm of World Wide Web); 3) Technogenic educational anthroposphere (transoriented anthropic environment components with an anthropic-for-congenous substituted ontological parameter). All units, listed and clusterised in the Thesaurus are supplied with a dominant or recessive conceptual marker or a combination of markers, indicative of the unit allegiance to the corresponding ontological categories of cyber-anthropospheric e-learning environment.

The dynamic interaction of the structural tiers of the ICTs content plane within the strata of innovative educational communication is characterized by the anthropogenic parameters of the content plane, mediated by the subjective and collective cognitive experience of digital education stakeholders, mediated by the use of globalized languages.

Key words: *innovative communication for new knowledge acquisition, ICT, e-learning, hybrid learning, digital competences thesaurus, logosphere, thesaurus modelling, phenomenological marker.*

Introduction and state-of-the-art-overview. At the turn of the XX–XXI centuries, science acquires the status of extremely effective and dynamic tools of human activity, which determines the interest of scientists in pragmatic aspects and problems of cognitive theory to increase the effectiveness of scientific work by traditional classical means and innovative systems of artificial intelligence [2; 3; 4; 30].

The network of research space of modern linguistic explorations provides an opportunity to determine the problems of language coding, transcription and mapping of different spheres

of actual and conditional reality in linguocognitive [50; 52; 51; 12; 14], linguistic and cultural [7; 23; 26; 40; 46], discursive-communicative [37; 40; 48], synergetic [33], activity [7; 8; 44] planes.

As an integral product of civilization, modern computer reality has become an independent being. Within it, electronic media act not only as a means of transmitting information or interaction, but also reveal their own world-creating, meaning-making, and, as a consequence, language-forming potential [29; 3; 6]. Computer being (CB – a term after V. Kutyriev [38; 39]) is defined as a complex,

multidimensional sphere of synthesis of reality, human experience, and activity, mediated by the latest digital and information technologies; it is the object of study of a wide range of humanities.

In philosophy, computer being is interpreted as a special type of substance – material and ideal reality in the aggregate of all forms of its development [4; 18; 29]; in anthropology – as an environment for the implementation of “post-humanistic” tendencies of anthropogenesis [7; 5; 8; 45]; in psychology – as a psychosomatic and emotional plane [20; 25]; in culturology – as a sphere of spiritual experience [17; 11; 9; 24], in sociology – as a system of multilevel, multidirectional social relations [1; 10; 32].

The linguistic aspect of the study of computer being at the turn of the century is determined by objective historical and geopolitical preconditions: cyberization, globalization, informatization of world society, Americanization of world culture, due to which modern English, mostly its American variety, is a priority linguistic and communicative environment of the primary language coding of elements of computer being and its mapping [15; 16], exported to globalized languages across the world.

The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms and results of qualitative dynamics of linguistic macro- and microstructures of vocabulary in the realm of computer being, as a consolidated linguistic object, is still waiting to be studied. Consideration of this issue requires the involvement of the phenomenological perspective of the study of complex linguistic objects, given the definition of the main task of phenomenological epistemology – knowledge of the full system of facts of consciousness [43], constituting the objective world [30; 31; 21].

Objective. The paper overall **objective** is the inquiry into the methodological premises and patterns of comprehensive modelling of the *innovative communication for new knowledge acquisition in the digital realm* (generally understood as educational communication in the digital ambient as construed by the transformative innovative (neological) strata of modern European and Oriental varieties of the English language of international communication).

Main findings. The main hypothesis of the study is that the typological characteristics of innovative ICT, e-learning, HYBRID LEARNING, digital competences thesaurus as a macro-object of a phenomenological investigation determine the specificity of static configuration and dynamic interaction of formal and substantive constituents of its microstructure. 3157 of speech and linguistic

units – innovations that relate to multi-substrat areas, objects and phenomena of computer being – in usage serve as research empirical database, selected by canvas sampling out of conventional lexicographic sources, specificized registers of lexicographic innovations of electronic format and English periodicals of the timespan from 2019 to 2021. Within the outlined methodological dimension, the “phenomenological” language unit is defined as its codifying ability to record the results of cognitive experience and manifestation (the term after V. Babushkin, [24]) in it the substantive characteristics of cognizable objects and phenomena.

The linguistic adaptation of the phenomenological approach to the theoretical and methodological understanding of the dynamics of the vocabulary of modern European and Oriental languages in computer life is based on the concept of the logosphere, synthetically understood as: 1) elements of different spheres of life [41]; 2) the zone of integration of thought-speech continuums (linguo) of cultures [27; 28].

The turn of the XX–XXI centuries is determined by a significant acceleration of the enrichment of the vocabulary of modern natural languages [15; 55; 33; 48; 52], which determines the need for holistic linguistic research of innovative industries.

The modelling of innovative educational communication in the digital realm is predicated on the following **key premises**: 1) the phenomenological nature of innovative communication in the field of acquiring new knowledge (education in the broader sense) in the digital environment involves an inseparable, mutual combination of its linguistic and substantive (ontological, epistemic and anthropological) aspects in the vertical plane of mutual expression of categories of essence↔phenomenon; 2) the innovative nature of communication in the field of acquiring new knowledge in the global digital environment is determined by the phenomenological consolidation of substantive (ontological, presuppositional/cognitive) characteristics of the macrostructure of communication in statics and end-to-end dynamic interaction of formal and semantic constituents and technological (digital) tools.

Within the phenomenological approach [49; 51] global semiotic integration of macro- and microstructures of innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the global digital environment is identified as provided and implemented through deterministic interaction of multi-substrate (linguistic, spatiotemporal, essential, anthropological and social) parameters

of this innovative communicative logosphere, given the significant synchronous density of rates and results of parallel development of verbal, ontological and anthropological continuums of the global digital environment [42; 43; 45].

The framework innovation of educational communication in the digital realm, thus (as a multidimensional, complex, dynamic system) is the most comprehensive quantitative and qualitative terms of language representation of the linguistic actualization of being, determined by a number of qualifying conditions of its emergence, existence and development, including: 1) exhaustive synchronization process of the object, phenomenological and anthropological field of computer being and development processes of the ICT meta-language; 2) exhaustive output of parameterization isomorphism of ontological (substance phenomenological), anthropic and digitized structures of reality; 3) flexibility, adaptability and dynamic potential of the vocabulary of the modern languages (heavily influenced by English hegemony) in correlation with the ICT sphere (that is fulfilled, in particular through info-capacity, sign hybridization, the evolution of the basic ontological and functional features of neologisms in relevant areas).

Given the features of digital logosphere as specific linguistic-onthological, phenomenological-linguistic and a linguistic-semiotic object, it is possible to distinguish the following typological characteristics of IEC DR:

A) The ability to conditionally complete phenomenological realization of substantive identity of the cyberspace in significant characteristics of verbal units that constitute the relevant innovative logosphere. The following typological characteristics of ICL are to be phenomenologized, particularly at the level of the external form of discrete ICSL units. For example, paronymic unit elements of affixation paradigm based on formant dot- one that pertains to the Internet: dot-biz – legal body that implements its activities through Internet, dot-con – offender that performs fraud (con) through Internet (in these units is dot- verbal manifestation graphical point – [.] – as semiotic marker recording Internet protocol address). A meta-term innovation 404 – to be offline for a long while (404 – a semiotic representation of protocol error on the results of an unsuccessful search Internet page). On the internal form level of discrete ICL units: sextuple-u – a metaphonymic conventional transcoding of an Internet protocol address: www (where: three-double-u – initial transcoding → 3x2-u = -u 6 – a metaphonymic correlate); 888 in Japanese

(pronounced as ぱちぱちぱち, the sound of snapping or clapping) – an online communication formula.

Due to a combination of external and internal form configurations of discrete units ICL: for example, an innovation paradigm Web 2.0/Web.3.0/Web 4.0 – the newest visual and technological configuration of Internet space where the Web – Internet 2.0 (N.0) is an analogical representation of meaningful semiotic element “a new (improved) version” (operating system, software, software, etc.).

B) Structural density volume, uniformity and conditional completeness of innovative codification of multi-substrat configuration of digital communication.

The thesaurus of innovative communication in the field of education in the digital environment as a presuppositional and locative structure consists of such groups of components and their language implementation (information and communication technologies / digital tools, digital formats of cognition / learning, digital competencies). The thesaurus is structured to identify and categorize the key components of innovative cyberterminology that contribute to the construction and operation of the electronic learning environment / acquisition of new knowledge. Modeling of macro-, micro- and supra-structures of innovative communication in the field of acquiring new knowledge and their digital processing in the coordinates of three main dimensions is proposed:

1) **Intranet-heuristic anthroposphere of acquiring new knowledge** (anthropic communicative digital environment) – e.g. digital immigrant – a subject of innovative communication in the digital environment, for which it is not the primary communicative experience by age, twitterati (Twitter + literacy) – a professional communicator in digital social networks in the genre of “microblog”;

2) **Extranet-heuristic anthroposphere of acquiring new knowledge** (components of digital reality that function in the communicative environment outside the context of digital communication) – e.g. tradigital (traditional + digital) – a familiar object of the non-digital environment that incorporates digital technology, Zoomer, Generation Z(oom) – the subject of innovative communication in the digital environment as a social group for a set of features of communicative behavior; Zoomwear – a type of clothing suitable for digital video communication; al desko (Sp. Eng.) – the subject of innovative communication in the digital environment by type of location in real space;

3) **Technogenic anthroposphere of acquiring new knowledge** (reoriented components of the anthropogenic communicative environment with the replaced ontological parameter to the corresponding anthropic) – e.g. Webucation (acquisition of new knowledge, education, in a digital communication environment); word-of-blog – dissemination of information in the digital communication environment; Wikification – opening a data resource for the collaboration of communicators in the digital environment; destiny revolution (Ch. Eng.) – digital revolution of the communicative environment (according to the consonance of the pronunciation of hieroglyphs to denote the concepts of fate / destiny and digital).

The dynamic interaction of structural levels of ICT content in the layers of innovative communication in the field of acquiring new knowledge is characterized by anthropogenic and cognitive parameters of the content plane, mediated by subjective and collective cognitive experience of cognitive subjects in the digital environment embodied in digital transformation.

The Thesaurus of Innovative Communication in the field of gaining new knowledge in the digital environment as a presuppositional and locutive Structure reveals the phenomenological (nominative, reference, denotative, significant) ability to converge coding at the system level of its internal and external elements of all the above parameters. The specificity of the thesaurus of English-language innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the digital environment is determined by the isomorphic nature of the integration of its external and internal structure and the integration of the macrostructure of innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the global digital environment.

Specific differential features of the logosphere of innovative communication in the digital environment as a linguo-ontological, linguophenomenological

object are: Normativeness arising from the parametric features of the concept of “logosphere” (while maintaining the characteristics of dynamic variation of the logosphere); Lingual substantiality – the phenomenological (“actualizing”) status of the shells of language signs and communicative actions in reality; The principle of isomorphism of the signified and signified.

As a language macrostructure, innovative communication in the digital environment is modeled by the interoperability of language, cognitive (presuppositional) and communicative-activity parameters (Fig. 1):

As a structural macrocomponent of the digital environment, innovative communication in the field of acquiring new knowledge is modeled by interoperability and synthesis of technological and communicative-activity parameters (Fig. 2):

The process of digitization of the linguistic and communicative space of global society, especially under the quarantine restrictions of 2020–2021, required the simultaneous use and intersection of such structurally and communicatively complex formats of new knowledge and visualization of the paradigm of relevant linguistic nouns to denote innovative formats: E-Learning 1.0 (direct synchronous distance communication in the field of acquiring new knowledge using digital technologies and tools); E-Learning 2.0 (mainly asynchronous communication in the field of acquiring new knowledge through digital technologies and tools; this nomen is part of a synonymous pair of innovations together with “networked learning”); E-Learning 3.0 (mostly asynchronous communication in the field of acquiring new knowledge using digital artificial intelligence technologies); B-(lended) -learning (personal communication in the field of acquiring new knowledge using asynchronous ICT-based methods, this innovation unit is part of the telescopic reduction paradigm according to the STL model (space / time / location) -learning: u (biquitous)

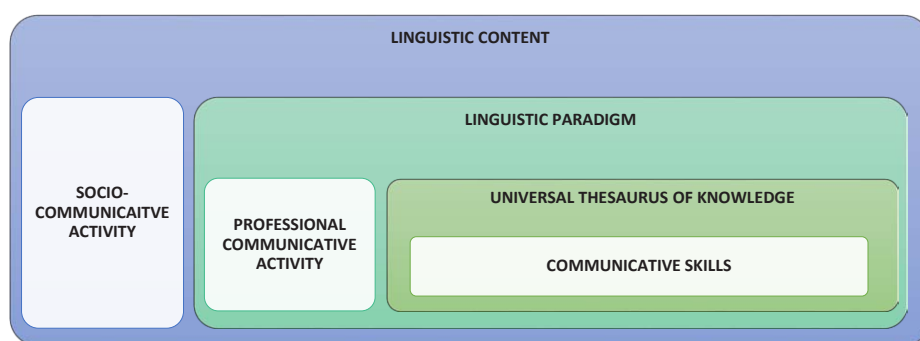

Figure 1. Linguo-Cognitive Interoperability Model of Innovative Communication

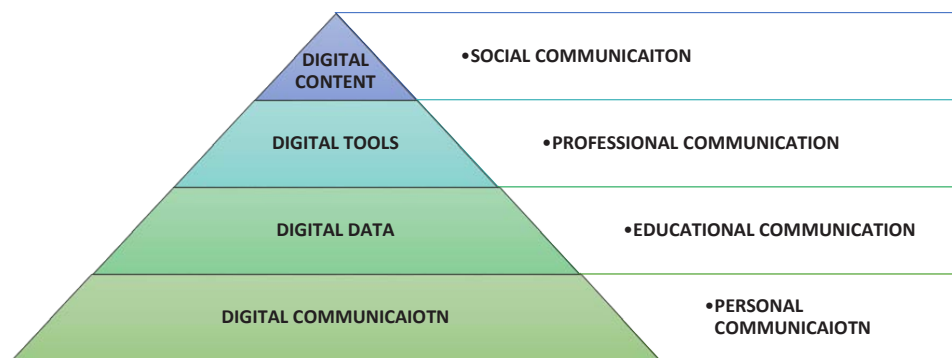

Figure 2. Digital Interoperability Model of Innovative Communication

-learning, m (abundant) -learning); Hybrid learning (synchronous learning of present and personal subjects with the help of ICT).

Modeling the epistemic basis of innovative communicative activity and the transformation of cognitive experience of acquiring new knowledge into digital format, thus, is possible through the combination and synthesis of the following set of parameters: Time; Space; Communicative distance; Dependence on digital communication tools and digital infrastructure; Level of difficulty.

Given the above, the innovative logosphere of information and communication technologies, e-learning and digital competencies as a linguistic and presuppositional prerequisite for innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the digital environment is defined as: a) syncretic, fixed in its semantic volume; are asymptotically (i.e. in an unlimited approximation) exhaustive incarnations of the basic and factual elements of the modern digital environment. b) vertically integrated at the macro and micro level set of digital technologies, communicative practices of e-learning, hybrid learning, thesaurus of digital and interdisciplinary competencies as a locative and presuppositional component of innovative communication, its typological specificity is relatively comprehensive phenomenological environment.

The application of various ICT tools, inherent to each type of educational communicative activity, allows to disclose the transformation procedure as a complex frame scenario of the dynamic actional or script type, meaning a structure, which presents procedural knowledge about the course of events [44]. The “frame” is information data, formed in a certain way, that reflects the acquired experience of knowledge about a certain stereotypical situation, which is perceived quite generally, because it can mean action, image, narration etc. [52]. Therefore, the framework scenario of Innovative Educational

Communication transformation into digital format assisted by ICT tools, comprises of the following separate cognitive schemes:

1) **Agency scheme:** X (AGENT) [stakeholder of communication] => performs EDUCATIONAL ACTIVITY => [digital equivalent activity]

2) **Localization scheme:** X (AGENT) [stakeholder of communication] => performs activity THERE [locus] => [digital equivalent locus]

3) **Instrumental scheme:** X (AGENT) [stakeholder of communication] => uses INSTRUMENT => for PURPOSE [to perform educational activity] => [EQUIVALENT ICT TOOLS] for => [DIGITAL EQUIVALENT ACTIVITY]

4) **Object scheme:** X (INSTRUMENT) [ICT tool] => is APPLIED to PATIENT [educational activity / [digital equivalent activity] => for PURPOSE [educational goal].

The set of schemes for the transformation of innovative digital communication procedures have a complex basis based on the use of ICT tools and digital communication practices that meet different levels of cognitive goals (and corresponding illocutionary intentions) to obtain and transmit new knowledge in communication. Responsible technology [47] in the context of innovative communication in the digital environment is understood as anthropocentric technology and tools designed for real communication situations and scenarios, tested by assessing the most perlocutionary effective communication practices. Functional interpretation of responsible technology is the most optimal for the analysis of syncretic transformation of complex language-communicative scenarios in the field of acquiring new knowledge into digital format.

Conclusions. The scientific novelty of the inquiry is derived from the conclusions and generalizations and is that it identified and parameterized innovative communication in the field of acquiring new knowledge

in the global digital environment as a consolidated macro- and micro-level object of analysis, which is qualified by specific phenomenological and dynamic features, properties and tools of implementation. In particular, for the first time in the study: the integrative theoretical and methodological bases of research of communication in the field of acquisition of new knowledge are defined; the innovative communication in the digital realm is parametrized in the conditions of global quarantine restrictions; the methodological framework of modeling of innovative communication in the field of obtaining new knowledge in the digital environment in the ontological, linguistic and cognitive planes is introduced; the macrostructure of innovative communication in the field of acquiring new knowledge is identified as a set of linguistic-communicative and instrumental innovations in the systemic semantic unity of their reference correlation with substantial (ontological,

epistemic, anthropological, technological) dimensions and elements of the global digital environment, the manifestation of which determines the phenomenological originality of the studied linguistic-communicative sphere; the typology of linguo-cognitive scenarios of innovative communication in the field of acquiring new knowledge in the digital environment is defined. Perspectives for the study include to expansion of the scope of research to assess the parameters of digital literacy as a presuppositional and locutive component of innovative communication in the field of new knowledge for certain groups of languages, for different types of e-learning tools applied for acquisition and usage global communication languages. diagnostics of transdisciplinary tendencies of digitization of communicative formats in the countries of Asia, North and South America and the countries of Europe.

References:

1. Bell D. Social Framework of the Information Society. Oxford : Oxford U. Press, 1987. 315 p.
2. Davis E. Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information. NY : New York Publishers, Inc., 2001. 377 p.
3. Gelernter D. Virtual Realism. Oxford : Oxford University Press, 1998. 138 p.
4. Gunts E. Icon in stone and steel. *The Baltimore Sun*. 2000. Sept. 24, pp. 21–22.
5. Hamilton G. Virtual reality. *Business Week*. 1993, Issue 3, pp. 12–22.
6. Hausser R. Foundations of Computational Linguistics. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 1999. 534 p.
7. Heeter C. Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. *Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1989, pp. 85–108.
8. Heim M. Virtual Reality: Practice and Promise. LA : Westport Publishers, 1994. 233 p.
9. Jacob W. What Dreams May Come. *Time*. 1998, Issue 18, pp. 29–32.
10. Johnson F. Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. *The New York Times*. 2003. pp. 10–12.
11. Knight S. Making authentic cultural and linguistic connections. *Hispania*. 1994, Vol. 77, pp 289–294.
12. Lakoff G. Women, fire and dangerous things. Chicago : CUP, 1987. 614 p.
13. Langacker R. W. Cognitive Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford Univ. Press, 2007, pp. 421–462.
14. Langacker R. W. Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1991. 395 p.
15. Makhachashvili R., Models and Digital Diagnostics Tools for the Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. *Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation. Monograph*. Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin, 2020. pp. 99–124.
16. Makhachashvili R., Semenist I. ICT Thesaurus Modelling Recommendations (based on innovations of European and Oriental languages). *Studia Filologiczne*, 7, 2020, pp. 117–128.
17. Monnin A. Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. *Posthumanity : Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, 2010, pp. 126–131.
18. Nyce J. M. From Memex to Hypertext. NY : Kahn Publications, 1994. 472 p.
19. Searle J. Minds, Brains, and Science. Oxford : Oxford U. Press, 1984. 142 p.
20. Suler J. Human Becomes Electric. *From Books To Cyberspace Identities*. NC : NCU Press, 2009, pp. 21–25.
21. Zahavi D. Husserl's Phenomenology. Palo Alto : Stanford University Press, 2003. 312 p.
22. Андреева И. В. Ценностная картина мира как лингвистическая и философская категория. *Аналитика культурологии*. 2006, № 3, с. 14–21.
23. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 277 с.

24. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки – критический анализ. М. : Наука, 1985. 246 с.
25. Баксанский О. Е., Кучер Е. Н. Когнитивное репрезентирование как механизм виртуализации реальности. *Виртуалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты*. М. : Прогресс-Традиция, 2004. С. 262–285.
26. Бардина Н. В. Античная матрица нашей души. Одесса : Астропринт, 2009. 288 с.
27. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. М. : Прогресс, 1989. 616 с.
28. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1979. 424 с.
29. Борчиков С. А. Метафизика виртуальности. *Труды лаборатории виртуалистики*. 2000. Вып. 8. С. 29–33.
30. Будко В. В. Адекватность научного познания. Харьков : Логос, 1990. 154 с.
31. Гуссерль Э. Картезианские размышления. СПб. : Наука, 2001. 516 с.
32. Девтерев И. В. Философский анализ феномена интерактивной научной деятельности в INTERNET (феноменологический, эвристический и прагматический аспекты). К., 2000. 188 с.
33. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть). К., 2011. 438 с.
34. Ингарден Р. Введение в феноменологию Эдмунда Гуссерля. М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. 267 с.
35. Камша В. П., Камша Л. С., Камша Ю. В. Про кібернетику другого етапу НТР. *Складні системи і процеси*. 2010. 1 (17). С. 25–41.
36. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
37. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. Одесса : Изд-во ОГУ, 1991. 121 с.
38. Кутырев В. А. Культура и технология: борьба миров. М. : Прогресс-Традиция, 2001. 336 с.
39. Кутырев В. А. Пост-пред-гипер-контр-модернизм: концы и начала. *Вопросы философии*. 1998. № 5. С. 35–41.
40. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. Одесса : Латстар, 2002. 288 с.
41. Лосев А. Ф. Вещь и имя. *Бытие. Имя. Космос*. М. : Мысль, 1993. С. 805–872.
42. Мамардашвили М. К., Пятигорский А. М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке. М. : Школа, 1997. 216 с.
43. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию. *Избр. ст., докл., выступ., интервью*. М. : Прогресс, 1999. 415 с.
44. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
45. Мартинюк С. С. Метафізичні виміри людського буття. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 198 с.
46. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. М. : Флинта, 2007. 296 с.
47. Мерло-Понти М. Феноменология сприйняття. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
48. Морозова А. К. Проблема значения в свете современных семантических теорий. *Вісник ХНУ*. 2004. № 635. С. 114–117.
49. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. 315 с.
50. Потапенко С. І. Орієнтаційна семантика: дискурсивне втілення. *Вісник Львівського університету*. Вип. 52. 2011. С. 253–261.
51. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. Монография. К. : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
52. Селиванова Е. А. Процессы неологизации в ракурсе динамики этносазнания. *Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках*. Днепропетровск: Пороги, 2007. С. 57–60.
53. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. М. : Наука, 1986. 336 с.
54. Хайдеггер М. Язык. М. : Фолио, 2003. 374 с.
55. Шепель Ю. А. Міжгалузєва термінологічна омонімія у сучасній англійській мові. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2010. 335 с.
56. Шпет Г. Явление и смысл (Феноменология как основная наука и ее проблемы). М. : Наука, 2001. 219 с.

Семеніст І. В., Махачашвілі Р. К. МЕТОДОЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ГАЛУЗІ ОТРИМАННЯ НОВИХ ЗНАНЬ У ГЛОБАЛЬНОМУ ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Основна увага в роботі зосереджена на дослідженні методологічних передумов та закономірностей комплексного моделювання інноваційної комунікації у галузі отримання нових знань в цифровому дискурсі (інноваційна комунікація в цифровому середовищі визначається трансформаційними неологічними шарами сучасних європейських та східних варіантів англійської мови міжнародного спілкування). Поглиблено досліджується проблема теоретичного та методологічного обґрунтування наскрізних принципів, напрямів, механізмів та результатів якісної динаміки лінгвістичних макро- та мікроструктур тезаурусу у сфері цифрової освітньої комунікації, як консолідованого мовного об'єкта. Мозаїчний, симуляційний та багатовимірний підходи до розуміння складних динамічних мовних явищ та сутностей, визначені пріоритетом у цьому методологічному контексті, дозволили виявити онтологічну природу лексичних інновацій глобалізованих мов у сфері інноваційної освітньої комунікації. Тезаурус ІКТ, електронного навчання, гібридного навчання, цифрових компетентностей, що сприяє інноваційному освітньому спілкуванню, побудований так, щоб визначити та класифікувати ключові компоненти інноваційної кібертермінології, що сприяють побудові та функціонуванню середовища електронного навчання. Запропоновано моделювання макро-, мікро- та мегаструктур ІКТ-тезаурусу, засноване на трьох основних принципах: 1) Інтранет-освітня антропосфера (антропне середовище у Всесвітній павутині); 2) Зовнішня антропосфера освіти (компоненти електронної реальності, функціонують поза сферою всесвітньої павутини); 3) Техногенна освітня антропосфера (переорієнтовані компоненти антропогенного середовища із заміщеним онтологічним параметром антропним для вродженого). Усі підрозділи, перелічені та сгруповані у Тезаурусі, мають домінуючий або рецесивний концептуальний маркер або комбінацію маркерів, що свідчить про прихильність одиниці відповідним онтологічним категоріям кібер-антропосферного середовища електронного навчання.

Динамічна взаємодія структурних рівнів площини змісту ІКТ у шарах інноваційної освітньої комунікації характеризується антропогенними параметрами площини змісту, опосередкованою суб'єктивним та колективним когнітивним досвідом стейкгоल्дерів цифрової освіти, опосередкованою використанням глобалізованих мов.

Ключові слова: *інноваційна комунікація у галузі отримання нових знань, ІКТ, електронне навчання, гібридне навчання, цифровий тезаурус компетентностей, логосфера, моделювання структур тезауруса, феноменологічний маркер.*

Сидоренко О. М.

Донецький національний медичний університет

Романюк С. Г.

Маріупольський державний університет

СПЕЦИФІКА ПРИСВОЄННЯ НАЗВ ЗАКЛАДАМ РОЗВАГ В ЗАХІДНИХ ТА СХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості присвоєння назв об'єктам розважального бізнесу, зафіксованих у західних та східних регіонах України протягом останніх двадцяти років, за лексико-семантичними та структурними ознаками.

Дослідження здійснено за допомогою таких наукових методів як описовий, ареальний, статистичний.

Досліджено численні українські ергоніми, зокрема 2697 назв об'єктів розважального бізнесу. Більшість назв подано українською мовою, а також наявні імена, запозичені з інших мов. Основний спосіб утворення назв –відапелятивний. Ці ергоніми було проаналізовано та зроблено спробу їх класифікації. Найменування об'єктів розваг заходу та сходу України, відапелятивного походження, умовно поділено на підгрупи. Аналізовані у поданій праці найменування мають позитивний стилістичний колір і виконують рекламну функцію. Зафіксовано назви з патріотичною семантикою, з незавуальованою вказівкою на вид діяльності, традиції, якість наданих послуг, позитивну, святкову атмосферу, веселий настрій, місце розташування, романтичні, завуальовані назви. Також присутні назви з указівкою на їжу, елементи посуду, назви рослин, риб, птахів, тварин з позитивною конотацією, лексеми на позначення кольору, назви дорогоцінних каменів та металів. Зазначено використання відонімного метода формування українських ергонімів. Серед відонімних назв проаналізовано ергоніми, утворені шляхом трансонімізації антропонімів, топонімів, міфонімів, поетонімів, омонімів, катойконімів, прагматонімів, анемонімів, куліронімів, фільмонімів, музикогрупонімів. З-поміж відонімних назв виокремлено відтопонімні та відантропонімні як найчисленніші. У назвах закладів розваг досліджуваних регіонів широко вживані іншомовні назви, запозичені з англійської, італійської, французької й подані як латинською графікою так і транслітеровані кирилицею.

Ключові слова: ергонім, топонім, антропонім, трансонімізація, апелятив, лексема, запозичена назва.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть у лінгвістиці все більше уваги приділяють вивченню нового класу онімів – ергонімів – власних назв певних об'єднань людей [1, с. 85]. Поширений інтерес пояснюється зростанням кількості об'єктів різноманітної спрямованості, а саме: об'єктів готельного бізнесу, обслуговування, розваг тощо. Багато проблем постає під час лінгвістичного аналізу ергонімів, зокрема актуальним залишається питання мотивації вибору тої чи тої назви власниками закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням назв об'єктів людської діяльності (далі ОЛД) почали займатися ще в 70-ті роки минулого століття. Присвятили свої праці вивченню ареальної ергоніміки: О. О. Белей [2], Ю. І. Дідур [3], Н. В. Кутуза [4], Н. М. Лесовець [5], О. М. Сидоренко [6], М. М. Цілина [7],

С. О. Шестакова [8]. Водночас у сучасній ономастиці відсутній ґрунтовний порівняльний аналіз ергонімії всіх регіонів України щодо виокремлення загальних та специфічних особливостей трансформування в ергоніми інших видів онімів та апелятивів.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз найменувань об'єктів розважального бізнесу, зафіксованих у західних та східних областях України протягом останніх двадцяти років, за лексико-семантичними та структурними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Запропоноване дослідження проведено на матеріалі назв, зафіксованих упродовж 2000-2020 рр. в західних регіонах, до яких умовно віднесено Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, Черновецьку та Хмельницьку області; та східних регіонах, а саме в Дніпропетровській,

Донецькій, Запорізькій та Луганській областях. Аналіз ергонімів на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей проведено на матеріалі, що був у наявності станом на 1 січня 2014 року і в подальшому не корегувався.

Специфіка іменувань закладів розваг на заході України

Підгрупа назв закладів розваг західних регіонів, а саме ресторанів, кафе, пабів, нічних клубів які знаходяться в західних областях нараховує 1315 назв.

Трансонімізовані оніми складають 331 назву чи 25 %. Відапелятивним шляхом утворено 75 % назв закладів розваг, який є основним серед назв цієї підгрупи.

З-поміж назв, утворених шляхом трансонімізації топонімів виокремлено:

- назви з патріотичною семантикою: «Україна», «Українська хата», «Українські страви», «Київський», Київ;

- назви з вказівкою на місцеві етнокультурні регіони, та їхні традиції: «Галицька хата», «Галицький замок», «Галицька садиба», «Гуцульщина»;

- одиничні топоніми, які мають відношення до даної місцевості: «Карпати», «Львів», «Хмельницький»;

- словосполучення з топонімом з вказівкою на розташування у місті: піцерія «Корзо 10» позначає заклад в будинку № 10 на центральній та найбільш багатолюдній пішохідній вулиці Ужгорода, розташованій в історичному центрі міста, у перекладі з італійської назва означає «вулиця, де прогулюються» або «місце для прогулянок»; «Кав'ярня на Завальній», «На Соборній», «Passiжу на Швабський»;

- одиничні топоніми, які не мають відношення до даної місцевості та називають відомі міста, міста та країни світу: «Валенсія», «Венеція», «Родос» – острів в Егейському морі, четвертий за величиною в Греції; *Florenzia*;

- словосполучення апелятивів + топонім: «Старий Белград», «Маленький Париж», «Перлина Львова», «Старий Львів», «Перлина Карпат»;

- відтопонімний ад'єктив + апелятив: «Віденська кави», «Львівська копальня кави», «Моршинська вежа», «Закарпатський креденс» – де креденс довга низька шафа (комод) для посуду та столової білизни;

- трансонімізований оронім: «Ай-Петрі», «Верховина», «Говерла»;

- трансонімізований гідронім та словосполучення з ним: «Дністер», «Синевирський перевал».

З-поміж ергонімізованих антропонімів виділено:

- трансонімізовані одиничні антропоніми – привабливі жіночі імена: «Аліса», «Бетрис», «Вікторія», «Ганна-Марія», «Діана», «Леся», «Марта»;

- трансонімізовані одиничні антропоніми – чоловічі імена: «Алеко», «Алекс», «Даніел», «Левко», «Назар», «Роман», «Святослав», «Едуард»;

- назви з відантропонімним компонентом з вказівкою на ім'я господаря або засновника: «У Богдана», «У Джованні», «У Лідії», «У вуйка Василя», «У Капуляка», «Ресторація Бачевських» – відома в усій Європі і світі ще з 1782 родина Бачевських, коли вони відкрили першу в світі фабрику масового виробництва горілки яка зараз повернулася до Львова разом з унікальними наливками і настоянками та традиціями галицької, української, польської, європейської та єврейської кухні, «Хмельний дім Роберта Домса» – названий на честь львівського підприємця німецького походження, засновника і власника нафтових і озокеритних копалень, який відкрив у Львові промислове виробництво «кави» з цикорію;

- трансонімізовані антропоніми – імена та прізвиська видатних особистостей сьогодення й минулого та словосполучення з ними: «Ван Гог» – на честь нідерландського художника-постімпресіоніста, «Габсбург» – на честь прізвиська однієї з найбільш могутніх монарших династій Європи протягом Середньовіччя і Нового часу, «Моцарт» – на честь видатного австрійського композитора і музиканта-віртуоза, «Мункачи» – прізвисько угорського живописця німецького походження Мігая Мункачі, «Ракоці» – на честь князя Трансильванії, керівника анти габсбурзької національно-визвольної війни угорського народу Ференца II Ракоці, «Черчіль» – прізвисько державного діяча, прем'єр-міністра Великої Британії у роки Другої світової війни Уїнстона Черчіля, «Шекспир» – прізвисько англійського драматурга Єлизаветинської епохи, «Шиллер» – прізвисько німецького поета та філософа Фрідріха Шиллера, *Da Vinci* – на честь видатного художника та науковця італійського Відродження, *Franciszek Romaszkan* – назва на честь представника роду нобілітованих польських шляхтичів вірменського походження, вихідців із Молдавії;

- словосполучення апелятивів + трансонімізований антропонім: «Веселий Джек», «Замок Злати», «Страви пані Стефи», «Три Миколи», «Золото Полуботка» – загадкова назва, відобра-

жаючи легенду про велику кількість золота, яку український гетьман Павло Полуботок нібито залишив на зберігання в одному з англійських банків, «*Корона Вітовта*» – назва, де трансонімізований антропонім позначає ім'я великого князя литовського, сміливого та жорстокого реформатора, який сприяв заселенню та освоєнню українських земель.

З-поміж назв, утворених від інших видів онімів зафіксовано:

– трансонімізовані поетоніми: «*Бравий Швейк*», «*Вінні-Пух*», «*Колобок*»;

– трансонімізований фільмонім, раніше трансонімізований з книгоніма, однойменного роману Генрика Сенкевича: «*Вогнем і мечем*»;

– трансонімізовані прагматоніми: «*Піросмані*» – скорочене прізвище грузинського художника-примітивіста Ніко Піросманішвілі, пізніше трансонімізоване в відомий бренд – сорт грузинського червоного вина, *Laphroaig* – марка одного з відомих шотландських односолодових віскі, назву можна перекласти як «мальовнича долина на березі широкої бухти»;

– трансонімізовані катойконіми: «*Варяжанка*», «*Галичанка*», «*Подольнянка*», «*Подольнячка*», «*Україночка*»;

– трансонімізовані міфоніми: «*Афродіта*», «*Діоніс*», «*Пегас*»;

– трансонімізовані куліроніми: «*Оливье*», «*Первак*», «*Tiramisu*»;

– трансонімізовані музикогрупоніми: «*Любе*», «*Наутилус*»;

– трансонімізовані анемоніми: «*Торнадо*», «*Цунамі*».

Назви, утворені відапелятивним способом, поділено на такі підгрупи:

– назви, відображаючи національний колорит, традиції: «*Українська ніч*», «*Гопачок*», «*Козачок*», «*Панська втіха*», «*Панський двір*», «*Хутір*»;

– назви з прямою вказівкою на спрямованість закладу: «*Їдальня*», «*Піцерія*», «*Півний майданчик*», «*Пиріжкова майстерня*», «*Чебуречна+*»;

– лексеми з вказівкою на якість обслуговування, затишок, позитивну атмосферу: «*Батькова оселя*», «*Відпочинок*», «*Затишок*», «*Місто мрій*»;

– назви, вказуючи на святкову атмосферу, веселий настрій: «*Веселий монах*», «*Вертеп*», «*Витрибеньки*», «*Кайф*», «*Хмільна бочка*»;

– назви з вказівкою на їжу: «*Вареники тут*», «*10 деревнів*», «*Пельмені*»;

– назви з вказівкою на елементи посуду: «*Велика тарілка*», «*Горяча чашка*», «*Своя тарілка*», «*Княжий келих*», «*Чарочка*», «*Чашка*»;

– романтичні назви із завуальованою семантикою: «*Весна*», «*Дім легенд*», «*Зорепад*», «*Спокуса*», «*Мечта султана*»;

– назви кав'ярень з лексемою *кава*: «*Віденська кавка*», «*Світ кави та чаю*», «*Львівська копальня кави*», «*Цісарська кавка*»;

– назви рослин з позитивною конотацією: «*Лаванда*», «*Магнолія*», «*Пролісок*», «*Сакура*», «*Соняшник*», «*Ялинка*»;

– назви риб, птахів, тварин з позитивною конотацією: «*Альпака*», «*Білка*», «*Два гуся*», «*Краб*», «*Три ведмеді*», «*Фламінго*»;

– назви, що вказують на особливості місця розташування: «*101 кілометр*», «*Перехрестя*», «*Біля озера*», «*Біля шпиталю*», «*Під вітряком*»;

– словосполучення з лексемою *золотий/а/е*: кафе «*Золотий дукат*» у Луцьку, ресторан «*Золота підкова*», бар «*Золоте кільце*» у Тернополі;

– словосполучення з лексемою *старий/а/е*: «*Стара фортеця*», «*Старий двір*», «*Старий Львів*», «*Старий млин*», *Oldcafé* (англ. Старе кафе);

– словосполучення з лексемами на позначення кольору: «*Білий кінь*», «*Білий кролик*», «*Зелений гай*», «*Червона рута*», «*Біле і чорне*».

Серед назв іншомовного походження основною мовою запозичення виступає англійська: *First Café* (перше кафе), *Meat* (м'ясо), *Eat Me* (їжте мене), на другому місці італійська: *Presto Pizza* (незабаром піца), *Cosa Nostra* (наша справа), *Mio* (моє); і на третьому французька: *Ala minute* (по хвилині), *Mon cafe* (моя кавка), латинською графікою подано: *Chorne Sontse*, *Hospoda*, *Idalnyana Fedintsya* та ін.

Специфіка іменувань закладів розваг у східних регіонах

Дослідження специфіки найменувань закладів розваг цього регіону здійснено на матеріалі назв зафіксованих на території східних областей. Всього нараховано 1382 одиниці. Трансонімізовані оніми становлять близько 25 % (343 одиниці). Відапелятивним шляхом утворено 75 % назв об'єктів готельного бізнесу.

З-поміж назв, утворених шляхом трансонімізації топонімів, виокремлено:

– трансонімізовані одиничні топоніми, що вказують на державну приналежність об'єкта: «*Україна*», «*Украина*»;

– трансонімізовані одиничні топоніми, що мають відношення до даної місцевості: «*Днепропетровск*», «*Донбасс*», «*Доброполье*»;

– трансонімізовані одиничні топоніми без відношення до даної місцевості: «*Берлін*», «*Відень*», «*Париж*», «*Сан-Ремо*», «*Сицилія*»;

– трансонімізовані гідроніми: «Босфор», «Днепр», «Каспій»;

– словосполучення відтопонімний ад'єктив + апелятив: «Баварський двор», «Львівська майстерня шоколаду», «Українська кухня»;

– словосполучення трансонімізований топонім + апелятив або апелятив + трансонімізований топонім: «Старый Тифлисъ», *Arizona Food Bar* (англ. Арізонський продовольчий бар), *Bella Italia* (іт. Прекрасна Італія);

– одиничний трансонімізований оронім: «Арапат».

Назви, утворені шляхом трансонімізації антропонімів, розподілено на такі підгрупи:

– трансонімізовані одиничні антропоніми – привабливі жіночі імена: «Александра», «Елена», «Елизавета», «Дарина», «Камелия», «Катюша»;

– трансонімізовані одиничні антропоніми – чоловічі імена: «Алекс», «Анджей», «Максим», «Натан», «Ринат»;

– трансонімізовані імена та прізвища видатних людей: «Бурбон», «Дали», «Наполеон», «Челентано», «Моника Беллуччи», *Bellini*;

– словосполучення з відантропонімним компонентом з указівкою на ім'я господаря: «Пиво у Валерія», «У Петровича»;

– трансонімізований антропонім + апелятив або апелятив + трансонімізований антропонім: «Добрий Миша», «Добрий Шубин», «Мама Роза», «Наташа плюс», «Старый Томас», «Товарищ Сухов»;

– відантропонімні назви, утворені від імен видатних діячів минулого з комеморіальним компонентом імені: *парк імені Т. Шевченко*, *парк імені Гурова*, *театр опери та балету імені А. Б. Солов'яненко*, *обласна філармонія імені С. Прокоф'єва*.

Зафіксовано контамінацію у назв івідантропонімного походження з указівкою на імена господарів «Вианна» (Віталій та Анна).

З-поміж назв об'єктів закладів розваг, утворених від інших видів онімів зафіксовано такі підгрупи:

– трансонімізовані міфоніми: «Атлант», «Посейдон», «Прометей»;

– трансонімізовані поетоніми: «Воланд», «Кот Бегемот», «Дон Балу»;

– трансонімізовані фільмоніми: «Кавказская пленница», «Капитошка», «Мимино»;

– трансонімізований музикогрупонім: «Наутилус»;

– трансонімізований анемонім: «Цунами»;

– трансонімізований катойконім: «Українка»;

– трансонімізовані прагматоніми: «Зубровка», «Сармат», «Піросмани».

З-поміж назв відапелятивного походження виокремлено такі підгрупи:

– фольклорні назви, які відображають національний колорит: «Козацька фортеця», «Козацький тын», «Козацький хутор», «Казачок»;

– ергоніми з незавуальованою вказівкою на вид діяльності: «Блинная», «Вареничная», «Закусочная», «Кав'ярня», «Кафе», «Кафетерий»;

– лексеми з указівкою на якість умов, надаваних закладом: «Веселий шинок», «Від пуза», «Друже Пивасику»;

– абстрактні відапелятивні назви романтичного або фантазійного плану: «Вдохновение», «Восторг», «Гармония», «Мираж»;

– назви, утворені від назв рослин з позитивною конотацією: «Березка», «Ива», «Сакура», «Магнолия», «Омела», *Shamrock* (англ. Трилисник);

– назви, утворені від назв птахів та тварин з позитивною конотацією: «Два гуся», «Дикая утка», «Какаду», «Лама», «Пеликан», «Пингвин»;

– назви, утворені від назв дорогоцінних каменів та металів: «Жемчужина», «Красный коралл», «Мельхиор»;

– назви з лексемою *золотий/-а/-е*: «Золотой дракон», «Золотое руно», «Золотой оазис»;

– словосполучення з вказівкою на розміри закладу: великі – *Le Grand* (фр. Чудово), маленькі – *Gastro Дворик*, «Дворик»;

– назви з вказівкою на форми будівлі закладу: «Башня», «Винный погребок»;

– лексеми на позначення їжі: «Бисквит», «Икра & Икра Черная», «Укроп», «Узвар»;

– відапелятивні назви, що вказують на географічні та інші специфічні реалії розташування об'єкта: біля дороги – «Дорожное», «Перекресток»; біля моря – «Волна», «Причал»; біля лісу – «Дубрава», «Лесная роща».

Група назв іншомовного походження східних регіонів не є численною й становить лише 19% від загальної кількості найменувань об'єктів закладів розваг. Зафіксовано як назви, подані латинською графікою, – *Mix*, *Moon City*, *Redline*, *Kiss*, *Sun City*, так і транслітеровані – «Дольче» (від *dolce* – солодкий, запозичення з італійської), «Намбе ван» (від *number one* – номер один, запозичення з англійської), «Стейк хауз» (від *steak house* – бифштексна, запозичення з англійської), «Тет-а-тет» (від *têt à têt* – голова до голови, у переносному сенсі віч-на-віч, запозичення з французької).

Розподіл назв відонімного та відапелятивного походження та запозичень об'єктів розваг сходу та заходу України

№	Регіон	Загальна кількість	Відонімні назви, %	Відтопонімні назви, %	Відантропонімні назви, %	Іншивідонімні, %	Відапелятивні назви, %	Запозичення, %
1	Західні регіони	1315	25	10	8	7	75	28
2	Східні регіони	1382	25	10	9	6	75	19
	Всього:	2697						

Найчисленнішими є традиційно запозичення з англійської: *Road Star* (дорожна зірка), *Soul Time* (час душі), *Sun Ray* (сонячний промінь), *Whisky Club* (віскі-клуб), *Zero* (нуль). Значну кількість назв закладів розваг запозичено з італійської мови й подано латинською графікою: *Bella Italia* (красива Італія), *Bella Vita* (красиве життя), *Buon Fratelli* (щасливі брати), *La Famiglia* (сім'я), *La Strada* (дорога), *Primavera* (весна), *Presto* (скоро). Також зафіксовано назви, запозичені з французької: *Mon Ami* (Мій друг), *Bon Jour* (Добрий день), *Têt à têt* (віч-на-віч).

Понад 20 українських назв передано засобами латинської графіки: *DiVan*, *Na-Zubok*, *Teplo*, *The Budka*, *Vodogray* та ін.

Висновки і пропозиції. Основним способом формування назв об'єктів розваг заходу та сходу України визначено відапелятивний.

Усі назви – це позитивні, орфоепічно нескладні лексеми, які є зрозумілими як для українськомовних, так й іншомовних відвідувачів.

Подальше вивчення специфіки виникнення ергонімів полягає в зіставному аналізі найменш об'єктів різних видів діяльності.

Список літератури:

1. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
2. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2000. 209 с.
3. Дідур Ю. І. Особливості функціонування ергонімів у мові, мовленні та ментальному лексиконі (в українській, англійській та російській мовах) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Одеса, 2015. 195 с.
4. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2003. 214 с.
5. Лесовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2007. 295 с.
6. Сидоренко О. М. Номінаційні процеси в полілінгвальній ергонімії Донеччини : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2013. 210 с.
7. Цілина М. М. Ергоніми м. Києва: структура, семантика, функціонування : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 243 с.
8. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі сучасної української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 204 с.

Sydorenko O. M., Romanyuk S. G. SPECIFICITY OF NAMING ENTERTAINMENT INSTITUTIONS IN THE WESTERN AND EASTERN REGIONS OF UKRAINE

The purpose of the article is the names' analysis of objects of entertainment, recorded in the western and eastern regions of Ukraine over the last twenty years according to lexical, semantic and structural features.

The research was carried out using such scientific methods as descriptive, areal, statistical.

Numerous Ukrainian ergonyms, including 2697 names of objects of entertainment were investigated. Most of the names are given in Ukrainian, as well as available names borrowed from other languages. The main way of the names formation is appellativian. These ergonyms were analyzed and an attempt of their classification was made. The names of the objects of entertainment business of the western and eastern Ukraine, which were created by onymisation from appellatives, are conditionally divided into subgroups. The names analyzed in this paper have a positive stylistic color and perform an advertising function. The titles with patriotic semantics, an unveiled indication of the type of activity, traditions, quality of providing services, positive, festive atmosphere, cheerful mood, location, romantic, veiled names are fixed. There are also names with indications of food, utensils, names of plants, fish, birds, animals with positive connotations, words to indicate color, names of precious stones and metals. Particular attention is paid to the onymian method of Ukrainian

---

ergonyms formation. Among the onymian names there are various ergonyms, formed by the transonymization from antroponyms, toponyms, mythonyms, poetonyms, oronyms, katoynonyms, pragmatonyms, anemones, culronyms, film names, names of music groups. Among the names, formed by transonymization the ergonyms created from toponyms and antroponyms are distinguished as the most numerous ones. Among the names of entertainment establishments of the studied regions, foreign names are widely used, borrowed from English, Italian, French and presented in both Latin graphics and transliterated in Cyrillic.

Key words: *ergonym, toponym, antroponym, transonymization, appellative, lexical unit, borrowed name.*

Тупчий О. В.

Київський державний торговельно-економічний університет

Гриневич О. Л.

Київський державний торговельно-економічний університет

ОБРАЗ АНГЛІЇ В РОСІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 20 СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ В. В. МАЄВСЬКОГО «НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ»)

Мета статті – показати особливості та важливість лінгвістичних категорій: прецедентних феноменів та запозичень, що репрезентують образ Англії у повісті В. В. Маєвського «На Британських островах» (1955 рік). Аналіз здійснюється в лінгвоімагологічному аспекті. Лінгвоімагологічний аспект має на увазі, перш за все, оцінку образу Англії та її вербалізацію. Предметом розгляду є вербалізація образу Англії у повісті, що розглядається. У статті аналізуються лінгвістичні категорії, що відображають два аспекти зазначеної вербалізації – прецедентні феномени (прецедентні імена – топоніми) та запозичення. Вказані лінгвістичні категорії було відібрано за якісним та кількісним принципом. Також визначається рівень прецедентності розглянутих прецедентних імен, спосіб запозичення англіцизмів, аналізується оціночна лексика. Динаміка входження в мову, розвитку слова досліджується за допомогою словників іношомовних слів різних років, починаючи зі словників початку 20 століття і закінчуючи сучасними словниками 21 століття. Об'єктом дослідження є образ Англії у вказаному романі. Ключовими методами дослідження є описовий метод і метод лінгвоімагологічної інтерпретації тексту. З допомогою останнього способу виявляється зв'язок значення слова з реаліями досліджуваного періоду, простежуються історичні зміни значення слів і динаміка даних змін. Основною для даного методу є оцінка та характеристика лексики та особистості автора тексту. В даному аналізі особистість автора, а також час, коли був написаний текст повісті має неабияке значення, тому що безумовно повість піддавалася суворій цензурі. Результати роботи можуть бути використані в процесі філологічних досліджень, у навчальному процесі в курсі англійської мови та лексикології, країнознавства, лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, лінгвоімагології.

Ключові слова: образ, прецедентні феномени, запозичення, лінгвоімагологія, англійський.

Постановка проблеми. Образ Англії в мовних свідомостях різних народів мав велике значення. Вплив Великобританії та Англії як її частини важко переоцінити, тому що в різні періоди історії Англія славилась як «цариця морей», як монополіст в світовій торгівлі, як найпотужніша імперія з широкою колоніальною географією. Всі ці фактори відображались на образі Англії у мовах і мовних свідомостях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття написана в руслі лінгвоімагології – нового напрямку лінгвістики, яке досліджує образ одного народу та країни у мовній свідомості іншого народу. Основоположником цього напрямку є Л. П. Іванова. Для нашого аналізу актуальним є образ Англії та її значимість для російської мови та культури.

В напрямі лінгвоімагології проводять дослідження Н. В. Величко, А. А. Мороз, Н. Н. Сиромля.

Постановка завдання. Завдання статті – показати особливості та важливість лінгвістичних категорій: прецедентних феноменів та запозичень, що репрезентують образ Англії у повісті В. В. Маєвського «На Британських островах» (1955 рік).

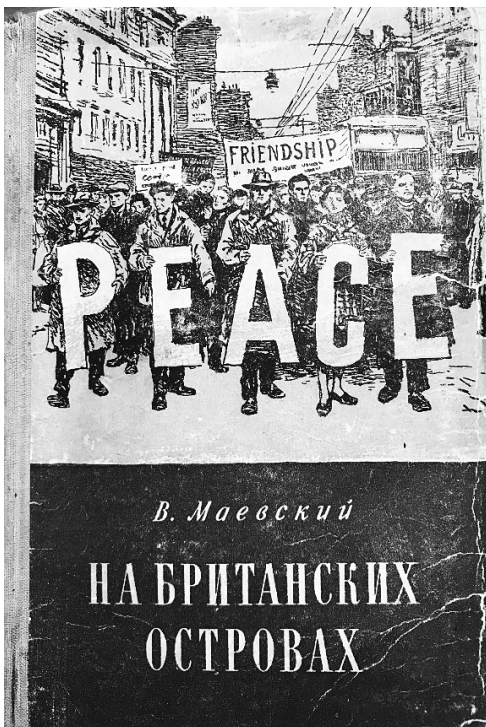
Виклад основного матеріалу. Багатогранним та складним є образ Англії у російській мовній свідомості. Такий образ у період кінця 16 – середини 19 століть був досліджений в окремій праці. Але принципово відрізняється образ Англії у російській мовній свідомості у вказаний період та у період 20 століття, який характеризується повною зміною політичного устрою, приходом радянської влади. Такий образ міг бути відображеним у публіцистичних творах та періодичних виданнях майже завжди через призму впливу жорсткої цензури та пропаганди. Таким нео-

днозначним джерелом є книга В. В. Маєвського 1955 року «На Британських островах». Важко зрозуміти чи писав автор те, що вимагалось від нього як від політичного оглядача або ж викладав свою позицію, що співпадала з генеральною лінією партії. Він був кореспондентом газети «Правда» в Англії та інших країнах і звичайно мав виражати відношення радянської влади і комуністичної партії до подій у країнах, де працював. Треба відзначити, що в книгах Маєвського дуже мало опису життя людей, їхнього побуту, напоїв чи страв, слів про схильність до тих чи інших занять, подорожей тощо. Майже все викладене автором є аналізом політичних подій, критикою британської влади, банкової системи, американського впливу, політичних партій чи буржуазних видань або описом стачок чи важкого життя робочого класу (останній аспект, судячи з історії Англії, відповідає дійсності: післявоєнне життя англійців було важким). Загальний тон книги добре передає її обкладинка (ілюстрація № 1), фотоілюстрація (ілюстрація № 2). Але менше з тим, саме такою бачили Англію звичайні люди, читаючи твори В. В. Маєвського, тож саме таким і формувався образ Англії в їхній свідомості. Таким чином, ці книги можемо розглядати як джерело для формування образу Англії в російській мовній свідомості середини 20 століття. Образ країни у лінгвоімагологічному аспекті повинен розглядатися на основі таких лінгвіс-

тичних категорій: прецедентні феномени, запозичення, етноміфологеми. Для аналізу відібрано найцікавіші та найбільш часто згадані в тексті приклади. Серед прецедентних феноменів виділяємо такі: прецедентні імена, що представлені топонімами Лондон (дощовий та туманний Лондон) та Темза. Серед запозичень були зафіксовано для аналізу наступні: «сейл», «смог», «сэндвич», «доки», «корнфлекс», а також етнічна інвектива «лайми». Щодо етноміфологем, вони майже відсутні в книзі, зустрічаються без характеристики чи опису і не мають матеріалу для аналізу. Таким чином, етноміфологеми не аналізувалися.

Розглянемо прецедентне ім'я «дощовий, туманний Лондон». Про туман та дощ в Лондоні автор згадує часто, але майже не описує їх: «Под скупыми лучами солнца молочная пелена тумана лениво отстывает...» [5, с. 12]; «...ни едкие туманы, ни проливные дожди не стирают этих надписей...» [5, с. 38]; «вы надкнетесь на глубокую и непроницаемую, как лондонский туман, стену дыма...» [5, с. 106]; «стояли дождливые туманные дни декабря 1950 года» [5, с. 109]; «тяжелая, непроницаемая пелена тумана окутывала Лондон... Туман сменялся дождем, сырость пронизывала насквозь» [5, с. 251]. В даних цитатах спостерігаємо скоріше негативну ніж позитивну оцінку, на що вказують такі лексеми як «лениво», «едкие», «тяжелая». Жодного разу автор не згадує позитивний аспект дощу, наприклад зелену траву чи

Ілюстрація № 1

Хорошо живет собакам у богатых хозяев!

Выселенная семья на улице.

Ілюстрація № 2

свіжість. Вказана лексика служила неприємному і сірому образу Лондона.

Розглянемо прецедентне ім'я «Темза». Наведемо приклади зі згадуванням гідроніма Темза: «На территории Лондона через Темзу переброшено 20 мостов» [5, с. 6]; «отступает к свое у логову- сырой Темзе» [5, с.12]; «...извилистой Темзой и ажурными мостами над ней» [5, с. 17]; «Темза делает крутую петлю» [5, с. 21]. Лексика, що пов'язана з топонімом Темза в наведених прикладах скоріш нейтральна і не несе чітке емоційне навантаження, вона більше інформативна. Єдина негативна оцінка міститься у прикладі, в якому Темзу порівняно з «логовом» (лігвом), що буває у хижих тварин. Позитивної оцінки в прикладах не міститься.

Проаналізуємо запозичення англійського походження, тобто англіцизми, що зустрічаємо в текстах В. В. Маєвського.

Перше запозичення, що аналізуємо – «доки». В. В. Маєвський згадує його три рази: «В конце XVIII – первой половине XIX веков бурными темпами развернулось строительство нескольких сложных систем доков на северном и южном берегах Темзы; доки выросли сразу же за Тауэром...» [5, с. 128]; «В XIX веке были созданы бристольтские доки» [5, с. 21].

Дане запозичення було описане ще в словнику А. Н. Чудінова 1910 року:

«Док (англ. dock, лат. doga – сосуд, греч. doche – резервуар): 1) канал или бассейн, назначенный для судов, требующих починки или осмотра; для этого из канала выпускают воду помощью шлюзов, отделяющих его от фарватера; 2) искусственный береговой бассейн, окруженный магазинами для склада товаров» [10].

У словнику Ушакова середини 20 ст. описується слово «докер», але в рамках його тлумачення автор надає і слово «доки». «Докер, докера, муж. (англ. docker). Рабочий на доках и судостроительных верфях. Забастовка английских докеров [9]. Пошук у НКРЯ дав 155 результатів, частина з них – використання слова у зазначеному значенні, частина – використання омонімів [6]. Перше використання даного англіцизму за НКРЯ – 1725 рік. Присутність даного запозичення в словниках та використання його в досліджуваному тексті без пояснення значення свідчить про високий ступінь освоєння даного запозичення в середині 20 століття, фіксуємо третій рівень освоєння запозичення за теорією рівнів освоєння В. М. Арістової [1, с. 50] – укорінення в мові. Щодо способу запозичення, даний англіцизм не

схожий в фонетичній передачі на вимову англійського оригіналу, але схожий на письмову передачу, тож був застосований спосіб запозичення – транслітерація.

Наступне досліджуване запозичення – «сейл». Наведемо приклад з тексту: «Средний покупатель ждет этих «сейлов», чтобы сэкономить на покупке самого необходимого» [5, с. 51]. Сьогодні таке слово часто зустрічається, воно стало частиною російської мови. Дане слово відсутнє в тлумачному словнику С. І. Ожегова середини 20 ст., відсутнє в тлумачному словнику Д. Н. Ушакова (1935–1940 роки видання), відсутнє в словнику іноземних слів Л. П. Крисіна 1998 року, але присутнє в Орфографічному словнику В. В. Лопатіна 2013 року: «сейл – орф. сейл, -а» [4]. Пошук у НКРЯ дав чотири результати використання даного слова з 1997 по 2002 рік [6]. Тож використання його у В. В. Маєвського є, вочевидь, одним з перших чи першим вживанням в російській мові. Щодо ступеня запозичення, ми спостерігаємо перший ступінь – проникнення в мову. Щодо способу запозичення, лексема близька до англійської вимови і не співпадає з англійським написанням «sale», тож був використаний спосіб запозичення – транскрипція.

Наступне запозичення – лексема «смог», що давно вже пов'язана в багатьох мовах з Лондоном. Наведемо приклад її використання у автора: «Но бывают дни, когда улицы Лондона оказываются совершенно пустыми: на город опускается желтое чудовище – «смог». Слово «смог»- неологизм в английском языке. Оно происходит от соединения слов «смок» – «дым» и «фог» – «туман» ... Это не просто туман – это стихийное бедствие» [5, с. 251]. В тлумачному словнику Д. Н. Ушакова (1935–1940 роки) дане слово ще відсутнє. В словнику середини 20 століття С. І. Ожегова знаходимо таке тлумачення: «В больших городах: удушливый туман, смешанный с выхлопными газами, дымом и копотью. Над городом повис с» [8]. В Орфографічному словнику В. В. Лопатіна 2013 року міститься таке тлумачення: «смог, -а (туман)» [4]. Пошук у НКРЯ дає більше 5000 результатів, але майже всі вони показують омонімічне значення, тобто форму дієслова «могу» в минулому часі чоловічого роду («смог»). Тож пошук у НКРЯ не є інформативним. Можна зробити висновок, що слово ввійшло в мову приблизно в середині 20 століття, тобто в той час, коли вийшла книга В. В. Маєвського. Щодо оціночної лексики стосовно даного запозичення, то вона достатньо негативна: автор порівнює смог з чудовиськом, лихом

(«чудовище», «бедствие»). Автор також згадує, що від смога серйозно хворіють і навіть вмирають лондонці. Ступінь освоєння даного англiцизму на момент написання досліджуваного тексту – проникнення. Через те, що лексема «смог» схожа на англійське оригінальне слово «smog» як за вимовою, так і за написанням, спосіб запозичення визначаємо як змішаний, тобто транскрипція та транслітерація разом.

Наступне запозичення, що аналізуємо – «сэндвич». Автор спочатку пояснює, що це: «Сэндвич – значит бутерброд», а далі надає цікаве значення даного слова у тогочасній англійській мові: «Человек получает это прозвище за то, что носит на себе щиты – два сзади, один спереди – и словно становится начинкой между ними. На щитах надпись... Человек – реклама медленно движется по краю тротуара» [5, с. 51]. Дане слово відсутнє у словнику Попова (1907 р.), словниках Ушакова та Ожегова (середина 20 століття). Також воно відсутнє в словнику іноземних слів Л. П. Крисіна 1998 року. В сучасних електронних російських словниках іноземних слів 2007 та 2009 року це слово також відсутнє. Пошук у НКРЯ дає три результати використання в літературі слова «сэндвич» та 26 результатів використання варіанта «сандвич» [6]. Можна зробити припущення, що слово дуже швидко ввійшло до російської мови і автори словників вже не вважали його іноземним. Написання слова свідчить про те, що воно було запозичене за допомогою транскрипції, тому що звучання його нагадує оригінальне англійське.

Наступне запозичення, що розглядаємо – «лайми». Наведемо приклад його використання в тексті. Автор наводить текст з англійського журналу, де журналіст грає словами, називаючи англійців так, як їх називають американці: «...весьма вероятно, что многим из нас, проклятых лайми, придется умирать с ними!» [5, с. 113]. У сносках автор дає пояснення даному слову: «Лайми – презрительная кличка, которой американцы наделяют англичан» [5, с. 113]. В словниках різних періодів дане слово відсутнє, але наведене автором значення його співпадає з описаним в електронній енциклопедії: «Лайми преимущественно американское слангпрозвище для британца . Первоначально использовалось как уничижительное слово для моряков в британском королевском флоте. С начала XIX века Королевский флот практиковал добавление лимонного сока в ежедневный рацион моряков грога. Витамин С в цитрусовых предотвращает цингу и помогает этим морякам. В то время «лимон »

и «лайм » использовались как синонимы для обозначения цитрусовых. Первоначально лимонный сок (из лимонов, импортированных из Европы) использовался в качестве добавки для грога на кораблях Королевского флота, но позже был заменен на лайм (выращенный в британских колониях)... Со временем этот термин потерял свой военно-морской оттенок и стал использоваться для обозначения британцев в целом, а в 1880-х годах – британских иммигрантов в Австралии, Новой Зеландии и Южной Африке. Хотя этот термин мог использоваться ранее в США... Такое использование не было зарегистрировано до 1918 года. К 1925 году использование в американском английском было расширено, чтобы обозначать любого британца. Термин был настолько широко известен, что фигурировал в заголовках американских газет» [12]. Пошук у словнику «Cambridge dictionary» дав таке тлумачення: «Limey noun [C] US informal old-fashioned UK /'lai.mi/ US /'lai.mi/ an insulting word for a British person» [11]. Тож значення його співпадає з зазначеними вище. Пошук у НКРЯ дав один результат використання у такому ж значенні. Таким чином слово «лайми» є етнічною інвективною, характерною для англійської мови і, навіть більше, для американської англійської мови. Воно практично не ввійшло в російську мову, тобто його запозичення зупинилося на етапі проникнення в мову. Написання його базується на транскрипції, а не транслітерації, тому що вимова його в російській мові схожа на оригінальну англійську вимову.

Наступне запозичення, що розглядаємо – «корнфлекс». Наведемо використання його автором: «За завтраком англичанин ест корнфлекс производства американских компаний» [5, с. 100]. Дане запозичення не було знайдено в жодному словнику. Пошук в НКРЯ показав 5 результатів використання в літературі (перше – 1990 рік, останнє – 2005 рік) [6]. Таким чином запозичення зупинилося на етапі проникнення в мову та не ввійшло в широке застосування, воно, вочевидь, було замінене російськомовним варіантом «кукурузные хлопья». Спосіб запозичення слова «корнфлекс» можна назвати змішаним, тому що і написання і вимова слова частково базуються на транслітерації, частково – на транскрипції.

Висновки і пропозиції. Проаналізований матеріал свідчить про те, що автор В. В. Маєвський доволі часто згадував англійські поняття, деякі з них він використав в тексті першим або одним з перших. Оцінка автором різних англійських понять та прецедентних феноменів часто ней-

тральна, іноді – негативна, рідко – позитивна. Для лінгвоімагології важливою є також оцінка самого автора твору. В даному випадку характер автора майже не окреслено, він виступає не як творець художнього твору, а як журналіст, чітко слідуючий ідеологічній парадигмі, тому оцінити його особистість важко. Звернення до фактів та реалій

англійського життя, знайдені в тексті запозичення та прецедентні феномени англійського походження є аргументом на користь значущості образу Англії для російської мови та культури другої половини 20 століття. Даний аналіз може бути використаний для подальшого розвитку нового напрямку лінгвістики – лінгвоімагології.

Список літератури:

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке). Л., Изд-во ЛГУ, 1978. 150 с.
2. Большой словарь иностранных слов (2007). URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/foreign-words-big/index.htm> (дата звернення: 3.02.2022).
3. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. М. : Рус. яз., 1998. URL: <http://megabook.ru/encyclopedia/book> (дата звернення: 3.02.2022).
4. Лопатин В. В. Русский орфографический словарь. М., 1999. URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/orthographic-dictionary/index.htm> (дата звернення: 3.02.2022).
5. Маевский В. В. На Британских островах. Москва, типография «Красное знамя» изд-ва «Молодая гвардия», 1955. 254 с.
6. Национальный корпус русского языка. URL: <http://www.ruscorpora.ru/> (дата звернення: 3.02.2022).
7. Новый словарь иностранных слов (2009). URL: <http://rus-yaz.niv.ru/doc/foreign-words-new/index.htm> (дата звернення: 3.02.2022).
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Москва, 1963. 900 с. URL: <https://slovarozhegova.ru/> (дата звернення: 3.02.2022).
9. Ушаков Д. Н. Толковый словарь русского языка. URL: <http://ushakovdictionary.ru/> (дата звернення: 3.02.2022).
10. Чудинов А. Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. СПб. : Издание В. И. Губинского, 1910. URL: https://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_fwords/ (дата звернення: 3.02.2022).
11. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/translate/> (дата звернення: 3.02.2022).
12. Wikipedia site: 360wiki.ru. URL: <https://360wiki.ru/wiki/Lime> (дата звернення: 3.02.2022).

Tupchiy O. V., Grinevich O. L. THE IMAGE OF ENGLAND IN THE RUSSIAN LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY (ON THE MATERIAL OF V.V. MAEVSKY'S STORY "ON THE BRITISH ISLES")

The purpose of the article is to show the features and importance of linguistic categories: precedent phenomena and borrowings that represent the image of England in the story of V.V. Mayevsky "In the British Isles" (1955). The analysis is carried out in the linguoimagological aspect. The linguoimagological aspect implies, first of all, the assessment of the image of England and its verbalization. The subject of consideration is the verbalization of the image of England in the story which is under consideration. The article analyzes the linguistic categories that reflect two aspects of this verbalization – precedent phenomena (precedent names – place names) and borrowing. These linguistic categories were selected on a qualitative and quantitative basis. The level of precedent of the considered precedent names, the way of borrowing English words is determined, the evaluative vocabulary is analyzed. The dynamics of entering the language, the development of the word is studied with the help of dictionaries of foreign words of different years, starting with dictionaries of the early 20th century and ending with modern dictionaries of the 21st century. The object of study is the image of England in this novel. The key research methods are the descriptive method and the method of linguoimagological interpretation of the text. With the help of the latter method the connection of the meaning of the word with the realities of the studied period is revealed, historical changes in the meaning of words and the dynamics of these changes are traced. The main for this method is the assessment and characterization of vocabulary and personality of the author of the text. In this analysis, the identity of the author, as well as the time when the text of the story was written is of great importance, because of course the story was subjected to severe censorship. The results of the work can be used in the process of philological research, in the educational process in the course of English and lexicology, country studies, linguistics, linguoculturology, intercultural communication, linguoimagology.

Key words: image, precedent phenomena, borrowing, linguoimagology, English.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

UDC 811.111'367.625

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/11>**Ahibalova T. M.**

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Karachova D. V.

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Lyutviyeva Ya. P.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

TRANSLATION TRANSFORMATIONS AT THE SENTENCE LEVEL IN ECONOMIC MEDIA DISCOURSE

The article investigates the specifics of translation techniques providing the transition from units of the original text to communicatively equivalent units when dealing with the translation of English economic texts into Ukrainian. The practical significance of the concept of translation transformations, denoting the replacement of regular counterparts with irregular (contextual) ones due to impossibility or inexpediency of their involvement in a certain content environment, is determined by the normative criterion of translation adequacy and illustrated on the basis of modern electronic media.

Differential features of the media economic text, which combines the attributes of journalistic and scientific functional styles of speech, are outlined. Therefore, the emphasis is on certain difficulties encountered by translators when they work with such texts, guided, firstly, by the desire to maintain the emotional intensity of the author's manner; and secondly, by the need for precise transmission of information. In this way the differential features of English and Ukrainian professional contexts are characterized, it is emphasized that while in the first one figurative means is a common and standardized use, the second tends more to the scientificity of speech and content. Current groups of phraseological units that are common in the English-language economic text as figurative means are identified.

It is proved that adequate interpretation of the semantic capacity of denoted concepts by means of translation language does not have a single methodology when translators use such techniques as permutation, replacement of syntactic sentence structure, addition, exclusion. It is established that despite the high level of scientific functionality of professional vocabulary units, for economic texts of the media industry (as having both a strong connotative and informative load) the use of combined translation is the most frequent while zero transformation is involved almost exclusively in headings and subheadings.

Key words: translation, translation transformation, translation equivalence, media text, journalistic style, scientific style, figurative means.

Defining the problem and argumentation of the topicality of the consideration.

In the modern world, professional vocabularies and terminological systems are becoming one of the most popular lexical resources of language, because professional communication is considered the exchange of the most valuable achievements of civilization – information and knowledge. Because innovative technologies

enable progress, it is obligatorily to have a timely and adequate understanding of their nature, and this is done internationally through the correct translation performed by qualified professionals. Thus, the relevance of the translation transformations investigation is since the economic reality, which is dynamically developing and constantly updated, requires detailed research by modern scientific translation studies aimed at investigating both

factors influencing the choice of translation and their relationship to the specific language of interpretation.

As the sphere of international contacts is directly related to the partnership of countries in production management, resource efficiency, sales, and consumption of goods, the economic context has become one of the most popular for both professionals and others who are indirectly involved in finance, credit, and money circulation as residents of their country. As the object of research, we chose the economic text, which operates in the field of electronic media since it presents the most modern course of the language, and is held in the format of so-called "live" communication between the author and the recipient.

In stating, first, the need to use translation transformations for the language of Economics, we relied on the following postulate: in the economic text, we must translate the concepts underlying the semantic basis of the language unit, not words themselves. This is due to the fact that lots of terms have appeared in the Ukrainian language relatively recently and/or been borrowed, and the concepts to which they correspond are either completely absent or only formed under the influence of modern economic realities. Based on the existing theoretical research, we propose to interpret the concept of "economic text" as a unit of communication in the field of economic relations, which has a specific language design, accessible to experts in this field of knowledge. In this text, there is a category that distinguishes it from the others and is determined as economic detailization that is a function of the professional competence of economic discourse's participants. And it is performed through the involvement of an extended amount of economic terminology.

Secondly, explaining the choice of media text for analysis, we rely on the understanding that in the journalistic language style, which is the "living communication" of the author with the reader, a terminological language unit crystallizes and passes from passive vocabulary to active. In this case, we can talk about its determinologization, when the word does not require additional explanation, so it becomes clear not only to professionals but also to the ordinary reader.

Analysis of recent research and publications. Investigations on the specifics of translation of economic texts, namely: definition, description, and comparison of traditional and innovative ways, methods, and approaches – is of interest as a translation problem for scientific study, as it helps to solve a number of applied industry problems

and accelerate information exchange between specialists and scientists of the world's leading countries. Aspectology of interlingual transformations is studied and described by V. Karaban, I. Korunets, V. Komissarov, L. Latyshev, F. Tsitkina, J. Retsker, V. Slepovich, V. Koptilov, T. Levitska, A. Gorokhova, L. Latyshev, T. Kozakova; the emphasis on economic translation is made by both researchers and compilers of modern dictionaries of relevant terminology: L. Chernovaty, Z. Kudelko, T. Krysanova, Y. Vysochynsky, R. Sonevytsky, A. Latygina, N. Bessarab, A. Shymkiv.

Setting the goal and subject of the article. The purpose of the article is to identify and investigate the specifics of interlingual transformations at the sentence level in the translation of texts of economic semantics from English into Ukrainian. The subject of research is translation transformations of syntactic level, which arise as a result of translation of English economic texts into Ukrainian.

The outline of the main research material. Among the main linguistic features of modern media texts, researchers identify the following: a high degree of informativeness, which implies the presence of extensive professional terminology and certain knowledge of the relevant issues in the reader's world view; democratization of the journalistic language style, in other words, its de-formalization and the related expansion of stylistic norms; following the so-called language fashion and the corresponding expansion of the vocabulary of media language; to some extent the Englishization of the language of modern media, which should be considered as a notion deserving special attention by modern translators. Since our work focuses on the economic text, we must highlight its main characteristics.

The first is the style of language. The economic text of the media combines the features of journalistic and scientific styles. We share the opinion of researchers that economic texts of mass communication, on the one hand, are close to the literary and scientific styles and characterized by logic and standardization of speech, clear presentation of facts and events, detailed expression, terminology capacity in certain areas of knowledge, such as political, technical, public, etc.; on the other hand, for the texts of media economic discourse (as such where the image of the author is very important) it is common to apply emotionally evaluative, expressive lexical units, the phraseology of different structural types and different stylistic aspects, colloquial vocabulary, professional jargon because messages

that use emotional impact on the reader are easier to absorb and longer stored in memory [1].

In addition, the stylistic standards of the economic text in the original language and the target language do not coincide, because, unlike the English version, Ukrainian professional journalism does not have such an enhanced layer of figurative vocabulary, and this to some extent neutralizes its level of connotative capacity. Thus, the use of various phraseological units is a feature of the English media text: 1) the designation of monetary relations and monetary units: *pennies on the dollar – придбати товар за значно заниженою ціною: I'll bet you've seen the TV ads from tax services claiming they'll settle your tax debts for pennies on the dollar (The Forbes, Mar 2 2015); money burns a hole in someone's pocket – гроші, що одразу витрачаються: Money is starting to burn a hole in households' pockets (The Market Oracle, Mar 31 2012);* 2) variety of coloronyms: *a golden goose – надійне джерело прибутку: A golden goose for investment bankers has stopped laying eggs (The Business Insider, Aug 9 2015); the Black Friday – розпродаж зі суттєвими знижками у п'ятницю після Дня подяки: Retail sales on Black Friday have exceeded Cyber Monday for the first time in the UK after shoppers rushed to snap up bargains (The Telegraph, Dec 2 2014);* 3) phraseo-contexts with somatic component: *to get an upper hand on – управляти чимось, мати перевагу: Buyers get the upper hand as rising interest rates slow property sales (The Guardian, Jul 22 2011); to cost an arm and a leg – коштовний або отриманий дуже високою ціною: Bookmakers' starting prices often costing punters an arm and a leg (The Guardian, Feb 3 2013).*

In return, the Ukrainian economic text uses a larger number of standardized clichés, which allows us to conclude that the domestic professional media discourse tends more to the scientific functional style compared with English media.

The second important characteristic is that the economic terminological systems of the Ukrainian and English languages do not coincide. Lots of economic terms are "unmotivated", due to the lack of concepts in the Ukrainian language that correspond to the modern market economy. As we have found, economic terms are often translated with the means of transcription and transliteration, as well as calque translation is used. In addition, the so-called "language fashion", which is widely represented in the media, indicates a tendency to use a large number of borrowings instead of domestic language counterparts, even in case of their

traditional use in the language of translation. This is largely due to the tendency of the terminology in professional languages to laconicism: *міжнародні торги – тендери; передавальний напис на цінному папері – індосамент; зниження курсу – девальвація; нематеріальні активи – гудвіл; Міжнародні правила інтерпретації торгових термінів – Інкотермс; працівник транспортної компанії – логіст; кеш-флоу – рух грошових коштів; паблік рилейшнз – зв'язки з громадськістю.*

The third characteristic is due to the fact that the English media texts are dominated by so-called "popular" economic terms, well known to readers: *default – дефолт, budget – бюджет, tax – податок*, in return, the use of units of narrow industry terminology is mostly accompanied by the explanation of the relevant concepts: *credit rating – кредитний рейтинг, public debt – державний борг, budgetary policy – бюджетно-податкова політика.*

The fourth differential characteristic is based on the statement that to achieve adequacy in the translation of texts of economic discourse, a necessary condition is the use of translation transformations. Since the morphology and syntax of English and Ukrainian do not coincide, when translating professional texts, the interpreter is faced with the task of conveying the essence of the concept behind the letter-sound unit of the original language. If the word has an expressive load, the translator should rely on the interpretation of the feature underlying the word, firstly, given that when translating an English text into Ukrainian in some cases there is a decrease in expressiveness, and the same can happen with reverse translation; secondly, realizing that since the economic discourse of the media is aimed at a wide audience, the language of economic articles, in general, should not be difficult to be understood.

Defining such a concept as "translation transformations", scholars choose quite different keywords, qualifying them as methods of logical thinking that help to reveal the meaning of a foreign word in context and find its Ukrainian equivalent, which does not match the dictionary (J. Retsker), transformation and replacement in the process of translation of one form of expression by another (A. Schweizer), interlingual paraphrases (L. Latyshev), means of translation in the absence of vocabulary or the impossibility of using such equivalents given the contextual environment (V. Komissarov) [2; 3; 4; 5]. The main motives for the use of translation transformations are the purpose to avoid literal translation, the intention to use expressions and constructions that are more

commonly applied in the language of translation, the necessity to avoid word-formation patterns that are not typical in the language of translation, the desire to convey the most important background information to the reader or remove unnecessary facts.

Given the research and numerous classifications of translation transformations (V. Komissarov, T. Kazakova [6], J. Retsker, L. Latyshev), we consider it appropriate to identify the following types of interlingual transformations in the economic text: lexical transformations: transliteration, calque, narrowing of meaning (concretization), expansion of meaning (generalization), explication (descriptive translation); lexico-grammatical transformations and grammatical transformations: zero transformation (complete preservation of linguistic elements and their place in the sentence when translating), permutation, replacement (at the level of the syntactic structure of the sentence), addition (addition of parts of speech), removal (removal of elements), antonymic translation; stylistic transformations: emphatization (stylistic specialization), stylistic neutralization.

L. Latyshev names three main reasons for the use of translation transformations: 1) differences in the systems of source and target languages (in one language there is no category, specific to another language; comparative language categories are not fully correlated in terms of meaning); 2) differences in the language standards of the target text and the original (we face a violation of the norm in the case when the essence of the statement is clear, but it gives the impression of incorrect language (normative deviations); 3) the discrepancy between the *usus* operating in the environment of native speakers and the *usus* operating in the language of translation [4].

Using the method of continuous sampling from the Internet sources (www.bakerinstitute.org; www.nytimes.com; www.thenews.com.pk; www.ft.com; www.healthaffairs.org; www.latimes.com; londonnewstime.com; nypost.com; www.theguardian.com) we have selected a range of economic contexts, both professionally oriented as well as publications for a general audience. So, within the framework of this investigation, we will study interlanguage transformations at the sentence level as presented in the following samplings.

Zero transformation. This type of syntactic transformation involves the complete preservation of linguistic elements and their place in the sentence when translating the source language: *He acknowledged that Meta is facing serious competition. – Він визнав, що Meta стикається*

з серйозною конкуренцією (Bloomberg News, 03 February 2022); *Rising demand is pushing many to buy a home even if the market is already tough. – Зростаючий попит спонукає багатьох купувати будинок, навіть якщо ринок і без того жорсткий* (The Wall Street Journal, 14 January 2021); *Omicron is an economic threat, but inflation is much worse* (London News Time, 17 December 2021). – *Омікрон – це економічна загроза, але інфляція набагато гірша; On Thursday, Britain's central bank unexpectedly raised interest rates* (The News International, 17 December 2021). – *У четвер британський Центробанк несподівано підвищив процентні ставки*. Due to their syntactic compactness (mostly simple or complex sentences without subordinate parts), such statements are almost exclusively represented by headlines and short sentences-annotations to newspaper articles, the presence of professional terminology in them is minimized. Of course, both differences in the morphological and syntactic plans of the original language and the target language, and differences in the stylistics of both languages lead to a low frequency of zero transformation, especially when dealing with complex syntactic constructions.

Permutation. This type of transformation, in our opinion, can be considered the most commonly involved technique in economic translation. When using permutation, a professional translator changes the order of the linguistic elements of the original text, namely: words, phrases, parts of a complex sentence, or even independent sentences. According to the analysis, the most frequent translation transformations in the economic text is permutation, in which the subject group loses its first place in the sentence; there is a change in the order of adverbial construction and grammatical basis of the sentence to emotionally emphasize a certain part of the expression; there may be a change in the order of parts of a complex sentence (main and subordinate):

a) replacement of the order of the grammatical basis in the sentence and the insert construction: *We see, **day after day**, that the main drivers of inflation are imported from overseas, such as fuel and energy, vehicles, and other imported goods such as garments and furniture, along the biggest macroeconomic question facing the UK whether families feel deceived this Christmas* (The Guardian, 25 November 2021). – *День за днем ми бачимо, що основними чинниками інфляції є імпортовані з-за кордону паливо й енергія, транспортні засоби й інші імпортовані товари, такі як одяг і меблі, разом із найбільшим*

макроекономічним питанням, що стоїть перед Великобританією: чи почуватимуться обдуреними наші сім'ї цього Різдва;

b) replacement of the place of the adverbial modifier (adverbs of manner) in the sentence: *Mary Daly, president of the Federal Reserve Bank of San Francisco, wanted to withdraw economic help slowly but now she might support a rate increase as soon as March (The New York Times, 21 December 2021).* – Мері Дейлі, президент Федерального резервного банку Сан-Франциско, хотіла **поступово** відкликати економічну допомогу, проте зараз вона може підтримати підвищення ставки вже в березні.

In the first sentence, the author of the article focuses on the adverbial construction *day after day*, punctuating it in the text of the sentence, so when translating this emphasis should be preserved. In the Ukrainian language, the inserted unit in the preposition can be used as a means of communicative influence in journalistic discourse, so we consider it appropriate to use it before the grammatical basis of the sentence. In the second example, we consider it appropriate to change the place of the adverb *поступово* in the sentence, based on the semantic load of the second part of the statement, because the idea is that the President of the Federal Bank wanted to stop funding completely, not that she allegedly believes it should be done gradually.

Replacement of the syntactic structure of a sentence (replacement of the number and types of sentences/parts of a sentence: replacement of a simple sentence by a complex one; replacement of a complex sentence by a simple one; replacement of the main sentence by a subordinate one, and vice versa: *She had three children to provide for and her husband was forbidden from working while his application for asylum was processed (Financial Times, 20 December 2021).* – Вона мала забезпечувати трьох дітей, а її чоловікові заборонили працювати на час, **поки розглядалася його заява про надання притулку**. This sentence combines the technique of permutation with changing the type of complex sentence and adding. Thus, in its third part, the group of the subject in translation stands after the group of the predicate, and this part itself is translated by means of a compound sentence since in the Ukrainian language *поки* belongs to the subordinating conjunctions of tense. We consider it inappropriate to translate the part with the preposition *while* as *нід час розгляду його заяви про надання притулку*, because, in our opinion, this incorrectly conveys the meaning of a real event in which the employment

ban extended to the entire period of the claim period, not just court hearings. It is in order to convey this semantics of the expression that we also add *на час*.

Addition as a translation transformation is a high-frequency technique in the professional discourse because even when used in the journalistic genre, such a text is perceived by the recipient as a resource of information with a high degree of reliability or as attracting new ideas and knowledge to existing reality. This is facilitated by the lexical layer of terminology, and the implementation of emphasized accuracy and unambiguity as stylistic features of professional discourse contributes to the concretization of speech content – decoding of certain concepts of economic and political life, correspondence of the expression to the object-material reality and the system of concepts about it. Of course, the syntactic transformation of addition as a rearrangement of grammatical construction is mostly combined with such lexical transformation as paraphrasing, because the translator's goal is to convey stylistic, semantic, and pragmatic features through language equivalents of the target text, and the traditions of the use of words in a particular field of speech and awareness of the socio-economic system are among the most important criteria in choosing a lexical element. Thus, the sentence *The Political Economy of the Arab Gulf Program studies the link between economic reform and the wider operation of social and political systems across the Middle East, assessing the short- and long-term implications for regional politics, security, and U. S. interests (Baker Institute, 25 February 2020)* is translated as *Програма «Політична економія арабських країн Перської затоки» вивчає зв'язок між економічними реформами й більш масштабним функціонуванням соціальних і політичних систем на Близькому Сході, оцінюючи короткострокові й довгострокові наслідки для регіональної політики, безпеки й інтересів США*. We consider it expedient to translate the use of *Arab Gulf* as *арабські країни Перської затоки* because the phrase in English is concise and needs semantic expansion to achieve the adequacy of translation in this functional style. Based on the fact that the media professional text combines the features of two styles – literary and scientific manner and journalistic style, the ideas and concepts considered by the author should be clear to the reader. In addition, the noun *politics*, which is used in the English sentence in plural form, is translated as *політика*, because in the Ukrainian language it is usually used in the singular.

According to the analysis of the selected material, the most frequently used means are the addition

of such parts of speech as adjectives and nouns. Thus, the sentence *Yes, the number of personal and business bankruptcies filed last year in the country fell by nearly 30 % from 2019 despite COVID-19* (Los Angeles Times, 23 March 2021) is translated as *Так, незважаючи на Ковід-19, кількість випадків банкрутства фізичних і юридичних осіб, заявлених торік у країні, знизилася майже на 30 % у порівнянні з 2019 роком*. In this sentence, the addition of nouns *випадків* and *осіб* is due to stylistic requirements of accuracy in professional language. Although usually in the Ukrainian language the theme precedes the rheme, in the implementation of certain communicative tasks (as in our case: the need to emphasize the conditions in which this situation occurs) rheme precedes the theme. That is why we consider it necessary to use the translation transformation of the permutation of the adverbial construction *despite COVID-19* and in the language of translation put it at the beginning of the statement after the affirmative part *так*, enhancing the emotional impact on the target audience by the positional contiguity of the positive *так* and negative prefix *не*.

Removal. In contrast to artistic discourse, where the author's imagination promotes creative rethinking of images, in professional texts that present the communicative component of interactive cooperation of participants in the field of financial, credit, tax, commercial, business relations, preference is given to the accuracy of transmission. In the media professional discourse – on the one hand, informative, and on the other – specifically emotional – you can remove only those elements that violate the norms

of the target language or duplicate the concepts. For example, the tautology in the translation of concepts can be eliminated by omitting one of the synonymous words: *Health care costs and spending in the US continue to grow at an unsustainable rate. Increased health care costs and spending contribute to the lack of affordable health care* (Health Affairs, December 2021). – *Витрати на охорону здоров'я у США продовжують зростати нестійкими темпами. Збільшення витрат на охорону здоров'я призводить до нестачі доступної медичної допомоги*. In both sentences, we consider it appropriate to delete the word *spending* as synonymous with *cost* when translated into Ukrainian.

Conclusions and directions for the further research in this field. Translation transformations used in the interpretation of economic media texts require both the proper understanding of the target language and professional knowledge, involving some creativity of the translator in the application of language means. Thus, although high-frequency translation methods at the sentence level are permutation, replacement, addition, while zero transformation is observed almost exclusively in the titles, and removal is possible only if the target language is violated or in case of duplication of concepts, we state that most often the combined method is used for media texts of economic orientation due to their dual literary-scientific and at the same time journalistic genre nature. We see **the prospects of further scientific research** in the analysis of lexical transformations on the material of political and economic media discourses.

References:

1. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. М. : СمارтБук, 2009. 651 с.
2. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. М. : Международные отношения, 1974. 216 с.
3. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988. 215 с.
4. Латишев Л. К. Технология перевода (2-е изд). М. : Академия, 2005. 320 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М. : Высшая школа, 1990. 228 с.
6. Казакова Т. А. Теория перевода (лингвистические аспекты). СПб. : Союз, 2001. 142 с.

Агібалова Т. М., Карачова Д. В., Лютвієва Я. П. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА РІВНІ РЕЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті досліджено специфіку використання технічних прийомів перекладу, що уможливають перехід від одиниць оригінального тексту до комунікативно-рівноцінних одиниць при перекладі англійських економічних текстів українською мовою. Практичну значущість концепції перекладацьких трансформацій, яка полягає в заміні регулярних відповідників нерегулярними (контекстуальними) через неможливість або недоцільність їх залучення в певному змістовому оточенні, визначено з огляду на нормативний критерій забезпечення адекватності перекладу й проілюстровано на матеріалі мовного ресурсу сучасних електронних ЗМІ.

Окреслено диференційні ознаки медійного економічного тексту, що поєднує атрибути публіцистичного й наукового функціональних стилів мовлення, у зв'язку з чим акцентовано на певних труднощах,

із якими стикається перекладач при роботі з такими текстами, керуючись, по-перше, прагненням зберегти емоційне навантаження авторської манери, по-друге – необхідністю об'єктивної передачі інформації. У такий спосіб схарактеризовано диференційні ознаки англійського й українського професійних контекстів, акцентовано, що в той час, коли в першому засоби образності є поширеним і унормованим вживанням, другий більш тяжіє до науковості мовлення й змісту. Визначено групи фразеологічних одиниць, що є поширеними в англомовному економічному тексті в якості засобів образності.

Доведено, що адекватна інтерпретація змістової ємності означуваних понять засобами мови перекладу не має єдиної методології у разі застосування таких прийомів, як-от: перестановка, заміна синтаксичної структури речення, додавання, вилучення. Установлено, що не зважаючи на високий рівень наукового функціоналу мовних одиниць професійного словника, для економічних текстів медійної галузі як таких, що мають водночас потужне конотативне й інформативне навантаження, найчастотнішим є прийом комбінованого перекладу, а нульова трансформація задіяна майже виключно в заголовках і підзаголовках.

Ключові слова: переклад, перекладацька трансформація, еквівалентність перекладу, медійний текст, публіцистичний стиль, науковий стиль, засоби образності.

Дячук Л. С.

Київський національний торговельно-економічний університет

Довженко І. В.

Київський національний торговельно-економічний університет

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОГО МЕДІАДИСКУРСУ: СПЕЦИФІКА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовані та детально розглянуті найбільш часто вживані способи, які були використані при перекладі українських реалій англійською мовою. Матеріалом дослідження послуговували українські реалії в інформаційних текстах газет «День» та «Kyiv Post» та їх переклад англійською мовою. Висвітлено основні способи перекладу безеквівалентної лексики, що пропонуються теоретиками та практиками перекладу. Запропоновано визначення терміну «реалія» на основі аналізу теоретичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Згадано дві основні стратегії перекладознавства: форенізацію і доместикацію. Багатовекторний напрям дослідження національно маркованих одиниць дає можливість обґрунтувати причини застосування стратегій форенізації та одомашнення при відтворенні культурно-специфічних понять. Практичний аналіз проведено на основі класифікації способів перекладу, розробленої Р. Зорівчак. Описано кожен із методів і представлені приклади відтворення реалій у процесі перекладу масмедійних текстів. Незважаючи на велику кількість наукових робіт, проблема дослідження способів перекладу реалій нині є актуальною, адже вони широко використовуються в медіадискурсі та нерозривно пов'язані з культурою українського народу. Таким чином, як показав проведений аналіз, транслітерація є найпростішим, а тому найуживанішим засобом перекладу реалій. Часто перекладачі застосовують транслітерацію з описовою перифразою та метод варіантного відповідника. Ще одним способом відтворення українських реалій в масмедійних текстах англійською мовою є калькування, що також використовується досить часто. Рідше застосовується гіперонімічний переклад та описова перифраза. Як засвідчив матеріал дослідження, перекладачам вдалося досягнути балансу у відтворенні українських реалій масмедійних текстів, використовуючи прийом транслітерації та калькування при виборі стратегії форенізації перекладач зберігав значення культурних норм мови оригіналу та їх чужорідність для англomовного читача, поповнюючи їхні знання новими концептами. Шукаючи аналоги та дескриптивні перифрази тих чи інших культурних реалій перекладач застосовував, таким чином, стратегію одомашнення.

У зв'язку з постійним зростанням кількості реалій в медіадискурсі та множинних перекладацьких способів відображення української безеквівалентної лексики є доцільним і надалі досліджувати лексичний та перекладацький аспекти вищезазначеної проблематики.

Ключові слова: *реалія, національно маркована лексика, безеквівалентна лексика, способи перекладу, стратегії перекладу.*

Постановка проблеми. Реалія тісно пов'язана з культурою окремо взятого народу і можна відзначити, що реалії представляють своєрідні атрибутивні особливості культури певного народу. У «Глумачному перекладознавчому словнику» Л. Л. Нелюбіна термін «реалія» визначається як: 1) слова або вирази, що позначають предмети, події, ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, які говорять іншою мовою; 2) різноманітні фактори, які вивчає лінгвістика і перекладознавство, такі, як

державний устрій певної країни, історія і культура народу, мовні контакти носіїв певної мови та їх відображення в мові; 3) предмети матеріальної культури, які слугують основою для номінативного значення слова; 4) слова, які позначають національно-специфічні особливості життя і побуту [6, с. 178]. Відтворення етноспецифічної інформації оригіналу є одним з ключових завдань перекладознавства, щоб як найточніше передати національно-культурний колорит першотвору.

Український масмедійний дискурс реалізує функцію інформування, є найефективнішим засобом комунікації, в його межах відбувається «діалог культур». У будь-якому національному медіадискурсі завжди присутній культурний компонент і коли інформацію відтворюють для іншомовного адресата важливо передати чужомовний елемент, коли йдеться про життя і культуру інших народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення реалій та відтворення їх у перекладі присвячено багато лінгвістичних та перекладознавчих праць, зокрема, такими вченими як Арутюнова Н. Д., Белова А. Д., Виноградов В. С., Влахов С., Зорівчак Р. П., Карабан В. І., Комісаров В., Коптілов В. В., Сорокін Ю. О., Флорін С., Чередниченко О. І., Catford J. С., Kade O., Reiss K., Snell-Hornby M. та інші.

Одними з перших вчених, що розрізнили поняття, пов'язані з певною культурою, були С. Влахов і С. Флорін. Болгарські дослідники дали визначення: «Реалії – це слова і словосполучення народної мови, які відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту, або суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, племені, і які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідностей на інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних підставах», тому що вимагають особливого підходу» [1, с. 27]. Таким чином, реалія – це елемент окремої культури, що не має своїх відповідних еквівалентів в інших культурах і мовах.

У своїй праці «Реалія і переклад» Зорівчак Р. П. пропонує такі способи: трансляційного перейменування реалій: «транскрипція» (транслітерація), «гіперонімічне перейменування», «дескриптивна перифраза», «комбінована реномінація», «калькування (повне і часткове)», «міжмовна транспозиція на конотативному рівні», «метод уподібнення, (субституція)», «віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад)», «контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) реалій» [3, с. 93].

На думку українського мовознавця І. В. Корунця, переклад реалій може відбуватися такими способами: виключно транскрипція або транслітерація; поєднання транскрипції/транслітерації з поясненням національно-специфічного значення реалії; лише описовий переклад; калькування з поясненням; дослівний переклад (калькування); переклад за допомогою семантичних аналогів [5, с. 157–168].

Ще один науковий підхід до перекладу реалій пропонує український дослідник В.І. Карабан. Згідно з його теорією, можна виокремити три такі основні прийоми: транскодування (при якому звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу), дослівний переклад, описовий переклад [4, с. 421].

У перекладацькій практиці виділяються два кардинально протилежні види перекладацьких стратегій – форенізація та доместикація. Форенізація ґрунтується на збереженні культурно-специфічних ознак оригіналу, одомашнення зосереджується на мінімізації іноземного компоненту для читачів шляхом введення нормативних слів цільової мови. За словами Лоуренса Венуті, використовуючи одну з цих двох стратегій, перекладач може або «перенести автора додому», або «відіслати читача за кордон» [10]. Поширеними стратегіями форенізації є: транслітерація, транскрипція та калька, тоді як доместикація зазвичай включає описовий спосіб перекладу або пошук аналогів цільовою мовою.

Постановка мети та завдання роботи. Метою статті є дослідження та аналіз способів перекладу українських реалій англійською мовою на матеріалі статей «Kyiv Post» та «День». Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити поняття реалії в системі беквівалентної лексики; охарактеризувати особливості перекладу реалій; проаналізувати перекладацькі прийоми, що використовуються при передачі змісту українських реалій англійською мовою у статтях газет «День» та «Kyiv Post».

Об'єктом дослідження є українські реалії в інформаційних текстах газет «День» та «Kyiv Post». Предметом дослідження є способи перекладу українських слів-реалій англійською мовою.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше проаналізовано способи перекладу українських реалій на матеріалі статей газет «День» та «Kyiv Post» англійською мовою, адже вивчення способів відтворення етнічного колориту в перекладі стає особливо необхідним і актуальним.

Виклад основного матеріалу. Українські реалії у газетах «День» та «Kyiv Post» було проаналізовано на предмет вживання реалій та відтворення їх різними способами.

Розглянемо найчастотніший спосіб відтворення реалій засобами англійської мови в масмедійних текстах – *транслітерація*.

У фрагменті газети «День» у статті «Олігархічний сценарій вичерпався? Що далі?» поданий

переклад реалії «олігархи»: «З іншого боку, починаючи з 1990-х сформувалися не лише **олігархи**, а й групи власників [2]» – «On the other hand, not only **oligarchs**, but also some groups of owners have formed since the 1990s [8]». Як бачимо лексична одиниця *oligarchs* відтворена за допомогою транслітерації без надання описового пояснення.

У статті «Я дивлюся на вівчарів як на справжніх художників» також перекладено слово-реалія «гуцули» таким же способом: «Тут ми маємо справу з образним стереотипом **гуцулів** як колоритних вільнодумних горян – дуже романтизованим [2]» – «It is a figurative and very much romanticized stereotype that **Hutsuls** are colorful free-thinking highlanders [8]».

У наступному фрагменті статті «Москва засуджує прагнення Києва реабілітувати гетьмана Мазепу» газети «Kyiv Post» відтворено реалію «*гетьман*» шляхом транслітерації: «Міністерство закордонних справ Росії засудило передбачувані спроби України реабілітувати *гетьмана* Івана Мазепу, розглядаючи це як спробу залучити український народ до “штучного та вигаданого протистояння з Росією”» [9] – «The Russian Foreign Ministry has condemned Ukraine’s alleged attempts to rehabilitate **Hetman** Ivan Mazepa, considering it as an attempt to make the Ukrainian people involved in “artificial and invented confrontation with Russia”» [9].

А ось як відтворили у статті газети «День» «Король Данило – ще одне свідчення того, що Україна – це Європа» національну валюту України таким же способом: «Але навіть цього вистачило, щоб зібрати понад мільйон **гривень** за два вікенди [2]» – «Yet even this helped us collect over a million **hryvnias** over two weekends [8]».

У газеті «Kyiv Post» відтворили слово-реалію «*вишиванка*» способом транслітерації: «Щороку у третій четвер травня українці та друзі країни відзначають Міжнародний день **Вишиванки** [9]» – «Every year on the third Thursday of May Ukrainians and the country’s friends celebrate International **Vyshyvanka Day** [9]».

Ще одним прикладом транслітерації слугує реалія «*Верховна Рада*»: «Експерти «Дня» оцінили внесений на розгляд **Верховній Раді** законопроект «Про дипломатичну службу» [2] – «The Day’s experts offer their assessments of the bill “On the Diplomatic Service” that has been introduced to the **Verkhovna Rada** [8]».

Як бачимо, транслітерація без додаткового пояснення досить часто використовується в процесі перекладу реалій; вибір такого при-

йому зумовлений популярністю та широкою вживаністю реалії, або ж передбачає наявність у цільової аудиторії знань та обізнаності з певної тематики – політичної, економічної тощо. Адже у національно культурному медіадискурсі завжди присутній іншомовний компонент. Як зазначає О. Чередниченко поширеним є використання чужомовного слова на позначення нового концепту, раніше не відомого носіям мови-реципієнта або для поняттєвої диференціації вже зафіксованого концепту. Таким чином, є цілком виправдані запозичення, які концептуально збагачують мову-сприймача, і попри зовнішню екзотичність, вони мають право на вживання і входження до нормативного словника [7, с. 68].

Розглянемо відтворення слова-реалії «*бандура*» в статті газети «Kyiv Post» «Українська бандура у Франції»: «Французький гість обмовився, що знає про існування в Україні **бандури**, але зізнався, що ніколи не бачив її на власні очі й не чув, як вона звучить» [9] – «Among other things, Michel Sadanowski said he knew about the **Ukrainian traditional instrument bandura** but had never seen or heard one» [9]. Можна зробити висновок, що реалія *бандура* перекладене способом *транслітерації з наданням описового пояснення*, що є дуже доречним для розуміння тексту перекладу.

Таким же методом відтворили реалію «*рушник*»: «У Черкаському обласному краєзнавчому музеї відкрилась виставка **рушника** [2]» – «An exhibit of the **rushnyk (ritual embroidered towel)** of Cherkasy unity has opened at the Cherkasy Oblast Local History Museum [8]».

Розглянемо відтворення українських реалій «*кутя*» та «*узвар*» у наступному фрагменті статті: «Однак наша мама завжди готувала кутю та узвар на Різдво...» [2] – «However, our mom always cooked **kutia [boiled wheat with raisins and honey. – Ed.]** and **uzvar [dried fruit compote. – Ed.]** for Christmas...» [8].

Проаналізувавши тлумачення цих слів у тексті перекладу можна підсумувати, що перекладач не тільки зберіг національний колорит реалій, а також надав описове визначення в дужках для кращого розуміння тексту читачам перекладу.

Ще одним способом перекладу реалій є *калькування*. Ось декілька прикладів із газети «День». У статті «Гібридна війна стане головним викликом НАТО у наступні 10 років» яскраво показано спосіб калькування на прикладі словосполучень «гібридна війна» та «лінія розмежування»: «Вісім років збройної агресії Російської Федерації на

території України, поряд з протистоянням **гібридній війні**, сприяли перегляду системи колективної безпеки НАТО» [2] – «Eight years of Russia's armed aggression on the territory of Ukraine, along with the efforts to repel **hybrid war**, have contributed to NATO reviewing its collective security system» [8].

«Прес-центр ООС також повідомив, що поблизу **лінії розмежування** сторін Волкер ознайомився з військовою та гуманітарною складовими операції. «Сторони обговорили ситуацію з безпекою на Донбасі й обмінялися думками щодо шляхів мирного врегулювання конфлікту» [2] – «According to the JFO Press Center, Mr. Volker inspected materiel and humanitarian components of the operation close to the **disengagement line**: “Both sides discussed the situation with Donbas, in terms of security, and exchanged views on ways to peacefully settle the conflict» [8].

Прикладом калькування слугують реалії «Слуга Народу» та «Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій» у статті газети «Kyiv Post»: «Фракція «Слуга Народу» підтримала висунення Ірини Верещук на посаду віцепрем'єр-міністра України – **міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій**. Про це у своєму телеграм-каналі повідомила речниця фракції «Слуга Народу» Юлія Палійчук» [9] – «**The Servant of the People** faction supported the nomination of MP Iryna Vereschuk to the post of Deputy Prime Minister of Ukraine, **Minister for Reintegration of the Temporarily Occupied Territories**, faction press secretary Yulia Paliychuk said in her Telegram channel» [9].

Методом калькування відтворена реалія «*про-російські сили*» у статті «Зондаж від агресора» газети «День»: «І далі він розказав телеглядачам, як повстануть регіони проти Києва, як зміниться в Україні влада, оскільки в країні достатньо **про-російських сил**, як будуть сформовані нові збройні сили на основі «армії Донбасу» – і таке інше» [2] – «He then went on to tell his TV audience about the provinces rebelling against the central government in Kyiv, a regime change occurring in Ukraine since the country's **pro-Russian forces** were numerous enough, forming a new military based on “the army of the Donbas,” and so on» [8].

Метод варіантного відповідника є ще одним способом перекладу реалій. Яскравий приклад методу варіантного відповідника показано в статті «Генпрокуратура думає над «секретами»»: «Він знаходиться в США, – повідомив Подольський. – Разом із моїми американськими адвокатами вони інформують Гельсінську комісію при Конгресі

США, яка давно контролює резонансні справи в Україні, про те, що відбувається в цих справах – як поведуть себе **правоохоронні органи**, як проходить судовий в Апеляційному суді. На наступному засіданні Сльяшкевич вже буде на суді» [2] – «Together with my American lawyers, he is informing the Helsinki Commission of the US Congress, which has long monitored high-profile cases in Ukraine, about what is happening in these cases, including both **law-enforcement agencies'** behavior and appeal hearings. Yeliashkevych will rejoin the trial by the next hearing» [8].

У наступному фрагменті статті газети «Kyiv Post» також наведено приклад варіантного відповідника: «Петро Порошенко 4 листопада зустріється зі **керівниками служби безпеки** після проведення виборів проросійськими повстанцями, які довели, що вони ніколи більше не будуть під контролем Києва» [9] – «Petro Poroshenko, is to meet with his **security chiefs** on Nov. 4 after pro-Russian rebels held elections that proved they would never again be ruled by Kyiv» [9].

В уривку з статті «Як на Заході розуміють український Голодомор-2» відтворено реалії різними способами: «Незважаючи на терор, одним з проявів якого була «ліквідація **куркульства** як класу», державі вдалося здійснити суцільну **колективізацію** тільки в артільній формі, тобто залишити селянам присадибне господарство. Конфіскація майже всієї продукції, що вироблялася в **колективному господарстві**, призвела до відмови селян працювати в **колгоспі** і загинув більшої частини врожаю 1932 року. Внаслідок цього голод спалахнув і в місті, і на селі. В місті – через те, що у держави не вистачило ресурсів для централізованого **розподілу хліба за картками**, а в селі – через те, що заготівельники забрали весь наявний хліб у рахунок боргу по **хлібозаготівлях**» [2] – «In spite of the terror, including “liquidation of the **kulaks** as a class,” the state managed to carry out overall **collectivization** in the cooperative form only, i.e., to allow peasants to have a household plot. The confiscation of almost all the produce in **collective farms** forced peasants to refuse to work in **kolkhozes**, and, as a result, the bulk of the 1932 crop perished. This provoked famine in cities and villages – in cities because the state lacked resources for a centralized **distribution of grain by ration cards** and in villages because procurers had requisitioned all the existing grain towards repayment of the **grain procurement debt**» [8].

Реалії «*колективізація*» і «*колгоспи*» у тексті перекладу відтворені за допомогою транслі-

терації; «розподілу хліба за картками» у статті відтворено методом дескриптивної перифрази; а «куркульство», «хлібозаготівля» методом варіантних відповідників.

У одному з речень статті газети «День» подано три реалії, перекладені різними способами: «Це був його перший візит в Україну, але на моє прохання назвати п'ять позицій, які він знав про нашу країну до свого візиту сюди, він, по-перше, не назвав **«вареники, борщ та вишиванки»**, а по-друге, сказав, що знає, що ми держава, яка пройшла надзвичайно важкий історичний шлях, тому у нас – «такий сильний запит на незалежність у суспільстві» [2] – «It was his first visit to Ukraine, but when I asked him to name five things that he had known about this country before visiting it, he, firstly, named **“dumplings, borsch, and embroidered shirts,”** and, secondly, said he knew that we are a state with an extremely difficult history, and this is why our “society has such a strong demand for independence» [8].

Щодо перекладу реалії «вареники», воно відтворене методом гіперонімічного перейменування (семантичного аналогу), а от слово-реалія «борщ» перекладене за допомогою транслітерації, хоча, на нашу думку, було б доречніше також надати описове пояснення. У перекладі реалія «вишиванки» відтворене методом дескриптивної перифрази.

У статті «Перший і другий гетьманат в Україні» газети «День» поєднуються різні способи відтворення культурно специфічних понять: «Таким чином, **козацька верства** стала найвпливовішою в українському суспільстві, і цілком логічним виявилось її прагнення підпорядкувати своїм інтересам інтереси інших станів, у тому числі й **української шляхти** — традиційного носія ідеї української державності» [2] – «Thus, **Cossacks** became the most influential stratum in Ukrainian society, and it was quite logical that they were trying to win over the interests of other estates,

including the **Ukrainian nobility** – a traditional bearer of the idea of Ukrainian statehood» [8]. Реалія «козацька верства» в перекладі відтворена синонімічним еквівалентом, а «шляхта» – перекладацьким аналогом у перекладі.

Висновки і пропозиції. Отже, переклад реалій у статтях газети «День» та «Kyiv Post» має певну специфіку. У перекладознавчих дослідженнях пропонуються різні шляхи відтворення українських реалій. Вони перекладаються за допомогою транслітерування, стійких відповідників, створених засобами калькування, методом варіантного відповідника, рідше описовим методом (шляхом дескриптивної перифрази) та методом гіперонімічного перейменування.

У процесі дослідження було встановлено, що при відтворенні українських реалій масмедійних текстів англійською мовою найчастіше застосовуються наступні способи: транскодування, а саме транслітерації; транслітерація з наданням описового пояснення; калькування; метод варіантного відповідника. Такі варіанти надають можливість зберегти унікальний колорит реалії і водночас надати читачу вичерпну інформацію, необхідну для розуміння тексту. Окрім цього, рідше використовувався метод гіперонімічного перейменування (семантичного аналогу) та дескриптивної перифрази. Отже, беручи до уваги думки різних дослідників, можна підсумувати, що при стратегії форенізації тексту, використовуються прийоми транслітерації та кальки; під час доместикації тексту – пошук аналогів та приблизний переклад. Перекладач має підібрати адекватні засоби для відтворення реалії, щоб зберегти національну самобутність та колорит українського медіадискурсу і бути зрозумілим для англійськомовного читача.

Перспектива дослідження полягає в подальшому аналізі множинних перекладацьких способів відображення української безеквівалентної лексики, що збагатили б концептуальну картину світу англійської мови.

Список літератури:

1. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. М., 1980. 416 с.
2. День. Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/>
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англо-мовних перекладів української поезії). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу : підручник. Вінниця : Нова книга, 2006. 448 с.
6. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь // 5-е изд. М. : Флинта: Наука, 2008. 320 с.
7. Чередниченко О. І. Про мову і перекладу. К. : Либідь, 2007. 248 с.
8. Day Newspaper. URL: <https://day.kyiv.ua/en/newspaper>
9. Kyiv Post. URL: <https://www.kyivpost.com/>

10. Venuti L. Strategies in translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 2001. P. 240–244.

Diachuk L. S., Dovzhenko I. V. NATIONALLY MARKED VOCABULARY OF UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: PECULIARITIES OF ITS REPRODUCTION IN THE ENGLISH TRANSLATION

The article analyzes and discusses in detail the most common methods used in translating Ukrainian realia into English. The material of the research was the Ukrainian realia in the information texts of “The Day” and “Kyiv Post” newspapers and their translation into English. The main methods of translation of non-equivalent vocabulary offered by theorists of translation are highlighted. The definition of the term “realia” on the basis of the analysis of theoretical researches of both domestic and foreign scholars is offered. Two main strategies of translation studies: foreignization and domestication are mentioned. The multifaceted approach of research of nationally marked lexical units makes it possible to substantiate the reasons for the use of strategies of foreignization and domestication in the reproduction of culture-specific concepts. The practical analysis was carried out on the basis of the classification of translation methods developed by R. Zorivchak. Each of the methods is described and examples of realia reproduction in the process of translation of mass media texts are presented. Despite the large number of scientific works, the problem of realia rendering in translation is relevant today, as they are widely used in media discourse and are inextricably linked with the culture of the Ukrainian people. Thus, as the analysis showed, transliteration is the simplest, and therefore the most commonly used way of translating realia. Translators often use transliteration with descriptive translation and method of the variant equivalent. Another way of reproducing Ukrainian realia in mass media texts in English is loan translation, which is also used quite often. Hyperonymic translation and descriptive paraphrase are less commonly used. According to the research material, the translators succeed in achieving a balance in rendering the Ukrainian realia of mass media texts. The translators preserved the importance of cultural norms of the source language and their strangeness to the English-speaking readers, enriching their knowledge with new nationally marked concepts, using the method of transliteration and word-for-word translation choosing the strategy of foreignization. Moreover, looking for analogues and descriptive paraphrases of certain cultural realia, the translator thus applied the strategy of domestication.

Due to the constant increase in the number of nationally marked lexical units in media discourse and multiple translation methods of rendering Ukrainian non-equivalent vocabulary, it is advisable to recommend further study of the lexical and translation aspects of the above-mentioned issues.

Key words: *realia, nationally marked vocabulary, non-equivalent lexical units, translation methods, translation strategies.*

Kuzenko H. M.

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv

UNDERSTANDING SEMIOTIC CODES IN TEXT INTERPRETATION

Today's semiotic scientific explorations are aimed at studying the semiotic approach to the text, concentrating on its semantic nature and trying to interpret the text as a phenomenon of the language that conveys socio-semantic information, that is, knowledge (ἐπιστήμη). The semiotic approach to the text conveys socio-semantic information which is created, received, stored and transmitted by humans to one another through a variety of messages (linguistic, musical, dance, visual, etc.). The content of socio-semantic information is divided into two main types: stored and current information.

The systems of codes used by the addresser and the addressee are different, that is why in the process of translation we receive not one exact copy of the original, but one of its possible interpretations. Thus, the source text and the target one are only relatively identical. The main task of the translator is not to lose the invariant essence of the primary source.

The success of interpretation is determined, first of all, by the processes of encoding and decoding the message, which means choosing the appropriate code. The code for the recipient of information is the key to decoding the message. Without knowing the key code, the perception of the message becomes impossible and causes the recipient to: a) abandon the perception of the message; b) reconstruct the message code; c) engage in the process of decrypting the transmitted signal.

Proper understanding of semiotic codes, conditions of their use and dominance in specific socio-cultural contexts allows a translator to understand better the life and culture of the original language. Studying of semiotic codes is necessary in increasing the professional competence of a translator; it involves the expansion of worldview and perception of values, avoiding textual misunderstandings.

Key words: *semiotics, semiotic codes, socio-semantic information, socio-cultural contexts.*

Statement of the research problem. Today's semiotic scientific explorations are aimed at studying the semiotic approach to the text, concentrating on its semantic nature and trying to interpret the text as a phenomenon of the language that conveys socio-semantic information, that is, knowledge (ἐπιστήμη). Text interpretation as a cognitive process establishes relations of understanding between a man and the fragment of the world, the interpreter and the text of culture. The result of this process is an analytical description of the perceived object. The external unfolding of the world picture (macrocosm) and internal (microcosm) is constructed in the theory of language on the basis of all available knowledge at the moment.

Man's behavior, conditions of his intellectual and social life, family relations, relations in the sphere of production and exchange indicate the use of several systems of signs. First of all, the signs of speech that one acquires in the beginning of conscious life; signs of language and writing; signs of "politeness", "gratitude", communication in all its varieties and hierarchical relationships; signs regulating the movement of vehicles; "external" signs indicating the social status of a person (man, woman, military, sailor, etc.); "money" signs – indicators of economic

life; ceremonial, religious signs; signs of art in all their varieties (music, theater, fine arts, etc.). Even if we limit ourselves to the empirical list, it becomes clear that our entire lives are connected with various networks of signs. Signs are generated and propagated by an inherent need that seems to meet the demands of our mental organization.

Semiotic affinity of language and culture makes it possible to use common tools in the study of language and culture, allows to study the functioning of texts in the national language, national culture, in public and social life. All this serves as a basis for considering culture as a particular semiotic level. Another argument for the consideration of text in the context of culture is the unique role of man in the world in general and in the world of culture in particular: man is the creator of the text and at the same time its object is the object; the person is the author and the addressee of the text at the same time. Anthropocentricity is an essential feature of cultural works.

The aim of the paper. The aim of the paper is to understand and determine basic semiotic codes used by translators in decoding and interpreting adequately writer's creative idea in texts.

Analysis of recent research and publications. It should be emphasized that, despite the existence

of a number of works on the application of sign science in translation studies (J. M. Lotman, B. Lumbers, D. Gile), this issue is still poorly understood. Semiotic studies form the basis of an interpretive approach to the text, alternative to linguistic, which philosophy is the permanent unfolding of semiosis, that is, the generation of new meanings. However, sometimes semiotic systems of the author and a translator do not coincide, and therefore the former causes difficulties in translation process. The presence of such complexities necessitated researching the aspect of interpretation of marked signs and transformation of codes.

Many researchers such as S. Bassnett, B. Hatim interpret translation science as "translational linguistics", which studies translation processes as linguistic and analyzes the underlying linguistic mechanisms: conditions, structure and process of information exchange using a sign system. The basic terms of this theory are "code", "code change" [2, c. 76]. The task of "translation linguistics" is the invariant preservation of the information content of the translated text.

Presenting main material. The great advantage of semiotics over other approaches to interlingual communication is that it deals with all kinds of sign codes, especially language as the most complex of all sign systems used by a man. No holistic approach to translation excludes semiotics as a fundamental discipline in character encoding and decoding. The human lifeworld, which has been defined as a medium for encoding (decoding) and decoding (interpreting) meanings, is at the same time a medium of semiosis in which participants operate codes [5].

In order to understand the essence of semiotic phenomena in society, it is necessary to consider in more detail how a person perceives and processes information. The interpretation of any information about the real world is closely linked to the problem of understanding and the problem of translation as a kind of intercultural interaction of societies.

Knowledge required in translation process includes linguistic and encyclopedic knowledge. Language skills include the individual's knowledge of the semantic, grammatical, pragmatic features of a source language and a target one. The translator's encyclopedic knowledge includes knowledge of the world, in other words, empirical knowledge that plays an important role in the process of interpretation.

Information is always of a symbolic nature and transmitted by signs. The process of transmitting, storing, processing and transcoding information in nature and society proceeds with the use of sign

systems or extra-system (isolated) signs and therefore is semiotic. Socio-semantic information is a variety of messages (linguistic, musical, dance, visual, etc.) created, received, stored and transmitted by humans to one another. This information is called "semantic" because it has a temporary or historical meaning and promotes the development of both individuals and society as a whole. The meaning of social information is manifested in social-sign communication – communication through signs and sign systems.

The content of socio-semantic information is divided into two main types: stored (historically significant, cultural) and online (current) information.

Stored information includes folklore, mythology, basic philosophical systems, ethics, linguistic knowledge, history, mathematics, literary and scientific knowledge in all branches of science. Online information includes texts of media, documents, various assumptions, projects in the field of logistics, relevant to a specific situation, not included in the culture, they disappear with disappearance of the situation.

Semiotics thematizes culture in terms of the results of human activity. The results are marked in some way, which is reflected in their semiotic status. The marking of the sign of human culture is realized in three functional correlative settings: the transmission of absolute, holistic and anthropological information. Information failure of any system is a condition of being a culture and a true cause of culturogenesis in all its forms.

The interpretation of texts creates the conditions for obtaining absolute, complete and anthropological information and may claim the status of paradigms of different cultural content. On the one hand, they can be scientific, ethical or religious paradigms, on the other, aesthetic. The process of interpreting a literary text provides communication and understanding, its complexity is determined primarily by the complexity of the semantic structure of the text, which requires intellectual understanding.

The level of development of a man and society, expressed in the types and forms of organization of social life, as well as in the created material and spiritual values, is called culture. The whole set of material and spiritual values of culture can be interpreted from the semiotic point of view as a text reflecting, on the one hand, the results of social and practical activity and, on the other, the attitude of society to these results. In other words, culture can be understood as a text, which is the result of displaying to the public consciousness

the social information received both in the process of material production and by means of all existing sign systems, and the context – the social consciousness in all its manifestations (science, law, morality, ethics, art, religion, etc.). At the level of individual consciousness, each work exists in the dialectical unity of text and context, but in this case the latter reflects the attitude of the individual to the outside world.

Language, art, mythology, rituals, traditions are integral sign systems that have their own codes that encrypt the meanings of culture. Cultural codes are part of a secondary modeling system that builds on the primary system (natural language). Generation of sign, object-shaped information by the addresser (author) and its perception, rethinking, transcoding by a translator from one code system to another, is a complex thinking process.

Creative thinking, as scientists have long observed, often proceeds in a non-verbal form and unconsciously. To describe a person's ability to communicate and manage their behavior, use the term "thesaurus". Thesaurus (from the Greek *thêsaurós* – a treasure, a stock) is a useful inside information of the system about itself and the environment. In a broad sense, a thesaurus means a set of knowledge accumulated by a person, some collective or society as a whole. In the narrow sense, a thesaurus is called a dictionary explaining the meaning of terms and phrases in a particular subject area. The success of the communication process depends on the thesaurus of the communicators.

The complexity of the structural-semantic and communicative organization of the text, its correlation as a component of literary-aesthetic communication with the author, reader, reality and character are the reason for the multiplicity of approaches to its study. Thus, textual activity is a multifaceted and multicomponent psychological and intellectual communication, which also performs an aesthetic function and is considered as literary communication [1, c. 52].

In research on the problems of typology of text, the essence of literary communication is revealed precisely with the main components of textual activity:

1) the presence of a communication purpose, including the sender of the information or message, the author of the literary work, the message itself (literary text) and the recipient of the message (reader);

2) the character of the message (text) that requires the previous encoding the characters of the text

by the sender and their subsequent decoding by the recipient;

3) a conditioned system for the use of signs, on the one hand, with extra-textual reality (the principle of reflection of reality in art) and with the artistic tradition as a system of accepted literary conventions, on the other.

The latter two conditions contribute to the process of communication and allow a translator to interpret the literary text meaningfully on the basis of knowledge of language, own life experience and literary traditions [3].

The term code is a system of semiotic signs, their meanings, rules of combination or rules of replacement of one signs by others, known to the addresser and the addressee for successful communication. Different geographical conditions, social and economic status give rise to the everyday language of culture: *food, rituals, attributes, housing, clothing, transport* and more. The acquisition of code knowledge begins at birth, continues at school, different circumstances and conditions of life. Going into adulthood, a person has an individual set of codes, an individual intertext.

The systems of codes owned by "their" author and "alien" interpreter / translator are different. An important factor for interpretation is the extralingual situation ("deadlock"). Both the original and the translation have their meaningful contexts, which are directly dependent on the semiotic spaces of their cultures. The systems of codes used by the addresser and the addressee are different, that is why in the process of translation we receive not one exact copy of the original, but one of its possible interpretations. Thus, the source text and the target one are only relatively identical. The main task of the translator is not to lose the invariant essence of the primary source.

The success of interpretation is determined, first of all, by the processes of encoding and decoding the message, which means choosing the appropriate code. The code for the recipient of information is the key to decoding the message. Without knowing the key code, the perception of the message becomes impossible and causes the recipient to: a) abandon the perception of the message; b) reconstruct the message code; c) engage in the process of decrypting the transmitted signal.

Decoding a message can take a great deal of intellectual effort and time to reproduce it. For example, replacing one letter with another, spelling the word backwards, changing the order of letters or their spaces, using the alphabetical order

of their ordinal numbers, and more. Decoding text sometimes requires special knowledge and reading skills. These include, in particular, cross-reading. This means that the page should first read the middle word of the top line, then the bottom, and then the first and last word of the middle line. As a result, the cross turns out, reading every page so that the hidden message that the author wanted to convey in his book becomes clear.

More evidence has been adduced to support the idea of an adequate interpretation of the text is possible in the case of understanding the sign codes and the conventional links between them [4, c. 129]. The meaning of the sign depends on the code within which it is located. Codes integrate signs into systems, giving them conventionally-agreed meanings by a particular culture.

With the realization that interpretation of signs and symbols is conditioned by culture, it should be emphasized that culture is non-monolithic and depends on the subjectivity of individuals, social groups, institutions and society as a whole. Each kind of subject creates its own subculture, which characterized it. For example, there is a youth subculture, student, state as subculture, female and male subculture, subculture of city and village, etc. Each sign / symbol in different subcultures can be interpreted differently. Moreover, different interpretations of the same sign / symbol are given in different national or regional cultures and in different cultural and historical epochs.

The code, which represents the most important value of culture, is the main component of the socio-cultural paradigm and is passed on "inheritance" from generation to generation, perceived by the person naturally and meaningfully as a national value. Everything above allows to define the concept of "code of culture". The code of culture refers to the totality of meanings inherent in the symbolic system, common or complementary to different subcultures, stable, unchanging for the entire cultural era. Some researchers distinguish biomorphic and anthropomorphic cultural codes, where the latter includes a bodily cultural code. Others propose to distinguish six basic universal linguocultural codes: somatic, spatial, temporal, subject, biomorphic, spiritual.

Intending to convey the message, the addresser chooses the language and text code. The communication channel – language and the transmitting device – is used to send the message. Receiving the message, the addressee decodes it by extracting information from the text interpreting one sign by another. The transfer process takes place in a specific background

context that allows for additional meaning to be included in the message. The same statement can exist as: internal speech; real speech directly addressed to the speaker; replica in dialogue / monologue / polylogue.

The semiotic interpretation of the code implies the separation of relations between sign and object; sign and text that provides the disclosure of the meaning of the language sign; signs in the text that reflect the social, historically and culturally conditioned connections of objects that are characteristic of a particular type of discourse. Based on the communicative function of the sign, semiotic analysis allows to classify sign codes and distinguish the following types:

1. By extension, the codes can be general or copyrighted (for example, individual style code). Stylistic and personal codes (idiolects), often called subcodes, are used in conjunction with codes for semiotic text analysis.

2. According to the "nature of the arrangement" codes are divided into:

- bilateral (agreed by an addresser and an addressee);
- one-sided – installed by only one side (a transmitter or a receiver). Accordingly, the recipient may experience a situation of aberrant decoding – decrypting a message using a code different from that used to encode the message [4, c. 214].

3. Depending on the nature of the medium and scope, codes may be defined as:

- verbal (spelled out by natural language grammarians);
- non-verbal (rules for interpreting facial expressions, gestures, movements, etc.);
- behavioral codes (spelled out with protocols, rituals, role playing and sports games);
- mass media codes (including photos, television, cinema, radio, newspapers and magazines);
- regulatory codes (traffic rules, professional codes of various fields of activity, etc.);
- aesthetic codes, genre, stylistic codes used in the field of artistic creativity. These codes act as conventions for the creation of texts, executive practices. Understanding of such codes requires belonging to a particular culture; their ignorance prevents from interpreting the message correctly.

4. The code structure can be simple / complex.

According to a functional approach for describing codes they can be distinguished:

- codes of perception or recognition, that play in memory of the object marked in the message. These include, iconic, touch and other codes;

- information transfer codes include verbal, musical, artistic, anthropological, stylistic codes;
- tone codes of the connotation system with an additional, clarifying value [4, c. 275].

From the foregoing, it follows that sign codes are invariably linked to the concept of a convention or pre-arrangement that ensures code stability over time. However, codes are not completely static systems: their change over time may be due to historical and socio-cultural reasons. The code reduces the entropy or semantic uncertainty of the system. This uncertainty is created by a variety of simultaneous decisions, none of which can be considered to be the only one true. Excessive semiotization also increases textual entropy.

It is out of the question that all of the codes listed correspond in general to the key types of knowledge necessary for effective use in decoding and interpretation of the source text by any translator. The use of aesthetic and individually authored codes in artistic texts, which often do not have a general conventional nature, is obvious. On the contrary, the author creates a situation of deliberate ambiguity of the message and therefore the text "suggests" the reader / translator to use the necessary or own code for decoding.

Consequently, individualization interpretation of a literary text is unquestionable, its range is determined by the amount of associative called bonds laid down in the text (both explicit and implicit) arising in its perception. They can be predicted and explained through the real, historical, or fictional world. Therefore, in hermeneutics, there is a very just and true principle called the "principle of infinite interpretation." It suggests that every stage of interpretation may seem complete, but that is until a new approach with new methods is applied [6, c. 664].

Conclusions. The process of perception, understanding a text is influenced by the individual experience of a translator, the peculiarity of his thinking, activity and associativity. Associativity always depends on education, intellectual and spiritual levels of mind and character, orientation philosophical, religious, political and other interests of a translator.

The literary text is interpreted differently not only historically but also depending on the recipient's own

culture – different cultures perceive the text differently and even representatives of the same culture perceive the text differently depending on their temperament, character, experience, age or education. Certain scenes of the artwork are actualized, others become out of date and forever forgotten.

The semantic completeness expressed in the signs of reality is a significant feature of the text. Unlike the utterance, the text enters the sociocultural communicative space and time, filling them with meaning. The concept of the text in terms of the semiotics of culture should be at least twice coded. First, as a message and second, as a metamessage, related to genre unity and communicatively aware.

The text objectifies the author's opinion, embodies his creative intent, imparts knowledge and conceptions of man and the world, taking them beyond the author's consciousness and making them other people's property. Thus, the text is not autonomous and self-sufficient, it is the main but not the only component of textual (linguistic and mental) activity. The most important components of this activity, in addition to the text, are the author (addresser of the text), the reader (addressee), the reflected reality, knowledge of which is transmitted in the text, and the language system from which the author chooses the linguistic means that allow him to adequately embody a creative idea.

Summarizing everything mentioned above we can admit that the code is a set of rules or restrictions that ensure the speech activity of the natural language or any other sign system; the code serves to ensure communication, so it must be understood by all participants in the communication process, and therefore must be of a conventional nature. Proper understanding of codes, conditions of their use and dominance in specific socio-cultural contexts allows a translator to understand better the life and culture of the original language and, quite logically, the study of semiotic codes is necessary in increasing the professional competence of a translator, it involves the expansion of worldview and perception of values, avoiding textual misunderstandings, because each text is a character system organized by codes and subcodes that reflect certain values, attitudes, beliefs, assumptions, people's understanding.

References:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Bassnett S. Translation studies (4th ed.). London : Routledge, 2014. – 312 p.
3. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreting and Translation Training, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 2005.
4. Lobodanov A. Semiotics of Arts. London: IASHE, 2016. – 462 p.
5. Lotman J. M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Bloomington : Indiana University Press, 1990.
6. Lumbera B. Not language alone: Translation and culture. Kritika Kultura, (23), 2014. – P. 662–667.

Кузенко Г. М. ОСМИСЛЕННЯ СЕМІОТИЧНИХ КОДІВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТУ

Сьогоднішні семиотичні наукові розвідки спрямовані на вивчення семиотичного підходу в інтерпретації тексту, як феномена мови, що передає соціально-семантичну інформацію, тобто знання. Код представляє собою систему семиотичних знаків, їх значень, правил комбінування або правил заміни одних знаків іншими, відомих адресанту й адресату для здійснення успішної комунікації. Код-шифр для отримувача інформації виступає ключем декодування повідомлення. Без знання коду-ключа сприйняття повідомлення стає неможливим й спонукає адресата: а) відмовитися від сприйняття повідомлення; б) реконструювати код повідомлення; в) зайнятися процесом дешифрування сигналу, що передається. Декодування повідомлення може вимагати великих інтелектуальних зусиль й часу, витрачених на його «відтворення».

Семиотичне тлумачення коду передбачає виокремлення відносин між знаком і об'єктом; знаком і текстом, що забезпечує розкриття смислу мовного знака; знаками у тексті, що відображають соціальні, історично та культурно зумовлені зв'язки об'єктів, характерні для певного типу дискурсу.

Системи кодів, які використовуються адресантом і адресатом, різні, тому в процесі перекладу ми отримуємо не одну точну копію оригіналу, а одну з його можливих інтерпретацій. Таким чином, вихідний текст і цільовий лише відносно ідентичні. Головне завдання перекладача – не втратити інваріантну сутність першоджерела.

Ключові слова: семиотика, семиотичні коди, соціально-семантична інформація, соціокультурні контексти.

Manyatsa M. S.

Ivan Franko National University of Lviv

THE ROLE OF MULTIMODALITY IN LOCALIZATION OF UKRAINIAN TOURIST WEBSITES INTO ENGLISH

Nowadays tourism is one of the fast-developing industries that constantly require high-quality translation to reach multicultural audiences. Tourism services frequently change and adapt to emerging conditions of operation. One of such conditions that gained even more importance during the last two years, is the rapid development of digital and Internet technologies that shifted most of content creation and consumption into the online mode. This article touches upon some issues of localization of Ukrainian tourist websites into English. English is chosen here as a target language because English is presently a lingua franca understood and spoken worldwide. Hence, translation of any content into English provides the best coverage and helps the content to reach the largest audience possible. State of the art content creation is characterized by a wide use of digital resources and amplifying the written text by a variety of graphics, images, font types and sizes, audio and video materials, etc. Hence, these different modes of presentation work together in a multimodal text to convey information, meanings, and ideas. Therefore, the article describes the shift of tourist websites' creation moving forward to completely multimodal content as well as briefly outlines the notion of multimodality from the translation viewpoint. It also discusses the role of multimodality in the localization of Ukrainian tourist websites into English. This article also attempts at determining whether the multimodal elements are usually preserved or eliminated while localizing a tourist website. Four pairs of web pages (Ukrainian and English versions) were compared to trace similarities/differences in content presentation and to serve as an example of how preserving or missing multimodal elements in the process of website translation influences the final product.

Key words: tourist website, web page, multimodality, translation, localization.

Introduction. The 21st century is often referred to as a digital era with tons of content being created, presented, and consumed every day. Our world appears under a massive influence of the Internet and digital technologies that covertly shape the performances, standards, and behaviors of both society and separate individuals. This tendency has grown even more important during the last two years when previously unexperienced conditions have been gradually changing the way people interact with digital content. Tourism is one of the spheres of modern life that is characterized by the ability to rapidly change, acquire new technologies and modes of expression, develop new services and adjust to the tendencies and needs, prevailing at the current stage. According to the data of UkraineInvest, "Since 2017, Ukraine had the fastest rate of Travel&Tourism Competitiveness Index (TTCI) score growth in the Eurasia subregion, rising 10 places to rank 78th globally. In particular, as the country stabilized and recovered economically, Ukraine drastically improved its business environment (124th to 103rd), safety and security (127th to 107th), international openness (78th to 55th), and overall infrastructure (79th to 73rd)" [5]. This report only

confirms that our country possesses vast cultural, historical, and recreational resources, which can become a huge potential for tourism and the economy. To have successful communication with international audiences who possibly visit the country's tourism facilities, the institutions working in the sphere of tourism try to provide their websites with meaningful content in several languages, including English to be easily accessible for people from all over the world. At the same time, the quick development of digital technologies has pushed the websites' content from being created predominantly in the text form to being presented in a variety of modes, including text, audio, and video materials. Such multimodality poses a need towards not simply translating the website, but localizing it, adapting towards a target language and culture. While translation deals mainly with text, website localization occurs at three levels, the first one framing the translation of all the texts, second dealing with linguistic and cultural adaptation of illustrations, video materials, website layout, colors, and many other elements for the target audience. The third level is internationalization, it deals not with the content, but with the adaptation of the software to different

regional peculiarities and technical requirements of a target market. For our investigation, the first two levels (translation and localization) are meaningful as these are the levels where all the actual content is rendered into a different language. Tourist websites are characterized by providing a wide variety of content through different modes that work together to create a unique experience. Therefore, such websites benefit greatly from proper localization that takes into account all the multimodal elements. The **purpose of this article** is to analyze Ukrainian tourist websites and their localized English versions from the point of view of their multimodality as well as to determine the role multimodality plays for the final localized product.

Literature review. According to Kress & van Leeuwen, multimodality refers to the interplay between different representational modes, for instance, between images and the written/spoken word. Some other examples of modes are font choice and colour, video, and even the interactions between them [1, p. 20]. In the sphere of tourism, this is especially relevant for the websites where different modes of expression become inseparable meaningful constituents of message creating. Kress & van Leeuwen have long ago stated that there is a need to move away from the idea that the different modes in multimodal texts have strictly bounded and framed tasks [1, p. 2]. Hartmut Stöckl went further, supposing that “purely mono-modal text has always been an exception while the core practice in communication has essentially been multimodal all along” [4, p. 10]. In multimodal texts, such as illustrated texts, films, or websites, verbal language is accompanied by other kinds of visual and auditive information that interact with words and influence reception and understanding of the multimodal text. Modern tourist websites aim at providing scenarios of what prospective tourists would find and in which contexts they would be situated. In this sense, a website requires easy navigation from one part of a web page to another, as well as across multiple web pages interweaving stories in different forms such as descriptions of tourist attractions, accommodation and transport information. This navigation should also be clear enough to serve for providing the prospective tourists with useful tips about the needed locations, costs, routes, places they can book an excursion or a guide, get assistance in ongoing situations. This is reached by a careful website design including various menus and contents classification approachable by hyperlink icons leading to the requested information in other web pages or websites.

Additionally, Lyons in her theoretic and methodological research of multimodality provides an assumption that resources used by the communicants are “socially shaped over time to create a shared cultural sense of the way in which they can convey meaning” [2, p. 269]. In this light, she concludes that any multimodal expression highly depends on the context in which it was created because multimodal meanings are constructed within specific social and cultural contexts based on the communicative needs of different communities and cultures. This presents an additional task for those working with website localization – to properly and masterfully convey the Ukrainian cultural context both preserving its unique features and making it understandable for a multicultural audience. As Carol O’Sullivan stated, “multimodal meaning-making is deployed for promotional, political, expressive and informative purposes which must be understood and accounted for by technical translators, literary translators, copywriters, subtitlers, localizers, publishers and other professionals working with language and text” [3, p. 2].

Results and Discussion. Analysis of tourist websites shows that their verbal element (text) closely interacts with images, videos, diagrams, audio recordings, and typography or web page layout. Different modes of presenting information do not stand alone as separate sections of the website; they are combined to convey some meaning. Moreover, there are cases when the absence of some constituents can prevent readers from decoding the text producer’s initial intent properly. The multimodality of websites, thus, plays a very important role in the process of localization. It acts as a tying core for all the meanings, combining them in a unique story, a unique experience.

The key task in analyzing Ukrainian tourist websites and their English versions was to analyze the role multimodality plays in both creating content that would speak to prospective tourists from all over the world and localizing it. It is important to mention that in practice, the localization of tourist websites faces some additional requirements. First, it is performed for a multicultural audience as websites usually operate in three to five most learned and spoken world languages. Secondly, the localizers usually face a very ambiguous task: they should adapt the content according to the preferences of a target audience and preserve the uniqueness of this content conveying its cultural context at the same time. Therefore, it is often the case that many multimodal elements are simply transferred to the target web page version without major changes.

To select the websites for our analysis was not a casual task and there were several reasons for it. First, a great number of interesting tourist websites operate in Ukrainian only, or Ukrainian & Russian and a couple of other languages such as Slovak, Hungarian, or Czech without being localized into English. Thus, they merely fall out of our area of interest. Secondly, a lot of other websites about Ukraine that are easily accessible for foreign tourists operate in English only, hence not suitable for our analysis. Finally, we have chosen the following websites: ua.igotoworld.com, which is a large web portal containing tourism information from all over the world, <https://ukrainer.net/> which is the website of an increasingly popular project Ukrainer. Its authors aim at “rethinking historic and cultural DNA – the ethnic, geographic, and anthropological features – of our native lands” [6]. The website operates in 12 languages, many web pages are presented in at least 2–3 languages. Additionally, the authors aim at not only showing the places but also the people behind them, their lives, hopes and desires.

The further selection of the pairs of web pages (one in Ukrainian and one in English) was completed in such a way that different types of locations contributing to different tourism choices would be covered.

The analysis was conducted by comparing a web page in Ukrainian with its English counterpart. The following features were looked for: correspondence of the text, layout equivalence, keeping all the photos, conveying any audio/video content (if present), localization of functional parts (hyperlinks, menus, icons, etc.).

The first analyzed pair (Гора Говерла – Mount Hoverla) of web pages is extracted from IGoToWorld website and presents the information about the highest mountain in Ukraine, a location that could be attractive for those interested in green tourism, ecotourism, hiking, etc.

The web page consists of several different parts: the header where the main menu is provided, the body area (the biggest part of the webpage where most of the content is given) for main material presentation, highlighted content, side menu with several hyperlinks leading to other connected web pages, and the footer with additional information about the web project such as careers, partners, contacts, cooperation, etc. This structure will be relevant for almost all web pages within the entire website. It should be noted that the functional parts such as the header, the footer, and the side menu are well operating in both languages.

The Ukrainian web page presents quite a clear manner of the material presentation: the body area contains the main material that is the article about the Mount Hoverla (*Гора Говерла – Hora Hoverla*) [9; 14] which is well-structured through headings, subheadings, even distribution of photos throughout the text. Important information is given on what tourists would need during their trip as well as information on prices, GPS coordinates; schemes of tourist routes are provided. The highlighted content area provides the address of the tourist destination as well as some useful links (where to book an excursion, find a hotel nearby, etc.). Additionally, the link to the map is available. The side menu is found when scrolling down the web page and sends the reader to other related web pages.

When comparing the English web page to its Ukrainian counterpart we have traced the following features:

First, the main material in the body area of the English web page does not correspond to the source material. The text is extremely abridged and laid out with no subheadings. Additionally, the text translation was taken from Google Translate, which is evidenced by a corresponding icon placed at the beginning of the text and a suggestion to rate the translation. This caused mistranslations, leading the tourists to Montenegro, instead of the Chornohora mountain range. There are numerous spelling mistakes with the word *Hoverla*, which is an accepted spelling for the mountain's name, being spelled as *Goverla*, *Goverlu*, *Goverly*, etc. It is felt that it is not a human-translated text, because the word order, verb forms, sentence composition as well as stylistics of the sentences do not comply with the rules of the English language. In addition, most of the text tells about a different mountain – Petros. (e.g. *Climbing the Petros available even experienced travelers*, or *The mountain Petros – 2,020 meters*). Little of the useful information is presented. Only one picture is placed after the headline. Some other pictures become available after clicking it, but this is not made obvious for the reader. Some of these pictures are doubled in the gallery down at the bottom of the web page. Secondly, the highlighted content area is only half-translated (the address is provided in Ukrainian and the map also operates in Ukrainian only) which is not very helpful for potential tourists. Thirdly, hyperlinks to some related pages are not localized but are given in Ukrainian or Russian. Therefore, most of the multimodal elements of the web page are not preserved during rendering it into English.

The second pair of the compared web pages (49 причин, чому не варто їхати в Україну – 49 reasons you shouldn't visit Ukraine) [8; 12] is a blog article published at the same IGoToWorld website. Its idea and structure are very interesting as it presents some stereotypes about Ukraine in the form of the text, each sentence describing a separate stereotype. Then, each sentence is followed by a picture that ruins the described stereotype, thus changing the meaning of the provocative headline into reasons why our country is worth visiting. Each photo is followed by the information about the source and the author of the photo as well as the place or object depicted (where applicable).

The comparison of Ukrainian and English web pages showed that the majority of the content is fully

rendered into English preserving all the multimodal elements, thus truly conveying the author's initial idea. The highlighted content provides information about the author of the blog and the date it was published. It is only half-translated, however, readers are not much influenced, since the main idea is placed in the body area of the web page. The side menu contains links to the last and most popular articles, some of them available in Ukrainian only. Conclusively, the main message of the article, created by its multimodal content is carefully rendered into English, however, part of the web page navigation might slow down for English-speaking tourists, because of the need to fish out some available information.

The third pair of the web pages from IGoToWorld website is also a blog article (19 місць, які необхідно

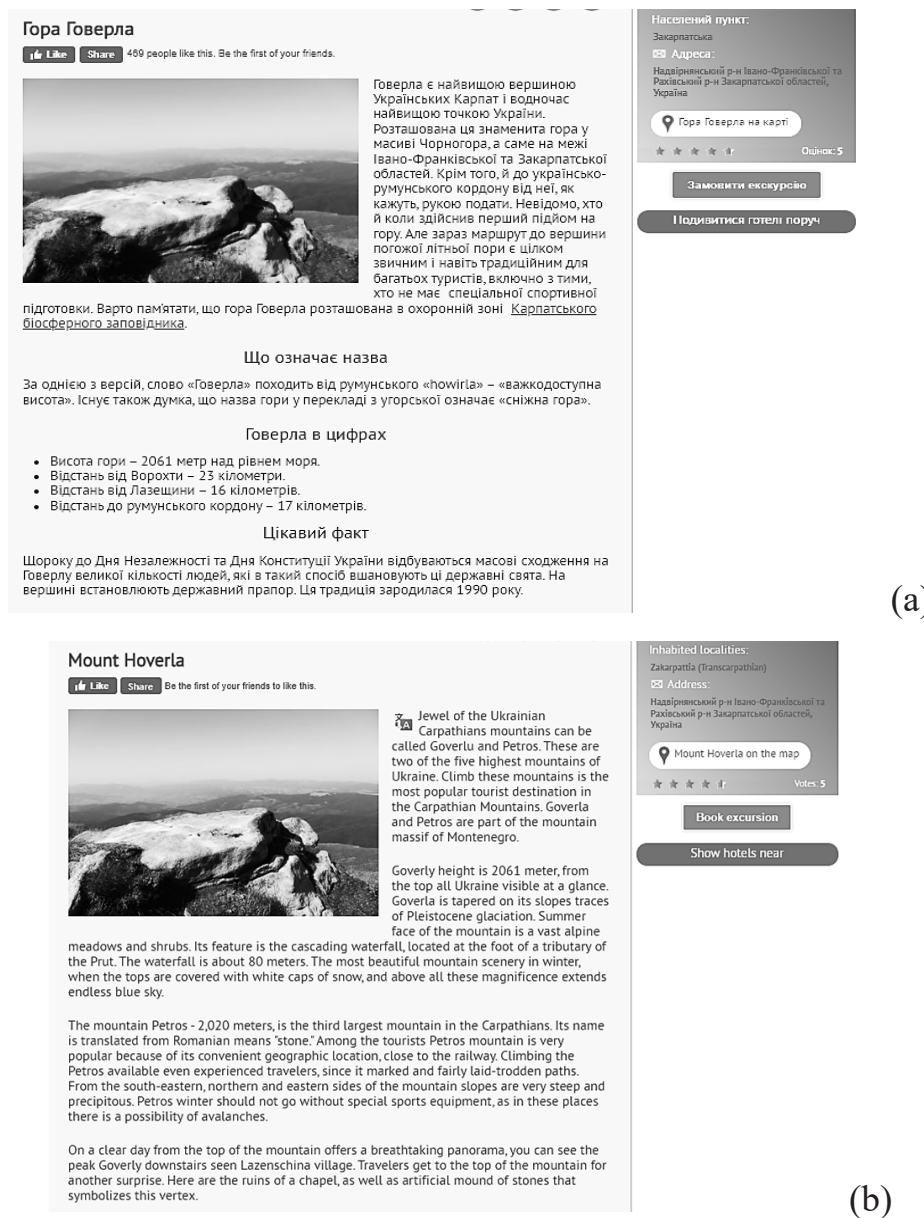

Figure 1. Ukrainian (a) and English (b) versions of a webpage “Mount Hoverla”

відвідати у Львові – 19 places to visit in Lviv) [7, 11]. It is an expanded list of places that might be equally attractive for those who come to this wonderful city for the first time as well as for those who have already visited it before. This article provides a fair amount of multimodal content for our research as it contains text, links, photos, etc. The material is presented in a convenient concise manner. Every location from the list serves as a subheading, followed by a short explanation on what the tourists would experience there, photos of the place, its address and best ways to get there, interesting facts, costs, opening hours, GPS coordinates, thus providing tourists with a wide range of requested information. Additionally,

the article contains a lot of links to the places nearby each of the locations from the list, that might present some interest for the readers. The comparison of both analyzed versions of the web page showed that the process of its localization included preserving all the multimodal elements including text, photos, text fonts, hyperlinks, and the general layout of the article, making it convenient for all the readers. The webpage is fully localized and its text is masterfully translated.

The fourth pair of web pages (*Кам'янець-Подільський. Жива фортеця – Kamianets-Podilskyi. The living fortress*) [10, 13] was taken from the Ukrainer project's website. The story presented tells about one of the popular tourist

7. Forget about castles. You won't find any. And even those that existed, have long been destroyed.

Photo source: zharii.kiev.ua. Photo: Oleg Zharii. On the photo: [Kamianets-Podilskyi Castle](#).

(a)

7. Про замки забудьте. Їх немає і ніколи не було. А навіть ті, що були, вже давно знесли.

Джерело фото: zharii.kiev.ua. Авто фото – Олег Жарій. На фото: [Кам'янець-Подільська фортеця](#).

(b)

Figure 2. Ukrainian (a) and English (b) versions of a webpage “49 reasons you shouldn't visit Ukraine”

attractions in Ukraine – Kamianets-Podilskyi fortress, as well as about great efforts paid by people to revive this place, give it some modern meaning, and involve communities in preserving this architectural and historic monument. The given web page operates in 7 languages (Ukrainian, English,

German, French, Spanish, Russian, and Polish). It has an appealing layout that makes it convenient to read. The text is typed in different fonts and font sizes, various kinds of typeface are used to emphasize certain parts of the story. The selection of pictures complements the text well, adding a special coloring

Площа Ринок і Львівська ратуша

Найвідоміша площа Львова – площа Ринок. Розташована в центрі, в старій частині міста. Тому тут є на що подивитися, адже тутешні будиночки ще пам'ятають події минулих століть. Будувати за часів середньовіччя на площі Ринок мали право тільки представники знаті.

Перші згадки про центральну міську площу датуються далеким 13 століттям. Багато років вона була центром життя міста. Тут влаштовували культурні заходи, процесії, продавали на ринку овочі, фрукти і квіти, які вирощували місцеві жителі.

Площа Ринок, Львів. Автор фото: Tetiana Smirnova iGotoWorld Photo Group.

(a)

Rynok Square and Lviv City Hall

Rynok Square is the most famous square of Lviv. It is located in the centre, in the old part of the city. There is a lot to see, because the local houses still remember the events of the past centuries. During the Middle Ages, only noblemen had the right to build on Rynok Square.

The first mention of the central city square dates back to the distant 13th century. For many centuries it has been the center of the city's life. Cultural events, processions were organized here, and vegetables, fruits and flowers grown by local residents were sold on the market.

Rynok Square, Lviv. Author of the photo: Tetiana Smirnova iGotoWorld Photo Group.

(b)

Figure 3. Ukrainian (a) and English (b) versions of a webpage “19 places to visit in Lviv”

to it. The pictures are evenly distributed through the text they illustrate.

All these multimodal elements are carefully preserved when rendering the web page into English. Up at the top of the web page, one can find an interesting 10-minute video, telling about the current history of the fortress. This film is done in Ukrainian with subtitles in English, German, Polish, Ukrainian, and Russian. It is worth mentioning that this video was purposefully subtitled, and no automatic subtitling was used. Therefore, multimodality is also preserved for the foreign audience, as a wide range of people can watch and enjoy this content. Down to the bottom of the page, the information about the team working on the project is provided, available also in English. The only part of the web page that is left in Ukrainian only is a vlog-style video at the very end of the material. In general, it is obvious that the project is initially created as a multilingual one and its authors want it to work for a multicultural audience. Therefore, the multimodality of its content is preserved through the working languages on a high level.

Conclusion. Multimodality is an inherent feature of most content nowadays, as text is rarely created in the isolation from non-verbal elements that belong to different modes of presenting the information. It is an important feature to be considered in the process of website localization, since all the contemporary digital content is multimodal, and different modes contribute different pieces of information that complement each other to convey some meaning. Four pairs of web pages were analyzed to serve as an example of how preserving or missing multimodal elements in the process of website localization influences the final localized product. In the first pair of web pages, little of the multimodality is preserved, which along with some mistranslations makes the web page not very helpful for foreign tourists. The second pair of web pages under analysis shows a purposeful effort on preserving the multimodality of the web page's body area and the main material located. However, some of the navigation links sending the reader to other articles are not translated, creating an annoying experience for visitors. The third and the fourth of the analyzed pairs of web pages show

Олег Храпан — гончар. В одній із кімнат фортеці він має свою майстерню, де проводить майстер-класи для дітей та дорослих і продає глиняні вироби. Він видає всі необхідні матеріали туристам і вимагає від них лише одного: прагнення створити щось нове та цікаве.

Oleg Khrapan is a potter. He has his own workshop in one of the rooms of the fortress, where he organises masterclasses for kids and adults and sells pottery. He provides all of the necessary materials to tourists and asks for one thing only: a desire to create something new and interesting.

Раніше майстерня Олега була розташована в каньйоні біля Руської брами, тобто теж у старому місті, але подалі від фортеці. Людей там завжди гуляє мало, і мало хто заходив на локацію. Майстер змусився її вирішив перебраться в фортецю.

Previously, Oleg's workshop was situated in the canyon next to Ruska Brama - another old settlement, but farther out from the fortress. Few people travel there, and hardly anybody would drop by the place. The craftsman got bored and decided to move to the fortress.

— В мене от зима — нема людей, я навіть мало працюю. Я прихожу, я можу поспати, можу булку півдня з чаєм їсти, музику слухати, читати. Тобто коли є люди, починається рух, хочеться щось робити, люди приходять, запитують, цікавляться, а ти розкажеш, майстер-класи проводиш, тоді хочеться щось робити, бо ти знаєш, що ти комусь потрібен.

— When it's winter, there's no one around, I hardly even work. I turn up, I can have a nap, spend half a day having tea and buns, listen to music, read. I mean, the action starts when there are people around. You want to do something. People visit, ask questions, show their interest, and you go on with a story, arrange classes. That's when you want to do your job, because you know that someone needs you.

Figure 4. Ukrainian and English versions of a webpage “Kamianets-Podilskyi. The living fortress”

the highest level of keeping the content multimodal, being enjoyable and attractive for prospective tourists. Multimodal elements of a tourist website offer a wider range of different experiences and relevant information to a prospective tourist than simple text usually does. In this respect, multimodality, as a harmonious combination of a story, told by a text, and images,

audio, and video materials that contribute to the variety of information presented plays an important role in making content and a website enjoyable and attractive for prospective tourists. Additionally, analysis has shown that keeping content multimodal is a conscious effort and its highest level is reached for the projects that were initially created for a multilingual audience.

References:

1. Kress G. & van Leeuwen T. (2001) *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
2. Lyons A. (2016) *Multimodality. Research Methods in Intercultural Communication: A practical guide*. Wiley-Blackwell.
3. O'Sullivan C. (2013). Multimodality as challenge and resource for translation. *The Journal of Specialised Translation*, 20, 2–14.
4. Stöckl H. (2004) In between modes: Language and image in printed media. *Perspectives on Multimodality*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
5. UkraineInvest Available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/tourism/>
6. Ukrainer. The Expedition Available at: <https://ukrainer.net/about-us/>.

Sources of illustrative material:

1. 19 місць, які необхідно відвідати у Львові. Available at: https://ua.igotoworld.com/ua/article/686_19-mest-kotorye-neobhodimo-posetit-vo-lvove.htm
2. 49 причин, чому не варто їхати в Україну. Available at: https://ua.igotoworld.com/ua/article/616_45-prichin-ne-ehat-v-ukrainu.htm
3. Гора Говерла. Available at: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/49189_mount-hoverla.htm
4. Кам'янець-Подільський. Жива фортеця. Available at: <https://ukrainer.net/kamyanets-podilska-fortetsya/>
5. 19 places to visit in Lviv. Available at: https://ua.igotoworld.com/en/article/686_19-mest-kotorye-neobhodimo-posetit-vo-lvove.htm
6. 49 reasons you shouldn't visit Ukraine. Available at: https://ua.igotoworld.com/en/article/616_45-prichin-ne-ehat-v-ukrainu.htm
7. Kamianets-Podilskyi. The living fortress. Available at: <https://ukrainer.net/kam-yanets-podilskij-fortetsya-en/>
8. Mount Hoverla. Available at: https://ua.igotoworld.com/en/poi_object/49189_mount-hoverla.htm

Маняца М. С. РОЛЬ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ У ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ТУРИСТИЧНИХ ВЕБ-САЙТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У наш час туризм є однією з галузей, що швидко розвиваються, та постійно потребують якісного перекладу, щоб охопити багатокультурну аудиторію. Спектр пропонованих туристичних послуг часто змінюється та адаптується до нових умов функціонування. Однією з таких умов, яка набула ще більшого значення протягом останніх двох років, є швидкий розвиток цифрових та Інтернет-технологій, які перевели більшість створення та споживання контенту в онлайн-режим. З огляду на це, у цій статті розглянуто деякі питання локалізації українських туристичних сайтів англійською мовою. Англійська мова вибрана тут як цільова, оскільки саме вона зараз є *lingua franca*, яку розуміють і якою розмовляють у всьому світі. Отже, переклад будь-якої інформації англійською забезпечує найкраще її висвітлення та допомагає контенту досягти якомога ширшої аудиторії. Створення сучасного контенту характеризується широким залученням цифрових ресурсів, а також підсиленням тексту графікою, зображеннями, типами та розмірами шрифтів, аудіо- та відеоматеріалами тощо. Такі різні способи викладу об'єднуються у мультимодальному тексті для передачі інформації, значень та ідей. Тому в статті описано перехід створення туристичних веб-сайтів до повністю мультимодального контенту, з погляду перекладу коротко окреслено поняття мультимодальності, та обговорено її роль в локалізації українських туристичних сайтів англійською мовою. Також в цій статті зроблено спробу визначити, чи зазвичай мультимодальні елементи зберігаються чи відбувається їх втрата при локалізації туристичного сайту. Порівняння чотирьох пар веб-сторінок (українська та англійська версії) зроблено, щоб простежити подібність/відмінність у представленні контенту та показати, як збереження або втрата мультимодальних елементів при перекладі веб-сайту впливає на кінцевий продукт.

Ключові слова: туристичний веб-сайт, веб-сторінка, мультимодальність, переклад, локалізація.

Межуєва І. Ю.

Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ІНОЗЕМНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті проаналізовано поняття комунікативна компетенція як показник рівня володіння іноземною мовою у студентів-перекладачів. Розглянуто сучасні підходи і трактування поняття комунікативна компетенція. Уточнено визначення компетенції і компетентності. Розглянуто знання і вміння, що становлять комунікативну компетенцію майбутнього перекладача. Розкриваються особливості формування комунікативної компетенції. Зроблено висновок про те, що показником якості результату іншомовної освіти є рівень володіння комунікативною компетенцією. Автор звертає увагу на необхідність оволодіння студентами-перекладачами законами, механізмами і нормами комунікативної поведінки. Процес глобалізації та інтеграції помітно підвищили значення вивчення іноземних мов в університеті, відповідно виростили вимоги до рівня та якості іноземної освіти. У контексті стійкої диверсифікації систем вищої освіти педагогічне суспільство все більше стурбовано якістю програм навчання іноземних мов, які пропонуються студентам-перекладачам. Необхідно ширше використовувати нові підходи, зокрема комунікативно-компетентнісний. У статті аналізується комунікативна компетенція як індикатор оцінки якості іноземної освіти студентів-перекладачів. Принцип комунікативності є в даний час основним методичним принципом у навчанні іноземної мови та іншомовної культури. Успішність роботи фахівця-перекладача залежить від його професійної компетентності, що в першу чергу має на увазі його комунікативну компетентність, якої в даний час приділяється недостатньо уваги в процесі професійної підготовки студентів. Комунікативна компетентність в переговорному процесі сприяє зміцненню політичної, соціальної і культурної взаємодії між суб'єктами світової спільноти, підвищенню статусу України в очах іноземних громадян. При цьому фахівець в області перекладу повинен володіти не тільки комунікативними знаннями, вміннями і навичками, а й певними особистісними якостями, що сприяють ефективній адаптації в середовищі з іншою культурою і дозволяють йому на високому рівні здійснювати роль посередника у встановленні більш тісних міжнародних контактів і міжкультурних взаємозв'язків. До числа комунікативних якостей особистості перекладача можна віднести: товариськість, емоційну експресію, розвинену мову (правильна вимова, логічність, гармонійність викладу думок і т. ін.), Здатність «прочитати» і передати душевний стан учасників діалогу з виразу обличчя, міміки, жестів, пози, професійний етикет, високий рівень загальної культури. Формування комунікативної компетенції перекладачів має проводитися цілеспрямовано як на практичних заняттях з іноземної мови та практики перекладу, так і на теоретичних заняттях з теорії перекладу, теорії та практики міжкультурної комунікації, інших дисциплінах, що входять до навчального плану підготовки перекладачів.

Ключові слова: комунікативна компетенція, якість освіти, іншомовна освіта, критерій, перекладач.

Постановка проблеми. У контексті стійкої диверсифікації системи вищої освіти педагогічне суспільство все більше стурбоване якістю програм навчання іноземних мов, що пропонуються студентам-перекладачам.

Процеси глобалізації та інтеграції значно підвищили важливість вивчення іноземних мов в вищому навчальному закладі; відповідно, підви-

щилися вимоги до рівня та якості навчання іноземної мови, з'явилася необхідність узгодження освітніх стандартів з іноземної мови з загальними європейськими стандартами.

Під якістю освіти згідно міжнародних стандартів розуміють відповідність вищої освіти певним цілям, вимогам, нормам (стандартам). Вища освіта (як процес, результат і система) має задо-

вольняти встановлені і передбачувані потреби (осіб, що навчаються, суспільства, роботодавців).

Однак зусиль з оновлення якості іншомовної освіти, що живаються співтовариством лінгвістів і педагогів поки явно недостатньо. Ця активність в основному обмежується розробкою і використанням тих чи інших методичних засобів (введенням модульно-рейтингової системи оцінки і т. ін.). Разом з тим, педагогічне управління якістю освіти має спиратися і на нові підходи, в числі яких називаються комунікативний і компетентнісний підходи, які переорієнтують оцінку результатів іншомовної освіти з понять «підготовленість», «освіченість», «іншомовна культура» на поняття «комунікативна компетенція», «комунікативна компетентність» осіб, що навчаються.

В контексті комунікативно-компетентнісного підходу іншомовна освіта студентів-перекладачів являє собою освітній процес якісно нового типу. Він спрямований на оволодіння студентами не тільки іншомовною культурою, але і комунікативною компетенцією, оскільки іншомовна освіта носить комунікативний характер [1, с. 15]. Не випадково в матеріалах Ради Європи [2, с. 10] розглядаються два види компетенції, якими повинні володіти молоді європейці в галузі іноземних мов: це загальні компетенції (General competences) і комунікативна мовна компетенція (Communicative language competence), що включає лінгвістичний та соціолінгвістичний компоненти.

Актуальність даної роботи обумовлена тим, що не в повній мірі вивченою є можливість використання компетентнісного підходу при оцінці якості іншомовної освіти студентів-перекладачів; продовжує залишатися недостатньо розробленим методичне забезпечення щодо розвитку комунікативних якостей і іншомовних комунікативних умінь, необхідних в професійній діяльності майбутніх перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «комунікативна компетенція» широко вживається в методиці як показник рівня володіння іноземною мовою.

Даний термін був введений в науковий обіг американським лінгвістом Н. Хомським. Спочатку термін позначав здатність, необхідну для виконання певної, переважно мовної діяльності рідною мовою. Компетентна особа, що говорить (слухає), по Н. Хомському, повинна утворювати (розуміти) необмежене число речень по моделям, а також мати судження про висловлення, тобто бачити формальну схожість і відмінність в двох мовах.

Стосовно навчання іноземним мовам це поняття отримало детальну розробку в рамках досліджень, що проводяться Радою Європи для встановлення рівня володіння іноземною мовою (Страсбург, 1996), і визначається як здатність до виконання будь-якої діяльності на основі набутих в ході навчання знань, навичок, умінь, досвіду роботи [3, с. 45].

В даний час не існує єдиного визначення терміна «комунікативна компетенція», автори інтерпретують його по-різному. У літературі часто розмежовують поняття «компетенція» і «компетентність». Під «компетентністю» розуміється здатність до виконання будь-якої діяльності, в тому числі мовної; «компетенція» – це змістовний компонент такої здатності у вигляді знань, навичок і умінь, придбаних в ході навчання.

І. А. Зимова визначає компетенцію як «внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми дій, системи цінностей і відносин, які потім виявляються в компетентностях людини» А. В. Хуторський розуміє компетенцію «як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів». Н. І. Гез дає наступне визначення комунікативної компетенції: «комунікативна компетенція є здатність людини розуміти і породжувати професійні висловлювання в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил, яких дотримуються носії мови». Д. Хаймс визначає комунікативну компетенцію «як правильне вживання в мові мовних одиниць в різних життєвих ситуаціях» [4, с. 273].

Відповідно до документа під назвою «Сучасні мови: вивчення, викладання, оцінка. Загальноєвропейська компетенція володіння іноземною мовою» в складі комунікативної компетенції почали розглядатися наступні види компетенцій: лінгвістична, соціолінгвістичних, дискурсивна, соціокультурна, соціальна, стратегічна.

М. Каналі і М. Свейн виділяють чотири компоненти комунікативної компетенції: граматична компетенція, соціолінгвістична компетенція, дискурсивна компетенція, стратегічна компетенція [5, с. 35]. Ян Ван Ек виділяє такі компоненти як: лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний, стратегічний, дискурсивний, соціальний [6, с. 72].

Таким чином, після проведення аналізу наукової літератури, можна зробити висновок про те, що комунікативна компетенція є складним явищем і вимагає нових підходів до вирішення

проблеми її сутності та варіативного компонентного складу. В даний час педагогічним співтовариством приділяється недостатня увага розробці критеріїв оцінки якості іншомовної освіти перекладачів з позиції компетентнісного підходу, що орієнтує освіту на формування системного набору різних компетенцій. У сучасних умовах практично відсутні дослідження, в яких вивчаються питання використання компетентнісного підходу до оцінки якості іншомовної освіти студентів-перекладачів.

Постановка завдання. Розкрити сутність поняття комунікативна компетенція перекладача, розглянути методи формування комунікативної компетенції майбутніх перекладачів, проаналізувати можливість використання компетентнісного підходу при оцінці якості іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі все більшу роль відіграє вміння людей взаємодіяти один з одним – від цього залежить ефективність роботи, рівень взаємовідносин. Нове соціальне замовлення суспільства, пов'язане зі зміцненням міжнародних відносин, знайшло відображення в сучасній освітній політиці. Воно орієнтовано на підготовку фахівців-перекладачів, які не тільки знають іноземну мову, а й активно використовують у своїй професійній діяльності навички комунікації.

Від сучасного перекладача сьогодні потрібні не тільки вміння працювати з різноманітною інформацією рідною та іноземною мовами, володіння навичками перекладу, а й вміння вільно спілкуватися в полікультурному просторі, навички міжкультурного спілкування, готовність ефективно вирішувати професійні завдання в різних комунікативних ситуаціях [7].

Зупинимось докладніше на знаннях, уміннях і способах дій, що складають комунікативну компетенцію перекладача.

Будь-яка комунікативна діяльність вимагає умінь соціальної взаємодії з партнерами по спілкуванню. Соціальний компонент діяльності перекладача проявляється як необхідність урахування соціальних ролей перекладача і клієнтів, професійної, релігійної, вікової, гендерної приналежності представників іншої культури. Спілкування перекладача з групою має бути диференційованим з урахуванням цих соціальних ролей, складу груп, тому що мовну поведінку обумовлено причинами зовнішнього, соціального порядку.

Етичний компонент професійної діяльності перекладача ґрунтується на доброзичливому ставленні до членів групи, наданні уваги всім

і кожному, прояві ввічливості у всіх ситуаціях спілкування, суворому слідуванню нормам етикету в формах ввічливості, культурі поведінки і зовнішнього вигляду, коректності питань і відповідей, стриманості в судженнях. У поведінці перекладача нічого не залишається непоміченим і неоціненим. Вивчення правил етикету, виявлення особливостей етикету різних країн, тренінгові методи дають можливість вироблення стійкої системи навичок поведінки з урахуванням вимог професійного етикету.

Організаційний компонент стосується чіткої організації процесу взаємодії, дотримання часових рамок на кожному етапі. Організаційний компонент в роботі перекладача передбачає його самодисципліну і організаторські здібності.

І, нарешті, рефлексивний компонент передбачає наявність у перекладача стійкою здатності до рефлексії, аналізу діяльності, процесів, що відбуваються в групі, помилок і досягнень для формування професійного досвіду і підвищення професійної майстерності.

Комунікативна компетенція, на думку Н. Ф. Родичева, включає в себе: практичні навички кооперативної поведінки, ведення переговорів, терпимість до індивідуальних відмінностей, вміння вступати в контакт з іншими людьми, які сповідують інший стиль спілкування, висловлювати свої бажання іншій людині, адекватно реагувати на її висловлювання, планувати спілкування, раціонально діяти в конфліктних ситуаціях, уникаючи руйнування ділових відносин, виявляючи здатність до незастосування насильства при розв'язанні проблем [8, с. 217].

Розглянувши існуючі дослідження, можна зробити висновок про те, що комунікативна компетенція фахівця-перекладача – це володіння необхідною компетенцією для ефективної взаємодії в конкретних ситуаціях, його вміння успішно вирішувати завдання, пов'язані з діалогічним міжособистісним і міжкультурним спілкуванням.

Відповідно до принципів комунікативного підходу до навчання, викладач використовує в навчальному процесі методи, які дозволяють моделювати ситуації, адекватні реальній комунікативній діяльності і спрямовані на те, щоб майбутній перекладач оволодів різними стилями спілкування і видами мовної діяльності.

Найбільш ефективними методами формування комунікативної компетенції перекладачів є навчальне аудіювання і рольова гра.

Навчальне аудіювання є як засобом навчання розумінню іноземної мови на слух, так і спосо-

бом формування важливих компонентів комунікативної компетенції, а саме соціокультурного і лінгвістичного.

Можливості рольової гри, яка спрямована на освоєння та демонстрацію різних стилів спілкування, полягають в наступному:

1. Рольову гру можна розцінювати як найточнішу модель спілкування, в ній, як в житті, переплітається вербальна і невербальна поведінка партнерів.

2. Рольова гра володіє великими можливостями мотиваційно-спонукального плану. Спілкування, як відомо, немислимо без мотиву.

3. Рольова гра сприяє виробленню механізмів узгодження інтересів суб'єктів взаємодії.

Необхідною умовою формування комунікативної компетенції майбутніх перекладачів є безперервна освіта, готовність до систематичного поповнення знань.

Комунікативна мовна компетенція може виступати одним з базисних критеріїв оцінки якості іншомовної освіти, характеризуючи готовність майбутніх перекладачів вирішувати завдання професійної діяльності, керуючись в процесі спілкування цінностями своєї та іншомовної культури.

Якість результату іншомовної освіти – це відповідність комунікативної компетенції вимогам соціального замовлення, закладеним в державних освітніх стандартах, потребам осіб, що навчаються, і роботодавців у розвитку особистості, її готовності до ефективного іншомовного спілкування.

Моніторинг якості дозволяє не тільки здійснювати постійний нагляд і контроль освітнього процесу, а й бачити динаміку розвитку у студентів комунікативної компетенції в цілому і окремих її компонентів зокрема. Комунікативно-компетентнісний аспект якості результатів іншомовної освіти, на відміну від традиційних екзаменаційних випробувань, орієнтованих на виявлення обсягу і якості засвоєних знань, передбачає пріоритетне

використання об'єктивних методів діагностики навчально-комунікативної діяльності студентів (бально-рейтингова система оцінки, тестування, спостереження, експертиза продуктів професійної діяльності, захист навчальних портфелів і ін.).

Таким чином, структура якості розвитку комунікативної компетенції студентів включає наступні складові: процесуальну (якість організаційного забезпечення, якість змісту іншомовної освіти, якість викладання, якість технологій навчання) і результуючу (якість комунікативної компетенції). Кінцевим результатом і показником якості іншомовної освіти є позитивна динаміка формування комунікативної компетенції студента, що дозволяє йому здійснювати продуктивну професійну діяльність в різних ситуаціях міжкультурного і ділового спілкування; її інтегрованість і змістовна структурованість з іншими ключовими компетенціями.

Висновки і пропозиції. Досвід навчання англійської мови студентів-перекладачів говорить про те, що в сучасних умовах глобальної професійної міжкультурної комунікації підготовка фахівця-професіонала, який вміє орієнтуватися в різноманітній перекладацькій інформації, неможлива без формування його комунікативної компетенції, яка об'єднує не тільки знання мови і сучасних теорій перекладу, а також знання загальнолюдських цінностей, уміння розуміти відмінності культур, позиції мовця і слухача в комунікації.

Таким чином, представляється необхідним включення в набір дисциплін навчального плану для підготовки перекладачів гуманітарної дисципліни, що дозволяє студенту оволодіти законами, механізмами і нормами комунікативної поведінки як рідного, так і іншокультурного соціуму.

Володіння комунікативною компетенцією можна розглядати як основний критерій оцінки якості іноземної мовної освіти студентів-перекладачів.

Список літератури:

1. Авсюкевич Ю. С. Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови». К., 2009. 24 с.
2. Modern Language Learning, Teaching, Assessment // A Common European Framework of Reference / Council of Europe, Education Committee, 1998. Strasbourg.
3. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика и культура речи. Ростов н/Д. : Феникс, 2010. 537 с.
4. Hymes D. On Communicative Competence. In J. B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth : Penguin, 1972. Pp. 269–293.
5. Canale M & Swain M. Theoretical basis of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied linguistics 1, 1980. Pp. 1–47.
6. J. A. Van Ek. Waystage: Council of Europe Conseil de L'Europe. Cambridge University Press, 1999. P. 120.

7. Межуєва І. Ю. Формування професійної компетенції за допомогою інтерактивних методів навчання. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Випуск № 4 (80) квітень 2020. С. 601–604.

8. Родичев Н. Ф. Профорієнтаційно значима компетентність старшокласника [Електронний ресурс]. *Інтернет-журнал «Ейдос»*. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-17.htm>

**Mezhyeva I. Yu. COMMUNICATIVE COMPETENCE
AS THE BASIC CRITERION FOR EVALUATION
OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION QUALITY OF STUDENT INTERPRETERS**

This article analyzes the concept of communicative competence as an indicator of evaluating foreign language education quality of interpreter students. Modern approaches and interpretations of communicative competence are considered. The definition of competence has been clarified. The knowledge and skills constituting the communicative competence of the future interpreter are considered. The peculiarities of the communicative competence formation are revealed. It is concluded that the communicative competence level is the indicator of the foreign language education quality. The author draws attention to the need for interpreter students to master the laws, mechanisms and norms of communicative behavior. The processes of globalization and integration have markedly increased the importance of learning foreign languages at the university; accordingly, the requirements for the level and quality of foreign language education have grown. In the context of the sustained diversification of higher education systems, pedagogical society is increasingly concerned about the programmes quality of foreign language teaching offered to student interpreters. However, efforts undertaken by the scientists and linguists to update the quality of foreign language education are still not enough. New approaches, including communicative and competence approaches, should be more widely used. This article analyzes the communicative competence as an indicator of evaluating foreign language education quality of student interpreters. The principle of communicativeness is at present the fundamental methodological principle in teaching a foreign language and cultural customs of the given society. The success of an interpreter depends on his professional competence, which primarily means his communicative competence, which is currently being given insufficient attention in the process of professional training of students. The relevance of this work is due to the fact that the possibility of using a competence approach for evaluation of foreign language education quality of student interpreters is not fully explored, the methods for the development of communicative qualities and skills necessary for their future professional activities remains insufficiently developed. The purpose of this article is to reveal the essence of the term “communicative competence of student interpreters”, to consider the methods of the future interpreters’ communicative competence formation, to analyze the possibility of using a competence approach for evaluation the quality of foreign language education. Modern approaches and interpretations of communicative competence are considered. The definition of competence has been clarified. The knowledge and skills constituting the communicative competence of the future interpreter are considered. The peculiarities of the communicative competence formation are revealed. It is concluded that the communicative competence level is the indicator of the foreign language education quality. The author draws attention to the need for student interpreters to master the laws, mechanisms and norms of communicative behavior.

Key words: *communicative competence, quality of education, foreign language education, criteria, interpreter.*

Мельник Н. І.

Національний авіаційний університет

ТЕРМІНОТВОРЧИСТЬ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛІФТОВОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей термінотворчості в сучасній українській термінології в сфері ліфтової галузі. Автором здійснено аналіз особливостей термінотворчості, як процесу, виокремлено категорії вимог до термінотворчості (синтаксичні, семантичні, прагматичні). На прикладі перекладу окремої лексики ліфтової галузі проаналізовано особливості термінології зазначеної галузі, а саме: безеквівалентність термінів, багатоконпонентність, скорочення, синонімічність. З'ясовано, що переклад лексики ліфтової галузі потребує від перекладача вміння критично підійти до іншомовного прототипу та відрізнити терміни, при перекладі яких можлива механічна заміна слів оригіналу їх еквівалентами в українській мові, від термінів, які можна використовувати лише як допоміжні зразки та які вимагають у момент перекладу певних перетворень. Визначено, що такі перетворення можуть полягати в опущенні або додаванні будь-якого елемента, заміні складного слова словосполученням, у зміні порядку слів чи конструкції. В окремих випадках при перекладі того чи іншого компонента виникає необхідність відмовитися від використання його словникової відповідності та підібрати більш точний український еквівалент.

Здійснене дослідження дозволило підсумувати, що для англomовних багатоконпонентних термінів ліфтової галузі характерні недоліки двох типів: незакінченість форми та несистематичність. Автором виокремлено три аспекти термінотворення через застосування принципу співвіднесення з іншими термінами або терміноелементами ліфтової термінології: на лексичному, синтаксичному та на лексико-синтаксичному рівнях одночасно. У короткостроковій перспективі це буде сприяти формуванню упорядкованої національної терміносистеми, а в довгостроковій перспективі може стати важливим етапом до міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечуватиме вирішення проблем перекладу термінів ліфтової галузі.

Ключові слова: термін, терміноелементи, термінотворення, термінологія ліфтової галузі, особливості перекладу.

Постановка проблеми. Сучасна українська лексика та термінологія постійно перебуває у динамічному поступі, відбувається постійне збагачення словників за рахунок нових термінів, пов'язаних з різними сферами виробництва та соціального життя. Найбільшим джерелом розширення лексичної системи української мови виступають беззаперечно інноваційні розробки у галузі промисловості. Однією з таких галузей, що постійно перебуває в процесі впровадження інноваційних розробок та в удосконаленні своїх продуктів є сфера виробництва ліфтів, а тому саме в цій галузі процеси термінотворення мають систематичний характер та визначаються інтенсивністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що термін як знак спеціального поняття та інтелектуальний інструмент пізнання [8, с. 16] покликаний забезпечувати ефективну професійну комунікацію. Для цієї мети він повинен воло-

діти певним набором характеристик. Як зазначає С. Гриньов-Гриневиц, сукупність вимог до терміну вимог можна розділити на три категорії: 1) синтаксичні (стислість, дериваційні здібності, інваріантність, мотивованість); 2) семантичні (несуперечність семантики, однозначність, повнозначність, відсутність синонімів); 3) прагматичні (впровадженість, інтернаціональність, сучасність, благозвучність, езотеричність) [1].

Проте, як свідчать дослідження з загального та галузевого термінознавства (напр., процес терміноутворення, що підпорядковується «природним законом життя мови» [5, с. 4], далеко не завжди є «ідеальним» терміном. Фактично, як було переконливо підтверджено О. Каленюк, до свідомої систематизації та впорядкування термінологічних одиниць, що функціонують у конкретній професійній мові, ці одиниці є передтермінами. Їхню сукупність дослідниця, як і С. Гриньов-Гриневиц, запропонувала називати

вати термінологію, протиставляючи її терміно-системі, тобто вже впорядкованої системи власне термінів [2]. Проте, не зважаючи на зростаючий інтерес вітчизняного мовознавства до проблем термінотворчості у галузі ліфтового виробництва практично не вивчені особливості термінотворення термінології в ліфтовій галузі, що становить **мету даної статті**.

Основними завданнями дослідження є: проаналізувати особливості перекладу термінології ліфтової галузі, а саме стратегії скорочення терміносполучень, визначення окремих аспектів синонімії ліфтової термінології та використання різних ядерних компонентів при термінотворчості функціонально близьких понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робота в цій галузі має першорядне значення в сучасних умовах інтенсифікації економіки на шляху прискорення науково-технічного прогресу» [9, с. 141]. Це зумовлює розширення та інтенсифікацію діяльності з упорядкування термінології як на національному, так і на міжнародному рівнях. В зокрема, у нашій країні провідною організацією, що займається нормалізаторською діяльністю Інститут громадянського суспільства [7]. Серед міжнародних комітетів та комісій слід назвати Міжнародний інформаційний центр термінології [16], Міжнародну організацію зі стандартизації [17], Міжнародний центр наукової та технічної інформації [6]. Масштабні зусилля, які вживаються цими та іншими офіційними органами, безумовно необхідні для забезпечення повноцінного функціонування науки та техніки в умовах зростаючої міжнародної інтеграції. Водночас, успіх цієї діяльності багато в чому залежить від скоординованості дій, що проводяться на державному рівні та зусиль окремих фахівців, тому особлива роль відводиться перекладачам науково-технічної та іншої спеціальної літератури.

В умовах відкритого орієнтування на Захід у галузі економіки, політичної структури держави, сферах культури, спорту, торгівлі, моди, музики тощо збільшується обсяг перекладів на українську мову текстів, що містять терміни, які номінують нові мови перекладу поняття. Фактично ці неологізми не перекладаються, а стають моделлю для продукування вторинного еквівалента мовою перекладу. Таким чином, перекладач виступає тут як суб'єкт індивідуальної термінотворчості, від його професійної компетентності залежить подолання створеної ним термінологічною одиницею порогу термінологізації, тобто відповідність вимогам до форми, змісту та функціонування [13; 11].

Розглянемо можливі форми практичної реалізації цього завдання на прикладі перекладів лексико ліфтового обладнання, сервісу та техніки представленої на ресурсах провідних міжнародних компаній, в міжнародних документах, працях науковців, якщо такі є, словниках та інших ресурсах. Розвиток сучасного ліфтобудування та входження міжнародних компаній на український ринок детермінують появу нових понять і термінів в українській фаховій лексиці. Окрім того, варто зауважити, що розвиток сучасної ліфтової техніки переживає період інтенсивної еволюції та відбувається у постійному зв'язку з термінологічними процесами в закордонній ліфтовій термінології [15]. Головною причиною цього є те, що українська ліфтова промисловість поступається західній, незважаючи на величезний технічний і творчий потенціал і численні спроби усунути це відставання і елеваторна промисловість належить до тих областей науки і техніки, які отримують більш суттєвий і кращий розвиток саме за кордоном. І це не дивно оскільки у 80–90-ті роки ХХ століття в Україну ринув потік імпортової фототехніки, вона викликала величезний інтерес. Друга хвиля завоювання вітчизняного ринку припала на 2000-ті роки – початок нової ери в історії ліфтової промисловості, коли завдяки технічному прогресу ліфтова техніка стала диджиталізованою.

Присутність на українському ринку зарубіжних ліфтів та елеваторної техніки вимагає серйозних зусиль з перекладу супутніх матеріалів (користувацьких інструкцій, оглядів нових продуктів, рекламних буклетів тощо), що містять значний відсоток безеквівалентних термінів. Особливої уваги у цьому зв'язку заслуговують багатоконпонентні терміни, переклад яких потребує від перекладача вміння критично підійти до іншомовного прототипу та відрізнити терміни, при перекладі яких можлива механічна заміна слів оригіналу їх еквівалентами в українській мові, від термінів, які можна використовувати лише як допоміжні зразки та які вимагають у момент перекладу певних перетворень. Ці перетворення можуть укладатися в опущенні або додаванні будь-якого елемента, заміні складного слова словосполученням, у зміні порядку слів чи конструкції. В окремих випадках при перекладі того чи іншого компонента виникає необхідність відмовитися від використання його словникової відповідності та підібрати більш точний український еквівалент.

Позитивною якістю англійських ліфтово-технічних термінів-словосполучень, про що свідчить започатковане дослідження, є високий рівень їх

точності, що не допускає неоднозначного тлумачення. Проте низка серйозних зауважень не можуть не викликати їх лексичний склад та синтаксична організація. Перш за все, це зауваження відноситься до занадто довгих, по суті подібним дефініціям, терміносполученням, використання яких часто викликано не необхідністю вираження складної внутрішньої співвідповідності в колі понять ліфтової та елеваторної галузі, а тим, що фактично ще не був знайдений відповідний автентичний термін. Як ми зазначали, такі спеціальні лексеми було б правильніше називати *передтермінами*, які б можна було б приймати на початковому етапі їх введення в українську лексику, тобто на етапі їх виникнення, доки не буде створено оптимальний термін, для чого, як правило, потрібне свідоме, так зване «втручання ззовні». У протилежному випадку, як стверджує С. Гриньов-Гриневиц, *передтерміни* «закріплюються у спеціальній лексиці, набуваючи стійкий характер і стаючи квазітермінами» [2, с. 50]. Тоді боротися з ними стає важче, тому що вони укорінюються в термінології в силу мовної традиції і при цьому, внаслідок своєї громіздкості, обростають коротшими варіантами, тобто стають джерелом вкрай небажаної синонімії в термінології.

До *передтермінів* ми відносимо, зокрема, не виправдано громіздкий англomовний термін «*group automatic operation button*», що позначає панель управління, який використовується в ліфтовому обладнанні. Очевидно, що терміноелемент «*group*» можна опустити, оскільки він виражає невід'ємні ознаки термінованого поняття, тобто є семантично надмірними. Еліпсис цих терміноелементів при створенні україномовного еквівалента дозволить скоротити лексичну протяжність терміну і спростити його синтаксичну структуру: *group automatic operation button* = панель управління. В спрощенні та еліптизації цього терміносполучення для перекладача важливим є також і розуміння його технічної сутності, а саме здійснюючи переклад необхідним є звернення до пояснення, що представлено в інструкції до ліфтового обладнання чи ліфта в цілому чи ж на ресурсі виробника, оскільки кожна компанія-виробник ліфтового обладнання, сервісу чи техніки ще можуть вкладати не зовсім однакові поняття в теж саме терміносполучення. Це означає, що на сайті одного виробника ми можемо знайти одне трактування та позначення, на іншому – синонімічне терміносполучення і дещо інше пояснення, що також пов'язано з особливостями виробництва та конкуренції ліфтових компаній між собою

у питанні технічної досконалості своїх продуктів. Наприклад: в глосарії виробника-агломерації «Harris Companies» подано таке терміносполучення та його трактування – «*Group automatic operation*». Автоматична робота двох або більше ліфтів, яка координується системою диспетчерського контролю, включаючи автоматичну диспетчеризацію, яка регулярно відправляє вагони. Він містить одну кнопку в кожному вагоні для кожної обслуговуваної посадки, а також кнопки вгору і вниз на кожній посадці (крім термінальної посадки, яка має одну кнопку). Налаштування зупинок кнопками автомобіля здійснюються автоматично по черзі, коли автомобіль досягає відповідної посадки, незалежно від напрямку руху або послідовності спрацьовування. Налаштування зупинок кнопками посадки здійснюється першим ліфтом у групі, щоб досягти посадки у відповідному напрямку руху» [12]. Тоді як в інструкціях до ліфтів компанії «OtisUkraine» ця ж панель управління сформульована так: «*Car Operating Panel/Station Car*» – панель АА – *панель керування кабіною*, під якою розуміється встановлені на панелі кабіни кнопки міжповерхового виклику, що містяться в програмному забезпеченні кабіни ліфта, такі як елементи керування реєстром викликів, кнопки екстреного виклику, кнопки відкриття та закриття дверей, сигналізація, аварійна зупинка та сигналізація та будь-які інші кнопки чи ключі, будь-які ключові перемикачі, необхідні для роботи ліфта» [101, с. 33].

Скорочення довжини терміну, безумовно, має важливе прикладне значення, оскільки терміни беруться за основу при створенні лексичних одиниць інформаційно-пошукових мов, служать матеріалом для лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем керування. Природно, що з метою адекватного виконання всіх цих функцій слід прагнути до розумної економії використовуваних засобів вираження. Проте, аналіз функціонування термінів у реальних текстах свідчить про те, що термін може складатися з двох, трьох та більшої кількості знаменних слів, і така «нескорочуваність» терміну – загальне правило, а зовсім не виняток із нього. Важливо зауважити, що з роками межі термінів-словосполучень зростають [4]. За твердженням Т. Кудінової, «емпіричні спостереження покажуть, що у тексті термінів-слів – від науки до науки – помітно знижується, при тому, що роль багатоконпонентної термінології значно підвищується» [3, с. 58]. Тому при уніфікації термінології вимога стислості терміну не повинна ставати самоціллю або абсолютизу-

ватися. Його слід розуміти як вимогу мінімально допустимого для даної термінології складу терміноелементів, що однозначно виражають зв'язок між поняттями.

Тим не менш, незважаючи на те, що сучасна термінологічна ситуація характеризується збільшенням кількості багатокомпонентних термінів, було б, на наш погляд, несправедливо вважати цей процес незворотнім. Тенденція, що продиктована необхідністю мати суворі та однозначні мовні знаки для номінації спеціальних понять, однак не враховує практичний аспект науки і техніки, як процесу. Тому, якщо намагатись прогнозувати подальший розвиток термінології, то, очевидно, можна вважати, що на зміну багатослівним термінам-описам прийдуть більш компактні термінологічні одиниці.

Не менше значення, ніж стислість терміносполучень, має їх синтаксична та лексична спорідненість. Це означає, що термінологічні сполучення повинні в раціонально організованій терміносистемі утворювати своєрідні мікросистеми, побудовані або шляхом виділення ознак будь-якого поняття, або шляхом виділення будь-якої ознаки, властивої різним поняттям [18]. При цьому кожна така окрема термінологічна мікросистема повинна бути по можливості утворена з користуванням обмеженої кількості найбільш раціональних синтаксичних моделей із залученням мінімальної кількості різних терміноелементів. Вимогою буде, щоб кожному синтаксичному відношенню відповідали тільки одна визначена синтаксична конструкція, так само як і потрібно, щоб кожному семантичному значенню був лише один певний терміноелемент, що є ідеалом, якого прагнуть термінологи.

Однак у термінології ліфтового сервісу та галузі в цілому ця потреба нерідко порушуються, що проявляється у використанні для побудови різних термінів синонімічних синтаксичних конструкцій та терміноелементів.

Так, ми вважаємо невиправданим введення в термінологію терміну «*Roof top machine room*» (досл. Машинний відділ, що знаходиться на вершині даху), який позначає «*машинне відділення*», в якому здійснюється керування ліфтовою кабіною, та розташоване все необхідне обладнання для правильного функціонування виробу. Загальноприйнятим терміноелементом, що використовується при терміноутворенні приладдя для ліфтового обладнання є іменники «*cab*», «*car*», «*machine*» [10].

Cab – The decorative room in which people ride in a passenger elevator [14].

Car Top Inspection Station – A control panel on top of an elevator car which, when activated, removes the car from normal service and allows the car to run at inspection speed from the car top station only [14].

Тому відповідно до принципу однаковості було б доцільно при перекладі на українську мову використовувати термін кабіна замість морський експонетр.

В наведеному прикладі, «*Roof top machine room*», скороченню може англomовне «*Roof top*», оскільки з технічної точки зору і так зрозуміло, що машинне відділення знаходиться у верхній частині будівлі, тож можна було б просто подати принаймні в такій формі або «*Roof machine room*» або ж – «*Top machine room*», оскільки термін «*rooftop*» в перекладі на українську може мати ознаки тавтології.

Також негативно позначається на вимозі лексико-синтаксичного одноманітності термінів-сполучень використання різних ядерних компонентів при термінотворчості функціонально близьких понять. В як приклад наведемо терміни *entrance gate* (дослів. *вхідні ворота*) та *entrance door* (літер. *двері ліфта*), *landing door* (дослів. *посадкові двері*, літер. – *двері останнього поверху*), *landing entrance* (літер. *двері першого поверху*). Наведені приклади позначають в загальному «*двері ліфта*», які відрізняються конструктивною формою і умовою використання. Фактично запропоновані терміни означають підпорядковані поняття, тому їх номінації доцільно встановити єдиний інтегральний компонент (*door* або *gate*), до якого потім можуть додаватися відповідні диференційні елементи. Крім того терміноелемент *landing* порушує вимогу змістовної точності всього терміну, оскільки не дозволяє отримати адекватного уявлення про суть поняття, що позначається. Нам видається за доцільне відмовитися при перекладі від його еквівалента на користь прикметника *останній*, *перший* (в залежності від контексту вживання) тощо, яке аналогічно прикметнику *посадковий* (*landing*), але відображає конструктивну особливість ліфта. Результатом цих перекладацьких трансформацій і будуть терміни *вхідні двері першого поверху* та *двері останнього поверху*.

Висновки. Таким чином, можна відзначити, що для значущого числа англomовних багатокомпонентних термінів ліфтової сфери характерні недоліки двох типів:

– незакінченість форми, що проявляється у присутності у складі терміносполучень малоінформативних, «паразитних» або тавтологіч-

них компонентів, а також у виборі для побудови терміну неоптимального моделі синтаксичної організації;

– несистематичність, яка проявляється в недотриманні лексичної та/або синтаксичної однаковості під час формування терміну.

Щоб уникнути перенесення невдалих, або неякісних термінів в українську терміносистему, перекладу необхідна термінознавча компетенція. При перекладі за принципом співвіднесення з іншими термінами або терміноелементами даної термінології, якщо воно не мають еквівалентів в українській термінології можемо рекомендувати такі трансформації вихідних термінологічних одиниць:

– на синтаксичному рівні (коли синтаксична модель вихідного терміну замінюється більш короткою та зручнішою синонімічною моделлю);

– на лексичному рівні (коли один із терміноелементів замінюється терміноелементом, що вирізняється регулярністю функціонування та своєрідною відповідністю з іншими термінами та терміноелементами чи терміноелементами даної термінології);

– на лексичному та синтаксичному рівнях одночасно (коли заміна одного терміноелементу іншим робить можливим проведення синтаксичної реорганізації вихідного терміну).

У короткостроковій перспективі це буде сприяти формуванню упорядкованої національної терміносистеми, а в довгостроковій перспективі може стати важливим етапом до міжмовної гармонізації терміносистем, що забезпечуватиме вирішення проблем перекладу термінів ліфтової галузі.

Водночас, підкреслимо, що представлений аналіз не є вичерпним з точки зору повноти репрезентації всіх особливостей перекладу термінології в сфері ліфтової галузі, оскільки вибірка стосувалась лише окремих термінів та їх трактувань, тож окремого дослідження потребують аналіз та зіставлення синонімічного ряду термінів ліфтового сервісу та обладнання, аналіз лексики ліфтової галузі, презентованих на різних ресурсах та глосаріях компаній-виробників ліфтового обладнання та техніки, а відтак зазначене становить *перспективу подальших* наших *наукових розвідок* у даному напрямі.

Список літератури:

1. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение. М. : Издательский центр «Академия», 2008. 304 с.
2. Каленюк О. М. Розвиток української правничої термінології на західноукраїнських землях наприкінці XIX – на початку XX століття : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 213 с. (18) (PDF) *Protecting Ukrainian Language Rights by K. Levitsky in the Republic of Poland (II Rzeczpospolita)*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/329633444_Protecting_Ukrainian_Language_Rights_by_K_Levitsky_in_the_Republic_of_Poland_II_Rzeczpospolita
3. Кудинова Т. А. К вопросу о природе многокомпонентного термина (на примере английского подъязыка биотехнологий). *Вестник Пермского университета*. 2011. Вып. 2 (14). С. 58–62.
4. Мельник Н. І. Особливості семантики багатозначного слова як системно-структурного утворення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 41. С. 57–61.
5. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 20 с.
6. Міжнародний центр наукової та технічної інформації. <http://www.icsti.su/portal/members/index.php?module=details&eid=18>
7. Основні вимоги до застосування термінів. Термінологія 2. Інститут громадянського суспільства. <https://www.csi.org.ua/activity/terminologiya-2/>
8. Павлова О. Українське зіставне термінознавство: сучасний стан і перспективи. *Термінологія*. 2018, Номер 890. С. 15–19.
9. Пашаева Г. Б. Основные принципы и меры унификации терминов. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2015. Т. 1, № 2. С. 137–143.
10. 101 Introduction to Elevator Introduction Elevator Technology Technology. <https://vdocument.in/elevator-101-introduction-to-elevator-technologywwwmassgovandocsdcammafmatutorialselevator-101pdfpdf.html>
11. Baranovska L., Morska L., Simkova I., & Zasluzhena A. (2020). Enhancing critical thinking skills of future language scholars in pedagogical courses. *Advanced Education*, 7 (14), 91–99. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.202382>
12. Common Elevator Terminology. Harris Companies. <https://www.harriscompanies.com/about-us/history/>
13. Fischer M. The Translator as terminologist, with special regard to the EU context: theses of doctoral dissertation. Eötvös Loránd University. Budapest. 2010. 23 p.
14. Glossary of Elevator Terms. <https://delcoelevator.com/pages/glossary-of-elevator-terms>

15. Gulan B, Peterson E, Costabile R, Tang J. “Informative Design” – Personalized Elevators in the Information Age. Proceedings of the Council of Tall Buildings and Urban Habitat (CTBUH) Conference on Cities to Megacities: Shaping Dense Vertical Urbanism; October 16–21; Hong Kong. 2016. <http://global.ctbuh.org/resources/papers/download/2991-informative-designpersonalized-elevators-in-the-information-age.pdf>.
16. International Information Centre for Terminology. <http://www.infoterm.info/>
17. ISO, www.iso.org/about-us.html
18. Kovtun O., Khaidari N., Harmash T., Melnyk N. Communication in Civil Aviation: Linguistic Analysis for Educational Purpose. Proceedings of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019), Lviv, Ukraine, November 29, 2019. – P. 483–495. <http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper40.pdf>

Melnyk N. I. TERM-FORMATION IN THE PROCESS OF FUTURE TRANSLATORS’ PROFESSIONAL TRAINING: PECULIARITIES OF ELEVATOR TERMINOLOGY TRANSLATION

The article is dedicated to the peculiarities of elevator industry term-formation in modern Ukrainian terminology. The author analyzed the features of terminology as a process, highlights the categories of requirements for terminology (syntactic, semantic, pragmatic). On the example of separate vocabulary translation of the elevator industry the peculiarities of terminology of the specified branch are analyzed and distinguished: inequivalence of terms, multicomponentity, reductions, synonymy. It was proved, that the translation of the vocabulary of the elevator industry requires the translator to be able to critically approach the foreign language prototype and distinguish the terms in which translation can mechanically replace the original words with their equivalents in Ukrainian, from terms that can be used only as auxiliary samples the moment of translation of certain transformations. It is determined, that such transformations may consist in omitting or adding any element, replacing a complex word with a phrase, changing the order of words or construction. In some cases, when translating a component, it is necessary to abandon the use of its vocabulary and find a more accurate Ukrainian equivalent.

The study allowed us to conclude, that the English-language multicomponent terms of the elevator industry are characterized by two types of shortcomings: incomplete form and inconsistency. The author distinguished out three aspects of other terms or terminological elements of elevator terminology formation through the correlation principles application, such as: at the lexical, syntactic and lexico-syntactic levels simultaneously, which, in the sort perspective will contribute to the formation of an orderly national terminology system, and harmonize elevator industry terminology systems in the context of long perspective.

Key words: term, term elements, term formation, elevator industry terminology, translation features.

УДК 811.111'255.2'373.46:669
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/17>

Мосієвич Л. В.

Запорізький національний університет

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ІНТЕРНЕТ-САЙТІВ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Метою статті є порівняльний перекладацький аналіз української та англійської версій інтернет-сайтів металургійних підприємств України. Визначено, що основний контент цих сайтів займають металургійні терміни, які було поділено на чотири лексико-тематичні групи: назви продукції та процесів, металургійне обладнання, назви цехів, назви професій. Найчисленнішу групу репрезентують назви металургійних професій та цехів. Встановлено, що при перекладі назв професій і назв цехів переважно використовуються граматичні трансформації та дослівний переклад. Труднощі перекладу спричиняють ті назви цехів, які складаються зі трьох або чотирьох компонентів. У цьому випадку їх переклад здійснюється на основі лівого розгортання, тобто справа-наліво.

Аналіз сайтів показав, що переклад деяких металургійних термінів англійською мовою відрізняється, а отже, проблема стандартизації та гармонізації металургійних термінів є актуальною. Багато термінів, прийнятих в Єврокодах, не завжди відповідають змісту аналогічних термінів в українській нормативно-технічній документації.

Було вивчено основні способи перекладу металургійних термінів англійською мовою: словниковий еквівалент, граматичні трансформації, дослівний переклад, переклад абрєвіатурою, транскрипція. Також було проаналізовано способи перекладу складних термінів. Україномовні терміни, що складаються з двох основ, перекладаються англійською мовою трьома компонентами завдяки додаванню уточнювальної лексики. Деякі терміни в англійськомовному перекладі відтворюються через абрєвіатури. Аналіз показав, що найбільш релевантний переклад металургійних термінів англійською мовою здійснено на сайті комбінату «Азовсталь». Зазначимо, що до складу металургійних термінів входить чимало багатокомпонентних термінів, які створюють певні труднощі при перекладі, але, це питання буде досліджено в подальших розвідках.

Ключові слова: гармонізація, лексико-тематичні групи, металургійні терміни, способи перекладу, стандартизація.

Постановка проблеми. Сучасна металургійна термінологія знаходиться у періоді становлення та оптимізації, що спричинено відходом від уживаних раніше російськомовних зразків і стандартів як у творенні, так і перекладі термінів. Слід також зазначити, що деякі назви сплавів, які відповідають ДСТУ, не мають аналогів в європейських стандартах, тому це утруднює процес перекладу англійською мовою. Проблему також ускладнює відсутність повного україно-англійського або англо-українського словника металургійних термінів.

Аналіз останніх досліджень. Істотний внесок у вирішення проблеми перекладу термінів зробили такі українські науковці як Л. Білозерська [2], А. Д'яков [3], Л. Гречина [4], В. Карабан [5; 6], Т. Кияк [7], А. Коваленко [8], Г. Межжеріна [9], Ф. Циткіна [13]. Саме переклад металургійних термінів вивчали К. Тарасенко, В. Михайліченко [11], М. Бережна, К. Лозовська [1]. Проте, ці роз-

робки здійснювались на основі фахових англійськомовних текстів та розглядався переклад термінів українською мовою. Наше дослідження присвячено вивченню перекладу металургійних термінів англійською мовою. Воно ґрунтується на матеріалі інтернет-сайтів провідних українських металургійних заводів. Порівняльний аналіз перекладу сайтів порушив проблему стандартизації та гармонізації металургійних термінів, що раніше не було досліджено.

Мета роботи: зробити зіставний аналіз україномовних сайтів металургійних підприємств України та їх англійськомовних версій.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

1) визначити лексико-тематичні групи контенту сайтів металургійних заводів;

2) дослідити невідповідності перекладу металургійних термінів англійською мовою на сайтах металургійних підприємств;

3) визначити основні способи перекладу українськомовних металургійних термінів англійською мовою, зокрема, переклад назв металургійних професій, назв цехів.

Науковій новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено перекладацький аналіз українськомовної та англійськомовної версії сайтів металургійних підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фактичного матеріалу показав, що основний контент сайтів металургійних підприємств (Дніпропетровська [14], Запоріжсталь [15], Криворіжсталь [16], Азовсталь [17]) складає металургійна термінологія, яку можна поділити на такі лексико-тематичні групи:

1) назви продукції та процесів:

- *товарні сляби – commercial-grade slabs,*
- *холоднокатаний прокат – cold rolled products,*
- *прокат гарячекатаний із сочевичними рифленням – hot-rolled sheet with lencticular structure,*
- *прокат арматурний – Reinforcing steel bars,*
- катанка – wire rod, коксохімічне виробництво – coke production,*
- *сплави – alloys.*

Тут, на особливу увагу заслуговують численні назви марок сталі: *нержавіюча сталь – stainless steel, вуглецева сталь – carbon steel, легована сталь – alloyed steel, конструкційна сталь – structural steel, спокійна сталь – killed steel, інструментальна сталь – tool steel.*

2) Металургійне обладнання:

- *електродугова піч – EAF,*
- *вакууматор – degasser, open-hearth furnace,*
- *конвертер – converter,*
- *доменна піч – blast furnace,*
- *індукційна піч – induction furnace,*
- *піч-ковш – ladle furnace,*
- *сортпрокатні стани – section rolling mills;*

3) назви цехів:

- *агломераційний цех – Sinter Shop,*

- *доменний цех – Blast Furnace Shop,*
- *коксівий цех – coke production shop,*
- *сортпрокатний цех – Section Rolling Shop,*
- *калібрувальний цех – sizing shop;*

4) Назви професій:

- *майстер зміни – shift foreman,*
- *плавильний майстер – melter foreman,*
- *вальцівник – mill roller,*
- *сталевар – steelmaker.*

Терміни першої групи переважають, що пов'язано, на наш погляд, з постійним розвитком прогресу металургійних комбінатів.

Порівняльний аналіз сайтів металургійних підприємств показав, що деякі металургійні терміни негармонізовані, тобто не мають єдиного варіанту перекладу англійською мовою (див. табл. 1).

На сьогодні виникають певні проблеми розвитку нормативної бази, які пов'язані насамперед зі термінологією, яка вживається в нормативно-правових актах та нормативних документах, гармонізованих з міжнародними та регіональними стандартами [10].

Стандартизація термінології – це вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). При проведенні роботи з гармонізації європейських норм з вітчизняними виявилася серйозна проблема в цьому питанні, тому що багато термінів, прийнятих в Єврокодах, не завжди відповідають змісту аналогічних термінів в українській нормативно-технічній документації [12].

Наприклад, у таблиці чітко продемонстровано, що є труднощі при перекладі прикметника «конструкційні». На сайті «Криворіжсталь» його подано через транслітерацію. Проте, термін «конструкція» слід перекладати як «structure». В Єврокодах зафіксовано чимало похідних терміносполучень з ядром «structure»: *structural elements – конструктивні елементи, nonstructural elements –*

Таблиця 1

Зіставний аналіз невідповідностей термінів при перекладі англійською мовою

	ДСС	Запоріжсталь	Криворіжсталь	Азовсталь
Конвертерний цех	–	–	Converter shop	BOF shop (basic oxygen furnace)
Сортовий і фасонний прокат	–	–	Section and shape rolled products	Bars and shapes
Ливарний двір	casthouse	–	–	Casting yard
Сталі конструкційні нелеговані	–	–	constructional unalloyed steel	Structural unalloyed steel
Шлакоутворюючі суміші	Slag forming compositions	Slag forming mixtures	–	–

неконструктивні елементи, structural member – конструктивний елемент.

Останній термін у таблиці пов'язано зі різним перекладом лексеми «суміші»: compositions, mixtures. Cambridge Dictionary надає тлумачення: «Mixtures are a composition of two or more elements or compounds», тобто лексема «mixtures» є узагальненим, родовим поняттям відносно лексеми «compositions».

Виникає також проблема зі перекладом марок сталі. Наприклад, термін «складнолеговані сплави» не можна перекласти як «complex alloyed alloys» через тавтологію, хоча прикметники «легований» має словниковий відповідник «alloyed», а «сплав» – «alloy». Найбільш оптимальний варіант перекладу – complex alloys.

Через тавтологію виникає проблема перекладу ще одного терміна: *процес валкової розливки-прокатки*. На сайті «Запоріжсталі» знаходимо англomовний переклад: *roll casting-rolling process*. Словник підтверджує, що валка та прокатка – це *roll, rolling*. Але, термін «прокатка» має синоніми *cogging*, який має значення *to roll (cast-steel ingots) to convert them into blooms*. Тобто, перекладач має бути обізнаним, чи підходить це значення за контекстом та намагатися уникнути тавтології.

Ми проаналізували основні способи перекладу металургійних термінів. Це:

1) дослівний: *профільовання валків – profiling of rolls, cleaning facilities – очисні споруди; підготовка сирих матеріалів – preparation of raw materials*;

2) генералізація: *чавуно-ливарні цехи – Iron Foundries*;

3) додавання: *торкретування конвертерів – torkret process of converters; прокат підвищеної міцності – high strength rolled bars; пресовки – pressed articles*;

4) опущення: *низьколеговані марки сталі – low-alloyed steel, безперервна заготовка злитків – continuous casting, арматурний прокат в мотках – rebar in coils, злитки для виробництва поковок – ingots for forging*;

5) транслітерація: *скрап – scrap, блюмінг – blooming, конвертери – converter, кюмпель – kumpel*;

6) словниковий еквівалент: *легування – alloying, вогнетривки – refractories, чавун ливарний – cast iron*.

Складні україномовні терміни, що складаються з двох основ, перекладаються англійською мовою трьома компонентами завдяки додаванню уточнювальної лексеми (tank, unit, area): *шламона-*

копителі – sludge collection tank, пилоочистка – gas purification units, газоочистка – gas-cleaning unit, шихтоподавання – burden conveying area.

Зазначимо, що є випадки перекладу термінів англійською мовою за допомогою аббревіатур: *печі електрошлакового переплаву – ESR furnaces (electroslag remelting); печі вакуумно-дугові – VAR furnaces (vacuum arc remelting)*. Узагальнені результати занесемо до таблиці (див. табл. 2i).

Таблиця 2

Способи перекладу металургійних термінів англійською мовою

Способи перекладу	Кількісні показники
Словниковий еквівалент	42 %
Грамагичні трансформації	28 %
Дослівний переклад	19 %
Транслітерація	8 %
Переклад аббревіатурою	2 %
Генералізація	1 %

Таким чином, домінуючим способом перекладу металургійних термінів є словниковий еквівалент.

Вважаємо за потрібне окремо проаналізувати перекладі англійською мовою назв професій, що зустрічаються на металургійних сайтах, та назв цехів:

- *оператор машини безперервного лиття заготовок – CCM operator* (комбінований переклад: аббревіатурою, у якій вилючено компонент «заготовки»: continuous casting machine);

- *слюсар-ремонтник 6 розряду – Maintenance technician of 6th category* (використання прийому політичної коректності, коли неприємне слово «слюсар» генералізовано словом «technician»);

- *лаборант з фізико-механічних випробувань 5ї розряду – Laboratory assistant of 5th category for physical and mechanical testing* (грамагичні трансформації додавання та зміни порядку слів);

- *апаратник очищення газу 6 розряду – Gas cleaning operator of 6th category* (змінено порядок слів);

- *машиніст котлів III групи кваліфікації – Operator of boilers of III qualification group* (змінено порядок останніх компонентів);

- *майстер, зайнятий на гарячих ділянках робіт – Foreman employed at hot works areas* (змінено порядок останніх компонентів);

- *старший майстер виробництва – Senior production foreman* (змінено порядок слів у багатоконпонентній назві);

- *майстер зміни – shift foreman* (граматична трансформація: родовий відмінокі змінено нульовим відмінком);
- *плавильний майстер – melter foreman* (граматична трансформація: заміна частини мови першого компонента).

Таким чином, при перекладі назв професій у металургійному виробництві переважно використовуються граматичні трансформації.

Металургійні комбінати мають розгалужену систему цехів. Металургійна індустрія охоплює багато технологічних процесів: виробництво чавуну, сталі, кольорових і дорогоцінних металів, сплавів, прокатне виробництво, перероблення вторинної сировини, транспортування продукції тощо. Розглянемо особливості перекладу словосполучень цієї групи:

- *агломераційний цех металургійного виробництва – Steel Sinter Shop* (у цьому прикладі «металургійне виробництво» перекладено через прийом уточнення (специфікація) та скорочено до однієї лексеми steel);
- *агломераційний цех – Sinter Shop*;
- *доменний цех – Blast Furnace Shop* (переклад цієї назви здійснюється через прийомі додавання лексеми піч «furnace»);
- *мартенівський цех – Open-Hearth Shop* (в основу перекладу покладено не ім'я винахідника печі, а принцип її функціонування);
- *вогнетривко-ванняний цех – Refractory and Lime Preparation Shop* (переклад цієї назви здійснюється через прийомі додавання лексеми «preparation»);
- *цех підготовки потягів – Trains Preparation Shop* (переклад здійснюється із заміною напрямку: розгортання зліва-праворуч в українській мові стає справа-ліворуч в англійській);
- *копровий цех – Scrap Preparation Shop* (переклад цієї назви здійснюється через прийомі додавання лексеми «preparation»);
- *цех ремонту металургійних печей – Metallurgical furnaces repair shop* (переклад здійснюється із заміною напрямку: розгортання зліва-праворуч в українській мові стає справа-ліворуч в англійській);

- *сортопрокатний цех – Section Rolling Shop* (прикметник «сортопрокатний» змінює спосіб словотворення, основоскладання, на дві лексеми в англійській мові);
- *прокатний цех – Rolling Shop*;
- *вальцетокарний цех – Roll Turning Shop* (прикметник «вальцетокарний», який утворився через основоскладання, змінюється на дві лексеми в англійській мові);
- *цех переробки металопродукції – Metal Product Processing Shop* (при перекладі назви здійснюється зміна основоскладання «металопродукція» на дві окремі лексеми в англійській мові; крім того, змінюється напрям розгортання перекладу).

Зазначимо, що і слово «цех» може інколи перекладатися не як «shop», а як «foundry». Останній варіант вживається для номінації цехів, що займаються ливарним виробництвом: *чавунно-ливарні цехи – Iron Foundries*.

Таким чином, при перекладі назв цехів металургійних підприємств, труднощі виникають лише в тих словосолученнях, які складаються зі трьох або чотирьох компонентів. У такому випадку їх переклад здійснюється на основі лівого розгортання, тобто справа-наліво.

Висновки та перспективи. Аналіз показав, що досліджувані сайти переважно релевантно перекладені англійською мовою. Деякі розбіжності в перекладі одних і тих же термінів пов'язані з тим, що металургійна галузь тільки розпочала стандартизацію термінів за міжнародними стандартами, особливо це стосується назв марок сталі. На наш погляд, найбільш релевантний переклад металургійних термінів показав сайт Азовсталі.

З-поміж основних способів перекладу металургійних термінів ми виокремили перекладі словниковим еквівалентом, дослівний переклад, граматичні трансформації додавання та опущення, комбінований переклад, транслітерацію. Найпоширенішим способом перекладу металургійних термінів є словниковий еквівалент.

Перспективним вважаємо окреме дослідження перекладу україномовних багатокомпонентних металургійних термінів англійською мовою.

Список літератури:

1. Бережна М. В., Лозовська К. О. Етапи перекладу термінів та професіоналізмів (на матеріалі текстів металургійної тематики). *Science and Education a New Dimension. Philology, VIII (72), Issue 241, 2020.* Р. 7.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. Вінниця, 2010. 232 с.
3. Гречина Л. Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури. *Вісник Житомирського державного університету.* 2011. № 57. С. 23–30.
4. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ, 2000. 218 с.

5. Карабан В. І. Переклад англomовної наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 576 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : навчальний посібник. Вінниця, 2001. 321 с.
7. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=4368&start=1 (дата звернення 12.03.2021).
8. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник. Київ, 2001. 290 с.
9. Межжеріна Г. В. Переклад українською мовою англійських авіаційних термінів з корінними лексемними морфемами. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2015. Вип. 31. С. 61–71.
10. Малевич Л. Д. Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. VIII. С. 35–38.
11. Тарасенко К. В., Михайліченко В. Р. Переклад текстів металургійної галузі: особливості та стратегії. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 2015. № 3–4. С. 42–48.
12. Тур О. М. Документознавча термінологія: проблеми уніфікації та стандартизації : монографія. Кременчук : ПП Щербатих, 2018. 301 с.
13. Циткіна Ф. О. Термінологія й переклад. Львів, 2003. 187 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Офіційний сайт заводу «Дніпроспецсталь». URL: <http://dss-ua.com/rus/company/quality/index/index.wbp>
2. Офіційний сайт заводу «Запоріжсталь». URL: <https://www.zaporizhstal.com/en/activities/production/auxiliary/>
3. Офіційний сайт заводу «Акселор Міттал Кривий Ріг». URL: <https://ukraine.arcelormittal.com/>
4. Офіційний сайт заводу «Азовсталь». URL: <https://azovstal.metinvestholding.com/>

Mosiyevych L. V. CHALLENGES OF TRANSLATING INTERNET SITES OF UKRAINIAN METALLURGICAL ENTERPRISES INTO ENGLISH

The objective of the paper is a comparative translation analysis of the Ukrainian and English versions of the Internet sites of metallurgical enterprises in Ukraine. It has been examined that the main content of these sites consists of metallurgical terms. They were divided into four lexico-thematic groups: names of products and processes, metallurgical equipment, names of shops, names of professions. The largest group is represented by the names of metallurgical professions and workshops. Grammatical transformations and literal translation are mainly used when translating names of professions and names of shops. Those names of shops, which consist of three or four components, cause challenges of translating. In this case, their translation is based on the left deployment, i.e. from right to left.

The analysis of the sites showed that the translation of some metallurgical terms into English is different, thus the problem of standardization and harmonization of metallurgical terms is relevant. Many terms adopted in Eurocodes do not always correspond to similar terms in the Ukrainian regulatory and technical documentation.

The ways of translation of complex terms have been also studied. Complex Ukrainian-language terms, consisting of two stems, are translated into English by three components due to the addition of a clarifying final element. Some terms in English translation are reproduced through abbreviations.

The main techniques of translating metallurgical terms into English were determined: dictionary equivalent, grammatical transformations, literal translation, translation through abbreviation, transcription. The analysis showed that the most relevant translation of metallurgical terms into English was made on the Azovstal plant website. We should note that metallurgical terms include many multicomponent terms that create some difficulties, but this issue will be examined in future paper.

Key words: *harmonization, lexical and thematic groups, metallurgical terms, standardization, translation techniques.*

Набока О. М.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

АДЕКВАТНІ СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР У ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Наукову розвідку присвячено дослідженню шляхів адекватного перекладу метафор в англійських та українських текстах політичного дискурсу. У роботі простежено стійку тенденцію до використання різних стилістичних засобів, зокрема і культурно маркованих метафоричних одиниць у текстах політичного дискурсу. Актуальність роботи зумовлена, по-перше, істотним інтересом до вивчення адекватних способів відтворення метафор у площині перекладознавчих студій, по-друге, значними розбіжностями у структурі англійської та української мов, що потребують детального висвітлення, по-третє, зростанням кількості різного типу метафоричних одиниць у текстах політичного дискурсу. Беручи це до уваги, виникає необхідність ґрунтовного опису способів перекладу метафор з української мови на англійську і навпаки. Крім того, врахування функційної природи метафори у політичному дискурсі, застосування відповідних механізмів під час перекладу метафор-неологізмів сприятиме, на наш погляд, появи нових влучних політичних метафор міжмовного та міжкультурного значення у мові перекладу. Метою презентованої розвідки є визначення адекватних способів відтворення метафор у промовах політичних лідерів України, аналітичних статей політичного спрямування та їх англійських перекладів. Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань: уточнити загальні способи перекладу метафор; простежити особливості функціонування метафор як засобів експресивності в текстах політичного дискурсу та описати адекватні способи відтворення їх культурної та аксіологічної маркованості під час перекладу.

Як показав аналіз ілюстративного матеріалу переклад метафор, що функціонують в англійських та українських текстах політичного дискурсу, детермінований ступенем засвоєння цих одиниць обома мовними системами, наявністю у тексті інформації, яка може пояснити їхнє значення, а також їх лексико-граматичними особливостями. У роботі також доведено, що рівень збереження стилістично маркованої форми при відтворенні метафоричних аксіологем залежить від ступеня засвоєння конкретної одиниці мовними системами та знаком оцінки. Найвищий рівень демонструє відтворення одиниць, що засвоєні обома мовними системами (75,3 %). При перекладі культурно специфічних метафоричних одиниць стилістичне маркування зберігається у 68,6% випадків. Стилiстичне маркування під час перекладу інноваційних або okazіональних метафор зберігається у 48,7 % випадків відповідно.

Ключові слова: метафора, метафоричні аксіологеми, політичний дискурс, способи перекладу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Поняття метафори та виявлення її онтологічної природи викликає палкі дискусії протягом всієї історії лінгвістичної науки [6; 7; 8]. Можна сміливо стверджувати, що саме метафоричне мислення спричинило розвиток як мови, так і культури в цілому [6].

Дослідженням метафори займалися найвидатніші мислителі людства, такі як Арістотель, Гегель, Е. Кассіпер, Х. Ортегі-і-Гассет, Руссо та багато інших. Сьогодні метафора привертає увагу представників різних наук, які по-різному визначають її сутність [6], функції, роль у комунікації [1; 9; 11; 12], а також способи відтворення під час

перекладу [4]. Актуальність роботи зумовлена, по-перше, істотним інтересом до вивчення адекватних способів відтворення метафор у площині перекладознавчих студій, по-друге, значними розбіжностями у структурі англійської та української мов, що потребують детального висвітлення, по-третє, зростанням кількості різного роду метафор в англійських текстах політичного дискурсу. Беручи це до уваги, виникає необхідність ґрунтовного опису способів перекладу метафор з української мови на англійську і навпаки. Крім того, врахування функційної природи метафори у політичному дискурсі, застосування відповідних механізмів під час перекладу метафор-нео-

логізмів сприятиме, на наш погляд, появі нових влучних політичних метафор міжмовного та міжкультурного значення у мові перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загально відомо, що вибір способу перекладу метафор залежить від різних факторів, передусім від стилістичної функції метафори у тексті [1; 9], преференцій автора [2], функціонального стилю тексту [5; 11; 12], а також від мети перекладу [10].

У царині перекладознавства виділяють декілька способів перекладу метафори. Такими можна вважати: дослівний (повний) переклад, що використовують для метафоричних одиниць у тому випадку, якщо у мові оригіналу та мові перекладу співпадають і правила сполучуваності лексичних одиниць, і традиції вираження емоційно-оцінної інформації; прийом додавання або опущення, що використовують у тих випадках, коли міра імпліцитності уподібнення у мові оригіналу та мові перекладу різниться (виникає потреба в експлікації імпліцитної інформації наданої в оригіналі (прийом додавання), або, навпаки, імплікація концепту словесно вираженого в оригіналі (прийом опущення). Заміну метафоричної одиниці мови оригіналу еквівалентною одиницею мови перекладу залучають у тих випадках, коли нема лексичного або асоціативного співвідношення між елементами метафори у мові оригіналу та мові перекладу але вони відображають один і той самий концепт. Традиційну відповідність частіше за все використовують стосовно метафор фольклорного, біблейського, античного походження. За таких обставин і у мові оригіналу, і в мові перекладу складаються однакові способи вираження метафоричного уподібнення.

Мета статті – визначити адекватні способи відтворення метафор у промовах політичних лідерів України, аналітичних статей політичного спрямування та їх англійських перекладів. Окреслена мета передбачає розв’язання таких завдань: уточнити загальні способи перекладу метафор; простежити особливості функціонування метафор як засобів експресивності в текстах політичного дискурсу та описати адекватні способи відтворення їх культурної та аксіологічної маркованості під час перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед ключових проблем перекладу метафор часто називають культурні відмінності, оскільки певні метафори викликають цілком інші асоціації в соціокультурі громади вихідної мови та мови перекладу. До прикладу, культурний зміст метафори *“the canaries in the global mine”* можна

потракувати так: американці почуваються як канарки в шахті, оскільки саме цих птахів раніше використовували в шахтах для виявлення отруйних газів. Працівники слідкували за їхньою поведінкою, і коли канарки раптово помирили, це було попередженням для шахтарів, що слід виходити з шахти якомога швидше. *“I wonder whether it’s only America’s destiny, exceptional as ever, to unravel in this way. Or maybe we’re just early adopters, the canaries in the global mine, and Canada and Denmark and Japan and China and all the rest will eventually follow us down our tunnel.”* – «Цікаво, чи це, як ніколи виняткова, доля Америки, розгубитись на цьому шляху. Або, можливо, ми просто ранні послідовники, «канарки» в світовій глобальній шахті, Канади та Данії, а також Японії та Китаю, і всі інші, врешті-решт, підуть за нами по нашому тунелю» (1).

Апробація концепції перекладу метафоричних одиниць, яка розроблена П. Ньюмарком [13], продемонструвала дотримання її основних положень під час перекладу метафор, які засвоєні обома мовними системами. Як показав аналіз ілюстративного матеріалу у його перекладацькому вимірі, відтворення культурно маркованих метафоричних одиниць неминуче позначене застосуванням експлікації та перекладу, що поєднує в собі відтворення власне стилістичного маркування із орієнтацією на реципієнта вторинного тексту. При цьому слід наголосити, що домінування цих способів не відповідає пропозиціям П. Ньюмарка, який вважав, що переклад таких одиниць повинен здійснюватись за допомогою словникових еквівалентів та заміни образу [13], а відтворення оказіональних або інноваційних метафор – дослівним перекладом. Здійснена наукова розвідка ще раз продемонструвала домінування саме експлікації під час перекладу досліджуваних одиниць.

З огляду на перекладацький аналіз ілюстративного матеріалу основним способом (59,1 %) відтворення метафоричних аксіологем, які засвоєні обома мовними системами, є прямий переклад (...*опозиціонери є, по суті, "беззубими"*... [Д 14.09.2006] / ... *oppositionists are toothless*... [D 19.09.2006]). Варто наголосити, що під час перекладу культурно неспецифічних фразеологічних аксіологем домінує використання еквівалента (47,8 %) (...*спалили за собою всі мости*... [Кучма 13.02.2001] / ... *burned the bridges behind them*... [Kuchma 13.02.2001]). При цьому переклад модифікованих культурно неспецифічних фразеологізмів здійснюється переважно за допомогою еквівалента (47,4 %) та дослівного пере-

кладу модифікуючих елементів (*Світло СOT в українському тунелі* [Д 8.07.2005] / *WTO Light at the End of Ukraine's Tunnel* [D 8.07.2005]).

Ключовим під час передачі культурно специфічних метафор є переклад, що поєднує відтворення стилістичного маркування із орієнтацією на фоніві знання реципієнта вторинного тексту (31,4 %). За таких умов відбувається збереження образу оригіналу (у даному випадку під час калькування приказки) та за необхідності надання додаткової інформації про стилістичний статус цієї метафоричної одиниці: *Якщо вони так будуть молитися, то лоба розіб'ють неминуче.* [Д 8.06.2005] / *Should they pray in this way, they are sure to crack their skulls (a Ukrainian saying – Ed.)*. [D 14.06.2005]. Наступний приклад демонструє розгортання у перекладі усіченого фразеологізму *Поки грім не гряне, мужик не перекреститься* та надання інформації про походження одиниці *like the peasant in the proverb*. *Наприклад: І по-друге, у нас працює принцип – поки грім не гряне, нічого не зроблять.* [Кучма 9.06.2004] / *Secondly, we still live like the peasant in the proverb, who 'does not cross himself so long as the thunder does not roar* [Kuchma 9.06.2004].

Професійним викликом для перекладача вважаємо відтворення українських аксіологем англійською мовою, які є інноваційними або okazionalnymi метафорами, що здійснюється переважно за допомогою експлікації (41,7 %). Так позиція опонентів вступу України до НАТО іронічно пародіюється у тексті газетної статті створенням okazionalnoї метафори *економіка України «ляже»*. *Про НАТО є дуже багато міфів – один із них, що після вступу до Альянсу військово-промисловий комплекс України «загнеться» й економіка України «ляже»*. [Д 9.02.2008] У перекладі використано одиницю з негативною конотацією *to fail* у прямому значенні, що дозволило перекладачеві достатньо чітко, на наш погляд, експлікувати значення цієї метафори: *One of them is that Ukraine's military-industrial complex will collapse and the economy will fail after our country joins the Alliance* [D 12.02.2008].

Переклад алюзивних аксіологем як різновиду політичних метафор детермінований, перш за все, наявністю фонівих знань у реципієнта тексту перекладу, відповідних атрибутів у тексті, зумовлених її лексико-граматичною природою [3; 5; 11].

Залежність перекладу від оцінки, носієм якої слугують досліджувані метафоричні одиниці, вдалося встановити і для політичних інтертекстів, оскільки цю групу одиниць використовують для

генерування позитивної чи негативної оцінки [5]. Решта інтертекстуальних одиниць залучають до політичної комунікації з метою критики суб'єктів політики, чи їхньої діяльності. Таким чином, політичні інтертексти, які є носіями негативної оцінки, перекладаються переважно прямим способом (51,2 %) (*"маленькі українці"* [Д 12.10.2006] / *"small Ukrainians"* [D 17.10.2006]). При цьому експлікація (51,0 %) є основним способом перекладу інтертекстуальних аксіологем зі знаком "+" (*маленький українець* [Д 21.10.2006] / *ordinary Ukrainians* [D 24.10.2006]). Варто зазначити, що прямий переклад частіш за все застосовують для відтворення широко відомих ідеологем, а також алюзії з атрибуцією. Цілком логічно, що маловідомі політичні алюзивні аксіологеми відтворено за допомогою експлікації.

Літературні алюзії зазвичай передають за допомогою перекладу, що поєднує відтворення стилістичного маркування із орієнтацією на реципієнта вторинного тексту (50,2 %). Він може бути представлений двома способами: перший полягає у прямому відтворенні алюзії за допомогою транскрипції або калькування та наданні додаткової інформації про походження одиниці, значення алюзії (*кім Леопольд* [Д 21.07.2006] / *Leopold the Cat (hero of a Soviet animated cartoon, who appealed for friendship – Ed.)* [D 25.07.2006]). Другий спосіб передбачає заміну образу (*Незважаючи на чотири вектори діяльності Президента, "лебідь, рак і щука" не заважатимуть вору рухатися вперед.* [Д 2.07.2005] / *Things are taking their normal course, even though various political forces are snarling and snapping at each other. Even with the president's highly controversial "four vectors" we're making progress.* [D 5.07.2005]).

Переклад політичних метафор також може бути позначений втратами інформації, які спричинені міжмовною та міжкультурною асиметрією і соціокультурним контекстом створення перекладів. При цьому, як показав аналіз ілюстративного матеріалу, найбільші втрати інформації несе конотативна семантика метафоричних та алюзивних одиниць. Під час перекладу інноваційних та okazionalnih метафор міжмовна та міжкультурна асиметрія спричиняє зникнення денотативної інформації та оцінного компонента (7,4 %; 5,9 %) і метафоричності загалом (42,2 %; 46,7 %). Зникнення денотативної інформації та оцінки спричинено вилученням одиниці у перекладі. Зникнення метафоричного переносу спричинено використанням експлікації та вилучення (*...куди не подивись, все тонко. А там, де тонко – там*

і рветься. [Янукович 7.06.2007] / ...where've you look there is *instability*. [Yanukovych 27.06.2007]).

Переклад алюзивних аксіологем також супроводжується втратами інформації, що зумовлено міжмовною та міжкультурною асиметрією. Зникнення денотативної інформації та зміна оцінного знаку відбувається під час вилучення одиниць (з національної енциклопедії – 5,5 % та універсальної – 7,6 %). Експлікація та вилучення спричиняють зникнення метафоричності при перекладі алюзій (з національної енциклопедії в 29,4 % випадків та з універсальної енциклопедії – в 15,3 %): (*Тонка кадрова лінія* [Д 24.06.2006] / *An elaborate staffing policy* [D 27.06.2006]).

Також варто зазначити, що під час перекладу політичного тексту має зберігатися структура мовної оцінки: суб'єкт, об'єкт, підстава та характер оцінки. Відтворення метафоричних одиниць, що є носіями оцінки, позначено зміною вираження певних компонентів структури мовної оцінки. Так непрямі способи вираження об'єкта та оцінного предиката замінюються прямими при експлікації метафоричної аксіологеми: (... *бюджетне питання в СП винесли за дужки...* [Д 19.07. 2008] / ... *the Presidential Secretariat ignored the budget question...* [D 22.07.2008]). Нівелювання характеру оцінки під час експлікації повинно бути компенсоване у близькому контексті: ("*...Ти ж мене підманула*". *Отже, як поді-*

лили 30,4 млрд гривень додаткових доходів між "ідцями"? [ДТ 12.07.–18.07.2008]). У перекладі експліковано об'єкт оцінювання *new amendments to the 2008 state budget*. Негативна оцінка процесу виражена у контексті одиницями *hard to distribute, hungry "mouths"*: (*About new amendments to the 2008 state budget. It was quite hard to distribute an additional UAH 30.4 billion between hungry "mouths"*. [ZN 12.07.–18.07.2008]).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переклад метафор, що функціонують в англійських та українських текстах політичного дискурсу, детермінований ступенем засвоєння цих одиниць обома мовними системами, наявністю у тексті інформації, яка може пояснити їхнє значення, а також їх лексико-граматичними особливостями. Доведено, що рівень збереження стилістично маркованої форми при відтворенні метафоричних аксіологем залежить від ступеня засвоєння конкретної одиниці мовними системами та знаком оцінки. Найвищий рівень демонструє відтворення одиниць, що засвоєні обома мовними системами (75,3 %). При перекладі культурно специфічних метафоричних одиниць стилістичне маркування зберігається у 68,6 % випадків. Стилiстичне маркування під час перекладу інноваційних або оказіональних метафор зберігається у 48,7 % випадків відповідно.

Список літератури:

1. Андерсон Р. Д. Каузальная сила политической метафоры / Р. Д. Андерсон. Е.2006.
2. Белт Т. Газетные метафоры и политическое убеждение: экспериментальное исследование // Политическая лингвистика. 2007. Вып. 3 (23). С. 10–19.
3. Будаев Э. В. Современная политическая лингвистика / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. Екатеринбург, 2009. 230 с.
4. Вербя Г. Г. Стійкі порівняння та метафори як стереотипи світосприйняття (українсько-іспанські паралелі) // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» 2003. С. 65–70.
5. Загнітко А. Сучасний політичний газетний дискурс: риторика і синтаксиси // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 16. Донецьк : Східний видавничий дім. 2007. С. 5–19.
6. Лакофф Д., Джонсон М. Метафори, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. М. : Едиториал УРСС. 2004. 256 с.
7. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. М. : Наука. 1988.
8. Уфимцев Р. Искусство метафоры / Роман Уфимцев. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://metaphor.narod.ru/review/eco.htm>
9. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року : автореф. дис. канд. філол. наук. Київ. 2005. 19 с.
10. Babelyuk O. Culture strategy in translating postmodern literary text // Scientific Journal of Polonia University. 22 (3), 2017. P. 23–26. <https://nuife.org/index.php/pnap/article/view/268/24>
11. Bayley P. Live Oratory in the Television Age: The Language of Formal Speeches // G. Ragazzini, D. R. V. P. Miller eds. Campaign Language: Language, Image, Myth in the U. S. Presidential Elections 1984. Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna. 1985. P. 77–174.
12. Keen S. Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination. New York. 1988.
13. Newmark P. Approaches to Translation. New-York : Prentice Hall. 1988.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Clinton H. R. Remarks on Building Sustainable Partnerships in Africa: [Електронний ресурс]. 2012. Режим доступу: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/08/195944.htm>
2. Presidentials' Documents Archive Collection. The American Presidency Project, 2015. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/presidential-documentsarchive-guidebook/documents-related-topresidentialelections/2016/report/200301/all/63>

**Naboka O. M. ADEQUATE WAYS OF METAPHORS RENDERING
IN TEXTS OF POLITICAL DISCOURSE**

The article is focused on the adequate ways of metaphor rendering in English and Ukrainian texts of modern political discourse. It also describes a steady tendency towards using different stylistic means and metaphoric units as well in English and Ukrainian texts of political discourse. The actuality of the research is caused by the fact that firstly, there is a considerable interest to the establishment of adequate ways of metaphors rendering in the frame of translation studies, secondly, there is definite difference in the structure of the English and Ukrainian languages, that needs detailed investigation, thirdly, by an increasing amount of different kinds of metaphors in English and Ukrainian texts of political discourse. Keeping the latter in mind, there is a necessity of a considerable description of ways of metaphor translation from Ukrainian into English and vice versa. Besides, taking into account the functional nature of metaphors in political discourse, applying definite translation mechanisms and strategies while rendering fresh metaphor, definitely will help new exact metaphors of cross cultural value appear in the target language.

The purpose of the study is to highlight the main ways of metaphor translation in political speeches of Ukrainian political leaders, analytical articles on different political topics and their English translations. To achieve this goal one should fulfill the following tasks: to highlight the key methods of metaphors translation; to trace peculiarities of metaphors functioning as an expressive means in texts of political discourse and describe adequate ways of rendering its cultural and axiological colouring. The research also shows that metaphor translation functioning in English and Ukrainian texts of political discourse is determined by the level of mastering of these units by the language system of two languages, by the information which can explain their meaning, and also by their lexical and grammatical peculiarities. It is also proved that the level of stylistically coloured form, while rendering metaphoric axiological units, depends on the level of its mastering and the axiological mark by both language systems.

Key words: *metaphor; metaphoric axiological units, political discourse, ways of rendering.*

Рябчук О. В.

Поліський національний університет

Шмідт Д. П.

Поліський національний університет

ВЛАСНІ НАЗВИ ЯК ЛЕКСИЧНИЙ МАРКЕР СТРАТЕГІЙ ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ

Термін "стратегія перекладу" не отримав однозначного визначення в науці про переклад. Дослідники розуміють під стратегією або метод виконання перекладу, або план дії, або завдання, які ставить перед собою перекладач під час здійснення перекладу. У статті розглядається питання стосовно необхідності збереження під час перекладу власних назв культурних цінностей оригіналу або адаптування тексту перекладу до цінностей приймаючої культури. Стаття присвячена огляду та дослідженню двох культурно-орієнтованих стратегій перекладу – доместикації та форенізації. Також в даній статті представлено аналіз сучасних тенденцій під час перекладу власних назв в кінофільмах з використанням таких стратегій перекладу, як доместикація та форенізація. Стратегія «форенізації» у процесі перекладу власних назв реалізується за допомогою різних перекладацьких прийомів, в основі яких лежить збереження назви. На відміну від форенізації, стратегія «доместикації» полягає у збереженні в тексті перекладу конотацій та культурних алузій та адаптації культурної реальності до контексту приймаючої культури. Прийняттю рішення про вибір прийому перекладу передують два процеси: уважне читання та інтерпретація вихідного тексту. У статті описані прийоми перекладу, які орієнтовані на нормативні вимоги приймаючої культури. Стратегія перекладача визначається когнітивним аналізом тексту. Процес сприйняття твору відбувається у вигляді ланцюжка з великої кількості операцій декодування окремих компонентів тексту. Переклад власних назв, що у художньому тексті виконують функцію алузії на культурну реальність, вимагає інших прийомів, ніж у разі виконання ними тільки номінативної функції. Використання традиційних для перекладу власних назв прийомів транскрипції та транслітерації ефективно під час перекладу власних назв у функції алузій, тільки якщо останні добре відомі поза національно-культурним контекстом. Збереження власної назви у варіанті перекладу передає алузію на відомі ситуації в певних країнах, в такому випадку вербалізація найменування реальності супроводжується фізичним чином цієї реальності.

Ключові слова: стратегія перекладу, форенізація, доместикація, власні назви, переклад, перекладацькі прийоми.

Постановка проблеми. Переклад власних назв заслуговує на особливу увагу зважаючи на певні труднощі, оскільки нині розвиток міжнародних відносин набирає обертів, і як наслідок, в словниковому складі української мови з'являються нові назви та імена. В даній статті представлено дослідження проблем, з якими мають справу фахівці, та аналіз сучасних тенденцій під час перекладу власних назв в кінофільмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим, хто дослідив та ввів такі терміни як форенізація та доместикація в теорію перекладу був Лоуренс Венуті. Він розглядає питання, наскільки переклад є інструментом асиміляції та розчинення тексту в мові та культурі, яка є приймаючою, та наскільки повідомляє про очуження

тексту. Також великий вклад в розвиток даних стратегій зробив Фрідріх Шлейєрмахер. У лекції «Про різні методи перекладу» (нім. Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens), яка була прочитана 24 червня 1813 на засіданні Королівської академії наук у Берліні, він протиставляє два типи перекладу. Він наголошував, що слідувати можна тільки одній зі стратегій, всіяко уникаючи їх змішування, інакше результат може виявитися плачевним: письменник і читач можуть взагалі не порозумітися [12, с. 220]. Серед вітчизняних науковців, які займалися вивченням даних стратегій можна виділити І. А. Самохіна, С. Снігур, Л. В. Андрейко, В. Подміногіна, А. Якимчука.

Постановка завдання. Мета статті – виявити закономірності застосування стратегій домести-

кації та форе́нізації під час перекладу власних назв з англійської на українську мову.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретація вектора діяльності перекладача переформується з ідеями німецького вченого Ф. Шлейермахера про дві тенденції: «привести автора до читача», тобто зробити його максимально зрозумілим для реципієнта, знявши всі мовні та смислові труднощі, або «привести читача до автора» [11, с. 19–20], тобто максимально зберегти авторську оригінальність на рівні мови, стилю, змісту та змусити читача сприймати текст оригіналу у його вихідній формі.

Щодо культурних реалій перекладачі дотримуються двох основних стратегій перекладу: збереження «чужого» елемента в тексті перекладу, порушуючи норми приймаючої культури та мови [6] («форе́нізація») або мінімізація «чужого» у тексті перекладу, що зводиться до опущення чи заміщення «чужих» елементів у тексті перекладу («доместикація») (у термінології Лоуренса Венуті) [10]. Кожна зі стратегій реалізується на практиці у вигляді певних перекладацьких прийомів.

Стратегія «форе́нізації» у процесі перекладу власних назв (включаючи ті, які виконують у тексті функцію культурної алюзії) реалізується за допомогою різних перекладацьких прийомів, в основі яких лежить збереження назви: 1) перенесення його в оригінальній іншомовній формі (екзотизм) до тексту перекладу; 2) передача форми назви (транслітерація/транскрипція) [3, с. 29] 3) збереження власної назви з певним супроводом (лексичним розширенням) або 4) з «детальним поясненням, наприклад, у вигляді виноски»; 5) заміна вихідної назви іншою назвою мовою оригіналу [4, с. 79].

Прийом збереження форми вихідної власної назви в тексті перекладу ефективний в випадках, коли назване явище добре відоме і за межами національної культури оригіналу тексту. У сцені розмови зі своєю сестрою перед її вінчанням головна героїня говорить про своє вбрання: – *I look like an over-the-hill Barbie doll.* (1. Я виглядаю, як Барбі на пенсії. 2. Я схожа в ньому на ляльку Барбі). В обох варіантах перекладу використано прийом транслітерації.

Стратегія «доместикації» полягає у збереженні в тексті перекладу конотацій та культурних алюзій та адаптації культурної реалії до контексту приймаючої культури. Для досягнення цих прагматичних цілей перекладачі застосовують «культурну трансплантацію». Прийом «заміни назв мовою оригіналу назвами мови перекладу, які є буквральними еквівалентами перших, але мають схожі культурні конотації» [3, с. 29]

та прийом опущення власної назви з наступною передачею смислових компонентів іншими засобами [4, с. 79].

Власні назви, що позначають культурні реалії, знаходять значні конотації і імпліцитні сенси, які мають викликати у реципієнта певні когнітивні асоціації та психоемоційні реакції. Складна внутрішня структура одиниці перекладу вимагає дуже продуманого перекладацького рішення щодо прийомів її передачі. В іншому випадку в процесі сприйняття твору, як ланцюжок великої кількості операцій декодування окремих компонентів тексту, виникає обрив, а у свідомості реципієнта – лакуна. Така ситуація може виникнути у разі показу художнього фільму іншомовним аудиторіям, мало знайомим із «культурним контекстом», у межах якого він створювався. І переклад часто безсилий, тому що у форматі кіно малоймовірно експлікувати когнітивні елементи основи іншомовного суспільства – неможливо дати перекладацький коментар або виноску з поясненням як у друкованому творі.

Стратегія збереження найменувань національних культурних реалій у кіно найчастіше реалізується за допомогою транслітерування або транскрибування власних назв. Проте щодо реалій національної культури, які маловідомі чи невідомі зовсім представникам інших культур, цей прийом є малоефективним. Так, у одному із фільмів згадується вигаданий персонаж американських телепрограм, а згодом і відеоігор та прототип іграшок [1]: – *What's wrong with him, other than that he looks like Gumpy? – Gumpy, not Gumpy.* (1. Правда, він схожий на Гампі. 2. – А що? Нормальний хлопець, крім того, що скидається на Гампі...). У даному випадку транслітерування є недостатньою дією перекладача, оскільки не розкриває реципієнту перекладу додаткового знання культурної реалії, необхідного зі зняттям когнітивного дискомфорту. Це стан глядача, коли в процесі перегляду фільму у нього виникають питання, на які він не отримує відповіді. Видається доцільним застосувати перекладацький прийом лексичного розширення, щоб сформувані у реципієнта необхідне і достатнє уявлення про «чужу» культурну реалію, щоб зрозуміти алюзію хоч частково. Так, навіть мінімальне визначення: «Правда, він схожий на цього *мультяшного* Гампі» чи «...Гампі із *серіалу*» – допомогло б реципієнту експлікувати приховану авторську іронію щодо зовнішності персонажа фільму.

Під час транскрипції та транслітерації власної назви в перекладі ставка робиться на те, що реци-

п'єнти мають необхідні фонові знання і зможуть зрозуміти, який саме предмет стоїть за найменуванням. У перекладача немає об'єктивних параметрів для визначення цього чинника. Суб'єктивний параметр – власна інтуїція чи фонові знання – навряд чи у всіх випадках може бути достатньою підставою для вибору прийому перекладу.

У наступному прикладі в обох варіантах перекладу зберігається власна назва як найменування певної реалії: «*Why didn't you use the Limoges?*» (1. А чому ти не взяла **Лімож**, люба? У нас же гості. 2. – А чому ти не використовуєш **Лімож**, люба? Адже у нас гості). Відеоряд фільму є контекстом і у багатьох випадках допомагає розкрити зміст вербальних висловлювань. Дані висловлювання вбудовані в контекст певної мовної ситуації – розмова за обіднім столом, – з чого глядачеві повинно бути зрозуміло, що реалія «Лімож» пов'язана з процедурою званого обіду та прийому гостей. Проте з яким саме предметом співвідноситься власна назва в даній комунікативній ситуації, залишається не ясним, і навіть відеоряд не сприяє його ідентифікації. У подібних випадках, щоб уникнути можливого нерозуміння з боку реципієнтів, краще застосовувати прийом розширення або уточнення.

Власне ім'я the Limoges в англійській мові з'явилося як запозичення з французької та в результаті метонімічного перенесення стало функціонувати як найменування предметів, що виробляються в місті Лімож: вироби з емалі та фініфті, фарфор, кераміка, художні вироби з металу [8]. У даному конкретному прикладі мовна ситуація, у якій вжито власна назва, допомагає визначити, яку саме реалію було їм названо: запрошення гостя на обід та сервірований стіл, отже, йдеться про посуд. Таким чином, відбирається повноцінний еквівалент для англійського найменування the Limoges – Ліможський фарфор. З погляду визначення перекладацької трансформації даний варіант перекладу, з одного боку, є лексичним розширенням, так як у перекладі додається лексична одиниця «фарфор», що експлікує денотат. З іншого боку, власна назва «the Limoges» є найменуванням для цілого ряду денотатів, тому варіант перекладу «Ліможський фарфор» є одночасно прийомом конкретизації.

В офіційних варіантах перекладу розглянутих вище прикладів спостерігається стратегія збереження найменування та реалії у тексті перекладу у незміненому вигляді. Згідно з теорією норм Гідена Турі, загальна орієнтація перекладу на текст оригіналу або вимоги до тексту перекладу визнача-

ється початковою нормою перекладу (initialnorm). Якщо перекладач керується переважно нормативними вимогами культури оригінального тексту, то переклад загалом вважається адекватним [9, с. 56]. Таким чином, офіційні варіанти перекладів є адекватними за визначенням. Справді, збереження найменування обумовлено його культурною знаковістю тобто власні назви, які є «розмовними» для носіїв вихідної культури. Отже, разом із найменуваннями у переклад перекочують смислові імплікації та культурні конотації.

Однак питання полягає в тому, чи зберігаються ці компоненти загальної смислової структури конкретного найменування в тексті перекладу як «розмовні». Безумовно, вони продовжують бути присутніми в імплікації еквівалентів, перекладених прийомами транслітерації або транскрипції, але якщо реципієнти (Глядачі) не можуть їх усвідомити, то переклад залишається «німим» у тих місцях, де вжито найменування реалій. У випадках перекладу національних або мало відомих реалій необхідно використовувати перекладацькі прийоми, які є формами адаптації реалії до культури перекладу. За такого підходу переклад визначається як орієнтований на нормативні вимоги приймаючої культури.

У наступному прикладі порівнюються різні підходи до перекладу найменування культурної реалії. Сцена розмови нареченої з матір'ю з приводу її вбрання: – *What the hell are you wearing?* (Боже мій, у що це ти вирядилася?) – *It's an imitation Scaasi.* (1. Це майже **Скаасі**. 2. Це всього лише імітація **горжетки**.) У першому варіанті перекладу використовується традиційний прийом транслітерації, і перекладний еквівалент мало що говорить реципієнту. Збереження власної назви в першому варіанті перекладу передає алюзію на відому в американській культурі ситуацію на людину. В даному випадку вербалізація найменування реалії супроводжується візуальним чином цієї реалії – наряду матері (темно-синя оксамитова сукня), яка нагадує носіям і знавцям американської культури певний факт культурного життя країни: «*In 1989, he designed the blue velvet inaugural gown for Barbara Bush when her husband George Bush became US President*» [7].

Прийняття рішення про вибір прийому перекладу передують два процеси: уважне читання (close reading) [2, с. 81] та інтерпретація вихідного тексту (interpretation of the source text). Необхідним та важливим етапом аналізу тексту є розгляд одиниць на лінгвостилістичному рівні. В даному прикладі власна назва являє собою результат

метонімічного перенесення імені модельєра на створений їм наряд. Процес інтерпретації художнього тексту полягає в експлікації глибинних смислів і тому є, по суті, когнітивним аналізом. Надалі результати когнітивного аналізу тексту визначають стратегії перекладача. Очевидно, у другому варіанті перекладач керувався тим, що власна назва Скаасі є вузьконаціональним, і не буде розпізнане сприймаючою публікою як алюзія: "Арнольд Скаасі – відомий американський кутюр'є..." [7]. Перекладач обрав стратегію адаптації реалії у вигляді заміни малоінформативного найменування функціональним аналогом, який має асоціації у вихідній культурі.

Подібна ситуація розглядається й у наступному прикладі. Героїня фільму порівнює себе із відомою американською актрисою, чиє ім'я навряд чи знайоме сучасному українському глядачеві. Shirley Temple Black is an American film and television actress, singer, dancer [5]: – *You'd look good with a perm. – Like Shirley Temple on crack.* (1. У тебе чудова зачіска. Завивка тобі йде. Чому ти не зробиш перманент? – Я вийшла, як **Ширлі Темпл** у ролі наркоманки. 2. – Але з кучерями краще. Зроби хімію. – Я пробувала – **ходила як вівця**, мало не забекала). У першому варіанті перекладу власна назва транслітерується. У другому варіанті власна назва опускається. До прийомів перекладу культурно-значимих слів відносять опущення відповідної одиниці вихідного тексту у разі, якщо її переклад не впливає на зміст та сенс.

У цьому прикладі власну назву вжито, щоб підкреслити одну рису зовнішності головної героїні – її кучері, які були характерною рисою Ширлі Темпл, коли дівчинка грала дитячі ролі. Таким чином, алюзія на реального представника національної культури має когнітивний зміст та додаткові конотації. Алюзія на «кіношній» дитячий образ імпліцитно виражає внутрішній стан дорослої освіченої жінки – невдоволення тим, що з неї роблять «ляльку Барбі», «кучеряве янголятко» – образ, який не відповідає її змісту. Збереження власної назви у першому варіанті перекладу для реципієнтів, які не знають культурні імплікації, втрачає сенс. У другому варіанті власна назва замінюється виразом «ходила як

вівця», яка виконує ту ж функцію: передає негативне ставлення людини до своєї зовнішності – і на тому ж рівні емоційної експресивності. Крім того саме це порівняння дуже вдало актуалізує ключовий змістовний компонент власного імені – атрибут зовнішності «кучеряве волосся». Таким чином, запропонований варіант є вдалою контекстуальною заміною.

Висновки. Отже, проблемам перекладу власних назв теоретичного перекладу приділено багато уваги, проте у сфері практики постійно виникають питання. Переклад власних назв, що у художньому тексті виконують функцію алюзії на культурну реалію, вимагає інших прийомів, ніж у разі виконання ними тільки номінативної функції. Використання традиційних для перекладу власних назв прийомів транскрипції та транслітерації ефективно під час перекладу власних назв у функції алюзій, тільки якщо останні добре відомі поза національно-культурним контекстом. У більшості випадків алюзії у вигляді власних назв актуальні лише в контексті «своєї» культури. Вони ніби не призначені для перекладу спочатку, тому цей процес повинен передуватися вирішенням питання про релевантність подібних алюзій для культури та тексту перекладу фільму. Така постановка питання зовсім не передбачає направити перекладача легким шляхом опущення алюзій та власних назв, оскільки крім культурних конотацій, вони несуть у собі елементи смислового змісту тексту і виконують певні художні функції.

Переклад алюзій та власних назв у кіно ускладнюється неможливістю використовувати традиційні в цих випадках прийоми виноски та коментарів, за допомогою яких створюється категорія інтертекстуальності [12, с. 223] у тексті перекладу. Найбільш ефективними виявляються прийоми лексичного розширення та заміщення власної назви функціональним чи контекстуальним аналогом. Таким чином, у процесі перекладу фільму як художнього тексту категорія інтертекстуальності значною мірою втрачається, тому що значущими є алюзії лише на ті культурні явища, які вийшли за рамки національного культурного контексту і набули статусу універсальних культурно-значимих одиниць.

Список літератури:

1. Gumby. Wikipedia. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Gumby>
2. Hermans T. Literary Translation. *A Companion to Translation Studies*: Multilingual Matters Ltd. Clevedon, 2007. P. 77–91.
3. Hervey S., Higgins I. Thinking translation: A course in translation method: French–English. London. New York : Routledge. 1992. 272 p.

4. Leppihalme R. Culture bumps: an empirical approach to the translation of allusions. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 240 p.
5. Shirley Temple. Wikipedia. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Shirley_Temple
6. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of translation studies. Manchester: StJerome. 1997. 252 p.
7. The Fashion Model Directory. URL: <http://www.fashionmodeldirectory.com/designers/arnold-scaasi/>
8. The Limoges. Britannica. URL: <http://www.britannica.com/search?query=the+Limoges>
9. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation. URL: <http://huitoto.udea.edu.co/TeoriaTraduccion/repo/SearchOfATheory.html>
10. Venuti L. In: M. Baker, G. Saldanna (eds.), Routledge encyclopedia of translation studies. London: Routledge. 2008. 240–244 p.
11. Venuti L. The Translator's Invisibility. A History of Translation New York: Routledge. 2018. 344 p.
12. Рябчук О. В., Разумна К. А., Сіваєва О. С. Перекладацькі стратегії як засоби маніпуляції свідомістю. *Закарпатські філологічні студії*. Видавничий дім «Гельветика». Одеса, 2021. № 18. С. 220–224.

Riabchuk O. V., Shmidt D. P. PROPER NAMES AS LEXICAL MARKERS OF DOMESTICATION AND FOREIGNIZATION STRATEGIES

The term "translation strategy" has not been unambiguously defined in translation science. Researchers understand strategy as either a method of translation, an action plan or tasks that the translator sets during the translation. The article considers the question of the need to preserve the original cultural values of the original or to adapt the text of the translation to the values of the host culture. The article is devoted to the review and research of two culturally oriented translation strategies – domestication and foreignization. This article also presents an analysis of current trends in the translation of proper names in movies using translation strategies such as domestication and foreignization. The foreignization strategy in the process of translating proper names is implemented through various translation techniques, which are based on the preservation of the name. Unlike foreignization, the domestication strategy is aimed to preserve in the text the translation of connotations and cultural allusions and the adaptation of cultural reality to the context of the host culture. The decision to choose the method of translation is preceded by two processes: close reading and interpretation of the source text. The article describes translation strategies that focus on the regulatory requirements of the host culture. The translator's strategy is determined by cognitive analysis of the text. The process of perception of a text occurs in the form of a chain of a large number of decoding operations for individual text components. The translation of proper names, which are used in allusions in a literary text, requires other methods, except in the case of performing only nominal functions. The use of traditional methods of transcription and transliteration for the translation of proper names is effective when translating proper names in the function of allusions, only if they are known outside the national and cultural context. Keeping the proper name in the translation option gives an allusion to the known situation in certain countries, in which case the verbalization of the name of the reality is accompanied by the physical image of this reality.

Key words: translation strategy, foreignization, domestication, proper names, translation, translation techniques.

Ченурна З. В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ У НІМЕЦЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті йдеться про поняття «модальність» загалом та про модальну характеристику німецької публіцистики на прикладі публікації у німецькому популярному часописі «Cosmopolitan». Розглядаючи характеристику модальності за В. Кириловим у логіці і маючи певні уявлення про таку модальність, авторка переходить до поняття модальності в рамках мовознавчої науки, зупиняючись при цьому на епістемічній, деонтичній, алетичній модальності, що виступає підґрунтям для подальших її досліджень. У статті запропоновано визначення модальності за В. Ярцевою, де модальність – це функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності. Вона є мовною універсалиєю та належить до основних категорій природної мови. Термін модальності використовується для позначення широкого кола явищ, які є неоднорідними за смисловим об'ємом, граматичними властивостями та ступенем оформлення на різних рівнях мовної структури. Аналіз модальної характеристики публіцистичного тексту, в якому вона виражена особливо яскраво, наочно демонструє принципи когнітивних викривлень та інтерпретації єдиної реальності, які базуються на особливостях сприйняття людиною світу та орієнтацію на реципієнта поданої інформації. І саме маркери модальності дають нам змогу зробити висновок щодо рівня суб'єктивності того чи іншого судження. Авторка підкреслює, що смисловою основою суб'єктивної модальності формує поняття оцінки в широкому значенні, охоплюючи не лише логічну (інтелектуальну, раціональну) кваліфікацію повідомлення, а й різні види емоційної (ірраціональної) реакції. У статті робиться висновок, що об'єктивна модальність, яка відображає фактичні категорії дійсності, закладена в кожне висловлювання. Вона є невід'ємним компонентом речення, незалежно від його змістового наповнення.

Ключові слова: публіцистичний текст, модальна характеристика, судження, епістемічна, деонтична, алетична модальність.

Постановка проблеми. Модальність є комплексним поняттям, що виступає важливою категорією багатьох наукових галузей, серед яких фігурують філософія, логіка та лінгвістика. Це пояснює багатозначність модальності як терміна та вказує на її широке варіативне тлумачення, яке залежить від підходу до вивчення питання та аспектів, які висвітлює та чи інша наука. Модальність – характеристика судження в залежності від ступеню встановленої ним достовірності, тобто від того, чи в ньому стверджується вірогідність, дійсність або необхідність чого-небудь. Це одна з найважливіших властивостей судження, адже вона виражає ступінь значущості тієї чи іншої ознаки певного предмета.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одне з найширших тлумачень модальності, на нашу думку, існує у логіці. Отже, буде доцільно детально розглянути основні поняття модальної логіки для більш чіткого розуміння модальності

у лінгвістиці, адже цим поняттям займалося багато науковців серед яких поміж інших зустрічаємо праці В. Виноградова, Н. Черняк, С. Халин, Т. Гусакової, Л. Суворової, В. Кириллов, В. Ярцевої, Л. Мельникової.

Метою нашої публікації є:

- з'ясування трактування поняття «модальність» стосовно німецького речення загалом;
- проаналізувати можливості вираження модальності на прикладі статті журналу «Cosmopolitan».

Виклад основного матеріалу. Відмінності між судженнями за модальністю встановлюються не суб'єктивним бажанням, а тим, наскільки ґрунтовні та реалістичні способи встановлення та пояснення реальності [1, 2013, с. 388–393].

Модальність – це пов'язана з кожним судженням явно або неявно виражена додаткова інформація щодо умов істинності, ступеню обґрунтованості, відповідності судження певним нормам та цінностям реальності [2, с. 184–192].

Модальність – це явно чи неявно виражена в судженні додаткова інформація щодо ступеня його обґрунтованості, логічного чи фактичного статусу, регулятивних, оціночних та інших його характеристик. Модальні характеристики судження зазвичай виражаються парними категоріями: *необхідність – випадковість, обов'язок – заборона, доведено – спростовано*. Одна з таких характеристик вважається сильною, а інша визначається через заперечення першою і виступає слабкою. Сильна характеристика може бути позитивною або заперечною.

Розглянемо класифікацію В. Кирилова, який виділяє три основні види модальності у логіці: епістемічну, деонтичну та алетичну.

Епістемічна модальність – це виражена в судженні інформація щодо підстав її прийняття та ступені її обґрунтованості.

Деонтична модальність – це характеристика суджень щодо вчинків людей з точки зору їх відповідності нормам моралі чи права, традиціям, кодексам поведінки [2, с. 184–192].

Алетична модальність – це виражена в судженнях з точки зору необхідності – випадковості або можливості – неможливості інформація щодо логічної або фактичної детермінованості (обумовленості) судження. На думку В. Кирилова існує два підтипи алетичної модальності: *необхідність – випадковість* або *можливість – неможливість*.

С. Халин, Т. Гусакова та Л. Суворова виділяють ще і четвертий вид модальності, який має особливу цінність для подальшої роботи. Аксиологічна модальність – це характеристика судження з точки зору відношення тої чи іншої людини до його змісту. В основі такого відношення лежить шкала особистісних оцінок людиною дійсності. Це відношення може бути виражене такими характеристиками: *добре, погано, подобається, байдуже*. Якщо аксіологічна модальність суджень співпадає у декількох або навіть багатьох людей, вона може поширитись та набути відповідну деонтичну модальність, яка виражається в нормах моралі чи права. Виникають досить часті протиріччя між аксіологічною та іншими видами модальностей, які були висвітлені вище, що варто враховувати при оцінці суджень.

Аби витлумачити модальність з точки зору лінгвістики, звернемося до кількох авторитетних джерел.

В. Ярцева у великому енциклопедичному словнику пропонує наступне визначення. *Модальність* – це функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення

висловлювання до дійсності. Вона є мовною універсалією та належить до основних категорій природної мови. Термін *модальності* використовується для позначення широкого кола явищ, які є неоднорідними за смисловим об'ємом, граматичними властивостями та ступенем оформленості на різних рівнях мовної структури. До сфери модальності відносять:

- протиставлення висловлювань за характером їх комунікативної мети (*ствердження – питання – спонукання*);
- протиставлення за ознакою *ствердження – заперечення*;
- градації в діапазоні *реальність – ірреальність*; (*реальність – гіпотетичність – ірреальність*);
- різний *ступінь впевненості* мовця в достовірності думки щодо дійсності;
- різні видозміни зв'язків між підметом та присудком, які виражаються лексичними засобами (*«хоче», «може», «повинен», «потрібно»*) [3, с. 174].

В. Виноградов тлумачить модальність таким чином: зважаючи на те, що речення, відображаючи дійсність в її практичній суспільній свідомості, виражає віднесеність (відношення) змісту мовлення до дійсності, то з реченням та різноманіттям його типів тісно пов'язана категорія модальності. Кожен цілісний вираз думки, почуття, спонукання, відображаючи дійсність в тій чи іншій формі висловлення, наділяється однією з існуючих у певній системі мови інтонаційною схемою речення та виражає одне з тих синтаксичних значень, які разом формують категорію *модальності* [4, с. 3–4]. І. Гальперін зауважує, що *модальність* в тій чи іншій мірі притаманна кожному висловленню. Оскільки відношення мовця до дійсності може бути виражене різними засобами – формально граматичними, лексичними, фразеологічними, синтаксичними, інтонаційними, композиційними, стилістичними – модальність виявляється категорією, яка притаманна мові в дії, тобто мовленні, а тому виступає самою суттю комунікативного процесу [5, с. 23]. Варто розрізняти два види модальності, які протиставляються одна одній: об'єктивну та суб'єктивну модальності.

Об'єктивна модальність – це обов'язкова ознака будь-якого висловлення, одна з категорій, яка формує предикативну одиницю – речення. Вона виражає відношення повідомлення до дійсності в плані реальності (здійсненості) та ірреальності (нездійсненості) [3, с. 168].

Суб'єктивна модальність – це відношення мовця до повідомлення. На відміну від об'єктивної модальності, вона є факультативною ознакою висловлення.

Заглиблюючись у тему модальності, варто виділити її три основні групи з точки зору лінгвістики, за допомогою яких виражається загальний оціночний спектр думки, що втілюється в висловленні. Отже, повертаючись до попередніх обґрунтувань, пропонуємо наступну диференціацію модальності: епістемічна, деонтична, алетична.

Епістемічна модальність – це категорія, яка описує думку мовця по відношенню до *пропозиції*, виражає знання мовця про інформацію, яка повідомляється у висловленні, та його відношення до неї з точки зору її достовірності. Якщо тлумачити поняття епістемічної модальності більш вузько, то це оцінка вірогідності того, що певна можлива ситуація відбулась, відбувається або буде відбуватися [6]. Мовець може знати про існування або відсутність певного явища, або не мати достатньої кількості інформації щодо цього. В кожному з цих випадків лише мовець вирішує, як він представить в своїх висловленнях відношення інформації, якою він володіє, до дійсності. Якщо він повністю впевнений у якомусь факті, тоді він кваліфікує його як фактичний.

Таким чином епістемічні висловлення, необхідні або можливі для всіх ситуацій, за Л. Мельниковою мають такий підтекст:

- 1) він повинен бути вдома (= швидше за все він вдома);
- 2) він може бути вдома (= а може й не бути).

Деонтична модальність – це категорія, яка описує *необхідність* або *можливість* дій, які здійснюються морально відповідальними суб'єктами (мовцями, які вповноважені робити певні висловлення та несуть за них відповідальність). Такий тип модальності виражає ступінь відповідності ситуації у висловленні морально-етичним побажанням мовця (від абсолютної необхідності до повної небажаності або морально-етичної неприйнятності). Деонтичні висловлення, необхідні або можливі в усіх можливих моральних чи легальних світах, передбачають такий зміст [6]:

- він повинен бути вдома (= він зобов'язаний буди вдома);
- він може бути вдома (= йому дозволено бути вдома).

Алетична модальність – це категорія, яка спирається на поняття *істинно – хибно*. Висловлення з таким типом модальності виражають констатацію факту та мають на меті представити дійсність такою, яка вона є. Вони реалізуються

в усіх можливих світах. Прикладом є тлумачення таких висловів:

- йому потрібно зробити це самостійно (= необхідно, щоб зробив самостійно);
- він може зробити це самостійно (= він здатен, у змозі зробити самостійно) [6].

Поняття модальності у лінгвістиці має безліч паралелей з логікою, хоча і висвітлює цю категорію з дещо іншої сторони. Тим не менш, беручи за основу тлумачення обох наукових галузей, ми отримуємо детальнішу картину питання модальності. Модальність може передаватися на різних рівнях мови. Для кожної мови засоби її передачі відрізняються, хоча загальні тенденції часто виявляються достатньо схожими. Така різниця пояснюється відмінностями систем мов загалом, а схожість – категоріями мислення, які притаманні всім людям, але реалізуються в мові різними шляхами. Оскільки нас цікавить модальна характеристика німецького речення, ми розглянемо засоби саме цієї мови.

Формально модальність у мові передається за допомогою граматичних та лексичних засобів. Основними з них є, на думку лінгвістів, *займенники, модальні слова, частки, модальні дієслова та дієслова, які висловлюють певні думки*, тобто несуть відповідне смислове навантаження.

Займенники вказують на сторону, що породжує висловлення. Автор може використовувати різні займенники для досягнення потрібного впливу на реципієнта. Займенник 1-ої особи однини *ich* акцентує увагу на власній позиції автора. Таким чином мовець пояснює реципієнту своє розуміння ситуації та власну точку зору, що може вказувати на високий ступінь суб'єктивності у висловленні. Займенник 1-ої особи множини *wir* демонструє зв'язок між автором висловлення та реципієнтом та викликає у слухача/читача відчуття одного цілого з мовцем. Також варто згадати неозначено-особовий займенник *man*. Його автор може використовувати для того, щоб не акцентувати увагу на власній особі та зменшити свою «присутність» у висловленні. Він апелює до реципієнта від невідомої особи. Також можливе використання займенників в різних відмінках.

Модальні слова є чи не найбільш вживаними засобами передачі модальності у німецькій мові. Вони виражають суб'єктивно-модальну оцінку події мовцем. Передається не суть події, а лише власне відношення мовця до неї [7, с. 184–192]. Г. Хельбіг та Й. Буша поділяють модальні слова на кілька семантичних субкласів. Вони роблять це на основі присутності чи відсутності таких

ознак: *фактичність, посилання на автора, посилання на суб'єкт та емоційність*. Отже, розглянемо субкласи:

1) [-фактичність] [+посилання на автора] [-посилання на суб'єкт] [-емоційність]: *hoffentlich, kaum, möglicherweise, scheinbar, vermutlich, vielleicht, wahrscheinlich, wohl...*

2) [+фактичність] [+посилання на автора] [-посилання на суб'єкт] [-емоційність]: *allerdings, augenscheinlich, bestimmt, evidentermaßen, fraglos, gewiss, natürlich, offensichtlich, tatsächlich, unbedingt...*

3) [+фактичність] [+посилання на автора] [-посилання на суб'єкт] [+емоційність]: *bedauerlicherweise, erfreulicherweise, anerkennenswerterweise, ärgerlicherweise, gottlob, leider, glücklicherweise...*

4) [+фактичність] [+посилання на суб'єкт] [від] [±посилання на автора] [-емоційність]: *dummerweise, freundlicherweise, fälschlicherweise, klugerweise, richtigerweise, vorsichtigerweise...*

5) [+фактичність] [+посилання на суб'єкт] [для] [±посилання на автора] [-емоційність]: *beschämenderweise, günstigerweise, nützlicherweise, schädlicherweise...*

6) [-фактичність] [+посилання на суб'єкт] [непевненість] [±посилання на автора] [-емоційність]: *angeblich, vorgeblich...*

На основі цих слів виникають різні модальні фрази: *allem Anschein nach, aller Wahrscheinlichkeit nach, ohne Zweifel*. Також варто згадати такі фрази, які не мають прямого лексичного відповідника серед модальних дієслів: *meinem Erachten nach, nach meiner Ansicht*.

Частки не мають достатнього семантичного змісту, тому виступають лише як певні індикатори. Особливістю є те, що неможливо чітко визначити їх значення, не маючи контексту. Воно може змінюватись і в залежності від типу речення. Модальні частки допомагають виявити прагматичну направленість висловлення, зрозуміти мету та наміри мовця, його очікування від партнера комунікації. Розглянемо, як деякі з них визначають Г. Хельбіг та Й. Буша [7, с. 184–192].

Частка *doch* у розповідному реченні виражає непевне твердження, яке мовець намагається нав'язати реципієнту. – *Er arbeitet doch fleißig, (oder etwa nicht?)*. Також ця частка може підкреслювати у розповідному або питальному реченні посилання на вже відоме, але в чому мовець і сам непевнений і тому хоче уточнити. – *Wir müssen doch morgen nach Berlin (ich hatte es ganz vergessen)*.

Доволі близьким до попереднього значенням є наголошення на сумнівах, від яких автор висловлення хоче позбутися. – *Das schaffst du doch bis morgen? (Ich nehme an, und möchte mich noch einmal vergewissern, dass du das bis morgen wirklich schaffst)*.

Частка *doch* може вказувати на протиставлення попередньому виразу – *Wir müssen doch morgen nach Berlin, (trotz unseres gegenteiligen Wunsches)*. Частка *wohl* у розповідному реченні вказує на обмежену обізнаність або применшує значення висловлення – *Hat er das Buch wohl gelesen?*

Частка *schon* виражає переконаність у правильності певного положення справ, але одночасно з цим применшує значення цього факту. – *Er arbeitet schon fleißig. (aber bisher ohne rechten Erfolg)*.

У спонукальних реченнях ця частка вказує на заклик до дії, підтримку та спонукування, підкреслюючи нетерпіння мовця. – *Schreib ihm schon! (überwinde dich!)*.

У риторичних запитаннях *schon* акцентує увагу на сумнівах та неможливості змінити певні факти. – *Wer konnte ihm schon helfen? (Niemand konnte ihm helfen)*.

Ми не будемо зупинятися у нашій статті на об'єктивній і суб'єктивній модальності модальних дієслів *wollen, sollen, müssen, können, dürfen, mögen*, які поряд зі своїми основними значеннями можуть виражати різні відтінки припущення та сумнівів, оскільки ця тема, на нашу думку, досить глибоко проаналізована у наукових колах лінгвістів.

Окрім модальних дієслів для передачі модальності можуть використовуватися дієслова, які позначають вираження думки. Частіше за все вони вказують на джерело певної інформації у висловлюванні. Основними є дієслова мислення, говоріння, непевненості та вираження згоди/незгоди. До дієслів мислення можна віднести: *denken, nachdenken, überlegen, sinnen, erwägen, überdenken, ausknobeln, austüfteln, ausgrüben* тощо. До дієслів говоріння належать: *sagen, sprechen, reden, erklären, äußern, ausdrücken, erzählen, informieren, mitteilen, deutlich machen, befehlen, verordnen, behaupten, erwähnen* тощо. Для вираження непевненості можуть задіяти: *zweifeln, bezweifeln, schwanken, wanken, hoffen*. Серед дієслів вираження згоди можна виділити: *zustimmen, akzeptieren, annehmen, anerkennen, befürworten, begrüßen, bejahen, bestätigen, erlauben, unterstützen, übereinstimmen* тощо. Для вираження незгоди можуть використовувати: *widersprechen,*

widerreden, opponieren, widersagen, zurückweisen, ablehnen, verneinen, kritisieren, verurteilen тощо.

Синонімічний ряд до таких дієслів будують номінальні конструкції. Ось деякі з них: для вираження мислення: *sich Gedanken machen, der Ansicht/Meinung sein, in Betracht/Erwägung ziehen, ins Auge fassen*; для вираження говоріння: *Bescheid geben, zum Ausdruck bringen, in Worte fassen, in Kenntnis setzen*; для вираження невпевненості: *in Zweifel ziehen, mit einem Fragezeichen versehen, in Frage stellen, Zweifel äußern*; для вираження згоди: *der gleichen Meinung sein, Schützenhilfe geben/gewähren, grünes Licht geben, sein Einverständnis/seine Einwilligung geben*; для вираження незгоди: *Kritik üben, Anstoß nehmen, sich in Widersprüche verwickeln, Kontra geben, im Widerspruch stehen*.

Можна побачити, що в німецькій мові модальність може виражатися за допомогою безлічі формальних засобів. Зробивши їх огляд в межах німецького речення, перейдемо до глобальнішого розуміння модальності в тексті в цілому.

Дослідження модальності публіцистичних текстів потребує комплексного підходу та врахування нюансів на різних рівнях мовної структури. Важливим фактором крім того виступає тематична різноманітність публіцистичних текстів, які створюються з розрахунком на певну аудиторію, яка варіюється за віком, статтю, соціально-демографічними ознаками, інтересами, професією тощо.

Охопити усі види цільових аудиторій в рамках нашої публікації не є можливим, тому ми проаналізуємо модальну характеристику на такому публіцистичному тексті, де її особливості, на нашу думку, виражені найяскравіше. Для нашого розгляду ми обрали статтю з тематикою «щастя» у журналі «Cosmopolitan». Це міжнародний жіночий журнал, який був заснований у 1886 році та спочатку позиціонував себе як сімейний, а згодом і літературний журнал.

Отже, розглянемо статтю у журналі Cosmopolitan з назвою «*Erfolg durch Entrümpeln: Das solltest du dir dringend abgewöhnen, um richtig glücklich zu sein*». Автор статті Тереза Хаген, тобто жінка, яка пише переважно для жіночої аудиторії.

Назва одразу ж задає тон для сприйняття статті загалом. По-перше, авторка звертається до читача неформально, використовуючи займенник *du*. Таким чином вона виступає в ролі швидше подруги, ніж експерта. По-друге, присутнє яскраве емоційне забарвлення, що підсилюється модальним дієсловом *solltest* та часовою вказівкою *dringend*. Окрім того помітна аксіологічна модальність, адже автор оцінює свої поради як

справді корисні, вводячи слово *richtig*. Схожу оцінку можна знайти й уреченні: «*So gewöhnst du dir miese Angewohnheiten ab und tauscht sie gegen neue und bessere ein*». Маркером цієї оцінки виступає слово *bessere*.

Доцільним буде звернути увагу на спрямованість першої поради: «*Diese „Mist, brauche ich eigentlich gar nicht“ – Enttäuschung danach kennt jeder besser, als ihm lieb ist*». Це речення висвітлює інформацію про сприйняття реалій кожної жінки, на що вказують займенник *jeder* та розповідь від першої особи *ich*, з яким ототожнює себе сама аудиторія. Використання емоційно забарвленого слова *Mist* створює неформальну атмосферу діалогу автора та читача. Далі присутнє посилання на авторитетну думку з зазначенням імені експерта: «*Und es kommt noch ärgerlicher, mit einem psychologischen Beweis: „Das Glücksgefühl nach einem Impulskauf hält nur für eine halbe Stunde an“, weiß Verhaltenstherapeutin Cordula Leddin*». Згадується ще одне ім'я, яке є авторитетним в обмеженому колі: «*Für den Fall, dass überall Sale-Schilder locken, hat Bloggerin Leandra Medine („The Man Repeller“) den ultimativen Fragen-Fahrplan entwickelt: Will ich das Teil wirklich haben?*». Авторка продовжує посилатися на слова раніше згаданого експерта й у наступних порадах. Цікаво, що посилання на конкретний авторитет контрастує з узагальненим *sagen Experten*. Таким чином проблема констатується з посиланням на думку, яка не прив'язана до якоїсь особи, а її рішення чітко приписують експерту.

У наступній пораді авторка посилається на вже раніше надруковану статтю у журналі Cosmopolitan: «*Stand ja schon in der Dezemberausgabe von Cosmo, dass Perfektion langweilig ist*». У твердженні, не пояснюється, чому саме *Perfektion langweilig ist*. Пов'язуючи статті, авторка не лише застосовує маркетинговий хід, а й подає твердження як стовідсотково істинне. Порада, яка базується на такій заяві, подається не у вигляді імперативу, а у формі інфінітиву, хоча і має характер зобов'язання: «*Die innere Checkliste wegwerfen*». Також автор використовує легку іронію та перебільшення, демонструючи розуміння жіночої натури, аби викликати в аудиторії довіру до власних слів: «*Frauen haben ein Talent dafür, sich falsche Vergleichsgruppen und Kriterien auszusuchen...*». Можна помітити протиставлення модальних забарвлень. Деонтична модальність, що вкладена у речення «*Ich muss etwas leisten, dann werde ich glücklich*», замінюється алетичною модальністю типу фактично можливого судження: «*Werde glücklich, dann leistest du von allein mehr*».

Але покажемо те, що висвітлюються моменти з життя виключно жіночої аудиторії.

Аби завоювати прихильність аудиторії, авторка апелює до буденних проблем, демонструючи, що їй теж знайомі такі ситуації, та тим самим ототожнюючи себе з читачем і підкреслюючи свою простоту: «*Kennt jeder: Die Schlange im Supermarkt ist gefühlt zweihundert Meter lang, die Kassiererin arbeitet im Schnarchtempo, dabei hat man es doch megaeilig.*»

Схожа відвертість присутня і в наступних твердженнях, що демонструє чіткі та однозначні переконання авторки: «*Die Denkweise „Ich werde glücklich sein, wenn...“ funktioniert – sorry, not sorry – nämlich nicht*». Ця констатація факту виражена з точки зору можливості/неможливості та вказує на алетичну модальність.

Вкотре авторка посилається на чужу думку, але цього разу вже письменниці, яка встигла завоювати визнання аудиторії книгою-бестселером: «*Von Aufräum-Queen und Bestsellerautorin Marie Kondo lernen wir Aufräumen in nur zwei Schritten*». Стовідсоткова впевненість у позитивному результаті передається через речення «*Versprochen!*», яке складається з одного лише дієслова, але дуже нав'язливо змушує повірити у написане до цього твердження.

Висновки і пропозиції. Аналізуючи публіцистичний текст, ми намагалися дати оцінку модаль-

ності як додатковій інформації щодо умов істинності, ступеню обґрунтованості, відповідності судження певним нормам та цінностям. Виділивши основні маркери модальності, які характерні саме для жанру публіцистики, ми встановили, що ними виявилися не лише модальні слова, модальні дієслова, займенники, посилення на іншу думку та прикметники в структурі оцінки. На нашу думку, основою модальної характеристики публіцистичного тексту виступає орієнтація на певну аудиторію, (у нашому випадку жіночу), що формує пласт додаткової інформації відповідно до світогляду читача.

Розмежування понять об'єктивності та суб'єктивності ми вважаємо недоцільним. Людина сприймає інформацію через фільтри, до яких можна віднести стать, вік, національність, соціальний статус, релігійні та політичні переконання тощо. Саме тому кожне породжене нею твердження буде формуватися відповідно до її світогляду. Тобто об'єктивність, проходячи через фільтри буде перетворюватись на суб'єктивність, яка в свою чергу породжуватиме псевдооб'єктивність у рамках відомого конкретній людині світу. Виходячи з цього, поняття об'єктивності взагалі не є функціональним, а визначити, на нашу думку, можна лише ступінь суб'єктивності, що і буде завданням наших наступних публікацій.

Список літератури:

1. Черняк Н. О. Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ [Електронний ресурс]. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 388–393. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_38-39_63
2. Халин С. М., Гусакова Т. Ф., Суворова Л. Г. *Логика : учебное пособие*. Изд. 2-е, перераб. и доп. Тюменский государственный университет. Тюмень, 2009. 225 с.
3. Ярцева В. М. *Лингвистический энциклопедический словарь*. 1990. 688 с.
4. Виноградов В. В. *Лингвистические основы научной критики текста*. Вопросы языкознания. 1968, № 2. С. 3–4; 1968. № 3. С. 3–23.
5. Гальперин П. Я. *Психология как объективная наука*. Изд. «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК» 1998. 480 с.
6. Мельникова Л. Л. *Философия и методология науки / под ред. Ч. С. Кирвель*. [Электронный ресурс] : учебное пособие. Минск : Вышэйшая школа, 2012.
7. Хельбіг Г., Буша Й. *Німецька грамати́ка / Г. Хельбіг, Й. Буша*. Лейпциг : Енциклопедія, 1989. 383 с.

Chepurna Z. W. EXPRESSION OF MODAL CHARACTERISTICS IN GERMAN JOURNALISM

The article deals with the concept of "modality" in general and the modal characteristics of German journalism on the example of publication in the German popular magazine "Cosmopolitan". The author deals on the characteristics of modality according to V. Kirillov in logic and transfers this classification to the linguistic sciences, focusing on the epistemic, deontic, aletic modality. The article proposes a definition of modality according to V. Yartseva, where modality is a functional-semantic category that expresses different types of relations of expression to reality. It is a linguistic universal and belongs to the main categories of natural language. The term modality is used to denote a wide range of phenomena that are heterogeneous in semantic volume, grammatical properties and degree of design at different levels of language structure. Analysis of the modal characteristics of the journalistic text, in which it is particularly pronounced, clearly

demonstrates the principles of cognitive distortions and interpretation of a single reality, based on human perception of the world and focus on the recipient of information. And it is the markers of modality that allow us to draw conclusions about the level of subjectivity of a judgment.

The author emphasizes, that the semantic basis of subjective modality is formed by the concept of evaluation in a broad sense, covering not only the logical (intellectual, rational) qualification of the message, but also different types of emotional (irrational) reaction. The article concludes that an objective modality that reflects the actual categories of reality is embedded in each statement. It is an integral part of a sentence, regardless of its content. In contrast, subjective modality is based on individual reflection and assessment of reality.

Key words: *journalistic text, modal characteristics, judgment, epistemic, deontic, alethic modality.*

УДК 811.161.2'253'255.4
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/21>

Чернова Ю. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Алієва Ф. С. кизи

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОР (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ АГАТИ КРІСТІ)

Наше дослідження поглиблює розуміння способів, за допомогою яких перекладач відтворює правильний і влучний переклад існуючих у художніх текстах метафоричних сполучень українською мовою, а також розтлумачує поняття метафори, її види, роль та функції у лінгвознавстві взагалі та перекладознавстві зокрема. Враховуючи те, що переклад англійських метафор українською є децю недооціненим предметом лінгвістичного дослідження серед мовознавців, існує потреба у більш ґрунтовному аналізі текстів художньої тематики та пошуку нових перекладацьких рішень щодо адекватного та вдалого відтворення перекладу тих чи інших метафоричних виразів, що становить наукову новизну роботи. Передача яскравої метафоричності тексту вимагає ретельного аналізу авторських мовних засобів і повної композиційної структури твору, підбору прийомів перекладу для передачі не тільки змісту твору, а й особливостей стилю авторського тексту. Втрата або опущення метафори при перекладі може призвести до того, що сенс буде переданий не повною мірою, тому перекладач повинен знайти певний прийом для його збереження. У статті було апелювано до класифікації прийомів перекладу метафори таких вчених як Н. Борковець, В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер та П. Ньюмарк. Матеріалом для аналізу перекладу метафор слугували твори Агати Крісті «Зло під сонцем» (переклад Н. Хаєцька) та «П'ятеро поросят» (переклад Ю. Лившиць та М. Олійник). А. Крісті часто використовує різноманітні метафоричні конструкції, щоб показати ставлення головного героя до обставин, що склалися, виділити якусь деталь у розслідуванні справи або ж піднести ситуацію з більш цікавої точки зору, тобто без використання різних тропів дані твори були б непомітними і нецікавими для читачів. Загальний висновок, якого ми прийшли в результаті дослідження, полягає в тому, що переклад художніх творів, в яких містяться метафори, є найцікавішою перекладацькою проблемою. Перекладач художніх текстів повинен бути творчою людиною, яка знає специфіку зазначеного виду текстів, усвідомлює складність перекладу образності і вміє якісно виконувати свою роботу.

Ключові слова: метафора, Агата Крісті, переклад, перифразовування, еквівалентність, В. Комісаров, П. Ньюмарк.

Постановка проблеми. Проблема збереження образності в художньому тексті при перекладі українською з англійської мови залишається однією з найбільш суперечливих на сьогоднішній день. Особливу складність представляє собою переклад метафори, оскільки її «перехід» з однієї мови в іншу вимагає від перекладача відображення її оціночної, змістової і естетичної складових [11, с. 97]. Однією з найважливіших задач для перекладача є максимальне збереження метафори при перекладі її змісту та емоційного забарвлення. Важливо зберегти загальний задум автора, ідею та майстерно передавати художні засоби. Вирішення цих проблем зумовлюється

також підвищеним інтересом лінгвістів до аналізу глибинних зв'язків між метафоризацією та способами її перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що у художньому тексті мова є не тільки засобом передачі інформації та рішенням естетичної задачі, але й джерелом відомостей про культуру. Багато дослідників, наприклад, О. О. Потєбня, М. Н. Кожина, В. А. Пищальникова та інші, визнавали, що метафоричність – найважливіша риса художнього тексту і що авторська образна метафора є основою створення художнього світу. Так, на думку Г. Д. Ахметової, мовний простір такого тексту становить метафоричну структуру [2, с. 7].

Це означає, що художньому тексту властива алегоричність, фігуральність, образність. Автор художнього тексту вдається до непрямих номінацій, імпліцитно виражає оцінки і думки, що обумовлені його естетичним завданням. Основа образної системи художнього тексту і спосіб створення поетичної картини світу – це метафори.

Для теорії і практики перекладу надзвичайно важливе традиційне розмежування мовних метафор та індивідуальних, авторських метафор. Залежно від виду метафори, мовної чи авторської, розрізняються і способи її передачі при перекладі. При перекладі мовних метафор слід прагнути знайти кліше, загальноновживаний аналог у мові, у той час коли авторські метафори рекомендується перекладати максимально близько до оригіналу. Основне завдання при перекладі індивідуально-авторських метафор – збереження сенсу і стилю автора, а при перекладі мовних метафор перекладач отримує більш широке поле для фантазії [5, с. 115–116].

У теорії і практиці перекладу існує кілька підходів до класифікації прийомів перекладу метафори. Ми апелювали до класифікацій В. Н. Комісарова, Я. І. Рецкер та П. Ньюмарка.

Я. І. Рецкер виділяє чотири способи передачі метафор: еквівалентні відповідності, варіативні відповідності, трансформація та калька [10, с. 117].

Згідно з В. Н. Комісаровим виділяють такі способи перекладу [6, с. 156]:

- дослівний переклад, якщо в іноземній мові і мові перекладу збігаються правила сполучуваності та емоційно-оцінне забарвлення;
- переклад, в основі якого лежить той самий образ;
- переклад, в основі якого знаходиться інший образ;
- переклад за допомогою неметафоричного пояснення (прийом деметафоризації, тобто позбавлення від метафори).

У класифікації П. Ньюмарка знаходимо такі способи перекладу метафор:

- переклад за допомогою порівняння;
- дослівний переклад, тобто збереження вихідного образу;
- переклад за допомогою заміни метафори еквівалентної з мови перекладу;
- перефразування метафори;
- переклад за допомогою збереження метафоричного образу, але з додаванням, яке б пояснювало інформацію, що допомагає зробити вираз експліцитним [12].

У дисертації Н. Борковець запропонована така класифікація способів передачі авторських метафор:

- підшукування образного аналога в мові перекладу;
- створення дослівного еквівалента;
- описовий переклад;
- заміна способу оригіналу на прийнятний у мові перекладу образ;
- метод компенсації;
- метод експресивно-прагматичної конкретизації;
- нейтралізація метафори [4, с. 153].

Отже, метафора – це синтез, що базується на подібності двох або більше об'єктів спостереження в єдиний домінуючий образ, який виражений у мові самостійною, внутрішньо врівноваженою структурною єдністю. Основні функції метафор: когнітивна (спрощення розуміння складних феноменів), номінативна (найменування предметів і явищ), інформативна, мнемонічна (створення штучних асоціацій, що сприяють кращому запам'ятовуванню інформації), евристична (спирається на теорію виникнення термінів завдяки метафорі), комунікативна, інструментальна, моделююча, образотворча й експресивна.

П. Ньюмарк виділяє п'ять типів метафор: стерта (метафори, фігуральний характер яких вже не відчувається), звичайна (ефективний спосіб опису конкретного або абстрактного поняття), адаптована (авторські метафоричні неологізми), «недавня» (метафоричні неологізми, багато з яких «анонімні» і широко поширені в мові оригіналу) й оригінальна (індивідуально-авторські метафори, які використовуються автором індивідуально і не поширені в повсякденному вживанні).

У теорії перекладу вже давно сформульований «закон збереження метафори», відповідно до якого метафоричний образ при перекладі повинен по змозі зберігатися. П. Ньюмарку належать такі прийоми, за допомогою яких перекладачі зазвичай передають метафору в художньому тексті: збереження метафоричного образу в разі, якщо він зрозумілий і близький носіям іншої мови; оригінальна метафора замінюється метафорою-еквівалентом; переклад порівнянням; метафоричний образ зберігається з додатком, який пояснював би інформацію; метафора перекладається перефразуванням.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є висвітлення ролі метафори як засобу втілення авторського задуму, її видів у художньому тексті та способів перекладу. Аби

досягти поставленої мети, нам необхідно виконати низку завдань:

- розглянути поняття метафори та її функції;
- визначити роль метафори та її види в художньому тексті;
- розмежувати способи перекладу різних науковців;
- проаналізувати способи перекладу метафори в обраних нами творах.

Виклад оновного матеріалу. Як ілюстрацію до вищесказаного наведемо деякі приклади перекладу метафор з творів Агати Крісті. У нашому дослідженні ми розглянули перекладацькі рішення Ю. Лившиця, М. Олійника та Н. Хаєцької стосовно метафор у творах А. Крісті «*Evil under the Sun*» та «*Five Little Pigs*». Так, у творі «Зло під сонцем» перекладач використовує повну еквівалентну відповідність для перекладу описів почуттів головної героїні до Арлен: «*You could not just elevate your nose with a sniff of moral superiority and dismiss her from your mind* [13, р. 23]» – «*Треба задерти носа з почуттям моральної переваги і викинути її зі своєї голови*» [7, р. 28]. Перекладач, маючи справу зі стертою метафорою, використовує наявний еквівалент у мові перекладу. «*Just because men lose their heads about her a bit is not to say that she loses hers*» [13, р. 30] – «*Той факт, що чоловіки втрачають від неї голову, не означає, що вона втрачає голову від них*» [7, р. 35]. Метафори «*задерти ніс*», «*викинути її з голови*» і «*втрачати голову*» вже є стертими, і тому Н. Хаєцька підбирає повну відповідність для виділення у тексті метафор. «*Did she set the place by the ears?*» [13, р. 13] – «*...весь гарнізон поставила на вуха!*» [7, р. 18]. Метафорична конструкція «*set the place by the ears*» була перекладена за допомогою схожості образу. Слід зауважити, що «*поставити на вуха гарнізон*» не є стійкою метафорою, але, якби Н. Хаєцька переклала дослівно «*place*» як «*місце*», експресивна інтерпретація «*гарнізону*» була б відсутня. Виникає питання, чому перекладач зупинився на варіанті «*гарнізон*». Чоловік Арлен є капітаном Маршаллом і з цього можна зробити висновок, що перекладач не тільки зберіг сенс метафори, а й емоційну складову художнього стилю. «*She smiled faintly*» [13, р. 42] – «*Губи її торкнула легка усмішка*» [7, р. 47]. Перекладач використовує переклад за допомогою збереження метафоричного образу, але з додаванням, яке пояснює, у свою чергу, важливість та значення доданої інформації. Перекладач свідомо додає слова «*губи*» і «*торкнула*», котрі доповнюють речення і передають його харак-

тер. «*The calm, monotonous voice was drowned*» [13, р. 44] – «*І тужливий голос став не чути зовсім*» [7, р. 49]. У зазначеному прикладі перекладач застосував перефразовування та доповнення, при якому об'єднав два англійських прикметники «*calm*» and «*monotonous*» і підібрав до них український відповідник «*тужливий*», а також додав метафоричний вираз. «*Ah! My friend, what a night!*» [13, р. 15] – «*До чого сьогодні тужлива погода, мій друг, ні дати ні взяти!*» [7, р. 20]. У цьому випадку перекладач знову використовує заміну. Тобто слово «*night*» перекладається як «*тужлива погода*». Зрозуміло, що перекладач використовує прийом додавання. Включивши фразу «*ні дати ні взяти*», перекладач ілюструє порівняння. Далі нами було розглянуто таку метафору, котру можна знайти у творі «*П'ятеро поросят*»: «*Not really tactful of you, my dear man,*» – *said Deleach, showing his teeth in his sudden famous "wolf's smile", which had been reputed to have such a terrifying effect upon witnesses*» [14, р. 17] – «*Це до деякої міри безтактно з вашого боку, шановний, – сказав Деліч, оскалившись раптом знаменитою своєю "вовчою усмішкою", яка нагонила колись на свідків жах. – Адже ви знаєте, що цей процес не приніс мені успіху*» [9, р. 5]. Вказаний прийом побудований на основі подібності оскалу злого вовка до лякаючої посмішки героя. У рамках класифікації П. Ньюмарка метафора є звичайною, оскільки вона сприяє емоційному впливу на читача і використовується для опису конкретної людини. Українською мовою вищезазначена метафора була перекладена словосполученням «*вовча усмішка*». При перекладі до слова «*smile*» Ю. Лившиць та М. Олійник підібрали відповідник «*усмішка*», ці слова є синонімами. Перше значення слова «*посмішка*» – знак доброти – «особливий порух м'язами обличчя (губ, очей), який виражає схильність до сміху» [3, с. 491], але у складі метафори «*посмішка*» – недобра. Оскільки героя роману боялися через його посмішку, то перекладач підібрав відповідність вірно, підкреслюючи схожість оскалу вовка і злорадної посмішки. При перекладі українською мовою сенс метафори був посилений вибором потрібного еквівалента. Сенс метафори не був загублений. Далі в тексті нашу увагу небезпричинно пригорнула така метафора: «*We're not magicians, you know*» [14, р. 18] – «*Саме так, шановний, ми ж не чарівники*» [9, р. 5]. Сенс цієї метафори полягає в тому, що герої не здатні вирішити всі питання в одну мить, зробити щось по клацанню пальців, як це могли б зробити чарівники. Вищевказана метафора, що

має в собі естетичну функцію, є звичайною. При перекладі українською мовою прийом звучить логічно та зрозуміло для читача. Метафору перекладено способом калькування, цей факт підтверджується і тлумачним словником: «*Маг – людина, що нібито володіє таємницями магії (у 1 знач.); характерник, чарівник*» [3, с. 270]. Хоча, на наш погляд, міг бути підібраний контекстуальний еквівалент, який не є синонімом до слова «маг». Проаналізувавши і порівнявши визначення цих двох слів, можна зробити висновок, що в українській мові у слова «маг» простежуються як негативні, так і позитивні конотації: «маг» може бути чеснотою, а може володіти і темними силами. Хоча, як показує історія, то для українського читача звичніше було б використати лексему «чудотворець», адже чарівник (чаклун) частіше мав негативні конотації, тому що ця людина володіє магією, яка, з точки зору християнської релігії, пов'язана зі злом і дияволом. А «чудотворець», навпаки, світлий, святий чоловік: він втілює в життя чудеса, спрямовані на благо інших. У сьогодишніх реаліях «чарівник» – допустимий відповідник при перекладі. Далі в тексті нами було знайдено таке сполучення: «*Oh, damn it all, man, you can't flog a dead horse. It's all over and done with years ago*» [14, р. 23]. Багато прислів'їв, приказок та фразеологізмів засновані на метафорах. Цей фразеологізм теж побудований на метафоричному зіставленні. Вищевказана метафора є стертою, оскільки її фігуральний характер уже не відчувається. Такі поєднання слід перекладати за допомогою еквівалентів, існуючих у мові перекладу. Ю. Лившиць та М. Олійник переклали цей фразеологізм як «*Депліч вигукнув: – Матері його ковінка! Не можна ж підганяти мертвого коня!*» [9, р. 7],

що повністю відповідає англійському фразеологізму за формою і змістом. Для зазначеної метафори були підібрані існуючі в мові фразеологізми, які повністю передають сенс цього виразу. Зразок опущення стертої метафори можна спостерігати в творі у такому прикладі: «*Further remarks were that the girl was rolling in money and had always got everything she wanted, and also that “she was the one who was making most of running”*» [14, р. 180] – «*Люди почали хихикати, заявляючи, що Ельза знає, чого хоче, і завжди добивається того, чого хоче*» [9, р. 65]. Метафора «*be rolling in money*» в українській мові має значення «*грошей – хоч греблю гати*», «*грошей кури не клюють*», «*купатися в грошах*». Перекладачеві необхідно було використати можливий український відповідник, адже при застосуванні способу демегафоризації перший втратив одну з головних характеристик героїні.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що перекладачі використовують різні способи перекладу метафор залежно від виду останніх. Очевидно, що в кожному конкретному випадку перед перекладачем стоїть завдання не вибору з декількох готових варіантів дій, а необхідність пошуку виходу з мовної ситуації з найменшими втратами в плані збереження стилістики і змісту оригіналу. При перекладі часто доводиться обирати з двох однаково обов'язкових для перекладу властивостей. З одного боку, це необхідність, продиктована єдністю форми і змісту англійського метафоричного вираження; з іншого боку, це свобода, що диктується законами української мови і повною усвідомленістю образу, закладеного в початковому тексті, свобода відхилень від його мовних норм.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Метафора и дискурс. М., 1990.
2. Ахметова Г. Языковое пространство художественного текста (на материале современной русской прозы). Реноме, 2010. 244 с.
3. Білодід І. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах, том 5. К., 1974.
4. Борковец Н. Техническая метафора в художественной картине мира (на материале немецкой прозы XX века и ее переводов на русский язык) : дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2000.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Высшая школа, 1990. 161 с.
6. Комиссаров В. Н. Практикум по переводу с английского языка на русский. Высшая школа, 1990.
7. Крісті А. Зло під сонцем. Переклад Н. Хаєцька. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018.
8. Крісті А. Інспектор Пуаро та інші: повісті. Переклад В. Хижняк. Донбас, 2016.
9. Крісті А. П'ятеро поросят. Переклад Ю. Лившиць, М. Олійник, 2013. С. 296–448.
10. Рецкер Я. І. Теория перевода и переводческая практика. Р. Валент, 2007.
11. Ясинецька О. «Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу». *Філологічні трактати*, вип. 1, 2010. С. 96–100.
12. Newmark, Peter. A Textbook of Translation. Harlow : Pearson Education Limited, 2008. P. 33–37.

13. Christie A. Evil under the Sun [Электронный ресурс] / А. Christie. – Режим доступа: URL: <https://ru.scribd.com/book/168907394/Evil-Under-the-Sun-AHercule-Poirot-Mystery> (дата звернення: 11.12.2021).
14. Christie A. Five little pigs [= Пять поросят / А. Кристи]. – М.: Айрис-пресс, 2011. 384 с.
15. Christie A. Sad Cypress / Agatha Christie. – London : Collins Clear-Type Press, 1933. 191 p.

**Chernova Yu. V., Aliieva F. S. kyzy PECULIARITIES OF METAPHOR TRANSLATION
(BASED ON UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVELS BY AGATHA CHRISTIE)**

Our research deepens the comprehension of the means which help a translator convey into Ukrainian a correct and successful translation of metaphorical units that can be found in literary texts, moreover the article gives a definition of metaphor, its types, role and functions in language studies in general and in translation studies in particular. Taking into account that Ukrainian translation of English metaphors is partly underrated subject of linguistic science among scholars, there is a serious need to analyze belles-lettres texts more deeply and search for new translation ways of adequate rendering of various metaphorical expressions, and all items mentioned above present a scientific novelty of the paper. Conveying of the text metaphorical nature requires a thorough analysis of author language tools and full work composition, the choice of translation means to render not only the sense of the work, but peculiarities of the author's style as well. Losing or omitting a metaphor in the process of translation can cause rendering the sense not fully, thus a translator ought to find a certain way to keep it. The article mentions the classifications of metaphor translation means that belong to N. Borkovets, V.N. Komisarov, Ya.I. Retsker and P. Newmark. Such novels by Agatha Christie as "Evil under the Sun" (translated by N. Khaietska) and "Five little pigs" (translated by Yu. Lyvshyts and M. Oliinyk) serve as a basis for metaphor translation analysis. Agatha Christie frequently uses various metaphorical constructions to show the attitude of a protagonist to circumstances that take place, to highlight some detail in the case investigation or to present a situation from more interesting perspective, so the refusal to use stylistic devices would make works unremarkable and boring for readers. The general conclusion made by us says that translation of literary works that contain metaphors present the most interesting translation problem. A translator of such novels ought to be creative and know all the specific details of these texts, be aware of difficulties of imagery translation and be able perform his job in a qualitative way.

Key words: metaphor, Agatha Christie, translation, rephrasing, equivalence, V. Komisarov, P. Newmark.

Ярова Л. О.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

РОЛЬ ПРИМІТОК ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ЦИТАТ НА ОСНОВІ РОМАНУ ДОННИ ТАРТТ «THE SECRET HISTORY»

У статті проведено ретельне дослідження лінгвістичного поняття «примітка» на основі порівняльного та кількісного аналізу між оригіналом і перекладом роману Донни Тартт «The Secret History», що дозволило детально розглянути їх проблематику.

Мета статті полягає у визначенні ролі та функцій перекладацьких приміток під час перекладу цитат як можливих способів компенсації смислових втрат, подолання лінгвокультурного бар'єру та створення потрібного ефекту у художньому творі, неминучих у будь-якому перекладі. Для цього виділяють різновиди коментарів, як результат критичного вивчення тексту: текстологічний, історико-літературний, біографічний, реальний та лінгвістичний. Також, актуальність вивчення авторського коментаря зумовлена труднощами перекладу деяких компонентів художнього твору, які зумовлені наявністю безеквівалентних одиниць оригіналу та невідомої інформації для читача вихідного тексту, серед яких є історичні реалії та етикетні формули, що мають статус країнознавчої лексики з обов'язковою культурною складовою. Подолати даний бар'єр можна за допомогою особливих перекладацьких прийомів.

З'ясовано, що чільне місце у досліджуваному тексті займає лінгвокраїнознавчий коментар з мінімальним лексичним наповненням. Примітки до іношомовних цитат використовуються не тільки з метою надання додаткової інформації, а й задля опису певних подій, характеристик героїв роману та економії часу непідготовленому адресатові. Слід зазначити, що у матеріалі дослідження є англійські цитати, де в примітках до них перекладач вказує не лише їх джерело, а й додає лінгвокультурний бар'єр, створює необхідний смисловий ефект та уточнює події та історичні відомості. Визначено, що перекладацький доробок, а саме примітка, відіграє важливу роль, адже за ним стоїть все, що має на увазі автор тексту оригіналу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, цитата, художній твір, перекладацький коментар, примітка, лінгвокультури, лінгвокультурний бар'єр.

Постановка проблеми. У наш час постійно зростає інтерес до лінгвокультурологічних досліджень, поясненням цьому є об'єктивні процеси, що характеризуються не лише своєю різноманітністю, але й можливістю їхнього втілення в нових мовних формах. Теми, що пов'язані з дослідженням та вивченням процесів міжкультурної комунікації, актуальні сьогодні й у зв'язку з загальною тенденцією до гуманітарного знання та лінгвокультурологічного вивчення мовних одиниць, які зумовлені потребою розгляду словникового запасу мови, який в умовах глобалізації постійно поповнюється неологізмами, цитатами, з'являється лексика з національно-культурним відтінком, куди відносяться й прецедентні феномени, в яких закладена основа когнітивної бази, що зумовлює своєрідність національного характеру й впливає на мовну поведінку. Саме тому лінгвістичне середовище наголошує на теоретичному осмисленні та всебічному вивченні основних орієнтирів для відтворення картини

світу з огляду на існування різних національних і металінгвістичних спільнот. Отже, нами було розпочато дослідження приміток як прецедентного висловлювання, а саме розглянуто особливості їхнього функціонування в художньому творі [10]. Метою цієї статті є обґрунтування ролі приміток під час перекладу цитат у романі Донни Тартт «The Secret History», також надати комплексну характеристику коментарів до перекладу досліджуваного тексту, що зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) систематизувати коментовані перекладачем одиниці першотвору в когнітивному аспекті; 2) класифікувати коментарі за їх локалізацією в перекладі; 3) подати лінгвістичну інтерпретацію перекладацьких приміток. Оскільки цитата віддзеркалює культурне й духовне походження твору у свідомості читача, а примітки перекладача вважаються невід'ємною частиною процесу перекладу, саме тому їхній детальний аналіз є необхідним задля ефективного сприйняття художнього тексту.

Аналіз досліджень. Цитата як така, що належить до прецедентного висловлювання, була предметом розгляду багатьох дослідників: Ю. М. Караулов, З. Г. Мінц, В. В. Красних, І. В. Захаренко та інш.; з боку лінгвокультурології прецедентні феномени розглядали С. Л. Кушнерук, Г. Г. Слишкін, Л. І. Гришаєва тощо, однак зауважимо, що теоретична частина у сфері використання приміток під час перекладу цитат незначна, хоча науковці (Л. Грижак, М. О. Сокол, О. Приймачок та інш.) наголошують на їхній важливості під час перекладу, а отже, актуальність роботи не викликає сумнівів.

Виклад основного матеріалу. Примітки перекладача є засобом подолання часової відстані між оригіналом і перекладом, вони мають об'єктивно довідковий характер, посилання на джерело, наводять приклад іншомовного тексту, повідомляють додаткові факти й можуть бути настільки необхідними, що в деяких випадках на них відводиться до 10–15 % основного тексту [2]. Коментар визначено у «Літературному енциклопедичному словнику» [5] як жанр філологічного дослідження або тлумачення, роз'яснення тексту літературної пам'ятки. Коментар як результат критичного вивчення тексту супроводжує його видання. Автори вищезазначеної словникової статті розрізняють кілька різновидів коментарів: 1) текстологічний, який аналізує джерела тексту й аргументує вибір основного джерела, обґрунтовує ті чи інші прочитання, кон'єктури (виправлення), подає історію тексту, іноді включає публікацію варіантів; 2) історико-літературний, який аналізує історичні підвалини твору, дає уявлення про його місце в історико-літературному процесі; 3) біографічний, що встановлює зв'язки твору з життям письменника; 4) реальний (історичний), який розповідає про події, обставини та осіб, згаданих у тексті; 5) лінгвістичний, що розкриває особливості словника й фразеології письменника [5, с. 163]. Мовний коментар має досить давні традиції, наприклад, глоси та схолії, укладання яких і лягло в основу наукового коментування художнього твору.

Переклад є однією з важливих форм міжкультурних взаємин, перекладачі – посередники між народами, однак текст як відображення концептуальної картини світу автора, не може бути цілком адекватним концептуальній картині світу читача. Отже, примітка перекладача це текст, вставлений в переклад і чітко виділений в ньому, який не відповідає тексту оригіналу, а пояснює зміст або його особливості роботи над перекладом [9], тобто під час перекладу відбувається зіткнення

не текстів різних мов, а лінгвокультур, оскільки за словами стоїть все те невисловлене, що має на увазі автор, що є надбанням представників цієї лінгвокультури. Повністю погоджуємось з точкою зору О. Приймачок, що перекладач як інтерпретатор первинного тексту, крім глибокого розуміння його ідейно-тематичного наповнення, повинен відшукати достатньо адекватні текстові (а часом і позатекстові) засоби, аби не розгубити такої цінної фонові основи першотвору. Адже денотативний компонент лексичного значення слова може бути пов'язаний з певними речами, що мають специфічно-національний характер. Такі уявлення складають у свідомості носіїв тієї чи іншої мови оригіналу особливі етнокультурні знання, яких немає і не може бути в мові перекладу, і зазвичай, саме такі (безеквівалентні з точки зору перекладознавства) компоненти художнього твору спричиняють неабиякі труднощі при його інтерпретації іншою мовою. Теорія перекладу вже давно виробила певні рекомендації щодо подолання цього лінгвоетнічного бар'єру, подала зразки специфічних прийомів транскодування, калькування, приблизного й описового перекладів, елімінації й перерозподілу національно-культурної специфіки безеквівалентної транслатемами. Однак художній переклад – це завжди творчість, яку неможливо обмежити якимись стандартами чи правилами. Перекладний дискурс, на відміну від оригінального, завжди є системою відкритою, яка передбачає можливість різноманітних варіантів у часі, просторі, кількості й кваліфікації перекладачів, роботі редакторів тощо. Тому й різні переклади одного художнього твору можуть суттєво відрізнятися між собою. Головне – відтворити й передати іншомовному читачеві пресупозицію оригіналу, тобто певну суму знань, а це досить часто неможливо зробити без особливого перекладацького коментування [7, с. 172–173].

Дослідники стверджують, що оскільки матеріальна форма висловлювання є скоріше натяком, ніж описом, то у нормальній ситуації спілкування мовець повідомляє тільки невідому частину, в той час як слухач доповнює почуте тим, що йому вже відомо [4, р. 38], тобто, що під час перекладу, перешкод на шляху успішної комунікації стає значно більше з огляду на скорочення відомої і збільшення невідомої частин повідомлення. Відповідно, якщо автор твору вважає щось зрозумілим для читача вихідного тексту, то з цього ще не випливає, що це буде також зрозумілим й очевидним для читача перекладу [1, с. 155]. Отже, примітки є одним з способів, які допомагають заповнити в перекладі

те, що вислизає від нового читача, адже несумірність лінгвокультур унеможлиблює переклад, який був би точною копією оригіналу в культурі, що приймає, тобто перекладу без втрат. У цьому контексті примітки перекладача можуть розглядатися, по-перше, як доказ неможливості перекладу, якщо від нього вимагається повна еквівалентність, по-друге, як свідчення того, що засобами іншої мови можна, так чи інакше, передати практично все. Втім, перекладацькі примітки нерідко критикують в зв'язку з тим, що перекладач перевищує свої повноваження і перестає бути простим посередником між оригіналом і іншомовною читацькою аудиторією, що й поставлено за мету дослідити й проаналізувати на прикладі роману Донни Тартт «The Secret History».

Оскільки роман «The Secret History» належить до категорії інтелектуальних, тобто наскрізно насичений великою кількістю посилань на інші літературні твори [10], це передбачає попередню підготовленість та обізнаність читача з цими джерелами. Зважаючи на лінгвокультурну відмінність між читачем оригіналу та читачем перекладу, а також хронологічну різницю часу написання роману (1992) та часу видання українського перекладу (2017), перекладача, скоріше за все, цікавила культурологічна підготовленість українського читача до сприйняття тієї інформації, яку прагнула донести авторка, що, з нашої точки зору, передбачило застосування ним приміток як систему пояснень до цитат у художньому творі, науковому виданні, публікації документальних матеріалів, мемуарів, щоденників, спогадів, особливо «коли йдеться про віддалені у часі та просторі твору літератури» [6, с. 507], що є актуальним під час перекладу цитат з французької, латини та грецької. Зрозуміло, що коментар у художніх перекладах (та й у перекладах загалом) має дещо інші функції та виконує низку специфічних завдань. Це особливо виразно простежується на обраному для цього дослідження матеріалі. Найпоширенішим різновидом перекладацького коментування у досліджуваному тексті став лінгвокраїнознавчий коментар, пов'язаний з бажанням перекладача розкрити читачеві особливості національно-культурної семантики роману. Отже, як зазначено у «Літературознавчій енциклопедії», коментування актуальне «при вивченні текстів із «темними місцями», тобто важкими для розуміння фрагментами твору, алюзіями, ремінісценціями, що потребують текстологічного, лексикографічного та палеонтологічного тлумачення» [6, с. 507].

Нами встановлено, що примітки до іншомовних цитат (0,98 %), які збережені в тексті мовою оригіналу, де найбільша кількість зафіксована латиною, французькою та грецькою мовами, подані перекладачем у лексикографічному тлумаченні з зазначенням твору та автора перекладу, наприклад, *A moi. L'histoire d'une de mes folies A moi. L'histoire d'une de mes folies*¹¹ Про себе. Це історія одного з моїх шаленств (фр.) – Артур Рембо. «Марення 2. Алхімія слова» (з «Сезону у пеклі»; пер. В. Ткаченка) [8, с. 9]; *Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat*¹⁻¹ Очі такі ж були в нього, такі ж були рухи і усміх (лат.). Вергілій. «Енеїда» (пер. М. Білика за ред. Бориса Тена) [8, с. 34]. Звідси випливає, що тут ми погоджуємось з Грижак Л., що у досліджуваному тексті примітки відіграють важливу роль, оскільки слугують не тільки джерелами додаткової інформації, а виступають інтегральними компонентами художньої оповіді й застосовані з метою доповнення та уточнення подій, характеристики героїв роману [3, с. 309]. Оскільки метою використання іншомовних цитат було підсилення атмосфери елітарності навколо головних героїв, адже далеко не кожен читач володіє французькою мовою, а тим більш латиною та грецькою, то під час перекладу цю атмосферу повністю збережено, і водночас перекладач економить час та зусилля читача, подаючи не лише переклад самої цитати, а й її джерело.

Щодо англomовних цитат (0,56 %) у матеріалі дослідження, нами встановлено, що в примітках до них перекладач обмежувався чіткою фіксацією автора та назви твору, наприклад: *While to a certain extent Milton is right—the mind is its own place and in itself can make a Heaven of Hell and so forth/ Хоча Мільтон по-своєму і правий (коли казав, що життям своїм існує розум і здає він із Пекла сотворити Рай і навпаки)*¹⁻¹ Джон Мільтон. «Утрачений рай» [8, с. 12]; *If I threw myself off, I thought, who would find me in all that white silence? / От якби я кинувся, гадав я, хто мене знайде в цій Білій Тиші?*^{1 1} Див.: Джек Лондон. «Біла тиша» [8, с. 125]. З нашої точки зору, подібні примітки слугують путівником для читача та привертають його увагу до цитати, яку він, можливо, міг би і пропустити. Пересічному, непідготовленому адресатові перекладеного твору потрібні такі «підказки» історико-культурного характеру, оскільки суспільне призначення перекладу якраз і полягає в тому, щоб створити для читача перекладеної літератури рівні з читачем оригіналу можливості для смислової інтерпретації тексту. Саме тому, на нашу думку, використання примі-

ток, у яких не лише вказується джерело цитати, а додатково надано обґрунтування щодо її використання, тобто її тлумачення, найбільше (1,3 %) у нашому експериментальному матеріалі, наприклад: From the window, above the clatter of pots and the slamming of cabinets, Francis was singing, as though it was the happiest song in the world: “*We are little black sheep who have gone astray ... Baa baa baa ...*” / У вікні на тлі торохтіння горщиків та грюкання шухляд чувся спів Френсіса, котрий ніби затягнув найщасливішу пісню у світі: «*Паршиві ми овечки, ми разом заблукали... бе-бе-бе-бе...*»^{2 2} «*The Whiffenpoof Song*» – пісня-візитівка акапельного хору Єльського університету, складена за мотивами поезії Редьярда Кіплінга «*Офіцери-джентльмени*» [8, с. 108]; *Undele, undele. Any time you want./ Undele, undele.* Коли тільки заманеться.^{1 1} *Zincovane isn. Andale! Andale!*, «*Ворушиць! Ворушиць!*» – характерна фраза «найшвидшого мишеняти Мексики», Прудкого Гонсалеса, з мультиплікаційних серій компанії «*Warner Bros.*» [8, с. 64]. У даному прикладі, перекладацький коментар можна кваліфікувати як особливий різновид міжмовних трансформацій, без яких неможливо здійснити жоден переклад: по-перше, перекладач акцентує увагу на тому, що це неточна цитата, а, по-друге, додає пояснення того, чому було використано цю цитату, адже, україномовний читач не ознайомлений з мультфільмом про Прудкого Гонсалеса, який не трансліювався на території України. Повчальною видається й наступна примітка: *But remember poor Palinurus in the Aeneid? He lingered around and haunted them for the longest time./ Але згадай сердешного Палінура в «Енеїді». Він іще довго бродив світами й переслідував усіх.*^{1 1} *Палітур – керманіч Енея, який, звалившись за борт корабля, не був похований, а тому його душа не могла пройти в царство мертвих* [8, с. 361], завдяки якій перекладач допомагає читачеві уникнути перешкод для усвідомлення мети її використання.

Як відомо, подібні примітки використовувались перекладачем з метою подолання лінгвокультурного бар'єру, особливо під час перекладу цитати-знаків, наприклад, *I remember the head of the Institute asking me once what character from fiction I most identified with, and I said Davy Balfour from Kidnapped./ Директор мене одного разу запитав, з яким персонажем я себе асоціюю. Я відповів, що з Деві Балфором із «Викраденого».*^{3 -3} «*Викрадений*» (1886) – пригодницький роман Р. Л. Стівенсона. Девід Балфор – його головний персонаж, щирий 17-річний юнак-сирота

[8, с. 439]. Завдяки цьому поясненню перекладача зрозуміло, чому для пояснення душевного стану головного героя авторка використала порівняння з Деві Балфором, адже саме так вона хотіла передати його самотність та розгубленість, оскільки ця цитата-знак без цієї примітки не спричинила б потрібного ефекту. Нагадаємо, що в якості знака можуть виступати [3, с. 313]: *номінації* (імена власні та загальні, що слугують для називання предметів, явищ, якостей, дій, які виступають заміниками цілого тексту: ім'я персонажа як знак конкретного твору (наприклад, «*I liked to read—Tom Swift, the Tolkien books—but also to watch television*»)) [11, с. 6]; специфічні індивідуально-авторські деталі, предмети, явища, що виступають як символи; можна назвати їх *цитати-артефакти*; *атрибути* (ознаки імен, що відсилають до конкретного тексту); *ситуації* (відтворення всієї сюжетної ситуації, тобто і відносин персонажів, і їх імен), наприклад, «*circles of hell*») [11, с. 31].

Отже, шляхом аналізу приміток перекладача під час перекладу цитат з роману Донни Тартт, можемо стверджувати, що примітки відіграють важливу роль при їхньому перекладі, адже саме вони поєднують лінгвокультури та сприяють ефективній смисловій інтерпретації тексту та влучно застосовані з метою доповнення та уточнення подій, характеристики героїв роману.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У результаті зіставного аналізу оригіналу й перекладу було детально проаналізовано примітки перекладача як один зі способів компенсації смислових втрат у художньому перекладі. Доведено, що цитата як ознака прецедентного тексту несе в собі важливу соціокультурну інформацію, відповідно, її адекватний переклад сприятиме успішній міжкультурній комунікації. У досліджуваному тексті примітки відіграють важливу роль, оскільки слугують не тільки джерелами додаткової інформації, а виступають інтегральними компонентами художньої оповіді й застосовані з метою доповнення та уточнення подій, характеристики героїв роману. Основним типом перекладацького коментарю визначено лінгвокраїнознавчий. Теоретичне значення роботи полягає у тому, що результати, які були отримані в процесі дослідження, можуть стати основою для подальшого поглибленого вивчення питання проблематики прецедентності цитат, а практичне значення зумовлюється можливістю використання фактичного матеріалу під час практичних занять з перекладу художнього тексту, а також лекцій та семінарських занять з лексикології сучасної англійської мови.

Список літератури:

1. Воронцова И. А. Прецедентные феномены в художественном тексте: проблема интерпретации и перевода / И. А. Воронцова // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. 2015. № 3. С. 131–136.
2. Вимоги до змісту і формату наукових видань: сайт URL: istu.edu.ua/naukova-dijalnist/vimogi-do-zmistu-s-formatu-naukovikh-vidan/
3. Грижак Л. Авторські примітки в створенні комічного в романі Террі Пратчета «Guards! Guards!» Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство. Том 1, вип. 31. 2020. С. 309–314.
4. Захаренко И. В. Лингво-когнитивные аспекты функционирования прецедентных высказываний / И. В. Захаренко, В. В. Красных // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. М. : Филология, 1997. С. 100–115.
5. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. М. : Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
7. Приймачок О. І. Типи коментарів у перекладах Лесі Українки оповідань Івана Франка. Лінгвостістичні студії. 2016. Вип. 5. С. 171–180.
8. Тартт Д. Таємна історія: роман / Донна Тартт; пер. з англ. Б. Стасюка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
9. Сокол М. О. Примітка та коментар у системі інтертекстуалізації. Волинь філологічна: текст і контекст. Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення: теоретичні та історико-літературні виміри. 2009. Вип. 7. № 1. С. 293–302.
10. Ярова Л. О. Цитата як ознака прецедентного тексту на основі роману Донни Тартт "The Secret History". Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Випуск № 35. Видавничий дім «Гельметика», 2021. С. 185–192.
11. Tartt D. The Secret History: A Novel / Donna Tartt. New York : Vintage, 2015. P. 576.

**Yarova L. O. QUOTE AS A SIGN OF A PRECEDENT TEXT
BASED ON TARTT'S NOVEL «THE SECRET HISTORY»**

The article conducts a thorough study of the linguistic concept of "note" on the basis of comparative and quantitative analysis between the original and the translation of Donna Tartt's novel "The Secret History", enabling a detailed examination of their issues.

The purpose of the article is to define the importance and functions of translation notes in the translation of quotations as possible ways of compensating for semantic losses, overcoming the linguistic and cultural barrier and creating the desired effect in the literary text that are inevitable in any translation. There are different types of comments as a result of critical study of the text: textual, historical and literary, biographical, real and linguistic. Also, the relevance of studying the author's commentary is due to the difficulty of translating some components of the literary text, which are caused by the presence of non-equivalent units of the original text and unknown information for the reader of the source text, including historical realities and etiquette formulas that have the status of regional vocabulary with a mandatory cultural component. This barrier can be overcome with the help of special translation techniques.

It was found that the leading place in the studied text is taken by the linguocultural commentary with a minimum of lexical content. The notes to foreign quotations are used not only to provide additional information, but also to describe certain events, the characteristics of the heroes of the novel and save time for unprepared recipients. It should be noted that the research material contains English quotations, where in the notes to them the translator not only indicates their source, but also overcomes the linguistic and cultural barrier, creates the necessary semantic effect and clarifies events and historical information. An important point is that the translation refinement, namely the note, plays an important role, because behind it is everything that the author of the original text implies.

Key words: *intercultural communication, quotation, literary text, translation commentary, note, linguocultures, linguocultural barrier.*

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 80

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/23>

Гусейнова Г. А.

Бакинский славянский университет

МЕТАФОРИЗАЦІЯ КАК ОДИН ИЗ ОБРАЗНЫХ ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОВ ПО ИНФОРМАТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО ЯЗЫКА)

Ця стаття присвячена цікавій та малодослідженій на сьогоднішній день темі. Цінна вона, на наш погляд, насамперед тим, що цілком відповідає нинішнім реаліям. Збагачення лексики термінами з інформатики було б буквально немислиме без розвитку комп'ютерної технології, поширення та широкого використання у виробництві різних приладів, інноваційних систем, електронної промисловості в цілому. З цієї точки зору статтю слід визнати своєчасною та необхідною як семантичне поле для подальших лінгвістичних досліджень у зазначеній галузі. З одного боку, архітектура роботи представляється простою і нехитрою: визначення терміна, перерахування робіт відомих вчених, які спеціально займалися цією проблемою, далі розбір окремих лексем (виразів), що набувають нового значення в результаті метафоризації. Однак це лише здається «просто» і «нехитромудро». За ними, як нам вбачається, насправді ховається велика попередня робота автора. Адже термінів з інформатики в наші дні налічується колосальна кількість, але лише певні з них представляють для нас науковий інтерес. Важливою підмогою статті стали терміни, пов'язані з комп'ютером. Це незаперечно, оскільки цифрове мовлення у наші дні невіддільне від комп'ютеризації. І тому логічно і закономірно, що на цьому було зроблено децю більший наголос. Тобто частину термінів з інформатики (зокрема, деталі персональних комп'ютерів) взято автором саме з цієї галузі. Але примітно, що цим стаття не обмежується; є приклади з інших сфер життя, виробництва, напрямів у технологіях, інновації тощо. Безумовно, досліджувана тема важлива й актуальна, оскільки загалом обумовлена спрямованістю вивчення сучасних мовних засобів, що відбивають розвиток інформаційно-комунікаційних технологій для успішнішого їх подальшого та ефективного застосування, тим паче за умов глобалізації.

Ключові слова: терміни, інформатика, комп'ютери, технологія, ЕОМ, символи, метафоризація.

Постановка проблеми. В современной лингвистике имеется очень большое количество различных трактовок термина. Но в основном учёные на сегодняшний день солидарны в том, что термин – это такая лексическая минимальная единица в конкретном языке, которая чаще облечена в форму слова или словосочетания. Вместе с тем это может быть также символ (так называемые буквы-символы), аббревиатуры, сочетания слов в виде числовой нумерации [цифры-символы]. Но в любом случае названные и некоторые другие формы слов всегда несут на себе печать какого-либо специального терминологического назначения, которое, в свою очередь, соответствует строгому научному явлению, понятию. Иными

словами – это единица, входящая в состав определённых логико-понятийных систем в плане своего выражения. Известный учёный А. Реформатский в своё время так определял искомое понятие: «Термин – это такое специальное слово, которое ограничено особым своим предназначением; оно объективно стремится к однозначности в аспекте предельно точного и недвусмысленного выражения определённого рода понятий. Такое стремление вполне естественно в науке, политике, технике, лингвистике, литературе, дипломатии и искусстве. Это также и закономерность во всех сферах жизни» [4, с. 115].

Цель работы. Основная цель статьи состоит в лингвистическом исследовании информацион-

ных терминов, которые трансформированы в иной слой лексики благодаря метафоризации.

Изложение основного материала. Существо дела заключается в том, что термины, несмотря на отмеченную однозначность (в идеале), способны видоизменять значение, во-первых, в зависимости от контекстного окружения, во-вторых, употребления в различных видах дискурсов – от повседневно-бытового до делового, научного, включая компьютерную сферу. Последнее особо значимо и очевидно, так как компьютер прочно и основательно вошёл в жизнь каждого здравомыслящего человека. А вместе с ним, следовательно, видоизменяется и терминология. Это бесспорно и с той точки зрения, что информационный язык как таковой принадлежит к интернациональной профессиональной лексике. Его широкое применение и распространение как в науке, методике преподавания подавляющего большинства предметов, так и в быту объясняется прежде всего универсальным характером, важнейшей ролью в эффективном и успешном осуществлении профессиональных современных коммуникаций. Кроме того, абсолютно ясно, что наука и прогресс не стоят на месте; модифицируется компьютерная техника, насыщаясь новыми терминами. Поэтому этот слой лексики целесообразно выдвигать на первое место.

Правильно на этот счёт подчёркивает видный учёный З. Тураева: «С помощью функционирования уже устоявшихся в науке терминов или соответствующих словосочетаний лингвисты-теоретики имеют возможность наблюдать повсеместные процессы обновления, обогащения словарного состава, в том числе и языка терминов, образующих отдельный слой собственно литературной лексики [7, с. 88–89]. Хочется продолжить мысль З. Тураевой. В ситуации, когда возникают новые термины, начинают играть индивидуальную роль различные языковые процессы, точнее, – происходят некие метаморфозы. Причём, они играют как позитивную, так и негативную роль. К последнему, к примеру, относится явление омонимии. (О ней мы скажем несколько слов в самом конце нашей статьи, так как она не является прямым объектом научного исследования.) Кстати сказать, на эту тему есть очень большая критико-лингвистическая литература. Поэтому подробности опустим. Одновременно с тем интересен недостаточно разработанный, на наш взгляд, процесс метафоризации, то есть различного рода «метафорические переносы». Только в отличие от норм и правил теории литературо-

ведения, в настоящем случае информационные слова-термины, словосочетания или же устойчивые выражения утрачивают отчасти собственно метафорический смысл; та или иная единица (примеры – ниже) переходит уже в состав лексики профессиональной либо отражает новую область знаний. Она может быть в анализируемом процессе относиться даже не к технической, а к гуманитарной сфере, философии, психологии, политике и т. п. Особенностью же метафоризации при любых условиях трансформации является образное переосмысление заявленной в статье лексики.

Основным маркёром при «метафорическом переносе» становится переход к общелитературной лексике. Итак, логично, по нашему предположению, начать с наиболее известных терминов, т. е. общепринятых для людей, только знакомящихся с различными информационными технологиями¹, вернее, отдельными деталями персонального компьютера или направлениями в современной информатике. При этом, как подмечает лингвист Н. А. Каменева, «...целый ряд классификационных признаков позволяют в определённой степени установить основную смысловую связь внутри заданных параметров термо-систем. Любые термины в принципе должны логически связываться с цепью других терминологических лексем или же словосочетаний в границах рассматриваемых термо-систем» [2, с. 189]. Это означает, что между исходной терминологической единицей по информатике и её трансформацией существует ассоциативная связь. Другой вопрос: сильная она или слабая? Но это возможно установить уже непосредственно в процессе сравнения, к чему мы и приступаем.

«Мышка» (более строго по официальной терминологии – «мышь») – выступает прежде всего в качестве координационного курсора, манипулятора, осуществляющего плавное круговое движение по смотровому окну. В общелитературной лексике в результате метафоризации получает образное номинативное значение мыши, то есть грызуна, пресмыкающегося. (Не путать с терминологической омонимией, когда возникают следующие словосочетания «мышь под глазом» = синяк, «подбитый глаз»; а также параллельно англоязычному термину «mouse», что фонетически созвучно «мормышке», наблюдаем омонимию «груз», «грузило» как снаряжение для рыболовства) и т. д. Однако в нашем случае речь идёт о метафоризации. Небезынтересно, что «мышь» как информационный термин при вышеуказан-

¹ Примечание: Здесь и в дальнейшем – ИТ.

ной омонимии обозначает предмет, а в случае с метафоризацией – это зоологический тип. И он к тому же оказывается далеко не единственным. Так, «червь» (от английского worm) – это специальная программа, тип компьютерного вируса. От него в процессе метафоризации в общелитературную лексику перешёл зоологический тип «земляного червя», и как производное – куколка, гусеница и т. п. Нетрудно видеть, что связь сугубо ассоциативная, слабая, так как зоология в сущности далеко от информатики и источник глубоко переосмыслен. По аналогичному признаку происходит метафорический перенос из некоторых языков программирования. А именно: SOL – «Хамелеон»; PERL – «Лама»; TCP/IP – «Краб»; PYTHON – «Питон»; LavaSkript – «Носорог».

Здесь мы хотим зафиксировать внимание на двух существенных моментах. Во-первых, как фиксирует И. Л. Комлева, «...нет ничего не закономерного в том, что термины по информатике по своей логико-семантической структуре можно подразделить на некоторые так называемые «таксономические классы». Из естественного языка заимствуются как предметы (монитор, клавиатура, диск) или процессы (копирование файлов, форматирование дисков, выборка отдельных, порою и разрозненных данных, сбой в компьютере), так и свойства, признаки (скажем, модифицированные модели памяти, длительность, частота, спецификация). Наконец, это могут быть величины (байты, биты, уровни громкости, децибелы) [3, с. 54–55]. Добавим за Комлеву: в эти «таксономические классы» вполне вписываются и некоторые термины по информатике, которые получают новое значение при метафоризации.

Во-вторых, искомая тема может быть реализована и при сильной связи. Например, «shell» – это прибор, выполняющий функцию командного процессора. Кроме того, он выполняет специфическую роль программной оболочки. А. Б. Борковский считает, что этот «термин имеет не только прямое назначение в информатике, но и отличается особым объёмом, напоминающим замкнутое пространство либо закруглённую форму полого предмета» [1, с. 111–112]. Точно подмечено автором англо-русского словаря. «Командный процессор» действительно имеет сферическую форму, края её замкнуты, так что образуют своего рода герметический конус. Из данного термина по информатике возникает метафорический образ колбы, раковины, корпуса, скорлупы, подковы и т. п. Эти слова, ясно, стали неотъемлемой частью общелитературной лексики.

Перечисленные лексемы образуют сильную связь с источником, так как они тесно объединены единым смысловым центром «форма». Но к тому же примечательно, что они имеют и разное предназначение. Так, «колба» используется исключительно в химии, корпус – чаще в машиностроении (реже – в приборостроении). Значение «раковины» носит двойственный характер: в быту и в медицине («ушная раковина»). Скорлупа – практически всегда привязана к единственному словосочетанию: прилагательное + имя существительное – «яичная скорлупа». Подкова в результате метафоризации получает многозначность. Это слово отпочковалось от центрального ИТ и используется не только в номинативном значении управления (глагол + прямое дополнение «подковать лошадь»), но исконно имело сакральное. То есть, во многих деревенских поселениях до сих пор вешают подкову как народную примету: беречь от бед, изгонять от дома злых духов. Вот, оказывается, как от одного термина по информатике может разветвляться одновременно несколько значений, которые, в свою очередь, в процессе метафоризации дополнительно отличаются и многозначностью. Образность здесь выступает как их главное качество, в отличие от однозначного информативного термина. Но, повторяем, сильная связь с «Shell» – командным процессором при всех вышеприведённых случаях осуществляется прежде всего благодаря лексико-семантическому центру «объём» и соответствующей формы.

Сильная связь прослеживается также между одной из центральных деталей компьютера – «Материнским платом» (Mother board) и последующей метафорой. А именно: «Motherland» – родина. Кроме того, прародительница чего-либо, корни, источник и т. п. Стержневым словом в этом словосочетании является притяжательное прилагательное. Показательно, что не всегда термин целиком может подвергнуться процессу метафоризации. «Плато» не перешло в состав иного лексического слоя. Но первая часть термина – ядерная, несущая на себе основную смысловую нагрузку.

Показательно, что термины по информатике не только образованы от названия деталей различных технических устройств, электронных носителей, прежде всего – компьютеров. Как мы уже условились, – это могут быть также направления или более абстрактные понятия. Например, «computer ethics» – это целое направление в компьютеризации последних лет. От этого термина («компьютерная этика») произошёл «сетевой эти-

кет». В свою очередь, в результате метафоризации возникают такие понятия, как «административный этикет», «деловой этикет» и т. п. Связь между ними, понятно, очень сильная, так как их объединяет стержневое слово – этикет.

Либо отвлеченное, абстрактное. «Искусственный интеллект» – понятие, которое в наши дни порождает дискуссии на самые разные темы. Отказаться человечеству от него или нет? Этот термин в процессе метафоризации стал широко использоваться не только в цикле технических наук, но и в педагогических дисциплинах, в методике преподавания языков, философии, психологии и политике. Термин по существу дела явился плацдармом для дебатов, приобретающих актуальное звучание.

Образования новых терминов в информатике могут иметь различную природу. Например, оператор программы непременно выступает субъект какого-либо сообщения. Проще сказать, человек, регулирующий определённую программу. Однако это сочетание по сути не предопределяет метафорического переноса, так как для него нет реальной основы. Если же рассматривать его происхождение по английскому первоисточнику («sentence»), то именно от него переброшен мост к предложению (как прямой перевод термина) и далее – к таким словам, как суждение и высказывание. Слабая связь обнаруживается при новой метафоричности в слове «приговор». В функции оператора любой программы входит только сообщение, в крайнем случае – комментарии к какому-либо событию, факту, явлению. Однако в процессе метафоризации, оказывается, он может абстрагироваться от основного термина и приобретать отдалённый от него оттенок. Результатом суждения или высказывания служит такой «сильный» признак, категоричность которого бесспорна. Он предельно отдалён от «Sentence», но тем не менее это *существительное* в его последней инстанции, заключённое в лексеме «приговор».

Иногда в общелитературную лексику путём метафоризации преобразуются слова с отчётливо символическим значением. Так, термин «Back door» означает брешь (пустоту) в системе компьютерной защиты. Это не вирус, но программа, наносящая вред пользователю, так как «крадёт» («выуживает») информацию сугубо конфиденциального характера. В процессе трансформации прежде всего учитывается основной смысл, который и заключён в термине-источнике. Несложно видеть, что это тот вариант, от которого следовало бы избавиться. Другими словами, любым

потайным способом обойти эту вредоносную программу. Первооснова этого термина дала толчок новому метафорическому образованию: лазейка, чёрный ход, запасной выход, закулисные интриги, потайные двери и т. п. Понятно, что все эти слова и выражения стали частью общелитературной лексики, но выделим в них именно символическое значение. Притом примечательно, что и такого рода термины могут при себе содержать зашифрованную информацию. Так, «Back door» (закрытая дверь) в сущности легко мотивируется, и смысл перечисленных слов и выражений достаточно прозрачен, хотя и облечён в символическую форму. Сложнее обстоит дело при метафоризации, скажем, термина «Trojan Horse». Он переводится дословно – «Троянский конь», но не сообщает читателю или пользователю никакой полезной информации, кроме того, что перед ними мифологический источник. В таких случаях обязательно требуется дополнительный комментарий. То есть, «Троянский конь» – это программа, выдающая себя за иную, а преследует цель получения первой, истинной информации. В основе этого термина лежит обобщённое значение лексем «обман», «ложь», «фальсификация». Рассекретив их, уже несложно понять заимствование из мифологии. И. М. Тронский указывает: «Троянский конь» отныне и на века стал символом обмана, способом подмены одного замысла на другое» [6, с. 56]. Иногда (правда, достаточно редко) лишь одно слово в ряду других выступает в качестве названия и становится прототипом метафоры. Это, к примеру, наблюдаем в аббревиатуре ЦБТИ – «Центрального бюро технической информации». Это только отдел, и от него отдельно стало функционировать слово «бюро», означающее «заседание». На первый взгляд может показаться, что «заседание» не является метафорой. На самом деле в составе аббревиатуры оно не значит; отдел не заседает, а занимается оформлением официальных документов. Поэтому «бюро» приобретает образное значение.

Упомянутый авторитетный языковед А. Реформатский совершенно верно подчёркивал, что «термины, по природе своей, в ясном отличие от обычных, то есть слов не терминологических, не должны быть экспрессивными и многозначными». Кроме того, утверждал он, «...даже являясь словами-терминами, которые заимствованы из языка неродственной группы, они в своём отдельном, однозначном и изолированном употреблении всё равно должны быть лишёнными экспрессии, не смешиваться с обычными другими словами

и выполняют при этом, главным образом, номинативные функции» [4, с. 120].

Никоим образом не подвергая сомнению это вполне законное требование, вынуждены отметить как минимум два нижеследующих момента. Во-первых, в филологической науке о терминологии известны нежелательные, но всё же имеющие место быть случаи терминов-дублетов или синонимии. Язык, конечно, объективно противостоит этому явлению, однако, ни одна современная научная область, включая информатику, не может быть полностью гарантирована от него. Во-вторых, как известно, нет правил без исключения, а русский язык вообще на сегодняшний день имеет такое огромное количество исключений, что порою можно лишь удивляться тому, что считать собственно правилом, узаконенным нормативом. Более того, однозначность следует понимать только в идеале, а это не всегда соответствует реалиям трансформации одного понятия в другое. Так, мы видели, что метафоризация ломает этот стереотип, превращая однозначный термин по информатике в многозначные слова.

Характерным примером, свидетельствующим об образности термина по информатике, трансформированного в метафору, может служить, на наш взгляд, фирма «Big Blue» как одна дочерних организаций крупнейшей мировой компании IBM. Сущность метафоризации заключается в утверждении за ней цветовой гаммы. Дело в том, что в логотипе названной компании ключевым словом является «голубой цвет». Заметим, не зелёный и не промежуточный между ними, но именно голубой.

В настоящем случае есть, по нашему мнению, необходимость пояснить, что в отличие от всех других цветов, в которых несложно выделить ядро и периферию (или главные и вторичные цветоименования), голубой и зелёный в языкознании, (как впрочем, литературе или живописи) настолько сливаются между собой, что не позволяют учёным дифференцировать их. «Маркировка ясна, но границы переходов от одного цвета к другому так подвижны, что строгой определённости между ними не существует, следовательно, нет возможности их нормировать между голубым, синим и зелёным есть переходная ступень – сине-зелёный, а он в свою очередь включает в себя и жёлтый цвет. Это говорит о «размытости» признаков, по которым можно было бы определять данные цветообозначения. Так что в порядке арифметической прогрессии можно выстроить цепочку слов от голубого с разными

оттенками яркости – до синего и тёмно-синего, завершая светло-зелёным и тёмно-зелёным цветом» [5, с. 379].

Справку, данную известным современным лингвистом Н.В.Серовым, мы не случайно решили включить в нашу статью. Метафоризация указанного термина по информатике не могла состояться по линии промежуточного цвета, так как в языкознании признак стилистической нейтральности есть главнейшее условие для основных членов ядра. Ближайшую к ядру зону периферии образуют стилистически нейтральные слова. Например, у голубого, синего, тёмно-синего и зелёного почти всегда обнаруживаются дополнительные оттенки, носящие уточняющий или стилистически маркированный характер. В последнем случае цвет приобретает красочность, то есть оценочность, эмоциональность.

Тем самым произошло ироническое переосмысление названия фирмы по линии сближения цвета от ядра к периферии, где в качестве маркера выступило словосочетание «Big Blue», явно не соответствующее «солидности» этой фирмы. Далее, IBM в XXI столетии специализируется на выпуске ЭВМ, равно как и мощных современных компьютеров. Передовую технологию назвали «Golden Oracle Gate – Cloud Service». Парадоксально, но в уже в составе этого многословного тех. термина заложена оригинальная метафора: один из самых длинных и широких в мире висячих мостов в Америке получил название «Golden Gate». Таким образом, точность и однозначность (по Реформатскому) нивелируется благодаря метафоризации.

Выводы. Завершить статью, с нашей точки зрения, целесообразно, напоминая о том, что, метафоризацию не следует путать с омонимией. [«Диск» – устройство для памяти – межрёберные диски; диски зубные. «Шина» в качестве проводника информационного канала – автомобильная шина. «Канал информационный» – канал трубопровода. «Архитектура» как структура программ ЭВМ и градостроение; композиция в художественном произведении] и т. д. Таким образом, несмотря на малый объём работы, предельно чётко выявлена сущность процесса метафоризации, разъяснены её специфические особенности, в частности, отличия от омонимии. Язык в целом, и термины по информатике в том числе, конечно же, стремятся освободиться от негативных явлений. Между тем факты, которые объективно всё же имеют место быть, нашли здесь своё отражение.

Список литературы:

1. Борковский А. Б. Англо-русский словарь по программированию и информатике с толкованиями. М. : Русский язык, 1989, 335 с.
2. Каменева Н. А. Анализ лексических особенностей английского и русского языков в сфере информационных технологий. – Московский финансово-юридический университет. МФЮА // Вестник РУДН. Серия: Лингвистика. 2019, выпуск 23, № 1, с. 185–199.
3. Комлева И. Л. Принципы формирования русской компьютерной терминологии. Дисс. ... канд. филол. наук. М., 2006, 147 с.
4. Реформатский А. А. Введение в языковедение : учебник для вузов. 5-е издание, исправленное. М. : Аспект Пресс, 2010, 536 с.
5. Серов Н. В. Цвет культуры: психология, культурология, физиология - Санкт-Петербург : Речь, 2003, 694 с.
6. Тронский И. М. История античной литературы. Л. : Учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1957, 485 с.
7. Тураева З. Я. Лингвистика текста. Текст. Структура и семантика. М. : Либроком, 2015, 144 с.

Huseynova G. A. METAPHORIZATION AS ONE OF THE FIGURATIVE SOURCES FOR THE FORMATION OF TERMS IN COMPUTER SCIENCE (BY THE MATERIAL OF THE RUSSIAN LANGUAGE)

This article is devoted to an interesting and little-studied topic to date. It is valuable, in our opinion, primarily because it fully and completely meets the current realities. The enrichment of the lexical composition with terms from computer science would be literally unthinkable without the development of computer technology, the spread and wide use in the production of various devices, innovative systems, and the electronic industry as a whole. From this point of view, the article should be recognized as timely and necessary as a semantic field for further linguistic research in this area. On the one hand, the architectonics of the work seems to be simple and uncomplicated: the definition of the term, the enumeration of the works of prominent scientists who have specifically dealt with this problem, then the analysis of individual lexemes (expressions) that acquire a new meaning as a result of metaphorization. However, this “simplicity” and “plainness” is apparent. Behind it, as we see it, in reality lies a large preliminary work of the author. After all, there are a huge number of terms in computer science today, but only certain of them are subject to the process of interest to us. An important help for the article was the terms related to the computer. This is undeniable, since digital broadcasting these days is inseparable from computerization. And therefore it is logical and natural that a little more emphasis was placed on this. That is, some of the terms in computer science (in particular, the details of personal computers) are taken by the author from this particular area. But it is noteworthy that the article is not limited to this; there are examples from other areas of public life, production, trends in technology, innovation, etc. Undoubtedly, the topic under study is important and relevant, since in general and in general it is due to the focus on the study of modern language tools that reflect the development of information and communication technologies for their more successful further and effective application, especially in the context of globalization.

Key words: terms, Informatics, computers, technology, COMPUTER, symbols, metaphorization.

Полєєва Ю. С.

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Васік Ю. А.

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗІСТАВНІ ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГУЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена зіставному розгляду перцептивних характеристик гучності англomовного інституційного дискурсу на матеріалі педагогічного і політичного його видів. У роботі подано теоретичні засади вивчення інституційного дискурсу, аналізуються останні дослідження й публікації з питань педагогічного та політичного видів інституційного дискурсу. Зіставні дослідження дискурсу на різних рівнях, а особливо фонетичному, перебувають у стадії формування, що й обумовлює актуальність проведення пропонованого дослідження. За основу зіставного аналізу взяті оригінальні дані, отримані авторами цієї роботи у ході експериментально-фонетичного дослідження. У статті обговорюються перцептивні дані, отримані методом слухового аналізу з перспективою подальшого вивчення акустичного корелянта гучності – інтенсивності – методами інструментального аналізу. Проведений зіставний аналіз перцептивних характеристик гучності інституційного дискурсу показав, що політичний вид цього дискурсу характеризується вищим ступенем гучності на перцептивному рівні, ніж педагогічний. Виявлено, що статистично значущими розбіжностями володіють висока і підвищена гучність, із чого випливає, що для інституційного дискурсу існує варіативність у межах його видів і не можна говорити про універсальність просодичних ознак зокрема. Водночас помірна гучність представлена однаковою мірою в обидвох видах дискурсу і є інваріантною характеристикою. Отримані як релевантні, так і варіативні показники дають змогу повніше описати й зрозуміти природу просодичних особливостей інституційного дискурсу та глибше зобразити специфіку дискурсивного підходу. Висвітлення особливостей дискурсу у зіставленні його видів і жанрів, визначення релевантних ознак дискурсу на різних мовних рівнях неодмінно сприятиме формуванню більш загальної теорії дискурсу, моделюванню його комплексної структури.

Ключові слова: дискурс, інституційний дискурс, педагогічний дискурс, політичний дискурс, перцептивний аналіз, зіставний аналіз, гучність, просодія.

Постановка проблеми. У порівняльному мовознавстві, остаточно методологічне формування якого відбувалося у другій половині минулого століття, різною мірою вивчаються рівні мови, що виділяються на цей момент. Іноді дискурс вважають ще одним рівнем мови або принаймні рівнем аналізу мови [11]. Найбільш розроблена контрастивна граматики, досить багато робіт із порівняльної лексикології, є роботи з контрастивної фонології, і навіть із порівняльної стилістики тексту. Що ж до дискурсу, то, як таке, *зіставне дискурсознавство* перебуває в стадії формування [15, с. 5]. Зрозуміло, що становлення та розвиток предметної галузі дискурсознавства не можна уявити без уважного вивчення та узагальнення вже накопиченого досвіду

у сфері певних видів дискурсу, без зіставного аналізу їхніх основних характеристик. «Для правильного розуміння дискурсу важливо розуміти в повному обсязі ієрархію та структуру його складових, що дозволить зробити набагато чіткіший та повний аналіз його спрямованості та механізмів роботи» [4]. Як відомо, засоби виразності дискурсу (лексичні, синтаксичні, невербаліка, фонетичні зокрема) визначаються структурою прототипної комунікативної ситуації та є основою для зіставних досліджень у дискурсі.

Аналізуючи стан досліджень інтонації та дискурсу, Е. Купер-Кален [20, с. 13] відзначає, що ще чверть сторіччя тому такої галузі навіть не існувало. За визначенням Л. В. Солощук [16, с. 176], вивчення інтонаційних особливостей організа-

ції дискурсу розвивається в декількох напрямках, серед яких одним із найбільш перспективних у дискурсивному плані є підхід до сприймання та трактування інтонації як одного із засобів контекстуалізації лінгвістичного знаку у висловленні. Займаючи в цьому випадку провідну позицію, інтонація сприяє творенню інтерпретативних схем, у межах яких можливе досягнення розуміння дискурсу.

Проблемі визначення особливостей просодії у дискурсознавстві надається все більшої уваги, адже просодія є складником дискурсу взагалі, таким самим рівноправним, як і мовні лексико-синтаксичні засоби. Це означає, що, з одного боку, просодична форма організації має певну самостійність, з іншого боку, і семантика, і просодія безпосередньо залежать від контекстного оточення, що є системою тісно пов'язаних й односпрямованих елементів смислу [13, с. 140; 22; 23].

Усе ще присутня в лінгвістиці певна неоднозначність і суперечливість теоретичних положень про взаємодію просодичних засобів в організації дискурсу, відсутність порівняльних досліджень приводить до необхідності глибшого й більш предметного їхнього вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фокусі уваги пропонованого дослідження знаходиться англomовний інституційний дискурс. Питання інституційного дискурсу, як і його жанрів, вже досить широко висвітлено й схарактеризовано дослідниками (Ф. С. Бацевич, В. І. Карасік, Г. Г. Почепцов, О. І. Шейгал, М. Ю. Олешків, Г. Г. Слишкін, Т. van Dijk, М. Agar, А. Mayer, С. Roberts, А. F. Freed, J. Thornborrow та ін.). Багато хто з них зазначає, що інституційний дискурс є скоріше винятком, ніж правилом. Важливо відзначити, що інституційний дискурс історично мінливий – зникає громадський інститут як особлива культурна система і, відповідно, розчиняється в близьких, суміжних видах дискурсу дискурс, властивий інституту що зникає, як цілісний тип спілкування. Стосовно сучасного соціуму В. І. Карасік [9, с. 24] виділяє *політичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний та масово-інформаційний види* інституційного дискурсу. Очевидно, що наведений перелік може бути доповнений або видозмінений.

Вивченню педагогічного дискурсу, зокрема його жанрам, стратегіям та моделюванню, присвячено розробки В. І. Карасика, А. Р. Габідуліної, Т. В. Єжової, Р. П. Мильруд, І. В. Арнольд,

R. R. Jordan, J. Koch, D. Nunan, R. Bowers, S. Krashen, D. Skidmore, M. Warren та ін. Аналіз наукових праць у галузі фонетики окреслив низку досліджень, що вивчають усні жанри педагогічного спілкування, специфіку їхнього інтонаційного оформлення зокрема. Фоностилістичним особливостям педагогічного спілкування в цілому займалися такі вчені як К. Р. Жакієва, Т. І. Шевченко, Л. Л. Графова, В. М. Федосєєва та ін. У дослідженнях останніх років, присвячених висвітленню педагогічної комунікації, може розглядатися лише один із компонентів інтонації (І. В. Петренко, Т. Є. Єременко, Т. П. Скорікова, J. L. Laukkanen). Через те що у побудові будь-якого висловлення беруть участь усі інтонаційні засоби, більшість праць досліджують взаємодію просодичних компонентів (О. Р. Валігура, Є. О. Снегірьова, О. А. Мейер, Н. А. Кравченко, Е. Velikaya, Е. Freydina).

Велика увага з боку дослідників приділяється й політичному дискурсу як невіддільній частині мовної комунікації. Володіючи високою комунікативною спрямованістю та орієнтацією на масову аудиторію, політичний дискурс є особливим видом дискурсу. У лінгвістичній науці створено цілу низку робіт, присвячених когнітивним, семантичним, прагматичним, соціолінгвістичним аспектам політичного дискурсу (В. М. Базилев, І. Б. Штерн, Е. І. Шейгал, Ю. Н. Караулов, Т. van Dijk, J. Wilson, P. Chilton, R. Wodak, M. A. Glendon та ін.). Цікавлять дослідників і фонетичні питання, значна частина яких припадає на проблеми просодичного оформлення політичного дискурсу, серед яких можна виділити особливості ритмічних характеристик (В. В. Даниліна), мелодики, темпу, фразового наголосу (О. М. Алексієвець, Л. В. Постнікова, Є. А. Філатова), аналіз індивідуального стилю політиків (О. І. Голошумова; Л. В. Постнікова, Shitwi et al.), роль просодії у відтворенні риторичної орієнтованості політичної промови (М. Ю. Сайранян, О. М. Красильнікова, Е. Roderо, L. Mas, M. Blanco).

Таким чином, до цього часу емпіричні дослідження в області дискурсивної просодії були зосереджені переважно на вивченні просодії або однієї з її складових у тому чи іншому виді дискурсу. Загальноновизнано, що інституційний дискурс використовує певну систему професійно орієнтованих знаків, тобто має свою підмову. Тому зіставне вивчення просодичної організації в цьому ракурсі буде актуальним як для аналізу дискурсу, так і для фонетичних досліджень проблем просодичної варіативності. Порівняльне вивчення

просодичної варіативності дасть змогу повніше описати й зрозуміти природу просодичних особливостей інституційного дискурсу та глибше зобразити специфіку дискурсивного підходу.

Постановка завдання. Таким чином, **об'єкт** даної роботи – англomовний педагогічний та політичний дискурси як види інституційного дискурсу; **предмет** – характер реалізації гучності як важливого елементу динамічної організації дискурсу на перцептивному рівні. **Гіпотеза** полягає в наступному: реалізація характеру гучності в англomовному інституційному дискурсі визначається специфікою функціонування цього складника у його видах, і має як спільні, так і варіантні просодичні ознаки, отже, загальна **мета** даного дослідження – виявити можливі подібності та відмінності динамічних характеристик цих видів дискурсу на перцептивному рівні.

Виклад основного матеріалу. Інституційний дискурс є спеціалізований клішований різновид спілкування між людьми, які можуть не знати один одного, але повинні спілкуватися відповідно до норм даного соціуму [9, с. 24]. В. І. Карасік говорить про те, що будь-яке спілкування носить багатовимірний, партитурний характер, та його типи виділяються з певною мірою умовності. Повне усунення особистісного фактора перетворює учасників інституційного спілкування на манекени, водночас існує межа, що інтуїтивно відчувається учасниками спілкування, вихід за яку підриває засади існування того чи іншого громадського інституту. М. Стабс [23] вважає, що лінгвістичний аналіз інституційного дискурсу полягає у розкритті механізму складних взаємовідносин між соціальним інститутом, пізнанням, мовленням та поведінкою.

Усі учасники інституційного дискурсу поділяються на агентів (представників інституту) та клієнтів (людей, які звертаються до представників інституту) [19, с. 147]. До перших відносяться ті, хто грає активну роль в інституційному спілкуванні, до других – ті, хто змушений звертатися до агентів і виступає як представники суспільства загалом стосовно представників інституту. Ядром інституційного дискурсу є спілкування базової пари учасників комунікації – вчителя та учня, священника та парафіянина, вченого та його колеги, журналіста та читача (слухача, глядача).

Інституційний дискурс виділяється на підставі двох системоутворюючих ознак: цілі та учасники спілкування. Так, наприклад, *метою політичного дискурсу* є завоювання та утримання влади, *педагогічного дискурсу* – соціалізація нового члена

суспільства, медичного дискурсу – надання кваліфікованої допомоги хворому тощо. Учасники інституційного дискурсу дуже відрізняються за своїми якостями й приписами поведінки.

Н. А. Антонова вважає, що особливості педагогічного дискурсу полягають у тому, що це «інституційне спілкування будується за певним трафаретом, де мета спілкування визначає тематику та тональність дискурсу» [1, с. 9].

В. І. Карасік [9, 10] надав докладний опис педагогічного дискурсу. Вчений провів аналіз педагогічного дискурсу з погляду його мети (соціалізація нового члена суспільства: пояснення устрою миру, норм і правил поведінки, організація діяльності нового члена суспільства у плані його залучення до цінностей та видів поведінки, очікуваних від учня, перевірка розуміння та засвоєння інформації, оцінка результатів), цінностей, стратегій (що пояснює, оцінює, контролює, сприяє і організує), жанрів та прецедентних текстів. Крім того, дослідник описав структуру сучасного педагогічного дискурсу, виділяючи такі компоненти: ціль, учасники, цінності, стилістична специфіка педагогічної взаємодії, освітнє середовище, умови навчання, хронотоп, стратегії, жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули, оцінно насичені концепти.

Ще одним з інституційних видів дискурсу є політичний дискурс, тому що його функціонування пов'язано із громадськими інститутами, установами, спілкування у сфері політики має здебільшого не особистісний характер (хоч це також відбувається), а соціально детермінований, зумовлений специфікою соціального інституту політики. «Політичний дискурс перетинається з педагогічним як політична соціалізація особистості, специфіка цієї освіти полягає у його двовимірному модусі – формальному та неформальному політичному вихованні, що здійснюється через державні навчальні заклади та у побуті (у розмовах з батьками, однолітками, сусідами)» [9, с. 27].

Таким чином, вибір педагогічного та політичного дискурсів як об'єкта порівняльного аналізу не є випадковим; обидва дискурси належать до одного типу, цілеспрямовані та орієнтовані на охоплення аудиторії.

Зрозуміло, що види інституційного дискурсу мають польову будову та взаємоперетинаються, водночас можна виділити характеристики притаманні кожному із них на різних рівнях мови. Своїм завданням ми ставимо розглянути як релевантні, так і варіативні характеристики педагогіч-

ного і політичного видів інституційного дискурсу на фонетичному рівні.

Варіативність просодичних характеристик мовлення виявляється у наявності певних маркерів сприйняття та інтерпретації голосового сигналу, присутніх у кожному супрасегментному параметрі: *темпи, гучності, мелодиці*. У цьому дослідженні просодія трактується як комплексна єдність тональних, темпоральних, динамічних, тембральних параметрів, яким на перцептивному рівні відповідають *мелодика мови, ритм, темп, паузація та гучність*. Ці суперсегментні властивості мови у реальному мовленні «не ізольовані і не вичленовані» (Б. Б. Здорова) [7, с. 71], вони мають механізм зв'язку між собою і накладаються на лінійні одиниці мовлення.

Ефективність сприйняття мови залежить від її гучності. Є. І. Шейгал пише: «Будь-який рух (а потік мови, на нашу думку, є ні що інше, як лінійний рух звуків) проходить з тією чи іншою швидкістю, рух просто немислимий без цього параметра, так само як світло завжди має певний ступінь яскравості, а звук (матеріальна сторона знаку) – гучності» [18, с. 41]. Разом з тим важливо пам'ятати, в цьому ми згодні з Є. І. Шейгал, що будь-який параметр фіксується у свідомості того, хто говорить тоді, коли він «перевищує якусь межу, що відповідає нашим уявленням про середню яскравість світла, гучність звуку, швидкість руху...» [там само]. Таким чином, дослідники визнають прискорення темпу мовлення, що поряд з підвищенням гучності, одним з найважливіших просодичних маркерів персуазивності [2].

Суттєвим є той факт, що з гучністю корелює властивість емоцій призводити до змін у діапазоні інтенсивності відрізків мовлення, що також зумовлює необхідність визначення особливостей реалізації гучності в межах нашого дослідження.

Наявні на сьогодні експериментально-фонетичні методи надзвичайно різноманітні – від спектрографічного та кінорентгенографічного до слухового. Одним з найважливіших важливих питань, пов'язаних із проведенням експериментально-фонетичних досліджень для експериментатора, є питання вибору відповідного методу дослідження.

Гучність звуку – суб'єктивне поняття, і ґрунтується воно на сприйнятті. Відповідно вибір слухового або перцептивного методу аналізу у рамках даного зіставного дослідження є цілком обґрунтованим. Про необхідність методу слухового аналізу говорив ще академік Л. В. Щерба. «Інструментальні дані знову підтвердили важливість та необ-

хідність слухового аналізу, його об'єктивність та вірогідність» [5, с. 1]. Слуховий аналіз – це метод під час якого експерт, виходячи з мовної компетенції та власного досвіду мовної комунікації, розпізнає мовленнєве повідомлення та оцінює властивості голосу, індивідуальну манеру мови та мовну поведінку мовця.

Слуховий аналіз було проведено за спеціально розробленою анкетною, що містила завдання за поданими градуальними шкалами, обґрунтованими А. А. Калитою [8, с. 97–98]. Для опису вказаних вище параметрів використовувалися шкали комплексу перцептивних градацій гучності: *низька, понижена, помірна, підвищена, висока*. Під перцептивними ознаками розуміємо, ознаки, які виділяються перцепієнтом на основі сприйняття мовленнєвого сигналу. Як перцепієнти нами було залучено групу аудиторів-фонетистів ($n = 5$), які досконало володіють англійською мовою, мають глибокі знання в галузі фонетики й фонології цієї мови, але не є носіями мови. Підбір перцепієнтів здійснювався відповідно до методичних вимог та визначався досліджуваною мовою й завданнями експерименту. Залучення непарної кількості аудиторів мотивуємо більш коректним подальшим статистичним аналізом. За основу зіставних досліджень були узяті дані отримані авторами цієї роботи у ході їх власних оригінальних експериментально-фонетичних досліджень.

Аналіз характеру реалізації гучності в експериментальних мовленнєвих зразках педагогічного дискурсу, згідно з оцінками аудиторів, виглядає таким чином: *висока* – 24,1 %, *підвищена* – 72,6 %, *помірна* – 3,3 %; політичний дискурс: *висока* – 52,8 %, *підвищена* – 44,7 %, *помірна* – 2,2 %. Отримані дані по двох видах дискурсу були зведені у таблицю (див. табл. 1).

Таблиця 1
Зіставні перцептивні характеристики гучності педагогічного та політичного дискурсів (%)

Вид інституційного дискурсу	Висока	Підвищена	Помірна
Педагогічний	24,1	72,6	3,3
Політичний	52,8	44,7	2,2

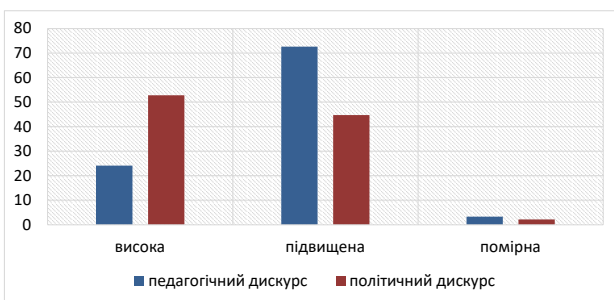
■ варіантні характеристики
■ інваріантні характеристики

Для зручності інтерпретації отримані дані були зображені графічно (рис. 1).

Як можна побачити з проведеного аналізу, *підвищений* рівень гучності, навіть з тенденцією до

високого є релевантною характеристикою педагогічного мовлення. За спостереженням аудиторів підвищення гучності привертає увагу слухача до повідомлюваного, створює відчуття важливості інформації й зацікавленості у ній лектора. Підвищення гучності також надає динамічності й енергійності дискурсу, чим активізується та підтримується увага отримувачів інформації. При цьому, спостерігається акцентуація інформаційних блоків шляхом підвищення чи пониження гучності: на більш важливих сегментах гучність підвищується, на менш важливих – зменшується. Подібну перцептивну оцінку гучності, зокрема «підвищену», було отримано О. Р. Валігурою [3, с. 88] при вивченні інформативно-впливових науково-навчальних текстів. Тоді як інформативні й інформативно-аргументативні тексти отримали в цій роботі характеристику гучності «середня». Відомо, що специфічні набори просодичних засобів реалізації того чи іншого дискурсу можуть бути виражені обмеженнями або навіть заборонами на використання деяких з них [12, с. 158]. Одним з таких компонентів для педагогічного дискурсу постає гучність, де діє заборона на крик, так само як і на шепіт. Що й було підтверджено у нашій роботі.

Рис. 1. Зіставні характеристики гучності педагогічного та політичного дискурсів (вісь θx – шкала перцептивних градацій, θy – відсоткові показники, %)

Очевидно, що гучність у політичному дискурсі є «усвідомленим та навмисним засобом впливу» [17, с. 19], що допомагає успішно досягти своєї мети – відстояти свою думку, як єдину вірну; залучити на свій бік слухача; «підвищити» свій імідж. Перефразовуючи Л. Г. Постнікову, просодію і гучність, зокрема, політичного дискурсу можна розглядати як «чутливий і тонкий індикатор способів впливу, що відповідають заданій комунікативній ситуації та наявній мовній особистості, яка здійснює комунікацію» [14, с. 115].

У політичному виді дискурсу підвищена оцінка гучності майже у двічі меншої за отриманий показник у педагогічному дискурсі 72,6 %

і 44,7 % відповідно. Водночас тут переважає показник *високої* гучності 52,8% на відміну від педагогічного 24,1 %. Відомо [6, с. 62], що підвищена гучність свідчить про категоричність, наполегливість і навіть нав'язливість, що й визначається специфікою цього складника просодичного оформлення політичної промови. За іншим автором [8, с. 125], зміни гучності в бік збільшення передають рішучість і твердість намірів. При цьому постійний рівень гучності символізує силу, а її чергування сприяє підсилению окремих ділянок повідомлення та зниження інших шляхом різного ступеня вираженої емоційності.

Слід також звернути увагу на існування політичних промов, де переважає *помірний* рівень гучності, який відповідає змісту й характеру повідомлення. Якщо виступ має мінорний характер, то це позначається на інтонаційних параметрах, зокрема, йдеться про помірну гучність й сповільнений темп. Така модифікація темпу та гучності, на наш погляд, допомагає створити відповідну атмосферу суму та горя. Частка *помірної* гучності є незначною і не становить статистично значущих відмінностей в обох видах досліджуваних дискурсів (2,2% політичний і 3,3% педагогічний відповідно).

Висновки і пропозиції. Таким чином, здійснений зіставний аналіз перцептивних характеристик гучності інституційного дискурсу показав, що політичний вид цього дискурсу характеризується вищим ступенем гучності на перцептивному рівні ніж педагогічний, де існують певні обмеження, подекуди заборона на крик, так само як і на шепіт. Водночас помірна гучність представлена однаковою мірою в обидвох видах дискурсу і є їх інваріантною характеристикою.

Виявлено, що статистично значущими розбіжностями володіють *висока* і *підвищена* гучність, із чого випливає, що для інституційного дискурсу існує варіативність в межах його видів і не можна говорити про універсальність просодичних ознак зокрема.

Було також зроблено висновок про те, що гучність як перцептивна характеристика англійського політичного дискурсу корелює із семантичним і комунікативно-прагматичним навантаженням політичних промов і взаємодіє з іншими параметрами (наприклад, темпом), що вказує на важливість цього компонента в просодичній системі. З проведеного аналізу стає зрозумілим, що підвищений рівень гучності, навіть з тенденцією до високого, сприяє засвоєнню інформації у педагогічному дискурсі. За спостереженням аудиторів

підвищення гучності привертає увагу слухача до повідомлюваного, створює відчуття важливості інформації й зацікавленості у ній мовця. Підвищення гучності також надає динамічності й енергійності дискурсу, чим активізується та підтримується увага отримувачів інформації. Ще одним висновком стало те, що в педагогічному мовленні спостерігається акцентуація інформаційних блоків шляхом підвищення чи пониження гучності: на більш важливих сегментах гучність підвищується, на менш важливих – зменшується.

Результати розгляду перцептивних характеристик гучності англomовного інституційного дискурсу на матеріалі його видів – педагогічного та політичного дискурсів вказують на важливість цього параметра в просодичній системі та зумовлюють необхідність подальшого акус-

тичного аналізу. *Перспективним* вбачається порівняння об'єктивних компонентів динамічної підсистеми, а саме, інтенсивності – акустичного корелята гучності – у межах досліджуваного матеріалу.

Інтерес дослідників до інституційного дискурсу безсумнівно сприятиме отриманню всебічних спеціалізованих емпіричних і теоретичних знань та дозволить побудувати більш потужну пояснювальну теорію дискурсу, а також розробити досконаліші методики навчання іншомовної культури. Висвітлення особливостей дискурсу у зіставленні його видів і жанрів, визначення релевантних ознак дискурсу на різних мовних рівнях неодмінно сприятиме формуванню більш загальної теорії дискурсу, моделюванню його комплексної структури.

Список літератури:

1. Антонова Н. А. Педагогический дискурс: речевое поведение учителя на уроке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Саратов, 2007. 24 с.
2. Бигунова Н., Григорян А. Реализация категории выделенности в дискурсе интервью. *Сучасні студії з романської і германської філології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 травня 2020 р. Одеса, 2020. С. 44–47.
3. Валигура О. Р. Интонационные признаки информационной структуры звучащего учебно-научного текста (экспериментально-фонетическое исследование на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Киев, 1988. 174 с.
4. Войниченко М. И. Проектирование интернет-дискурса в системе digital-брендинга. URL: https://118014/marketing/reklama_internete_instrument_reklamnogo_diskursa (дата звернення: 28.01.2022).
5. Губайдуллина Г. Т. Методология и принципиальные основы экспериментально-фонетических исследований. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-i-printsipialnye-osnovy-eksperimentalno-foneticheskikh-issledovaniy> (дата звернення: 26.01.2022).
6. Захарова Ю. М. Просодична інтерференція в англomовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження мови арабо-англійських білінгвів) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 270 с.
7. Здорова Б. Б. Зависимость просодических элементов речи от ее темпа. *Актуальные вопросы интонации : сб. науч. тр.* 1984. С. 71–77.
8. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу емоційного висловлювання : монографія. Київ : Вид. центр КДЛУ, 2001. 351 с.
9. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnokulturnye-tipy-institutsionalnogo-diskursa> (дата звернення: 22.01.2022).
10. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепция, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
11. Кашкин В. Б. Парадоксы границы в языке и коммуникации. Серия «Аспекты языка и коммуникации». Выпуск 5. Воронеж : Воронежский государственный университет; Издатель О. Ю. Алейников, 2010. 382 с.
12. Комарова И. А. Конечное продление в различных жанрах речи и музыки. *Проблемы фонетики : сб. стат. / отв. ред. Р. Ф. Касаткина.* Москва : Наука. 2002. С. 157–169.
13. Лисичкіна І. О. Просодична домінанта англomовного дискурсу реклами. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія.* Київ : Вид. центр КНЛУ, 2004. Т. 7, № 2. С. 139–147.
14. Постникова Л. Просодия политического дискурса в британской и американской лингвокультурах: URSS, 2011. 200 с.
15. аль-Рахби А. М. Лингвокультурологический анализ русского и арабского дискурса на тему: нестабильность на Ближнем Востоке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Москва, 2009. 21 с.
16. Солошук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі. Харків : Константа, 2006. 300 с.

17. Чикилева Л. Когнитивно-прагматические и композиционно-стилистические особенности публичной речи : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. Москва, 2005. 42 с.
18. Шейгал Е. И. Интенсивность как компонент семантики слова : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Тореца. Москва, 1981. 196 с.
19. Agar M. Institutional discourse. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study Of Discourse*. Volume 5. Issue 3. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/text.1.1985.5.3.147/html> (дата звернення: 28.01.2022).
20. Couper-Kuhlen E. Intonation and Discourse. *The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. UK : Blackwell Publishing Ltd., 2003. P. 13–34.
21. Monteiro Simoes A. R. Towards a phonetics of the discourse. URL: https://www.researchgate.net/publication/277840939_towards_a_phonetics_of_the_discourse (дата звернення: 26.01.2022).
22. Mustafayeva S. B. The Experimental-Phonetic Analyses of the Discourse Intonation in the English and Azerbaijan Languages. URL: <https://www.ccsenet.org/journal/index.php/ijel/article/download/0/0/42973/44944> (дата звернення: 22.01.2022).
23. Stubbs M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford : Blackwell, 1983. 272 p.

Polieieva Yu. S., Vasik Yu. A. COMPARATIVE PERCEPTIVE CHARACTERISTICS OF LOUDNESS OF ENGLISH INSTITUTIONAL DISCOURSE

The paper highlights comparative perceptive characteristics of the loudness of English institutional discourse on the material of its pedagogical and political types. The paper presents the theoretical foundations of the study of institutional discourse, analyses recent research and publications on pedagogical and political types of institutional discourse. Comparative studies of discourse at different levels, especially at the phonetic one, are in the process of formation, which determines the relevance of the proposed study. Comparative analysis is based on the original data obtained by the authors of this work in the course of experimental phonetic research. The article discusses the perceptive data obtained by auditory analysis with the prospect of further study of the acoustic correlate of loudness – intensity – by instrumental analysis. A comparative analysis of the perceptive characteristics of the loudness of institutional discourse has shown that the political type of this discourse is characterized by a higher degree of loudness at the perceptive level compared to the pedagogical type. High and increased loudness has been found to have statistically significant differences, which means that institutional discourse has variability within its types and there is no universality of prosodic features in particular. At the same time, moderate loudness is equally represented in both types of discourse and is their invariant characteristic. The obtained both relevant and variable indicators make it possible to more fully describe and understand the nature of institutional discourse prosodic features and to reflect more deeply the specifics of the discourse approach. Elucidation of the peculiarities of discourse in comparing its types and genres, determining the relevant features of discourse at different language levels will certainly contribute to the formation of a more general theory of discourse, modelling its complex structure.

Key words: *discourse, institutional discourse, pedagogical discourse, political discourse, perceptual analysis, comparative analysis, loudness, prosody.*

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'322

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/25>

Громовенко В. В.

Міжнародний гуманітарний університет

ЛІНГВІСТИЧНА БАЗА ДАНИХ ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: АРХІТЕКТОНІКА ТА ФУНКЦІЙНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

Актуальність статті зумовлена потребою визначення специфіки лінгвістичної бази даних політичних неологізмів української мови. Мета дослідження – опрацювати архітектуру та визначити функційне призначення лінгвістичної бази даних політичних неологізмів української мови для вирішення лінгводидактичних задач вищої школи. Об'єкт роботи – технологія бази даних, предмет – лінгвістична база даних політичних неологізмів в українській мові. Методологія студіювання: фактографічна лінгвістична база даних «Політичні неологізми в українській мові» опрацьована в рамках основних положень теорії неології, політичної дискурсології, комп'ютерної лінгвістики та прикладної лінгвістики. У процесі студіювання було вибудовано концептуальну модель лінгвістичної бази даних «Політичні неологізми в українській мові» з акцентуванням уваги на значенні для здобувачів вищої освіти та окреслено проблематику етапів проєктування лінгвістичної бази даних «Політичні неологізми в українській мові» 1) тип: реляційна; 2) одиниці опису: неологізми; 3) обсяг: 1200 одиниць; 4) аспект опису лексичної семантики: політичні неологізми; 5) джерела: словники неологізмів, інтернет-джерела та ін.; 6) термінологійний мінімум: інновація, політичний дискурс, словотвірна модель тощо; 7) методи: методи емпіричного дослідження, методи теоретичного рівня, лінгвістичні методи; 8) функційне призначення: науково-дослідні цілі, забезпечення програмних компетентностей закладів вищої освіти). Фактографічна лінгвістична база даних «Політичні неологізми в українській мові» робить внесок у систематизацію та розвиток комп'ютерних методів; постає корисним і актуальним навчальним матеріалом для забезпечення програмних компетентностей під час вивчення української мови загалом та української мови як іноземної; дозволяє оперативно формувати навчально-методичний комплекс для конкретних умов навчання та особливостей здобувачів вищої освіти. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в статті вперше запропоновано структуру лінгвістичної бази даних «Політичні неологізми в українській мові» з опертям на мовознавчі та дидактичні основи.

Ключові слова: інформація, лінгвістична база даних, лінгводидактична задача, політичний неологізм, програмна компетентність.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується спрямованістю досліджень на вирішення прикладних та методичних завдань, що повністю корелює з інформаційними запитами суспільства, викликами та потребами вищої школи. Сьогодні змінюються уявлення про роль інформації в суспільстві. У цьому контексті актуальність нашої розвідки зумовлена необхідністю визначення специфіки лінгвістичної бази даних (ЛБД) політичних неологізмів української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Н. Мішанкіної, «інформація набуває ста-

тису ресурсу на перших етапах розвитку інформаційного суспільства, і ця ситуація неминуче тягне за собою необхідність зберігання великих обсягів інформації, що, у свою чергу, призводить до виникнення нової проблеми, пов'язаної з її організацією та систематизацією» [12, с. 25]. Основною причиною створення інформаційних систем у лінгвістиці дослідниця вважає таку: широкий доступ до необхідної інформації дозволяє здійснювати більш результативні дії та дає змогу ефективно управляти інформаційними потоками. Актуальним завданням прикладної лінгвістики

стає розробка методик, що дозволяють здійснювати аналітичне опрацювання інформації, пошук способів її структурування для ефективного зберігання та обробки [5; 11]. Важливим способом вирішення цієї задачі стали технології баз даних, які вже добре зарекомендували себе в різних лінгвістичних дослідженнях: у типологічних та порівняльних, фонетичних, лексичних, граматичних студіюваннях; перекладацькій діяльності [2; 6] тощо. Закцентуємо увагу, що лінгвістичні бази даних грають дедалі істотнішу роль в освіті загалом й у вищій школі зокрема.

Постановка завдання. Мета статті – опрацювати архітектоніку та визначити функційне призначення лінгвістичної бази даних політичних неологізмів української мови для вирішення лінгводидактичних задач вищої школи. Завдання роботи: 1) вибудувати концептуальну модель лінгвістичної бази даних «Політичні неологізми в українській мові» з акцентуванням уваги на значенні для здобувачів вищої освіти; 2) окреслити проблематику етапів проектування лінгвістичної бази даних «Політичні неологізми в українській мові».

Об'єктом роботи постає технологія бази даних, предметом – лінгвістична база даних політичних неологізмів в українській мові. Методологія студіювання: фактографічна ЛБД «Політичні неологізми в українській мові» опрацьована в рамках основних положень теорії неології (Р. Будагов [3], Ж. Колоїз [9]), політичної дискурсології (О. Ковальова [8], Н. Кондратенко [10]), комп'ютерної лінгвістики (В. Волошин [4]) та прикладної лінгвістики (А. Баранов [1]).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у статті вперше запропоновано структуру ЛБД «Політичні неологізми в українській мові» з опертям на мовознавчі та дидактичні основи.

Виклад основного матеріалу. ЛБД «Політичні неологізми в українській мові» визначувана такими параметрами на рівні концептуального моделювання:

1. Тип ЛБД: реляційна система управління базами даних Microsoft Access, що входить до складу пакета Microsoft Office.

2. Одиниці опису: неологізми – нові слова або вислови, що з'являються в мові, а також запозичення й нові значення відомих слів, номінації вже освоєних людиною об'єктів дійсності; двобічні одиниці, що характеризуються новизною форми (словотвірні неологізми) та / або змісту (семантичні неологізми).

3. Обсяг: 1200 одиниць.

4. Аспект опису лексичної семантики: політичні неологізми (сфера функціонування – політичний дискурс). До політичних неологізмів належать слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися в період передвиборчої кампанії в ЗМІ або у виступах політиків для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій [13, с. 14], актуалізація яких зумовлена соціальними та територіальними чинниками функціонування мови. Неологізація аргументована процесами появи нових слів та розвитком нових мовних явищ у політичній комунікації. До кваліфікаційних ознак політичних неологізмів зараховуємо такі:

- моделюють нове бачення об'єкта номінації;
- утворюються на ґрунті використання ресурсів словотвірної системи мови, у результаті семантичної деривації, а також запозичень.

Для зарахування слова до неологізмів застосовано такі критерії: 1) відображення лексичною одиницею останніх змін у суспільно-політичному житті українськомовної спільноти, приналежність до тематичних груп «Держава», «Політичні угруповання», «Суспільно-політичне життя»; 2) новизна мовної одиниці, що полягає у фіксації слова словниками й ресурсами неологізмів із зазначенням конкретного часу першого використання (к. ХХ – поч. ХХІ ст.); 3) контекстуальність використання новотвору та можливість пояснення його значення під час першого вживання, якщо воно є непрозорим із погляду структури неологізму.

5. Джерела: лінгвістичний портал «Mova.info», словники неологізмів [14; 15; 16; 17], спеціальні словники нових слів, сайти «Мовні інновації», «Myslovo», «Словопис», інтернет-газети «Високий замок», «День», «Дзеркало тижня», «Український тиждень» тощо.

6. Термінологійний мінімум: деривація, запозичення, інновація, конверсія, метафоризація, метонімізація, політичний дискурс, префіксація, скорочення, словоскладання, словотвір, словотвірна модель, суфіксація, телескопія тощо.

7. Методи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, моделювання), методи теоретичного рівня (абстрагування, аналіз та синтез, метод сходження від абстрактного до конкретного), лінгвістичні методи (словотвірний аналіз (для визначення плану вираження неологізму, а саме виявлення механізму творення окремого слова); морфемний аналіз (для окреслення морфологічних ознак складників неоло-

гізму (розмежування закінчення, основи, кореня та афікса)); компонентний аналіз (для аналізу структури й системи лексичного значення, що, у свою чергу, дозволило розподілити одиниці за певними тематичними групами та визначити оцінний компонент у лексичному значенні неологізмів), а також метод суцільної вибірки та метод кількісних підрахунків).

8. Функційне призначення:

1) призначена для науково-дослідних цілей, наприклад:

- дослідження продуктивних способів творення політичних неологізмів в українській мові;
- встановлення когнітивних механізмів дери-ваційних процесів в українській мові;
- планування та проведення лінгвістичних експериментів;
- семантичні дослідження політичних неологізмів, включаючи складання тезаурусу політичного дискурсу;

2) забезпечення програмних компетентностей освітньо-професійних програм спеціальності 035 «Філологія» (галузі знань 03 «Гуманітарні науки») закладів вищої освіти, зокрема:

- здатність бути критичним;
- здатність вільно й вправно використовувати спеціальну термінологію в обраній сфері філологічних досліджень;
- здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах;
- здатність генерувати креативні ідеї;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел (зокрема, розміщених у мережі Інтернет);
- здатність застосовувати глибокі знання з обраної філологічної спеціальності для вирішення різноманітних професійних завдань;
- здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного (мовленнєвого) матеріалу з урахуванням традиційних та інноваційних методологічних принципів;
- здатність компетентно й ефективно брати участь у різноманітних формах наукової комунікації у філологічній галузі;
- здатність комунікувати з представниками інших професійних груп різного рівня (експертами з інших галузей знань / видів політичної, економічної, культурної тощо діяльності);
- здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки;

- здатність осмислювати мову як полісистему, розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного й закордонного мовознавства;

- здатність проведення досліджень (навчальних, наукових) на належному рівні;

- здатність спілкуватися державною мовою (усно, письмово);

- здатність спілкуватися іноземною мовою (наприклад, при використанні зазначеної ЛБД у процесі вивчення української мови як іноземної);

- навички використання інформаційно-комунікаційних технологій;

- уміння виявляти, ставити та ефективно вирішувати проблеми;

- усвідомлення методологічного, організаційного, правового підґрунтя, необхідного для студювань та/або інноваційних розробок у сфері філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій;

- усвідомлення ролі емоційно-експресивних, логічних, стилістичних засобів мови для досягнення запланованих прагматичних результатів.

На зовнішньому етапі укладання лінгвістичної бази даних політичних неологізмів української мови відібрано новотвори за ознакою новизни й приналежності до політичної лексики, з'ясовано тип словотвору та виокремлено дери-ваційні моделі, а також сформовано тематичні групи неологізмів. У такий спосіб політичні неологізми в українській мові утворено за допомогою п'яти різновидів морфологічного способу: афіксація (70,3 %), словоскладання (16 %), абрєвіація (7,5 %), телескопія (6 %), усічення основ (0,2 %) (див. [7]). Із-поміж семантичних способів словотвору в українській мові найбільш продуктивним є лексико-семантичний (74 %); малопродуктивними є морфолого-семантичний (16 %), лексико-синтаксичний (10 %). Семантичний розвиток політичної лексики відбувається завдяки збільшенню кількості значень у слові. Специфіка політичних неологізмів пов'язана з актуалізацією процесів метафоризації, метонімізації та апелятивації: при цьому зберігається вихідна форма лексичної інновації, план змісту характеризується новизною.

У межах цього етапу схарактеризовано семантичне позначення референтів, виділено політичні неологізми на основі аналізу їхніх семантичних характеристик та визначено, як співвідноситься неологічна лексика з відповідними референтами. За семантичним критерієм досліджувані новотвори поділяються на номінації: а) осіб за

прізвиськами, діяльністю, приналежністю або прихильністю до певної політичної групи або її лідера; б) предметних дій і процесів, абстрактних назв різних явищ; в) організацій і територій; г) дій; д) ознак, пов'язаних із політичними діями, суспільними явищами та організаціями.

Лінгвістичну базу даних політичних неологізмів української мови ґрунтовано на трьох групах політичних неологізмів: 1) у тематичній групі «Держава» політичні неологізми відображають діяльність апарату влади, окремі види державної політики, події та процеси в історії держави; 2) до тематичної групи «Політичні угруповання» віднесено лексичні одиниці, що номінують новостворені політичні партії, блоки, сили, називають членів політичних сил, їхні ознаки та діяльність, вибори; 3) тематичну групу «Суспільно-політичне життя» формують новотвори, які позначають події суспільно-політичного життя, дії та політичні вподобання їхніх учасників, окремі особи та групи щодо їхніх політичних поглядів.

На наступному етапі укладання лінгвістичної бази даних політичних неологізмів української мови концептуальну модель та одержану інформацію на інфологічному етапі пов'язано з операційною системою певного типу комп'ютера, з тими системами керування базами даних, якими він послуговується, вибрано форми організації даних, прийнятні роботи таких систем керування.

Висновки. Отже, архітектоніка ЛБД «Політичні неологізми в українській мові» визначена послідовністю переходів від неформального

словесного опису лінгвістичної інформаційної структури (тип ЛБД, одиниці опису, обсяг, аспект опису лексичної семантики, джерела, термінологічний мінімум, методи, функційне призначення) до формалізованого опису лінгвістичних об'єктів – політичних неологізмів (принципи формування джерельного корпусу, способи словотвору, тематичні групи тощо). Фактографічна ЛБД «Політичні неологізми в українській мові»: 1) робить внесок у систематизацію та розвиток комп'ютерних методів спеціалізованих досліджень молодих учених; 2) постає корисним і актуальним навчальним матеріалом для забезпечення програмних компетентностей освітньо-професійних програм спеціальності 035 «Філологія» (галузі знань 03 «Гуманітарні науки») закладів вищої освіти під час вивчення української мови загалом та української мови як іноземної, тобто може бути використана в різних сферах викладання української мови та з метою розв'язання дидактичних завдань; 3) дозволяє оперативно формувати навчально-методичний комплекс для конкретних умов навчання та особливостей здобувачів вищої освіти.

Сучасні системи управління базами даних доповнені можливостями інтеграції мультимедійних об'єктів. Це дозволяє включити в ЛБД дані іншого типу: аудіо- або відеоматеріали, що демонструють тип звучання, його суб'єкт та дію, з ним пов'язану, тощо. Перспективу дослідження вбачаємо у доповненні ЛБД «Політичні неологізми в українській мові» акустичним компонентом.

Список літератури:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 360 с.
2. Бігдай М. О. Лексикографічна база даних на основі лексико-семантичних груп дієслів української мови. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Інформаційні системи та мережі.* 2015. № 832. С. 285–295.
3. Будагов Р. А. Новые слова и значения. *Человек и его язык.* М. : Наука, 1976. С. 147–153.
4. Волошин В. Г. Комп'ютерна лінгвістика. Суми : «Університетська книга», 2004. 382 с.
5. Воронович В. В. Состав лингвистической базы данных компьютерных средств обучения иностранным языкам. *Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития: материалы I Республ. науч.-практ. конф. с междунар. участием,* Минск, 23–24 фев. 2017 г. Минск: Изд. центр БГУ, 2017. С. 68–71.
6. Гарбера І. Мовноарейне поле концепту людини: фразеологічний рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 170 с.
7. Громовенко В. В. Словотворення політичних неологізмів в українській та англійській мовах: зіставний аспект. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії 035 «Філологія» 03 «Гуманітарні науки». Міжнародний гуманітарний університет, Одеса; Донецький національний університет імені В. Стуса, Вінниця, 2021. 204 с.
8. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип. 27, Т. 2. С. 101–107.
9. Колоїз Ж. В. Українська неологія: здобутки та перспективи. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Філологія. Мовознавство.* 2009. Вип. 92, Т. 105. С. 57–62.

10. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
11. Мицкевич О. С. Лингвистическая база данных (ЛБД) специальной лексики белорусского языка с точки зрения потенциальных пользователей. *Прикладная лингвистика в науке и образовании: сборник трудов VI международной научной конференции* (Санкт-Петербург, 5–7 апреля 2012 г.). СПб. : ООО «Книжный дом», 2012. С. 203–206.
12. Мишанкина Н. А. Базы данных в лингвистических исследованиях. *Вопросы лексикографии*. 2013. №1 (3). С. 25–33.
13. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 34 с.

Список джерел:

14. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2014). Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с.
15. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
16. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
17. Словник неологізмів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book> (дата звернення – 10.02.2022).

Hromovenko V. V. LINGUISTIC DATABASE OF POLITICAL NEOLOGISMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE: ARCHITECTONICS AND FUNCTIONAL PURPOSE

The urgency of the article is due to the need to determine the specifics of the linguistic database of political neologisms of the Ukrainian language. The purpose of the paper is to study the architectonics and determine the functional purpose of the linguistic database of political neologisms of the Ukrainian language to solve linguodidactic problems of higher education. The object of the work is database technology, the subject is a linguistic database of political neologisms of the Ukrainian language. Study methodology: factual linguistic database “Political neologisms in the Ukrainian language” developed within the framework of the basic principles of the theory of neology, political discourse, computational linguistics and applied linguistics. In the process of studying the conceptual model of the linguistic database “Political neologisms in the Ukrainian language” was built with emphasis on the importance of higher education for students and outlined the stages of designing the linguistic database “Political neologisms in the Ukrainian language” (1) type: relational; 2) units of description: neologisms; 3) volume: 1200 units; 4) aspect of the description of lexical semantics: political neologisms; 5) sources: dictionaries of neologisms, Internet sources, etc.; 6) terminological minimum: innovation, political discourse, word-forming model, etc.; 7) methods: methods of empirical research, methods of theoretical level, linguistic methods; 8) functional purpose: research goals, ensuring program competencies of higher education institutions). The factual linguistic database “Political neologisms in the Ukrainian language” contributes to the systematization and development of computer methods; appears as a useful and relevant educational material for providing program competencies in the study of the Ukrainian language in general and the Ukrainian language as a foreign language; allows you to quickly form an educational and methodological complex for specific learning conditions and features of higher education. The scientific novelty of the obtained results is that for the first time the structure of the linguistic database “Political neologisms in the Ukrainian language” with reliance on linguistic and didactic bases is offered in the article.

Key words: information, linguistic database, linguodidactic task, political neologism, program competence.

Stepanov V. V.

Sumy State University

CORPUS VS NON-CORPUS: MAIN DISTINCTIVE FEATURES

The article reveals key principles to construct a linguistic corpus as a simplified model of communication. It is focused on them to distinguish between a true corpus and a random set of resources that is not a corpus itself. To instruct researchers in compiling corpora properly, such principles (representativeness, electronic format, annotation, software processing) are explained by the author.

Representativeness as a corpus property to be a compact analogue for real communication is regarded as the most significant attribute of corpora. Thus, taken resources must correspond to all features of discourse (texts are collected by age, sex, occupation, country of native speakers' origin, language variant, etc.). A single typology of corpora is illustrated within the representativeness rule.

Electronic format means that texts must be converted into a machine-readable form. Otherwise, resources will not be processed during the research. Specific techniques of e-conversion are discussed: scanning, printing, editing. Mechanisms of text encoding are analyzed.

In terms of annotation, corpus resources are divided into logical sections and marked with signs for linguistic and extralinguistic phenomena. The former covers verbal (semantics, grammar, syntax) and non-verbal (e.g. intonation, gestures, handwriting) aspects of communication. The latter includes discourse metadata: text authors' names, references.

Further, corpus software processing is discussed. Corpus managers as programs for analyzing corpora are indicated. Among them, the AntConc application potential for working with corpus resources is revealed: concordance, collocation, word list and so on.

Finally, ideas of virtual corpora are considered in the article. In particular, how they correlate with conventional corpora and what advantages they have. Briefly, basic advice for researching virtual resources is given.

Key words: corpus, representativeness, electronic format, annotation, software processing.

Problem and analysis of publications. Today, most linguistic studies are concentrated on use of illustrating research materials – generally so-called “corpora”. For the last decade, there has been a great amount of researches based on corpus resources: discourse [3; 12; 21; 27], cognitive linguistics [6; 15; 25; 29], linguodidactics [4; 5; 7], etc. Irrespective of such a rise in studies, it is necessary to keep certain requirements of corpus compiling. They must be followed to make a research as authentic as possible. Otherwise, the study will fail.

On the other hand, there is an increasing number of PhD in Philology students who produce their own corpora within theses. Therefore, young scholars should be instructed in generating corpus properly to secure correctness of their linguistic research results. That defines the **article relevance**.

The research object is corpus. **The topic** is description of main principles of compiling true linguistic corpora.

The purpose is providing a detailed manual for scholars to construct a real corpus for their own studies. That is reached via the following **tasks**:

1) to define the notion of corpus and its differences from a random text set;

2) to enumerate and explain four main distinctive features of true corpora (representativeness, electronic format, annotation, software processing) and how they are kept within corpus compiling;

3) to give an example of corpus construction for a certain research.

Research. Any linguistic study must be conducted on live resources, which is generally called “discourse” or “communication”. Obviously, discourse itself is limitless, and no scholar can learn the full scope of speech phenomena. Therefore, compact authentic communication samples have to be taken for scholars to complete their studies. Such samples are named corpora.

What is corpus? Corpus is a set of speech fragments selected for a specific research objective (in contrast to archive whose resources are collected randomly) [2, p. 15, 48–49]. Simultaneously, deliberate text selection is insufficient among corpus compiling requirements. A full-fledged corpus is only that set of resources which is arranged within

four rules – representativeness, electronic format, annotation, software processing.

Analyzing theoretical sources on corpus linguistics [17; 18; 20] makes a detailed explanation of these features and their role in compiling corpora.

Representativeness is corpus ability to be a communication mini-model that is maximally equal to reality. Since humanity has been developing constantly, no corpus can cover the total discourse boundaries. Subsequently, texts must be selected in that way when the limited content reflects a true speech character. For example, a medical corpus should include only medical texts; a British English gender corpus must contain both male and female utterances of UK origin.

The representativeness balance is a difficult task. Depending on researcher's aims, there may be produced different corpora with peculiar representativeness levels. Thus, the representativeness rule makes it possible to classify corpora by certain criteria. As an example, we can observe the corpus typology by V. P. Zakharov and S. Yu. Bogdanova [30, p. 16–25]:

- a) all-purpose, special corpora (research objective);
- b) dynamic, static corpora (resource refreshment pace);
- c) oral, written, audial-and-visual corpora (communication form);
- d) colloquial, literary, scientific, official, journalistic corpora (speech style);
- e) literary, folklore corpora (genre);
- f) full-text, fragmentary corpora (content volume);
- g) monolingual, multilingual corpora (amount of languages);
- h) learning, translation corpora (specialty);
- i) free, paid corpora (commerce).

The above-mentioned criteria are not complete. Corpora may be classified by other principles as well.

Nevertheless, scholars focus mostly on corpora as to the research objective criterion, particularly on all-purpose corpora. The reason: resources of all-purpose corpora integrate total authentic range of genres and styles within a certain language; therefore, they are a reliable empirical material to prove or disprove research hypotheses [26, p. 118–120]. Thus, for the highest representativeness, special corpora should be primarily arranged via all-purpose bases and secondarily supplemented by texts from other sources.

Apart from the rank of authentic resource bases, some other features have to be included by a researcher to provide the optimal representativeness

of own corpora. In particular, L. Flowerdew [9] and A. Koester [13] offer to mind the following factors in selecting corpus texts:

- a) research object (what the corpus will study, in which language variant, genre, style, discourse);
- b) features of communication participants (age, sex, occupation, language competence, place of birth and residence, etc.).

In such a manner, texts are collected. They are recorded by the main ethical rule: the information has been collected with speakers' voluntary consent, and all personal data have been removed or changed (public texts are an exception) [11, p. 157–160; 18, p. 154–168]. Further, the sample is digitized.

Electronic format is an integral part of corpus methodology of language study (because only digital data may be analyzed by software tools). Texts are digitized via scanning, printing or editing [19, p. 62–63; 24, p. 14].

Scanning is the quickest but the least accurate way of electronic conversion: texts can be recognized with failures (because of handwriting, paper deterioration), which makes you correct mistakes. The same concerns editing: the downloaded texts may be badly pre-formatted in the Microsoft Word application. Therefore, printing is the longest but the most reliable way of text digitization.

The next step is text encoding. Its significance is huge: improperly encoded files will not be processed by software, and the study itself will fail. We advise text preparation in the Notepad program. All resources are saved in the *txt* format via the Unicode system (UTF-8) [23, p. 32–35].

Then, texts are annotated. **Annotation** is segmentation of texts with producing certain marks. The content is subdivided into sentences, paragraphs, dialogic blocks with signs for linguistic and extralinguistic phenomena [18, p. 29–35; 23, p. 35–36]. Linguistic marks describe text elements in verbal (semantics, grammar, syntax) and non-verbal (intonation, gesture, handwriting, etc.) aspects. Extralinguistic marks provide metadata: names of text authors, references. They are indicated in each text as headlines / endings or given in a separate corpus file.

Some scholars regard linguistic marks as optional. According to J. Sinclair [24, p. 21] and M. Nelson [19, p. 63], it is text representativeness that is prior in corpora: authorship rather than lexeme attribution is the most important. Subsequently, metadata as extralinguistic signs are obligatory in compiling corpora while linguistic ones may be omitted.

The encoded and annotated corpus is ready for use. The last step is **software choice** to work

with resources efficiently. Such an application is a corpus manager.

Corpus managers are programs where you can adjust parameters of searching for necessary units in the total corpus. They generate a concordance – a list of all contexts where the searched unit is detected [2, p. 42–44].

Today, there are many corpus managers. Among the most popular ones, the AntConc application [1] is highlighted. It was designed by L. Anthony for the Windows, Linux and Macintosh operating systems. L. Anthony's lectures [14] show advantages of using this software. Firstly, units can be searched by cases, flections or lexeme limits. Secondly, results are sorted by the left-side or right-side valence. Thirdly, the data are copied in a separate dialogue box to compare them with adjacent search results. Finally, they can be selected and sent to a text processor for further research needs.

Along with concordance, the AntConc has other tools, e.g. collocation and word list. As means of the quantitative analysis, the former determines the amount dominance of interlexeme combinations while the latter defines the word frequency hierarchy among all other similar units within the whole corpus. The results are analyzed with a conclusion what specific speech preferences are traced among language native speakers.

Moreover, corpus is interpreted not only as a text bank. The World Wide Web is also increasingly regarded as a global collective set of resources, which comprises the communicative humanity experience from the historical perspective [26, p. 124–125]. Thus, the Internet is often called the virtual corpus.

According to W. Fletcher, the virtual corpus dominates over all other corpora significantly [8, p. 25–45]. Its advantages:

- a) no local limits (the Internet is available everywhere);
- b) no extra costs for software (each computer has a simple browser);
- c) once-a-second resource refreshment (in contrast to conventional corpora whose content is edited annually);
- d) coverage of all humanity spheres (the virtual inventory includes texts of those genres and styles that may be still not indexed by other corpora);
- e) presence of textual as well as audial-and-visual resources (while conventional corpora usually possess only texts).

Subsequently, it is the virtual corpus that is the most ideal representative model of discourse while other corpora only approximate to reality.

Taking into account the advantages, the Internet is considered as both corpus and base for producing new corpora. Its content is indexed by search engines (Google [10]) whose functionality is similar to that of corpus managers: requests generate concordances of web pages with a searched unit. The results are sifted by data language, their place and time of creation, file format and so on. The resources are downloaded, converted, annotated, encoded and used for research aims.

Apart from search engines, linguists use specially developed services to work with the virtual corpus. A. Lüdeling, S. Evert, M. Baroni [16] and A. Renouf., A. Kehoe, J. Banerjee [22] advise the WebCorp service [28]: it generates concordances and produces word lists within the Internet. However, priority is traced in search engines rather than such services. The reason: service results are post-processed search engine ones (therefore, the WebCorp cannot find resources if they are not indexed by Google [16, p. 17]). Simultaneously, the search engine functionality increases via adjusting parameters of the network firewall, which may raise request hits. Thus, it is search engines that are the best corpus managers to work with the virtual corpus.

Let us observe an example how all above-mentioned rules work in compiling a corpus. The situation: we would like to research the POLITICS concept actualization in the modern American English discourse of presidents.

1. Representativeness. In the Internet, we look for only those American English utterances where the word “politics” occurs as a name of the corresponding concept. They must concern only USA presidents and be as various as possible from many people (for America, the today's number of presidents is 46). The gender factor is omitted: only males were USA leaders.

2. Electronic format. All found utterances are downloaded and edited in the Notepad program. They are saved as *txt* files in the UTF-8 code.

3. Annotation. The utterances are subdivided into sentences and paragraphs. Additionally, extralinguistic marks are indicated: headlines of each file is accompanied with authors' names and references.

4. Software processing. The AntConc is used to generate concordances by the search request “politics”. The hits are analyzed for further research aims.

Conclusion. Therefore, corpora are simplified authentic models of communication. They differ from a random text set by four principles: representativeness, electronic format, annotation,

software processing. These rules may be used to check whether samples are true corpora or to produce new corpora via existing utterances. It can be engaged in studies of scholars and students (PhD, Master's, Bachelor's degrees) to prove or disprove hypotheses in their papers.

References:

1. AntConc (corpus manager by L. Anthony). URL: <https://www.laurenceanthony.net/software.html>
2. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of corpus linguistics. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 187 p.
3. Baker P., Vessey R. A corpus-driven comparison of English and French Islamist extremist texts. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2018. Volume 23. Issue 3. P. 255–278. URL: <https://doi.org/10.1075/ijcl.17108.bak>
4. Boulton A. Corpora in language teaching and learning. *Language Teaching*. 2017. Volume 50. Issue 4. P. 483–506. URL: <https://doi.org/10.1017/S0261444817000167>
5. Chen M., Flowerdew J. A critical review of research and practice in data-driven learning (DDL) in the academic writing classroom. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2018. Volume 23. Issue 3. P. 335–369. URL: <https://doi.org/10.1075/ijcl.16130.che>
6. Divjak D., Arppe A. Extracting prototypes from exemplars. What can corpus data tell us about concept representation? *Cognitive Linguistics*. 2013. Volume 24. Issue 2. P. 221–274. URL: <https://doi.org/10.1515/cog-2013-0008>
7. Dupont M., Zufferey S. Methodological issues in the use of directional parallel corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2017. Volume 22. Issue 2. P. 270–297. URL: <https://doi.org/10.1075/ijcl.22.2.05dup>
8. Fletcher W. Concordancing the web: promise and problems, tools and techniques. *Corpus linguistics and the web*. New York : Rodopi, 2007. P. 25–45.
9. Flowerdew L. The argument for using English specialized corpora to understand academic and professional settings. *Discourse in the professions: perspectives from corpus linguistics*. Amsterdam : John Benjamins, 2004. P. 11–33.
10. Google (the virtual corpus search engine). URL: www.google.com
11. Hunston S. Collection strategies and design decisions. *Corpus linguistics: an international handbook (Volume 1)*. Berlin : Walter de Gruyter, 2008. P. 154–168.
12. Ji M. A quantitative semantic analysis of Chinese environmental media discourse. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2018. Volume 14. Issue 2. P. 387–403. URL: <https://doi.org/10.1515/cllt-2016-0040>
13. Koester A. Building small specialised corpora. *The Routledge handbook of corpus linguistics*. London and New York: Routledge, 2010. P. 66–79.
14. Lectures by L. Anthony (use of the AntConc corpus manager). URL: <https://drive.google.com/open?id=1syjmVL2bTHAhnhi87LeLrbPcGfsixSFV>
15. Lederer J. Finding source domain triggers: how corpus methodologies aid in the analysis of conceptual metaphor. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2016. Volume 21. Issue 4. P. 527–558. URL: <https://doi.org/10.1075/ijcl.21.4.04led>
16. Lüdeling A., Evert S., Baroni M. Using web data for linguistic purposes. *Corpus linguistics and the web*. New York: Rodopi, 2007. P. 7–24.
17. Lüdeling A., Kytö M. *Corpus linguistics: an international handbook (Volume 1)*. Berlin : Walter de Gruyter, 2008. 776 p.
18. McEnery T., Hardie A. *Corpus linguistics: method, theory, practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 294 p.
19. Nelson M. Building a written corpus: what are the basics? *The Routledge handbook of corpus linguistics*. London and New York : Routledge, 2010. P. 53–65.
20. O'Keeffe A., McCarthy M. *The Routledge handbook of corpus linguistics*. London and New York: Routledge, 2010. 682 p.
21. Popova Ye., Yemelyanova Ye., Prikhodko N. Grammatical and lexical constituent of pre-election discourse. *Middle-East Journal of Scientific Research*. 2014. Volume 19. Issue 1. P. 48–51.
22. Renouf A., Kehoe A., Banerjee J. WebCorp: an integrated system for web text search. *Corpus linguistics and the web*. New York : Rodopi, 2007. P. 47–67.
23. Reppen R. Building a corpus: what are the key considerations? *The Routledge handbook of corpus linguistics*. London and New York : Routledge, 2010. P. 31–37.
24. Sinclair J. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford : Oxford University Press, 1991. 179 p.
25. Tatsenko N. V. Grammatical parameters of the notional modus of the EMPATHY concept lexicalized in modern English discourse. *Advanced Education*. 2018. Issue 9. P. 148–153. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.107093>

26. Teubert W., Čermáková A. Directions in corpus linguistics. *Lexicology and corpus linguistics: an introduction*. London and New York : Continuum, 2004. P. 113–165.
27. Vaez Dalili M., Vahid Dastjerdi H. A contrastive corpus-based analysis of the frequency of discourse markers in NE and NNE media discourse: implications for a “universal discourse competence”. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2013. Volume 9. Issue 1. P. 39–69. URL: <https://doi.org/10.1515/cllt-2013-0010>
28. WebCorp (the virtual corpus service). URL: <http://www.webcorp.org.uk>
29. Yehorova O., Prokopenko A., Popova O. The concept of European integration in the EU-Ukraine perspective: notional and interpretative aspects of language expression. *Online Journal Modelling New Europe*. 2019. Issue 29. P. 53–77. URL: <https://doi.org/10.24193/OJMNE.2019.29.03>
30. Zakharov V. P., Bogdanova S. Yu. *Corpus linguistics*. Saint Petersburg: Saint Petersburg State University, 2013. 148 p.

Степанов В. В. КОРПУС VS НЕКОРПУС: ГОЛОВНІ ВІДМІННОСТІ

Стаття розкриває основні принципи конструювання лінгвістичного корпусу як спрощеної моделі комунікації. Наголошується, що витримка таких правил є корінним критерієм для розмежування істинного корпусу та випадкового набору текстів. Для правильного відбору ресурсів і укладання корпусів автор рекомендує дослідникам завжди дотримуватися чотирьох правил – репрезентативності, електронного формату, анотування, програмної підтримки.

Репрезентативність, тобто здатність корпусу бути максимально наближеною до реальності мініатюрною моделлю комунікації, визнається головним атрибутом корпусу. Так, дібрані ресурси мають відповідати всім параметрам спілкування (тексти вилучаються з урахуванням віку, статі, роду занятості, країни походження мовців, варіанту мови тощо). В рамках правила репрезентативності пропонується єдина типологія корпусів.

За електронним форматом, тексти повинні бути конвертовані в машинозчитувальну форму (інакше ресурси не будуть оброблені під час дослідження). Оглядаються конкретні прийоми електронної конвертації: сканування, друк, редагування. Аналізуються механізми кодування текстів.

З точки зору анотування, корпусні тексти членуються на логічні секції та маркуються на предмет прояву лінгвістичних і екстралінгвістичних явищ. Лінгвістична розмітка охоплює опис вербальних (семантика, граматики, синтаксис) та невербальних (інтонація, жести, почерк) аспектів комунікації. Екстралінгвістична розмітка зазначає дискурсивні метадані: автор тексту, посилання.

Програмна підтримка передбачає використання корпусних менеджерів для опрацювання корпусів. Зокрема, демонструється потенціал корпусного менеджера AntCorp у виконанні досліджень: інструменти конкордансу, колокацій, вокабулярного переліку тощо.

Зрештою, розглядається ідея віртуальних корпусів: чим вони відрізняються від звичайних корпусів та які мають переваги. Стисло надаються ключові поради для роботи з віртуальними ресурсами.

Ключові слова: корпус, репрезентативність, електронний формат, анотування, програмна підтримка.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.112.2(436).09(092)

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/27>

Бродська О. О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СИМВОЛІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ У ТВОРАХ АРТУРА ШНІЦЛЕРА

У статті окреслено символістські тенденції у творах А. Шніцлера та висвітлено специфіку їх авторської інтерпретації. З'ясовано, що звернення до засад символізму започатковано автором у ряді творів 1900–1910 рр., а у результаті кризи імпресіоністичної манери письма, символістичні тенденції простежуються і у творчості уже зрілого автора. Виявлено, що новели аналізованого періоду побудовані за однією моделлю, що відзначається послідовною зміною ситуацій та дійових осіб, у центрі творів стоїть підсвідомість персонажів у кризові моменти життя, тому символіка проста, вона виражає практичний, злободенний інтерес автора.

Для оповідання «Зелена краватка», яке зображає такі людські якості як лицемірство і злобну заздрість, притаманна нерозвиненість ідеї. Автор замикається на образній передачі цих рис характеру, звертаючись до метафоричної характеристики, проте особливе місце відводить деталі.

Схильність до суб'єктивної інтерпретації дійсності втілена в образі метелика в оповіданні «Історія одного генія». А. Шніцлер показує «практичний символізм», оскільки відгукується не на будь-яку проблему буття, а лише висловлює своє ставлення до теми літературного снобізму, честолюбства, марнославства, удаваної слави, одноденної данини моді, бездарності свого героя-генія.

У новелі «Сопілка пастуха» автор поєднує елементи виховання і випробування, проте відмовляється від «практичного символізму», від побутових або уможлядних філософських проблем людського існування, звертається до конкретних проблем людського співжиття, до зображення широкої соціальної картини. За апробованою у цій новелі композиційною моделлю будуватимуться усі пізні новели автора, але жодна з них не опиратиметься на умовності символізму, хоча і в них значне місце належатиме символу.

Звернення до символістських форм мало епізодичний характер у прозі А. Шніцлера, у результаті кризи імпресіоністичного письма митець прагнув до узагальнень, які дав йому символ.

Ключові слова: символізм, символістські тенденції, літературний напрям, художній образ, символ, композиційна модель.

Постановка проблеми. Символізм, як одна з естетичних течій модернізму, робить акцент на багатозначному символі, у який перетворюється конкретний художній образ. Цей літературний напрям знаходить свій вияв в окремих творах письменників-членів авангардистського літературного гуртка «Молодий Відень», представником якого був відомий австрійський новеліст і драматург Артур Шніцлер (1862–1931). Звернення до засад символізму, яке започатковане у ряді творів 1900–1910 рр., чітко простежується також і у творчості уже зрілого автора, що у свою чергу було результатом кризи імпресіоністичного письма мистця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Художній доробок А. Шніцлера неодноразово ставав предметом наукових розвідок таких вітчизняних дослідників як Д. Затонський, К. Шахова, Я. Поліщук, Т. Гаврилів, І. Зимомря. У роботах зарубіжних дослідників Г. Оля, А. Допплера, Й. Ньоллера, Р. Гайслера, Ф. Зальтена, Р. Шпехта, Р. Аллердіссена новелістика А. Шніцлера розглядалася з точки зору аналізу окремих її ознак: звернення до внутрішнього світу персонажів, психологізму і оповіді від імені головного героя.

Однак символістська проза австрійського письменника – це особлива проблема шніцлерознав-

ства, хоча вона і не була предметом дослідницької уваги, оскільки власне символістських творів у письменника не надто багато. Це новели переважно 1900–1910 рр., які побудовані за однією моделлю, що відзначається послідовною зміною ситуацій та дійових осіб. Об'єктом відтворення виступають окремі риси характеру людини або її психіки, які автор майстерно передає за допомогою метафоричного зображення.

Формулювання цілей статті. Метою статті постає окреслення символістських тенденцій у творах А. Шніцлера та висвітлення специфіки їх авторської інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. У пошуках власного творчого стилю А. Шніцлер експериментував з формою і композицією творів, але неодмінно ставив у центр підсвідомість своїх персонажів у кризові моменти життя. Його герої завжди намагаються активно впливати на дійсність. Оповідання «Зелена краватка» присвячене зображенню таких людських якостей як лицемірство і злобна заздрість, яка охоплює масову свідомість. Головний герой твору, «молодий пан на ім'я Клеофас» [8, с. 549], виходив на прогулянку кожного разу в новій краватці (спершу зеленого кольору, потім синього, згодом фіолетового). Зрозуміло, що яскравий колір привертав увагу мешканців, але водночас і викликав їхнє бурхливе невдоволення, тому що їхні статки не дозволяли їм мати подібні краватки. Не дивно, що з гніву і безпідставного розпачу натовп оголошує протагоніста «розпусником, злодієм і віроломним вбивцею» [8, с. 550]. Для оповідання «Зелена краватка» притаманна нерозвиненість ідеї, яка закладена в основу проблеми. Звертаючись до метафоричної характеристики, образної передачі будь-якої риси людського характеру, Шніцлер замикається виключно на ній, однак у його новелах завжди відводилося особливе місце деталі, нюансам, багатообразність яких і визначала різноманітність мотивів, наскрізних тем і проблем. І. Проклов вважає, що «прямолинійність вирішення того чи іншого художнього задуму прирікає Шніцлера на примітивність» [1, с. 152], що засвідчує зокрема твір «Зелена краватка». Зауважимо, що перетворення будь-якої ідеї на символістський образ позбавляє її психологічного рішення, а без цього проза Шніцлера неможлива. Як бачимо, символіка австрійського письменника проста, вона виражає практичний, злободенний інтерес автора.

Метелик, герой оповідання «Історія одного генія», з'явившись на світ, вбачає у кожній ситуації прояв своєї геніальності й оригінальності,

винятковості. Спершу він не зустрів жодної живої душі, а потім «його побачили дві маленькі дівчинки і від здивування заплескали в долоні» [8, с. 959]. Цей жест він сприймає як оплески, відсутність собі подібних доводить йому його винятковість, а власна безпорадність – це «доля генія – зносити холод і труднощі» [8, с. 959]. Усвідомлюючи, що геній приречений на переслідування, з гіркотою і гордістю метелик осмислює, що це стосується і його: «Моя молодість була настільки багатою на події, що я змушений задуматися над тим, щоб надиктувати свої мемуари» [8, с. 959]. Життя метеликів швидкоплинне, не дивно, що наступного ранку з'являється безліч молодих створінь. Герой втомлено лежить на землі, фатальна мить наближається. Метелика розчавлює колесо пивного фургона, в останньому пориві вмираючої душі зринає думка: «Де ж вони поставлять мій пам'ятник?» [8, с. 960]. Розвиток подій у творі виокремлює таку властивість людської особистості, як схильність до суб'єктивної інтерпретації дійсності, і саме в образі метелика вона виражена, але в крайніх граничних формах; переважають акцентована дурість цього самозакоханого створіння і практичний інтерес. Особливо останній підкреслює автор «Історії одного генія», коли останнім реченням «Де ж вони поставлять мій пам'ятник?» скеровує увесь розвиток подій у сферу художнього побуту. Погоджуємося із твердженням І. Проклова, що «символістські твори Шніцлера певною мірою позбавлені основної для символізму як течії і як художньої концепції концентрації в символі певної ідеї, яка виходить за межі побуту і повсякденності» [1, с. 152]. Оповідання «Історія одного генія» показує «практичний символізм» письменника, бо він відгукується не на будь-яку проблему буття, а лише висловлює своє ставлення до теми літературного снобізму, честолюбства, марнославства, удаваної слави, одноденної данини моді, бездарності свого героя-генія. У творі відсутня депоектизація поняття геній, лише іронічно відображена приватна проблема, яка не претендує на широкий чи глобальний статус.

Якщо порівняти новелу «Потрійне попередження» з попередніми двома творами, констатуємо той факт, що їй властива більш адекватна форма і зміст, хоча вона за вищезазначеними критеріями значно поступається несимволістській прозі Шніцлера. Молодий чоловік радісно гуляв широкими просторами без особливої цілі, поки «навколо нього, близько і далеко одночасно, незрозуміло не пролунав голос: «Не йди цим

лісом, юначе, якщо не хочеш вчинити вбивство» [9, с. 7]. Зрозуміло, що юнак не підкорився темним силам і продовжив свою прогулянку. Однак, через деякий час почув друге благальне попередження: «Не йди цим лугом, юначе, якщо не бажаєш занастити свою батьківщину» [9, с. 7]. І знову гордість не дозволила героєві послухатися поради, посміхаючись він поспішав уперед, і незрозуміло, чи то внутрішня невпевненість, нетерплячість чи неспокій надихали його. Згодом пролунало третє застереження: «Не йди далі, якщо ти не хочеш померти» [9, с. 7]. Юнак відповів на це пронизливим реготом і без коливань продовжив свою подорож ... «Я тут», – вигукнув він полегшено. «Якщо це було випробуванням, добрий чи злий духу, то я його витримав. Жодне вбивство не обтяжує мою душу, не скривдженою таїться у глибинах моя улюблена батьківщина і я живу. І ким би ти не був, я сильніший за тебе, тому що я не повірив тобі і вчинив правильно» [9, с. 8]. У підсумку з'ясується, що юнак все таки скоїв убивство тим, що розтоптав черв'яка; занастив батьківщину, бо «відігнав своїм диханням строкастого метелика» [9, с. 8], який через рік мав сісти «на потилицю юної королеви, раптово розбудити її зі сну, тоді б її серце зупинилося і плід в утробі зачах» [9, с. 8]. А так трон успадкує злий і жорстокий племінник королеви, який втягне батьківщину хлопця у війну.

Юнак звертається до духу: «Невидимий духу, який тричі попереджав мене, і якому я тричі не повірив і перед яким я тепер схиляюся як перед сильнішим, – перш ніж ти мене знищиш, дай мені тебе пізнати» [9, с. 9]. Дух відповідає йому: «Мене ще не пізнавав жоден смертний, хоча імен у мене багато. Долею мене називають забобонні, дурні – випадковістю, а побожні – Богом. Але для тих, які вважають себе розумними, я – сила, яка була на початку всіх днів і продовжує нестримно діяти, вічно, незважаючи на все, що відбувається» [9, с. 9].

Новела «Потрійне попередження» – це єдиний символістський твір, у якому присутнє містичне начало, але і воно у вищій мірі умовне. Звідси – недоречно лише на основі цього твору робити висновки про світогляд Шніцлера, оскільки образи потойбічного світу у новеліста абстрактні, а більш важливе значення відводиться людині, її розуму, раціональному началу, яке, на думку автора є згубним для людини. Р. Вагнер зауважує з цього приводу, що «новела «Потрійне попередження» з патетичною наполегливістю відображає переконання Шніцлера про загадки цього світу, оскільки алегорично зображує людину, яка ставить запи-

тання, іноді навіть повстає проти певного перебігу речей» [10, с. 114].

Найбільш значним символістським твором Шніцлера, є, поза всяким сумнівом, новела «Сопілка пастуха». У ній автор відмовляється від свого практичного символізму, від побутових або умоглядних філософських проблем людського існування на користь конкретного зображення проблем людського співжиття. Письменник звертається до зображення не лише міжстатевих відносин, але і досить широкої соціальної картини, зрозуміло, що за його ж мірками.

Це твір з елементами роману виховання і роману випробування, де доля героїні нагадує, щонайменше за зовнішніми ознаками відому п'єсу А. Шніцлера 1900 року «Хоровод». Композиція новели «Сопілка пастуха» є аналогічною за формою з п'єсою «Хоровод», оскільки життєва історія головної героїні Діонісії – це постійна зміна чоловіків, з якими вона живе у той або інший, довгий або короткий проміжок часу.

Новела розпочинається наступним чином: «Чоловік із заможної родини, який замолоду вирізнявся у колі столичної та провінційної знаті і займався різноманітними видами науки і мистецтва, здійснив у більш зрілому віці подорожі у далекі краї і повернувся на батьківщину вже з посрібленою сивиною. У тихій місцевості на узліссі він побудував будинок з видом на широку рівнину і взяв собі за дружину милу доньку селянина» [9, с. 11]. У цій маленькій ідилії він повністю присвятив себе своєму улюбленому заняттю – спостерігав за рухом небесних світил. Однак однієї спекотливої літньої ночі, герой твору, керуючись незрозумілими мотивами, наказує свої дружині Діонісії покинути його дім і слідувати «без вагань за будь-яким бажанням, яке миттєво спалахне або будь-якою спокусою, яка поманить, куди б вона її не привела» [9, с. 12]. «Йди, – каже їй Еразмус, – твоя доля у твоїх руках, пізнай себе до кінця» [9, с. 14]. У цей час з долини лунає звук сопілки пастуха, символ привабливої далечини і несподіваних пригод. Зрозуміло, що юний пастух – власник сопілки, стає тією першою причиною і спокусою для Діонісії. Перший досвід героїні не пішов на користь пастуха, бо він без пам'яті закохався у жінку, через неї розгубив своє овече стадо, до того ж у пориві несвідомого гніву Діонісія зламала сопілку. Згодом вона поселяється у замку можновладного князя, власника фабрик і заводів. Її «благі наміри» стають причиною заворушень у маєтку князя: «діло дійшло до сутичок, власник підприємства вирішив звернутися

за допомогою до уряду; прибули війська, атмосфера загострилася, у повітрі запахло порохом, відбулися справжні бої з жертвами з обох сторін» [9, с. 21]. Діонісія розуміє, «що для повного і стабільного благополуччя людей необхідно змінити сам устрій держави, більш того – по-новому перебудувати весь світ» [9, с. 21]. У розпачі, «бідна і вільна, як і прийшла, вирушила вона в далеку дорогу до рідних місць, твердо вірячи, що встоїть перед будь-якими спокусами» [9, с. 22]. Пізніше, в запалі революційного виру вона опиняється у колі «чесних людей», «оголошує себе їх співницею» «у створенні царства рівності і справедливості» [9, с. 24]. Однак наступного дня ці дії призводять до усупільнення жінок, героїня потрапляє у полон, але заручається підтримкою графа і проводить якийсь час у його мисливському будиночку. Незабаром насувається війна з сусідньою державою, тому граф зобов'язаний «прибути в розташування ввіреного йому полку» [9, с. 30]. Разом з ним на війну вирушила і Діонісія. У цій війні граф зазнав поразки і загинув, а Діонісія через декілька місяців народила сина. Коли хлопчикові виповнилося сім років, його підступно вбили.

Через певний час героїня повертається в дім Еразмуса, але з впевненістю, що покине його і цього разу назавжди. «Думка, жити з тобою під одним дахом, вселяє мені жах», – каже Діонісія чоловікові [9, с. 40]. Бачимо, що це повернення потрібне було героїні лише для того, щоб виказати свою зневагу колишньому чоловікові і піти від нього назавжди. І якщо б не його експерименти, то він залишався б і на далі першим і єдиним чоловіком Діонісії. Його експерименти цілком задовольнили його, але не його дружину, приречену на нескінченні поневіряння. М. Перльман стверджує: «Еразмус посилає Діонісію у світ, щоб вона пізнала свої підсвідомі бажання, а отже й саму себе. Експеримент не вдається. Діонісія, повернувшись, залишає Еразмуса-раціоналіста» [5, с. 113]. Пізнавши добро і зло, жінка сама відмовляється від своєрідного Едему: «Чи знаю я, хто я? Я знаю про себе стільки ж, скільки знала тоді, коли ти мене відпустив. У тісних рамках, які ти мені встановив і де усе стало обов'язковим, мені не було дано знайти себе. А в тій, сповненій спокус безмежності, у яку ти мене штовхнув, я була змушена загубити себе. Я не знаю, хто я» [9, с. 40]. Ці слова могли б прозвучати як своєрідний вирок для Еразмуса, але це не так. Він – людина без властивостей, без нервових закінчень, з голим розумом, «закам'янілий, безпристрасний

поспішив за нею і кілька годин поспіль йшов їй у слід. Але самої Діонісії він так і не знайшов. Довелося йому повернутися додому ні з чим; усі подальші пошуки також виявилися марними» [9, с. 41]. І символіка повернення переноситься з образу Діонісії на образ Еразмуса. «Хто дійсно повертається, так це Еразмус; він залишається в собі, у своїй символічній вежі», – стверджує М. Шеффель [7, с. 301]. П. Гай зауважує, що Діонісія покидає чоловіка, бо усвідомлює, що була для нього лише об'єктом для дослідів. Дослідник доходить висновку «Інстинктивність можна знешкодити, зробивши її свідомою та трансформувати в активне життя. Насправді ця великодушність виявляється руйнівною» [4, с. 241]. Подальша доля героїні мало оптимістична: «Діонісія зникла безслідно і ніхто не знає, чи ще довго поневірялася вона десь по світу, можливо під чужим ім'ям, чи невпізнаною померла – випадково або з власної волі» [9, с. 41]. Ймовірно, що їй так і не судилося пізнати себе істинну.

Крім символіки повернення на Еразмуса переноситься і проблема моралі і моральності. Протагоніст вважає, що чинить морально, маючи на меті високі цілі. Але помилка в розрахунках Еразмуса, який, за визначенням В. Рея, є «карикатурою на мудрого чоловіка» [6, с. 90], полягала в тому, що, перебуваючи душею і тілом у високих вимірах, знаходячись у становищі всезнаючого мудреця, він не врахував того, що життя людини, а тим паче її внутрішнє життя, не може підпорядковуватися конкретним законам, до того ж нав'язаним зовнішніми обставинами. Еразмус сприймає свою дружину в світлі власних астрономічних інтересів, вважаючи, що душа має якусь конструкцію.

Структура твору, система образів, особливо образ головної героїні і її життєвої долі, тема випробування і повернення, втечі без можливості повернення і багато інших менш значимих мотивів та поетологічних деталей, загалом усе те, що відрізняє і характеризує новелу «Сопілка пастуха», витриману в дусі символізму, визначило характер пізньої прози А. Шніцлера. З одного боку, сполучною ланкою є жіночий образ і жіночий характер, який А. Капуто характеризує як проміжний «між минулим і майбутнім, між втратою «Я» («Ichlosigkeit») і віднайденням «Я» («Selbstfindung»)» [3, с. 79]. З іншого боку, зв'язок новели з пізньою прозою проступає з композиції «Сопілки пастуха». А. Капуто вважає, що аналізована новела з огляду на «сильну циклічність характеру» [3, с. 78] «підготовляє поетологічний напрямок для пізньої прози автора», а саме

«циркулювання композиції» [3, с. 54], яке полягає в тому, що «подія, яка трапляється наприкінці новели, в основному передбачена ще на її початку: кінець настає як щось, визначене початком, як щось «концентричне» рухаються дія, динаміка символу, положення фігур, іноді навіть перспектива оповідача» [3, с. 54–55].

Усі пізні новели будуватимуться за апробованою у «Сопілці пастуха» композиційною моделлю, але жодна з них не опиратиметься на умовності символізму, хоча і в них значне місце належатиме символу. Звідси – звернення до символістських форм має епізодичний характер у прозі А. Шніцлера, воно припадає на час кризи шніцлерівського імпресіонізму. Митець прагне до узагальнень, які дає символ. І. Проклов стверджує, що «символічні твори Шніцлера за винятком «Сопілки пастуха» відзначаються схематизмом і деяким композиційним примітивізмом. Закладаючи в символістський твір певну філософську ідею, Шніцлер прагне до психічного пояснення, зводячи її до міжстатевих або людських відносин, їх непізнаваності і непередбачуваності. Він створює таким чином притчі, які нічого не вчать» [1, с. 158]. Особливості Шніцлерового таланту, як неодноразово відзначали дослідники, полягають в нюансуванні того, що

відбувається., Г. Бауманн вважає, що, «загадка шніцлерівської поетики полягає в заміні використуваних виражальних засобів, переміні полярності енергії ... Жоден новітній поет не мав можливості таким чином відтінити одноманітність багатством нюансів» [2, с. 2]. А зображення «чистої ідеї», коли виключається обов'язкова для поетики Шніцлера присутність людини у всій багатогранності її психічної діяльності, виявилось для письменника суттєво ускладненим завданням.

Висновки. Відзначимо, що для символістської прози А. Шніцлера характерною є абсолютно інша проблематика і тематика, проте ключові рамки – любов і смерть – присутні і на далі. Цей антипод набуває конкретних форм завдяки алегоричному оформленню. Символістські твори Шніцлера значно поступаються іншій його прозі, вони мають допоміжний характер, покликані відтінити точку зору автора не як художника, а як мислителя, або хоч би як людини, яку цікавлять питання буття. Але вирішення і цих питань він часто шукає в емоційній, інстинктивній сфері людської особистості. Перспективним видається подальше і поглиблене дослідження стилю та композиції художніх творів А. Шніцлера.

Список літератури:

1. Проклов И. Н. Художественная проза Артура Шницлера рубежа XIX–XX веков : дисс. канд. филол. наук. М., 2002. 236 с.
2. Baumann G. Arthur Schnitzler: die Welt von Gestern eines Dichters von Morgen. Frankfurt a.M. : Athenäum Verl., 1965. 43 S.
3. Caputo A. M. Arthur Schnitzlers späte Werke. *Studien zu seiner Erzählkunst*. München, 1982. 294 S.
4. Gay P. Das Zeitalter des Doktor Arthur Schnitzler. *Innenansichten des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 2002. 381 S.
5. Perlmann M. L. Arthur Schnitzler. Sammlung Metzler. Bd. 239. Stuttgart, 1987. 195 S.
6. Rey W. H. Arthur Schnitzler. Die späte Prosa als Gipfel seines Schaffens. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 1968. 198 S.
7. Scheffel M. Narrative Modernität: Schnitzler als Erzähler. *Schnitzler-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Hg. v. Christoph Jürgensen, Wolfgang Lukas, Michael Scheffel. Stuttgart/Weimar : Metzler Verlag, 2014, S. 299–305.
8. Schnitzler A. Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in 2 Bänden. Band 1. Frankfurt/Main : S. Fischer, 1981. 1009 S.
9. Schnitzler A. Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in 2 Bänden. Band 2. Frankfurt/Main : S. Fischer, 1981. 995 S.
10. Wagner R. Wie ein weites Land. Arthur Schnitzler und seine Zeit. Wien : Amalthea Verlag, 2006. 360 S.

Brodka O. O. SYMBOLIC TENDENCIES IN ARTHUR SCHNITZLER'S WORKS

The article outlines the symbolic tendencies in Arthur Schnitzler's works and highlights the specifics of their author's interpretation. It has been found out that the turn to the principles of symbolism was initiated by the author in a number of works between 1900 and 1910 and as a result of the crisis of the impressionistic style of writing, symbolic tendencies can be traced in the creative work of a mature author. It has been revealed that the novellas of the analyzed period are built according to one model, which is marked by a consistent change of situations and characters. In the center of the works there is subconsciousness of the characters in the crisis moments of life, so the symbolics is simple, it expresses practical and topical interest of the author.

The story «Green Tie», which depicts such human qualities as hypocrisy and malicious envy, is characterized by undevelopment of the idea. The author closes in on the figurative conveying of these character traits, referring to the metaphorical characteristics, but a special place is given to a detail.

The tendency to subjective interpretation of the reality is embodied in the image of a butterfly in «The Story of a Genius». A. Schnitzler shows «practical symbolism» because he does not respond to any problem of life, but only expresses his attitude to the theme of literary snobbism, ambition, vanity, false fame, one-day tribute to fashion, incompetence of his hero-genius.

In the novella «The Shepherd's Flute», the author combines the elements of upbringing and trial, but he refuses from «practical symbolism», from everyday or speculative philosophical problems of human existence, he turns to specific problems of human coexistence and the portrayal of the broad social picture. All later novellas by the author will be based on the compositional model tested in this short story, but none of them will be based on the conventionality of symbolism, although a significant place in them will belong to the symbol.

The turn to symbolic forms had an episodic character in the prose of Arthur Schnitzler. As a result of the crisis of impressionistic writing, the artist strived for generalizations that were given to him by the symbol.

Key words: *symbolism, symbolic tendencies, literary direction, literary image, symbol, compositional model.*

Halahan Ya. V.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Drahan O. A.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

TRADITION AND INTERTEXTUALITY AS TEXTUAL STRATEGIES OF CREATING THE OWN IDIOSTYLE

The current paper clarifies the key concepts of literary tradition, continuity, dialogicity, and intertextual connections. It should be noted that the work of minor writers often contains, from a contact-genetic point of view a more unambiguous connection with the canons of classical literature than the work of the primary ones, because they carry out the continuity of literary values much more straightforwardly. In their artistic manner, the characteristic features of general trends in the development of literature are manifested more directly. In the works of the most significant writers, all these common features are refracted through the prism of individual characteristics, that is, what they have in common is more subordinate to the special, exceptional. At the stage of apprenticeship, the authors unconsciously imitate their predecessors. Imitation becomes a launching pad for them, allowing them to create original works while maintaining a connection with a sample of a certain era and aesthetics. From imitation, they move to the formation of their own idiosyle, in which intertextual elements occupy a large place. Due to the growing interest in the intertextual reading of texts and the interdisciplinary emphasis on scientific research, the number of papers on this issue continues to grow. It is important to emphasize that tradition and intertextuality are theoretically complex concepts, and a unified definition of this term remains very difficult to achieve. The variety of interpretations of these terms is due to their multidimensional nature. A number of prominent theorists promote a variety of meanings, paying attention to one side of it. In this situation, researchers prefer to use definitions that correspond to the tasks of their scientific research. The article discusses the features of forms and functions of intertextuality, as well as the main ways of its formal expression in the text.

Key words: literary tradition, continuity, dialogicity, intertextual connections.

Stating the problem. Studying tradition and continuity, literary scholars consider various factors that determined their reinterpretation in literature: general cultural, nationally specific, individual-authorial. Scientists fix the specifics of the tradition of a particular era or a particular trend/author, determine the directions and forms of their subsequent modernization. The process of translating accumulated experience into new forms, inseparable in diachrony, is open and endless. The literary critic considered tradition to be the essential component of the entire process of literary evolution. The scientist emphasized the importance of the influence of predecessors and tradition as the beginning that defines “boundaries of the personal initiative” of each writer or poet. Only knowing the predecessors – what he uses in his work, what he received as a given, it is possible to determine what proportion of the new brought this or that talent into the treasury of world culture.

Analysis of the research and publications on the issue under consideration. The most significant modern generalizing works devoted to the development of methodology and terminological apparatus of the theory of intertextuality belong to I. Arnold, P. Torop, N. Fateeva, M. Lipovetsky, K. Sidorenko, I. Skoropanova, N. Kuzmina, V. Moskvina, V. Milovidov, I. Smirnov. Their authors address the problem of the functioning of intertext as a literary device, the study of its role in the work of a particular writer, a certain genre-thematic direction, etc. In recent decades, such literary critics as N. Belaya, Yu. Borev, M. Gasparov, G. Kurlandskaya, A. Lagunov, E. Markaryan, V. Musatov, T. Pahareva, E. Stetsenko, K. Chistov, N. Chistyakova, S. Khoruzhiy, L. Yachnik etc. have addressed the problem of tradition and the study of the peculiarities of its representation on specific literary material, including the work of individual authors and certain genre varieties and works. In their works, the boundaries

of the concept of “tradition” and the understanding of the mechanism of its functioning have significantly expanded. For example, K. Chistov in his work “Folk Traditions and Folklore” (1986) considers tradition as a “mechanism of accumulation, transmission and actualization of human experience, i.e. culture”, as a “network (system) connections of the present with the past”, with the help of which “accumulation, selection and, what is very important, the stereotyping of experience and the transmission of stereotypes are carried out, which are then reproduced again”, as “collective (social) memory, which assumes activity, duration (continuity), activity, multiple transmission and reproduction” [25, p. 108]. However, these concepts require more detailed study and analysis due to the lack of consensus on understanding the essence of these categories in the research society.

Stating the task. The article is aimed at characterizing the main units of the conceptual and terminological apparatus, with the help of which it is possible to identify the features of the authors’ personal artistic strategy.

The main body. A. N. Veselovsky was one of the first to address the issue of tradition based on folklore material, considering it as an important component of literary evolution. Based on the thesis that “both in the field of culture and the field of art, we are bound by tradition and are expand in it, not creating new forms, but attaching new relationships to them” [9, p. 376], the scientist saw the task of historical poetics in determining the role and place of legend (i.e. traditions) in the process of personal creativity and expressed the opinion that “a poetic image comes to life if it is experienced by the artist, perceived from nature or renewed by the power of imagination, renewed from memory or a ready-made plastic formula” [9, p. 375]. Considering the problem of the relationship between tradition and personal initiative in the field of poetic creativity, A. N. Veselovsky was sure that “the poet is bound by the material inherited from the previous period; his starting point is already given by what has been done before him. Every poet enters the realm of a ready-made poetic word, he is bound by interest in well-known subjects, enters into the rut of poetic fashion, and finally, he appears at a time when one or another poetic genus is developed. To determine the degree of his personal initiative, we must trace in advance the history of what he wields in his work” [9, p. 448].

Almost a century later, the idea of a “ready-made poetic word” was embodied in the postmodern theory of intertextuality. Developing the ideas of A. N. Veselovsky, Yu. N. Tynyanov in his works

“Literary Fact” (1924), “On Literary Evolution” (1927), “Tyutchev and Heine” (1921), expressed the idea that “the main concept of the change of evolution is the change of systems, and the question of “traditions” is transferred to another plane” [21, p. 191]. The researcher distinguished between the concepts of “literary evolution” and “genesis of literary phenomena”, in fact, the origins of the tradition. He considered the process of artistic evolution as a kind of oscillatory movement arising from “attacks”, “rudiments in some systems” and displacements, transformations “into the rudiments of other systems”. At the same time, the critic emphasized that “a new phenomenon replaces the old, takes its place and, not being a “development” of the old, is at the same time its substitute” [21, p. 191].

At the beginning of the twentieth century, the problem of tradition as a category of modernist aesthetics in English literary criticism was developed by the famous American-English poet, playwright and literary critic Thomas Eliot, who in his program essay “Tradition and Individual Talent” (1919) expressed the opinion that tradition is not something once and for all set, a poet cannot mechanically adopt it from his predecessors or inherit [26, p. 477]. The fundamental thesis of Eliot’s theory of tradition was the idea of the simultaneous coexistence of literary works in a single cultural space. O. M. Ushakova points out that “the ideal unity he represents embraces the creators of all countries and languages, a universal scale of the value of a work of art is being formed, in which the poet acts as a “medium”, having lost his own individuality” [22]. Thus, “in the coordinate system proposed by Eliot, the very concepts of “old” and “new”, “past”, “present” and “future” are relative” [22].

It is important for our work that the work of an individual poet is considered by T. Eliot in the context of the whole – tradition. In turn, M. M. Bakhtin, one of whose central ideas is the idea of the dialogicity of art, noted that in the process of the formation of world culture, different works and different epochs constantly echo, complement and reveal each other [Бахтин, 11, p. 383–391]. Yu. M. Lotman, developing M. M. Bakhtin’s thought about the dialogue of cultures, refers to the phenomenon of “cultural memory” and its mechanisms, seeing it as a means of preserving the past in the present. The scientist points out that “the texts forming the “common memory” of a cultural collective not only serve as a means of deciphering texts circulating in a modern-synchronous cross-section of culture but also generate new ones” [15, p. 201].

The term “tradition”, being extremely broad (Lat. *traditio* – transmission, custom, long-established opinion or habit) is rather ambiguously interpreted in modern literary criticism. On the one hand, it is connected with the everyday consciousness of a person, on the other – in the humanities, including the literary science of recent decades, it has acquired a new heuristic meaning. The special significance of continuity in the life of society and the development of art is noted by representatives of the most diverse areas of intellectual thought: cultural and semiotic schools, receptive aesthetics and hermeneutics, schools of intertextual and intermedial analysis. The semantic field of the term is narrowed by the field of literary studies: under traditions in literary studies, it is customary to understand historical and literary successive ties in the development of general patterns of artistic creativity, because every work of art is historical and arises only as an answer to the questions of its time and only in its conditions draws content and form.

One of the first dictionary definitions of the term “tradition” is proposed in the “Dictionary of Literary Terms” by V. Dynnik, who notes that this term “is applied both in relation to a succession connection uniting a number of coherent literary phenomena and in relation to the results of such a connection, to the stock of literary skills” [12, p. 972–973]. Pointing out that tradition borders on imitation, influence and borrowing in its meaning, V. Dynnik draws attention to the difficulties of distinguishing them in practice, because “most literary phenomena are connected by not one, but several connections and tradition is often intertwined with direct influence, imitation and borrowing...” [12, p. 972–973].

In the “Literary Encyclopedia of Terms and Concepts” edited by A. N. Nikolyukin (Moscow, 2001), tradition is interpreted as “a general humanitarian concept characterizing cultural memory and continuity. Linking the values of the historical past with the present, passing on cultural heritage from generation to generation, tradition carries out selective and proactive mastery of heritage in the name of its enrichment and solving newly emerging problems (including artistic ones)” [14, p. 1089]. It manifests itself through “verbal and artistic means that have been used before, as well as fragments of previous texts (reminiscences that do not have a parody character)”, “worldviews, concepts, ideas that already exist both in non-artistic reality and in literature”, and through “life analogues of verbal and artistic forms” [14, p. 1089].

One of the main ways of forming tradition is someone else’s style in a literary work. In this aspect, A. S. Bushmin, Yu. B. Borev highlighted influences, borrowings, imitations, stylizations, parodies, variations, etc., nominating the types of connection between the author’s artistic picture of the world and the artistic experience of predecessors. These types of communication differ from each other in “volume” and in the nature of the use of tradition. In Y. Borev’s encyclopedic dictionary of Terms “Aesthetics. Theory of literature” (2003) tradition is defined as “the presence of the past in the present”, “actualized culture of the past”, “mobilization of the experience of the past in the interests of the present” [8, p. 481]. The most active and broadest of all is the concept of influence, which presupposes a kind of creative impulse, an “external push”. Considering it, A. Bushmin noted that “the influence of the predecessor on the successor can be direct, direct, and carried out through an intermediary, i.e. indirect” [27, p. 136]. The influence can be unconscious by a creative person, spontaneous, and realized when a writer gives himself up to active literary study, deliberately turns to the experience of others. In the second case, the conscious assimilation of tradition can acquire either a deeply creative character or, on the contrary, be expressed in borrowings, imitations, emulations or superficial stylizations leading to epigonism. Coming into contact with emulation, influence and borrowing, tradition still differs from them, since the “material” of tradition, which has been tested by time, is a qualitative aesthetic substrate. It is thought of as generally recognized in this literary environment, it forms part of its artistic usage, sanctioned by custom, which has become common property, while imitation, influence and borrowing also deal with material lying outside this environment, which has not yet been assimilated by. The complex incessant interaction of cultural texts, the renewal and enrichment of the content and form of literary works with artistic achievements and discoveries, innovative approaches are impossible without tradition. Everything new in literature is based on traditions, comes from them, develops them and at the same time creates forms that become traditions, and those serve as the starting point of the new. The author emphasized that the culture of each new epoch remembers the past, and remembers it not unchanged, but transformed, adapted to modernity; this is the way to mobilize the experience of the past in the interests of the present. Based on this, the concept of literary tradition has a temporal coordinate, since the previous literary experience can relate not only to

various national cultures but also to various cultural and historical epochs, which determines the legitimacy of distinguishing the tradition of the ancient, medieval, Renaissance, classical, romantic, etc. In general, the concept of tradition presupposes the realization of continuity both using the experience of national literature /culture and relying on the artistic achievements of other peoples /cultures. The constituent elements of a literary tradition can be stylistics, composition, rhythm, imagery, ways of creating the artistic world, visual and expressive means, genre structures, themes, etc. For example, the tradition of the theme determines the nature of the work. In this case, the author correlates his decision with those that have already been found by culture; the tradition of the image assumes taking into account the decisions already accumulated by culture regarding this or that character; the national tradition is connected with the system of values adopted in a particular culture: ethical, aesthetic, historical; the tradition of artistic techniques combines lexical, syntactic, rhythmic, plot-compositional techniques; the stylistic tradition synthesizes all the above possibilities. Here we can talk about the author's traditions (for example, Pushkin's, Nekrasov's, Shakespeare's) or the traditions of certain trends or even epochs [8, p. 481].

According to N. V. Belaya, "having historical stability, tradition, at the same time, is subject to functional changes: each epoch chooses from the past culture what is valuable and vital for it. At the same time, the sphere of continuity in each national culture changes over time" [7]. The study of tradition in literature helps to identify a number of patterns in the development of literature of a particular period, emphasizes the importance of introducing the writer to the tradition of folk culture (folklore) [7]. To analyze the personal artistic strategy of *writers of the second raw* view of V. E. Khalizev's tradition seems to be the most acceptable. It distinguishes between two meanings of the term: "reliance on past experience in the form of its repetition and variation ("traditionalism" and "academism"). Such traditions are strictly regulated and take the form of rituals, etiquette, ceremonial, strictly observed" [24, p. 390–391]. Later (starting from the middle of the 18th century), traditionalism, according to the researcher, "lost its role and began to be perceived as an obstacle to artistic activity," and judgments about the "oppression of traditions", about tradition as an "automated technique" came into use [24, p. 391].

The second meaning of the term "tradition" became particularly relevant in the twentieth century,

when, due to a change in the cultural and historical situation, "the ritual-regulating principle began to be minimized." Then tradition began to be understood as "the initiative and creative inheritance of cultural (and, in particular, verbal and artistic) experience, which involves the completion of values that make up the heritage of society, the people, humanity" [24, p. 391]. V. E. Khalizev believes that "an organically assimilated tradition becomes a kind of guideline for individuals and their groups, a kind of spiritual-practical strategy. The involvement of tradition is manifested not only in the form of a clear conscious orientation to a certain kind of values but also in the forms of spontaneous, intuitive, unintentional. The world of traditions is like the air that people breathe, most often without thinking about what an invaluable good they have" [24, p. 391].

A. M. Ranchin, defining the role of tradition in the literary process, identifies two types of its perception by literature, interpolation into the text. The first is connected with the functioning of tradition as a "background" (at the same time, it is perceived as something that has a universal character and does not have a "concrete" character) [19, p. 14]. In the second case, we are talking about an open manifestation of tradition in the form of citation, although "the uncited expression of tradition is determined by its semantic program in the context of the work" [2627, p. 42]. The attitude of writers' interest in the literature of the past largely determines the specifics of their works. Their writings are characterized by high reminiscence saturation, which can be considered one of the essential properties of her poetry. That is why, in our opinion, without an intertextual reading of their works, a full-fledged perception of her artistic world is impossible.

In this regard, let us focus on the characteristic of the concept of intertextuality. We have already noted that the philological science of the twentieth century is largely focused on the study of the continuity of certain artistic elements in the process of literary evolution (M. M. Bakhtin, Yu. N. Tynyanov, M. L. Gasparov, G. N. Pospelov, M. N. Epstein, V. Chernyavskaya, M. I. Shapir, etc.). This is especially true of poetry – probably the most sensitive to the "alien" word form of verbal creativity. Despite the steady attention of researchers to the manifestation of tradition and influences at the level of verse, vocabulary, phraseology, syntax, genres, etc., the understanding of the typology of creative dialogue methods remains as relevant, and therefore the problem of intertextual connections is among the most pressing problems of modern philological science. This is confirmed by

an impressive list of theoretical and practical scientific papers devoted to the development of terminological apparatus, methodology and methodology of intertextual analysis. Let's consider the main theoretical positions underlying the study of the issue of intertextuality.

The foundations of the conceptual framework of intertextuality were laid at the beginning of the twentieth century in the works of M. O. Gershenzon, V. V. Vinogradov, V. M. Zhirmunsky, Yu. N. Tynyanov, B. M. Eichenbaum, M. M. Bakhtin and other researchers. If in M. O. Gershenzon's unfinished article "Pushkin's Plagiarism" [10] the presence of a large number of reminiscences was limited to the elementary registration of an intertextual connection without specifying its type, then the formalists also considered specific types of this connection. Yu. Tynyanov developed the problem of intertext in the light of the study of parody, in which he saw the fundamental principle of updating artistic systems based on the transformation of previous texts. The theory of intertextuality is largely based on the research of M. M. Bakhtin [9], one of whose central ideas was the idea of dialogism, which, in the words of Natalie Piege-Gros, played a "decisive role in the genesis of intertextuality" [17, p. 65]. According to M. M. Bakhtin, "the dialogic orientation of a word is a phenomenon peculiar to every word. On all its paths to the subject, in all directions, the word meets with someone else's word and cannot but enter into a lively intense interaction with it" [Бахтин, 9, vol. 3, p. 32]. The researcher has not yet used the term "intertextuality", but, defining "someone else's speech", defines it as "speech in speech, utterance in utterance, but at the same time it is also speech about speech, utterance about utterance" [Бахтин, 10, p. 445]. The appearance of the term "intertextuality" was associated with the formation of the linguistic theory of intertextuality within the framework of poststructuralism. It was introduced into the scientific discourse by Yu. Kristeva in the work "Bakhtin, the word, dialogue and the novel" (1967), where the researcher formulated her concept of intertextuality on the basis of rethinking the work of M. M. Bakhtin's "The Problem of content, material and form in Verbal artistic creativity" (1924), in which the interaction of the artist of the word with the preceding and contemporary cultural context was emphasized. Starting from the ideas of M. M. Bakhtin, Yu. Kristeva considers "every word (text) as such an intersection of two words (texts), where at least one more word (text) can be read", and asserts that "any text is built as a mosaic of citation, any text

is the absorption and transformation of some other text" and "thereby the concept of intersubjectivity is replaced by the concept of intertextuality and it turns out that poetic language lends itself to at least double reading" [13, p. 166]. The creative heritage of Yu. Kristeva has become the subject of special attention of literary critics and linguists. "Since Kristeva defined intertextuality in the context of theoretical research in the late sixties of the XX century, the latter has become one of the most important literary and critical concepts," notes Natalie Piege-Gro [17, p. 43], interpreting the term "intertextuality" as a "general concept", "a device by which one text overwrites another text." "Intertext" is considered by her as "a set of texts reflected in this work, regardless of whether it correlates with the work in absentia (for example, in the case of an allusion) or is included in it in absentia (as in the case of a quotation)" [17, p. 48]. Based on the concept of Kristeva the term "intertextuality" has become one of the main ones in the analysis of postmodern art works. To date, there are discrepancies in research papers regarding this term. According to Ilyin, it is applicable as a means of analyzing a literary text, as a category for describing the specifics of the existence of literature and for determining the world and self-perception of the person himself. The concept of intertextuality has both narrow and broad interpretations: it is considered, limited only to dialogical relations in which one text contains explicit references to specific pretexts, or assuming semantic multiplicity, an incomplete number of interpretations, the formation of the recipient's semantic activity. The variety of interpretations of the term "intertextuality" is due to the multidimensional nature of the concept itself. And, since the formulation of an exhaustive and detailed definition of intertextuality seems to be a rather difficult problem, different authors, as a rule, pay attention to one side of it. In this situation, researchers prefer to use definitions that correspond to the tasks of their scientific research. Gerard Genette adheres to a narrow interpretation of this term. In the book "Palimpsests: Literature in the second degree" (1982), he considers intertextuality as one of the varieties of the broader concept of "transtextuality", which denotes "everything that includes [this text] in explicit and implicit relationships with other texts" [17, p. 54]. Pointing to the traditional practice of quoting marked with quotation marks (with or without specifying the source), as well as allusion and plagiarism, the scientist suggests a "five-part classification of different types of text interaction: 1) intertextuality as the co-presence of two or more

texts in one text (quotation, allusion, plagiarism, adaptation, dramatization, etc.); 2) paratextuality as the relation of a text to its title, afterword, epigraph, etc.; 3) metatextuality as a commenting and often critical reference to its preface; 4) hypertextuality as ridiculing and parodying one text of another; 5) architectuality, understood as a genre connection of texts” [23, p. 121]. Genette then divides these main classes of intertextuality into numerous subclasses and types and traces their interrelations. This classification, it seems to us, does not quite clearly define the boundaries between the selected subclasses and types. A similar task is to identify specific forms of literary intertextuality (borrowing and processing of themes and plots, explicit and implicit quotation, translation, plagiarism, allusion, paraphrase, imitation, parody, dramatization, adaptation, use of epigraphs, etc.) – the authors of the collection “Intertextuality: Forms and Functions” (1985) set themselves German researchers W. Broich, M. Pfister and B. Schulte-Middelich, who also addressed the problem of the functional meaning of intertextuality. The theory of intertextuality was further developed in the works of I. V. Arnold, who considered intertextuality “the inclusion in the text of either whole other texts with a different subject of speech, or their fragments in the form of marked or unmarked, transformed or unchanged quotations, allusions and reminiscences” [1, p. 346].

A similar interpretation is found in V. P. Rudnev, who defines intertext as “the main type and method of constructing a literary text in the art of modernism and postmodernism, consisting in the fact that the text is constructed from quotations and reminiscences to other texts” [20, p. 113]. More broadly, the concept of intertextuality was interpreted by representatives of poststructuralism: R. Barth, V. Leitch, S. Grivel and others. According to R. Barth, each text is an open structure in relation to any other text and the reader, its thesaurus assumes completion and addition: “the text is infinitely open to infinity: no reader, no subject, no science is able to stop the movement of the text...” [2, p. 425]; “Every text is an inter-text in relation to some other text, but this intertextuality should not be understood so that the text has some kind of origin; all searches for “sources” and “influences” correspond to the myth of the filiation of works, while the text is formed from anonymous, elusive and at the same time already read quotes – from quotes without quotes” [2, p. 418]. That is, the question of any primary beginning of the text is questioned by Barth. And Polish researcher Zofia Mitosek clarifies: “Intertext is a fragment of someone else’s previous

text, introduced into a new, freshly created literary work. This is actually a quote, a reminiscence or an allusion, the name of a character, a comparison, etc.” [16, p. 343–344].

A similar opinion is shared by the French philosopher and literary theorist J. Derrida, proving in his works that there can be no beginning in principle: “traces” endlessly refer to other “traces”, to the absolute past, therefore “a letter can no more begin than a book can end” [11, p. 22]. Perceiving the whole world as an endless text, the scientist considers writing as a temporary formation of language, its new, contextual meanings.

E. V. Povetyeva, summing up the definitions of intertextuality Yu. Kristeva, R. Barthes, E. Genette, M. Riffaterre, I. R. Galperin, Z. Ya. Turaeva, T. M. Nikolaeva, O. B. Vorobieva, V. I. Karasik, L. Jenny, M. M. Bakhtin and Yu. M. Lotman, summarizes: “intertextuality is productivity in dynamics, endless permutation of texts; their interpenetration and subjective (through language and writing) the birth of one text through an infinite number of others. Intertextual inclusions should be divided into relations of co-presence (quotation, reference, plagiarism, allusion) and relations of derivation (parody, burlesque travesty, stylization)” [18, p. 44]. Intertextuality performs various functions in a literary text, depending on the goals set, has a polyfunctionality. Bezrukov calls such intertextuality functions as informative, characterizing, evaluative, eidological, symbolic (symbolic), style-forming, meaning-forming, functional, referential, synthesizing (unifying), etiquette, decorative, dialogizing, rhythm-forming, thematizing and others [12, p. 47].

In the culture of modern and modern times, intertextuality acquires a special character. Modern researchers have also developed a number of directions opposing the poststructuralist approach, in which intertextuality is interpreted as the most important textual category associated with the dialogicity of the text. Quotation, allusion, any form of literary roll call is considered not as a private, secondary element of the text, but as an essential side of the author’s idea and individual author’s style. According to A. N. Bezrukov, this “multidimensional category of text has a direct way out to solving urgent problems of literary criticism, a holistic perception of the author’s individual and personal style. In literary studies, the categorical apparatus of this phenomenon has been formed, the main forms and types of intertextual relations have been identified, its markers have been identified, but this does not remove the question of further study of intertextuality” [6, p. 3].

A special place among the studies on this issue is occupied by N. A. Fateeva's monograph "Intertext in the world of texts", the author of which – a supporter of a broad interpretation of intertextuality – includes both linguistic and literary characteristics of works of art in the classification. Based on the classification of J. Genette and P. Torop, N. A. Fateeva complements them by highlighting centonic texts, intertexts-retellings, additions of someone else's text, parodies and language play. In addition, analyzing poetic texts, the researcher also names such models as intertext in the form of a trope or stylistic figure, intermediate tropes, borrowing techniques, a poetic paradigm [178, p. 200]. From the point of view of N. A. Fateeva, intertextuality is a way of "the genesis of one's own text and the postulation of one's own poetic "I" through a complex system of relations of oppositions, identification and disguise with texts of other authors (i.e. other poetic "I") [23, p. 20], therefore, "...in the literature of recent years, each new text is simply not born otherwise than from fragments or with an orientation to the "atoms" of the old ones, and the correlation with other texts becomes not a point, but a general compositional, architectonic principle" [23, p. 31].

In the classification of intertextual elements proposed by N. A. Fateeva, the intertextual elements themselves are defined, forming the construction "text within text"; paratextual; metatextual; hypertextual; architectural. Various graphic means can serve as markers of intertextual connections: quotation marks, bold font, italics. In modern literary studies, it is customary to distinguish such forms of intertextuality as: author's (ideological), external (structural), internal (semantic), reader's (interpretive), research (analytical). The main methods of its formal

expression in the text can be a citation way of thinking, individual style, autobiography, internal monologue, dialogical word, patchwork writing, author's code, borrowing, fragmentary, allusion, processing of themes and plots, explicit and hidden citation, collage, paraphrase, translation, imitation, plagiarism, parody, play of words, etc. [6, p. 44–45]. According to how intertextuality manifests itself in the text – directly or indirectly, fixed or dynamic, several types of intertextual elements can be distinguished, which we will consider in the future: quotation and centon (textual connections), stylization and reminiscence (contextual connections), allusion (metatextual connections) [6, p. 48].

Conclusions. The problem of the influence of the classical tradition on the literature of the twentieth century and individual classical writers on the work of their followers remains one of the urgent problems of literary criticism, because influence becomes a factor of literary continuity, evolution. From the forms of passive assimilation and apprenticeship it passes into the forms of incentive and independent creativity. It seems to us that in the study of intertextual elements, a total fusion of meanings occurs, as a result of which each individual component enters into such connections, turns such sides, discovers such potential meanings and semantic associations that it did not have outside and before this process. Thus, the future for intertextual studies seems promising as the use of intertext in the form of genre nominations, characteristic images, stable utterances and their transformations, precedent constructions of various types is regular in the work of writers of the second row and not only enhances the expressiveness of artistic speech but can also be considered as one of the characteristic features of their idiostyle.

References:

1. Арнольд И. В. Объективность, субъективность и предвзятость в интерпретации художественного текста. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сборник статей. СПб.: СПбГУ, 1999. С. 341–350.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс, 1989. 616 с.
3. Бахтин М. М. Собрание сочинений: в 7 т. М.: Русские словари; Языки славянской культуры, 1997–2012. Т. 3: Теория романа (1930–1961 гг.). 2012. 880 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [сост. С. Г. Бочаров, примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова]. М.: Искусство, 1979. 423 с.
5. Бахтин М. М. Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи: сборник трудов [сост., текстолог. подготовка И. В. Пешкова; коммент. В. Л. Махлина, И. В. Пешкова]. М.: Лабиринт, 2000. 640 с.
6. Безруков А. Н. Поэтика интертекстуальности: учебное пособие. Бирск, Бирск. гос. соц.-пед. академия, 2005. 70 с.
7. Белая Н. В. Традиция и новаторство как важнейшие составляющие литературного прошлого. URL: http://www.vestnik.adygnet.ru/files/2007.3/528/belaya2007_3.pdf
8. Боров Ю. Б. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов. М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. 575 с.
9. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Л.: Художественная литература, 1940. 448 с.

10. Гершензон М. О. Статьи о Пушкине. М. : Academia, 1926. 124 с.
11. Деррида Ж. Позиции. М. : Академический проект, 2007. 160 с.
12. Дынник В. Традиция // Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов: в 2 т. М. ; Л. : Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. Т. 2. П–Я. С. 972–973.
13. Кристева Ю. Избранные труды. Разрушение поэтики. М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 656 с.
14. Литературная энциклопедия терминов и понятий [под ред. А. Н. Николюкина]. М. : НПК «Интел-вак», 2001. 1600 с.
15. Лотман Ю. М. Память в культурологическом освещении. Избранные статьи в трех томах. Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллинн : Александра, 1992. 479 с.
16. Митосек З. Теория литературных исследований. Симферополь : Таврия, 2005. 408 с.
17. Пьего-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 240 с.
18. Поветьева Е. В. Проблемы теорий интертекстуальности в современном языкознании: Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, 2012. № 8. С. 39–44.
19. Ранчин А. М. Роль традиций в литературном процессе. Теория литературы. – Т. IV. Литературный процесс. М. : ИМЛИ РАН, «Наследие», 2001. С. 13–22.
20. Руднев В. П. Словарь культуры XX века. М. : Аграф, 1997. 384 с.
21. Тынянов Ю. Н. О литературной эволюции. Литературная эволюция: Избранные труды. М. : Аграф, 2002. 496 с.
22. Ушакова О. М. Европейская культурная традиция в творчестве Т. С. Элиота : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора филолог. наук: спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья» (европейская и американская литература. URL: <http://cheloveknauka.com/evropeyskaya-kulturnaya-traditsiya-v-tvorchestve-t-s-eliota>
23. Фатеева Н. А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи. Известия АН. Серия литературы и языка. 1998. Т. 57. № 5. С. 25–38.
24. Хализев В. Е. Теория литературы. [2-е изд.]. М. : Высшая школа, 2005. 398 с.
25. Чистов К. В. Народные традиции и фольклор: Очерки теории. Л. : Наука, 1986. 304 с.
26. Элиот Т. С. Традиция и индивидуальный талант / Называть вещи своими именами [сост. Л. Г. Андреев]. М. : Прогресс, 1986. 640 с.
27. Ячник Л. Н. Интертекстуальность в поэзии Александра Кушнера и русская литературная традиция : дисс. ... канд. филолог. наук: 10.01.02. К., 2014. 219 с.

Галаган Я. В., Драган О. А. ТРАДИЦІЯ ТА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ТЕКСТОВІ СТРАТЕГІЇ СТВОРЕННЯ ВЛАСНОГО ІДІОСТИЛЮ

Статтю присвячено дослідженню ключових понять літературної традиції, наступності, діалогічності й інтертекстуальних зв'язків. Слід зазначити, що творчість письменників другого плану часто містить, з контактено-генетичної точки зору, більш однозначний зв'язок із канонами класичної літератури, ніж творчість авторів першого плану, оскільки вони якнайбільше сприяють розвитку традицій спадкоємності літературних цінностей. У їх художній манері більш рельєфно окреслені характерні риси загальних тенденцій розвитку літератури. У творчому доробку найбільш відомих письменників всі ці спільні риси передано крізь призму індивідуального стилю, тобто можна сказати, що спільне більшою мірою підпорядковане особистому, винятковому. На етапі учнівства автори несвідомо наслідують своїх попередників. Імітація стає для них таким собі стартовим майданчиком, що дозволяє створювати оригінальні твори, зберігаючи при цьому зв'язок зі зразком певної епохи й естетики. Від наслідування вони переходять до формування власного ідіостилю, в якому значне місце займають інтертекстуальні елементи. У зв'язку зі зростаючим інтересом до інтертекстуального читання текстів і міждисциплінарним акцентом в наукових дослідженнях кількість робіт, присвячених цій проблемі, продовжує зростати. Важливо підкреслити, що традиція й інтертекстуальність є теоретично складними поняттями, і єдине визначення цього терміна дуже важко віднайти. Розбіжності в тлумаченні зазначених понять обумовлені їх багатомірною природою. Оскільки теоретики пропонують різні дефініції, подекуди акцентуючи увагу на одній, на їхню думку, диференційній рисі, за умови такої ситуації дослідники вважають за краще використовувати визначення, що відповідають завданням їхніх наукових розвідок. У статті наголошено на особливостях форм і функцій інтертекстуальності, а також на основних способах її формального вираження в тексті.

Ключові слова: літературна традиція, спадкоємність, діалогічність, інтертекстуальні зв'язки.

Козубенко Л. М.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОНЦЕПЦІЯ ПСИХОЛОГІЗМУ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається концепція психологізму у художньому творі як літературознавча проблема. Звертається увага на те, що поняття «художній психологізм» в літературознавчій науці на сьогоднішній день є семантично недостатньо чітким. Дослідники часто користуються цим терміном в роботах теоретичного і прикладного характеру, проте його визначення може бути абсолютно протилежним в різних працях. Художній психологізм є одним з найбільш значущих, але в той же час одним з найскладніших явищ, що піддаються розгляду літературознавцями.

Різномісність людської душі, проблеми свідомого і несвідомого, підняті літературою привертють увагу вчених різних країн. Вітчизняні літературознавці будували концепцію психологізму, орієнтуючись на реалістичну концепцію особистості, на традиційні способи відтворення поведінки і внутрішнього життя героя, залишаючи поза увагою новітні психологічні відкриття.

Зарубіжне літературознавство, в свою чергу, пішло далі, адже його пріоритети були обумовлені скрупульозною увагою до «внутрішнього» людини, проблемами свідомого і несвідомого, зверненням до психоаналітичної теорії З. Фрейда, К.-Г. Юнга, так як основні методики застосування психоаналізу до художньо-естетичних феноменів були закладені саме ними.

Зосереджуючись на понятті психологізм художнього твору, ми маємо на увазі психологізм як художньо-образне зображення особистості персонажа (його почуттів, переживань, психологічних станів тощо), яке обумовлене ціннісною орієнтацією автора, його уявленнями про особистість та комунікативною стратегією.

Психологізм також має свою внутрішню структуру, тобто складається з прийомів і методів зображення. Як правило, у психологічній прозі письменник орієнтується на внутрішні, а не зовнішні деталі – ми вірогідніше знайдемо опис усіх нюансів переживань героя, аніж детальний аналіз його зовнішності. Але крім кількісного співвідношення в таких творах змінюється і принцип їх взаємозв'язку. Якщо у звичайній історії зовнішні деталі існують самостійно, тоді у психологічній прозі вони будуть підпорядковані загальному змісту, будуть безпосередньо пов'язані з емоційними переживаннями героїв.

Отже, сучасна наука трактує психологізм як особливу складову художнього тексту, що розкриває внутрішній стан героїв, їхні думки, переживання, дії, спричинені зовнішніми та внутрішніми факторами. Іншими словами, це художнє зображення особистості персонажа, яке обумовлене поглядами самого автора та засобами їх відтворення у творі.

Ключові слова: концепція, психологізм, твір, літературознавство, проблема, персонаж, зображення.

Постановка проблеми. Поняття «художній психологізм» в літературознавчій науці на сьогоднішній день є семантично недостатньо чітким. Дослідники часто користуються цим терміном в роботах теоретичного і прикладного характеру, проте його визначення може бути абсолютно протилежним в різних працях. Художній психологізм є одним з найбільш значущих, але в той же час одним з найскладніших явищ, що піддаються розгляду літературознавцями [4, с. 6]: його специфіка і багатогранність обумовлюються, з одного боку, «пограниччям» з психологією, філософією, есте-

тикою, літературознавством, з іншого – безпосереднім зв'язком з усіма головними питаннями літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед напрацювань, присвячених проблемі психологізму в художній літературі варто виділити роботи таких науковців, як Л. Гінзбург [1], А. Єсіна [2], Н. Забубарової, [3], О. Золотухіної [4], А. Іезуїтова [5] М. Кодака [6], Ю Кузнецова [7], В. Маслової [8], Ш. Махмудова [9], В. Фащенко [10]. В зазначених роботах визначаються питання, пов'язані з поняттям психоло-

гізму в літературі, досліджується класифікація його форм та засобів.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених цій темі, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які детально розкривають проблему психологізму в художньому творі.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити концепцію психологізму в художньому творі як літературознавчу проблему.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність людської душі, проблеми свідомого і несвідомого, підняті літературою привертають увагу вчених різних країн. Вітчизняні літературознавці будували концепцію психологізму, орієнтуючись на реалістичну концепцію особистості, на традиційні способи відтворення поведінки і внутрішнього життя героя, залишаючи поза увагою новітні психологічні відкриття.

Зарубіжне літературознавство, в свою чергу, пішло далі, адже його пріоритети були обумовлені скрупульозною увагою до «внутрішнього» людини, проблемами свідомого і несвідомого, зверненням до психоаналітичної теорії З. Фрейда, К.-Г. Юнга, так як основні методики застосування психоаналізу до художньо-естетичних феноменів були закладені саме ними. Проте і серед західних вчених не було єдиного підходу: прихильників класичного психоаналізу цікавили теми, символи, що відображають глибинну особистість автора, тоді як прибічників психокритики – загальні механізми, образи, характерні для текстів одного письменника. Але обидва напрями були спрямовані на особистість автора твору [4, с. 9–10].

Перші дослідження з теоретичного вивчення проблеми психологізму почалися із статті А. Ієзуїтова «Проблема психологізму в естетиці та літературі» (1970). Вчений провів теоретико-методологічний аналіз поняття психологізму, розрізливши терміни «психологізм» та «психологічний аналіз». Він визначає термін «психологізм» трьома способами [5]:

1. Психологізм як вроджена особливість мистецтва слова, його органічна властивість, ознака і предмет творчості.

2. Психологізм як продукт художньої творчості, як відображення психології самого автора, його персонажів і навіть більше – суспільної психології (класу, соціальної групи, доби тощо). Науковець стверджує, що із літератури різних історичних періодів і художніх напрямків ми в тій чи іншій мірі отримуємо об'єктивне уявлення про психологію автора, героя, суспільства.

3. Психологізм як свідомий і визначальний естетичний принцип. У даному випадку психологізм виступає в якості особливої і безпосередньої мети художньої творчості. Головним і прямим об'єктом відображення і відтворення є саме психологія людини, яка виступає як певна самоцінність. Суспільно-естетична цінність людини визначається мірою її психологічної складності і духовного багатства, головний аспект відображення характеру – власне психологічний. А власне методам і формам втілення та розкриття людської психіки вченим визначається термін «психологічний аналіз».

Спроби розрізнити психологізм та суміжні концепції були зроблені наприкінці 1970-х років і українськими літературознавцями М. Кодаком та В. Фащенком. Зокрема, М. Кодак запропонував розмежувати терміни «психологічність», «художній психологізм», «психологічний аналіз». На його думку, психологічність – родова прикмета мистецтва слова, його іманентна властивість виражати психіку людини; психологізм (художній) – декларована система соціально-психологічних поглядів на людину у світлі естетичних сподівань даного часу; психологічний аналіз – метод образно-логічного осягнення історично характерної соціально-психологічної суті людини в художній творчості [6, с. 6–7]. Таким чином, вчений пропонує об'єднати і найменувати визначення психологізму А. Ієзуїтова [5] терміном «психологічність». Тоді як поняття «художній психологізм» і «психологічний аналіз» у визначенні літературознавця майже ідентичні «естетичному психологізму».

Дослідження В. В. Фащенка ґрунтуються на дещо інакшому підході. З цього приводу він зазначав: «Ці поняття взаємопов'язані та одне без одного не існують навіть в теорії, не кажучи вже про художню практику. Тому безглуздо вважати, що психологізм, як предмет мистецтва, існував завжди, а як естетичний принцип – з доби Відродження. Виходить, що Гомер зображував психічне, але без психологічного аналізу. Це абсурд» [11, с. 57]. До того ж вчений говорить про розвиток двох основних типів психологічного аналізу: розповідного, тобто психологізму зовнішніх проявів, та експресивного, тобто вираження найтонших душевних станів.

Протилежне визначення психологізму попередньо згаданих учених дає літературознавець А. Єсін, який заперечує всезагальність психологізму, як властивості та істотної ознаки творчості. На його думку, психологізм є властивістю, характерною не для всього мистецтва і не для

всієї літератури, а лише для певної її частини, тому існують психологічний і непсихологічний способи художнього опису дійсності, які є одночасно рівноцінними з естетичної точки зору. Він пояснює, що просто увага «письменників-психологів» зосереджена на розумінні людської душі та проникненні в приховані мотиви вчинків, тоді як увага «письменників-непсихологів» – зосереджена на інших сторонах людського життя [2]. Іншими словами, психологізм є окремою якістю художньої форми і може виступати стилістичною домінантою твору.

«Дослідження духовного життя в його протиріччях і глибинах» – визначає психологізм Л. Гінзбург, де під духовним життям героя розуміється «динамічне співіснування різних рівнів та планів обумовленості його поведінки» [1, с. 286].

На нашу думку, найбільш влучне визначення терміну на сучасному етапі подається українською літературознавчою енциклопедією, яка описує психологізм як особливу складову художнього твору, спрямовану на розкриття внутрішнього світу персонажів, їхніх думок, переживань, дій, зумовлених зовнішніми та внутрішніми причинами [8, с. 292].

Важливим у контексті нашої розвідки є визначення психологізму українським ученим Ю. Б. Кузнецовим, який об'єднуючи різні точки зору, виділяє чотири основних значення даного явища: 1) психологізм як науковий метод, 2) психологізм як індивідуальна особливість художнього стилю письменника, 3) психологізм як певний аспект вивчення сприйняття твору читачем і, нарешті, 4) власне психологізм – застосування психологічних знань до вивчення художнього явища [7, с. 221].

Зосереджуючись на понятті психологізм художнього твору, ми маємо на увазі психологізм як художньо-образне зображення особистості персонажа (його почуттів, переживань, психологічних станів тощо), яке обумовлене ціннісною орієнтацією автора, його уявленнями про особистість та комунікативною стратегією.

Серед способів дослідження психологізму, існують комплексний підхід порівневого аналізу твору, запропонований Н. В. Забабуровою, дослідницею французького психологічного роману. Вона виділяє чотири рівні аналізу, серед яких [3, с. 11]:

1) тип психологічної проблематики (вплив соціально-історичних, філософських, наукових чинників, літературної традиції, літературного напрямку, що визначають світогляд і особливості художнього мислення автора);

2) концепція особистості, яка притаманна цій епосі і соціальному середовищу;

3) художня система і творчий метод;

4) рівень поезики.

На противагу фрагментарному аналізу дослідниця В. Маслова пропонує філологічний аналіз, який передбачає розгляд художнього тексту в сукупності всіх його сторін, компонентів і рівнів [9, с. 4]. Завдання цього аналізу сформульовані наступним чином: виявити специфіку окремих елементів твору та їх цілісності; об'єднати лінгвістичний і літературознавчий підходи до вивчення тексту; співвіднести його як з автором, який створив цей текст, так і з читачем цього тексту, для якого він й був створений [9, с. 5].

На наш погляд, доцільніше аналізувати психологізм художнього тексту, враховуючи його системну природу, а від так досліджувати це явище способом, що орієнтований на його цілісність. Тому, будемо послуговуватися філологічним аналізом психологізму.

При аналізі психологізму художнього твору важливо також розрізняти його типи. Якщо не вдаватися в неістотні відмінні деталі різних класифікацій, то знаходимо три головні типи психологізму в літературі, запропонованих М. П. Кодаком, а саме: подійно-динамічний, аналітико-інтроспективний та діалектико-синтетичний [6, с. 34]. Виходячи з цього, існує три підходи до художнього відображення внутрішнього світу людини:

1) відображення психології персонажа через зовнішнє вираження (поведінка, вчинки, дії) і розкриття за допомогою них внутрішніх процесів. Виразення письменником експресивних особливостей мови, мовної поведінки, мімічних та інших засобів зовнішнього прояву психіки;

2) відображення психології персонажа через внутрішні прояви (думки, переживання, почуття, емоції, процеси свідомості і самосвідомості), які спричиняють поведінку героя. Виразення внутрішнього світу дійових осіб через внутрішнє мовлення, пам'ять та уяву;

3) поєднання обох підходів, який утворює третій тип, і який доречно називати синтетичним.

Психологізм також має свою внутрішню структуру, тобто складається з прийомів і методів зображення. Як правило, у психологічній прозі письменник орієнтується на внутрішні, а не зовнішні деталі – ми вірогідніше знайдемо опис усіх нюансів переживань героя, аніж детальний аналіз його зовнішності. Але крім кількісного співвідношення в таких творах змінюється і принцип їх

взаємозв'язку. Якщо у звичайній історії зовнішні деталі існують самостійно, тоді у психологічній прозі вони будуть підпорядковані загальному змісту, будуть безпосередньо пов'язані з емоційними переживаннями героїв.

Окрім своєї безпосередньої функції відтворення життя, зовнішні деталі також можуть супроводжувати психологічні процеси персонажів. Пейзаж, міміка та жести, портрет, подія не є прямим способом вираження психологізму, але у відповідному зображенні та співвідношенні з внутрішнім світом героя вони набувають додаткових функцій і стають предметом для роздумів. Отже, не кожен портрет характеризує героя з психологічної точки зору, але в сусідстві з психологічними деталями він бере на себе частину їх функцій.

Однак не кожен внутрішній стан можна передати за допомогою жестів та міміки або за допомогою опису природних явищ, тому ці засоби не є універсальними. Велике значення у вираженні психологізму має подієво-розповідна та композиційна форма твору: розповідь може бути від першої або третьої особи.

До певного періоду переказ від першої особи вважався найбільш доцільною формою для такого роду творів – інша форма суперечила б принципу правдоподібності, оскільки вважалось, що автор не в змозі проникнути у свідомість свого героя і ніхто не може розкрити свої почуття читачеві краще за самого персонажа. Розповідь від першої особи орієнтована на рефлексію героя, самооцінку та психологічний самоаналіз, що, в принципі, є головною метою твору [10]. Однак такий спосіб розповіді має певні обмеження: неможливість повно і глибоко показати внутрішній світ декількох героїв та одноманітність психологічної картини, що надає твору певної одноманітності.

На противагу переказу від першої особи, розповідь від третьої особи дозволяє автору ввести читача у внутрішній світ персонажа, показати його найбільш детально та глибоко. При цьому автор може інтерпретувати поведінку героїв, дати йому оцінку та коментар. Внутрішні монологи, уривки із щоденників, листів, мрій, видінь вільно включаються в цю форму розповіді. Розпо-

відь автора не підвладна художньому часу, автор може детально зупинитися на важливих для нього деталях, при цьому сказавши лише кілька слів про досить тривалий період життя, який не вплинув на розвиток героя.

Однією з найпоширеніших розповідних форм є внутрішній монолог та психологічний наратив від особи автора, які зустрічаються майже у всіх письменників. Однак, існують також специфічні форми оповіді, які використовуються рідше. Це мрії, ілюзії, подвійні персонажі, які дозволяють автору розкрити різні сторони психології героїв. Їх основна функція – впроваджувати у твір фантастичні мотиви, але з погляду психологізму вони можуть зображувати несвідомі чи напівсвідомі форми внутрішнього життя як психологічні стани та співвідноситися, насамперед, не із сюжетом або зовнішніми діями, а з внутрішнім світом персонажу, з його іншими психологічними станами. Наприклад, сон буде мотивований не попередніми подіями в житті героя, а його попереднім емоційним станом.

Ще одним поширеним прийомом психологізму є мовчання. Воно виникає в той час, коли читач починає шукати у творі не зовнішні сюжетні розваги, а образи складних та цікавих психічних станів. Письменник у певний момент може опустити опис психологічного стану героя, дозволяючи читачеві самостійно провести психологічний аналіз і з'ясувати, що герой переживає в даний момент. Така тиша робить образ внутрішнього світу дуже містким, адже письменник нічого не вказує, не обмежує читача певними кадрами, дає повну свободу уяві [10]. У таких епізодах психологізм не зникає; він існує у свідомості читача.

Висновки. Отже, розглянувши концепцію психологізму художнього твору як літературознавчу проблему, доходимо висновку, що сучасна наука трактує психологізм як особливу складову художнього тексту, що розкриває внутрішній станів героїв, їхні думки, переживання, дії, спричинені зовнішніми та внутрішніми факторами. Іншими словами, це художнє зображення особистості персонажа, яке обумовлене поглядами самого автора та засобами їх відтворення у творі.

Список літератури:

1. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе. Москва : Intrada, 1999. 413 с.
2. Есин А. Б. Психологизм русской классической литературы : учебное пособие. 3-е изд. МПСИ: Флинта, 2011. URL: <http://maxima-library.org/knigi/knigi/b/271194?format=read> (дата звернення: 11.02.2021).
3. Забабурова Н. В. Французский психологический роман (эпоха Просвещения и романтизм) / отв. ред. Е. В. Григорьева. РнД : Изд-во Рост. ун-та, 1992. 223 с.
4. Золотухина О. Б. Психологизм в литературе : пособие. Гродно : ГрГУ, 2009. 178 с.
5. Иезуитов А. Н. Проблемы психологизма в эстетике и литературе. Москва : Наука, 1970. С. 39–57.

6. Кодак М. П. Психологізм соціальної прози. Київ : Наукова думка, 1980. 162 с.
7. Кузнецов Ю. Б. Розвиток психологізму в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1991. С. 221–249.
8. Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
9. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Минск : Высшая школа, 1997. 156 с.
10. Махмудов Ш. А. Концепция психологизма в литературе, технологиях и методах психологического образа. *Научные вестн.* 2019. № 10 (15). С. 46–50. URL: http://www.nvesti.ru/wp-content/uploads/2019/10/№10_15_2019_Научные_вестн.pdf (дата звернення: 11.02.2021).
11. Фащенко В. В. У глибинах людського буття : літ. студії / вступ. ст. В. Г. Полтавчука. Одеса : Маяк, 2005. 639 с.

Kozubenko L. M. THE CONCEPT OF PSYCHOLOGY IN A WORK OF ART AS A LITERARY STUDY PROBLEM

The article considers the concept of psychologism in a work of art as a literary problem. Attention is drawn to the fact that the concept of “artistic psychology” in literary science today is semantically insufficiently clear. Researchers often use this term in works of theoretical and applied nature, but its definition may be completely opposite in different works. Artistic psychology is one of the most significant, but at the same time one of the most complex phenomena that can be considered by literary critics.

The diversity of the human soul, the problems of the conscious and the unconscious, raised by the literature attract the attention of scientists from different countries. Domestic literary critics built the concept of psychologism, focusing on a realistic concept of personality, the traditional ways of reproducing the behavior and inner life of the hero, ignoring the latest psychological discoveries.

Foreign literary criticism, in turn, went further, because its priorities were due to scrupulous attention to the “inner” man, the problems of conscious and unconscious, turning to the psychoanalytic theory of Freud, K.-G. Jung, as the main methods of applying psychoanalysis to artistic and aesthetic phenomena were laid by them.

Focusing on the concept of psychologism of the work of art, we mean psychologism as an artistic image of the character (his feelings, experiences, psychological states, etc.), which is due to the value orientation of the author, his ideas about personality and communication strategy.

Psychologism also has its own internal structure, ie it consists of techniques and methods of depiction. As a rule, in psychological prose the writer focuses on internal rather than external details – we are more likely to find a description of all the nuances of the hero's experiences than a detailed analysis of his appearance. But in addition to the quantitative ratio in such works, the principle of their relationship also changes. If in ordinary history external details exist independently, then in psychological prose they will be subordinated to the general content, will be directly related to the emotional experiences of the characters.

Thus, modern science treats psychology as a special component of the literary text that reveals the inner state of the characters, their thoughts, experiences, actions caused by external and internal factors. In other words, it is an artistic image of the character's personality, which is due to the views of the author and the means of reproduction in the work.

Key words: *concept, psychologism, work, literary criticism, problem, character, image.*

Любецька В. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Питання історії розвитку та становлення психологічної школи в сучасному літературознавстві залишається дуже актуальним у контексті загальних питань про сутність всіх існуючих напрямів у академічній теорії літератури. Вочевидь, що різні теоретико-літературні концепції та школи (міфологічна школа, культурно-історичний напрям, порівняльно-історичний, формалізм, структуралізм, персоналізм, постструктуралізм тощо) спрямовані на різні предмети дослідження, спираються на різні методи і ставлять перед собою різні цілі. Це дослідження присвячено одній з провідних шкіл у літературознавстві – психологічній школі. Варто відзначити, що в Західній Європі психологічна школа була представлена перш за все працями Е. Геннекена (естопсихологія) та В. Вундта (ідея «первинного вольового початку»). Значний внесок у розвиток психологічної школи в європейському мистецтвознавстві зробили також Е. Бертрам, В. Вец, С. Гросс, С. Жірдан, Г. Зібек, І. Фолькельт, Ю. Ельстер, Е. Еннекен.

У вітчизняному літературознавстві теоретичні основи психологічної школи було закладено працями О. О. Потебні (теорія «внутрішньої форми слова» та «внутрішньої форми мистецтва» – робота «Думка і мова»). Унікальна теорія образу О. О. Потебні, саме роздуми про «поетичне» та «прозаїчне», аналогія, яку проводить учений, між творчістю слова та творчістю мистецтва («3 лекції теорії словесності», «Із записок з теорії словесності»). О. О. Потебнею висвітлюються питання алегоричності слова та образу (метафора, метонімія, гіпербола, символ, алегорія, іронія та ін.), осмислюються умови виникнення художнього слова, початковість та «надінформативність» думки порівняно зі словом («Естетика і поетика слова», «Слово і міф»). Постульована психологічна теорія залишається актуальною і в XXI столітті, оскільки питання взаємозв'язку мови та мислення, теорія художньої образності, психологія творчості та сприйняття художніх творів у дослідженні історико-літературного процесу завжди були важливими складовими інтерпретації та тлумачення художнього цілого.

Ключові слова: психологічна школа, психологія творчості, художнє ціле, інтерпретація, тлумачення, художній образ, «внутрішня форма слова».

Постановка проблеми. Ця стаття про історію розвитку та становлення психологічної школи. Психологічна школа досягла значних успіхів, тому й об'єкт нашого дослідження немає хронологічно певного кінця. Психологічна школа звернена безпосередньо до сутності поетичної творчості, центральною тут виявляється – теорія художнього образу. Теоретична поетика О. О. Потебні безсумнівно пов'язана з теорією Г. В. Ф. Гегеля, тобто психологічна школа є джерелом для академічної ейдосної теорії літератури; «ейдосна» (від грец. εἶδος – вид, зовнішність, краса) теорія літератури походить від теорії художнього образу XIX століття. Для неї якраз першорядне вчення Г. В. Ф. Гегеля про поетичне уявлення, осмислення сутності якого неможливе без основної естетичної категорії – художнього образу, глибоко осмисленого О. О. Потебнею.

Важливим моментом, що визначає психологічну школу, є розкриття поняття «художній образ» і встановлення можливості прилучення до внутрішньої суті художнього твору, тобто інтерпретацію спрямовано на осмислення «внутрішньої форми» поетичного висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначним представником психологічної школи, учнем О. О. Потебні, є Д. М. Овсяннико-Куликовський («Питання психології творчості», «Печорін», «Люди 40-х років і Гоголь» та ін.). Серед продовжувачів ідей психологічної школи можна назвати М. С. Григор'єва, А. Г. Горнфельда, Б. Лезіна, Т. Райнова, В. Харцієва. Ідеї психологічної школи розділяв журнал «Питання філософії та психології» (1899–1918), а першу систематизовану з погляду психологізму поетику видав П. І. Аландський («Поезія як предмет науки»),

1875). Психологічний напрям у науці ХХ століття має свій розвиток у працях Л. С. Виготського, який займається питаннями психології мистецтва («Мислення і мова», 1934; «Психологія мистецтва», 1925-1926). Культурно-історична теорія Л. С. Виготського породила неабияку школу у вітчизняній психології, з якої вийшли Л. І. Божович, П. Я. Гальперін, Л. В. Заньков, О. В. Запорожець, П. І. Зінченко, О. М. Леонтьєв, О. Р. Лурія, Д. Б. Ельконін. Завдяки напрацюванням психологічної школи з'являється теорія «реакцій» та психоаналіз у літературознавстві. Психологічна теорія залишається актуальною і в ХХІ столітті, оскільки завжди актуальні питання взаємозв'язку мислення та мови, а також психології творчості як найважливішої складової інтерпретації художнього твору.

Постановка завдання. Пропонована стаття присвячена історії розвитку психологічної школи в літературознавстві, вивченню даної теорії, яка еволюціонує, з її головними персоналіями. Досліджуються особливості такого явища як «психологічна школа», розглядається теорія образності О. О. Потебні, визначається вплив, наданий психологічною школою на розвиток літературознавства. Предмет дослідження – психологічна школа у своєму становленні та розвитку від виникнення та розквіту в ХІХ ст. до неминучих змін та варіацій у ХХ та ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Психологічна школа домінувала у ХІХ столітті. Вона виникла в останній третині ХІХ ст., ця школа відображає загальний поворот гуманітарного знання у бік психологізму. Вперше вивчається психологічна сторона творчого процесу, і еволюція форм творчого бачення співвідноситься з еволюцією поетичного образу, тобто інтерпретація набуває не конструктивно-технічного, а естетичного характеру. Незважаючи на те, що увага психологічної школи спрямована всередину твору, на душевне життя автора, який за допомогою мистецтва, зовні, через художній твір, відображає свій внутрішній світ і уявлення про весь світ, ця теорія належить монологічній формі знання. Предметом дослідження залишається естетично завершений художній світ, явлений в уявленні. У межах психологічної школи («ейдосної» теорії літератури), зверненої до художнього образу, визначається внутрішня форма твору. Психологічна школа спрямована на вивчення естетично явленого, у якому виявляється невичерпна глибина сенсу. У цій теорії онтологічний і гносеологічний початки гармонійно врівноважені. Поетичне мистецтво для представників

психологічної школи перевершує будь-які способи аналітичного пізнання світу, саме в образному втіленні істота істини розкривається найповніше і найглибше, оскільки саме онтологічне (що існує в справжньому своєму бутті) є предметом поетичного (наочного) уявлення.

Психологічний напрямок суттєво вплинув на розвиток літературознавства ХХ ст. і навіть ХХІ ст. Але зупинимо нашу увагу спочатку на моменті виникнення цього теоретичного напрямку. Аналіз виникнення психологічного напрямку, його філософської основи, розвитку психологічної школи дозволить якнайглибше усвідомити суть цього явища. Лінгвістична теорія та поетика О. О. Потебні, аналогія між словом та художнім твором, поняття «внутрішньої форми», теорія образності – унікальні за своєю суттю. Становлення літературознавчих поглядів, що спираються на теорію О. О. Потебні, ми знаходимо в дослідженнях Д. М. Овсянко-Куликовського, який розробляє проблеми психології художньої творчості (на матеріалі творчості О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, Л. М. Толстого, І. С. Тургенєва), а також проблеми лірики.

Психологічна школа постає як певна опозиція широко поширеній методології культурно-історичної школи, що нехтує естетичною природою художнього цілого, розчиняючи його у загальнокультурній проблематиці. Було наголошено на необхідності розглядати художній твір цілокупно, враховуючи як зовнішні так і внутрішні обставини, тобто «середу», що формує і впливає на художника, і звичайно ж саму особистість творця, зі своїм особливим психологічним складом. Висувається вимога «дослідити явище культури в їхній художньо-естетичній своєрідності, в їх обумовленості психологічною індивідуальністю творців культурних цінностей, а також, що найважливіше, визначити духовний образ «середовища», що сприймає ці культурні цінності» [1, с. 301]. Таким чином, кожне досліджуване явище культури мало включати три стадії аналізу – естетичну, психологічну та соціологічну (за Е. Еннекемом).

Поворот від загальних культурно-історичних досліджень у бік аналізу конкретних художніх складових твору було здійснено саме у межах психологічної школи. Першоелементом для психологічного спрямування стало слово, до якого спочатку звернулися фахівці у галузі загального мовознавства. Крім слова та такого предмета інтерпретації як образ, значущою для психологічної теорії мистецтва став індивідуальний психологічний акт, свідомість того, хто творить й того,

хто приймає. Отже, однією з головних цілей стає дослідження психології самого автора художнього твору: «Завдання ... може бути виражене так: вивчивши всі естетичні особливості відомого художнього твору, пов'язані з його формою та змістом – визначити у термінах наукової психології особливості душевної організації його автора» [1, с. 303].

Засновником психологічного напрямку мови та літератури, О. О. Потебнею, уважно вивчається природа словесного мистецтва. Багато в чому на ідеї О. О. Потебні вплинули ідеї Г. В. Ф. Гегеля, В. фон Гумбольдта, М. Лацаруса, Х. Штейнталя. Завдяки своїм учителям, О. О. Потебня виробляє суб'єктивно-ідеалістичний погляд на багато питань мови та мислення. Надалі, вже відштовхуючись від своїх попередників, О. О. Потебня створює власні оригінальні концепції мови та поетики.

Вивчаючи психологічні закони буденного та художнього мислення, вчений не ігнорує структуру твору, а спочатку звертається до структури слова та художнього тексту. О. О. Потебня націлений на виявлення сенсу, і оскільки предметом інтерпретації є художній образ, вона набуває естетичний, «філософсько-художній» характер за визначенням М. М. Бахтіна.

Велике значення для розвитку психологічної школи та зміцнення її позицій мала думка О. О. Потебні про «наочність слова», що означала, з погляду вченого, здійснення закону краси в мистецтві [2]. Художність виступає як форма прекрасного тому, що для О. О. Потебні первинно естетично значуще (співвіднесене з красою) уявлення: саме воно є для нього, як і для всієї «кейдосної» теорії літератури, що сформувалася, найважливішим складовим фактором поезії.

О. О. Потебня розмежовує наукове та художнє мислення, психологічна школа залишається в рамках мислення, що представляє, де первинне наочне уявлення, а вторинне – абстрактне («прозове» за визначенням Г. В. Ф. Гегеля). Художнє, «поетичне» мислення перевершує односторонній об'єктивізм та односторонній суб'єктивізм. Розуміння художнього твору здійснюється у межах суб'єкт-об'єктної схеми, проте художнє мислення відкриває шлях до найглибшого розуміння сутності поезії. Однак онтологічна проблематика обмежена мисленням, що представляє, так як суб'єктивована свідомість стверджує себе як конститутивний момент пізнання. Проблема художнього мислення, його сутності та своєрідності цікавить й іншого відомого представника «психологічної» школи – Д. М. Овсянико-Куликовського,

який виступив із вченням про дві форми художнього пізнання, в основі яких лежать «спостереження та досвід» [3]. «Художник, – писав Овсянико-Куликовський, – або спостерігає дійсність і у своєму творі підбиває підсумок цим спостереженням, або робить свого роду дослід над дійсністю та виділяє відомі, йому цікаві риси чи сторони її, які в ній зовсім не виділяються...» [1, с. 8]. «Спостереження» і «роблення» – методи, властиві кожному художнику, проте на думку Д. М. Овсянико-Куликовського, художник переважно або спостерігає, або експериментує. Враховуючи обидва зазначені «методи», Д. М. Овсянико-Куликовський аналізує творчість російських письменників XIX століття.

Пов'язуючи літературно-мистецькі явища із життям, Д. М. Овсянико-Куликовський запроваджує поняття – «суспільно-психологічний тип». «Кожен такий тип народжується у певну історичну епоху, він є результатом її специфічних, неповторних соціально-суспільних відносин та знаходить своє художнє втілення в образах літературних героїв. Такими «типами» для Овсянико-Куликовського виступають Чацький, Онегін, Печорін, Базаров та ін. Поєднавши «психологічний» метод із принципами соціологічного аналізу, Овсянико-Куликовський започаткував вивчення «суспільної психології» як одного з найважливіших факторів, що визначають зміст та напрямок історико-літературного процесу» [1, с. 8–9]. Вивчення «суспільно-психологічного процесу», «душевної організації» героя, покоління в цілому залишилося актуальним і в XX столітті, про що свідчать роботи Л. С. Виготського, який намагається врахувати чотири основні методи при аналізі багатогранних художніх явищ, виділених М. Розановим: філологічний, історичний, психологічний та естетичний.

Конститутивним моментом інтерпретації у межах психологічної школи є мислення, що представляє, уявляє (художнє) оскільки саме наочне (згідно з Г. В. Ф. Гегелем – поетичне, естетичне) уявлення виявляється тією сферою, у якій найповніше і найглибше розкривається сутність поезії [4]. Саме у сфері краси можливе естетичне завершення, оскільки вона відкривається лише наочному (поетичному) уявленню, про що свідчить теорія літератури XIX століття. Для представників психологічного напрямку зміст твору розкривається у художніх образах, щоб його зрозуміти, його потрібно пережити, і це «життєве» відкривається наочному уявленню. Але досягнутий сенс невичерпний, як і саме життя. Як пише

О. О. Потебня, «мистецтво є мовою художника, і як за допомогою слова не можна передати іншому своєї думки, а можна тільки пробудити в ньому його власну, так не можна її повідомити і у творі мистецтва; тому зміст цього останнього (коли він закінчений) розвивається вже не в художника, а в тих, хто розуміє... Сутність, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як воно діє на читача чи глядача, отже, в невичерпному можливому його змісті. Цей зміст, спроектований нами, тобто вкладений у самий твір, дійсно обумовлений його внутрішньою формою, але він міг зовсім не входити до розрахунків художника, який творить, задовольняючи тимчасовим, нерідко дуже вузьким потребам свого життя» [5, с. 167]. Отже, психологічний напрямок у вітчизняному літературознавстві набув широкого розвитку наприкінці XIX – початку XX ст. Численні учні О. О. Потебні склали всім відому «харківську групу», до якої увійшли А. Горнфельд, Б. Лезін, Т. Райнер, В. Харцієв, Д. М. Овсяніко-Куліковський та багато інших. «Харківська група» продовжувала вивчення проблеми мови та мислення, психології художньої та наукової творчості, вона тематизує ейдос (художній образ) та опредмечує внутрішню форму твору.

З'являється безліч наукових статей та монографій, у яких аналізується російська класична література з погляду психологічного спрямування, висвітлюються проблеми лінгвістики, поетики та психології художньої творчості.

Таким чином, психологічний напрямок у вітчизняному літературознавстві відіграв велику роль у розробці питань психології творчості, сприйнятті художнього твору, взаємозв'язку мови та мислення, теорії художнього образу та у дослідженні історико-літературного процесу в цілому.

Висновки і пропозиції. У поданій роботі досліджується історія розвитку психологічної школи у літературознавстві. Досліджено феномен «психологічна школа»; розглянуто теорію образності О. О. Потебні та визначено своєрідність «ейдосного» теоретико-літературного дискурсу; проаналізовано соціологічну складову робіт Д. М. Овсяніко-Куліковського та осмислено культурно-історичну теорію Л. С. Виготського; визначено вплив, який справив психологічний напрямок на подальший розвиток літературознавства.

Очевидно, що психологічна школа виникла і розвивалася у XIX ст., проте не вичерпала свого значення у XX та XXI ст. Психологія літературної

творчості тісно пов'язана з філософією та естетикою, але має і свою специфіку, висуваючи ряд нових понять (наприклад, внутрішня форма слова та твору, «ейдос» (художній образ) – О. О. Потебня, суспільно-психологічний тип, психологія художньої творчості – Д. М. Овсяніко-Куліковський, психологія мистецтва – Л. С. Виготський). Вчення О. О. Потебні загострило увагу літературознавчої науки на питаннях психології творчості, проблемі художнього образу, понятті «внутрішньої форми», зрозумілої як лінгвістично (найближче етимологічне значення), і естетично. На роботи О. О. Потебні спираються представники «ейдосного» теоретико-літературного дискурсу, в межах якого інтерпретація, що здійснюється, переважно естетична.

Погляди Д. М. Овсяніко-Куліковського відрізняються широтою охоплення, дозволяють розглядати об'єктивний і суб'єктивний початки у художній творчості, психологію літературної творчості, як самостійну галузь знання, у межах якої спостерігається тенденція розвитку цього знання у бік від суб'єктивного підходу до об'єктивного. Продуктивним є вплив наукових поглядів Л. С. Виготського, який створив у свою чергу об'єктивно аналітичний метод, в основі якого лежить важлива різниця між естетичним та неестетичним об'єктом. Художня творчість для Л. С. Виготського – це єдність соціальних, біологічних і психологічних чинників, які у сукупності створюють «естетичне переживання». Усвідомлення необхідності використання психологічних знань у галузі мови та художньої творчості стало основою для розробки психологічного методу, який еволюціонував та успішно розвивався протягом кількох століть.

Предметом вивчення психологічної школи була і залишається внутрішня, психологічна сторона художньої творчості, яка сприймається як сутність мистецтва. Поетичний твір для представників психологічної школи є виразом внутрішнього життя людини, її суб'єктивних переживань. Враження від зовнішнього світу художник передає за допомогою мистецтва та як власний душевний рух. Таємниці мистецтва вбачаються прихильниками психологічної школи у таємниці особистості художника. Звичайно, світ особистості художника важливий для розуміння його твору, однак слід визнавати й об'єктивний характер художньої творчості, що залишається завданням для подальшого розвитку думки у межах психологічного спрямування.

Список літератури:

1. Академические школы в русском литературоведении / Н. Ф. Бельчиков, А. Л. Гришунин, К. Н. Ломунов, П. А. Николаев (ответственный редактор), Л. И. Тимофеев, В. Р. Щербина. М. : Наука, 1976. 516 с.
2. Потебня А. А. Мысль и язык. М. : Лабиринт, 2007. 248 с.
3. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Вопросы психологии творчества: Пушкин. Гейне. Гете. Чехов. К психологии мысли и творчества. М. : ЛКИ, 2008. 304 с.
4. Любецкая В. В. Литературно-художественный стиль и словесный лад в творчестве Н. В. Гоголя : монография. Кривой Рог : Видавничій дім, 2012. 195 с.
5. Потебня А. А. Слово и миф. М. : Правда, 1989. 623 с.

Liubetska V. V. HISTORY OF THE PSYCHOLOGICAL SCHOOL DEVELOPMENT IN LITERARY SCIENCE

The question of the psychological school development history and formation in modern literary criticism remains very relevant in the context of general questions about the essence of all existing areas in the academic theory of literature. It is obvious that different theoretical-literary concepts and schools (mythological school, cultural-historical direction, comparative-historical, formalism, structuralism, personalism, poststructuralism, etc.) focus on different research subjects, rely on different methods and set different goals. This study is dedicated to one of the leading schools in literary studies – the school of psychology. It should be noted that in Western Europe, the psychological school was represented primarily by the works of E. Henneken (estopsychology) and W. Wundt (the idea of «primary will»). E. Bertram, W. Wetz, E. Gross, S. Girardin, G. Siebeck, I. Folkelt, J. Elster and E. Enneken also made a significant contribution to the development of the psychological school in European art history. Speaking about national literary studies, the theoretical foundations of the psychological school were laid by the works of O. O. Potebnya (theory of «internal form of the word» and «internal form of art» – the work «Thought and Language»). Potebnya's unique theory of image, namely reflects the «poetic» and «prosaic» and becomes the analogy made by the scientist between the creativity of words and creativity of art («From lectures on the theory of literature», «From notes on the theory of literature»). O. O. Potebnya covers the allegory of words and images (metaphor, metonymy, hyperbole, symbol, allegory, irony, etc.), comprehends the conditions of the artistic word creation, originality and «superinformative» thought in comparison with the word («Aesthetics and poetics of the word», «Word and Myth»). The postulated psychological theory remains relevant in the XXI century, as the connections between language and thinking, the theory of artistic imagery, psychology of creativity and perception of works of art in the study of historical and literary process have always been important components in interpretation and explanation the artistic whole.

Key words: *psychological school, psychology of creativity, artistic whole, interpretation, explanation, artistic image, «internal form of the word».*

Фокіна С. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДИСКУРС З ПОЗИЦІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА. ФРАНЦУЗЬКА ЛІНІЯ ВИВЧЕННЯ

Досліджуючи дискурс з позицій літературознавства, враховуючи семіотичні, культурологічні та лінгвістичні аспекти, все ж необхідно спробувати вичленувати відмінність літературознавчого підходу до дискурсу від суто лінгвістичного, при врахуванні їх неминучої взаємопроникності. В даному плані є показовим розвиток аналізу дискурсу у Франції, де сформувався основний корпус ідей, що вплинули на уявлення про дискурсивність і в ряді інших країн. Зближення принципів поетики та досліджень дискурсивності акцентує перспективу активної апеляції літературознавчої думки до ідей дискурсології та формування безпосередньо літературознавчих стратегій аналізу дискурсу. Інтерес представляє розмежування потенцій вивчення дискурсу лінгвістикою та літературознавством, що в тій чи іншій мірі проявлено в роботах М. Пешьо, М. Фуко, Ж. Жанета, П. Серіо, Р. Робен, Ю. Крістевой. Були також враховані позиції Р. Барта, А. Ж. Греймаса, Ж. Фонтанія, Ж. Гійому, Д. Мальдідье. Ракурс дослідження, здійсненого в рамках цієї статті, центрував акцент на широкому аналітичному спектрі в рамках літературознавчої дискурсології. Було осмислено доцільність підходу до дискурсивності, який не тільки зачіпає аспекти ідентифікації суб'єкта та концептосфери культурної ситуації, але й їх глибинно взаємопов'язує. Опорними стали ідеї М. Фуко, що дозволили осмислити шляхи літературознавчого вивчення дискурсу. При такому підході об'єкт дискурсу співвідносимо з догматами культурної епохи, яка обумовлює трансформації дискурсу у зв'язку з ключовими ідеями, уявленнями та соціальними нормами. Виявлена важливість інтертекстуального потенціалу дискурсивності та взаємообумовленості контекстом. Було розглянуто також зв'язок дискурсу з несвідомим, що дозволяє зосередитися на значущості підтексту для аналізу дискурсивності в цілому та безпосередньо при осмисленні конкретного об'єкта дискурсу.

Ключові слова: дискурс, літературознавчі стратегії аналізу, інтертекст, підтекст.

Постановка проблеми. У рамках сьогоденішнього дослідницького пошуку **актуальне** звернення до стратегій вивчення дискурсивності саме літературознавчою лінією. Такий підхід дозволяє осмислити в обраній для аналізу дискурсивній формації різні інтертексти, підтексти, міфологеми, авторські та культурні коди, тощо. Перспективним представляється прослідкувати **вивченість цього питання** у традиціях **французького досвіду** аналізу дискурсу з виявленням відповідних літературознавчих потенцій.

Мета статті. В якості ілюстрації можливого застосування ідей французького досвіду аналізу дискурсу в даному дослідженні виступає опис своєрідності ностальгічного дискурсу сучасних поетів-емігрантів.

Досліджуючи ностальгічний дискурс з позицій літературознавства, враховуючи семіотичні, культурологічні та лінгвістичні аспекти, все ж необхідно спробувати вичленувати відмінність літературознавчого підходу до дискурсу від суто лінгвістичного, при врахуванні їх неминучої вза-

ємопроникності. В даному плані є показовим розвиток аналізу дискурсу у Франції, де сформувався основний корпус ідей, які вплинули на уявлення про дискурсивність в ряді інших країн.

Справедлива думка французьких дослідників Ж. Гійому та Д. Мальдідье, що «термін дискурс навіть у самій лінгвістиці, де він з'явився, сумно відомий своєю багатозначністю» [3, с. 124]. Саме вищезгадана багатозначність сприяє тому, що дискурс як провідна дефініція та як певний тип дослідницького підходу до матеріалу активно використовується найрізноманітнішими, але в першу чергу, гуманітарними науковими напрямками.

Досі лінгвістичний підхід до аналізу дискурсу домінує. При цьому показово вичленування вченими, які чимало зробили для розвитку лінгвістики, підходів до осмислення різних проявів дискурсивності, які віддаляються від суто лінгвістичного поля дослідження. Так, М. Пішью обумовлює випадки аналізу дискурсу, де «зв'язок з лінгвістичною проблематикою зведено <...> до мінімуму» [11, с. 304]. Вчений також відзна-

чає тенденції, що характеризують одну з ліній аналізу дискурсу, при якій «знову активуються деякі ідеї риторики та поетики крізь призму критики про лінгвістичний примат комунікації» [11, с. 226]. Подібне протиставлення явно літературознавчого погляду з позицій поетики є однією з альтернатив лінгвістичному вивченню дискурсивності. Сьогодні лінгвістика активує «домінування антропоцентричного підходу до аналізу мовних явищ» [6, с. 38] та звертається до комунікативного потенціалу дискурсу. Саме такий лінгвістичний підхід вивчення дискурсивних формацій, мабуть, отримав найбільш послідовний та успішний розвиток у різних країнах. Проте зближення принципів поетики та досліджень дискурсивності акцентує перспективу активної апеляції літературознавчої думки до ідей дискурсології та формування безпосередньо літературознавчих стратегій аналізу дискурсу.

Ж. Жанетт акцентує в «Фігурах», які стали досить вагомим внеском у літературознавчі пошуки, що «з найбільш <...> плідних шляхів, що відкриваються <...> перед літературознавством, має стати структурне вивчення «великих одиниць» дискурсу, що перевершують рівень фрази, який служить непереборним порогом для лінгвістики як такої» [5, с. 167]. Цільова спрямованість вивчення дискурсу може різно варіюватися в залежності від обраного для аналізу типу дискурсу та його об'єкта. Інтерес представляє також розмежування потенцій вивчення дискурсу лінгвістикою і літературознавством, а головне відстоювання широкого аналітичного спектру в рамках літературознавчої дискурсології.

Для французького варіанту аналізу дискурсу в цілому показовим стало твердження, що «перетворення індивіда в суб'єкта свого дискурсу здійснюється шляхом ідентифікації (суб'єкта) в дискурсивній формації, домінуючої над ним...» [14, с. 46]. Дана позиція крім безсумнівного інтересу для лінгвістики, представляється вартою уваги для різних напрямів антропології, культурології та безпосередньо літературознавства. З точки зору М. Пішьо, під час аналізу дискурсу «проблема <...> полягає в характері підходу до об'єкта, який вивчається та є здатним об'єднати «концептуальні орієнтири» [10, с. 308]. Даний підхід до дискурсивності не тільки зачіпає аспекти ідентифікації суб'єкта і концептосфери культурної ситуації, але також їх глибинно взаємопов'язує. Виходячи з посилю даного підходу, стає зрозуміло, що ідентифікація без культурного впливу не здійснюється.

Не менш показова при дослідженні дискурсу в різних країнах орієнтація в тій чи іншій мірі на ідеї М. Фуко. Саме фукольдична позиція полягає в радикальному переосмисленні дискурсу, що фігурував раніше як показник європейського шляху пізнання і превалювання розсудливості над інтуїтивністю. В «Археології знання» М. Фуко запропонував виходити з «опису дискурсивних подій як горизонту для дослідження єдностей, що формуються в ньому» [17, с. 72–73]. Згідно з фукольдичним поглядом, подібний підхід «легко відрізнити від аналізу мови» [17, с. 73]. Дискурсивні формації, які зазначає М. Фуко, передбачають у свою чергу «об'єкти, модальності акту висловлювання, поняття, тематичні вибори» [17, с. 93], які підкоряються порядку дискурсу, що актуалізує «кореляції, позиції та дії, перетворення» [17, с. 93]. Правила формування дискурсивності, згідно з М. Фуко, активізують «умови існування (але також й співіснування, збереження, видозміни та зникнення) в тому чи іншому обраному дискурсивному розподілі» [17, с. 93]. Об'єкт дискурсу є співвідносним з догматами культурної епохи, яка обумовлює трансформації дискурсу в зв'язку з ключовими ідеями, уявленнями та соціальними нормами.

Варіант дослідницької лінії дискурсивності, зафіксований П. Серіо, акцентує, що «в дискурсі становить великий інтерес вивчення “цитаті”» [14, с. 31]. Такий ракурс висвічує, крім важливості психоаналітичних аспектів, принципової епістемологізації дискурсу та значущості архіву, також важливість інтертекстуального потенціалу дискурсивності. За свідченням П. Серіо, аналіз дискурсу «вчить нас, що слова можуть змінювати значення згідно з позиціями, що займають суб'єкти, які вживають їх» [14, с. 52]. Подібна мінливість, що зачіпає семантику і знакові контексти, обумовлює трансформацію понять, образів та символів в рамках культурних епох та творчості різних авторів.

З позиції Ж. Гійому та Д. Мальдідьє, одне з трактувань дискурсу передбачає «сліди суб'єкта акта висловлювання» [3, с. 124], виявлення якого дослідником тягне за собою прояснення факторів «взаємозв'язку з контекстом» [3, с. 125]. Такий ракурс розширює суто лінгвістичну сферу дискурсу і сигналізує про те, що «аналіз дискурсу знаходиться на перетині різних дисциплін» [3, с. 126]. Проблема сенсонародження в світлі ідей французьких вчених постає в контекстуальному аспекті.

На співвідношення дискурсу з мовною реальністю і тим, що виходить далеко за її межі, звертає

увагу Р. Робен. Дослідниця резюмує, що «дискурсивне ткалюється з мови» та водночас «дискурсивне – це не просто мова на надфазовому рівні» [13, с. 192]. Подібний погляд розширює суто лінгвістичні рамки дискурсу, безсумнівно зберігаючи зв'язок з мовою. Р. Робен також акцентує, що «не звернути увагу на те, що мові притаманно, – це означає одночасно не звернути на несвідоме, на відсутнє та тим самим замкнутися на проблематиці спілкування...» [13, с. 191]. Зв'язок дискурсу з несвідомим дозволяє зосередитися на значущості підтексту для аналізу дискурсивності в цілому і безпосередньо при осмисленні конкретного об'єкта дискурсу.

Рівень підтексту в ностальгічному дискурсі зачіпає конотативне маркування ностальгії, що відкрито домінує у світоглядній оптиці сучасних поетів-емігрантів. У цьому зв'язку можна згадати твердження Р. Барта, що «... у дискурсі завжди залишається деяка частка денотації, без якої саме існування дискурсу стає просто неможливим» [1, с. 317]. Показова бартівська думка про збереження будь-якою дискурсивністю прямого значення передбачуваного поняття, що центрує спрямованість дискурсу. Так, наприклад, ностальгія, визначає архівування при всіх трансформаціях основного обсягу значення ностальгічного феномена. Показово, що «ностальгія Одиссея стала еталоном почуття туги з покинутої батьківщини, дому, минулого, втраченого Раю для вигнанців та емігрантів різних епох і країн, об'єднаних у ментальному плані призмою західної культури» [16, с. 511]. Вплив ностальгічного дискурсу на прояви поетичної свідомості емігрантів сприяє актуалізації найбільш підходящої емблематики та архетипічних верств, реалізуючи смислові потенціали ностальгії як концепту, фактора духовного життя та генератора сюжетів.

Слідом за концепцією Ю. Кристевой при літературознавчому підході до аналізу дискурсу актуально зачіпати інтертекстуальний пласт зустрічі «я» та «іншого» у світлі фрейдівських ідей, де мається на увазі саме «роздвоєний “інший” психоаналізу. <...> ... як вимір, що відкриває особливу реальність свідомості» [18, с. 7]. Ю. Кристева зазначає, що «АКТАНТ є не що інше, як ДИСКУРС, який він собі присвоює або за допомогою якого позначається...» [8, с. 471]. За аналогією з цією позицією дискурсивності можна запропонувати погляд на ностальгічний дискурс, при якому буде безсумнівно еквівалентність дискурсу поетичній свідомості автора-емігранта. Не менш значущими є можливі зміщення в бік ототожнення

ностальгічного дискурсу з іміджевими аспектами мовленнєвої поведінки поета-емігранта та/або з обраною автором поетичною маскою, що опиняється в позиції актанта. Вище окреслений смисловий ракурс відповідає трансгресивній ідентичності сучасного поета-емігранта і феномену його палімпсестної та навіть гібридної свідомості.

У плані вивчення ностальгічного дискурсу сучасних російських поетів-емігрантів ключовими представляються процеси ідентифікації та домінування над свідомістю історичної пам'яті, міфологем, архетипічних і психоаналітичних патернів, художньої ідеології, всього, що з точки зору «Археології знання» М. Фуко можна було б позначити як архів. Саме поняття ностальгічний дискурс полягає у своїй смисловій структурі якимось накладенням, адже ностальгія пробуджує пам'ять, яку в свою чергу актуалізує з семіотичної точки зору також дискурс. П. Серіо зазначає, що «дискурс завжди співвідноситься з “вже сказаним” та “вже почутим”» [14, с. 45], ностальгія ж передбачає зверненість до чогось ідеалізованого і втраченого будь то минуле, батьківщина, дитинство, втрачена можливість, тощо. У зв'язку з цим С. Бойм наполягає на модерному статусі ностальгічної свідомості та акцентує, що «чим сильніше втрата, тим більше надзусилля з увічнення пам'яті про неї, тим сильніше віддаляється минуле і тим помітніше воно піддається ідеалізації» [2, с. 58]. Наукові дослідження, проведені групою вчених спільно з П. Серіо, виявили «присутність у будь-якому дискурсі слідів дискурсивних елементів попередніх дискурсів, суб'єкти яких забуті» [14, с. 45]. Ностальгія спрямована на збереження пам'яті, а зведення її до рангу значущої ідеологеми задає ракурс сприйняття реальності та шляхи створення авторського міфу. З восьми різноманітних визначень дискурсу, які наводяться П. Серіо, ностальгічному дискурсу найбільше відповідає уявлення про те, що «термін “дискурс” <...> вживається також для позначення системи обмежень, які накладаються на необмежену кількість висловлювань в силу певної соціальної або ідеологічної позиції» [14, с. 26]. Вивчаючи дискурс ностальгії, враховуючи механізми пам'яті, обумовлені як реалізацією будь-якого дискурсу і безпосередньо ностальгією, доцільно розглядати ностальгію як своєрідну сферу почуттів та прихованих пристрастей.

У рамках вивчення ностальгічного дискурсу показова, фіксована авторами «Семіотики пристрастей», «залежність дискурсу від імманентно притаманної суб'єкту динаміки пристрастей»

[4, с. 15]. Так моделюється середовище коливань, так звана зона «горизонту намічених напружень» [4, с. 26], регульована проявами сенситивності. Дані коливання і зрушення в різних випадках мотивовані як пристрастями, так й «різними культурними та соціальними практиками» [4, с. 15]. При цьому саме ностальгія забезпечує російському інтелектуалу-емігранту свого роду процедуру ідентифікації, враховуючи, що «туга в підсумку стала невід'ємною частиною російської національної ідентичності» [2, с. 35], а ширше загалом слов'янської. Ностальгічний дискурс сучасних поетів-емігрантів також, безсумнівно, координується сферою і парадигмою почуттів, які переживаються конкретно особистістю. При цьому дані дискурсивні практики незмінно отримують конотації, відповідні трансгресивній ідентичності та лімінальності соціального статусу інтелектуала-емігранта. Водночас ностальгічний дискурс незмінно піддається фундуванню культурної спадщини ностальгії.

За спостереженнями Ж. Жанетта, «просторові метафори утворюють дискурс майже універсального діапазону» [5, с. 128]. Аналогічно метафори та коди, що входять в смислове поле ностальгічного дискурсу, сприяють не тільки активації сфери почуттів, спогадів, елегічної модальності та своєрідного екзистенційного хронотопу, але й універсалізації цього типу дискурсу в цілому. Специфіка ностальгії полягає в зануренні, згідно з думкою Ж. Старобінського, в «болісний досвід свідомості, вирваного з рідного середовища», стаючи при цьому «метафоричним виразом більш глибинного розриву, коли людина відчуває себе відокремленою від ідеалу» [15, с. 261]. Для сучасного поета-емігранта, який живе на стику двох перехідних епох: постмодернізму і метамодернізму, означених відчуттям розчарування, що прагне тотального статусу, навряд чи повною мірою досяжна ідеалізація, позбавлена нехай навіть латентного іронічного погляду. При цьому процеси ідеалізації за своєю суттю архетипові та ностальгічна призма сприяє активації даної архетиповості.

Дотримуючись ідей Ю. Кристєвої, семіотичну структуру ностальгічного дискурсу можна також представити як «зустріч чотирьох інтертекстових складових», що реалізуються скоріше як «свого роду соціокультурні “архетипи”» [7, с. 41], що, за словом Г. Косікова, стало смисловою квінтесенцією кристєвського дослідження середньовічного роману «Маленький Жан з Сентре». Ностальгіч-

ний дискурс у свою чергу включає код пам'яті, код меланхолії, код емігранта, код втраченого раю. Ностальгічний дискурс моделює основу спадковості статусів емігранта – ностальгіка – носія трансгресивної ідентичності в їхньому семіотичному, ментальному і сенситивному ракурсах.

Семантичний ряд, що формує асоціативно-смислове поле поняття «ностальгія», можна уявити наступним чином: еміграція – минуле – пам'ять – спогади – батьківщина – дім – меланхолія – сентименталізм – переживання – томлення – мрія – музика – слух – класика – повернення. Виходячи з отриманого результату, можна охарактеризувати домінуючі валентності ностальгічного дискурсу. Закономірний щільний асоціативний зв'язок ностальгії та еміграції. Показові смисли, що визначають характер ностальгії, обумовлені пам'яттю. Окремим концептом у ностальгічному дискурсі постає «дім» / «батьківщина», активуючи низку причетних значень і архетипів. Послідовність взаємозв'язку ностальгічного світосприйняття зі сферою почуттів, емоцій та пристрастей задає параметри вивчення ностальгічного дискурсу. У цьому випадку адекватним є інструментарій, запропонований у «Семіотиці пристрастей», де за влучним зауваженням А. Ж. Греймаса і Ж. Фонтанія, «пристрасті, переживані суб'єктом, не менш еластичні, ніж його дискурс» [4, с. 14]. Не менш значуще використання в ході дослідження ностальгічного дискурсу знахідок в епістемологічному підході до сенситивної сфери. На думку Ж. Старобінського, «... історія почуттів є не що інше, як історія слів, в яких висловлена емоція...» [15, с. 248]. Вищенаведена позиція обумовлює неминучість включення сенситивності в дискурс і навіть породження сенситивного дискурсу. Співвіднесення мрії з ностальгією, відкриває важливість фантазійного потенціалу для становлення ностальгічного дискурсу. Взаємозв'язок ностальгічної дискурсивності та фантазійності прояснює переконаність П. Кюглера в «існуванні в мові несвідомих фантазій та міфічних образів, включених в скупчення фонетично близьких слів» [9, с. 99]. Даний аспект може бути доповнений також іншими аспектами ностальгічного архіву, що забезпечує впізнавання архетипів «тільки в разі їх» матеріалізації «в особистому досвіді» [9, с. 89]. Музично-акустичний аспект, актуалізований в рамках ностальгічного дискурсу не менш архетиповий, ніж уявлення про рідний дім, в той же час постає свого роду проявником сенситивності, без якої не здійснена емоційна наповненість і активність ностальгічної парадигми.

Становить безсумнівний інтерес акцентування поняття класики як еквівалента проявів ностальгії. При реалізації ностальгічного дискурсу найбільш активний діалог сучасними російськими поетами-емігрантами здійснюється не просто з російською класикою. Показовим є погляд П. Рікьора, який позначив «співвідношення особистої пам'яті, колективної пам'яті та історії <...>, що спирається на аналіз конкретних фактів і матеріалів» [12, с. 9]. Такий ракурс на мнемотичний феномен відповідає як багаточаровості дискурсу, що незмінно передбачає архів, так і самій ностальгії, що міфологізує пам'ять. Не випадкова рикьорівська формула фіксує той факт, що «пам'ять потребує мови як засобу вираження, тобто потребує оповіді» [12, с. 8], маючи на увазі тенденцію дискурсивних формацій різних форм мнематичності. Не менш важливий аспект пере-

ходу «від даної, діючої пам'яті до рефлексивної пам'яті, пам'яті, що належить “я-сам”» [12, с. 16]. Такий ракурс сприяє активації процесів рефлексії та ідентифікації, що визначають ступінь усвідомлення себе поетом-емігрантом наскільки це можливо при домінуючих гібридності та трансгресивності свідомості. Особливо привабливим для сучасної поетичної діаспори виявляється саме діалог зі спадщиною тих, хто в свою чергу є літераторами-емігрантами, що визначили в тій чи іншій мірі епістемологічні та смислові горизонти ностальгії. Вищезгаданий ракурс висвічує адекватність ностальгічному дискурсу понять культурної та родової спадкоємності як можливості пошуку шляхів ідентифікації. Показовим є взаємозв'язок ностальгії з поверненням: бажаним, можливим / неможливим, фантазійним, тематичним та визначальним для погляду на світ ностальгіка.

Список літератури:

1. Барт Р. (1989). Риторика образа. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Москва : Прогресс, 297–318.
2. Бойм С. (2019). Будущее ностальгии. Москва : НЛЮ.
3. Гийому Ж., Мальдидье Д. (1999). О новых приемах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : Прогресс, 124–136.
4. Греймас А. Ж., Фонтаний Ж. (2007). Семиотика страстей. От состояния вещей к состоянию души. Москва : ЛКИ.
5. Женетт Ж. (1998). Фигуры: в 2 т. Т. 1–2. Москва : Изд-во им. Сабашниковых.
6. Кондратенко Н. (2014). Художний текст як ігрова реальність. *Проблеми сучасного літературознавства*. Вип. 18. С. 38–48.
7. Косиков Г. К. (2008). Текст / Интертекст / Интертекстология. *Н. Пьеге-Гро. Введение в теорию интертекстуальности*. Москва : ЛКИ.
8. Кристева, Ю. (2004). Текст романа. *Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики*. Москва : РОССПЭН, 395–601.
9. Кюглер П. Алхимия дискурса. *Алхимия дискурса. Образ, звук и психическое*. Москва : ПЕР СЭ, 2005.
10. Пешё М. (1999). Контент-анализ и теория дискурса. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : Прогресс, 302–336.
11. Пешё М. (1999). Прописные истины. Лингвистика, семантика, философия. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : Прогресс, 225–290.
12. Рикёр П. (2004). Память, история, забвение. Москва : Издательство гуманитарной литературы.
13. Робен Р. (1999). Анализ дискурса на стыке лингвистики и гуманитарных наук: вечное недоразумение. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : Прогресс, 184–196.
14. Серио П. (1999). Как читают тексты во Франции. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : Прогресс, 12–53.
15. Старобинский Ж. (2016). Чернила меланхолии. Москва : НЛЮ.
16. Фокина С. (2021). Дискурсивные контексты образа Одиссея-ностальгика. *Slavia orientalis*. Т. LXX. № 3, 507–521.
17. Фуко М. (2004) Археология знания. Санкт-Петербург : Гуманитарная академия.
18. Эль-Муалля С. (1995). Беседа с Юлией Кристевой : [интервью]. *Диалог. Карнавал. Хронотоп*. № 2 (11), 5–18.

Fokina S. A. DISCOURSE ON POSITIONS OF LITERATURE. FRENCH LINE OF STUDY

When studying discourse from the point of view of literary criticism, taking into account semiotic, culturological and linguistic aspects, it is still necessary to try to distinguish the difference between the literary approach to discourse and the purely linguistic one, taking into account their inevitable interoperability. In this regard, the development of the analysis of discourse in France is significant, where the main body of ideas that influenced the idea of discursivity in a number of other countries, was formed. The convergence of the principles of poetics and discursivity studies emphasizes the prospect of an active appeal of literary thought to the ideas of discursology and the formation of directly literary strategies for the analysis of discourse. Of greater interest is the distinction between the potentials of the study of discourse by linguistics and literary criticism, to one degree or another, shown in the works of M. Pecheux, M. Foucault, J. Jeanette, P. Sériot, R. Robin, J. Kristeva. The positions of R. Barthes, A. J. Greimas and J. Fontanille, J. Guiehaumou and D. Maldidier were also taken into account. The perspective of the study carried out within the framework of this article focused on the wide analytical spectrum within the framework of literary discursology. The appropriateness of the approach to discursivity was understood, which not only touches on the aspects of the identification of the subject and the conceptual atmosphere of the cultural situation, but also interacts them in depth. The idea of M. Foucault became controversial, which made it possible to comprehend the ways of literary study of discourse. With this approach, the object of discourse is correlated with the dogmas of the cultural era, which determines the transformation of discourse in connection with key ideas, ideas and social norms. In this article was revealed The importance of the intertextual potential of discursivity and mutual conditionality by the context. The connection of discourse with the unconscious was also considered, allowing you to focus on the significance of subtext for analyzing discursivity in general and directly when understanding a specific object of discourse.

Key words: *discourse, literary analysis strategies, intertext, subtext.*

Чмир А. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В РОМАНІ «ДАНИЛО ОСТРОЗЬКИЙ: ОБРАЗ, ГАПТОВАНИЙ БІСЕРОМ» ПЕТРА КРАЛЮКА

У статті йдеться про знакові межі тексту в історичному романі «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) українського письменника П. Кралюка. Наголошено на тому, що паратекстуальність та її елементи (заголовок, епіграф, підзаголовок, передмова, післямова) відіграють значущу роль у сприйнятті твору. Підкреслено, що вона розкриває авторський задум та налаштовує читача на реценцію. Паратекстуальність в історичних романах характеризується тим, що, як й інші елементи художнього тексту, слугує для дотримання художньої правди.

У романі «Данило Острозький» розглянуто такий паратекстуальний потенціал цього роману як заголовок, передмова, назви розділів, початок та кінець тексту. Встановлено, що заголовок має зв'язок з іншим романом («Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010)) письменника. Заголовок вказує на головного героя твору Данила Острозького, моделювання його автором та знаковість в історії України цього діяча, а також містить інформацію про структуру самої книги (роман-реконструкція). Було детально розглянуто символіку бісеру та його можливі тлумачення. Підкреслено, що в передмові роману розкривається прагнення П. Кралюка вдаватися до документальності.

Встановлено, що «Данило Острозький» складається з 67 розділів. Їх кількість та доволі незначний обсяг дозволяє говорити про письменницьку стилізацію, аналогічну середньовічним збірникам. Частина роману мають ансамблевий характер. Номінації розділів твору були розподілені за частотністю на 3 блоки (найбільше спостерігається прийменник «про», йде згадка про «слово», вживання прийменника «як» і таких лексем як «оповідь», «розповідь», «повість», «подорож» та ін.). Охарактеризовано особливості назв частин роману. Підкреслено, що початок і кінець тексту взаємопов'язані. Цей факт відбито і на рівні їхньої номінації. Мозаїчна будова книги сприяє різносторонньому розгляду постаті Данила Острозького, реконструкції його життя. Зауважено, що роман П. Кралюка пов'язаний із постмодерністським терміном «постісторія». Фрагментарність розділів твору письменника вказує на неможливість сучасного читача сприйняти історію XVI і XIV століть одномоментно як нерозривну єдність. Письменник залишає для читача лакуни, які останній, осягаючи текст, заповнює сам.

Ключові слова: паратекст, П. Кралюк, заголовок, передмова, назви розділів, стилізація, ансамблевий характер.

Постановка проблеми. Певний художній твір, крім основного тексту, містить ще додатковий, який є своєрідною знаковою межею, зчитувальним кодом, смисловим порогом. Валентина Мусій зазначає, що існує шість найперспективніших можливостей розгляду зовнішньої та внутрішньої структур певного тексту. Однією з цих позицій є семантичний та функціональний потенціали тих елементів, які виступають знаками меж тексту, тобто мається на увазі паратекстуальність [9, с. 76]. У статті вирішується проблема зв'язку між паратекстуальними елементами твору та авторською концепцією однієї з найяскравіших постатей в історії Укра-

їни. Йдеться про паратекстуальність, яка представлена такими позатекстовими елементами як заголовок, епіграф, підзаголовок, передмова, післямова. Завдяки їм у читача ще перед безпосереднім «знайомством» із самим текстом формується антиципація, яка деякою мірою може впливати на подальший діалог реципієнта із твором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню паратекстуальності одним із першим приділив увагу Жерар Женетт у праці «Паратексти: пороги інтерпретації» (1987). Надалі паратекстуальність була розглянута значною частиною літературознавців. На думку Тетяни Шмельової, в паратексті «зосереджено комплекс авторських

рефлексій та оцінок, зокрема і самооцінок. Презентація автора – першоелемент авторського початку, вона може увійти й у текст, але найчастіше виявляється в паратексті» [пер. мій – А. Ч.] [13, с. 146]. Як бачимо, звертається увага на те, що паратекстуальність виявляє інтенції творця певного тексту. Вона «закарбовує» задум письменника, який стає поштовхом для створення самого художнього твору. Метатекстуальну функцію паратексту досліджено Сергієм Зенкіним, який виходить з того, що «паратекст – погранична зона тексту, та її утворюють дуже різномірні елементи, одні з яких входять до складу власне тексту, інші публікуються окремо від нього. Ними є ім'я автора, заголовок і підзаголовок, епіграф, присвята, авторські після- та передмови, інтерв'ю та критичні статті автора, які присвячені поясненню свого твору, а також деякі інші елементи. <...> Визначальна функція паратексту – метатекстуальна, тобто він задає в короткому або розгорнутому вигляді програму читання тексту, його код» [пер. мій – А. Ч.] [3, с. 94]. Паратекстуальність виступає своєрідною інструкцією, яка налаштовує читача на сприйняття та допомагає зорієнтуватися в художньому творі митця. Вона слугує вказівкою, яка супроводжує під час читання будь-якого тексту.

В історичних романах паратекстуальність має свою специфіку, оскільки орієнтована на осягнення минулого. Олена Мізінкіна вказує на те, що «паратекстуальні елементи мають істотне значення для творення художньої правди, визначають міру проникнення в зміст історичних романів. Їх аналіз та дешифрування допомагають розкрити ідейно-художні якості творів, наближають до адекватного прочитання авторського задуму» [8, с. 223]. У такий спосіб паратекстуальні елементи в історичних романах відіграють значущу роль, стаючи для читача дороговказами в процесі осмислення тексту.

Роман Петра Кралюка «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) ще не ставав предметом активних літературознавчих досліджень. Маємо рецензію письменника Сергія Синюка, в якій звертається увага на те, що в романі наголошено на значенні процесу осмислення історії як автором, так і читачем. На думку колеги по перу, у творі Данило Острозький «вдумливо вдивляється у спадок по князях Романовичах, які правила за кілька століть до нього. Саме це осмислення робить роман не тільки цікавою, а й пожиточною лектурою» [10, с. 14]. С. Синюк підкреслює історичні узагальнення в «Данилі Острозькому». Вибудовується своєрідний ланцюг:

наші сучасники осмислюють острозьку культурну площину XVI ст. Представники тогочасного острозького центру міркують про діяльність Данила Острозького, діяльність якого припадає на XIV ст. Останній рефлексує щодо своїх попередників – князів Романовичів. Простежується спадкоємність та безперервність вищих духовних надбань, які передаються різними соціальними групами.

Постановка завдання. Мета нашої статті – завдяки дослідженню паратекстуальних елементів роману виявити авторський задум відтворення образу Данила Острозького. Поставлена мета передбачала розв'язання таких завдань: 1) встановити, які паратекстуальні елементи наявні в романі «Данило Острозький» П. Кралюка; 2) визначити їхні функції у творі; 3) розглянути як вони узгоджуються між собою, підпорядковуючись інтенції письменника.

Виклад основного матеріалу. Знайомство з художнім твором починається з його заголовка. На його важливості наголошував мовознавець Юрій Карпенко: «Назва твору є його власним іменем, тобто відношення між назвою і твором у принципі такі ж, як відношення між іменем і людиною або між топонімом і географічним об'єктом» [4, с. 29]. Заголовок виконує репрезентативну роль кожного художнього твору.

Зуважимо, що вже на рівні заголовку твору «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016) П. Кралюка відчутний перегук з іншим більш раннім історичним романом письменника – «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010) [6]. Незважаючи на те, що назви творів неоднотипні, в другому романі – «Данилі Острозькому» – автор продовжує досліджувати генеалогію українського князівського роду Острозьких. Сам заголовок роману «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» вказує на те, що в полі письменницького зору постав конкретний історичний діяч. Данилу Острозькому (пом. після 1366 / до 1370) в романі приділяється найбільше уваги, оскільки він головний герой. Цей факт зафіксовано у назві твору.

Інший смисловий пункт у заголовку, який потребує розгляду – слово «образ». П. Кралюк, будучи автором багатьох історичних наукових праць, вказує на те, що в красному письменстві використовується саме образ історичної особи. Митець не вдається до цілковитого відтворення біографії Данила, оскільки перед читачем історичний роман (роман-реконструкція), а не документ. Невипадково письменник одразу звертає увагу на шлях створення образу героя. У пер-

шому романі («Шестиднев») це моделювання відбувається завдяки барвам [7, с. 76], а в «Данилі Острозькому» – бісеру. Зауважимо, що бісер – це «дрібне різнокольорове скляне намисто, що застосовується у вишиванні» [2, с. 85]. Тобто письменник, завдячуючи дуже малим, поодиноким відомостям, фактам, намагається відтворити загальну картину (в цьому випадку життя особистості).

Таке значення поєднується з дієприкметником «гаптований», тобто вишитим «шовковими, вкритими тонким шаром золота або срібла нитками різного гатунку» [2, с. 222]. Можемо припустити, що гаптований образ сповнений величності та гордості. Це пов'язано з тим, що Данило – засновник роду Острозьких та відомий князь, тобто представник високого соціального статусу та непересічна людина. Підкреслимо, що в іншому вже згаданому романі «Шестиднев» П. Кралюка головний герой Василь-Костянтин також, за твердженням історика Василя Ульяновського, визначна особистість («Князь Василь-Костянтин Острозький належить до історичних осіб, чії імена є своєрідними символами національної історії, навіть більше – історії всіх Руських земель, які на час його життя входили до складу різних державних утворень» [12, с. 7]). Характерно, що останній розділ «Шестиднева» називається «Барва золота. Острог». Це місто обрано не випадково, оскільки воно відіграло в XVI ст. надзвичайно важливу роль, будучи культурним центром.

Згадка про бісер у назві роману «Данило Острозький» задає декілька векторів. По-перше, читач може припустити, що образ Острозького буде формуватись із якихось деталей. По-друге, автор сполучає поняття «бісер» у значенні матеріального об'єкту та духовного збірника. У такий спосіб П. Кралюк може вказувати на те, що певний історичний діяч потребує осмислення як із матеріального, так і з духовного погляду. Зазначимо, що слово «бісер» у заголовку викликає асоціацію з фразеологізмом «метати бісер свиням» (це означає «марно говорити, доводити щось тому, хто не може збагнути, не здатний або не хоче зрозуміти того, що йому кажуть» [11, с. 386]). Однак П. Кралюк актуалізує інший сенс. Саме окремі фрагменти з життя Данила в образі крупинок бісеру дозволяють за задумом автора реконструювати його образ. Розрізнені частини об'єднуються між собою та зрештою утворюють цілісну історичну постать. Глибина віків (часова дистанція понад шість століть) залишила деякі документи про засновника роду Острозьких, однак їх не так вже і багато. На сьогодні важко відтворити все життя Данила, тому

письменник вдається до художнього прийому, концентруючись на найважливіших фактах історичної діяльності цього діяча. Варто наголосити, що заголовок у романі «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» концептуально-смісловий, оскільки розкриває авторський задум.

Цю думку підтверджує наступний паратекстуальний елемент, своєрідна **передмова**, яка водночас виступає безпосереднім початком дії роману – «Передне слово до читальника». Саме в цій частині перед реципієнтом постає інтенція письменника. П. Кралюк зауважує, що *«запропонований роман є не лише художнім твором, а й своєрідним дослідженням, яке висвітлює події війни за «руську спадщину»*. <...> *Автор твору намагався не відходити від історичних фактів. Правда, вдався до «реконструкції свідчень», тобто створення «документів», які б не лише розповідали про героїв того часу, а й передавали «дух епохи»* [5, с. 6]. У такий спосіб автор одразу поєднує спрямованість на достовірність та реконструкцію. П. Кралюк залучає певні стародавні збірники та історичні документи. Водночас письменник проголошує право на те, що нанизувати події (як реальні, так і вигадані) буде за власними законами, власною уявою. Вмонтування в текст історичних документів дає той фактаж, за допомогою якого автор може не тільки розглянути постать родоначальника Острозьких, але й зрозуміти «дух епохи», тобто історичну правду. П. Кралюк наполягає також на праві запропонувати читачеві власне розуміння подій, їхнього сенсу. І підкоряється письменник при цьому, головним чином, художній правді.

Зауважимо, що в «Передньому слові до читальника» знову згадується про бісер, який виступає засобом створення образу історичної постаті Данила Острозького. Розповідачем у цій частині роману виступає письменник і полеміст Василь Суразький (сер. 1550-х рр.–між 1604 і 1608). Цей релігійний діяч у романі отримав від князя Василя-Костянтина Острозького (1526–1608) завдання написати книгу про засновника роду Острозьких – Данила. У віці близько 80 років Василь-Костянтинівич хотів дізнатись щодо своєї генеалогії та увіковічити знайдені історичні факти для нащадків.

Василь-Костянтин повідомляє Суразькому про те, що він хоче *«знати про предків своїх. Хто з них перший сів тут, на Острозі? Кажуть, князь Данило. Так польські хроністи писали. А ще вони писали, ніби цей князь був правнуком славного короля Данила. Може, то й правда. Якби*

хтось розізнав і написав...» [5, с. 14]. Із метою встановлення історичних фактів полемічний письменник Василь вирушає в Сураж та Обич, а також бере із собою двох помічників, хлопців з Острозької академії – Івана та Максима. Шукаючи необхідні для роботи книги, Суразький міркує про те, що матеріальні книжки містять у собі духовне начало їхніх творців (*«Нетварні частинки душі лишилися в писаннях. Видаються мені ті частинки світлячками. Чи крупинками бісеру, які радують око різними барвами»* [5, с. 23]). У такий спосіб бісер має значущу символіку. Ще одне його значення – духовні діяння князя Данила, які обезсмертили його ім'я.

Наступний розділ роману «Передслово із книги «Бісер» також актуалізує символіку бісеру. Василь Суразький, розглядаючи однойменний збірник «Бісер», міркує про те, чому він має таку назву. Полемічний письменник доходить висновку, що *«думки в ній – це крупинки бісеру. Є світлі й темні. Є червоні, як кров. Є сині, як небо. Викладатиму аз, грішний, ними узори, узороччя»* [5, с. 24]. Символ бісеру набуває загальнофілософського сенсу, оскільки саме життя складається з протилежностей (крупинок бісеру), які проте між собою межують.

Таку думку підтверджує колористика, яку долучає письменник (барви світлі і темні, червоні і сині). Гаральд Браем стверджує, що *«кольори тісно пов'язані з архетипічним, тобто доісторичним досвідом людства, і можуть <...> впливати як на багато фізіологічних процесів в організмі, так і на сприйняття людиною навколишньої дійсності»* [пер. А. Чмиря] [1, с. 13]. Використання в уривку П. Кралюком колористики слугує для підсилення контрастів та підкреслення можливого трактування бісеру.

Значне місце у створенні художнього світу «Данила Острозького» посідають також **назви частин роману**. Зауважимо, що цей твір складається з 67 коротких розділів. Цей факт вказує на те, що образ князя формується з доволі великої кількості фрагментів. Назви частин роману містять декілька ключових слів, які розкривають те, про що буде йти мова в певному розділі. По-перше, такий спосіб авторської номінації продовжує традиції стародавніх документів (наприклад, «Слово Даниїла Заточника»). По-друге, розгорнуті назви розділів передають найсуттєвіше, сенс того, що буде відбуватись.

Слід наголосити, що 67 частин роману можна умовно розділити за типологією на 3 блоки. Найчастотнішою (18 разів) є номінація, яка починається з прийменника **«про»** («Про загибель князя

Романа», «Про владарювання», «Про вбивство князів Володимира та Лева», «Про заздрість», «Про дорадників князівських і жон злих» та ін.). Письменник завдяки вищезгаданій службовій частині мови акцентує увагу читача на певних подіях (загибель, вбивство, княжіння, заснування Львова) або явищах, які філософськи осмислюються (владарювання, заздрість, розум, тайна, зло і жадібність, недоля, призначення людини, людське життя, скрута, гріхи та покута, незнищенність Русі). Реципієнт одразу прочитує цей код та вже має деяку антиципацію щодо майбутніх сюжетних поворотів роману.

Середню частоту мають такі номінації, в яких згадується **«слово»** (13 разів), прийменник **«як»** (8 разів), лексеми **«оповідь»** (8 разів), **«розповідь»** (4 рази), **«повідь»** (3 рази) і **«подорож»** (2 рази). П. Кралюк, додаючи до назви розділів **«слово»** («Передне слово до читальника», «Передслово із книги «Бісер», «Передне слово в книзі «Літописець», «Сумнії словеса із книги «Бісер» та ін.), вдається до своєрідної стилізації. Як приклад, варто згадати, що пам'ятка XII–XIII ст., яку залучав письменник під час роботи над романом, має красномовну назву «Слово Даниїла Заточника».

Прийменник **«як»** також вагомий для найменування розділів («Як князь Юрій віддалив від себе Дмитрія Дядька і подарував князю Данилу градець Острів», «Як князь Данило одружився із Василисою – дочкою боярина Дмитра Дядька» та ін.). Такі назви доволі розгорнуті, що свідчить про сконцентрованість, точність і повідомлення про конкретну подію (відповідно йдеться про віддалення князя Юрія II (1298–1340) від свого годувальника боярина Дмитра Дядька (? – пом. після 1349), одруження Данила, поїздка до татар, будівництва замку, війна, перемовини, захист міста Божою Матір'ю, повернення земель). Зауважимо, що вже два прийменники (**«про»** та **«як»**) продуктивно використовуються П. Кралюком у називанні розділів роману.

Використання письменником у номінації таких лексем як **«оповідь»** («Оповідь про те, як бояри володимирські на престол князя Болеслава Тройденевича із Мазовії закликали» та ін.) і **«розповідь»** («Розповідь «Хроніки руської» про завоювання й пограбування королем Казимиром Львова» та ін.) доцільно розглядати разом. Їхня наявність свідчить про наративну спрямованість роману. Автор у деяких із цих розділів залучає прийом літочислення для імітації стародавніх книг (літо 6846, літо 6848, літо 6849, літо 6857, літо 6859, літо 6860, літо 6878).

Близькою до оповіді та розповіді в «Данилі Острозькому» є лексема «**повість**» («Повість про захоплення князем Данилом Високого замку у Львові» та ін.). Три повісті в романі містять як наративну локальну направленість, так і батальність. За об'ємом вони приблизно ж такі, як оповіді та розповіді. У «Повісті про захоплення князем Данилом Високого замку у Львові» йдеться про захват Високого замку Данилом завдяки военній хитрості, тобто несподівано скориставшись таємними ходами. У «Повісті про те, як князь Данило погромив татар в Обичі, із Літописця Симеонового взята» розказується про переможну битву можновладця з татарами в Обичі. У романі П. Кралюка «Повість про переможну битву під Синіми Водами» також батально спрямована. У ній розповідається про знамениту битву на Синіх Водах (1362 р.), під час якої литовсько-руські війська під керівництвом Ольгерда Гедиміновича (бл. 1296–1377) розгромили татар.

Лексема «**подорож**» («Продовження в Літописці опису подорожі Дмитра Дядька та князя Данила до хана Узбека», «Подорож князя Данила до Литви, із Літописця взята») допомагає розширити просторові пласти твору П. Кралюка. У цих частинах роману зосереджено увагу на дипломатичних здібностях Данила. Унаслідок перемовин і субординації цей князь та боярин Дмитро Дедько змогли домовитися з татарами, напавши разом на поляків. Наступного разу Данило приїхав до литовського князя Кейстута (бл. 1300–1382), щоб спільно протистояти королю Польщі Казимиру III Великому (1310–1370).

Третій блок номінацій розділів твору складають такі поодинокі лексеми як-от «**злодіяння**», «**писання**», «**вбивство**», «**пересторога**», «**покаяння**», «**міркування**», «**пригода**», «**розмисли**», «**перемога**», «**плач**», «**сповідь**». Зауважимо, що ці назви містять певні негативні вчинки князя Романа, ксьондза Марціна Барички та польського короля Казимира III Великого (злодіяння, вбивство), згадки про релігійні обряди літописця Нестора і Данила (покаяння, сповідь), етнографічні спостереження щодо татар (міркування), опис порятунку короля Казимира воєводою (пригода), філософські узагальнення стосовно сутності влади (розмисли), перехід частини литовсько-українських земель до Польщі завдяки експансії короля Казимира (перемога), переживання Белзької ікони Божої Матері через захват її поляками та угорцями (плач). Як бачимо, у романі «Данило Острозький» деякі його частини можна виокремити в блоки, хоча в цілому номінація

доволі різнорідна. Переконаємося, що на такому паратекстуальному елементі як називання розділів зберігається фрагментарність, що відповідає авторському задуму нанизування бісеру (історичних фактів) для дослідження образу Данила.

Зазначимо, що в романі цей князь постає мудрим правителем, досвідченим дипломатом і хоробрим воїном. Автор згадує про боротьбу Данила Острозького з польськими військами, будівництво ним замку в Острозі та його перемогу над татарами під Синіми Водами 1362 року. П. Кралюк дотримується історичної правди та моделює образ князя. Письменник хоче вмотивувати логіку дій цього діяча.

Не можна виключати, що фрагментарна структура книги та характер назв окремих її частин зумовлені спрямованістю письменника на стилізацію. П. Кралюк вибудовує роман на кшталт середньовічних збірок, які мали, як відомо, ансамблевий характер. Тобто, такі збірки склалися з окремих різнорідних завершених частин. Сполучаючись між собою, ці фрагменти розкривали магістральний задум певного твору.

Варто зауважити, що в романі П. Кралюка **перший розділ** («Передне слово до читальника») **за номінацією співвідноситься з останнім** («Слово завершальне»). У першій частині твору йдеться про пошуки Василем Суразьким та його учнями Іваном і Максимом давніх книг, які б розкривали історію предків Василя-Костянтина Острозького. Останній розділ роману містить запис Максима про підсумки спільних старань щодо з'ясування князівської генеалогії. Татари вбили Суразького та спалили монастир, в якому були рукописи. Учень Іван пішов на західні землі, а Максим вирішив повернутися в своє рідне місто Рівне. Саме Максим, вигаданий письменником образ, став людиною, яка змогла об'єднати матеріальні і духовні прагнення. Він захотів сіяти як зерна в землю (бути сівачем), так і в дитячі душі (бути вчителем). У такий спосіб згадується євангельська притча про сівача, в якій йдеться про важливість духовних потреб. Як бачимо, наприкінці роману розповідається про можливість збереження української ментальності, оскільки Максим символізує поєднання сродної праці та моральних поривань.

Висновки і пропозиції. Отже, в романі «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» наявні такі паратекстуальні елементи як заголовок, передмова, назви розділів, передмова та післямова тексту. Вони виконують концептуально-смыслову роль, оскільки слугують для моделювання образу

князя. Із заголовку роману читач дізнається про того, кому буде присвячено книгу. Передмова твору розкриває авторський задум. Найменування частин роману фрагментарне, а тому підпорядковане меті показати Данила завдяки окремим історичним фактам. Початок та кінець тексту взаємопов'язані, оскільки в них йдеться про долю українського книжника, з яким пов'язана надія на відродження культурного потенціалу.

У романі велика кількість розділів (67), які слугують як для стилізації під стародавні збірки, так і для докладного висвітлення образу Данила. Поодинокі історичні факти (крупинки бісеру) у тексті сполучаються та накладаються один на одного, утворюючи своєрідну систему координат (вишивку). Саме паратекстуальні елементи задають реципієнтові код, який останній в процесі читання розшифровує. Зауважимо, що мозаїчна

структура книги може свідчити не тільки про брак історичних свідчень щодо Данила Острозького, а й про неможливість повного відтворення його життя та діяльності.

Фрагментарність розділів «Данила Острозького» виступає атрибутом постісторії, яка характерна для епохи постмодернізму. Нелінійність наративу цього тексту вказує на можливу рецепцію сучасниками тогочасних подій XVI та XIV століть. Накопичені історичні факти не можуть у повній мірі відтворити для читача певну епоху. Письменник зображує її основні закономірності, а деталі домислюються самим реципієнтом. Поєднуючи окремі факти біографії Данила в тексті роману, читач складає для себе його образ. Відбувається акт співтворчості: спочатку П. Кралюк реконструює образ князя, а надалі ту ж саму дію виконує реципієнт.

Список літератури:

1. Браэм Г. Психология цвета / пер. с нем. М. В. Крапивкиной. Москва : АСТ: Астрель, 2009. 158 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Зенкин С. Н. Теория литературы. Проблемы и результаты. Москва : Новое литературное обозрение, 2018. 217 с.
4. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики. *Літературна ономастика* : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. С. 29–37.
5. Кралюк П. Данило Острозький : образ, гаптований бісером : роман-дослідження. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 288 с.
6. Кралюк П. Шестиднев, або Корона роду Острозького : роман. Київ : Ярославів Вал, 2010. 320 с.
7. Мізінкіна О. Семантика і символіка кольору в романі «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» Петра Кралюка. *Рідний край*. Полтава, 2017. № 2 (37). С. 70–76.
8. Мізінкіна О. Художність літератури: паратекстуальність як ознака художності історичних романів. *Художність літератури: аспекти теорії та історії* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2016. С. 201–226.
9. Musiy V. Внутритекстовая организация рассказов А. С. Грина (Сборники «Штурман «Четырех ветров»» и «Пролив бурь»). *Bibliotekarz Podlaski: Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze I Bibliologiczne*. 2017. № 2 (XXXV). Polsko – Ukraińskie zbliżenia Literackie. S. 75–92.
10. Синюк С. Таємниці темних віків. Рец. на кн. : Кралюк П. Данило Острозький: образ, гаптований бісером. *Голос України*. 2016. № 221. 19 листоп. С. 14.
11. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін., відп. ред. В. О. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 786 с.
12. Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. Київ : Простір, 2012. 1370 с.
13. Шмелева Т. В. Паратекст медійного текста. *Структурно-семантические параметры единиц языка и речи* : сб. научн. статей / отв. ред. О. М. Чупашева. Мурманск, МГПУ, 2009. С. 145–149.

Chmyr A. V. PARATEXTUAL ELEMENTS IN PETER KRALIUK'S NOVEL «DANILO OSTROZKY: THE IMAGE THAT IS BEATED BY BEADS»

The article deals with the symbolic boundaries of the text in the historical novel «Danilo Ostrozky: the image that is beaten by beads» (2016) by Ukrainian writer P. Kraliuk. It is emphasized that paratextuality and its elements (title, epigraph, subtitle, preface, afterword) play a significant role in the perception of the work. It is emphasized that it reveals the author's idea and sets the reader up for reception. Paratextuality in historical novels is characterized by the fact that, like other elements of the literary text, serves to maintain artistic truth.

In the novel «Danilo Ostrozky» such paratextual potential of this novel as the title, preface, titles of chapters, beginning and end of the text are considered. The title has been found to be related to another novel («Six Days, or The Crown of the Ostrozky House» (2010)) by the writer. The title points to the main character

of Danilo Ostrozky's work, its author's modeling and significance in the history of Ukraine of this figure, and also contains information about the structure of the book itself (reconstruction novel). The symbolism of beads and its possible interpretations were considered in detail. It is emphasized that the preface of the novel reveals the desire of P. Kraliuk to resort to documentary.

It is established that «Danilo Ostrozky» consists of 67 sections. Their number and rather insignificant volume allows us to speak of literary stylization, similar to medieval collections. Parts of the novel have an ensemble character. Nominations of sections of the work were divided by frequency into 3 blocks (the most common preposition is «about», there is a mention of «word», the use of the preposition «how» and tokens such as «story», «journey» and etc.). Features of the titles of parts of the novel are described. It is emphasized that the beginning and the end of the text are interrelated. This fact is reflected at the level of their nomination. The mosaic structure of the book contributes to the diverse consideration of the figure of Danilo Ostrozky, the reconstruction of his life. It is noted that P. Kraliuk's novel is connected with the postmodernist term «posthistory». The fragmentary nature of the chapters of the writer's work indicates the impossibility of the modern reader to perceive the history of the XVI and XIV centuries simultaneously as an inseparable unity. The writer leaves gaps for the reader, which the latter, comprehending the text, fills himself.

Key words: *paratext, P. Kraliuk, title, preface, titles of sections, stylization, ensemble character.*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2'06-31Дрозд.09

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/33>

Гладкова М. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МОТИВ «ЕКОЛОГІЇ ДУШІ» В РОМАНІ В. ДРОЗДА «ЗЕМЛЯ ПІД КОПИТАМИ»

У науковій студії проаналізовано специфіку втілення домінантного мотиву «екології душі» в романі «Земля під копитами» відомого епіка в українській літературі другої половини ХХ століття В. Дрозда. Цей прозовий текст звертає увагу дослідників репрезентацією мілітарного модусу, що є актуальним у світовій культурі від найдавніших часів до сьогодення. До розгляду твору зверталися В. Агеева, С. Андрусів, М. Жулинський, І. Кропивко, М. Наєнко, О. Січкара та інші. У цій статті доведено, що саме кризовий часопростір війни художнього зразка є тією площиною, яка дозволяє письменнику виразно репрезентувати лейтмотив «екології душі». Варто наголосити, що «Земля під копитами» – єдиний роман на воєнну тему в доробку митця, у якому він, торкаючись категорії чистоти мікрокосму людини, майстерно досліджує характери в межових ситуаціях. Через реалізацію мотиву «екології душі» простежується авторське бачення жорстокості Другої світової війни. Зокрема, В. Дрозд зображує період окупації української землі (село Микуличі) фашистами та антигуманне становище простої людини, що стала жертвою загарбницької політики.

З'ясовано, що при конструюванні художнього текстосвіту автор здебільшого репрезентує поетику соціалістичного реалізму (принципи характеротворення, історичний оптимізм тощо), яку поєднує з інтерпретацією християнського контексту, що реалізується в прозовому зразкові через біблійні алюзії, архетипи, мотиви. Ми вважаємо, що він проводить символічні паралелі між образами персонажів (Божа Матір – Галя Поночівна, Юда, Понтій Пілат – колабораціоніст Степан Шуляк, узагальнений образ нескореного пророка – дід Лавруня). Письменник, осмислюючи категорію духовної чистоти, актуалізує бінарні опозиції: «високе – низьке», «святість – гріховність», «стойчність – слабкодушність», «вірність – зрада», «патріотизм – колабораціонізм» тощо.

У ході аналізу було доведено, що ця розвідка є перспективним дослідженням у царині літературознавчої науки, оскільки вона уможливорює ґрунтовне вивчення мотивних домінант у прозі митця 1970–1980-х років та в романі «Земля під копитами» зокрема.

Ключові слова: В. Дрозд, роман «Земля під копитами», поетика соурреалізму, мотив «екології душі», мілітарний модус.

Постановка проблеми. Тема «людини і зброї» є непересічною в царині міжнародної культури, адже нікого не залишає індивідуальним від найдавніших часів до сьогодення. Митці другої половини ХХ століття осмислюють мілітарний модус не тільки в соціально-політичній, а й індивідуально-психологічній площинах художнього світу.

Науковиці С. Андрусів [4] та Н. Манюх [17] відзначають, що у творчості В. Дрозда порушується проблема «екології душі». Незважаючи на це, на сьогодні відсутня ґрунтовна розвідка, що висвітлює специфіку втілення цього мотиву в романі письменника «Земля під копитами»

(1979 р). Варто наголосити, що названа формально-змістова одиниця реалізується в багатьох творах прозаїка, як-от: «Балада про Слатьона», «Вовкулака (Самотній вовк)», «Злий дух. Із житієм», «Злодій», «Інна Сіверська. Суддя», «Іскаріот», «Катастрофа», «Навала», «Музей живого письменника», «Спектакль», «Листя землі» тощо. Але, на нашу думку, саме кризовий часопростір війни в «Землі під копитами» є тією площиною, у якій епік найвиразніше втілює мотивну домінанту «екології душі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення цього художнього тексту В. Дрозда звер-

талися В. Агеєва [1], С. Андрусів [4], М. Жулинський [10], І. Кропивко [15], М. Наєнко [19], О. Січкара [21] та інші. Так М. Жулинський звертає увагу на образну систему роману «Земля під копитами» та підкреслює, що сюжетна дія в ньому розгортається завдяки протиставленню двох характерів – Галі Поночівни та Степана Шуляка: «Два образи – втілення добра і зла, любові і ненависті, віри і безнадії, життя і смерті» [10, с. 140]. Аналізуючи твір, В. Агеєва пише, що митець використовує прийом контрасту, фольклорну поетику в змалюванні образу жінки-матері, героїзм якої не відзначений титулами та нагородами [1, с. 223]. Літературознавиці С. Андрусів [4] та Н. Манюх [17] розглядають категорію духовності в прозі майстра. С. Андрусів зазначає, що автор «ставить у своїх художніх текстах проблему екології душі, часто занедбаній до такої межі, коли вона вже не здатна самоочиститися» [4, с. 324]. Н. Манюх зауважує, що в його творчості аспект «духовності персонажів <...> розглядається в тісному взаємозв'язку із проблемами антропоцентризму, людської екзистенції» [17, с. 491].

Мета статті – дослідити специфіку втілення домінантного мотиву «екології душі» в романі В. Дрозда «Земля під копитами». Зазначимо, що С. Андрусів [4], Н. Манюх [17] метафорично окреслюють висловом «екологія душі» проблему духовності персонажів. Із цим поняттям ми пов'язуємо осмислення філософсько-теологічної категорії чистоти, що виявляється в бінарних опозиціях «високе – низьке», «святе–гріховне», «вірність – зрада», взаємозв'язків людини зі зовнішнім світом, котрі впливають на формування її психічного стану, а саме впливу хронотопу війни на визначення ціннісних орієнтирів у персонажів, зокрема онтології вибору (патріотизму чи колабораціонізму) тощо.

Виклад основного матеріалу. Заголовок та епіграф прозового зразка, що є сильними позиціями тексту, письменник запозичує з героїчної поеми «Слово про Ігорів похід». Названі елементи є маркерами, котрі зосереджують читача на мілітарній темі твору: «Чорна земля під копитами кістями була засіяна, а кров'ю полита» [8, с. 3]. У такий спосіб, на нашу думку, простежується авторське бачення нелюдської жорстокості війни, яке осмислюється та конструюється в романі на ґрунті життєвого досвіду митця й історичного матеріалу 1941–1945-х років. Символічність назви розкривається вже на перших сторінках роману, коли антигуманне ставлення до простої людини зображується через порівняння до робочого, без-

правного коня. Так В. Дрозд подає жахливу картину запряжених у полі селянок, яких поліцаї змусили працювати замість тварин: «– Но, дівки, но! Косю-косю! Добре іржете, треба сказати старості, щоб менше вівса давав!.. – оскалився під копою Федько Самостріл» [8, с. 3].

Відтак зазначмо, що в основу сюжету прозового зразка покладена розповідь про долі українців під час німецької окупації. Спираючись на праці дослідників у царині соціальної міфології (О. Андрієнка [3], П. Гуревича [6], І. Захарчук [11; 12; 13] та інших), зауважмо, що в художньому тексті В. Дрозда спосіб розкриття лейтмотиву «екології душі» пов'язаний з інструментарієм соціалістичного реалізму, який здебільшого виявляється в історичному оптимізмі та принципах характеротворення. Одним із яскравих епізодів, який ілюструє ці ознаки, є те, що віддана своєму народові героїня Галя Поночівна, достойно пройшовши через усі випробування, спричинені фашизмом, непохитно вірить у світле майбутнє. Вона повертається в рідне село Микуліч та разом із синами лагодить свій дім: «І така певність пройняла її, наче в завтрашній світ заглянула. Буде ще на згорьованій їхній землі життя живе. Буде хліб і до хліба. Будуть люди сміятися і співати. І кохати будуть, і дітей родити» [8, с. 140].

Варто наголосити, що В. Дрозда не цікавить ідея возвеличення вождя та комуністичної партії, оспівування народного подвигу, що свідчить про менші утиски літературного слова 1970–1980-х років, порівняно з попередніми. Також у творі немає детальних описів баталій, масштабного зображення зіткнень радянських солдат із фашистами. Художник концентрується на внутрішньому світі персонажів (чистої або ж запламленої совісті, системі цінностей тощо).

Митець, як і О. Довженко в кіноповісті «Україна в огні», прагнув висвітлити національну версію війни, обираючи простором роману українське село (вияв народної ідентичності). Він акцентує увагу на важливості роду як ціннісного орієнтиру в персонажів, а не колективу. Підтвердимо цю тезу словами зі щоденника автора, де він відзначає, що героїчні вчинки селянки Галі Поночівни «на певному відрізкові історії осмислюються нею не в філософських категоріях, а в живих, реальних, звичних для неї поняттях – своїх дітей, свого села, своєї хати» [7, с. 30].

Автор традиційно для літератури цього періоду розмежовує образи на позитивних (Галя Поночівна, її діти, дід Лавруня, баба Марійка, Надя, Антон та інші) та негативних (Степан Шуляк,

Федько Самостріл, Дев'ятка, Тось, Курт, Фросина тощо), які відповідно є уособленням духовного (ті, хто вірні Батьківщині) та бездушного (зрадники). М. Жулинський у статті «Яким корінням живе дерево?» (1986 р.) відзначає: «Нема меж пізнання характеру, але кожна епоха формує суспільну концепцію людини, яка втілюється в системі образів, в художньому характері» [10, с. 139].

Галя Поночівна змальована сильною та чесною жінкою, що вимушена виховувати та «підняти» малих дітей без чоловіка Данила, адже він пішов на фронт – воювати в складі Радянської армії проти фашистів, які чинили свавілля в їхньому рідному селі: «А в мене тільки й лишилося, що душа та трійко дітей» [8, с. 27]. Духовним вектором для героїні є сім'я та дім. Вона не боїться ризикувати, дати відсіч поліцаям, які захопили владу в Микуличах, бо знає, на чьому боці правда: «Озирайтеся ви тепер, чорти зелені! Ондечки уже гримить...» [8, с. 4]. В. Дрозд возвеличує її образ як сміливої людини, яка з гідністю переживає події війни, не пристаючи до колабораціоністів. В оповіданні «Навала», уміщеному в збірці «Ніч у вересні» (1980 р.) [9], епік також звертається до проблеми окупації в період Другої світової війни, утілюючи мотив духовної мужності й чистоти. У сюжетну канву твору він уводить ідеологічний образ-тип матері, концептуально тотожний до характеру Галі Поночівни. Так Зінька апелює до поняття незаплямованого сумління, що в її картині світу суголосне з патріотизмом та нескореністю. Вона засуджує дезертирів, запроданців: «Он у степу, чуєш, і обойми є, і до обойми, там люди умирають, бо у них совість є і розуміння життя є, іди до них, а не на той берег поглядай!» [9, с. 26].

Письменник неодноразово змальовує головну героїню «Землі під копитами» в кризових умовах, межових ситуаціях, розкриваючи її стійкий духовний світ. Випробування, що випали на долю Поночівни, зображено за допомогою стилістичного прийому висхідної градації, що сприяє відтворенню емоційної напруги персонажа: примусова робота на полях, конфлікти з поліцаями, хвороба молодшої дитини, ув'язнення в льоху, утримання селян окупантами в микулицькій школі, розстріл та інші. Попри все це вона не підкорилася обставинам і вижила навіть тоді, коли дивилася в очі смерті. Жінка виявила неабияку силу характеру, стрибнула в яму для розстріляних, перш ніж куля німця влучить у неї, вибралася із-під мертвих тіл та повернулася в рідні Микуличі:

«– Звідки ти, Галю?!

– З того світу, бабо...» [8, с. 47].

Проблема «екології душі» в романі наскрізно поєднується з філософією стоїцизму. Зазначмо, що стоїчний мотив боротьби зі страхом смерті простежується у творчості багатьох митців ХХ століття. Так у вірші-медитації В. Стуса «Господи, гніву пречистого» відтворено образ нескореного ліричного героя: «Де не стоятиму – вистою» [22]. Також можна провести паралель між персонажем І. Багряного Григорієм Многогрішним та образом Галі Поночівни В. Дрозда. Розкриття характеру селянки суголосне відомому афоризмові письменника-емігранта: «Сміливі завжди мають щастя». Прозаїк через образ оповідача наголошує на тому, що жінка вижила, бо заслужила, не втратила надію на перемогу. За допомогою антитез автор репрезентує моральну силу героїні: «Вона вірила і дожила. Були й такі, що стомилися вірити, опустили руки і душею опустилися <...>» [8, с. 93].

Одним із засобів втілення мотиву духовної чистоти в письменника є образ Галі Поночівни в аспекті її материнства. Художник апелює до названого архетипу, який є культовим для світової свідомості та асоціюється з пошаною, праведністю, жертовністю, авторитетністю. Традиція возвеличення образу жінки-матері наскрізно пов'язана з шануванням Богородиці. В українській літературі (Т. Шевченко «У нашій раї на землі», М. Хвильовий «Я (Романтика)», П. Тичина «Скорбна мати» тощо) часто проводяться паралелі між «сущою» та Божою матерями:

«І перед нею помолюся,

Мов перед образом святим

Тієї матері святої,

Що в мир наш Бога принесла...» [24].

У творі митець неодноразово застосовує епітет «іконна» [8, с. 121, 142], що надає головній героїні рис святості. «Іконність» Галі як матері стоїть поза межами ідеології, адже цей образ-символ загальнобуттєвий. Поночівна жертвує собою заради синів, прагне їх уберегти від гітлерівців. Епік відтворює образ жінки, яка в жодному випадку не повинна померти, адже на неї покладено важливу місію – оберігати та виростити дітей, за якими майбутнє сім'ї: «І німецька навала – скоромишуца, але її треба перебути, і не так їй самій, як щоб перебули цю навалу і залишилися жити її сини, бо вони продовжать після лихоліття їхній з Данилом рід» [8, с. 11–12].

Автор органічно та послідовно розкриває образ жінки, змальовує її муки й непохитність віри в ідею перемоги, у правоту свого народу, навіть тоді, коли стражданням, здавалося б, нема кінця. О. Андрієнко переконливо доводить:

«Парадокс дії соціального міфу на людську свідомість полягає в тому, що він не декларує відверто свою штучність, а, навпаки, ховається за маскою абсолютної природності» [3].

Чистота совісті Галі, її учинків розкривається не тільки стосовно дітей, а й до партизанок Гутихи, Надійки, діда Лавруні, Антона. Жінка апелює поняттями добро і зло, що суголосні з тогочасними ідеологічними засадами, прагне допомагати людям, які не скорилися перед окупантом: захистити діда Лавруню, поділитися їжею, молоком з іншими дітьми, віддати чоботи Наді тощо. Проте Поночівна нещадна до зрадників: «Лютість така в серці була, і не тільки на Фросю, а й на всіх тих людців, які шкіру міняють, як одержу. І нашим. І вашим» [8, с. 138].

Образ Галі подекуди спрощується, прирівнюється до типових за допомогою мовлення, насиченого просторічними вкрапленнями та прокльонами: «<...> покручі, перевертні, продажні шкури, щоб вас сира земля не прийняла, щоб на вас усі муки людські з усього світу, щоб ваші матері не діждалися були вас на світ родить» [8, с. 104]. Такий контраст рис, притаманний характерові персонажа (праведності – гріховності), на нашу думку, розкриває синкретизм темного та світлого, прикметний для природи кожної людини, та вказує на непримиренність, простоту та щирість образу героїні. Чистота душі, на думку філософині Є. Золотухіної-Аболіної, це «свята простота» [14, с. 192]. Проте вона констатує: «Важко і майже неможливо залишитися чистим <...>, отримавши багатогранні враження від неідеального світу, виживши та розвинувшись у ньому <...>» [14, с. 192].

Митець через жіночі образи актуалізує бінарні опозиції «високе – низьке», «брудне – чисте», «святе – гріховне». Показовим є епізод, коли німецьку запроданку та повію Фросину спіймали селяни та вчинили самосуд, і головна героїня відмовилася їй допомогти: «Поночівна обійшла її, як зачумлену, а в яру довго мила і терла травою руки» [8, с. 94].

Слідом за В. Агеєвою [1, с. 223] вважаємо, що основним стилістичним засобом у творі є принцип контрасту, який, на нашу думку, увиразнює поетику мотиву «екології душі», розкриває образи персонажів та втілює авторську концепцію. Цей прийом найяскравіше репрезентується антитезою Галя Поночівна – Степан Конюш.

Зазначмо, що дослідники скеровують вектор уваги на характер героїні, побіжно пишучи про образ сільського старости Степана Конюша, на

прізвисько Шуляк, або взагалі опускаючи цей аспект аналізу. Ми відстоюємо думку про те, що його слід назвати другим головним персонажем роману, адже письменник уводить у сюжетну канву дві лінії – жінки-матері та її антагоніста. Сам В. Дрозд наголошує, що образ зрадника та поліція – далеко не другорядний: «Виголошуючи високі слова про народ, не забуваймо, що в народі нашому були і є не лише Ганни Поночівни, а й Шуляки» [7, с. 30]. Варто зазначити, що через названих героїв у романі репрезентуються бінарні опозиції: «високе – низьке», «духовне – матеріальне», «святе – гріховне», «стоїчність – слабкодухність», «патріотизм – колабораціонізм», «вірність – зрада» тощо.

Слідом за О. Світлицьким [20, с. 11] вважаємо, що гостроти протистояння характерів Поночівни та Степана Конюша надають факти із минулого, коли вони були закоханою парою, але Шуляк покинув дівчину, обравши придане багаті селянки Устини. Зрадливість характеру персонажа в романній дії набирає обертів: спочатку він невірний жінці, а потім – Батьківщині.

В. Дрозд дотримується соціалістичної поетики характеротворення, змальовуючи образ Степана в різко негативному ключі: він уособлює зло, на відміну від «іконної» Галі Поночівни. О. Січкара вказує, що постать цієї героїні «набуває ще більшої іконописності, коли поряд опиняється Шуляк» [21, с. 9].

Чоловік прийняв пропозицію від німецького капітана стати сільським старостою. У такий спосіб він цурається свого роду, села. Характер Степана митець переважно розкриває через дії та монологи. Автор змальовує, як персонаж знущується з односельців: ув'язнює їх у льоху, підписує розстріли, відправляє молодь працювати до Німеччини та отримує від цього задоволення. Бездушним людям, на думку Ж. Ламетрі [16], подобаються погані учинки. Філософ виділяє категорію щастя, яка «не пов'язана з чеснотою», а навпаки «поєднується зі злочинном» [16, с. 266].

Промовистим є прізвисько героя – Шуляк. У словнику є два визначення цього слова: 1. «Те саме, що шуліка». 2. «Віл з опущеними рогами» [2, с. 560]. На наш погляд, ці значення репрезентують різні сторони характеру поліція Степана: перше вказує на хижість та жорстокість у ставленні до микуличан, а друге – на пристосуванство, підлабузництво до німецьких службовців. Погоджуємося з думкою І. Захарчук, що соціальний міфологічний код також може втілюватися через надання образам ворогів зооморфічних рис [11, с. 19–20].

Зазначмо, що В. Дрозд у прозовому тексті розкриває філософсько-психологічні причини зради колабораціоніста, яка є виявом «заплямованої душі». Письменник тлумачить вчинки антагоніста однозначно негативно, і вони не підлягають виправданню. Автор умотивовує запроданство Шуляка спочатку бажанням угамувати свої амбіції, а саме отримати впливовість і владу, бути багатшим за односельчан, а потім страхом втратити набуті матеріальні блага. Навіть почуття батьківства в старості єгоїстичне та марнославне: «Народяться нові Конюші, і – живи, Степан, у віках!» [8, с. 109].

Шуляку неважливо, якій владі коритися, де жити, його життєва філософія така: «Батьківщина в людини там, де їй ситно і тепло, і де в неї не ціляться з кулеметів» [8, с. 70]. У такий спосіб автор через образ поліція засуджує явище соціальної мімікрії. До цієї проблеми, яка є одним із засобів розкриття мотиву «екології душі», митець прямо чи опосередковано звертається в художніх текстах «Добра вість», «Балада про Сластьона», «Самотній вовк (Вовкулака)», «Інна Сіверська Суддя», «Спектакль» та інших.

Протягом розвитку сюжету Степан Шуляк розуміє, що радянська влада візьме верх над гітлерівською. Усвідомлення персонажем краху свого вигідного положення призводить до станів самотності та агресивності. Урешті поліцай відмежовує себе і від радянських людей, і від фашистів: «Він ненавидів уже і німців, і більшовиків, він усіх ненавидів і усіх продав би і в роздріб, аби лише хто пообіцяв сите існування до старості й смерті в його новім домі [8, с. 76]. Н. Мінаєва пише: «У психології відчуження мислиться як роздвоєння душі, <...> яке пов'язується з відмовою від себе, втратою власного «я», що може призвести до психічних захворювань або до смерті індивіда» [18, с. 255].

Реалізація соціального міфу про те, що запроданець обов'язково повинен бути покараним, утілено за допомогою біблійної алюзії в оповідній частині твору. В. Дрозд виголошує вирок Степану Шуляку, душа якого, як і євангельського Юди, не має права на очищення: «А платити треба, і плата висока – все життя тутешнє і потойбічне. Бо чорт уже на душу чигає, бо продав ти її давним-давно за тридцять срібляків і кров'ю розписався <...>» [8, с. 116]. Персонаж дід Лавруня також передрікає долю героя: «Ні в що, Степане, здорово не влюбляйся, бо скоро споганіє <...>. Та це що, а прийде година – і вірвовці радий будеш. Тоді і ти помилку свого іудиного життя

зрозумієш» [8, с. 27]. Долучаючись до думки І. Кропивко [15], уважаємо Лавруню образом нескореного пророка та репрезентантом народної мудрості. Зазначмо, що до образу Юди автор також звертається в оповіданні «Іскаріот», де утврджує думку про те, що зрадництво – великий гріх, який не можна спокутувати.

Автор репрезентує мотив покарання, яке неминуче чекає на Степана: «А йому, Конюшу, і на звичайному сільському кладовищі місця не буде, ворони та собаки кістки розтягнуть» [8, с. 69]. Проблема зайвості душі й у житті, і після смерті внаслідок нещасливого гріха також репрезентується через образ Понтія Пілата в однойменній поемі І. Франка, де прокуратору, як і Шуляку, немає місця ані у світі живих («Сім'я його пропала, наче тінь, <...> І кесар з служби з ганьбою вигнав» [23]), ані мертвих («І труп Пілата, всій землі на горе, Ще й досі плавле десь по океані» [23]).

Відтак додаймо, що мотив «екології душі» в романі В. Дрозда є втіленням соціального міфу, у якому митець актуалізує біблійні архетипи: зрадник Шуляк – Понтій Пілат та Юда, «іконна» Галя Поночівна – Божа Матір, мудрий дід Лавруня – узагальнений образ нескореного пророка. Такі паралелі дозволяють майстру поглибити контрастне зображення, апелювати до духовних цінностей у мікрокосмі людини, розкрити хибні та правильні орієнтири, що формують долю особистості. В. Антофійчук зазначає: «Українська література завжди, навіть у найтрагічніші моменти історії підтримувала й розвивала християнські ідеї (період насильного тотального атеїзму не виняток, хоч тоді це робилося завуальовано)» [5, с. 52].

У романі мотив «екології душі» увиразнюється через осмислення категорії гріха: вороги радянського народу (поліцаї, заброди, німецькі повії тощо) у В. Дрозда є нечестивцями, які не заслуговують на покаєння. До них часто застосовуються відповідні епітети: «чорти зелені» [8, с. 4], «бісова жінка» [8, с. 7], «суцї чорти» [8, с. 10], «проклятуша твоя душа» [8, с. 57], «гітлеряка проклята» [8, с. 57] та інші. Поліцаї в картині світу «Землі під копитами» – ниці люди, що обрали не той життєвий шлях, вони зраджують і прибічників радянської влади, і в межових ситуаціях одне одного: «Ні, Степане. Ти до мене не тулися <...>. Біжи своєю дорогою, я – своєю, ти на мене лише тінь кидаєш...» [8, с. 113].

Важливо розглянути розв'язку роману, котра підсилює концептуальний зміст художнього тексту. Митець у цій частині, наслідуючи християн-

янську мораль, показує, що на кожну людину чекає відплата за її дії. Він інтерпретує картину раю – аду на землі, у центрі якої розміщує головних героїв твору. Так сюжетна лінія Галі завершується ідилічним епізодом, де щаслива жінка, переживши німецьку навалу, зображується у своїй теплій хаті, «заквітчена» дітьми: «Галія Поночівна сиділа на лежанці, у білій сорочці, з розпущеним волоссям і ськала в голові сердульшого свого. Менший спав, згорнувшись біля матері бубликом, а старший читав на печі <...>» [8, с. 142].

Долю Степана епік обертає діаметрально протилежно до Галиної. Шуляк, як заблукала душа, розплачується за гріхопадіння: втрачає дім, його озлоблена дружина Ліза за найближчої нагоди втікає до радянського табору з малим сином на руках. Конюш ходить по селах у пошуках свого місця у світі, якого так і не знаходить. Самотність та неприйняття зрадника суспільством, за В. Дроздом, є гіршою карою, ніж смерть, для лихої і слабкодухої людини: «Не повісишся, пане старосто, кишка тонка, будеш сопти, поки дають сопти, поки за глитавку не схопили» [8, с. 145]. У фіналі роману він, як звір, що «ненавидить дух людей» [8, с. 144], тікає до балки: «Шуляк втяг голову в плечі і сковзнув у яр» [8, с. 145]. Звернімо увагу на те, що кінець сюжетної лінії, присвяченої Степанові, перегукується з химерним текстом «Вовкулака (Самотній вовк)» автора, де головний персонаж Андрій Шишига – репрезен-

тант хвороби, що дістала назву «вовкодухість», як і Степан Конюш, не зміг подолати свої хижі потяги та втік зі світу людей до лісу.

Висновки. Отже, лейтмотив «екології душі» має важливе концептуальне значення в романі «Земля під копитами» В. Дрозда. У розкритті цієї формально-змістової одиниці автор послуговується засадами соцреалістичної поетики та християнської моралі. Аналізований мотив утілюється на всіх рівнях художнього тексту: підсилює ідейно-тематичний зміст, увиразнює проблематику та сюжетну динаміку, реалізується в принципах характеротворення тощо.

Репрезентація мотиву «екології душі» у творі дає змогу епіку викласти авторське бачення на проблему окупації українських земель у період Другої світової війни, утілити опозиційні категорії: «високе – низьке», «святе – гріховне», «стоїчність – слабкодухість», «матеріальне – духовне», «патріотизм» – «колабораціонізм» тощо. Письменник через мілітарний часопростір і межові ситуації в ньому розкриває внутрішній світ персонажів, осмислює морально-етичні орієнтири, що впливають на долю особистості.

Здійснений аналіз дозволяє засвідчити, що ця розвідка є перспективним дослідженням у царині літературознавства, оскільки вона уможливує ґрунтовне вивчення мотивних домінант у прозі митця 1970–1980-х років та в романі «Земля під копитами» зокрема.

Список літератури:

1. Агеева В.П. Нові виміри воєнної теми. *Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60–80-х років: монографія* / за ред. В. Г. Дончика. Київ: Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 1989. С. 207–247.
2. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). Том 11. 1980. С. 560. URL: <http://sum.in.ua/s/Shuljak> (дата звернення: 05.02.2022).
3. Андрієнко О. В. Соціальні міфи: поняття, структура та основні характеристики. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського: Науковий журнал. Серія «Гуманітарні науки»*. 2008. № 2 (38). С. 4–12. URL: <http://masters.donntu.org/2012/fknt/sidorova/library/andrienko3.html> (дата звернення: 05.02.2022).
4. Андрусів С. Володимир Дрозд. *Історія української літератури ХХ ст.: підруч. для студ. гуманітар. спец. вузів: у 2 кн.* / за ред. В. Г. Дончика. Кн. 2. Київ. 1998. С. 322–328.
5. Антофійчук В. Трансформація образу Іуди Іскаріота в українській літературі ХХ століття. *Слово і час*. № 2. 2001. С. 52–58.
6. Гуревич П. С. Социальная мифология. М.: Мысль, 1983. 175 с.
7. Дрозд В. Вибрані твори у двох томах. / вст. ст. Володимира Дрозда. Київ: Рад. письменник, 1989. Т. 1. 462 с.
8. Дрозд В. Земля під копитами. Київ: Молодь, 1981. 254 с.
9. Дрозд В. Ніч у вересні: оповід., мал. сучас. села. Київ: Рад. письменник, 1980. 304 с.
10. Жулинський М. «Яким корінням живе дерево?». *Наближення: літ. діалоги*. Київ, 1986. С. 122–170.
11. Захарчук І. Друга світова війна: досвід історії – досвід літератури. *Слово і час*. № 6. 2007. С. 15–24.
12. Захарчук І. Соцреалістичний канон: трансформація архетипів. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. Вип. 33. Ч. 2. 2004. С. 66–73.

13. Захарчук І. Війна і слово (Мілітарна парадигма літератури соціалістичного реалізму). Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 406 с.
14. Золотухина-Аболина Е. В. Магический мир философии: избранные статьи, философские миниатюры, философско-психологическое эссе, Москва : Директ-Медиа, 2014. 424 с.
15. Кропивко І. В. Функціональні особливості системи образів героїв другого плану в романі В. Дрозда «Земля під копитами». *Література в контексті культури : зб. наук. пр.*: Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара / за ред. В. А. Гусева. Дніпропетровськ, 2008. Вип. 18. С. 125–133.
16. Ламетри Ж. О. Сочинения / ред. В. М. Богуславского. Москва : Мысль. 1983 г. 2-е изд. 509 с.
17. Манюх Н. Б. «Екологія душі» в осмисленні В. Дрозда: до проблеми духовності персонажів та автора твору. *Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр.* / за ред. А. В. Козлова. Київ, 2004. Вип. 18, Ч. 1. С. 489–499.
18. Минаева Н. С. К вопросу о понятии «душа» в психологии. *Известия Уральского государственного университета*. 2005. № 39. С. 253–265.
19. Наєнко М. «Космос душі і земні турботи»: роздуми над романами останніх років. *Київ*. 1985. № 7. С. 122–126.
20. Світлицький О. Сила утвердження. *Україна*. 1981. № 14. С. 11.
21. Січкара О. М. Проза В. Дрозда: психол. Аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2008. 20 с.
22. Стус В. Господи, гніву пречистого. Творив в чотирьох томах. Львів, 1995. URL: <http://poetyka.uazone.net/stus/chastv20.html> (дата звернення 05.02.2022).
23. Франко І. Я. Легенда про Пілата. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ : Наукова думка. 1976, Т. 1. С. 168–170. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/TjuremniSonety/LegendaProPilata.html> (дата звернення: 05.02.2022).
24. Шевченко Т. Г. У наших раї на землі. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3995> (дата звернення: 05.02.2022).

**Hladkova M. V. MOTIF «ECOLOGY OF THE SOUL»
IN V. DROZD'S NOVEL «LAND UNDER THE HOOVES»**

The scientific study analyzes the specifics of the embodiment of the dominant motif «ecology of the soul» in the novel «Land under the hooves» of the famous epic writer, a representative in the Ukrainian literature of the twentieth century V. Drozd. This prose text draws the attention of researchers to the representation of the military mode, which is relevant in world culture from ancient times to the present days. V. Aheieva, S. Andrusiv, M. Zhulynsky, I. Kropyvko, M. Naenko, O. Sichkar and others appealed for the analysis of the work. In this article, it is proved that the crisis time-space of the war of the novel is the area that allows the artist to clearly represent the leitmotif of the «ecology of the soul». It is worth noting that «Land under the Hooves» is the only novel on a military theme in the epic writer's works, in which he, touching on the category of purity of the human microcosm, skillfully explores the characters in borderline situations. Through the realization of the motif of «ecology of the soul» the author's vision of the cruelty of the Second World War can be traced. In particular, the writer depicts the period of occupation of Ukrainian land (the village of Mykulychi) by the Nazis and the inhumane situation of ordinary person who fell victim to the aggression policy.

It was found that in constructing the artistic textual world of the analyzed work the artist mostly represents the poetics of socialist realism (principles of characterization, historical optimism, etc.), which he combines with the interpretation of the Christian context realized in prose through biblical allusions, archetypes, motives. We believe that V. Drozd draws symbolic parallels between the images of the characters (Mother of God – Halia Ponochivna, Judas, Pontius Pilate – collaborationist Stepan Shulyak, generalized image of the unconquered prophet – grandfather Lavrunya). The writer, comprehending the category of spiritual purity, actualizes binary oppositions: «high – low», «holiness – sinfulness», «stoicism – weak spirit», «loyalty – betrayal», «patriotism – collaborationism» and so on.

The analysis proved that this exploration is a promising study in the field of literary science, as it enables a thorough study of motivic dominants in the prose of the artist in the 1970s and 1980s and in the novel «Land under the Hooves» in particular.

Key words: V. Drozd, novel «Land under the Hooves», poetics of socialist realism, motif «ecology of the soul», military mode.

Головко Л. Г.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кремінська І. М.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Федорова Т. Є.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ РОМАНУ Г. ТЮТЮННИКА «ВИР»

У статті проаналізовано часово-просторові особливості в романі Г. Тютюнника «Вир», які є основоположними категоріями художньої дійсності. З'ясовано, що в досліджуваному творі домінуючим є лінійний час з елементами екскурсу в минуле. Цей композиційний елемент розширює та ускладнює часовий вимір літературного тексту й виконує характеротвірну роль. У науковій студії розглянуто ключові часово-просторові образи роману та їхні функції. Наприклад, центральний образ виру, винесений у заголовок твору, є полісемантичним, концептуальним. Він набуває символічного значення та водночас співвідноситься із конкретною просторовою деталлю. Епіграфи до Книг першої і другої, у яких цитовано рядки з українських народних пісень, мають риси перспекції та акцентують увагу реципієнта на ідеях рідного дому й руйнівного впливу війни. Річка Ташань і Беєва гора умовно розмежовують простір («земне – духовне», «своє – чуже», «минуле – сучасне», «реальне – ірреальне»). Топоси села, міста, дороги, локус дому тощо метонімічно осмислюються автором як втілення українського національного світу. Пейзажі, що мають не тільки функцію окреслити місце подій, але й відіграють значущу роль для ліризації сюжету та при характеротворенні реалістичного твору. Беручи до уваги значення соціалізму в поезії роману, зауважимо, що час і простір у створеній художній дійсності конотуються ціннісними орієнтирами, подекуди міфологізуються. Доведено, що у «Вирі» наявна взаємопов'язаність кризових подій і змін у часово-просторовій картині світу героїв, що має додаткову сугестивну дію на читача: під час війни вони інтенсифікують почуття тривоги, страху, очікування. Під впливом часу характеристика одного й того самого топосу змінюється. Опозиція «до – після» семантично структурує індивідуальний час персонажів. Тема війни безпосередньо визначає хронотоп, пов'язаний із випробуванням людини, а отже, і проблемою вибору, відповідальності, героїзму, вірності радянській ідеології (опозиції «свій – чужий», «стоїчність – слабкодушність»), що є визначальними в системі персонажів.

Ключові слова: українська література ХХ ст., Григорій Тютюнник, роман «Вир», час, простір, хронотоп, персонаж.

Постановка проблеми. Постать Григорія Тютюнника належить до непересічних особистостей в українській літературі ХХ століття. Об'єктом нашого дослідження є відомий роман автора «Вир», якому властива оригінальна часо-просторова картина світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові праці Ю. Барабаша [1], К. Волинського [3; 4], Л. Воловця [5], С. Лісовської [6], М. Логвиненка [7], О. Неживого [8], І. Семенчука [9], Б. Чіпа [11] та ін. присвячені аналізу твору Г. Тютюнника «Вир». Разом із тим лише дослідження С. Лісовської є підтвердженням того, що талант

прозаїка найяскравіше виявляється саме в концептуальних особливостях художнього втілення часу і простору як базових категорій світу літературного тексту. На думку М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Топорова, В. Савельєвої, П. Флоренського та ін., час і простір є рівноправними багатоаспектними поняттями, які в літературному творі можуть поставати в неподільній єдності (хронотопі). Вони можуть визначати жанрові, сюжетні, композиційні, образні особливості художнього тексту. Слідом за М. Бахтіним, уважаймо, що «всі часо-просторові визначення в мистецтві й літературі невіддільні одне

від одного й завжди емоційно-ціннісно забарвленні» [2, с. 235].

Постановка завдання. В останні десятиліття минулого століття інтенсифікується звернення літературознавців до інтерпретації складників «світу героя», проте часопростір роману Г. Тютюнника як предмет наукового вивчення меншою мірою перебував у фокусі дослідницького інтересу. Тому метою нашої статті є аналіз хронотопу твору «Вир», що є важливим для всебічного осягнення поетики прози автора.

Виклад основного матеріалу. Для літературного процесу 1960-х років домінантною темою є художня рецепція подій Другої світової війни (наприклад, проза О. Гончара, Є. Гуцала, О. Довженка, П. Загребельного, Л. Первомайського та ін.). Історична тематика тісно пов'язана з осмисленням проблеми хроносу, а відповідно впливає на часово-просторову організацію твору. Основна дія в романі «Вир» Г. Тютюнника триває від весни до зими 1941 року. У творі значущими рушіями сюжету є події, пов'язані з початком війни, що маркують світ персонажів як «довоєнний» і «воєнний». Ця часова межа унаочнюється автором на рівні змісту і композиції, оскільки роман складається з двох книг, де в першій описано мирне життя, а в другій – воєнні події. Відтак художній час має ціннісне наповнення, зумовлене, зокрема, і хронікальним розмежуванням на «минуле» – «теперішнє». Окрім того, за допомогою епіграфа до Книги другої (проспекції, що налаштовує читача на майбутні події) акцентується увага на тому, що війна є тією епічною подією, що розділяє художній простір на «білий» та «чорний»: «На Україні світ не білий –//Почорнілий, закурілий...» [10, с. 294]. Отже, окреслюється знакова для порушеної теми семантична опозиція «життя – смерті». Відповідно ціннісна конотація у творі «до війни» наближена до ідилічної, у якій втілено гармонійний зв'язок людини зі світом.

Після початку війни очевидне негативне сприйняття дійсності персонажами посилюється тривожною тональністю, панівним почуттям страху перед майбутнім. У картині світу героїв з'являються риси хаосу, їхній звичний уклад життя руйнується. Невідомість лякає і змушує людину осмислити й прийняти неминучі зміни, які несе із собою війна. Страх, що поєднується із тривогою, у творі увиразнюється за допомогою символічного образу темряви: «Перша ніч була особливо тривожна і моторошна. В селі панувала темрява. Ні світла, ні вогника. Налякані темрявою, по околицях вили собаки» [10, с. 257].

Події війни безпосередньо впливають на зміни в сюжетних лініях персонажів, особливо тих, чия траєкторія розвитку наприкінці сюжету Книги першої виходила на інший етап, окреслювала нові перспективи. Автор увиразнює ідею ворожості воєнного часу тим, що початок може стати початком кінця. Наприклад, думки Валентина Дороша про його нове життя й «світле майбутнє» села є утопічними мріями на тлі новини про війну: «От і все, – подумав Дорош. – От і починається моє нове життя» [10, с. 208]. Тільки-но розпочате щасливе сімейне життя Тимка й Орісі зі звісткою про війну наповнюється страхом і тривогою перед майбутніми загрозами: «Молода, весела, співуча Оріся за ці кілька днів зробилася мовчазною, похмурою і нещасною, у всіх її рухах появилось щось черниче. <...> Тимко ще більше почорнів, дивився на всіх спідлоба, часто кутив і цілими вечорами мовчки просиджував під хатою» [10, с. 264]. Схожої емоційної конотації набуває повернення Федота Вихора до рідного села, яке також можна було б трактувати як новий життєвий етап у переддень війни. Отже, війна є семіотичною межею в композиції твору, так і в конкретних сюжетних лініях героїв. Важливого значення в художньому тексті набуватиме міфопоетичний мотив випробування, особливо актуальний для літератури радянського періоду, що в романі конотується проблемою вибору – коханням, людяністю, дружбою, вірністю. Ціннісна наповненість часу позначена не лише початком війни. Опозиція «до – після» семантично структурує індивідуальний час персонажів Уласа Хомутенка – «до», «під час» і «після» навчання в місті Харкові, Оксена, Тимка – «до» і «після» одруження, Юлі – «до» і «після» ув'язнення німцями тощо.

Екскурс у минуле, що значно розширює часовий вимір художнього тексту, є важливим засобом характеротворення, за допомогою якого Г. Тютюнник умотивовує вчинки героїв, їхні погляди й особливості відносин з іншими персонажами. Нерідко в ретроспекції, що найчастіше втілюється за допомогою значного часового проміжку відносно теперішнього часу, автор знайомить реципієнта з героєм. Цей прийом структурної організації тексту можна вважати експозицією для сюжетної лінії родин Вихорів, Гамалій, Шамраїв, образу німої Саньки. Це сприяє глибшому осягненню змісту конфліктів між персонажами. Однак іноді згадки про минуле подаються після незначного знайомства з героєм (історія Уласа Хомутенка, родини Кошари) або опосередковано – у спогадах прозаїк уже сформовані риси харак-

теру персонажа поглиблює за допомогою ретроспекції або оніричної візії (в образах Дороша, Юлі, Тимка). Найоб'ємнішим у романі є екскурс у минуле життя Уласа Хомутенка, час подій якого віддалений від теперішнього незначним хронікальним проміжком і безпосередньо вмотивовує конфлікти, пов'язані з Уласом.

Якщо в літературі пізнього модернізму увага митців більшою мірою була скерована до творення образу міста як простору існування «нової» людини (О. Копиленко, М. Куліш, В. Петров (Домонтович), В. Підмогильний, М. Хвильовий та ін.), то в реалістичному романі Г. Тютюнника просторовим центром є периферія – село Троянівка як втілення світу рідного, звичного і традиційного. Тож у «Вирі» опозиція «село – місто» не є визначальною в авторській концепції. Простір села характеризується самодостатністю, що зумовлює епічність і масштабність створеного художнього світу, тому на перший план висувається ідея дому як втілення «свого» світу: «Село Троянівка гніздиться в долині» [10, с. 3]. Недарма вже на початку тексту прозаїк метафорично порівнює топос села із гніздом. Велику увагу письменник зосереджує на описі облаштування персонажами приватного простору, до якого, окрім власне помешкання, належить і світ природи. Тому в романі реалістичні, досить об'ємні пейзажі як важливі складники хронотопу є не тільки опосередкованим характеротвірним засобом, але й сприяють втіленню ідеї дому. Подекуди панорамні образи-описи природи у творі мають яскраве національне забарвлення і водночас маніфестують загальнолюдський образ рідного світу як особливу вічну цінність: «Опівдні сонце пригріло так, що в степу, за сторожовою могилою, заструмувало марево, ніби там, на обрії, пастухи варили куліш у здоровенному казані і пара, що виходила з нього, ніжно слалася над землею» [10, с. 179]. Також сільські пейзажі увиразнюють трагізм війни, її дисгармонійну силу, зокрема катастрофічний вплив на життя персонажів. За допомогою образів природи окреслюється надпобутовий конфлікт «творення – руйнації». Про важливість в композиції описів свідчить те, що автор виносить у заголовок пейзажну деталь.

Прикметно, що дія роману «Вир» починається і завершується в селі, незважаючи на суттєве розширення в сюжеті географічного простору. Троянівка на початку твору і наприкінці відмінна: наприклад, двір голови сільради Гната Реви з приходом «нової влади» на чолі з Тадином Шамраєм стає центром катувань селян. У масш-

табах цілого літературного тексту створюється просторове кільце: Троянівка до війни й під час війни – мир і руйнація на тлі цілого світу. Однак саме в цій рамці художній час розмикається, його «спіраль» виходить на новий виток, простір трансформується, події фіналу другої книги намічають новий вектор розвитку подій – боротьба селян за мирне життя.

Важливим просторовим образом у художньому світі роману також є річка Ташань, що розташована в центрі села і є необхідною умовою добробуту його мешканців. Міфологема води в тексті є багатозначною: символічним втіленням плинності буття; містичності (казковість в образах Тимка й Орісі на ташанському містку); межі між реальним та ірреальним світом (ріка уві сні Оксена), між життям і смертю (загибель Інокентія Гамалії).

Семантичної поліфонічності у творі «Вир» набуває дзеркальність водної поверхні річки, що розширює художній простір і водночас є міфопоетичною межею між реальним і позареальним світом. Наприклад, в описі сну Оксена просторові образи ріки («каламутної води»), мосту тощо оприявнюють підсвідоме персонажа зокрема його прогностичний страх смерті. Символічного значення в оніричній картині сну набувають опозиційні образи води і пустелі, а також стани застигlosti, холоду, порожнечі («холодної снігової пустелі», пісків Середньої Азії, «безмежні сліпучі піски», застигли «хвилі дюн»), що втілюють його тугу за домом, за матір'ю.

Описи-пейзажі постають не тільки тлом подій, а й виконують різні функції, зокрема, характеротвірну, емоційно-оціночну, ліризуючу тощо. Наприклад, картина вимушеного самогубства персонажа Гамалії супроводжується знаковою колористикою: «І раптом з-під попелястої хмари вдарило такими червоними трояндами, що козацьке тіло старого зробилося як мідний казан. А люди чорною гаттю стояли на обох берегах Ташані» [10, с. 539].

Семантика віддзеркалення («Сонце крутилося у вирі, і від нього відлітали іскри, як від наждачного точила» [10, с. 369]) та межі актуалізується в образі виру, який у художньому світі розташований на закруті Ташані і тому сприймається реципієнтом як периферійний локус: «Там, де Ташань робить круте коліно, напроти садиби, – вир» [10, с. 120]. Селяни «обходять прокляте місце, про яке, відколи стоїть Троянівка, розповідаються легенди, одна страшніша за іншу» [10, с. 120]. Навколо цього образу будується своя, особлива міфологія, що наділена негативною конотацією: «Рибалки

об'їжджають його, бо він перекидає човни, троянчани не купаються навіть поблизу нього і всіляко обходять прокляте місце, про яке, відколи існує Троянівка, розповідаються легенди, одна страшніша за іншу. <...> Багато страшних легенд складено про той вир <...>» [10, с. 120]. Однак селяни звиклися з виром, приходять до нього, щоб випрати речі; у прокльонах і погрозах лунає саме слово вир («Чом тебе у тому вирі не закрутило навіки, будь ти проклятий!») [10, с. 122]; це ж слово вживається в переносному значенні на позначення стрімкого людського буття («Тут, хлопче, увесь світ перемішався, і, щоб вийти із цього виру, треба дивитися, пильно дивитися...») [10, с. 357]).

Вир як інваріант архетипу спіралі є дихотомічним до образу ріки – символу руху життя. Цей мотив, пов'язаний із семантикою «затягування», що втілює ідею кінця, у поєднанні із значенням коловороту виру, бурхливого руху – експлікують метафору вирування війни, смерті, хаосу. Так вир символізує оберненість часу, це руйнівний рух від космосу до хаосу – до зникнення в «чорній глибині» [10, с. 120].

Образ Беєвої гори перебуває в центрі уваги письменника. Цей локус є найвищою просторовою точкою села, першим свідком зміни часу (світанок і захід сонця, день і ніч, ранок і вечір, пори року). Однак річка – це об'єкт, у якому віддзеркалюються просторові явища (конкретні, матеріальні образи), натомість образ гори в пейзажній картині пов'язаний зі світлотіньовим рисунком, що надає описам природи особливої емоційності, ліричності: «На Беєвій горі, за вітряками, лягали останні рожеві відсвіти західного сонця...» [10, с. 201]. Беєва гора постає межею, що відокремлює село від іншого простору, зокрема великого міста: «...пропаде чоловік, бо ж він далі Беєвої гори ніде не був» [10, с. 326]. Наприклад, для Уласа Хомутенка Беєва гора є знаком дому: «думками був дома, там, за Беєвою горою» [10, с. 48]; символічної межі для персонажів: «...на оцьому місці вона зробилася для нього чужою» [10, с. 278]. Водночас гора, хоча й перебуває на межі села, все ж має ознаки сакралізованого центру: вона перша «синіє» у світанковому небі й у свідомості селян є символом дому. Зокрема, Тимко Вихор нюхає свячені кісточки з вишні під час війни й чує запах Беєвої гори [10, с. 489]; злодія Тадика на горбах Беєвої гори охоплює ліричний настрій від вигляду рідного дворища [10, с. 415]. Проте, на нашу думку, говорити про втілення в цих образах (*виру* як символу затягування униз і *гори* як символу тяжіння до неба) опозиції «верх – низ» досить складно,

бо вони неоднозначно конотовані. Так із-за Беєвої гори приходиться хмара, яка метафорично втілює війну, в образі ж виру наявна антиномія «конечне – вічне». У Книзі другій роману трансформація багатьох просторових образів, зокрема Беєвої гори й річки Ташані, виконує сугестивну функцію (мотиви тривоги, очікування, страху), особливо якщо аналізувати локуси й топоси крізь призму сприйняття персонажами.

Висновки і пропозиції. Роману «Вир» властива оригінальна реалістична модель світу. Прозаїк прагне створити художню ілюзію сільської дійсності, подібно до Гр. Тютюнника, М. Стельмаха та ін., разом із тим ця реальність ідеологічно маркована, позначена впливом соціальної міфосвідомості, зверненням до соцреалістичного канону, що характерно для літератури радянського періоду. У творі оприявнюється вплив трагічних історичних подій на зміни в просторовій картині світу персонажів. Визначальною для роману є пов'язаність героїв із рідним, національним середовищем, локалізованим образами села, дому. Важливого значення в художньому цілому набувають побутові мотиви разом із докладними біографічними відомостями про персонажів, що суголосно поезії реалізму. Так часово-просторова площина цього великого епічного твору безпосередньо пов'язана із сюжетом і сприяє розкриттю характерів. Тематична своєрідність роману впливає на його хронотоп, що переважно сфокусований навколо образів українського села I половини XX століття з показом знакових історико-соціальних трансформацій, часу війни, що, своєю чергою, зумовлює зміни в побутовому світі персонажів. Так жанротвірному значення набувають соціально-побутовий, воєнний хронотопи.

Композиція твору структурована численними значущими просторовими образами (вир, річка Ташань, Беєва гора) і різноманітними часовими площинами (ретардації, ретроспекції, зокрема екскурси в минуле, спогади й згадки, а також оніричний час, проспекція), опозиціями («верх – низ», «праве – ліве», «минуле – теперішнє», «реальне – ірреальне» тощо). Хронос у романі Г. Тютюнника «Вир» є лінійним з елементами екскурсу, які розширюють часовий вимір та ускладнюють побудову тексту.

Отже, дослідження специфіки художнього часу і простору у творі Г. Тютюнника «Вир» є значущим аспектом цілісного сприйняття тексту й перспективним для сучасного літературознавства, адже воно уможливує ґрунтовне вивчення як прозової спадщини митця зокрема, так і особливостей поезики українського роману 1950–1960-х загалом.

Список літератури:

1. Барабаш Ю. Трояновка, обыкновенное село // Тютюнник Г. М. Водоворот : роман; авториз. пер. с укр. Л. Кедринной; [вст. ст. Ю. Барабаша; худож. Е. Ененко]. Москва : Художественная литература, 1980. С. 3–22.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 502 с.
3. Волинський К. Дума про народ (Творча своєрідність Г. Тютюнника) // Рад. літературознавство. 1969. № 6. С. 56–68.
4. Волинський К. У вирі життя // Україна. 1980. № 19. С. 10–11.
5. Воловец Л. В. Григорій Тютюнник: Літературно-критичний нарис. 1967. 99 с.
6. Лісовська С. Образ природи як оптика вираження екзистенціальних станів у романі Григорія Тютюнника «Вир» // Вісн. Сумського ун-ту. 2008. № 1. С. 169–173.
7. Логвиненко М. Коріння могутнього дуба // Прапор. 1964. № 1. С. 74–87.
8. Неживий О. Творча історія тексту роману Григора Тютюнника «Вир» // Бахмутський шлях. 2011. № 3/4. С. 163–168.
9. Семенчук І. Барви і тони палітри Григорія Тютюнника // Рад. літературознавство. 1969. № 1. С. 33–42.
10. Тютюнник Г. М. Вир : роман / післямова Т. М. Панасенко; худ. оформ. А. П. Езрова. Харків : Фоліо, 2013. 543 с.
11. Чіп Б. З Вирю життя // УМЛШ. 1980. № 5. С. 60–62.

**GENERAL CHARACTERISTICS OF THE ARTISTIC SPACE-TIME CONTINUUM
IN H. TIUTIUNNYK'S NOVEL «VIR»**

The article analyzes the temporal and spatial aspects of H. Tiutiunnyk's novel «Vir», which are claimed to be the fundamental categories of artistic reality. Linear time with elements of insight into the past has been discovered to be the dominant idea in the studied work. This compositional element expands and complicates the temporal dimension of the literary text and performs a character-creating role. Crucial temporal and spatial images of the novel and their functions are reviewed in literature studies. For example, the central image of the vir/vortex in the title of the work is polysemantic and conceptual. It acquires a symbolic meaning and at the same time correlates with specific spatial detail. Epigraphs to the First and Second Books, which quote lines from Ukrainian folk songs, have the features of prospection and emphasize the recipient's attention to the ideas of his native home, the destructive effects of war. The Tashan River and Beeva Mountain conditionally delimit space («earthly-spiritual», «us-them», «past-present», «real-unreal»). Topos of villages, cities, roads, loci of houses, etc. are metonymically comprehended by the author as the embodiment of the Ukrainian national world. Landscapes have not only the function of delineating the place of events but also play a significant role in the lyricization of the plot and in the characterization of realistic work. Taking into consideration the influence of socialist realism on the poetics of the novel, we note that time and space in the created artistic reality are connotated by value orientation, and sometimes is mythologized. It is proved that in «Vir» there is an interconnectedness of crisis events and changes in the temporal-spatial picture of the world of heroes, which has an additional suggestive effect on the reader: during the war, they intensify existential feelings of anxiety, fear, and expectations. Under the influence of time, the characteristics of the same topos change. The «before» / «after» opposition semantically structures the individual time of the characters. The theme of war directly determines the chronotope associated with the man's hardship, and hence the problem of choice, responsibility, heroism, loyalty to Soviet ideology (opposition «us – them», «stoicism – weakness», which are decisive in the character system).

Key words: Ukrainian literature of the XX-th century, Hryhoriy Tiutiunnyk, novel «Vir», time, space, chronotope, character.

Демчук О. А.

Національний університет «Острозька академія»

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОТИП ЯК САМООБРАЗ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ВАСИЛЯ МАХНА

У статті за допомогою імагологічного методу проаналізовано український етнотип у поетичних текстах Василя Махна, акцентовано увагу на питанні національної самоідентифікації автора та її відображенні в творчості письменника. У науковій розвідці з'ясовано зв'язок міграції, мандрівного способу життя, інтелектуального кочівництва, знайомства з різними культурними, політичними, історичними та географічними середовищами з етнічною ідентифікацією автора. Очевидно, що переїзд із України в Америку, часті подорожі, перебування в середовищі різноманітних етнічних груп позначились на світогляді, аксіології та поглядах Василя Махна, які своєю чергою відтворені в поетичних текстах письменника. Унаслідок цього дискусійним та актуальним є питання специфіки репрезентації українського етнообразу в творчості автора. У рецепції письменника український етнотип постає самообразом, оскільки попри перебування серед американського етносу автор усе одно ідентифікує себе українцем. У цій студії охарактеризовано український етнотип у поезіях письменника, специфіку його репрезентації, авторську рецепцію самообразів та функціонування іміджів «свого» в текстах.

Український етнотип переважно репрезентовано в поетичних текстах Василя Махна за допомогою спогадів, представники цього етнообразу – рідні, близькі чи друзі письменника. Самообраз у ретроспективній репрезентації набуває ностальгійного й сумного обрамлення. Люди-спогади в рецепції автора постають доволі ідеалізованими, далекими від теперішнього, такими, якими залишились в пам'яті письменника. Ліричний герой відчуває себе «своїм» серед самообразів-спогадів.

Український етнотип у поезіях Василя Махна також репрезентовано випадковими людьми, сучасниками. Рецепція представників теперішнього етносу українців набуває іншого забарвлення, аніж репрезентаторів минулого, внаслідок тривалого життя письменника поза межами цього етносу. Ліричний герой поезії Василя Махна болісно реагує на те, що співвітчизники засвідчують його відчуження та ставляться до нього недовірливо, оскільки поет-емігрант набуває рис «іношого» в представників «свого» етнотипу.

Ключові слова: «своє/чуже», етнотип, самообраз, імагологія, етнічна ідентифікація.

Постановка проблеми. Явища міграції, глобалізації, мобільності позначились на проблематиці творчості українських митців, письменники все частіше вдаються до рефлексій на тему подорожей, вимушеної зміни місця проживання, пошуку себе та загубленості під час мандрів тощо. Саме тому в літературознавчій сфері на зламі ХХ–ХХІ століть постала потреба в дослідженні етносвідомості, кордонів *свого* й *чужого*, відмінності та спільності рис різних етнотипів, само- та етноідентифікації образу людини в текстах. У зв'язку з відкритістю світу та можливістю змінити етнічне середовище перебування кордони між власною національністю та іншими народами й культурами стають майже непомітними, що робить репрезентацію *свого* та *чужого* надскладною у творах письменників, стилем яких стало відображене у творчості інтелектуальне кочівни-

цтво та репрезентація етнотипів. Етнотип у тексті, із яким ідентифікує себе автор, називають самообразом, або ж автообразами чи автоіміджами, водночас *інші* етнотипи номінують гетерообразами, або ж гетероіміджами. Проте різниця між ними доволі відносна, оскільки ці образи залежать виключно від авторської етносвідомості: автообраз – це репрезентація внутрішньої (етно)ідентичності, *свого*, а гетероімідж – це відображення *чужого* в тексті. Однак авто- та гетерообрази невіддільні та часто суб'єктивні, оскільки вони є протиставленням одне одного, де *інше* зображують через *своє* й навпаки [3, с. 390; 6, с. 371]. Ця диференціація ускладнюється, якщо митець перебуває в стані безґрунтянства й загубленості, а відповідно не відчуває приналежності до певного етносу. На дослідження авторської рецепції етнообразів, категорій *свого/чужого* та відтворення

їх у тексті спрямована імагологія. У літературознавстві нині стають пріоритетними імагологічний метод та наукові розвідки, присвячені творам письменників, основою творчості яких є новий номадизм, стирання меж між різними культурами та розмитість етнічної ідентифікації внаслідок мандрівного трибу життя. До таких авторів належить і Василь Махно – *homo viator*, домінантою творчості якого є зовнішня та внутрішня міграція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників-основоположників методології імагології можемо виокремити Маріуса-Франсуа Гюара, Манфреда Беллера, Хуго Дизерінка, Жана-Марі Карре, Джоєпа Лірсена, Данієля Анрі Пажо, Едварда Саїда, Іхаба Хассана. Різні аспекти імагології також досліджували українські науковці, серед них – Юрій Барабаш, Василь Будний, Тетяна Денисова, Микола Ільницький, Наталія Кіор, Олександр Кирильчук, Юлія Ковальчук, Дмитро Наливайко, Ірина Пупурс, Христина Семерин, Олексій Сінченко, Вікторія Якимович та інші. До уваги взято й розвідки, присвячені різним граням творчості Василя Махна, – Івана Андрусика, Тараса Антиповича, Романа Гром'яка, Тамари Гундорової, Андрія Дрозди, Олесі Калинюшко, Світлани Кочерги, Оксани Луцишиної, Світлани Марчук, Михайла Найдана, Йоханена Петровського-Штерна, Марії Ревакович, Богдана Рубчака та інших.

Науково-методологічну базу цієї студії склали праці Хуго Дизерінка, Джоєпа Лірсена, які зосереджують свою увагу на питаннях гетерота самообразів, особливостях текстової репрезентації етнотипів та методології й історії імагології, Василя Будного, чії роботи присвячено питанням імагології у світовому й українському літературознавстві зокрема, Богдана Рубчака, у дослідженнях якого проаналізовано особливості творчості письменників в умовах еміграції, вплив зміни середовища проживання на етноідентифікацію як джерело творчості, Олексія Сінченка, хто зосередив увагу своїх студій на питанні безгрунтяності й репрезентації її в текстах. До науково-методологічної основи цієї статті й також належать спостереження Тамари Гундорової, Олесі Калинюшко, Світлани Кочерги, які у своїх працях аналізують особливості творчого стилю Василя Махна, відображення мандрівного способу життя письменника у його текстах. Однак жодна з цих робіт не зосереджена повністю на проблемі самоідентифікації, дослідженні репрезентації українського етнотипу, художніх функціях самообразів у поетичних текстах Василя Махна, що й робить цю студію актуальною.

Постановка завдання. Завдання статті полягають у дослідженні українського етнотипу в поезіях Василя Махна, аналізі його репрезентації, авторської рецепції самообразів у творах та впливу етноідентифікації письменника на осмислення іміджів *свого* в поетичних текстах.

Виклад основного матеріалу. Василь Махно – письменник, людина-пілігрим, що перебуває в перманентному пошуку себе й сенсів, його вибором стали мандри як шлях до самоідентифікації та саморозуміння, пізнання *свого* за допомогою відкриттів культур *інших*. Загалом автор займає чільне місце не лише в українському літературному процесі, а й у світовому (його тексти перекладені різними мовами світу: англійською, німецькою, польською, румунською, сербською, чеською тощо; також письменник частий гість на різних світових поетичних фестивалях в Америці, Грузії, Ізраїлі, Індії й так далі). Творчий доробок Василя Махна складає художня проза, дебюти у стилі якої були доволі гучними, зокрема перша збірка оповідань «Дім у Бейтінг Голлов» стала Книгою року ВВС – 2015, роман автора «Вічний календар» був номінованим на Книгу року ВВС – 2019 і Шевченківську премію – 2020. Жанрове розмаїття творчості письменника містить також і есеїстику: останні дві збірки есеїв увійшли до коротких списків Книги року ВВС – 2019 і 2020. Дебютував Василь Махно як поет 1993 року й відтоді впевнено закріпився в літературному світі: власне поетичні тексти становлять левову частину творчого доробку письменника.

У поетичних текстах Василя Махна відображено долання географічних та культурних кордонів *інших* народів та країн, розширення світогляду за допомогою подорожей, переосмислення ціннісних та життєвих орієнтирів унаслідок змін середовища, репрезентовано іміджі *чужого* та *свого*, різних культурних типажів. Василь Махно змінив місце проживання з України на Америку ще 2000 року, тому навколо постаті письменника тривають дискусії науковців щодо етноідентичності автора та її впливу, а також впливу мандрівного стилю життя на творчість і рецепцію різних етнообразів у текстовій репрезентації, зокрема й надважливим залишається питання українського етнотипу у сприйнятті автора. Олексій Сінченко переконаний у тому, що «справжнє буття можна верифікувати лише до наявності державної нації» [11, с. 166]. Натомість інші дослідники, наприклад, Олеся Калинюшко, схиляються до думки, що втрата етнічної приналежності не пов'язана лише зі зміною простору, а насамперед залежить від

внутрішнього усвідомлення індивіда: «В сучасному мобільному суспільстві людина, яка покинула свою вітчизну, не обов'язково є емігрантом, якщо не перестає ідентифікувати її зі своїм домом...» [4, с. 131]. Таким чином, основною в авторській рецепції та репрезентації етнотипів залишається індивідуальна письменницька (етно) ідентифікація. Тамара Гундорова, до прикладу, наголошує на тому, що Василь Махно, попри свій космополітизм, відкритість до світу й прагнення пізнавати нові етнічні середовища в усіх проявах буття в Нью-Йорку, все ж підкреслює свою приналежність до українського народу та його культури: «...Махно свідомо зараховує себе до української літератури, з якою пов'язав себе ще у тернопільський період, і пише українською мовою. Регулярно з'являються його книги в Україні. І це при тому, що Махно двома ногами стоїть на Американському континенті і свідомо культивує свій імідж глобального поета...» [2, с. 3]. Світлана Кочерга суголосно вважає Василя Махна автором, котрий, хоч і є номадом, чітко усвідомлює свою етнічну приналежність та не відривається від інтересів своєї країни [5, с. 5].

До дискусій щодо етнічної ідентичності Василя Махна долучались також і Андрій Дрозда, і Юрій Барабаш, і Михайло Найда, і Марія Рєвакович, але жоден із дослідників не заперечив повністю рецепцію українського етнотипу як самообразу в творчості поета, та й загалом не йшлося про абсолютне відречення від авторського самоусвідомлення як представника українського етносу. Окрім того, знаходячись посеред американського простору, уздовж дороги «Long Island Road», краю «Montauk» і низки інших топосів таких, як «McSorley's Old House», «Starbucks», «Cornelia Street Cafe», «Mindland Beach» тощо, Василь Махно відчуває гостру потребу тримати зв'язок із рідними теренами. Одна з небагатьох можливостей це робити – творчість, що є способом мандрувати в минуле, переноситися в український простір, відповідно в поетичних текстах Василя Махна неодноразово натрапляємо на вербалізоване прагнення контактувати з батьківщиною за допомогою віршів. Його поезія – це міст, який поєднує письменника з уявним місцем, спосіб комунікації з ним: «уповздовж літер і сторінок – / до підземних криниць до небесних річок / викладаєш з паперу / міст» [8, с. 374]. Небезпідставно можна стверджувати, що український етнотип у рецепції Василя Махна постає самообразом відповідно до авторської етноідентифікації.

Варто зазначити, що доволі часто поезії письменника мають проєкції в його минуле, про що неодноразово говорить сам Василь Махно в інтерв'ю чи есеїстиці. Переплетення власного життєвого досвіду з творчим вимислом дає нам підстави ототожнювати образи ліричних героїв із образом автора. Відповідно український етнотип у поетичних текстах Василя Махна репрезентований в основному через спогади письменника. Представники українського етнотипу, самообрази, здебільшого – це близькі люди митця, яких автор колись знав і які асоціюються з рідним простором, люди-спогади, як-от дід, батько, мама тощо: 1) «дідо любив свого пса при синіх очах – рибу з Джурунки – / легені його – засипані пилом руди – грали басами як міхи / з Євангелії знав напам'ять куці прості уривки / у кухні розпалював віхтем» [8, с. 301]; 2) «я називатиму кожну пучку світла Іваном / Я згадуватиму дрібниці яких – на жалі – небагато...» [8, с. 305]; 3) «пращід у капелюсі але погляд у нього пожухлий / на фотографії літо – трава зеленим кожухом...» [8, с. 405]; 4) «жовтів молочай – рухались залізничі / і достигали бджоли й солодкі суніці / на мене чекала мама і батько-водій / вони сиділи на березі – при воді» [7, с. 5]. Самообраз, репрезентований за допомогою спогадів, набуває спокійного ностальгійного забарвлення із вкрапленнями суму, бо спогади про близьких людей ще боляче резонують у душі ліричних героїв Василя Махна. Позаяк саме в текстах, де рецепція українського етнотипу має характер спогадів, самообрази постають дещо ідеалізовано й суб'єктивно. Ці іміджі *свого* не мають майже нічого спільного з теперішнім, оскільки є не реальними, а такими, якими їх хоче пам'ятати, або ж таки пам'ятає, автор у минулому. Зокрема Богдан Рубчак, аналізуючи особливості творчості поетів-емігрантів, зазначає: «З роками будинки, вулиці, парки, люди десь там, на батьківщині, почали блякнути, їх образи почали розпливатися, і їх негайно треба було підкращувати мрією, ілюзією» [10, с. 91]. Таким чином, самообрази-спогади постають ілюзорними, набувають рис прихистку, до якого ментально може втекти ліричний герой від теперішніх *інших*, що його оточують.

Рецепція етнотипу українця в поетичних текстах Василя Махна в теперішньому значно відрізняється від сприйняття самообразу у світлі спогадів. За Василем Будним, «образ змінюється не тому, що змінюється приписуваний певній нації характер, а тому що змінюється ставлення до країни» [1, с. 131]. Внаслідок часткового відчуження

від батьківщини та тривалого життя в Америці репрезентація самообразу українця сучасності в поезіях Василя Махна набуває іншого забарвлення. Зокрема представників теперішнього українського етнотипу описано шляхом репрезентації їхніх думок про ліричного героя, ототожненого з автором, якого в Україні сприймають як іноземця, чужинця, що опинився поза межами українського етносу в пошуках комфорту. Рефлексії українців-сучасників щодо ліричного героя мають негативне, навіть недовірливе, критично-іронічне забарвлення, абсолютне неприйняття: «*– кажуть у Штатах він пафос / – ну тачка бабло прибамбаси / – їсть зелений фалафель / – по фіг йому і на фіг... / – ніколи не був він нашим*» [9, с. 30]. Зрештою, ліричний герой і сам себе відчуває чужинцем, але річ не лише в зміні простору, а в самотності, відчутті екзистенційного бездом'я, проте негативна рефлексія ліричного героя-мандрівника у думках сучасників не робить український етнотип гетереобразом в авторській рецепції, а лише частково надає йому рис відчуженості.

Індивід, що не усвідомлює себе представником якогось етносу (не обов'язково генетично рідного), на думку Хуго Дизерінка, не може бути до кінця щасливим, оскільки почуття приналежності до певного народу – це потреба і «людська істота модерного часу задовольняє цю потребу (як усім відомо) через національні почуття» [3, с. 391–392], що дають їй відчуття прихистку. Тому особа, яка через певні причини має проблеми з етноідентифікацією, позбавлена того екзистенційного притулку. Ось чому ліричному героєві поетичних текстів Василя Махна, як і самому письменникові, болить те, що він уже став *іншим* навіть для *свого* попри чітке самоусвідомлення себе представником українського етносу: «*все нормально – мені не проблемно / я зарив – наче лис – під Тернополем / серце*» [9, с. 33].

Пошуки власної ідентичності також виражені в поетичних рядках письменника символічно крізь елементи простору. Одним із таких є мандрівки велосипедом рідним краєм: «*мені пригадався старий безколісний ровер / куплений у 50-х: належав тоді Федьови / а в 60-х кури сиділи на рамі / я примірявся до нього але не поїдеш*» [9, с. 15]. Спогади дитинства повертають ліричного героя в той час, коли він ще був частиною українського простору й ідентифікував себе як представника українського етнотипу впевнено. Однак зрозуміло, що на тому велосипеді, який є символом дитинства, вже «не поїдеш». Поезія Василя Махна засвідчує віддаленість власної особистості від минулого, оскільки його ліричний герой повсякчас пережи-

ває значні світоглядні та аксіологічні зміни внаслідок кочівництва й декодування культур *інших*. Таким чином, змінюється й рецепція самообразу українця внаслідок повільного часткового відчуження письменника від батьківщини. Врешті, український етнообраз в авторській рецепції в минулому набуває більш теплих та приємних рис, на відмінну від самообразу в теперішньому, який частково трансформується в гетереобраз, точніше ліричний герой Василя Махна, що ідентифікує себе українцем, набуває рис іміджу *чужого* в рецепції українського етнотипу.

Висновки і пропозиції. Отже, попри переїзд Василя Махна з України в Америку, мандрівний спосіб життя український етнотип в авторській репрезентації залишається самообразом, оскільки письменник не перестає себе ідентифікувати українцем. Самообраз у творчості Василя Махна здебільшого постає у вигляді спогадів, виражених згадками про рідних людей поета: матір, батька, діда, прадіда тощо. Іміджі *свого* набувають теплих і затишних характеристик у рецепції письменника, водночас самообрази-близькі трохи ідеалізовані, оскільки зображені такими, якими їх хоче пам'ятати ліричний герой чи автор. У поетичній ретроспекції ліричні герої, які в текстах Василя Махна часто ототожнені з образом самого автора, відчувають себе *своїми* серед іміджів українців. Самообраз у поезіях також репрезентовано випадковими представниками українського етносу, але вже не за допомогою спогадів ліричних героїв, а в теперішньому. Українці-сучасники в авторській рецепції вже частково набувають рис відчуженості. Основним же залишається сприйняття ліричного героя в свідомості цих іміджів: поет-емігрант став гетереобразом у рецепції власного етносу. Ностальгійне зображення образів рідних і відчуття себе чужинцем серед сучасників указує на те, що нині письменник розуміє свою віддаленість від українського етносу, але все одно не перестає себе з ним ідентифікувати, оскільки його ліричний герой болісно сприймає те, що став *чужим* у рецепції багатьох *своїх* співвітчизників.

Етносвідомість, її вплив на тексти, диференціація гетеро- та самообразів, категорій *свого/чужого* (або ж *свого/іншого*) заслуговують на подальше дослідження в сфері літературознавства не лише на прикладі поетичних текстів Василя Махна, а у різножанрових творах письменників, оскільки порушені й аналізовані питання не втрачають, а навпаки – набувають актуальності в епоху глобалізму, коли кордони стають усе більше розмитими, а питання самоідентифікації – складнішим.

Список літератури:

1. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і час*. 2007. № 3. С. 52–63.
2. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом : вступна стаття. *Махно В. Поет, океан і риба: вибрані вірші (1993–2018)*. Харків : Фоліо, 2019. С. 3–14.
3. Дизерінк Х. Імагологія та питання етнічної приналежності. *Літературна компаративістика*. К. : Стилос, 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 382–395.
4. Калинюшко О. Мандри як еміграція: літературний персонаж у пошуках самоідентичності (збірка оповідань Василя Махна «Дім у Бейтінг Голлов»). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Літературознавство»*. 2016. № 1 (326). С. 127–132.
5. Кочерга С. Пограниччя як текст: ретроспекція сучасної романістики. Геопоетичні студії. *Науковий альманах. Феномен місця / за ред. Х. Семерин. Острог : Видавництво НаУОА, 2020. Вип. 5. С. 6–15.*
6. Лірсен Дж. Імагологія: історія і метод. *Літературна компаративістика*. К. : Стилос, 2011. Вип. IV. Ч. II. С. 362–376.
7. Махно В. Одновітрильний дім. Львів : ВСЛ, 2021. 144 с.
8. Махно В. Поет, океан і риба : вибрані вірші (1993–2018). Харків : Фоліо, 2019. 496 с.
9. Махно В. Ровер: вибрані вірші та есеї 2011–2014. Тернопіль : Крок, 2015. 230 с.
10. Рубчак Б. Кам'яні баби чи світовид? С. 89–100. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Struk-mem/Rubchak-Works/Kamiani-baby.pdf> (дата звернення: 30.12.2021 р.).
11. Сінченко О. «Безгрунтянство» як екзистенціальна проблема в повісті «Без ґрунту» В. Домонтовича й «Еней та життя інших» Юрія Косача. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*. 2015. Вип. 6. С. 159–167.

Demchuk O. A. UKRAINIAN ETHNOTYPE AS AN AUTO-IMAGE IN THE VASYL MAKHNO'S POETIC TEXTS

The article analyzes the Ukrainian ethnotype in the poetic texts of Vasyl Makhno using the imagological method, focuses on the issue of national self-identification of the author and its reflection in the writer's work. Scientific research reveals the influence of migration, wandering lifestyle, intellectual nomadism and familiarity with different cultural, political, historical and geographical environments on the author's ethnic identification. It is quite obvious that moving from Ukraine to America, frequent travel, being among various ethnic groups affected the ideology and axiology and views of Vasyl Makhno, which in turn are reproduced in the writer's poetic texts. As a result, the issue of the Ukrainian ethno-image representation specifics in the author's work is debatable and relevant. In the writer's the Ukrainian ethnotype is auto-image, because the author still identifies himself with Ukrainian despite being among the American ethnos. That is why this studio examines how the Ukrainian ethnotype appears in the Vasyl Makhno's poetry, the specific of its representation, author's reception of auto-images and functioning of Own images in the texts.

The Ukrainian ethnotype is represented in Vasyl Makhno's poetic texts through the prism of memories, representatives of this ethnoimage are usually writer's family, friends or relatives. The auto-images in retrospective representation acquires the character of the nostalgic and sad framing. Ppeople-memories in author's reception are quit idealized, far from reality; they are the reflections of writer's memory. The lyrical hero feels himself like Own among auto-images memories.

The Ukrainian ethnotype in Vasyl Makhno's poetry is also represented by random people, contemporaries. The reception of the representatives of the current ethnic group of Ukrainians acquires a different color than the representatives of the past, due to the long life of the writer outside this ethnic group. In addition, Vasyl Makhno's lyrical hero reacts painfully to the visions of Ukrainian contemporaries citizens, who obviously consider him a stranger and doesn't trust him, because the poet-emigrant acquires the Other features in the reception of his ethnic type representatives.

Key words: Own/Other; ethnotype, auto-image, imagology, ethnic identity.

Казанова О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ ТА ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ЕСЕЇСТИКИ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті проаналізовано тематичні та жанрові аспекти есеїстики Галини Пагутяк. На основі аналізу творів письменниці означено своєрідність її художнього мислення та світосприйняття, авторський психологізм. Визначено особливості реалізації нарративних форм, зокрема, суб'єктивної сповіді, розгорнутих психологічних та філософських узагальнень, нарисів, а також художніми сюжетними замальовками. Проаналізовано специфіку композиції есеїстичного тексту, який сама авторка чітко розмежовує тематично та структурно, визначаючи назви так званих частин есе. Філософічність та умовність малої прози Галини Пагутяк насамперед позначилося на характері образотворення, психологічній домінанті художнього вираження, афористичності висловлювань тощо.

Визначено специфіку індивідуального стилю письменниці, що реалізується передусім у яскраво вираженій полемічності міркувань та прагматики есеїстичному тексту. Інтертекстуальна основа виявляється у включенні додаткової аргументації на підтвердження власних доводів, цитацій та алюзій тощо. Розглянуто різноманіття тематичного наповнення есеїстичних творів письменниці, зокрема, екзистенційні мотиви самотності, індивідуальної реалізації, страху, фатальності життя, проблема вибору чи протистояння власній долі тощо. Виявлено акцентування проблеми розірваності зв'язку між сучасною людиною та природою. Особливості пантеїстичного світовідчуття виявляються у семантиці архетипних образів лісу та саду, що також стають певними лейтмотивами для творчості письменниці. Домінантними стають й феміністичні тенденції, пов'язані з певним психологічним типом сучасної жінки, незалежної від суспільних догм, стереотипів суспільства, патріархальних застарілих оцінок. Реалізація авторських поглядів на проблему свободи існування, любові і відчуття повноцінності свого життя. Схарактеризовано реалізацію й своєрідну інтерпретацію проблеми катів і жертв, що зумовлює розгортання міркувань на тему смертної карі, дискурсивна реалізація якої відбувається із включенням нарисових довідок історичного характеру, а також філософських роздумів про концепти страху, злочину, помсти.

Ключові слова: жанр, синтез, сюжет, композиція, наратив.

Постановка проблеми. Період формування сучасної української літератури ХХІ століття позначився активними пошуками нових форм художнього вираження, потребою оновлення існуючих стереотипів, міметичного зображення дійсності, що зумовило зростання інтересу до психологічних вимірів людського буття, діалектики внутрішніх почуттів.

Філософсько-інтелектуальна творчість Галини Пагутяк відіграє важливу роль становленні жанрово-стильової парадигми сучасної української прози.

Творчий доробок письменниці досить різноманітний – понад два десятка романів і повістей, більше тридцяти новел та оповідань «вишуканої інтелектуальної прози, яку можна дорівнювати до кращих зразків європейського мистецтва» [1, с. 16–17]. Тож актуальність наукової розвідки зумовлена необхідністю визначення місця й ролі

самобутньої спадщини Галини Пагутяк у контексті розвитку літератури ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники художньої творчості Галини Пагутяк (М. Жулинський, В. Агеєва, Р. Мовчан, Є. Нахлік, В. Панченко, О. Корабльова, А. Соколова, О. Поліщук та ін.) правомірно відзначають, що у прозі письменниці виявляється своєрідна поетика міфологізму, поглиблення психологізму та інтелектуального спрямування творів, жанрово-стильові експерименти, зумовлені синтезуванням реалістичних, сюрреалістичних та символістичних елементів. Звертається письменниці і до есеїстичних жанрів, збагачуючи поетику різноманітними формами суб'єктивної оповіді, розгорнутих психологічних та філософських узагальнень, включенням цілісних за змістом і формою ретроспекцій, снів, нарисів, а також художніми сюжетними замальовками.

Постановка завдання. Есеї Галини Пагутяк мають оригінальну жанрову структуру. Взагалі есеїтку письменниці можна класифікувати як неформальний тип есе, де переплітаються особистісні рефлексії, елементи мемуарів, снів, візій. Отже, метою статті стає розгляд тематичних домінант та жанрової своєрідності есеїстики Галини Пагутяк, що виявляє оригінальне авторське мислення та світовідчуття.

Виклад основного матеріалу. Розпочинає свій есей Г. Пагутяк філософськими міркуваннями про проминальність людського життя, усвідомлення людиною власного значення і визначення своєї ролі. Авторка звертається до суб'єктивного типу нарації, що виявляє елементи сповідальності (через ампліфікацію особових займенників – Я, мене, для мене і т. п.), що втілює інтенції риторичності, яка спрямована, з одного боку, до реципієнта, а з іншого – сприймається як саморефлексія письменниці, діалог з власною душею:

«Мені спало на думку написати про те, що оточує нас як учасників, споглядачів, жертв. Написати тією єдиною мовою, яку я визнаю, мовою мого розуму і серця. Я так писала завжди: то чому ж мені тепер вдягати машкару філософа і говорити тарабарською мовою?.. Певна річ, мені страшно, але страшно нам усім, і всі ми страждаємо... Я буду опиратися лише на власний досвід і власні почуття...» [2, с. 37].

Акцентуючи увагу на екзистенційному відчутті самотності через семантику образу «бетонної стіни» її будинку, яка «ніколи не буває теплою», Г. Пагутяк розмірковує про Ілюзії Захисту, які людина продукує своєю власною уявою, тим самим намагаючись побороти відчуття незахищеності, фатальності долі. Це, передусім, виявляється в ефемерності сподівань людини на Бога, як психологічною спроби відчутти цю так звану ілюзію захисту:

«Для мене Бога уособлює світла істота, яка обіймає за плечі і каже: «Годі. Ти у безпеці. Я з тобою». Самотність людини у цьому житті виявляється і через ілюзію спільності, взаємоприреченості до долі інших» – міркує письменниця [2, с. 37].

У наступній частині своїх міркувань Г. Пагутяк протиставляє світ дитячої уяви, як вияву щирості і віри у найкраще, і дорослої поверховості, «реалістичності» сприйняття світу та оточення. В есеїстичний дискурс авторка включає окремі елементи згадуваних притч, сюжет яких допомагає інтерпретувати суть наведених філософських думок. Доволі цікаво Г. Пагутяк пояснює своєрід-

ність дитячого світосприйняття через картинність художнього замальовка, включеного в есеїстичний текст, в якому дитина знаходить камінчики на березі річки, складає їх до кишені, згодом удома – до коробочки з-під цукерок, і навіть, тоді, коли вже обсохлі від води каменці стають сірими і неприглядними, дитяча уява малює собі образ мишки, про яку все одно треба піклуватися. Так дитина створює світ, стає причасною до буття. Все, що у світі має свою «душу», воно є частиною всесвіту як і людина:

«Усе взаємопов'язане, споріднене і потребує нашої опіки й любові» – пише Г. Пагутяк. «НЕ кожен з нас може визначити присутню у каменці душу чи серця, визнати землю живою. Однак, що дивно: не кожен з нас насмілився сказати «камінь мертвий», «земля мертва». Це – як табу» [2, с. 38].

Все створено для гармонії Всесвіту, все взаємопов'язане і детерміноване. На жаль, сучасна людина втрачає це відчуття (до речі, ментально закладене у нашому світосприйнятті), саме відчуття, а не розуміння світу, тим самим стає самотньою, сприймає життя «механічно», що поступово наближає її до духовної порожнечі. Доросла людина має шукати можливість відчутти щастя власного існування через радість простим речам:

«Не дивно, що ми цього не відчуваємо, бо самі, як мушлі, загнали час у тісний простір нашого існування. Тільки дитина дивується всьому, що бачить: росі, камінню, сонцю... Найдостойніша людина та, яка відчуває зв'язок з усіма істотами, яка освітлює і зігріває усе довкола себе» [2, с. 38].

Варто зазначити, що саме особливістю індивідуального стилю Г. Пагутяк стає афористичність висловлювань, які є певним узагальненням наведених міркувань, а також виявляють специфіку філософського мислення й світосприйняття авторки. Чергування афористичних фраз стає певною акцентуацією тематичних домінант есеїстики Г. Пагутяк. Приміром:

«Найдостойніша людина та, яка відчуває зв'язок з усіма істотами, яка освітлює і зігріває усе довкола себе»

«Мати повинна бути для дитини сонцем, яке сушить сльози, зігріває й освітлює усе довкола себе»

«Щоб пробачити цей світ і зрозуміти його, треба стати над ним» [2, с. 38–39].

Однією з провідних проблем, до осмислення якої Г. Пагутяк звертається не лише в есеїстиці, але й у своїх прозових художніх творах, є втрата сучасною людиною зв'язку з природою. Особли-

вості пантеїстичного світовідчуття виявляються у семантиці архетипних образів лісу та саду, що також стають певними лейтмотивами для творчості письменниці.

Есеїстичний текст сама авторка чітко розмежує тематично та структурно, визначаючи назви так званих частин есе. Наприклад, Про чоловіка і жінку, Кат і жертва, За місце під сонцем, Беззахисна старість, Про творців та їхні творіння, Про беззахисність у сні, Про божевільних та п'яниць, Про державу та країну та ін.. Незважаючи на те, що Г. Пагутяк демонструє своєрідність пантеїстичного світогляду, закоріненого у загальному несвідомому, є приклади і своєрідного потрактування певних сфер сучасного життя людини. Зокрема, цікаво інтерпретуються феміністичні погляди, що пов'язані з певним психологічним типом сучасної незалежної від суспільних догм жінки, якою є сама авторка у житті. Г. Пагутяк міркує про утопічність застарілих інститутів шлюбу, кліше стосунків між чоловіком та жінкою, нав'язаних суспільством, які унеможливають здобуття власного щастя, свободи існування, любові і відчуття повноцінності свого життя. Це комплекс психологічних проблем, які породили проблеми насильства як фізичного, так і духовного, зумовленого суспільними установками:

«А чи сам чоловік почуває себе затишно в сім'ї, де на нього дивляться як на машину для заробляння грошей, усіляко обмежують його свободу пересування? Він теж беззахисний перед фригідною жінкою-тигрицею, яка насаджує культ сім'ї... [2, с. 44].

У нашому світі кожен має власне табу, бо суспільство з одного боку навчає шанувати такі ефемерні цінності, як держава, гроші, бізнес, а з другого – дає людині певну свободу сексу і приватного насильства, щоб відвернути її від твердої оцінки життя... Порятунком тільки в нас: змінитись самим і змінити ставлення до світу» [2, с. 44–45].

Екзистенційна проблема вибору так званої ролі людини стати катом чи жертвою у житті залежить від розвитку почуття гідності, самореалізації моральних та духовних цінностей. У розгортанні цієї тематики семантично навантаження несуть біблійні алюзії про Каїна і Авеля, цитаті з Євангелія, адже формування типу людини-ката Г. Пагутяк пов'язує з духовним насильством, із зневагою «чужої душі»:

«Той, хто принижує і зневажає чужу душу, так само кат. Але й роль жертви залежить від внутрішнього устрою людини.

Мене оточують нині люди, яких нестача грошей зробила рабами. І задрять вони по-рабськи: сумовито, пошепки. Я не можу їм допомогти, бо всі аргументи розбиваються об «нема що їсти». Я так само бідна, але вони жертви, а я – ні. Мені добре відомо, що треба величезних зусиль, аби продовжувати життя, а не вмирати, животіти» [2, с. 45].

Саме проблема катів і жертв породжує міркування на тему смертної кари, дискурсивна реалізація якої відбувається із включенням нарисових довідок історичного характеру, а також філософських роздумів про концепти страху, злочину, помсти. Звільнення від соціальних умовностей та нав'язливих комплексів – це шлях до отримання щастя, любові і шлях до пізнання самого себе, а отже і світу. Тут цікаво перекликається дидактична та психологічна проблема виховання дітей, яка на думку Г. Пагутяк, полягає у піклуванні лише про тіло, про фізичне і забуття про душу. Ці міркування реалізуються в есеїстичному тексті через розгорнуту ремінісценцію до казки Сента-Екзюпері «Маленький принц», який згадував про дріб'язковість справ, якими займалися дорослі, не маючи часу на пізнання себе і світу:

«Послух і любов купують подарунками... Напівголодні діти висиджують по сім годин у школі, де все робиться для того, щоб зненавидіти навчання. Їм кажуть брехати, списувати, обдурювати» [2, с. 44] – зазначає авторка.

Полемічність стає визначною рисою індивідуального стилю Г. Пагутяк в есеїстичному творі. Від проблеми дитячого виховання письменниця переходить до роздумів про складності психологічної соціалізації людини у суспільстві в екзистенційному фокусі, що породжує інфантильність – лише як спробу подолати свій страх і відчуження. Продовженням стають міркування письменниці про творців та їхні творіння:

«Я б назвала творчість вогнем, який постійно палає і який мав на увазі Геракліт : фізичний і духовний вогонь...

Творчість для мене – більше, ніж спасіння» [2, с. 48].

Авторка говорить про екзальтованість творця, що формує інший вимір буття, більш досконало, занурюючись у який можна збагнути і знайти абсолют щастя та любові:

«У житті кожного творця є часи очищення, яким передуює падіння. Не треба співчувати Моцартові: він творив і був щасливий. Інші мали лише ілюзорне щастя і гроші, кохання, кар'єру. Усмішка Моцарта – це усмішка Бога» [2, с. 49].

Есеїстика Г. Пагутяк вирізняється різноманітністю жанрових форм, адже спостерігається і особистісні апеляції (авторerefлексія), дискусивність та полемічність оповіді, включення додаткової аргументації на підтвердження власних доводів, цитацій та алюзій, що творять насичену інтертекстуальну основу есеїстичного тексту. Суб'єктивність авторського вираження вирізняється багатством та розмаїттям художніх проявів. Письменниця трансформувала традиційні форми вираження суб'єктивності, використовуючи поряд з прямими і непрямі форми висловлювання, виявляючи феномен інтерсуб'єктивного «Я», в якому поєднано різноманітні голоси й точки зору. Незважаючи на тематичну різноманітність, всі умовні частини есе пов'язані між

собою, коли думка від одного об'єкта поступово переходить в інші міркування з новою проблематикою та ідейним спрямуванням.

Висновки. Характерною особливістю есеїстичних творів Галини Пагутяк є філософічність, інтертекстуальність, поглиблений психологізм. Письменниця не тільки описує, але й передає свої відчуття, особисті враження й думки. Есеї Галини Пагутяк дозволяє зробити висновки про багатство та різноманітність творчості, а також про саму письменницю як неординарну постать в сучасному літературному процесі ХХІ століття. Цією розвідкою ми намагалися бодай спорадично заглянути до творчої майстерні надзвичайно талановитої авторки, таїну якої ще доведеться розкрити.

Список літератури:

1. Артюх А. Про самотність котів та опирів. Книжник. 2007. (411). С. 16–17.
2. Пагутяк Г. Потонулі в снігах : новели, оповідання та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 184 с.

Kazanova O. V. THEMATIC DOMINANTS AND GENRE SPECIFICS OF ESSAYS GALINI PAGUTYAK

The article analyzes the thematic and genre aspects of the essayist Halyna Pagutyak. Based on the analysis of the writer's works, the originality of her artistic thinking and worldview, author's psychologism are indicated. The peculiarities of the implementation of narrative forms, in particular, subjective confession, detailed psychological and philosophical generalizations, essays, as well as artistic plot sketches are determined. The specifics of the composition of the essay text are analyzed, which the author herself clearly distinguishes thematically and structurally, determining the names of the so-called parts of the essay. The philosophical and conditional nature of Halyna Pagutyak's short prose first of all affected the character of her image, the psychological dominance of artistic expression, the aphoristic nature of her expressions, and so on. The specificity of the individual style of the writer is determined, which is realized first of all in the pronounced polemics of reasoning and pragmatics of the essay text. The intertextual basis is manifested in the inclusion of additional arguments to support their own arguments, citations and allusions, and so on. The variety of thematic content of the writer's essays is considered, in particular, existential motives of loneliness, individual realization, fear, fatality of life, the problem of choosing or confronting one's own destiny, etc. The problem of breaking the connection between modern man and nature has been emphasized. Peculiarities of the pantheistic worldview are manifested in the semantics of archetypal images of the forest and garden, which also become certain leitmotifs for the work of the writer. Feminist tendencies related to a certain psychological type of modern woman, independent of social dogmas, stereotypes of society, patriarchal outdated views, are also becoming dominant. Realization of the author's views on the problem of freedom of existence, love and a sense of fullness of his life. The realization and peculiar interpretation of the problem of executioners and victims is characterized, which leads to the development of considerations on the death penalty, the discursive implementation of which involves the inclusion of historical essays, as well as philosophical reflections on the concepts of fear, crime and revenge.

Key words: genre, synthesis, plot, composition, narrative.

Кобзей Н. В.

Івано-Франківський національний медичний університет

СКУЛЬПТУРНІ ОПИСИ В КАНВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У статті досліджується явище синтезу мистецтв у творчості Володимира Винниченка, зокрема звертається увага на «скульптурні вкраплення» в канві його художніх творів. Встановлено, що література і скульптура проявляють безліч спільних рис у процесі створення своїх образів. Письменники і скульптори спочатку уявляють свої творіння, потім надають їм емоцій і характеру, а згодом – «оживляють». Скульптура створює об'ємні художні форми у реальному просторі, які можна оглядати з різних кутів зору. Їх називають круговими скульптурами. Саме їх описує Винниченко у своїх творах. Зазначимо, що на початку ХХ століття скульптура зазнала значної трансформації. Тепер вона не виражає лише конкретні образи, а стає наскрізь метафоричною. Модерні скульптурні школи, течії і групи «бунтують» проти старих форм в житті і мистецтві та виробляють свій власний стиль. Нові твори будуються на контрастах, світло грає з тінню, створюючи неповторний ефект, а в кожній роботі криється глибокий психологізм. Те саме відбувається й у літературі загалом, а в творчості Володимира Винниченка зокрема. Він неодноразово використовував у своїй творчості прийом контрасту, особливо в неонатуралістичних замальовках, був майстерним психологом і беззаперечним знавцем людських характерів. Письменник розкриває спільну для літератури і скульптури тему потворного і прекрасного і «розмірковує» про вплив «естетики потворного» на пластичні мистецтва.

Скульптор у своїх роботах намагається правдоподібно передати пози і жести персонажів. Винниченко ж не тільки уміло описує скульптури, а й навіть, оживляє їх. Більше того, в оповіданні «Чудний епізод» скульптура оголеної жінки приймає безпосередню участь у розгортанні динамічного сюжету твору. Зроблене це для того, щоб показати, що в літературному творі статичних образів не існує, вони живуть, відчують, думають, впливають на дії персонажів, допомагають їм знайти відповіді на одвічні питання, тощо.

Ключові слова: синтез мистецтв, інтермедіальний аналіз, скульптура, неонатуралізм, художній образ, пластичні мистецтва.

Постановка проблеми. Не таємниця, що кожен окремо взятий вид мистецтва має власну мову з чітко окресленим індивідуальним голосом автора. Проте часто трапляється, що в межах одного літературного, музичного, живописного чи скульптурного твору зустрічається так зване мистецьке багатоголосся. Тоді образи стають об'ємнішими, їх риси – чіткішими, емоції – виразнішими. Література часто використовує свою синтезуючу здатність і вбирає в себе кращі виражальні ознаки пластичних мистецтв. Погоджуємося з твердженням О. Рисака, що «синтетичні художні творіння, сконструйовані на «стиківі мистецтв», мають неабияку перевагу над одноплосинними, одномірними, репрезентуючи літературний процес відповідного періоду у вищих його параметрах, вимагаючи водночас і якісно нового читача» [11, с. 54].

У творчості Володимира Винниченка зустрічаємо «скульптурні вкраплення» в канву його

художніх творів. Та це й не дивно, адже процес ліпки скульптури чимось схожий на написання художнього твору. Обидва митці створюють в уяві образ, довго розмірковують над його характером та емоціями, а потім «оживляють», щоправда, кожен по-своєму. Письменник – на папері, а скульптор вирізає чи відливає. Перший обирає для себе поле для творчості. Другий теж знаходить свою нішу (монументалізм, станкові статуетки або декоративна пластика). І література, і скульптура має свої жанри, а майстри працюють із різноманітними матеріалами – правдивими людськими документами, характерами, ролями, середовищем, каменем і деревом, сталлю і бронзою, навіть, з гіпсом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням синтезу мистецтв у літературі займаються як зарубіжні, так і вітчизняні літературознавці: О. Лосев, О. Фрейденберг, Л. Генералюк, О. Пашник, Н. Калениченко, Н. Мочер-

нюк, О. Рисак, І. Чернова, О. Гусейнова, тощо. Усі вони вказують на рівноправність мистецьких явищ, відводячи, однак, словесності особливе місце. Адже у ній вигідно поєднуються і власне творчість, й інтелект і філософія людства. Поява інтермедіальних студій значно посилила інтерес до міжмистецьких взаємодій. Численні праці Р. Барта, Ж. Женетта, Ю. Крістєвої, М. Бахтіна, Т. Жолковського, О. Азначєєвої, Б. Каца, І. Борисової, Ю. Лотмана, С. П. Шера, В. Просалової, О. Махова тому доказ. Що ж стосується творчості Винниченка, то «літературно-скульптурні» зв'язки в ній не досліджені, а, отже, ця тема для нас **актуальна** і своєчасна.

Мета дослідження – виявити так звану скульптурну складову у прозі Винниченка та встановити їх роль у розгортанні сюжету літературних текстів автора.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, скульптура, як вид мистецтва, створює об'ємні художні форми у реальному просторі. Її об'єкт – переважно людина, лише іноді анімалістичний жанр зображає тварину, ще рідше – натюрморт чи пейзаж. Розрізняють два роди скульптури – круглу і рельєфну. Остання розташовує об'ємне зображення на перпендикулярній до площини лінії. Кругла ж скульптура являє собою тривимірну модель (статуя, група статуй, бюст), яку можна оглядати з різних кутів.

Детальні описи круглих скульптур зустрічаємо на сторінках Винниченкових прозових творів. Скажімо, в романі «Рівновага» бачимо знаменитий фонтан Медічі в Люксембургському саду: «Як і шість місяців тому, умліваючи від пестошів. Під скелею лежали мармурові любовники. Втомлені й безжурні, вони й не підозрівають, що в скелі дивиться на них велетень. Ось, здається. Він зариве, стрибне до них, схопить по одному в руку і шпурне їх до басейну, де в мутно-зеленій воді плавають червоні рибки. Але велетень не стрибає, немов очей не може одвести від юної парочки. Тому горобці не бояться його і сідають йому на могутні плечі, на голову, на всі місця, де може уміститися кожний жвавий, недурний горобець» [4, с. 206]. Нагадаємо, що для скульптора основним художнім засобом виступає побудова пропорційної фігури, розміщеної у просторі таким чином, щоб правдоподібно передавалися і пози, і жести персонажів. В наш час фонтан виглядає саме так, як ми читаємо у творі: вилитий з бронзи гігант Поліфем дивиться з гори на закоханих Аціса і Галатею, висічених з білого мармуру. Здається, професіоналізм і спостережливість не

підвели Винниченка і він не тільки уміло описав скульптуру, а й навіть, оживив її.

Слід зазначити, що в поданому вище уривку представлений зразок модної на той час італійської скульптурної традиції першої половини XVII століття. У часи ж Винниченка все змінюється, тому суттєвої трансформації, поряд з літературою, живописом та музикою, на початку XX століття зазнала також і скульптура. О. Фрейденберг стверджує, що «античний скульптор створює статуї богів або людей і виражає лише конкретні образи. Статуя новітнього часу – це скульптурні метафори, що говорять про ідеї, властивості, характери, виражені в формах, вони дають великі і загальнозначимі смисли» [12, 455]. Виникають модерні школи, течії і групи, навколо яких гуртуються надзвичайно різнопланові і талановиті митці. Вони теж «бунтують» проти старих форм в житті і мистецтві та намагаються виробити свій власний, ні на кого не схожий стиль. Ціла плеяда скульпторів, не без впливу європейських мистецьких шкіл, плідно працює в Україні – П. Війтович, М. Гаврилко, В. Іщенко, М. Паращук та ін. Їхні витвори побудовані на контрастах, світло грає з тінню, створюючи неповторний ефект, а в кожній роботі криється глибокий психологізм.

Майстерним психологом і беззаперечним знавцем «контрастів» в українській літературі був Володимир Винниченко. В його однойменному оповіданні головний герой Іван, що мав «білі невеличкі руки з довгими, чисто скульпторськими пальцями» [3, с. 221] – й справді скульптор. Він не зі слів знає, якого ефекту можна досягти, бавлячись кольорами: «А таке з'явище, як контраст? Га? Тут вам все: й історія думки, й історія людського слова, і естетика, і... Тут все! Візьміть ви хоч таке, ну... – Іван водить очима навкруги і зупиняється на конях, що пасуться біля екіпажів, – Ну, візьміть хоч цих коней. Дивіться, як переплітаються фарби, які контрасти, які тони... Чорне й біле! Одне чорне не зробить вам такого вражіння, а поруч з білим воно грає видатну роль, відтіняється, виступає рельєфно, грає» [3, с. 224]. Більше того, він чітко проголошує головні постулати нового мистецтва, яке прагне докорінно змінити загальноприйняті естетичні настанови. Гуманізм, яким наскрізь просякнуте минуле століття, відходить на задній план, зникає образ цілісної людської особистості. Головним стає внутрішній світ художника, який свої переживання і емоції може втілювати будь-якими способами. На сторінках «Контрастів» читаємо: «А психіка? Наприклад, цинізм і святість, поруч одно з одним. Тут просто дух захоплює!» [3, с. 224].

Адепти нового мистецтва прагнули знести з п'єдесталу культ краси і у своїх роботах перенесли акценти з прекрасного на потворне. Винниченків персонаж хоче «ліпити тепер одну річ. Так знаєте, тема така – огидливе й гарне. Огидливе мусить бути жінкою, не дуже старою, але страшенно гидкою, з таким, знаєте, розпусним виглядом в обличчі, з страшенним цинізмом душі й тіла. А поруч молодий, гарний юнак з полум'ям сили й такого, знаєте, захоплюючого бажання боротьби за добро, за красу, невинний, чистий, палкий! І одне поруч з другим. Контраст який!» [3, с. 224]. Зазначимо, що Винниченко-письменник неодноразово використовував у своїй творчості прийоми контрасту, особливо в неонатURALIстичних замальовках. Так, М. Вороний, рецензуючи четверту книжку Винниченкових творів, розмірковує про сутність різних методів і творчих манер у мистецтві. Один із них він називає латинським висловом «*Similia similibus curantur*», що в перекладі означає: «подібне лікується подібним». І хоч дослідник характеризував творчу манеру іспанського художника Гойя, який перенасичував свої полотна «естетикою потворного» для того, щоби викликати у душах глядачів зворотний потяг до «красивого» та «високого», цю сентенцію, без сумніву, можна спроектувати й на творчість Винниченка. Адже письменник у «шматках життя» абсорбував сірі будні знедолених людей, яких лихі обставини загнали в глухий кут, виходу з якого немає. Їх оточує потворна, огидна реальність, і самі вони не прекрасні принци чи принцеси у вишуканих вбраннях, а змучені важкою працею, хворобами та недоїданням робітники, найманці, злочинці та інші маргінали. Письменник не вдавався до свідомого декорування дійсності, а відображав її такою, якою вона була в найгірших своїх проявах. Його, як і інших представників натуралізму, критикували, піддавали сумніву ідеї, які він сповідував, але водночас розуміли, що, як справедливо зазначає М. Вороний, «коли справді життя наше, особливо в ці часи чорносотенної вакханалії, незчисленних кар, гніту і репресій, коли справді це життя обертається в якийсь відьомський шабаш, в якесть жахливе снище, під час якого й серед вищих сфер інтелігенції панує розтіг, занепад, зневір'я, то чи не має художник права малювати його таким, яким воно є?» [7, с. 54].

Цікаво, що Винниченко, зачіпаючи тему потворного і прекрасного у скульптурі, не обмежився лише одним твором «Контрасти». Він продовжує «розмірковувати» над впливом «естетики потворного» на пластичні мистецтва. З-під його

пера виходить оповідання «Чудний епізод», де головна героїня – скульпторка, а головний герой – художник. Вважаємо, що Винниченко-письменник не випадково обрав такі професії для дійових осіб, адже ще тоді розумів, що будь-яке мистецтво не може існувати окремо. Воно завжди переплітається, окремі теми виходять і переходять з твору в твір, з одного виду мистецтва в інший. Тому «Чудний епізод» чи не найяскравіше відображає синтез суміжних мистецтв у літературі. Більше того, він може слугувати маніфестом творчості як самого письменника зокрема, так і будь-якого митця загалом, бо виявляє основне завдання «штуки» (за Франком) – «дати образ людини» в його психологічному вимірі.

Винниченко постає перед нами у трьох іпостасях: як письменник, художник і скульптор. В перших двох він, безперечно, максимально проявився, що ж до третьої, то достеменно не відомо, чи пробував Володимир Кирилович ліпити в реальному житті, однак, теоретичною базою цього ремесла він, безсумнівно, володів.

Так от, Винниченко-письменник мав на меті показати світові «нову людину» – інтелектуальну, бунтарську, часом цинічну і підлу, з прогресивними поглядами на життя, стосунки, шлюб, мораль, релігію, з власною філософією, з власним «Я», іноді прекрасну зовні й огидну з середини. Бо «у кожної людини є краса й огида. В різних формах... Але є... Мусить бути. Хіба ні?... Неодмінно є... І краса й огида... Тільки іноді краса так захована, що не видно. Або огида ховається за красою...» [5, с. 215]. Винниченкові персонажі неодноразово доводять цю істину. Вона проявляється у вчинках, мові, жестах, завдяки або наперекір. Сам же автор, описуючи у «Щоденнику» дощову погоду, звертає увагу, що краплі дощу під впливом різних чинників, звучать інакше. «Так само ж, мабуть, і в літературі – досить мазнути десь коло губів одну, майже непомітну, рисочку, і вже міняється весь вираз лица, саме лице і вся душа людини» [6, с. 211].

В живописі все набагато складніше. Тут твори існують у просторі, не змінюючись і не розвиваючись в часі. Від того, як ми сприймаємо зором запропонований образ, залежить, яке враження він на нас справить. Отож, для образотворчого мистецтва визначальним є враження. Головний герой аналізованого оповідання – художник. Він живе мріями, ідеалами, ілюзіями, байдужий до розкоші, безгрошів'я, постійних докорів коханої. Його весь час мучать безкінечні питання: «Чого сумно стискується серце, коли дивишся на красу? Чому хочеться тужно схопити голову в руки

і ридать гарячими сльозами? Чому? А чому в тих сльозах і ніжність є, і радість, і журба, і безнадійність?» [5, с. 209].

Шукаючи відповіді на них, чоловік дивним чином опинився в маленькій кімнаті негарної зрілої повії-скульпторки. Нещасна жінка, «мара», як назвав її оповідач, повністю віддала себе творчості. Ліпила для себе і з себе. «Я встав і озирнув мою хозяйку з ніг до голови. Вона стояла, звисивши руки вздовж тіла і дивилась на свій твір. І в очах її була та сама печаль, що в очах її твору. Вона сама була тим твором» [5, с. 217]. Бо ж справжній митець має розчинитися у власному творі. Має оголити душу, підняти з глибини найпотаємніше, відкрити людям очі і дати відповіді на їх питання. «Слухайте! – раптом підвів я голову. – А ви не пробували дати вираз цього єднання краси й огиди так, щоб в гарних зовнішніх формах виступали огидні внутрішні? Ні? – Ні, я так не пробувала. Се важче... – Важче? Хм! Се, справді, важче... **Але се більше вражіння...** (виділення – наше) – Атож... більше... – Се мусить викликати страшений сум. Правда? Мусить схопити болючою мукою серце від такого єднання. Га? Правда? Дать таку красу, таке єднання дати, щоб видно було... Ах, ні! Я не те кажу... Мені бракує думок... Але я тепер розумію... Тепер я розумію. І я знов схилив голову на спинку стільця. Я справді тепер розумів, чого навіть в найчистіші хвилини раювання з Наталиної краси моє серце стискувалось невідомим тужним сумом, чого хотілось оплакувати когось чи щось гарячими сльозами і чого в тих сльозах і ніжність була, і радість, і журба, і безнадійність» [5, с. 217].

Все, що так довго шукав і не міг зрозуміти художник, пояснила йому одна скульптура. «Я схопив за край простиню й шарпнув за неї. В сей мент за мною почувся перерваний крик, але я так і замер з простинєю в руках: у кутку на двох ящиках стояла нескінчена скульптурна робота. Се була надзвичайно огидлива жінка, така огидлива, що не можна було одірвати очей. Се було щось вражаюче, щось несподівано, дивно приваблююче, жажливе й разом з тим повне якоїсь таємної туги, солодкої, смокчучої, якоїсь тихої печалі.

– Що за чорт? – озирнувся я до хазяйки. Вона стояла позад мене й винувато-жалко посміхалась. Страшно схожа була на ту жінку! – Се вас хтось ліпив?

Вона нічого не відповідаючи, хотіла взяти у мене простиню й накрити роботу. – Се я ліплю... – сказала вона, дивлячись на фігуру жінки. А жінка дивилась на неї і, здавалось, вони обидві розуміли одна одну. – Ви?.. Себе?

«Мара» посміхнулася. Щось з нею зробилось, якась зміна. Десь зникла винуватість, боязність. Похиливши голову, вона помалу сказала:

– Може, й себе. Може, те, що є у кожного... Хіба ні?» [5, с. 214]. Нещасна повія, ставши самотньою, сірою, бридкою, «марою проституції», «страшним символом прокаженої професії», вела подвійне життя. Вночі шукала собі чоловіків. Не для втіхи. Для заробітку. Бо іншої «нічної» роботи знайти не могла. В день же – ліпила. Повністю віддала себе праці. Скульптурі. Мистецтву? Вона прагнула показати людству статичний образ краси і огидності, притаманної кожній людині. «Ах, що ж було в сій фігурі мені так знайоме? Очі? Одвислі, висхлі від розпусти й мук груди? Викривлені звірячими інстинктами щелепи? Губи, в яких стоїть скривлена мука? Чи та туга, та кротка, затаєнена печаль, що якось вмістилась десь між губами, десь під низьким лобом, поміж обвислими очима?... З колін фігури спадало додолу глиняне покривало. Ноги вражали чудними неймовірними, але без сумніву існуючими лініями. Такого тіла не можна знайти, але воно єсть. Єсть у кожного з нас...» [5, с. 215]. Маємо той випадок, коли враження від роботи перевершили саму роботу. Винниченко зумів нерухомих витвір мистецтва не тільки «оживити», а й відвів йому безпосередню участь у розгортанні подальшого динамічного сюжету, бо головний герой оповідання після зустрічі зі скульпторкою не тільки знайшов відповіді на сокровенні для себе запитання, а й кардинально змінив своє життя.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, все в мистецтві, як у житті, взаємозалежне. Байдуже, звідки саме ти черпаєш тему для творчості, байдуже, як ти її оприявлюєш. Якщо не знаходиш відповіді в одній сфері, пошукай в іншій, але неодмінно – шукай. Має рацію дослідниця інтермедіальних аспектів новітньої української літератури В. Просалова, авторитетно заявляючи, що «додаткові значення виникають, якщо в художній твір вмонтовуються гетерогенні фрагменти, наприклад: описи картин, архітектурних споруд, музичних шедеврів тощо» [10, с. 214]. Вважаємо, що «скульптурні вкраплення» у творах Винниченка є виявом його глибокої чуттєвості і філософічності. Вони доводять, що творчість письменника має культурно-естетичну заангажованість, у ній віддзеркалюються різні епохи, а скульптурні образи наскрізь метафоричні. Винниченко вмів «оживити» ці нерухомі витвори мистецтва. Адже в літературному творі статичних образів не існує, вони живуть, відчувають, думають, приймають безпосередню участь у розгортанні динамічного сюжету.

Список літератури:

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ : Основи, 2002. 518 с.
2. Гусейнова О. Елементи архітектурного дискурсу в українському урбаністичному романі першої половини ХХ століття (роман В. Домонтовича «Без ґрунту»). *Слово і час*. 2004. № 11. С. 18–23.
3. Винниченко В. Краса і сила. Київ : Дніпро, 1989. 750 с.
4. Винниченко В. Твори. Т. 6: Рівновага. Відень : Дзвін. 1919. 274 с.
5. Винниченко В. Чудний епізод. Оповідання. ЛНВ, Київ, XI. 1910. С. 209–217.
6. Винниченко В. Щоденник. Т. 1: 1911–1920. Едмонтон ; Нью-Йорк : КІУС, УВАН. 1980. 499 с.
7. Вороний М. Винниченко. Твори. Книжка четверта. Поезія. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ : Наукова думка, 1996. С. 483–488.
8. Калениченко Н. Українська література кінця ХІХ – початку ХХ століть. Напрями, течії. Київ : Наук. думка, 1983. С. 180–200.
9. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук; Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, 1980. 238 с.
10. Просалова В. А. Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Донецьк : Донецький національний університет, 2014. 154 с.
11. Рисак О. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ : Вежа, 2000. 402 с.
12. Фрейденберг О. Миф и литература древности.– Москва : Восточная литература, 1998. 800 с.

**Kobzey N. V. SCULPTURAL DESCRIPTIONS
IN THE CANVAS OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S ART WORKS**

The article examines the phenomenon of synthesis of arts in the works of Volodymyr Vynnychenko, in particular, draws attention to the "sculptural inclusions" in the outline of his works of art. It is established that literature and sculpture show many common features in the process of creating their images. Writers and sculptors first present their creations, then give them emotions and character, and later – "revive". The sculpture creates three-dimensional art forms in real space that can be viewed from different angles. They are called circular sculptures. Vynnychenko describes them in his works. Note that in the early twentieth century, sculpture has undergone significant transformations. Now it does not express only concrete images, but becomes thoroughly metaphorical. Modern sculpture schools, currents and groups "rebel" against old forms in life and art and develop their own style. New works are built on contrasts, light plays with the shadow, creating a unique effect, and in each work there is a deep psychology. The same thing happens in literature in general, and in the works of Volodymyr Vynnychenko in particular. He repeatedly used contrast techniques in his work, especially in neo-naturalistic sketches, was a skilled psychologist and an undisputed connoisseur of human characters. The writer reveals a common theme for literature and sculpture of the ugly and the beautiful and "reflects" on the impact of "aesthetics of the ugly" on the plastic arts.

In his works, the sculptor tries to convey the poses and gestures of the characters in a believable way. Vynnychenko not only skillfully describes the sculptures, but even revives them. Moreover, in the story "Wonderful Episode" the sculpture of a naked woman takes a direct part in the development of the dynamic plot of the work. This is done to show that static images do not exist in a literary work, they live, feel, think, influence the actions of the characters, help them find answers to eternal questions, and so on.

Key words: *synthesis of arts, intermedia analysis, sculpture, neonaturalism, artistic image, plastic arts.*

Колкутіна В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЛІТЕРАТУРА НАРОДНИЦТВА ТА РАНЬОГО МОДЕРНІЗМУ У СВІТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОСОФСЬКОЇ ЕСЕЇСТИКИ 1 ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджується література народництва та раннього модернізму в контексті української націософської есеїстики I половини ХХ століття. У сучасному літературному процесі дискурс народництва та раннього модернізму набуває нових рис. Позиція української націософської філології та естетики – виразно відрізняється від усіх інших. З'ясовано, що література народництва та раннього модернізму отримали в критичних трактуваннях Д. Донцова вкрай негативну оцінку, навіть порівняно із складними для національного буття періодами ХVIII і першою половиною ХІХ ст.

Виявлено, що літературне народництво як духовний рух дослідник починає характеризувати принагідно ще в літературознавчих студіях, присвячених спадщині Лесі Українки. Народництво Д. Донцов розглядав як «етнографізм», «побутовізм», «просвітництво», пов'язував з вузько-культурним, а не комплексним (передусім політичним) утвердженням української національної ідеї.

Доведено, що Д. Донцов зробив чимало гострих критичних закидів у бік авторів народницької та ранньомодерністичної течій, які продукували творчість, естетику, світогляд, ідеологію «провансальства», «націоналізм упадку», не спроможні були виробити потужного культурницького проекту, не здатні були оновити українське письменство, надихнути і спрямувати на боротьбу й незалежність. Критик досліджує їх спадщину комплексно – якщо для багатьох літературознавців функціонує опозиція «народництво-модернізм», то для Д. Донцова її не існує. У герменевтичному плані він гостро відчуває чужість і ворожість, шкідливість і безплідність такого досвіду для подальшого розвитку української літератури – бо відірвані від національних коренів, традицій, загрозливі українському тут-буттю й українській людині-воїну. Це своєрідна «ідеологічна хвороба», «модна» і «популярна», на часі, проте в історичній перспективі бездуховна, спотворена колонізацією, і вона не несе націотворчого смислового потенціалу.

Ключові слова: народництво, ранній модернізм, літературна критика, Дмитро Донцов, українська література.

Постановка проблеми. Коли щоденно в інформаційному полі різних ЗМІ функціонують повідомлення щодо прямих військових дій, коли від повсякденної стрічки новин навіть невибагливому українцю моторошно, хочеться нагадати, що історія публіцистики знає мислителів, котрі своєю творчістю відкрито застерігали від окупаційного тиску, духовного гетто, полону «червоного дракона». Виявляється, що, зваживши на суспільно-політичні перепітї сьогодні, їх спадщина – далекоглядна перестрога, а не такий вже давньоминулий архаїзм.

Майже 60 років тривання українського письменства після Т. Шевченка (1860-ті) і до завершення Першої світової та визвольних змагань (кінець 1910-х), переважно ототожнюються в літературознавстві з періодами народництва (позитивізму, країнофільства) та раннього модернізму.

Вони по-різному оцінювалися українськими критиками, істориками, публіцистами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слушні зауваження щодо цього залишили в історії українського літературознавства Н. Шумило, Т. Гундорова, І. Денисюк, В. Моренець, С. Павличко та інші дослідники. Так, В. Моренець вважає, що в народництві як етнокультурній кореневості – могутній рушій усієї національної літератури ХХ століття [10, с.52]. У сучасному літературному процесі дискурс народництва та раннього модернізму набуває нових рис. Цьому присвячені дослідження Л. Дорошко, Н. Ботнарєнко, О. Вовк. Позиція української націософської філології та естетики – виразно відрізняється від усіх інших. Спробуємо простежити це на матеріалі літературної есеїстики Дмитра Донцова.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити літературу народництва та раннього модернізму в контексті української націософської есеїстики 1 половини ХХ століття. Задля цього необхідно розкрити сутність національного «світогляду занепаду» письменників вказаного періоду та з'ясувати основні концепти критичного дискурсу Д. Донцова.

Виклад основного матеріалу. Література народництва та раннього модернізму отримали в критичних трактуваннях Д. Донцова вкрай негативну оцінку, навіть порівняно із складними для національного буття періодами ХVІІІ і першою половиною ХІХ ст., коли національно активними в письменстві були лише деякі представники так званого «малоросійського дворянства». Так сталося не стільки через вкрай несприятливі культурно-історичні обставини, скільки через тотальну втрату українськими літераторами (ширше – культурно-політичними діячами, елітою, інтелігенцією взагалі) зв'язку із «духом нашої давнини» – шевченківською естетикою, історичною національною традицією, іманентним українським світоглядом, національним імперативом, націоцентричною філософією життя тощо. Окреслимо ставлення Д. Донцова до письменників вказаного періоду.

Період другої третини ХІХ (інколи автор говорить про другу половину ХІХ) – початку ХХ ст. мислитель пов'язує з пануванням передусім провансальського (вужче – народницького, українофільського) світогляду та відповідної йому естетики, тобто з національним «світоглядом занепаду» з провідними ідеалами «розуму, еволюції й космополітизму». В іншому есе 1938 року філософ зображає народництво як цілий утопічний світ «дитячих надій» та «снівоман», що в основному занепав у 1914 році: «Се був світ, коли вірили в те, що у світлі “поступу” насильство, шовінізм, війни і завади перестануть бути регулятором життя, що стануть поволи пересудами “темного Середньовіччя” (...)». До творців та носіїв цього світогляду мислитель зараховує Квітку-Основ'яненка, Гребінку, Мирного, Нечуя-Левицького, Павлика, Драгоманова, Самійленка, Старицького, Кониського, Ганну Барвінок, Маковея, Грабовського, Винниченка, Грушевського, Франка та ін. Щоправда, Іван Франко належав водночас і до суворих критиків провансальських утопій, оскільки “був занадто тверезий і занадто немилосердно батожений долею, щоб геніальним відчуттям не збагнути безглуздя і фальшу тих оман”» [3, с. 213].

Під час Другої світової критичні оцінки філософа суворішають. Період, що розпочався в Україні 1860-ми, він за політико-ідеологічною домінантою провідної верстви називає «демократично-марксистським», оскільки «між анитисоветським і просоветським крилами тої інтелігенції була стала флуктуація» і її основні представники (Винниченко, Грушевський, Крушельницький, Лозинський, Федорців) хутко переходили з табору народницького (національно-демократичного) до табору марксистського (соціал-демократичного, соціалістичного, а згодом – більшовицького).

Відповідними до занепадницької ідеології («космополітизм, безбожництво і марксизм») були й вартості народницької інтелігенції: «замість прив'язання до своєї віри – байдужість до неї, коли не ворожість або лише формальну релігійність»; «замість відданості отчизні – боротьба з «шовінізмом», інтернаціоналізм і космополітизм»; «замість пошани до пам'яті предків – відраза до них»; «замість войовничого духу – пацифізм і бажання пристосувати до всякої сили»; «замість гордості й непокірливості – згідливість, потульність і крутістьво...» [5, с. 38–39].

Це занепадницьке й пасивне під націотворчим оглядом світовідчуття виражає і народницьке, і ранньомодерністичне письменство. Незважаючи на відмінності, автори цих течій (народницької та соціалістично-декадентської) оцінюються Д. Донцовим паралельно як типологічно схожі у світоглядному, антитрадиціоналістичному сенсі.

Таку націософсько-герменевтичну аксіологію спостерігаємо вже в першому концептуальному літературознавчому есе «Криза нашої літератури» (1923). Провідними «кризовими», рабськими емоціями літератури цієї доби, естетика котрої відкинула волю, енергію і силу вільної, героїчної людини, стають «незакаламучений спокій», «ідилічне самозадоволення», «розміряний сентименталізм», «сум, жаль і милосердя», меланхолія, рабські «скарга» і «плач», «сентиментальний квієтизм» тощо. Їх він так чи інакше віднаходить як лейтмотиви у творах не лише народницького напрямку – Квітки, Руданського, Самійленка, Старицького, Кониського, Куліша, Грабовського, Марка Вовчка та ін., а й модерністичного – Олесья, Чупринки, Лепкого, Коцюбинського, Франка, Пачовського та ін. «Покора й смуток, сум і покора – ось головні мотиви української белетристичної творчості!» [7, с. 58], – твердить філософ. У «Націоналізмі» цей тип естетики – провансальської «калокагатії» – мислитель пов'язуватиме з цінностями «провінціального,

парафіяльного... плебейського світогляду»: примітивністю, космополітизмом... [8, с. 88–103].

В «Естетиці декадансу» (1930) коло критикованих авторів розширюється. Окрім перелічених, до апологетів естетики слабкості і втоми есеїст відносить низку міжвоєнних галицьких (наприклад, М. Рудницького та Я. Галана) і радянських письменників (наприклад, Фальківського, Косяченка і Савченка), а також Маковея, Винниченка, Тичину, Черкасенка, Вовчура та ін. Ідеться про творчість «охлялих, із зламанним інстинктом життя, які лише співчувають і плачуть; це не ті, що кують його собі». Душа цих творців «не кремінь» і тому «не бетховенівський вогонь викреслюють з неї удари долі, лише – мов з тої губки – потоки води...» [6, с. 178, 201].

Як бачимо, критичний дискурс Д. Донцова відзначається дошкульністю, гострою полемічністю щодо оцінки творчості авторів народницької та ранньомодерністичної течій. Він стосується низки важливих світоглядних ідей, має політико-філософський характер, естетично конкретизований – від таврування мистецтва «для домашнього обихода» до обґрунтування основних домінант вольового націоналізму, виражений протистоянням між народницькою й ліберально-космополітичною та націоцентричною позиціями й інтелектуально пожвавлений довкола засадничих міркувань: відхід цілого покоління українців від політичної боротьби; розуміння ними національної ідеї як космополітичної або інтернаціональної; культивування «суму, жалю і милосердя в літературі». Фактично, Д. Донцов трактував народництво широко й у своїх полемічних запалах близький до сучасного осмислення цього явища як «політичної ідеології, способу художнього існування літератури, стилю або системи стилів, способу теоретичного осмислення культури, форми її критики, культурного дискурсу» [11; 12; 13]. Проте, як вказує О. Вовк, «тут його позиція не є остаточною. Д. Донцов з-поміж «провансальської маніловщини» виокремлює низку українських діячів. Йдеться про авторів, які робили виломи у занепадницькому, на погляд редактора «Вісника», «світогляді-в'язниці»: Гоголя, Куліша, Міхновського, Лесю Українку, Шевченка і «почасті», Грінченка [1, с. 351].

Літературне народництво як духовний рух дослідник починає характеризувати принагідно ще в літературознавчих студіях, присвячених спадщині Лесі Українки, у контексті оприлюднення ключових засад філософії й естетики вольового націоналізму. У студії «Поетка-пророчиця»

він створює узагальнений образ народників, яких нищівно критикує за відмову від збройного протистояння. Публіцист чітко окреслює народницьку систему цінностей як занепадницьку та відмежовує її від естетики неоромантизму вольового типу як край необхідного, екзистенційно закономірного рятівного явища. Народництво Д. Донцов розглядав як «етнографізм», «побутовізм», «просвітництво», пов'язував з вузько-культурним, а не комплексним (передусім політичним) утвердженням української національної ідеї. Своєрідно, можливо, одним із перших, Д. Донцов засудив ідею інтернаціоналізму в їхньому письменницькому досвіді, зокрема, як злиття націй, як вияв народницького світобачення, простежив неможливість практичного її втілення в суспільстві, стверджував небезпечну загрозу нової тотальної тиранії. Бездієвим, безплідним, беззмістовним для нації аналогом народницької естетики виступила в рецепції Д. Донцова творчість письменників ранньомодерністичної течії. У книзі «Дві літератури нашої доби» автор постає проникливим герменевтом, який оперує критично-оцінним тлумаченням народництва та української літератури 20-х років ХХ століття і водночас вдається до гострої полеміки. У своїй студії мислитель на матеріалі поезій В. Самійленка, П. Куліша, П. Грабовського, Олександра Олеса, М. Вороного, прозових творів П. Карманського, Б. Лепкого, Миколи Хвильового доводить реципієнту фатальні наслідки естетики народництва та модернізму як естетики «сентиментального квієтизму» [2, с. 67] та обстоює думку про її згубний вплив на розвиток української нації. На думку Д. Донцова, стійка громадянська позиція не властива письменникам-сучасникам – Г. Косяченку, В. Чумаку, Олександрю Олесю, Б. Лепкому, П. Тичині, тому він іронічно-полемічно трактував «смутні рефлексії» [2, с. 180] в їхніх творах. Світогляд цих поетів не тільки не оновився, не переродився, не зазнав зламу, зміни, перелому, перетворення, преображення, що було б корисно, благотворно для читача, а й виявився для нього шкідливим, бо пропагував «хлипання», «плакання», «неприспособаність» [2, с. 183], пасивне ставлення до життя.

Характерним концептом для збагнення шкідливої сутності спадщини авторів народницької та ранньомодерністичної течій виступає образ сльози, який Д. Донцовим повсякчас конструюється, ускладнюється, видозмінюється, концептуально модифікується, унаслідок чого сльоза висвітлюється герменевтично: як вияв занепадницької естетики, як сутність національної долі, як форма

національної несвободи. Критик переконаний, що національний поет – це деміург, котрий своїм словом відповідає за майбуття перед нащадками. Він свідомий у внутрішньому зв'язку зі своїм народом, традиціями, історичною долею. Відтоді у поетичних рефлексіях лунатимуть смисложиттєві для буття національної спільноти питання, тому й ейдологічна система спонукатиме повернути людину і народ на власний історичний шлях. Проте, такий націєсофський струмінь, котрий символізував би боротьбу за свою свободу як пробудження волі, на думку Д. Донцова, не простежується у потрактуванні ключових концептів у художніх досвідах Олександра Олеся та М. Вороного. Натомість, воля висвітлюється і модифікується герменевтично – як неволя, що виступає сутністю національного, буттєвим послухом.

Ключовим антиподом української національної традиції, «духу нашої давнини», основним деструктором націоцентричних ідей Т. Шевченка і водночас основним ідеологом народницько-марксистського і декадентсько-соціалістичного, космополітичного провансальства стає Михайло Драгоманов. Постать його настільки ототожнюється Д. Донцовим із осмислювальним періодом, що інколи він характеризує його як «драгоманівський», а провансальство як «драгоманівщину».

Основними ідеологемами у світогляді М. Драгоманова, на думку філософа, були такі: 1) «признання спаленості московських культурних впливів, і то не лише для наддніпрянців, але й для галичан» (москвофільство, малоросійський культурний космополітизм); 2) «Україна бореться не з чужою державою, не з пануванням чужої нації, лише з певним політичним режимом (царатом)» (антисамостійництво, промосковський федералізм); 3) «національно-державні інтереси народу повинні підпорядковуватися класовим інтересам сеї чи іншої верстви» (інтернаціоналістичний соціалізм). Нищівно полемізуючи з усіма цими антинаціональними постулатами у 1923 році, мислитель дає головному ідеологові космополітизму нищівну оцінку: «Драгоманова виставляють у нас апостолом нової України. Він ним не був. *Ukraina militans* не має в собі нічого з його ідей, а головне – нічого з духа сих ідей. Драгоманов виставив примат соціалізму і космополітизму, вона – примат нації. Він – еволюцію і гуманітаризм, вона боротьбу і національний егоїзм. Він – російський Схід, вона – латино-германський Захід. Він – «паліївщину», вона – мазепинство». Відзначаючи і ті корисні речі, котрі М. Драгоманов зробив (передусім як науковець) для націо-

нальної справи, есеїст водночас підкреслює все ж переважання негативних, часто самосуперечливих інтенцій Драгоманова як ідеолога «іншої» України: «Тої, яка в особах нещасних провідників нашого відродження, плутаючись у нетрях інтернаціонального націоналізму, войовничого пацифізму, анархічної державности, вільнодумної релігійности, соціалістичного гречкосійства, ... – скінчила крахом...» [4, с. 112, 129].

У 1938-му році, перед лицем тотальної війни різних імперій та націй за свої інтереси, Д. Донцов ще раз звертається до постаті М. Драгоманова, порівнюючи його із Т. Шевченком на основі полемічної статті першого «Шевченко, українофілі і соціалізм». Висновки філософа хоча і вкрай суворі, але націєсофськи аргументовані: «Між Драгомановим і Шевченком – треба вибирати. (...) Все в них різне. Різні джерела їх мудрости – в одного блискучі традиції своєї країни і їх літописців – автора “Слова”, автора “Історії Русів”, у другого анархічного, матеріалістична філософія соціалізму XIX ст. Різні джерела їх мудрости, різна й сама їх мудрість...» [9, с. 45–46]. Шевченка (представника касти «козацько-лицарської») і Драгоманова (репрезентанта касти «духовних плебеїв») розглядав герменевт як «два джерела» новітньої духовності українства. Від них беруться дві магістральні течії української суспільної думки, філософії, культурної традиції, естетики й політики. Одна шевченківська – «животворча, терпка й гаряча», оперта на національній традиції, а інша драгоманівська – «млява літепла, отруйна для всякої живої думки, живого почуття і відважного чину» [9, с. 46].

Висновки і пропозиції. Отже, Д. Донцов зробив чимало гострих критичних закидів у бік авторів народницької та ранньомодерністичної течій, які продукували творчість, естетику, світогляд, ідеологію «провансальства», «націоналізм упадку», не спроможні були виробити потужного культурницького проекту, не здатні були оновити українське письменство, надихнути і спрямувати на боротьбу й незалежність. Критик досліджує їх спадщину комплексно – якщо для багатьох літературознавців функціонує опозиція «народництво-модернізм», то для Д. Донцова її не існує. У герменевтичному плані він гостро відчуває чужість і ворожість, шкідливість і безплідність такого досвіду для подальшого розвитку української літератури – бо відірвані від національних коренів, традицій, загрозливі українському тутбуттю й українській людині-воїну. Це своєрідна «ідеологічна хвороба», «модна» і «популярна», на

часі, проте в історичній перспективі бездуховна, спотворена колонізацією, і вона не несе націотворчого смислового потенціалу.

Серед авторів провансальського (народницько-декадентського) періоду есеїст виділяє М. Драгоманова як основоположника деструктивного провансальського світогляду та рабської естетики (а також В. Павлика, М. Старицького, В. Самійленка, П. Куліша, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, П. Грабовського, Олександра Олеся, М. Вороного,

П. Карманського, Б. Лепкого, П. Тичину, В. Винниченка, Г. Косяченка, В. Чумака), низку амбівалентних письменників (оцінених і позитивно, і негативно відповідно до співвіднесення у їх творчості героїчного та плебейського первнів) – О. Кониського, О. Стороженка, Б. Грінченка, С. Черкасенка, М. Коцюбинського, І. Франка, і митців, що утверджували лише героїчну, трагічно-оптимістичну естетику – Олену Пчілку, В. Стефаника, Марка Черемшину, а найбільше – Лесю Українку.

Список літератури:

1. Андрієвський Д. Розбудова нації. *Національна думка*. 1927. № 7–8. С. 1–7.
2. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто : Гомін України, 1958. 296 с.
3. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій? // Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. / Редкол.: О. Баган (відп. ред.) і ін.; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. *Ідеологічна та історіософська есеїстика (1923–1939 рр.)* / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2014. Т.7. С.209–242.
4. Донцов Д. Драгоманов і ми / Д. Донцов. *Літературна есеїстика*. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2009. С. 122–130.
5. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич : Відродження, 1991. 341 с.
6. Донцов Д. Естетика декадансу / Д. Донцов. *Дві літератури нашої доби*. Торонто, 1958. С. 176–206.
7. Донцов Д. Криза нашої літератури / Д. Донцов. *Дві літератури нашої доби*. Торонто, 1958. С. 47–68.
8. Донцов Д. Націоналізм // Донцов Д. Вибрані твори: у 10 т. / Редкол.: О. Баган (відп. ред.) і ін.; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Т. 7: Ідеологічна та історіософська есеїстика (1923–1939 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. / Д. Донцов. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2014. – С. 19–179.
9. Донцов Д. Шевченко і Драгоманов / Д. Донцов. *Дві літератури нашої доби*. Торонто, 1958. С. 42–47.
10. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. Київ : Вид-во С. Павличко «Основи», 2001. 327 с.
11. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
12. Сріблянський М. На сучасні теми (Національність і мистецтво). *Українська хата*. 1910. № 11. С. 682–689.
13. Сріблянський М. Поет і юрба (До характеристики «культу» Шевченка). *Українська хата*. 1910. № 3. С. 201–206.

Kolkutina V. V. LITERATURE OF FOLK POPULISM AND EARLY MODERNISM IN THE LIGHT OF THE UKRAINIAN NATIONSOFOCAL ESSAYISM OF THE 1ST HALF OF THE XX CENTURY

The article explores the literature of folk populism and early modernism in the context of the Ukrainian nationosophical essayist of the 1st half of the twentieth century. In the modern literary process, the discourse of folk populism and early modernism acquires new traits. It is found that the literature of folk populism and early modernism received in critical interpretations D. Dontsov extremely negative assessment, even compared to the difficult for national existence periods of the XVIII and the first half of the nineteenth century.

It was found that literary folk populism as a spiritual movement researcher begins to characterize at the same time in literary studies devoted to the heritage of Lesja Ukrainka. D. Dontsov considered populism as "ethnographic," "domestic," "enlightenment," associated with a narrow-cultural, rather than complex (primarily political) affirmation of the Ukrainian national idea. It is proved that D. Dontsov made a lot of sharp critical accusations towards the authors of folk populism and early modernist movements that produced creativity, aesthetics, worldview, ideology of "Provence," "nationalism of fall," were unable to develop a powerful cultural project, were not able to update Ukrainian writing, inspire and direct to struggle and independence. The critic explores their heritage comprehensively. If for many literary scholars there was opposition of "folk populism-modernism," then it does not exist for D. Dontsov. In hermeneutic terms, he acutely feels alienation and hostility, harmfulness and infertility of such experience for the further development of Ukrainian literature – because they are separated from national roots, traditions, threatening Ukrainian here-being and Ukrainian man-warrior. This is a kind of "ideological disease," "fashionable" and "popular," in time, but in the historical perspective, it is spiritless, distorted by colonization, and it does not bear the national semantic potential.

Key words: *folklore, early modernism, literary criticism, Dmtro Dontsov, Ukrainian literature.*

Кочерга С. О.

Національний університет «Острозька академія»

«СТЕФАНИКІВСЬКЕ ПИСЬМО» ЯК НОМІНАЛЬНА КАТЕГОРІЯ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті проаналізовано численні звертання до іменного коду Василя Стефаника в українській критиці та літературознавстві. Завдання статті – з'ясувати семантичне навантаження номінації «стефаниківське» як стильового маркера у вітчизняній літературознавчій терміносистемі.

У дослідженні визначено основні причини автентичності ідіостилю Стефаника, причини його популярності та критерії впізнаваності як на рівні змісту, так і на рівні форми. Визначено коло авторів, які репрезентують сліди авторського експресіоністського стилю письменника з Покуття у своєму доробку, починаючи з 20–30-х рр. ХХ ст. до сьогодні. Доведено, що кульмінаційні точки актуалізації стефаниківського письма репрезентує творчість Григорія Косинки та Григора Тютюнника. Наведено численні приклади з наукових студій та критичних відгуків, у яких діагностується віддзеркалення своєрідної стефаниківської традиції. Наголошено, що в ній вбачають ідентифікацію національної ментальності та світогляду. Приділено увагу гендерному аспекту вивчення проблеми, зокрема визначено, що у жіночому письмі констатація проєкцій стефаниківського стилю відбувається досить інтенсивно, особливо в останні десятиліття.

У висновках окреслено широку сферу застосування поняття «стефаниківське» як номінальної категорії в українському літературознавчому дискурсі. Доведено, що маркером «стефаниківське» здебільшого позначають типи новели, нарації, героя. Стефаниківські асоціації можуть викликати й інші аспекти та елементи літератури і безпосередньої авторської самореалізації, як-от: школа, традиція, тема, тропіка, почерк, лінія, ремінісценція, деталь, пластика, колористика, лапідарність тощо. Всі вони слугують експресіоністичному втіленню трагічного в історико-соціальних умовах нових поколінь літераторів. Розмаїття вираження прикмет художнього світу Василя Стефаника пропонується об'єднати поняттям «стефаниківський камертон». Його ідентифікація доводить тяглість національної традиції в українській літературі.

Ключові слова: іменний код, емотивний слід, стиль, трагедійність, терміносистема.

Постановка проблеми. Унікальність особистості Василя Стефаника зумовила неповторність його художнього стилю, який високо оцінили сучасники та літературознавці наступних поколінь. З часом утвердилося ідентифікація письма Стефаника як зразок самобутності, у ньому вбачали віддзеркалення національної кордоцентричної ментальності. Попри те, що кожний майстер художнього слова виробляє власний стиль, парадигма якого чітко окреслюється дослідниками, стефаниківське висловлювання стало чи не найбільш впізнаваним у дзеркалі інших авторських стилів. Сам маркер «стефаниківське» виходив за межі творчості одного автора, він ставав дедалі більш містким і таким, що абсолютно адекватно розумів читач філологічних студій, інколи на рівні інтуїції, емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія інтерпретації текстів письменника є вели-

ким масивом досліджень, що так чи так уточнюють особливості стефаниківського ідіостилю. Важливий внесок у цьому напрямку зробила низка авторитетних дослідників, продукуючи влучні визначення особливостей почерку Василя Стефаника, як-от: архітектурність (Микола Зеров), експресіонізм (Олександра Черненко), бетховенські драматизм і трагедійність (Стефанія Андрусів) тощо. Плідно працює в напрямку осмислення секретів літературної творчості свого патрона івано-франківська школа дослідників (Роман Піхманець, Наталія Мафтин, Степан Хороб, Євген Баран). Разом з тим чимало літературознавців спорадично виходили на проблему його віддзеркалення або ж емотивних слідів у творчості інших авторів, які репрезентують пізнішу добу, інші творчі методи та різні жанри. Охоче іменний маркер використовують критики, аби увиразнити враження про проблематику та атмосферність нових

творів, причому підставою для цього може слугувати суголосність лише окремих, навіть одиничних аспектів почерку авторів. Зазвичай у таких побіжних зіставленнях відсутній інтертекстуальний аналіз, мова йде насамперед про ауру тексту, асоціації, що виринають подекуди на межі свідомого та несвідомого. Якщо відкинути епігонство, то серед численних вітчизняних літературів навряд чи багато таких, які зарекомендували себе майстрами певних елементів змістоформи (сюжет, герої, хронотоп, жанровий вид, нарація тощо), і вони проявляються своєрідним шлейфом у доробку наступників. На їхньому тлі Василь Стефаник виділяється тим, що репрезентує цілий кластер особливостей авторського мовлення, компоненти якого в різних комбінаціях є впізнаними у творчості інших авторів і неодмінно викликають рецептивні проєкції, спрямовані до світу митця з Покуття. Проте проблема мотивації апеляцій критиків та науковців до письма Стефаника при інтерпретації творчості українських письменників на сьогодні залишається невивченою, хоч вона, безсумнівно, заслуговує різнобічного студіювання.

Постановка завдання. Завдання цієї статті – довести розмаїття слідів стефаниківського стилю у творчості письменників ХХ – початку ХХІ ст. та з'ясувати семантичне навантаження поняття «стефаниківське» як маркеру, котрий претендує на заслужене місце в сучасній літературознавчій терміносистемі. Безперечно, йдеться про терміносистему, «яка виникає на основі певної національної літератури і найповніше відбиває набутий такою літературою художньо-естетичний досвід» [15, с. 12].

Виклад основного матеріалу. Експресивний стиль новеліста Василя Стефаника виявився особливо впливовим через катастрофізм ХХ ст., яке було багате на історико-соціальні явища, що охопили широкі маси людей. Зображення трагічних вікопомних подій потребувало особливої здатності висловлюватися, якою був наділений власне український письменник. Василь Стефаник заявив про себе в час великої кризи, котру німецький філософ Освальд Шпенглер образно назвав «присмерк Європи», і в цьому присмерку зароджуватиметься тотальна дегуманізація, у якій повністю притлумлюється феномен пересічної людини, її долі, трагедії. Натомість в оптиці Стефаника постійно перебував особистісний світ, його крах, безвихідь. Однак його твори репрезентують і унікальну чистоту сприйняття безмежних глибин буття. Як стверджує Освальд Шпенглер,

«у кожному трагічному творі, за умови певного рівня досконалості, я бачу вираження астрологічного свтовідчування, навіть якщо сам автор як емпірична особистість заперечує це» [16, с. 209].

Не менш важливою є мова автора, його талант якнайпростіше передати якнайскладніше, по суті неохопне, яке все-таки певним чином здатен вловити реципієнт і що зумовлює емоційну реакцію останнього. Слушним вважаємо зіставлення знакових новел Стефаника з серією робіт норвезького художника-експресіоніста Едварда Мунка під назвою «Крик», написаних в межах хронологічного відтинку, який був найбільш плідним для українського новеліста (1895–1910). Небезпідставно «Крик» вважають найбільш впізнаним твором візуального мистецтва після «Мони Лізи» Леонардо да Вінчі, оскільки Едвардові Мунку вдалося експресіоністськими засобами потужно виразити самовідчуття людини на зламі віків. Галина Яструбецька у своєму дослідженні феномену експресіонізму зазначає, що це поняття «визначене як “мистецтво кричати” (О. Білецький), мистецтво нестямного екстазу, кошмару, що покликане струснути буденну людину, пройняти її жахом...» [18, с. 38]. Але на відміну від малярської емблематичності людини, що кричить від нестерпності життя, твори Стефаника викликають такий самий ефект внаслідок лаконічної вербалізації мовчання, гіркої усмішки, тихої сльози героя. Отож мистецтво передавати очевидне завдяки індивідуальному стилю автора може з відстані часу сприйматися маніфестаційним кличем, що стане резонансним у доробку низки авторів.

Цілком природно, що Василь Стефаник мав великий вплив на західноукраїнських письменників, і не тільки на представників «Покутської трійці». Павло Филипович, наприклад, вказує на «стефаниківський початок» новели «Місяць» Ольги Кобилянської. Чимало сказано про вплив генія Стефаника на творчість покутянина Василя Ткачука, що констатують розвідки низки авторів – від Ірини Вільде до Христини Федор. Подекуди західноукраїнські письменники самі визнавали єдиний зі Стефаниковим напрям творчих шукань, не визнаючи запозичень. До таких митців слід віднести Богдана Лепкого, який свого часу зазнав навіть прикрих звинувачень у плагіаті. Сам він, осмислюючи стефаниківський стиль, відзначав, зокрема, його унікальну плідність, життєздатність, що ставало наслідком колосального впливу його текстів на читачів та подекуди одним з чинників деяких письменницьких задумів. «Стефаниківським експресіонізмом», за спостереженнями

Катерини Янчицької, позначене «тонке психологічне і драматизоване прозописьмо М. Матієва-Мельника» [17, с. 52]. Варто згадати і малу прозу Богдана Нижанківського, автора збірки «Вулиця» (1936), художнє обличчя якої, за Богданом Рубчаком, «визначає суто Стефаниківський модерністичний “мінімалізм”», що впадає в око насамперед у діалогах [11].

Однак варто підкреслити, що стефаниківська манера письма впадає в око і в доробку авторів з так званої Великої України. У постреволуційний період, попри послідовну підтримку владою ентузіазму молодих письменників, що сліпо вірили в реальність побудови ідеального суспільства, закономірним було бажання окремих авторів передати ті потрясіння, які випали на долю сучасників у вирі громадянської війни. Притлумлений маршами доби трагізм, масове руйнування світу особистості, що відбувалось під утопічними гаслами революційних фанатиків, все-таки знаходили проявлення у слові, і цей тематичний напрям був цілком суголосний художньому світу Стефаника. До авторів, які були близькі за духом і літературними пошуками з покутським митцем, передусім відносять Григорія Косинку. Відомо, що останній підтримував епістолярне спілкування зі Стефаником, порушуючи у листах творчі питання. Прикметно, що і Стефаник відчував у Косинці споріднену душу, назвавши його своїм «сином з Дівич-гори», тим самим наголошуючи, що світоглядно-творча близькість у письменстві – феномен, що існує понад кордонами та іншими бар'єрами, які розмежовують людську спільноту. За Любомиром Сеником, обох авторів поєднували «своєрідність художньої інтерпретації, експресія «згущеного» тексту, тонкий психологізм, «прихована» філософічність» [12, с. 151]. На цю ж особливість свого часу вказували й сучасники обох новелістів, як, приміром, Фелікс Якубовський у рецензії на «Вибрані оповідання» Григорія Косинки. Передумовою тривалого зіставлення доробку письменників слугувала передусім архетипність «правди життя», якій залишалися вірними обидва письменники, намагаючись якомога рельєфніше зобразити її, вдаючись, як зазначає Раїса Мовчан, до модерністського оновлення селянської тематики [8, с. 114]. У цьому ж річищі, згідно з рецепцією сучасників, працювала Марія Галич. У спогадах Докії Гуменної зазначено, що написані були «її коротесенькі новелетки на пів сторінки в душі стефаниківському» [2, с. 238–239]. Утім, Марія Галич у стильовому плані радше орієнтувалася на імпресіоністичні зразки, зі Стефаником її поєднує

хіба що лаконізм, який надовго в оцінках українських читачів буде викликати згадки про місткість коротких сюжетів і ощадливої фрази, характерних для творів Василя Стефаника. Науковці звернули увагу, що певні перегуки зі стефаниківською манерою письма були притаманні також Миколі Хвильовому, Валер'яну Підмогильному, Сергію Пилипенкові, Дмитрові Могилянському та ін. Навіть в поезії перших десятиріч ХХ ст. можна знайти нотки манери Стефаника, властиву йому парадоксальність (Євген Плужник, Володимир Свідзінський, Павло Тичина). Цілком переконливим вважаємо твердження Раїси Мовчан, яка зазначала, що «творчість В. Стефаника була одним із важливих впливових чинників модернізації українського літературного простору 1920-х років загалом» [8, с. 116].

Роки так званої колективізації, голодомор, реалії Другої світової війни та важкі часи відбудови рідного краю – все це зумовлювало відлуння стефаниківського стилю у творчості найбільш чесних авторів. Однак настанови нав'язаного системою методу соціалістичного реалізму звужували можливість презентації катастрофи українського села у літературі, маргіналізували модерні пошуки авторів. До письменників, що продовжували стефаниківську традицію після жорсткої розправи з ренесансною хвилею постреволуційного письменства, послідовно зараховують хіба що Уласа Самчука, який описував злочини перед народом 1933 року так само «коротко, сильно і страшно». Відлуння стефаниківської «камінної» рельєфності в портретах звичайних людей можна знайти в жанрі воєнного оповідання, серед представників якого заслуговує уваги Іван Сенченко, якому вдавалось в коротких текстах показати національні характери воїнів, які в очах читача перетворюються на величних витязів.

Знову актуальним стає стефаниківське бачення світу під час оновлення української літератури письменниками-шістдесятниками, які виривалися за межі диктату системи. Це був період, коли почали цінувати авторську самобутність, несхожість індивідуальності, взірцем чого можна вважати Василя Стефаника. Мав рацію Іван Кошелівець, стверджуючи: «Ледве чи раз на століття трапляються такі самодостатні письменники, що не потребують жодного взаємнення з світом, як наш Стефаник» [6, с. 339]. Цілковито незалежним і самодостатнім серед прозаїків-шістдесятників зарекомендував себе Григорій Тютюнник, який запропонував читачеві «складну простоту життєвої автентики», а його письмо, як конста-

тує Людмила Тарнашинська, відразу засвідчило «стефаниківську глибину», неповторність, позаяк «подібних якому на той час просто не знаходилося» [13, с. 394]. Роман Іваничук фіксує у своїх «Щоденниках» враження від дебютних творів молодого письменника: «Його перші новели «Зав'язь», «Оддавали Катрю», «Поминали Маркіяна» засвідчили, що в українській літературі народився жорсткий стиль, споріднений із стефаниківським...» [3, с. 118]. І таке письмо стало орієнтиром для цілого покоління, яке шукало себе у слові. Нині виразний стефаниківський слід слушно вбачають у творчості Володимира Дрозда, Романа Федоріва, Бориса Харчука. Зауважмо, що йдеться не тільки про тематику та атмосферність, а про оприявлення характерної структури «стефаниківської» короткої фрази, яку слід вважати своєрідною молекулою текстів покутянина – у ній переважає «не опис, а дія, ...звичайне дієслово означає навіть не конкретну дію, не порух, скажімо, руки, а цілий акт, невидиме дійство, яке звершилося у душі героя» [4, с. 340–341].

Дедалі частіше у рецепції малої прози останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. діагностують «стефаниківську» будову твору, зокрема йдеться про особливості початку і фіналу тексту, притаманних стилю майстра слова. Відтак закономірним видається і виокремлення особливого типу новели – «стефаниківського», який мав місце ще у шедеврах малої прози 20–30-х рр. ХХ ст. та залишається популярним і досі. За визначенням Богдана Пастуха, цей тип новели впізнаваний не тільки на рівні особливого колориту, але й завдяки функціонуванню характерної градації в тексті, оскільки в ньому «пуант (сюжетно-композиційна деталь новели, яка характеризується несподіваним поворотом розвитку оповіді) може вільно рухатись по сюжетній канві» [9].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. об'єктом досліджень стала також нарація стефаниківського типу як явище, характерне для неомодерністів, що має місце у творах таких авторів, як Богдан Жолдак, Володимир Діброва, Богдан Мельничук, В'ячеслав Медвідь, Юрій Покальчук, Василь Портяк, Олесь Ульяненко та ін. Варто звернути увагу, що маркери «стефаниківське», «по-стефаниківськи» тощо, які запитувані як при характеристиці змісту, так і форми, доволі популярні в сучасній критиці. Для прикладу, даючи високу оцінку доробку Степана Лопати, Григорій Булах зазначає: «...мова його – захоплююча, по-стефаниківськи чиста й правдива в'язь болю й сумління...» [1, с. 138]. Передусім такі мітки

є результатом намагання критика довести високий потенціал автора, майстерність якого варта зіставлення з авторитетними зразками Стефаникової творчості.

У річищі нашого дослідження не можна оминути гендерний аспект проблеми, тобто з'ясувати наявність прикмет стилю Василя Стефаника у творчості авторів-жінок. У просторіччі цей феномен нерідко позначають як «Стефаник у спідниці». Особливості стефаниківського письма або ж тяжіння до нього літературознавці визначали у доробку багатьох письменниць, як-от: Марина Єщенко, Марія Матіос, Катерина Немира, Валентина Мастерова, Любов Пономаренко, Ірина Савка, Галина Тарасюк та ін. Зазвичай діагностувати слід авторитетного майстра зумовлює ощадність мовлення, селянська тематика, експресивні штрихи до картин війни. Приміром, зі Стефаником зіставляють стиль Любові Пономаренко літературознавці Микола Сулима, Сидір Кіраль. Прикладом вдумливого аналізу стефаниківських асоціацій у жіночому письмі є стаття Марти Хороб «Василь Стефаник і Валентина Мастерова: риси трагізму авторської свідомості». Дослідниця приділяє передусім увагу органічності для Мастерової трагедійного пафосу, спільну мотивацію фіксації життєвих картин словом. Марта Хороб вказує, що «сучасна письменниця, як і свого часу Василь Стефаник, обирає темами своїх оповідних форм «темне життя», «все те страшне, що в ньому є», що «болить» їх як митців і про що вони не можуть не писати, що вражає їх насамперед...» [14, с. 418]. Водночас вона підкреслює і подібні пріоритети у побудові оповіді, зокрема уникання довгих передісторій, вступів, свідоме усічення класичної експозиції. Подібними є і герої творів обох письменників – це маленька людина, приречена на поневір'яння, з яких практично нема виходу.

Однак найчастіше за допомогою апеляції до Стефаника презентують перед читачем нові твори, даючи апріорі зрозуміти його прикмети та запевнити, що авторка глибока й, безсумнівно, обдарована. Наприклад, основною тезою анотації до книги Ірини Савки «Осиний мед дикий» є «стефаниківські пристрасті». Натомість Ганни Клименко-Синьоок, оцінюючи самобутність цієї книги у рецензії, наголошує на тих особливостях, що в національній рецепції закріпилися за лідером Покутської трійці: «Описи в малій прозі І. Савки переважно лаконічні, по-стефаниківськи скупі, але подібно до новелістики Мужичького Бетховена мають глибоке змістове навантаження, символічну семантику... У книзі знайшла

розвиток стефаниківська тема – трагедія людської душі» [5]. Подібні аргументи мають місце у схвальному відгуку Леоніда Пастушенко про оповідання Галини Тарасюк, кращі з яких критик вважає справжніми маленькими шедеврами стефаниківського рівня [10, с. 11].

Проекції, що повертають нас до творчості Стефаника, інколи стають в пригоді і при характеристиці текстів іноземних прозаїків. Наприклад, Ганна Клименко визначає присутність «стефаниківського» у доробку вірменського письменника Левона Хечояна. Помітними є спроби застосування цього ж маркування в інтермедіальному дискурсі. Скажімо, власне стефаниківськими новелами в камені називають роботи скульптора Василя Крука. Однак ці феномени заслуговують окремого дослідження.

Загалом в українському літературознавчо-критичному дискурсі циркулює велика кількість покликань на стефаниківське письмо при характеристиці художнього світу інших авторів. За нашими спостереженнями найбільш репрезентативними й правомірними є спроби на матеріалі доробку різних авторів обґрунтувати стефаниківський тип новели, що нині ще не отримав чітких критеріїв і є перспективним для студій з когнітивної жанрології. Доцільними слід вважати низку аргументів про функціонування своєрідної *стефаниківської* нарації, що послідовно проявляється у творчості прозаїків різних поколінь. Небезпідставними є намагання вчених окреслити тип *стефаниківської людини, стефаниківського «я»*, у яких переплітаються стоїцизм і відчай. Нині нерідко критики та літературознавці визнають «стефаниківськими» різні аспекти та елементи літератури та безпосередньої авторської самореалізації, як-от: школу, традиції, теми, тропіку, почерк, лінію, ремінісценції, деталі, за допомогою яких впізнають стиль, притаманний класикові експресіоністичного втілення трагічного. Окреме місце посідають апеляції до своєрідної *стефаниківської пластики*, що асоціюється з графікою, та *колористики*, багатой на відтінки чорних барв, на тлі яких різко окреслюються та запам'ятовуються яскраві вкраплення, цятки. Вказують дослідники також на формальні ознаки стилю письменників, які нагадують власне зразково-стефаниківську лапідарність, ощадність слова. Стефаниківський світ зазвичай впізнають у рустикальній тематиці, а саме узагальнене поняття *стефаниківське село* наближене до такого розтиражованого знаку, як *шевченківська хата*. В емотивному сенсі відзначають напругу *стефаниківського* рівня, рецеп-

цію/перцепцію, вплив на читача тощо. Не цураються реципієнти-інтуїтивісти й такої номінації, як *щось стефаниківське*. Попри певну розмитість критеріїв і рівнів явища відлуння індивідуального стилю майстра в доробку письменників-наступників можна запропонувати парасолькове означення – «стефаниківський камертон».

Як бачимо, сфера застосування поняття «стефаниківське» як номінальної категорії напрочуд широка. Утім, варто задуматися і над питанням: компліментом чи докором є пряме зіставлення авторського стилю з неперевершеністю слова Стефаника? На це питання однозначної відповіді нема. Переважно така апеляція вважається почесною (особливо для молодого письменника), але інколи прямо чи підтекстово критики таким чином доводять брак новаторства, а часом подібну похвалу принципово відкидають амбітні автори, що претендують на унікальність власного голосу. Пригадаймо крилату фразу знаної сучасної письменниці: «Я не Стефаник у спідниці, я – Марія Матіос у спідниці» [7]. Стефаниківські рецептивні алюзії можуть бути авансом, а подекуди браком професіоналізму, фахової допитливості, що потребує визначення неповторності ідіостилу кожного автора. Таким чином, маркер «стефаниківське» можуть використовувати як критики чи дослідники з унікальним слухом, так і з фаховою глухотою.

Висновки і пропозиції. Отже, історія формування самодостатніх понять на кшталт «стефаниківське письмо» розпочалася ще за життя письменника і продовжується нині. Частотність використання іменних алюзій дозволяє стверджувати, що нині маркер «стефаниківське» претендує на місце в термінологічній літературознавчій системі, принаймні безперечно є номінальною категорією, цілісною системою, яка об'єднує низку діагностичних критеріїв на означення сукупності елементів особливої парадигми змістоформи. Виразними віхами актуалізації стефаниківського світобачання і стилю у ХХ ст. стає творчість Григорія Косинки та Григора Тютюнника. Варто наголосити, що тенденція тяжіння до стефаниківської самобутності виключає гендерне обмеження, причому упродовж останніх десятиліть відбувається інтенсифікація зіставлення творчого самовиявлення українських письменниць з літературною спадщиною Василя Стефаника. Констатації стефаниківської унікальності дедалі більше стають запитуваними при характеристиці сучасних надбань письменства, особливо вони популярні як презентаційний важіль нових творів, маловивче-

них авторів. За століття номінація «стефаниківське» стала місткою ідентифікацією, що викликає визначене коло асоціацій та є засобом тривкої категоризації стилю, важливим інструментом в осмисленні поезики українських письменників; у ній проявляється своєрідний ментальний

код, підтвердження тяглості національної традиції. Безперечно, актуальність цієї традиції переконливо засвідчує сучасна література як носій травматичної пам'яті, для вивчення якої вважаємо перспективним залучення категорії «стефаниківське письмо».

Список літератури:

1. Булах Г. Обітниця майстра. *Вітчизна*. 2006. № 9–10. С. 135–141.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Київ : Дніпро, 2004. 520 с.
3. Іваничук Р. Дороги вольні і невольні. Щоденники. 1991–1994. Харків : Орбіта, 2016. 555 с.
4. Історія української літератури. XX століття: У 2 кн. Кн. 2 / За ред. В. Г. Дончика. Київ : Либідь, 1995. 512 с.
5. Клименко-Синьок Г. Рецензія на книгу Ірини Савки «Осиний мед дикий». *Читай*. 29.01.2016. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=107&lang=2&nav=1> (дата звернення: 17.11.2021).
6. Кошелівець І. Можна одверто? або Туга за катарсисом (статті, огляди, рецензії, інтерв'ю). Харків, 2018. 648 с.
7. Матіос М. «Я не Стефанік у спідниці, я – Марія Матіос у спідниці»: (Інтерв'ю). Книжник ревію. 2003. № 6. С. 1, 3–5.
8. Мовчан Р. В. Василь Стефанік і експресіонізм в українській літературі 1920-х років. Прикарпатський вісник НТШ. Слово. 2016. № 2. С. 112–121.
9. Пастух Б. Хто приходять чистими росами... До сороковин по смерті Василя Портяка. URL: <https://zbruc.eu/node/88480> (дата звернення: 12.11.2021).
10. Пастушенко Л. Трепанация сучасності. *Літературна Україна*. 4 листопада 2004. С. 11.
11. Рубчак Б. Вирішальні зустрічі (Про оповідання Богдана Нижанківського). *Нижанківський Б. Вирішальні зустрічі*. Київ : Світовид, 1995. С. 260–279.
12. Сенік Л. Т. Василь Стефанік і Григорій Косинка: проблема злочину в контексті минулого і сучасності (порівняльний аспект творчого методу письменників). *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2016. № 2. С. 151–159.
13. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ : Смолоскип, 2010. 632 с.
14. Хороб М. Василь Стефанік і Валентина Мастерова: риси трагізму авторської свідомості. *Шевченко. Франко. Стефанік*. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 411–420.
15. Чирков О. С. Національні і наднаціональні терміносистеми. Виникнення та взаємодія. *Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми*. Тернопіль, 2006. С. 11–15.
16. Шпенглер О. Закат Європи. Очерки морфології мирової історії. Том. 1. Москва : Мысль, 1993. 663 с.
17. Янчицька К. М. Творча індивідуальність Миколи Матієва-Мельника-прозаїка : дис. ... канд. філол. наук: 035. Київ, 2020. 209 с.
18. Яструбецька Г. Динаміка українського літературного експресіонізму. Луцьк : Твердиня, 2013. 380 с.

Kocherga S. O. "STEFANYKIAN WRITING" AS A NOMINAL CATEGORY IN THE LITERARY DISCOURSE OF THE XX – EARLY XXI CENTURIES

The article analyzes numerous appeals to the name code of Vasyl Stefanyk in Ukrainian literary criticism. The aim of the article is to find out the semantic load of the "Stefanykian" nomination as a stylistic marker in the Ukrainian literary terminology.

The study identifies the main reasons for the popularity of Stefanyk's ideology and the criteria of recognizability, both at the level of content and at the level of form. It is determined the circle of authors who represent the traces of the author's expressionist style in their work, starting from the 20s and 30s of the XX century. It is proved that the culmination of the actualization of Stefanykian writing is represented by the works of Hryhoriy Kosynka and Hryhoriy Tyutyunnyk. The reflection of a peculiar Stefanykian tradition is diagnosed in numerous examples from scientific studies and critical reviews. It is emphasized that this tradition is a part of identification of national mentality and worldview. Attention is paid to the gender aspect of the problem, in particular, it is determined that in women's writing the statement of Stefanykian style projections is quite intensive, especially in recent decades.

The conclusions outline a wide range of applications of the term "Stefanykian" as a nominal category in the Ukrainian literary discourse. It is proved that the marker "Stefanykian" mostly indicates the types

of short stories, narratives, heroes. Stefanykian associations can evoke other aspects and elements of literature and direct authorial self-realization, such as: school, tradition, theme, tropics, handwriting, line, reminiscence, detail, plasticity, color, lapidary, etc. All of them serve as an expressionist embodiment of the tragic in the historical and social conditions of new generations of writers. It is proposed to combine the variety of expressions of the features of the artistic world of Vasyl Stefanyk with the concept of "Stefanykian tuning-fork". Its identification proves the longevity of the national tradition in Ukrainian literature.

Key words: *name code, emotional trace, style, tragedy, terminology system.*

Семак О. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДИСКУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДРАМАТУРГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ ВИМІРИ

У статті проаналізовано особливості націоцентричного способу мислення українських драматургів, які творили в діаспорі у першій половині ХХ ст. Зокрема, розглянуто драматичні твори з історичною тематикою, які найяскравіше відбивають націоцентричну проблематику. Автор досліджує літературні твори, написані письменниками трьох хвиль еміграції. Проведений аналіз дозволяє говорити про те, що проблемно-тематичну структуру творів діаспори першої половини ХХ ст. визначили дві групи детермінант. Перша – виїзд за кордон, складне соціально-економічне, політичне становище. Друга – внутрішній світ письменника. І все ж, реципіюючи ідейно-естетичні концепції Заходу, українці зосереджувалися, в першу чергу, на питомих українських цінностях. Природу історичної драматургії діаспори визначили апріорно задані національні цінності, що творяться в умовах етногенезу та набувають індивідуального особистісного смислу в процесі відображення об'єктивної реальності посередництвом естетичного компонента духовності письменника в конкретних умовах його життєдіяльності. Історичне тло в драматичних творах дозволяло проаналізувати причини відсутності державності українського народу та вибору шляхів боротьби за неї, відповідальність кожного за долю батьківщини, роль особистості в історії. Драматичні твори з історичною тематикою можна розділити на дві підгрупи: показ давніх подій, зокрема долі реальних історичних осіб з проекцією на події ХХ століття, та зображення дійсності в Україні, починаючи від 1917 року і закінчуючи 2-ю світовою війною. Тематично вони були суттєвим доповненням до материкової літератури, оскільки стали джерелом правдивої інформації про існуючий більшовицький режим і саме через це не могли бути виданими в Україні. На українську історичну драму означеного періоду впливали етнопсихологічні та державотворчі чинники. Історичній драматургії властива також така риса як екзистенційність, політичні алюзії та фантастичні елементи, героїзація минулого, глибока ідейність та патріотизм. Драматизм несе з історичною тематикою часто визначається боротьбою протилежних сил в душі героя.

Ключові слова: драматургія діаспори, національна ідентичність, проблемно-тематичний аспект.

Постановка проблеми. Література діаспори першої половини ХХ століття творилася письменниками трьох хвиль еміграції: тих, які покинули Україну на зламі ХІХ–ХХ століть, після приходу радянської влади та після завершення Другої світової війни. Маючи різний суспільний та мистецький досвід, різні ідеологічні переконання, драматурги дали читачам зразки всіх літературних напрямків – від символізму Є. Карпенка, Олександра Олеся та Л. Мосенда до неоромантизму Ю. Липи, романтичного реалізму І. Багряного, Ю. Тиса, експресіонізму Ю. Косача, “театру абсурду” І. Костецького. Спільним для драматургів було прагнення зберегти та виявити національну ідентичність українців у літературний спосіб, що за умов вимушеної еміграції стало єдиною можливістю

компенсації потреби в любові та приналежності до рідної землі, спроможності бути активним творцем її історії.

Участь окремих драматургів (зокрема, Ю. Липи, М. Чирського) у визвольних змаганнях в Україні у 1917–1921 рр. природно знайшла відголос у їхніх творах. Твори І. Багряного, двічі ув'язненого сталінським режимом, відтворюють із протокольною точністю вплив тоталітарної системи на особу. І. Чолган у своїй творчості передав атмосферу еміграційних повоєнних буднів, знаючи не з розмов про життя в таборах для ді-пі. Особиста драма письменників органічно злилася “з історичною долею народу, приреченого на прийми до чужих держав, позбавленого рішучого, організованого і наполегливого національного волевиявлення” [1, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи драматичні твори української діаспори першої половини ХХ ст., слід відзначити вагомий вклад таких українських учених, як Р. Гром'як, В. Гуменюк, В. Дончик, Л. Залеська-Онишкевич, М. Зубрицька, М. Ільницький, Г. Костюк, М. Ласло-Куцок, Н. Малютіна, І. Набитович, Д. Нитченко, В. Панченко, Ф. Погребенник, Р.Радишевський, Т. Салига, Л. Скорина, А. Ткаченко, С. Хороб та ін.

Постановка завдання. Попередньо проведений аналіз наявних у вітчизняному літературознавстві досліджень драматургії української діаспори першої половини ХХ століття водночас засвідчив недостатню з'ясованість історико-літературних проблем. Дослідження способу художнього мислення драматургів діаспори дозволяє відтворити реальну картину літературного процесу за межами України, сприяє глибшому пізнанню як змісту, так і форми творів, зокрема проблемно-тематичних вимірів драматичних творів.

Виклад основного матеріалу. Кількісно драматичні твори на історичну тематику складають найбільшу частину літературного доробку діаспори. Причиною такого розподілу, крім відірваності від материкової України, а через це намагання “передати масу історичних фактів спраглим рідного слова” [2, с. 9], стала потреба драматургів осмислити діалектику історичного процесу та самовизначитись, усвідомивши свою власну відповідальність за долю рідної землі. Звертання до історії було своєрідним пошуком життєвого сенсу, бо саме “в життєвому сенсі народу стиснута і конспективно зберігається минула історія країни з усіма її протиріччями” [3, с. 213]. На думку Ю. Липи, у вигнанні українці змогли “глибоко відчувати свою батьківщину як цілість. Недарма на вигнанні пізнали свій край і Данте, і Шевченко, і польські патріоти” [4, с. 27].

Драматичні твори з історичною тематикою можна розділити на дві підгрупи: показ давніх подій, зокрема долі реальних історичних осіб з проєкцією на події ХХ століття, та зображення дійсності в Україні, починаючи від 1917 року і закінчуючи 2-ю світовою війною. Тематично вони були суттєвим доповненням до материкової літератури, оскільки стали джерелом правдивої інформації про існуючий більшовицький режим і саме через це не могли бути виданими в Україні. До зображення минулого зверталися М. Струтинський (“Страйк”), В. Сиротенко (“Терновий вінок, або жертви царизму”), В. Бабієнко (“Між бурхливими хвилями”), П. Ванченко-Писанецький (“Запорізький

клад”, “Недолюдки”, “Тарас Бульба під Дубном”), В. Шопінський (“Самопалка”), о. Степан Мусійчук (“В боротьбі за волю”), Т. Колисниченко (“Де воля, там правда і доля”), Юрій Косач (“Дійство про Юрія Переможця”, “Геральд і Ярославна”, “Байда”, “Облога”), Ю. Липа (“Мотря”), С. Кокот-Ледянський (“Земля під Хмелем”), С. Черкасенко (“Северин Наливайко”), В. Чапленко (“Гетьманська спадщина”) [2].

Історичне тло дозволяло проаналізувати причини відсутності державності українського народу та вибору шляхів боротьби за неї, відповідальність кожного за долю батьківщини, роль особистості в історії.

Крім традиційного осмислення проблеми бездержавності, зумовленої географічним розташуванням та егоїстичними інтересами невеликої групи людей, як, наприклад, у творі В. Чапленка “Гетьманська спадщина”, де потомки великих гетьманів, не гребуючи ніякими засобами, для власного збагачення хочуть відшукати скарб Полуботка, прослідковуємо спроби глибшого аналізу проблеми відсутності своєї держави. В “Дійстві про Юрія Переможця” остання бачиться Ю. Косачем більше як проблема, зумовлена ментальністю українця: “герої цієї трагедії рухаються зовсім в іншому вимірі, ніж реальний” [2, с. 320], – попереджує автор читача. У своєму творі Ю. Косач створює “психологічний портрет” українця з властивими йому рисами характеру. На його думку, такі типові риси вдачі українця, як перевага емоційності над волею, надмір чуттєвості, що призводить до мінливості орієнтацій та ідей, стають причиною загибелі героя і чергової втрати незалежності.

Тема драми “Облога” Ю. Косача – події визвольної війни 1648–1654 років – дозволяє підняти проблему європейськості української нації і, таким чином, відстоює право України іменуватися європейською державою. Постановці проблеми сприяє передача морально-людського та соціально-історичного аспектів особи Тимоша Хмельницького. Головний герой, який є представником української еліти, виявивши знання латинської мови, архітектурної справи, історії, завойовує глибоку симпатію відомого у всій Європі архітектора Дольче. Змальовуючи такий образ, драматург має на меті переконати читача в тому, що українці – це давня європейська нація з власною високою культурою та шляхетністю, яка має право на власну державу.

Тематика творів другої групи включає зображення переживань українців у роки боротьби за

незалежність на початку ХХ століття, розкуркулення українських селян, сталінські репресії, події Другої світової війни. До цієї групи відносимо твори І. Багряного “Генерал”, “Розгром”, “Моритурі”, Л. Коваленко “Домаха”, “Ковальчуки”, І. Чолгана “Провулок Святого Духа”, П. Савчука “УПА в Карпатах”, В. Чапленка “Третя сила”, М. Ковшуна “Ворог кричє”, О. Лугового “Дала дівчина хустину”, Ю. Косача “Зозулина дача”. Ці твори також об’єднує тема самопожертви в ім’я рідного краю та національної ідеї, зростання національної свідомості.

Найповніше проблема краху визвольних змагань проаналізована в драмі “Дала дівчина хустину” О. Лугового, де змальовано боротьбу українського народу за незалежність в 1917–1918 роках. У ній автор виявляє всю сукупність причин, тоді як в інших творах ми знаходимо лише окремі аспекти. Перша причина – це пасивність українців, життя за принципом “моя хата скраю”. Таке ж пояснення втрати незалежності знаходимо у творі Ю. Липи “Вербунок”.

Другою вагомою причиною є незнання своєї історії. Герой п’єси О. Лугового Антон не розуміє, яка різниця між Україною та Росією, а тому не хоче боронити свій рідний край. Шлях подолання цієї проблеми автор бачить в організації просвітницької діяльності серед українців. Ще одна причина – втрата рідної мови, що веде до деградації особистості, як у випадку з Антоном. Суголосну проблему піднімає М. Струтинський у драмі “Страйк”. Він вважає відсутність просвітницької діяльності першопричиною втрати життєвої орієнтації позитивними героями (образ Реєнтного).

У драмі О. Лугового “В листопадову ніч” з уточнюючою жанровою дефініцією – “сценічна фантазія у трьох відслонах” – конфлікт твору, який відображає боротьбу України за свою незалежність, містить фантастичні елементи. Саме вони переносять історичний конфлікт в іншу площину, надають йому філософської глибини. Завдяки введенню фантастичної картини, в якій маленькому хлопцеві та дідові являються давні герої – Володимир Великий, Данило Галицький, Аскольд – встановлюється зв’язок з минулим України. Дід ладен сприйняти їх розмову як сон, що приснився під час ночівлі на могилі, та його юний поводитир підтверджує правдивість побаченого. Під впливом легендарних постатей зникають невпевненість та сумніви Діда. Він мандрує Україною та закликає до боротьби за національне визволення. Повсякчасне нагадування своєї історії, пам’ять про полеглих за її волю дає силу протистояти ворогові

та організувати повстанські загони. Через гіперболізацію рис характеру Діда О. Луговий досягає увиразнення позитивного полюса конфлікту, створюючи “урочисту дистанцію” не лише між конфліктними полюсами, а й між персонажем та глядачами. Хоча конфлікт містить ряд елементів, які дають право вважати твір історичною драмою, фантастичні візії та гіперболізація допомагають досягнути масштабного монументального узагальнення. Завдяки цьому драма має максимальну енергію художнього узагальнення і особливу силу впливу на публіку. Очевидно, О. Луговий свідомо позбавляє художній конфлікт розв’язки, враховуючи відсутність його життєвої розв’язки. Натомість на сцену автор виводить образ України, яка ще раз називає історичні події, що мали б зміцнити борців за незалежність своєї держави. Таким чином озвучується авторська концепція.

Схожістю проблемно-тематичного комплексу відзначаються п’єси І. Чолгана “Провулок святого Духа” та Ю. Тиса “Не плач, Рахиле”. Тема обох творів – це недавня історія Західної України. Проблемне коло п’єс включає питання вибору справжніх життєвих цінностей на шляху боротьби за незалежність, правомірність такої боротьби, проблему “розірваної” людської долі, проблему добра і зла в їхньому історичному зламі. Події, які відбуваються на теренах Західної України після розпаду Австро-Угорської імперії, подаються Іларіоном Чолганом як історія невеличкої кав’ярні на вулиці Львова. Її відвідувачі обирають різні шляхи до незалежності: від створення таємного українського університету до збройних акцій.

Ю. Тис звертається до зображення боротьби українських повстанців з більшовицьким режимом на Західній Україні. Розкриттю теми сприяє введення автором двох сюжетних ліній: за першою змальовуються події в Україні; друга лінія містить біблійний переказ про царя Ірода. Використання двох сюжетних ліній поглиблює проблематику твору. Картина визвольного руху українців за незалежність постає як вічна антиномія добра і зла. У двобої зустрічаються український народ з його волелюбними прагненнями, за яким правда і дух тисячолітньої істини, та достойний послідовник царя Ірода – Сталін і його прибічники. Паралель з Біблією надає оптимістичного звучання п’єсі, бо, незважаючи на всі заходи Ірода, спрямовані на знищення Божого Сина, Христове вчення перемагає навіть смерть.

Головна проблема історичних творів І. Багряного, Л. Коваленко, О. Олєся – це співіснування тоталітарної системи та особи. Як відомо, “тота-

літаризм заперечив етичну автономію людини, її життя мало розчинитися в суспільному класі, політичній партії чи державі. Відбувалася справжня дегуманізація людини” [3, с. 8].

Тема репресій більшовицької системи в Україні має місце у драмі Олександра Олеся “Земля обітована”. До теми казкової землі драматург звертався ще в дореволюційному етюді “По дорозі в Казку”, заперечуючи тоді доцільність ідейної жертви по дорозі в примарне майбутнє [5]. В “Землі обітованій” автор намагається художньо втілити проблему насильства, яке спирається на ідейний фанатизм жертви. Читач може провести паралель до трагікомедії М. Куліша “Народний Малахій”: Шумицький, як і Малахій Стаканчик, до останнього подиху залишається вірним більшовицькій ідеї.

Л. Коваленко, обравши темою драми “Домаха” процес розкуркулення та знищення українського селянства, піднімає проблему “що протиставити могутній ворожій силі” тоталітаризму. На думку авторки, протидією є збереження свого роду та історичної пам’яті свого народу.

Центральною тематикою творів І. Багряного – “найкращого репрезентанта радянської в’язниці, що заслуговує імені хроніста свого часу” [6, с. 18] – є зображення впливу тоталітарної системи на особистість. Зокрема, у драматичній повісті “Морітурі” автор піднімає проблему спотворення тоталітарною системою сутності людини. Ця система спустошує душі не лише негативних героїв – слідчих НКВС; засуджені, раз у раз промовляючи: “Аве, Цезар! Морітурі те салютант! (Слава тобі, Цезарю! Приречені на смерть вітають тебе!)” [7, с. 264], втрачають здатність самостійно мислити і з легкістю йдуть за будь-якими гаслами. Єдиною людиною, яка зберегла своє “я”, залишається головний герой твору – Штурман. Він відкидає ідею, яка суперечить моральним приписам, знаючи, що людська душа – вічна, система ж – скороминуща: “Штурман в Україні теж не хоче “світової революції”, бо не хоче бути ягням на жертovníку міфу... Штурман хоче сам вести свій корабель!” [7, с. 270]. Автор констатує потребу вищих ціннісних абсолютів, які б наповнювали силою людські душі. Зберегти гідність у протистоянні з системою герою допомогли три речі – любов до матері, кохання до Валентини і вболівання за долю рідної землі.

Проблему співіснування загальнолюдських цінностей і тоталітарної системи І. Багряний розглядає також у повісті-вертепі “Розгром”. Події твору відбуваються в Україні, яка стала місцем апробації сталінського та нацистського режимів.

Жоден з них не залишає шансу на існування головної героїні Ользі, яка будує своє життя на ідеях гуманізму, взаємної поваги, культури. За логікою сюжету смерть Ольги перетворюється на моральну перемогу над ворогами. Символічною також є сама назва повісті-вертепу – “Розгром”. Це вирок системі, яка ґрунтується на силі, на приниженні особистості. Тематично близькою до згаданої повісті є п’єса французького драматурга Жана Ануя “Антигона”. Маленька Антигона як і Ольга, обираючи смерть, зберігши своє “я”, здобуває свободу.

Проблема пошуку шляхів протистояння тоталітарній системі у творах І. Багряного знаходить вирішення в поєднанні загальнолюдських цінностей з усвідомленням себе часткою української нації. Причому визнання себе українцем передбачає не лише пам’ять про історичне минуле, але й активні дії: “У, німії, подлії раби... Герої вимахувати кадилом та показувати запорізьку дулю в запічку” [7, с. 348]. У комедії “Генерал” алегоричним засобом прозріння головного героя, який уже постраждав від сталінських репресій, стає наліт німецької авіації. Натиск ворогів повертає свідомість душевнохворому, і він розуміє: його внутрішня свобода знаходиться у взаємозв’язку зі свободою рідної землі, яку можна здобути лише ціною власної крові. Так автор приводить читача до вирішення проблеми відповідальності кожної людини за долю своєї країни, висловлюючи основну ідею екзистенціалізму: “Бути вільним – це бути самим собою” [8, с. 116].

У творах, написаних після Другої світової війни, тема відданості батьківщині здобуває нове, додаткове звучання: людина здійснює акт самопожертви в ім’я вищої загальнолюдської істини (І. Багряний “Розгром”, Л. Коваленко “Героїня помирає в першому акті”, І. Костецький “Близнята ще зустрінуться”). Для цих творів типовим є поєднання “психологічних та історичних елементів” [2, с. 17]. Передчуваючи суперечливе тлумачення трагедії “Дійство про Юрія Переможця”, Ю. Косач у вступі повідомляє, що головний конфлікт твору – це конфлікт героя зі своєю душею. Отримана попередня інформація про характер конфлікту акцентує увагу читача на певних його точках, пов’язаних із внутрішніми почуваннями головного героя, тому подальша увага прикована не до зовнішніх обставин змальованих подій, а до сприймання їх головним героєм. Присутня у творі чітка розстановка ворогуючих сил (Україна та держави, які намагаються поневолити її) могла б спровокувати інше прочитання конф-

лікту, висвітленого у творі. Але оскільки автор бачить причини численних поразок у визвольних змаганнях не у зовнішніх обставинах, які склалися невдало для України на певному етапі історії, то й вирішення конфлікту переносить у площину внутрішнього світу людини, яка, ставши провідником у боротьбі за визволення, є носієм якостей, притаманних українській нації. Відповідно до повідомлення про конфлікт твору, кульмінаційними і рівнозначними за силою напруги стають три точки: розмова Юрія Хмельницького з Юдит, Гальшкою та Раїною, що вияскравлюють внутрішні суперечності героя щодо вибору шляху в боротьбі за незалежність України. “Три жінки – три частини його самого: любов (Раїна), пімста або відданість справі (Юдит) і чужа доля (Гальшка). Постає навколо Юродивого Юрія – історичні чи фіктивні і то різних національностей – потрібні йому для власної муки” [9, с. 12]. Виокремлення розв’язки твору також впливає із авторського трактування конфлікту. Вона носить пролонгований характер: рішення, прийняте Юрієм, нарешті приносить полегкість його душі, а значить, вичерпує сам конфлікт. Загибель Юрія, яка настає пізніше, не означає його поразки: ідея, проголошена героєм і підтримана блаженним чоловіком Васи́лієм, залишається жити серед народу.

Окрему групу творів з історичною тематикою становлять драматичні поеми Ю. Липи. Теми його творів “Бенкет”, “Троянда з Єрихону”, “Поединок”, “Корабель, що відпливає” взяті з епохи Середньовіччя. Автора привабив тодішній лицарський кодекс честі, який чітко розмежував добро і зло, ненависть і любов. Історичне тло служить поету засобом розкриття теми буття особистості, її втаємниченого спілкування з Богом та вияскравлення проблеми збереження людської душі, особистого призначення кожної людини. Вимушена еміграція з України спричинила появу в українській літературі теми втраченої Батьківщини. “Ця тема теж розпадається на кілька мотивів, які, до певної міри, мають між собою причинно-наслідковий зв’язок: мотив покидання рідної землі, еміграції, берладництва, туги за втраченою батьківщиною, надії на повернення у батьківський край, віри у визволення рідної землі” [10, с. 65]. Не втрачаючи надії повернутися на рідну землю, драматурги Ю. Липа (“Вербунок”, “Корабель,

що відпливає”), Л. Мосендз (“Вічний корабель”), Олександр Олесь (“Ніч на полонині”), Є. Карпенко (“Момот Нір”) підняли проблему неможливості “жити у світі нової реальності, але без духовних контактів із батьківщиною” [2, с. 13]. Тема почувань емігранта на чужій землі реалізована Л. Мосендзом у творі “Вічний корабель” через давню легенду про корабель-привид, який не може пристати до берега, та перекази про змагання Фландрії за свою незалежність у XVI ст. З образом головного героя Ганса пов’язана у драмі центральна гостро актуальна проблема відповідальності за долю батьківщини. Зневіра у перемозі над ворогом штовхає Ганса з частиною земляків залишити рідну землю у пошуках благоденного краю “пресвитера Йоганна”. Покаранням за це стає загибель дружини та дітей і вічне вигнання без надії пристати до берега.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведений аналіз дозволяє говорити про те, що проблемно-тематичну структуру творів діаспори першої половини XX ст. визначають дві групи детермінант. Перша – виїзд за кордон, складне соціально-економічне, політичне становище. Друга – внутрішній світ письменника. І все ж, реципіюючи ідейно-естетичні концепції Заходу, українці зосереджувалися, в першу чергу, на питомих українських цінностях. Коли європейські драматурги вивчали душу людини без співвіднесення з певною нацією, то українські автори, для яких проблема збереження нації була основною, акцентували увагу на душі української людини. Природу історичної драматургії діаспори визначили апріорно задані національні цінності, що творяться в умовах етногенезу та набувають індивідуального особистісного смислу в процесі відображення об’єктивної реальності посередництвом естетичного компонента духовності письменника в конкретних умовах його життєдіяльності.

Отже, на українську історичну драму означеного періоду впливали етнопсихологічні та державотворчі чинники. Історичній драматургії властива також така риса як екзистенційність, політичні альянзи та фантастичні елементи, героїзація минулого, глибока ідейність та патріотизм. Драматизм п’єс з історичною тематикою часто визначається боротьбою протилежних сил в душі героя.

Список літератури:

1. Ільницький М. Між двома війнами / Дзвін. 2005. № 6. С. 129–132.
2. Залеська-Онишкевич Л. Близнята ще зустрінуться / Антологія драматургії української діаспори. К.-Львів : Час, 1997. С. 9–32.
3. Юрій М. Етногенез та менталітет українського народу. К. : Таксон, 1997. 237 с.
4. Липа Ю. Призначення України. Львів : Просвіта, 1992. 270 с.
5. Історія української літератури ХХ ст.: у 2 кн.: 1940-ві – 1950-ті роки : навч. посібник / за ред. В. Г. Дончика. К. : Либідь, 1994. Кн. 2, ч. 1. 1994. 368 с.
6. Балаклицький М. “Нова релігійність” Івана Багряного. К. : Смолоскип, 2005. 167 с.
7. Багрянний І. Тигролови. Морітурі. К. : Наукова думка, 2005. 363 с.
8. Філософія : навчальний посібник / [І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.]. К. : Вікар, 1997. 584 с.
9. Залеська-Онишкевич Л. Близнята ще зустрінуться / Антологія драматургії української діаспори. К.-Львів : Час, 1997. С. 9–32.
10. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Черкаси : Брама-Україна. 2005. 384 с.

Semak O. I. DISCOURSE OF NATIONAL IDENTITY IN THE DRAMATURGY OF THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY: PROBLEM-THEMATIC DIMENSIONS

The article analyzes the features of the nation-centric way of thinking of Ukrainian playwrights who worked in the diaspora in the first half of the twentieth century. In particular, the attention is paid to dramatic works with historical themes, which most vividly reflect the nation-centric issues. The author examines literary works written by writers of the three waves of emigration. The analysis suggests that the problem-thematic structure of the works of the diaspora in the first half of the twentieth century is identified by two groups of determinants. The first group is the migration abroad, difficult socio-economic and political situation. The second group is the inner world of the writer. And yet, in accepting the ideological and aesthetic concepts of the West, Ukrainians focused primarily on specific Ukrainian values. The nature of the historical drama of the diaspora was determined first of all by national values that are created in ethnogenesis and acquire individual personal meaning in the process of reflecting objective reality through the aesthetic component of the writer's spirituality in specific conditions of his life. The historical background allowed to analyze the reasons for the lack of statehood of the Ukrainian people and the choice of ways to fight for it, the responsibility of each person for the fate of the homeland, the role of the individual in history. Dramatic works with historical themes can be divided into two subgroups: plays showing ancient events, including the fate of real historical figures projected on the events of the twentieth century, and depicting reality in Ukraine from 1917 to World War II. Thematically, they were a significant addition to the mainland literature, as they became a source of truthful information about the existing Bolshevik regime and therefore could not be published in Ukraine. The Ukrainian historical drama of this period was influenced by ethnopsychological and state-building factors. Historical drama is also characterized by such features as existentialism, political allusions and fantastic elements, heroization of the past, deep ideology and patriotism. Historical plays are often determined by the struggle of opposing forces in the hero's soul.

Key words: drama of the diaspora, national identity, problem-thematic aspect.

УДК 821.161.2.09.02(4)“176/184”(092)
DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/41>

Чопик Р. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДИВИВСЯ НА СВІТ «ОКОМ СКОВОРОДИНЦЯ» (МАЛОВІДОМІ СТУДІЇ ПРО СКОВОРОДИНСТВО І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО)

Упродовж XIX століття І. Котляревський розглядався переважно як зачинатель Нового українського письменства. Ситуація змінилася, коли вийшли у світ новаторські студії О. Русова «Какая роль “Возного” в “Наталке Полтавке”?» (1904), С. Єфремова «Котляревський» (1909), М. Плевака «Григорій Сковорода й українське письменство» (1924), М. Грушевського «З історії релігійної думки на Україні» (1925), де з'ясовано сквородинську складову творчості автора “Наталки Полтавки”, а відтак, і її закоріненість у “давній” літературі. Зокрема, О. Русов першим звернув увагу на те, що, відпускаючи Наталку в кульмінації п'єси, Возний мотивує свій крок відповідно до вчення Г. Сковороди про “сродність” (“от рожденья моего расположен к добрым ділам”). Шляхетний учинок відкриває перед ним “шлях миру” замість “шляху вентер” (ятір, сіті гріха), яким ступав раніше. Ці означення О. Русов бере, знову ж таки, у Г. Сковороди («Брань Архистратига Михайла зі Сатаною...») і за їх допомогою поглиблює тлумачення головної ідеї твору (“Коли хочеш бути щасливим, то на Бога полагайся...”), що резонує зі сквородинським евдемонізмом, “філософією щастя”. Своєю чергою, С. Єфремов помічає зв'язок між Тетерваковським (прізвище Возного) і Тетерваком – антагоністом сквородинської притчі “Убогий Жайворонок”. Тетерваковський враховує гіркий урок Тетервака і не потрапляє, як той, у сіті світової марноти... Ці та інші спостереження надзвичайно важливі, аби подолати “межу високу” поміж давнім та новим українським письменством; актуалізувати тяглість і зміст української духовної традиції. Аналіз проведено за участі сучасних учених, котрі, хто в pro- (Л. Ушкалов, Є. Нахлік), а хто в contra- (Ю. Барабаш), докладаються до утвердження й розвитку перспективної стратегії, започаткої репрезентованими корифеями українського літературознавства.

Ключові слова: Г. Сковорода, шлях миру/шлях вентер, християнська етика, Варсава, Тетерваковський, О. Русов, С. Єфремов, Л. Ушкалов.

Постановка проблеми. Дошевченківський період – сюжетна цілість, кульмінацією якої є, звичайно, Шевченко; зав'язкою (аксіоматично) Котляревський; експозицією ж (гіпотетично) Сковорода. Відчуваючи це, я однак довго не міг узгодити гіпотезу з аксіомою, позаяк зачинав традиційно, від «Енеїди». Чому? – пояснює вже елементарна логіка: якщо письменник пародіює дещо взірцеве (класичне, класицистичне), отже, у нього є певний альтернативний взірць, із позицій якого й бачить об'єкт критики в пародійнім ракурсі. Тож насамперед слід з'ясувати, в чім полягає той альтернативний взірць (еталон, камертон, архікритерій). Критикуєш – пропонуй! Ото Котляревський і пропонує – у «Наталці Полтавці», де вже навіть на очевидному (й «вухослушному») рівні відчитуються хрестоматійні сквородинські мотиви.

Насамперед, арія возного – пародійна трагедія псалмів «Всякому городу нрав і права» із її сквородинством навиворіт. Адже безумний

світ, од якого категорично відхрещувався автор оригіналу, возний сприймає як норму. Він немов не почув епіфори в кожній строфі та коди про «неформат» кришталевої совісти й розуму в тому світі. Відповідні й учинки цього персонажа впродовж п'єси. Однак у вирішальний момент він «згадує», що «от рожденья... расположен к добрым ділам», і, бажаючи жити у сродності, відпускає Наталку. Отакий собі сеанс практичного сквородинства, відкриття якого свого часу неабияк захопило літературознавців.

Вони впевнено констатували, що в «Наталці Полтавці» Котляревський бачить світ «оком сквородинця» (за М. Грушевським), впроваджує «тип сквородинця» (за С. Єфремовим); і «якщо Котляревський зумів роз'яснити неясну, наполовину містичну філософію Сковороди [...] в образах персонаж[ів] і дії «Наталки Полтавки», то це є одна із його заслуг, за які поставили йому пам'ятник» (за О. Русовим).

Мається на увазі знаменитий пам'ятник І. Котляревському в Полтаві скульптора Л. Позена. Його відкриття 1903 року стало знаковою подією історії українського письменства. Власне, в її атмосфері, під свіжим враженням од вікопомного артефакту О. Русову й спостерігся найперший причиною до нашої теми, відбулась постановка проблеми. Її дальша колективна розробка показала, що, за позірної простоти, питань тут більше, ніж відповідей, а «невидимого» – ніж очевидного, хоча й саме з нього все почалося.

Виклад основного матеріалу. У січні 1904 року на сторінках «Киевской старины» з'явилася стаття «Яка роль “Возного” в “Наталці Полтавці”?». Мов розгорнений коментар кадру комікса – «сцени розмови Возного з Наталкою в той момент, коли його перериває Виборний піснюю «Дід рудий, баба руда», на постаменті полтавського пам'ятника. О. Русов хоче «сказати декілька слів про одну з трьох осіб цього горельєфа, а саме про Возного: чи зображений він таким, яким уявляв його собі автор цієї дивовижної п'єси, що не сходить зі сцени вже дев'ятий десяток літ? Чи таким його представляють і актори малоросійських театральних труп...», надаючи цьому персонажеві «характеру хтивих устремлінь селадона, поспраглого зірвати квітку з невинності наївної свіженької мужички для того, щоб обернути її відтак на свою кухарку, а чи кинути, як стару ганчірку», «підкреслюючи смішні міни», «доводячи до шаржу», зображаючи «потворою і сатиром» «похилого віку з лисиною на всю голову і потворними складками старечого обличчя, які потрапили з милості акторів і на горельєф пам'ятника Котляревському в Полтаві?» [10, с. 41].

Питання риторичні. Стаття О. Русова – пристрасна незгода зі стандартами виконання образу Возного, його аберациями на догоду поверховим «вульгарно-комічним» ефектам; з тим, що це «від початку до кінця тип негативний, виведений Котляревським із метою відтінити всю чарівність незіпсованості пейзажів» [10, с. 50]. «Коли справа доходить до акту самозречення Возного від земного щастя задля вищих благ, уже всі дивляться на нього, мов на якогось полішинеля, і незважаючи на те, що його «благородний вчинок» мав би викликати інше ставлення до нього, продовжують хихотіти; це хихотіння зливається зі сміхом від радості, що все завершилось благополучно: і Петро не пішов кудись поневірятися чи погирати, і Наталка не утопилась!» [10, с. 59].

О. Русов вважає, що таке виконання нівелює авторську інтенцію, бо зводить на сміх сквородинську мотивацію вчинку возного, засвідчену

в його кульмінаційному монолозі: «Размишлял я предовольно і нашел, что великодушной поступок всякіе страсти в нас пересиливають. Я – возний і признаюсь, что от рожденья моего расположен к добрим ділам; но, за недосужністю по должности і за другими клопотоми, доселі ні одного не зділал...» [8, с. 64]. А тепер усе зміниться, бо, відпускаючи Наталку, він врешті зважується із двох альтернатив («по благості всевишнього єсьм чоловік, а по милості дворян – возний») надати перевагу життю в сродності, благословенній Богом, понад несродним трибом життя, санкціонованим становою ієрархією. «В серці полтавця [...] відкривається шлях істини і радості» [10, с. 55] – «шлях скромний і тихий (по якому простує і Скворода)», й задля нього він полишає «інший шлях – вентер (в'ятер – рибальське знаряддя) – шлях срібллюбців, солодколюбців, честолюбців...» [10, с. 49].

Коментуючи рішення возного, О. Русов звертається до містерії Сквороди «Брань Архистратига Михайла зі Сатаною...» (помилково зазначає, що це «Пря Біса з Варсавою»), у якій серед іншого йдеться про «шлях миру» (це «шлях царський, шлях верховний, шлях горній», «цим шляхом, ідучи у пустелю, Христос перемиг Сатану», нині ж ним, взоруючись на Христа, «ступає наш Варсава») – і «шлях вентер» («вентер є сіль рибальська, створена за образом черева: широка на вході, тісна на виході»), що веде «в опівнічний морок». Возний обирає «шлях миру», а отже, він «тип тієї людини, якою уявляв собі його автор, – зовсім не негативний, а радше піднесений, позитивний» [109, с. 63]. О. Русова настільки захоплює це відкриття, аж, заради цілковитої чистоти «типу», береться «відмити» Возного від його закаляного минулого.

Дослідник твердить, що, вмовляючи виборного приборхати на сватанні та співаючи свою пародійну арію («Всякому городу нрав і права»), «возний у піснях Сквороди, як вищого авторитета свого часу, старається знайти докази, що й брехня допустима, коли вона практикується не на шкоду, а на користь ближньому» [10, с. 53], адже хоче вивести Наталку з нужди та убожества. Хрестоматійну ж характеристику возного з уст Миколи («... Так і бундючиться, що помазавсь паном. Юриста завзятий і хапун такий, що і з рідного батька злупить!» [8, с. 47]) О. Русов намагається нейтралізувати в ще менш переконливий спосіб: «Канцелярії, де [...] плазують люди, подібні до Возного, на сцені «Наталки Полтавки» зовсім і нема; ні на кого ця «пріказная строка» впродовж усієї вистави ябед не пише; якщо він і хабарник [...], то йому також у п'єсі не випадає нагоди взяти такий «взя-

точок, сиріч – винуждений подарочок», за яким він зітхає» [10, с. 51].

Словом, очі не бачать – серце не болить, не ввійманий – то й не злодій. Але ж глядач не має жодних підстав не вірити всуціль позитивному Миколі! Дивним виглядає й бажання «ощасливити» Наталку всупереч її власній волі, та ще й з боку того, хто зізнається: «Безмірно, ах! люблю тя, дівицю, / Как жадний волк младую ягницю». Що ж до арії возного в інтерпретації О. Русова, скористаюсь цитатою з Ю. Барабаша: «Одне те, що Возний намагається взяти собі в одномумці Сквороду, котрий ніколи не був і не міг бути речником «блаженної брехні», – одне це свідчить, наскільки безмежно далекий він од Сквороди. Втім, а чи справді Возний намагається спертися на авторитет Сквороди? Чи, суттю, не *відштовхується* він у своїй відверто пародійній пісні од філософа, чи не знущається з його – такого, як він вважає, смішного й химерного – морального максималізму?» [2, с. 338].

Саме так, відштовхується й знущається, і насправду виступаючи тут відвертим «псевдосквородинцем, точніше навіть – *антисквородинцем*» [3, с. 188]. І цей факт аніскільки не засмутив би О. Русова, не змусив вдаватися до сумнівних «натяжок» задля порятунку закулісної *передісторії* возного (до появи на сцені у п'єсі), коли б у час написання статті йому трапилося на очі одне спостереження.

Неймовірно цікаве, евристичне, знакове, по яким не було би потреби нагадувати, що «нічого не з'являється в історії розвитку думки та мистецтва у всеозброєнні, як колись Паллада вийшла з голови Юпітера: кожне художнє творіння має попередників і коріння...». З тим спостереження пощастило вже С. Єфремову, котрий буквально-дослівно відгукнувся на заклик О. Русова «грунтовно переглянути твори Котляревського в історичній перспективі в сенсі встановлення спадкоємності [української] літератури XVIII–XIX століть» [10, с. 61] і помітив те, чого так бракувало його попередникові для вивершення концепту. Маю на увазі генезу прізвища возного – *Тетерваковський*...

У передмові до видання творів І. Котляревського 1909 року С. Єфремов висловив припущення, що воно «може бути взято у того ж таки Сквороди», зокрема, з його притчі «Убогий жайворонок», де антагоністом виступає *тетервак*(!) Фридрих [5, с. 134].

Вибір пташка невивпаковий. Тетерваки (тетеруки) не відзначаються мудрістю-далекоглядністю: в погоні за кормом та під час токування втрачають

пильність («глуха тетеря»), стаючи легкою здобиччю ловців. Від такого сценарію тетервака застерігає протагоніст притчі жайворонок Сабаш, переконуючи, що спокійна убогість краща, ніж ситий неспокій. Всує. Тетервак потрапляє до пастки світової марноти й виривається ледь живим...

Мудрий жайворонок передбачав таку перспективу, а тепер із не меншою певністю не втрачає надії на майбутнє прозріння поганьбленого опонента. «Адже не той дурний, хто не знає (ще не народився той, хто все знає), а той, хто не хоче знати» [12, с. 244]. Тетервак же кається, оплакує і ненавидить свою глупоту. В притчі він вже не встигне навернутися в жайворонкову віру. Зате в «Наталці Полтавці» його шансом скористається возний Тетерваковський – безсумнівний спадкоємець сквородинського тетервака, що не схотів удруге вступити в ту саму... сітку.

Він полишає «шлях вентер» (і тут слід віддати належне дослідницькій інтуїції О. Русова, котрий, не маючи під рукою птахоловних метафор з одного сквородинського твору, спокійно дав собі раду за допомогою їх риболовних аналогів з твору іншого) й обирає «шлях миру», яким «ступає наш Варсава» («Борня Архистратига Михайла зі Сатаною...») або ж Сабаш («Убогий жайворонок»). Походить «від сирського слова *саба* або *сава*, тобто мир, спокій, тиша; звідси і в євреїв субота – сабаш, звідси ж і це ім'я Варсава, тобто син миру; бар – по-єврейськи син» (примітка Сквороди [12, с. 316]).

Тобто «убогий жайворонок» Сабаш-Варсава – то Григорій Савич персоною власною. Це потверджується й орнітологічними особливостями персонажа, з яким ідентифікує себе. Жайворонок – рання пташка, що будить людей від сну. «Увесь світ спить...», пора прокидатися – перші слова і суть хронологічно найбільш раннього творулюбомудра «Пробудившись, узріли славу Його», прологу «Вхідних дверей до християнського добродія» – вхідних дверей у його вчення. «Убогий жайворонок» – твір передостанній (після нього лише «Потоп...»). Саме в іпостасі жайворонка Скворода «закільцьовує» свою творчість, проповідь цього пташка – то проповідь сквородинства *ab definitio*.

Її адресата теж узято «з натури». Образ тетервака – алегорія не кого іншого, як... українців! «...Усі ми такі. Бо ж усю Малоросію Великоросія називає тетерваками» (курсив мій) [12, с. 244]! Характеристика, що ніяк не лестить національній амбіції, однак далеко не безпідставна. Поготів, коли, вживши брому (за В. Винниченком),

поставимо її в тогочасний історичний контекст. Притчу написано 1787 р. – через два роки після Катерининської «Жалуваної грамоти дворянству» (1785), за якою цей стан наділявся винятковими привілеями. До російського дворянства було прирівняно й українську козацьку старшину, що започало процес її деградації: національної, соціальної (новоспеченим дворянам надавали у власність віднедавна (1783) закріпачених українських селян), а насамперед, морально-етичної, світоглядної. Ось «символ віри» «його благородія» малоросійського тетервака:

«Будь ти, яким хочеш, усередині. Хоч десяти шибениць гідний, що з того? Таємне Бог знає. Лиш би ти мав добру славу в світі і був шанованим серед знаменитих людей, не бійся! Дерзай! Не надірвешся довіку! Не той правий, хто по суті правий, а той, хто, хоч неправий по суті, однак вмє *здаватися* правим і має тільки *один вид* правоти, хитро лицемірячи і йдучи стежкою отої рятівної притчі: кінці в воду. Ось нинішнього світу наймодніша й рятівна премудрість! Коротко скажу: тільки той щасливий, хто хоч не правий за совістю, однак правий згідно з папірцем, як богомудро говорять наші богоглаголиві юристи» [12, с. 246–247] (курсив мій).

Чи не один з них – «юриста завзятий» возний Тетерваковський? Його «богомудра» й «богоглаголива» псальма («Всякому городу нрав і права») антисковородинська настільки ж, наскільки й безбожні тетервакові слова. Адже усе це – апологія світу «видимого» (похідного, створеного), й ігнорация світу «невидимого» (основного, того, що творить), це ігнорация Бога на користь мамони. «Про Бога» – перша глава «Вхідних дверей до християнського благочестя». Ось її перші рядки: «Весь світ складається з двох натур: одна – видима, друга – невидима. Видима натура називається твар, а невидима – Бог. Ця невидима натура, чи Бог, усю твар пронизує й утримує; всюди завжди був, є і буде. Наприклад, тіло людське видно, а розум, що пронизує й утримує його, невидимий» [12, с. 17].

Сковородинство називають християнізованим платонізмом (за Ф. Зеленогорським, В. Ерном, Д. Багалієм, Д. Чижевським та ін.), позаяк платонівське вчення Сковорода (за прикладом Філона Александрійського, «що об'єднав науку Платона та стоїків з біблійною наукою про Бога» [1, с. 391–392]) повсякчас верифікує Христовою мудрістю. Так і цього разу. «Невидима» натура – то вічний-незмінний світ ідей-ейдосів, «видима» – його тінь, світ мінливих речей. Тетервак заходить

у тінь («один вид», те, що «здається»), жайворонок хоче вивести його із тіні, до Істини, на «шлях миру», яким взоруючись на Христа ступає Сабаш-Варсава. Тобто І. Котляревський проектує в життєву практику Тетерваковського поради жайворонка – тетервакові, й про це пише О. Русов, наголошуючи, що «шлях істини й радості» відкривається в серці возного власне під впливом «настанов великого земляка-учителя» [10, с. 55].

Фраза возного, що він «от рожденія моего расположен к добрим ділам» відсилає до сковородинського поняття «сродности» й, знову ж, до притчі «Убогий жайворонок», яку Л. Ушкалов вважає алегорією «про «сродність» українців до добра та їхню «несродність» до зла. І мудрий жайворонок Сабаш, і нерозважливий тетервак Фрідрік, і дятел Немес «сродні» поміж собою, бо всі вони, на відміну від нетопирів чи яструбів, *зроду добрі*. «Наталку Полтавку» ж учений називає «не чим іншим, як варіацією на тему «Убогого жайворонка» Сковороди» [13, с. 147, 171].

Він має на увазі насамперед міркування щодо ментальних особливостей українців, яким Г. Сковорода заспокоює Ф. Диського, тільки но повідомивши, що вони з ним належать до спільноти тетерваків: «Чого ж соромитися! Адже ж тетервак дурний птах, але *не злобний*». І далі: «Знаю, він *добрий* птах» [12, с. 244, 249]. Саме ця, родова, особливість у вирішальний момент подвигнула возного на добре діло; саме про це співають полтавці у фінальному хорі, що «глюризує *геть усіх полтавців як добродіїв*» [13, с. 147]: «Нехай злії одні плачуть, / Бо недобре замишляють; / А полтавці добрі скачуть, / Не на зло другим гуляють» [8, с. 67].

«От такові-то наші полтавці. Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються» [8, с. 65]. Як допіру персонажі сковородинської притчі, всі вони *зроду добрі*: з «добрим серцем» Наталка, «добрий Петро», «та й возний, здається, не з другої губернії», бо підтримав естафету колективного добротворення, відповідного «обичаям і повір'ям» цього краю. Доброта, а точніше добрість, «Справжня Добрість» (за П. Гулаком-Артемовським (1817)) тут означає не лише рису характеру, а й категорію етичну, екзистенційну. Жити в доброті – то жити «не на зло другим», навіть, коли задля цього мушиш поступитися власним щастям. Втім... Коли це й на правду ментальна традиція, «*обичай*», життєвий триб усієї спільноти, ця поступка віддячується сторицею, повертається бумерангом добра. Наталка готова піти на жертву, бо так буде «не на зло» Терпилисі; Петро – бо інакше «Бог накаже»

за те, що «научав дочку не слухати матері і посе- ляв несогласіє в сім'ї»; возний, вражений цією шляхетністю, – аби, в свою чергу, не примножити зла, розлучаючи закоханих, ще й таких, які чинять по-Божому... Саме ця добрість – увага до ближнього, небажання завдати йому болю; навіть, коли він (вона, воно) помиляється; навіть, коли глупе-дурне; відігриває в його серці вкритий льодом ресурс людяності й покликає до дії адекватну реакцію – учинити так само...

Nota bene! Доки Наталка «сміливо, без вагання виступає на боротьбу зі звичаями, на боротьбу з матір'ю і... своїм женихом возним» [6, с. 102–110], доти нічого не виходить: мати в розпачі, возний – «мов скеля, непорушний» («теє-то як його», «станете пред суд, заплатите пеню і посидите на вежі»), а Є. Кирилук – дивовижно наївний («Гідною парою Наталці, за задумом автора, мав бути Петро. Проте в порівнянні з нею образ цей дещо блідне», бо «не зовсім природними в його поведінці є надмірна самопожертва і та легкість, з якою він відмовляється від особистого щастя в ім'я нібито добробуту Наталки» [7, с. 25])... Коли ж Полтавка поступається, коли виходить на авансцену «поступок Петра, толіко усердний і без примісу ухіщення» – лід у серці «дурних, але незлобних» тетерваків тане.

Спрацьовує «золоте правило» християнського співіснування: «чого собі не хочеш, іншому не бажай». Його яко «свій підставовий моральний імператив» Г. Сковорода згадує устами Марка, одного з персонажів притчі «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті». «Марко, звісно, не претендує на першовідкриття, він підкреслює, що це правило «є апостольський закон», приписаний людям Богом. Справді, маємо тут парафраз євангельського тексту: «І як хочете, щоб з вами чинили люди, так і ви чиніть з ними» (Лк. 6:34). На цьому Божому Законі, на біблійних істинах тримається вся етична система Сковороди» [2, с. 164–165].

Поділяючи (а тому і цитуючи) доречні міркування Ю. Барабаша, дивуюсь, чому в іншому фрагменті своєї цікавої студії він не хоче помічати, що етична система І. Котляревського тримається «на цьому [ж таки] Божому Законі». Після слушної критики О. Русова за спробу зробити з возного всуціль позитивного, ба навіть героїчного, персонажа (див. вище), Ю. Барабаш входить у смак і береться вже за самого І. Котляревського, піддаючи суміву право його твору на гепієнд: «Щасливий фінал п'єси, де Возний виголошує свій знаменитий монолог («Размишлял я пред-

овольно і нашел...») і відмовляється від домагань Наталки на користь так довго нею очікуваного коханого, Петра, – цей фінал нічогісінько в суті справи не змінює, він свідчить лише про непослідовність драматурга, але аж ніяк не про шляхетність Возного, котрий нібито здійснив "високий моральний подвиг"» [2, с. 338–339].

Складається враження, що сучасний літературознавець переплутав автора «праматері української сцени» (за І. Карпенком-Карим) із якимось жовтодзьобим початківцем і «нічтоже сумняшеся» повчає його десь-якось на полтавській літстудії. Двісті літ, як «Наталка Полтавка» не сходить з української сцени, глядачі багатьох поколінь не перестають дивуватися феномену її вічної молодости, театри збирають аншлаги й завдяки їй поповнюють спорожнілу касу («Поставить «Наталку» – і повний збір» [10, с. 42]), й ось тобі на: виявляється, драматург... непослідовний?

Та ні, виявляється зовсім інше: інертність світогляду науковця, котрий, вочевидь, звик вірити тільки реалістичній мотивації вчинків персонажів, «типовим характерам у типових обставинах» і не вірити в «чудеса». Однак уявімо, що возний, «аки волк млядую ягницю», таки заковтнув би Наталку... Хто дивився б таке двісті літ?! «Наївно звучить припущення деяких дослідників про те, ніби змінивши закінчення п'єси (возний до кінця обстоює своє бажання одружитися з Наталкою), Котляревський осягнув би більшої художньої переконливості. У плані копіювання дійсності, плоскої правдоподібності життєвих характерів і ситуацій – можливо, й так, але не в сенсі художньої цілісності й естетичної завершеності твору [...]. Щоб переробити фінал «Наталки Полтавки» в дусі соціально-психологічної вірогідності, треба було б загалом переписати твір од початку до кінця, зробивши домінантою послідовний соціально-психологічний аналіз і типізацію як єдність узагальнення та індивідуалізації. Але то була б уже зовсім інша п'єса, створена за інакшими уявленнями про прекрасне в драматичному мистецтві» [9, с. 418–419].

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши перші, досі маловідомі, наукові студії про сквородинство автора «Наталки Полтавки», бачимо, що своєю генезою, успіхом, вікопомною значимістю в долі нашої драматургії «праматір української сцени» завдячує не лише талантові І. Котляревського, а й філософії Г. Сковороди. Статті О. Русова, С. Єфремова, М. Грушевського поклали початок новому, проникливішому і глибшому, ніж допіру, осмисленню творчості І. Котляревського, показавши, що нове українське письменство,

зачинателем якого він був, з'явилося не на порожньому місці, а стало продовженням письменства давнього, зокрема, традиції українського бароко, кульмінацією якого є творчість Г. Сковороди. Евристичний потенціал цих студій закладав нову стратегію відчитання української класики. На жаль, її дальший розвиток було грубо перервано сталінськими репресіями: вбивством вчених,

заборонаю їх доробку, вульгарно-соціологічною профанацією української науки. На щастя, нині маємо змогу продовжити започате нашими корифеями. Їхню стратегію підхопили й збагатили Л. Ушкалов, Є. Нахлік та ін. Зі свого боку, докладаю зусиль до поступування у цьому напрямі монографією «Від Сковороди до Шевченка», яка, сподіваюсь, невдовзі побачить світ.

Список літератури:

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. Київ, 1992. 470 с.
2. Барабаш Ю. Вибрані студії. Сковорода. Гоголь. Шевченко. Київ, 2006. 744 с.
3. Барабаш Ю. К проблеме «концы – переходы – начала» (В связи с одной сквородинской реминисценцией у И. Котляревского) // Вопросы литературы. 1997. Май / Июнь. С. 187–188.
4. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. Львів, 1925. С. 105–106.
5. Єфремов С. Котляревський // Єфремов С. Літературно-критичні статті. Київ, 1993. С. 121–140.
6. Карпенко-Карий І. «Наталка Полтавка» // Літературний збірник, зложений на спомин Олександра Кониського. Київ, 1903. С. 102–110.
7. Кирилюк Є. Слава сонцем засіяла... / Передмова // Котляревський І. Твори: У 2 т. Т. 1. С. 7–34.
8. Котляревський І. Твори: У 2 т. Київ : Дніпро, 1969. 244 с.
9. Нахлік Є. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст. Львів, 2015. 544 с.
10. Русов А. Какая роль «Возного» в «Наталке Полтавке»? // Киевская старина. 1904. Т. 83. Янв. С. 41–64 (Цитати зі статті подаю у перекладі, позаяк російською писалася вимушено, з огляду на горезвісний Емський указ).
11. Плевако М. Григорій Сковорода й українське письменство // Науковий збірник Харківської науково-дослідчої кафедри історії України. Пам'яті акад. М. Сумцова. Харків, 1924. С. 38–39.
12. Сковорода Г. Найкраще. Львів : Terra Incognita, 2017. 320 с.
13. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко. Київ : Факт – Наш час, 2006. 284 с.
14. Чопик Р. Іван Котляревський – проти! // Іван Котляревський проти: Полтавський батл. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 180 с.

Chopyk R. B. HE LOOKED AT THE WORLD "THROUGH THE EYES OF H. SKOVORODA" (LITTLE-KNOWN STUDIES ON THE INFLUENCE OF SKOVORODA'S LEARNING TO I. KOTLYAREVSKY)

During the XIX century, I. Kotlyarevsky was considered mainly as the founder of the New Ukrainian literature. The situation changed when O. Rusov's innovative studios were published. "What is the role of Vozny in 'Natalka Poltavka'?" (1904), S. Efremov "Kotlyarevsky" (1909), M. Plevako "Hrygoriy Skovoroda and Ukrainian literature" (1924), M. Hrushevsky "To the history of religious thought in Ukraine" (1925), which clarified the Skovorodas' component of creativity of "Natalka Poltavka", and hence its rootedness in the baroque literature. In particular, O. Rusov was the first who drew attention to the fact that Voznyi motivates his step, letting Natalka go in the culmination of the play, in accordance with H. Skovoroda's philosophy of "kinship" ("from my birth, I tend to goodness"). A noble deed opens before him the "way of peace" instead of the "way of the venter" (snare of sin), which he walked before. O. Rusov takes these definitions, again, from G. Skovoroda ("Archangel Michael's Battle against Satan...") and with their help deepens the interpretation of the main idea of the work ("If you want to be happy, then rely on Lord ..."), which resonates with Skovoroda's eudemonism, "philosophy of happiness". In turn, S. Efremov noticed the connection between heroes "Tetervakovsky" (surname of Vozny) and Tetervak - the antagonist personage in the Skovoroda's parable "Beggar Lark". Tetervakovsky takes into account Tetervak's bitter lesson and does not fall into the net of world vanity ... This is extremely important in order to overcome the "high border" between ancient and modern Ukrainian literature, actualizing the vitality and content of the Ukrainian spiritual tradition. The analysis was conducted with the participation of modern scholars, who are in pro- (L. Ushkalov, E. Nakhlik) and who are in contra- (Yu. Barabash), and who contribute to the approval and development of a promising strategy started by repressed luminaries of Ukrainian literary criticism.

Key words: H. Skovoroda, way of peace/way of venter, Christian ethics, Varsava, Tetervakovsky, O. Rusov, S. Efremov, L. Ushkalov.

РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-2/42>**Исаев Х. Б.**

Кавказский университет

Демьянюк А.

Кавказский университет

Кезибан Т. Э.

Кавказский университет

КАРС В ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВЕ РЮРИКА ИВНЕВА

Стаття присвячена творчості російського поета, прозаїка, драматурга, перекладача Рюрика Івнева (справжнє ім'я Михайло Олександрович Ковальов). Літературна спадщина автора багатогранна. Ним написано 10 романів, багато оповідань, новели, мемуари, п'єси, історичні хроніки, щоденники, спогади, статті з актуальних питань літератури, безліч ліричних віршів, що увійшли до золотого фонду російської літератури. Проте, на жаль, у радянських антологіях він посідає дуже скромне місце. Творчості Рюрика Івнева присвячено чимало науково-дослідних робіт, але, на наш погляд, дослідження творів обраного нами автора вимагає подальших розробок та уточнень. Мета статті полягає в ознайомленні зі своєрідністю художніх творів Рюрика Івнева, написаних про місто Карс і Карську область, які знаходяться на сході Туреччини. Зазначимо, що місто Карс протягом багатьох століть входило до складу Вірменії, Грузії, Росії та Туреччини. Туреччина, у тому числі й Карс, була в центрі уваги російських мандрівників, істориків, поетів, письменників різних часів. Варто зауважити, що дитячі та юнацькі роки Рюрика Івнева пройшли в Карсі, який залишив незабутнє враження в його житті та творчості. У віршах, новелах, оповіданнях, щоденникових записах, спогадах поет обов'язково згадує Карс і відтворює образ Карса й Карської області. Поет часто звертається до минулого, особливо до дитинства, яке пройшло в Карсі, він ніколи не забуває провінційне місто свого дитинства та юності. Звернення до розгляду творчості цього малодослідженого представника російської літератури визначило актуальність нашої статті, орієнтованої на твори Рюрика Івнева, присвячені Карсу й Карській області. У статті подано такі яскраві ліричні твори Рюрика Івнева, присвячені Карсу, як «Мій Карс», «Шляхи та роздоріжжя світу», «У руїнах Ані», «Життя пройшло. О! Боже! Боже» Боже!», а також повість «Біля підніжжя Мтацмінди», у якій важливе місце посідають Карс і Карська область. Ці спогади, вірші, щоденникові записи, численні висловлення Рюрика Івнева про Карс містять значні історико-літературні відомості про це місто як східну частину Туреччини.

Ключові слова: російсько-турецькі історичні та літературні зв'язки, Рюрик Івнев, Карс, вірші, новели, щоденникові записи, спогади.

Постановка проблеми. Исторические, культурные и литературные отношения Турции и России уходят в глубь веков. Об этом свидетельствуют записи путешественников, многочисленные русские и турецкие посольские документы, хроники разного характера. Как известно, между Российской и Османской империями были многочисленные крупные войны и не случайно на протяжении

веков Турция «воспринималась как традиционный и естественный враг» [10, с. 217]. Природно, что из-за частых войн русское общество «привыкало к состоянию войны с Турцией» [10, с. 217]. Поэтому тема войны с турками, начиная с XVIII века и до наших дней находит свое широкое отражение в русской художественной литературе. Тема Востока, Ислама и его ценности постепенно входила

в творчество русских писателей разных поколений. Их произведения в целом освещали Восток и его духовные ценности, а порою не только его жестокость, но и великодушие, и красоту. Среди многочисленных русских авторов, освещавших эту тему, были философы, историки, поэты разных поколений. Теме Востока, Турции посвящается ряд серьезных научно-исследовательских работ, в которых основное место отводится проблеме взаимоотношения литератур Запада и Востока [10, с. 116].

В разные периоды истории писатели по-разному видели Турцию и побудительные мотивы были неодинаковы, различной была степень отношения к турецкой культуре, образу жизни. И все же ряд произведений стали заметным явлением в истории русской литературы. Начиная с А. Сумарокова, А. Кантемира, И. Хамницера тема Турции, Стамбула находит свое отражение и в произведениях А. Пушкина, М. Лермонтова, Ф. Тютчева, А. Майкова, А. Фета, И. Бунина, А. Кушнера, И. Бродского и др. Многие из русских писателей были свидетелями военных действий Турции с Россией и их произведения проникнуты военным духом. Однако, для большинства русских поэтов «более желательной темой, чем военные подвиги, было заключение мира» [9].

Проблемы межкультурного взаимодействия в настоящее время необычайно актуальны, они затрагивают и литературу. Изучение и исследование многочисленных произведений – романов, повестей, стихов, воспоминаний, дневников, записей путешественников, непосредственно посвященных Турции и турецкой теме, являются актуальными и в настоящее время. В этом отношении произведения, посвященные Карсу и Карсской области, занимают особое место. Как известно, русско-турецкие войны 1828–1829 гг., 1853–1855 гг. и 1875–1877 гг. происходили и в Карсской области. Еще Карл Маркс в 1856 г. в статье «Падение Карса» заметил, что «если Карс является ключом к Эрзеруму, то Эрзерум является ключом к Константинополю и центром, где сходятся стратегические и торговые пути Анатолии» [7].

На протяжении многих веков Турция и Карс как восточная часть Турции находились в центре внимания русских путешественников, историков, поэтов, писателей. Одним из известных русских поэтов и писателей, который с любовью относился к Карсу и в своих стихах, дневниках и воспоминаниях воспевал Карс, был поэт, прозаик, драматург, переводчик Рюрик Ивнев. Литератур-

ное наследие Рюрика Ивнева широко. Им написано 10 романов, множество рассказов, новелл, пьес, историко-литературных хроник, статей по актуальным вопросам литературы, многочисленные стихи, которые вошли в золотой фонд русской поэзии. Выходят его «Избранные стихотворения» (1974), книга «Память и время» (1969), «Теплые листья» (1978), «Часы и голоса» (1978), «У подножия Мтацминды» (1973, 1981), автобиографический роман «Богема» (1981, 2006), «Жар прожитых лет» (2007). Рюрик Ивнев активно занимался и переводческой деятельностью, среди его переводов известны переводы азербайджанской литературы. Это «Стихи и поэмы» народного поэта Самеда Вургуня (1935) и «Семь красавиц» Низами (1947). Писательница, младшая сестра Марины Цветаевой Анастасия Цветаева называет написанное Рюриком Ивневым о прошлом «драгоценной достоверностью» [8, с. 132].

Тем не менее, к сожалению, в советских антологиях он занимает очень скромное место. И, как отмечает А. Белых, «его нет в антологиях «Лирика 20-х годов», «Лирика 30-х годов», «Лирика 50-х годов», «Поэзия второй половины XX-го века» [1].

Все сказанное послужило основанием для обращения к изучению творчества этого малоисследованного представителя русской литературы и определило **актуальность** нашей статьи, ориентированной на анализ творчества Рюрика Ивнева, посвященного Карсу и Карсской области.

Цель данной статьи – показать своеобразие художественных произведений Рюрика Ивнева, написанных о Карсе и Карсской области. Отметим, что город Карс хоть и находится на территории Турции, но это совсем нетипичный для этой страны город. По нашему мнению, это объясняется тем, что город Карс на протяжении многих веков принадлежал разным странам. Основанный в глубокой древности, Карс был столицей Армении. В XII веке город входил в состав Грузинского царства. После русско-турецкой войны 1877–1878 гг. в течение 40 лет Карс находился под властью Российской империи. И только в 1921 г. по Карсскому договору город вошел в состав Турции.

Анализ последних исследований и публикаций. Творчеству Рюрика Ивнева посвящено достаточное количество научно-исследовательских работ, среди которых статья Н. П. Леонтьева «Ивнев Рюрик» в энциклопедическом словаре «Литераторы Санкт-Петербурга. XX век» (2015) и его же предисловия к книге «Воспоминания»

Рюрика Ивнева (2009) и к книге «Новые тетради дневников» (2009), исследование Е. Сахаровой «Рюрик Ивнев (Судьбы поэтов серебряного века)» (1995), статья польской исследовательницы Жоанны Миановской «Забытый Рюрик Ивнев и его «драгоценная достоверность» о прошлом, себе и своих современниках» (2012). Среди работ выделяется исследование А. Белых «Ситуация «Рюрик Ивнев» (к 120-летию со дня рождения)» (2010). В последнее время различным аспектам творчества Рюрика Ивнева и его отдельным произведениям посвящено также множество статей, заметок таких современных исследователей, как Г. Г. Исаев «Солнце и луна в художественной картине мира книги Рюрика Ивнева «Солнце во гробе»» (2018), Г. Г. Исаев «Мотивы смысла жизни и счастья в лирике Рюрика Ивнева» (2019), В. П. Кучин «Философские мотивы зрелой лирики Рюрика Ивнева» (2018), М. В. Новикова, М. В. Саратова «Любовная лирика Рюрика Ивнева» (2018). Но, несмотря на этот материал, на наш взгляд, исследование творчества Рюрика Ивнева требует дальнейших разработок и уточнений.

Изложение основного материала. Воспоминания о Карсе и Карсской области занимают важное место в творческой жизни Рюрика Ивнева. В стихах, дневниковых записях, в которых отражаются различные стороны жизни, поэт обязательно вспоминает Карс и воссоздает образ Карса и Карсской области.

В дневнике 1917 г. с 5 на 6 января поэту снится сон и «*все это происходит в Карсе. Какие-то дома, какие-то улицы, (голубой дом)*» [3]. В воскресенье 4 июня он пишет: «*Вспоминаю мой трехколесный велосипед. Зал Мариинского училища. Карс. Катаюсь*» [3]. Рюрик Ивнев очень любил животных и разные растения. И не случайно, что он часто повторяет: «*Ужасно, ужасно, ужасно убивать живое*» [3]. 18 июня поэт вспоминает, что пожалел мышь и выбросил ее в окно из мышеловки и пишет: «*Когда-то (мне было 7 лет в Карсе) я под дождиком бегал за прислугой и плакал и просил не убивать мышь, а выпустить*» [3]. 1 августа в стихотворении «*Как золотые несутся облака / По ровным и простым дорогам неба...*» отмечает: «*томясь посмотрит на воздушный путь*». Написал эти стихи и вдруг до «*невероятной выпуклости вспомнил Карс, один вечер в клубе Дербентского полка (сад этого клуба сажал дедушка, когда командовал полком в Карсе), какой-то кадет, я почему-то был грустен и бродил за зданием клуба, у кухонь...*

*Почему я это все вспомнил, именно после этих двух строчек стихов! Думал я, и вдруг окончательно все прояснилось: я вспомнил, что в этот вечер я, бродя за клубом, смотрел на звездное небо и томился (мне было почему-то не по себе) и вот тогда томился и вот теперь написал «томясь» и этот же воздушный над головою свод...» [3]. 20 августа 1917 г. Рюрик Ивнев писал: «*Вдруг свет луны напомнил мне одну лунную ночь. Это было в Карсской области. Мы ехали верхами из развалин Ани на ночлег в какое-то татарское селение (селение азербайджанских турков – Х. И.). Была яркая луна и особенно меня поразила ослепительная белизна камней, мы спустились с очень крутой, прямо невероятно крутой горы*» [3]. В дневнике 9 октября 1917 г., когда Рюрик Ивнев ехал в трамвае, вспомнил, что «*...стоял у окна вагона и глядел на скалы и песок (я ехал из Карса в Тифлис или из Тифлиса в Карс) в моей памяти воскресло с необычайной живостью все: и мелькание верстовых столбиков, белых, кое-где с облезлой краской, из-под которой виднелся кирпич, и коричневая земля гор, и серые скалы...*» [3]. В его записи от 25 февраля 1918 г., когда поэт переживал религиозное отчаяние, читаем: «*какое-то странное чувство жалости и омертвения охватило меня. Точно я ходил по развалинам древнего города, совсем как тогда бродил по камням ... Ани (в Карсской губернии). Какое-то особенное чувство душевной опустошенности...*» [3]. 28 ноября 1917 г. он пишет, что ел в вагоне рябчика, а кости спрятал в карман, и когда выбрасывал кости из кармана и «*почему-то вспомнил гробик*». «*Это было в Карсе до 1900 года, еще до корпуса, у сторожихи умер ребенок, и его хоронили почему-то не на кладбище, а во дворе, в углу, около сарая. Нас (меня и Колю) выгнали со двора, мы смотрели из окна залы (это было в Мариинском училище, где мама в то время была начальницей). И мы с Колей подглядывали из окна*» [3]. В ночь с 28 на 29 ноября он пишет: «*Я стою у окна, ощущения, точно все происходит в Карсе, я будто стою у окна, в Мариинском училище, и толпа проходит по нашей улице (Губернаторская улица, кажется: не помню хорошо). Особенно запомнилось мне лицо армянского священника... Я сейчас припомнил, что этот священник смутно напоминал мне лицом какого-то армянского священника, которого я видел когда-то на Кавказе (когда и при каких условиях – не помню). Он был худощавый, с темной бородой, с каким-то безумно (от опьянения) устремленным вперед взглядом*» [3].*

Большинство воспоминаний Рюрика Ивнева ассоциируются с природой: солнцем, дождем, утренней зарей или вечерними сумерками. Так, например, почти что в сумерках вдруг ярко вспыхнуло солнце и «вспомнился почему-то Карс, Мариинское училище и желтый подоконник, на котором я так любил лежать (окно выходило к губернаторскому саду, чудесно помню забор, высокий, деревянный, выкрашенный голубовато-серой краской с отверстиями такой же формы...» [3].

Если последовательно проследить воспоминания Рюрика Ивнева о Карсе, то нетрудно будет восстановить общий пейзаж Карса того периода. Вот еще один пример, где поэт вспоминает Карс: «На Васильевском острове... глядя на луну между облаков я почему-то вспомнил, как я глядел на эту луну в Карсе, по дороге с Мухлиса, когда мы ездили с мамой к Романусу. Я был тогда кадетом. Помню особенно эту ночь» [4].

Находясь в Тифлисе в 1913 г., где жизнь «допекала» его, он «написал маме в Карс» и поехал к ней. «В Карсе я пробыл часть лета и решил ехать в Петербург» [4]. В январе 1916 г. Рюрик Ивнев уехал в Тифлис, командированный Красным Крестом. Мать уже жила в Тифлисе, «так как мамина гимназия из Карса была эвакуирована в Тифлис» [4].

21 сентября на обратном пути из Финляндии на родину Рюрик Ивнев был на похоронах. Тогда был солнечный день и «все почему-то было похоже на Карс. Ужасно похожее на что-то в воздухе, что-то в деревьях, в поле» [4]. У него была постоянная ностальгия по Карсу. С 28 на 29 сентября Рюрик Ивнев дома и опять ему вспомнился Карс: «Почему-то мне так вспомнилась наша комната в Мариинском училище в Карсе. Наш ковер, мамин кабинет ... я помню узоры ковра и желтую краску «казенных» дверей. Подоконник, на котором я сидел и лежал» [4]. 7 июля 1918 года, бродя по улице, он вспоминает детство: «Вспомнил Карс, улицы, дома, отдельные сцены...» [4]. Поэт часто обращается к минувшему, особенно к детству, которое прошло в Карсе, он никогда не забывает этот провинциальный город.

Как известно, Кавказ, Карс как часть южного Кавказа является одной из основных тем поэзии Рюрика Ивнева. Он очень любил маленькие провинциальные города, помнил их с детства. Сам вырос в одном из таких, как Карс. В стихотворении «Провинциальный городок» поэт хоть и не употребляет слово Карс, но из содержания стихотворения нетрудно догадаться, что речь идет именно об этом городе:

*Как жаль мне тех, кто не жил никогда
В глухих провинциальных городах,
Кто не дышал нетронутой травой,
Припав к земле кудрявой головою;*

*Кто не встречал на улице коров,
Не подбирал заржавленных подков,
Кто не глазел на двухэтажный дом,
Как будто мир весь помещался в нем.*

2 марта 1958 г. [2]

Одним из привлекающих внимание стихотворений о Карсе Рюрика Ивнева является стихотворение «Пути и перепутья мира», в котором поэт воображает что он путешествует из Ардагана в Каир и от берегов Финляндии в Рим. Но вдруг автор оказывается у стен Карсской крепости, в эфире раздаются революционные песни, а он плывет с товарищами на лодке по Карс-чаю:

*Пути и перепутья мира
Издревле неисповедимы,
И я лечу с горящей лирой
От Ардагана до Каира,
От финских берегов до Рима.
Но песней революционной,
Вдруг прилетевшей из эфира,
Вновь в стены крепости старинной,
В далекий Карс перенесен я...
По желтым волнам Карса-чая
На лодке плыли мы наемной,
Свободы первый день встречая,
От радости не замечая
Ее подкладки вероломной. <...>.
И вновь гроза, огонь и ветер
Меня кидают в Карс старинный
Сквозь пласт шестидесятилетия,
Древней, чем Фивы и Афины.*

15–16 июля 1965 г. Москва [6]

Самым ярким лирическим произведением Рюрика Ивнева о Карсе является стихотворение «Мой Карс» (1913), где поэт сравнивает его с большими городами мира и подчеркивает, что пусть этот город пыльный и скучный, но он рад, что родился и живет в нем. И только в Карсе существует сказочная птица, которая, вытягивая билетик, предсказывает судьбу:

Мой Карс

*Меня дразнили мальчишки,
Высмеивая мой Карс:
«В нем пыльно и скучно слишком,
Не то что в столицах у нас».
Я отвечал им: пусть я
До ваших столиц не дорос,
Я рад, что в глухом захолустье*

*Мне летом жить довелось.
В столицах тенистые парки
И важные господа,
А в Карсе пыльно и жарко,
Но веселы мы всегда.
Шарманщик живет привольно,
Хоть нет за душой ни гроша.
Никто не крикнет: «Довольно!
Порядок не нарушай!»
В огромных ваших столицах
С печатью ума на лбу
Найдется ли карская птица,
Предсказывающая судьбу?
Вытягивая билетик,
Ты получаешь ответ:
Проживешь на земле не столетье,
А всего девяносто семь лет.
Разве это не лучшие всех парков
И причесанных улиц столиц?
Ну и пусть у нас пыльно и жарко,
Но зато столько сказочных птиц!*

1913 Карс [6]

В стихотворении «В развалинах Ани» (Карс, 1912) Рюрик Ивнев описывает поездку в древний величественный и цветущий город Ани, который когда-то был столицей разных государств. Путешествуя среди руин, лирический герой представляет себе те события, свидетелем которых он когда-то был:

*Мы въехали верхом в разрушенные стены,
Остатки древнего величия Ани.
Казалось мне, что вот – затеплятся огни,
И город зашумит, восстав живым из тлена.
И загудят опять забытые арены...
Но день был тих, как ночь, мы ехали одни,
Над нами веяли исчезнувшие сны,
А здесь, внизу, все шло без перемены.
Заброшенные в древний мир судьбой,
Среди руин церквей бродили мы, как дети.
Над нами свод небес прозрачно-голубой,
Он был свидетелем промчавшихся столетий.
А тени их, уставши от бессмертья,
Ворвались в жизнь веселою гурьбой.*

1912. Карс [6]

В стихотворении «Арагат», написанном в 1936 году, автор, воспевая гору Арагат (Агры) и сравнивая ее с просторами полей, Тихим океаном, мятежными длинными караванами, утверждает, что ничего нельзя поставить в один ряд с ее вершиной:

*Быть может, все, что видел я когда-то:
Простор полей, и тихий океан,
И дней мятежных длинный караван, –*

*Должно погаснуть, точно луч заката,
Пред мраморной вершиной Арарата [6].*

Важное значение имеет известное стихотворение Рюрика Ивнева «Баладжары» (3 марта 1958 г.), в котором поэт, воспевая Баладжары – пригород Баку, вспоминает родной Карс и просит:

*Возвратите образ карский
Наяву или во сне
Дуновенье первой ласки
При мальчишеской луне [2].*

В стихотворении «Бювар» (Тбилиси, 1940) поэт описывает старинный бювар как живой образ, который вспоминает города Европы, Рион и берега Карса-чая:

*Уже потом, познав пути и тропы,
Меня цвет свой, как хамелеон,
Ты вспоминал и города Европы,
И берег Карса-чая, и Риона [2].*

В известном стихотворении «Жизнь прошла. О! Боже! Боже! Боже!» (Москва, 1938) поэт просит, умоляет Бога остановить время, чтобы он опять смог увидеть синюю тетрадку первых ученических стихов, пыльный Карс и снежную Камчатку:

*Жизнь прошла. О! Боже! Боже! Боже!
Кто бы мог ее остановить,
Чтобы вспомнить синюю тетрадку
Первых ученических стихов,
Пыльный Карс и Снежную Камчатку,
Запахи фиалок и мехов [2].*

Когда Рюрику Ивневу покажется, что жизнь прошла, он напишет:

«Жизнь прошла. Во что бы ты не верил/ Как бы ты мятежно не любил/ И в лиловой дымке пыльный Карс» [1].

В основном Рюрик Ивнев был известен как поэт, но его прозаические произведения, как верно отмечает Н. Леонтьев, «подтверждают широту и силу таланта этого нераскрытого и малоизученного поэта» [5]. В многочисленных журналах и альманахах вместе со стихами появляются его рассказы и новеллы. Первым крупным прозаическим произведением Рюрика Ивнева был роман «Неистовый ангел», вышедший в 1917 году. Интересной является и его трилогия «Жизнь актрисы», увидевшая свет в конце 20-х годов. В трилогию вошли романы: «Любовь без любви», «Открытый дом» и «Герой романа». В 30-ые годы Рюрик Ивнев начинает работать над автобиографической повестью «У подножия Мтацминды», которую посвящает своей матери. В повести в основном отражены годы установления советской власти на Южном Кавказе. В книгу включены мемуары,

новеллы разных лет. В мемуарах «Вместе с Луначарским», «Две встречи с Горьким», «Александр Блок на берегах Невы», «Воспоминания о Маяковском», «О Сергее Есенине», «Воспоминания о Всеволоде Мейерхольде» дается очень ценная информация об этих поэтах и писателях, принявших новую идеологию и служивших большевистской власти. В новеллах «Сторож Алим», «Глобус», «Малиновый карандаш», «Тарановский», «Игра в прятки», «Мушка», «Лотерейный билет», «Троицкий мост», «Бродячая собака», «Улица широкая», «Лотос», «Панама», «Владивосточный старик», «Петропавловская крепость», «Фонарь или солнце» реалистично, лаконично описываются разные стороны повседневной современной жизни. В повести «У подножия Мтацминды» важное место занимают Карс и Карсская область.

Так, в новелле «Глобус» (1968) Рюрик Ивнев отмечает, что всяких глобусов было множество, но «в нашем маленьком Карсе он был единственным» [5]. Его приобрела учительница Конюхова, и о том, как и где она его приобрела, долгое время везде и всюду обсуждалась эта тема, а «Карский артист Сергеев» [5] уверял, что такого глобуса не было даже и в Тбилиси. Это был глобус, вызвавший «переполох в Карсе» и благодаря этому глобусу в маленьком городке, «считавшемся тогда захолустным, я впервые увидел весь мир» [5]. Учительница Конюхова, воспользовавшись таким большим интересом к глобусу среди детей, открыла пансион, где учился и Рюрик Ивнев.

В другой не менее интересной новелле «Малиновый карандаш» Рюрик Ивнев рассказывает о том, что когда он был студентом и учился в Тбилиси, ему понравился малиновый карандаш учительницы. Он в Тифлисе не нашел такого карандаша и написал письмо матери в Карс, считая, что «в Карсе обязательно найдется» [5]. Вскоре Рюрик Ивнев был разочарован, потому что и в Карсе не было карандаша такого цвета.

В новелле «Лотерейный билет» (1921) Рюрик Ивнев вспоминает о том, что, когда ему было четырнадцать лет, «в Карсе мама купила мне двадцать билетиков и ... ни один не выиграл» [5].

В новелле «Троицкий мост» (1932, Ленинград) автор, проходя через мост в Ленинграде, вспоминает природу Карса, «охапку пахучего сена, покающую зеленую лужайку или какую-нибудь узенькую тропинку в горах, среди зарослей дикого шиповника» [5]. Ему приятно любоваться «утренней Невой, голубой, как море и в то же время думать о какой-то маленькой речушке Карса-чай, находящейся, как говорится, за три девять земель. И не

только вспомнить, но и слушать звуки шарманки, от которой не осталось, вероятно, и следа, и видеть сквозь толстое стекло времени маленькую птичку, которая вытаскивает из потертого и пыльного ящика маленькие, свернутые в трубочку желтые, зеленые или красные билетики, развернув которые ты мог прочесть о самых приятных вещах и событиях, ожидающих тебя в будущем» [5]. Эти воспоминания о Карсе, о шарманке и о маленькой птичке, которая вытаскивала из ящика лотерейные билетики, навсегда остались в памяти Рюрика Ивнева. Еще в 1913 г. в стихотворении «Мой Карс» находит свое отражение легенда об этой маленькой птичке. Эту историю о Карской птице автор так отразил в этом стихотворении: «В огромных ваших столицах / С печатью ума на лбу / Найдется ли Карская птица, / Предсказывающая судьбу? / Вытягивая билетик, / Ты получаешь ответ: / Проживешь на земле не столетие, / А всего девяносто семь лет» [6].

Впечатления Рюрика Ивнева о Карсе были настолько сильны, что спустя много лет, в 30-ые годы главный герой повести «У подножия Мтацминды» вспоминает «шарманщика, который живет привольно», и затем автор отмечает: «И пусть в Карсе пыльно и жарко, но веселы мы всегда» [5].

В автобиографической повести «У подножия Мтацминды» основные события происходят в Тбилиси, Баку, Кутаиси и в Карсе. Главным героем повести является Смагин, в образе которого нетрудно установить самого автора Рюрика Ивнева, приехавшего на Южный Кавказ читать лекции с целью пропаганды новой советской власти. После поездки из Тбилиси в Баку и Кутаиси герой и его товарищи решили поехать «в бывший захолустный городок России, а ныне в один из видных пунктов Армении, город Карс» [5]. Отметим, что речь идет о событиях 1918 г., когда Карсская область находилась под игмом дашнакской партии Армении.

Из повести «У подножия Мтацминды» мы узнаем, что в Карсе в то время было очень много армян и губерния находилась во власти дашнаков. В повести отмечается, что детство героя Смагина прошло в Карсе. Он начал ходить по улицам Карса, в котором «не был около пятнадцати лет» [5]. Автор очень эмоционально передает чувства Смагина, связанные с городом. Он проходит мимо бывшей женской гимназии, по улице, которая когда-то называлась Александровской, улица «упиралась в Карса-чая, через бурные воды которой был перекинут широкий

железный мост» [5]. Главный герой спустился на остров, где был разведен маленький «чахлый» сад. В конце главной аллеи увидел деревянную «ротонду, в которой когда-то устраивали концерты, спектакли и танцы» [5]. Он вспоминает о том времени, когда был учеником, «выступал на благотворительном концерте, декламировал стихи» [5]. Герой реалистично воссоздает живую историческую картину Карса: «Между губернаторским домом и Мариинским училищем была небольшая, но широкая улица, упирившаяся в обрыв, с которого открывался чудесный вид на извиляющуюся внизу и бурно катящую свои желтые воды реку Карса-чая» [5]. В другом месте автор опять описывает Карс-чая, где бурные чистые воды текли в сторону Мухлиса, который представлял собой «военный поселок прежнего времени, в котором были выстроены дома для офицеров-артиллеристов, на противоположной реке виднелось уродливое, типично казенное здание коменданта» [5]. Смагин спускается к самому берегу реки, где «волны проносились с особенным неистовством, так в середине был водоворот» [5].

Выводы. Все эти воспоминания, стихи, многочисленные высказывания Рюрика Ивнева о Карсе оставили значимые историко-литературные сведения об этом городе. Карс как восточная часть Турция и как вся Турция с древних времен всегда привлекал внимание русских путешественников, историков, писателей и поэтов. Еще в средневековье известные путешественники Ф. Котов, В. Гагара, А. Суханов побывали в Карсе и Карсской области. Карс широко отражается в письмах, воспоминаниях, дневниках русских воинов и писателей XIX–XX веков, в повестях И. Леонтьева-Щеглова, В. Тихонова, в произведении В. Потто «Осада и штурм Карса. 1828 год», в стихотворении И. Никитина «На взятие Карса». Великий русский поэт А.С. Пушкин был в Карсе, восхищался Карсской крепостью. В «Путешествии в Арзрум» поэт описывает Карс, Карсскую

крепость, обращая внимание на быт и нравы местного населения. Карс и Карсская область находят свое широкое отражение и в современных исторических романах В. Пикуля «Баязет», А. Тонконоженка «Карс: проклятая память», в которых авторы, к сожалению, не считаются с историческими реалиями. А. Тонконоженко, как и Рюрик Ивнев, был уроженцем Карса и у него тоже осталось много воспоминаний об этом городе, но он называет их «проклятая память». А Рюрик Ивнев до конца своей жизни жил только хорошими воспоминаниями о городе своего детства. В его произведениях Карс отображается как родной любимый город.

Наследие Рюрика Ивнева, как отмечает Жоанна Миановска, «это сокровищница, одна из многих и весомых страниц в русской литературе XX века» [8, с. 141]. Действительно, творческое наследие Рюрика Ивнева – неисчерпаемый клад, где содержится ценный материал о Карсе, к которому автор относился с особой любовью. Рюрик Ивнев всю творческую жизнь проникнул душой и сердцем в Карсскую землю. И можно однозначно назвать его, как верно отметил Н. Леонтьев, «патриархом русской советской литературы» [5]. Незадолго до своей смерти поэт писал:

*Пусть мне девяносто, но душой я молод,
Друзья, я с вами, в боевом строю,
И мне не страшен черной бездны холод, –
Пока я жив, о мире я пою* [5].

В данной статье мы в основном опирались на изыскания и наблюдения исследователей, затрагивающих разные стороны творчества Рюрика Ивнева. И, на наш взгляд, самое главное отражают пророческие слова самого Рюрика Ивнева: «...будущие исследователи нашей эпохи станут определять ценность тех или иных мемуаров. Искренние заблуждения или ошибки авторов, как и осознательное искажение, они без труда «выведут на чистую воду». Поэтому я пишу все. Это дает свободу действий и является фундаментом воспоминаний» [8, с. 141].

Список литературы:

1. Белых А. Ситуация «Рюрик Ивнев» (к 120-летию со дня рождения). 2010. URL: <http://www.netslova.ru/belyh/ivnev.html>
2. Ивнев Р. Все стихи Рюрика Ивнева. URL: <https://45parallel.net/>
3. Ивнев Р. Дневники 1916–1918 гг. *Крещатик*. 2008. № 2. URL: <http://magazines.russ.ru/kreschatik/2008/2/ru26.html>
4. Ивнев Р. Новые тетради дневников. *Крещатик*. 2009. № 2. URL: <http://magazinez.russ.ru/kreshatik/2009/2/iv19.html>
5. Ивнев Р. У подножия Мтацминды. Москва : Советский писатель, 1981. URL: <https://www.libfox.ru/437551-ryurik-ivnev-u-podnozhiya-mtatsmindy.html>

6. Ивнев Р. Часы и голоса. Москва : Советская Россия, 1978. URL: <https://ruslit.traumlibrary.net/book/ivnev-chasyigolosa/ivnev-chasyigolosa.html>
7. Марк К. Падение Карса. URL: http://www.2x2.info/rfilosofiya/sobranie_sochinenii_tom_11/p133.php
8. Миановска Жоанна. Забытый Рюрик Ивнев и его «драгоценная достоверность» о прошлом, себе и своих современниках. *Polilog. Studia Neofilologiczne*. 2012. № 2. С. 131–142.
9. Пятницкий В. Стамбул в русской поэзии. От Александра Сумарокова до Александра Кушнера. 2007. URL: <http://ricolor.org/rz/cul/stambul/>
10. Ростовцев Е. А., Сидорчук И. В. Образ Турции и турок в текстах русской художественной литературы XIX–XX веков в контексте формирования современной исторической памяти россиян. *Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки*. 2014. 1 (191). С. 215–222.

Isayev Kh. B., Demianiuk A., Keziban T. E. ‘KARS’ IN THE LIFE AND WORK OF RYURIK IVNEV

The article is devoted to the works of the Russian poet, prose writer, playwright and translator Ryurik Ivnev (real name Mikhail Alexandrovich Kovalyov). The author's literary heritage is multifaceted. He wrote 10 novels, many short stories, memoirs, plays, historical chronicles, diaries, memoirs, and articles on topical issues of literature, as well as many lyrical poems that are included in the golden fund of Russian literature. Unfortunately, however, Ivnev's work occupies a very modest place in Soviet anthologies. Many research works are devoted to the work of Ryurik Ivnev, but, in our opinion, the study of the works of our chosen author requires further development and refinement. The aim of the article is to draw attention to the originality of Ryurik Ivnev's works of art written about the city of Kars and the Kars region in eastern Turkey. Note that, over the centuries, the city of Kars has been part of Armenia, Georgia, Russia and Turkey. Turkey, including Kars, has been the focus of Russian travelers, historians, poets, and writers of various times. It is worth noting that Ryurik Ivnev's childhood and adolescence were spent in Kars, which left an unforgettable impression on his life and work. In poems, short stories, diaries and memoirs, the poet frequently mentions Kars and reproduces the image of Kars and the Kars region. The poet often turns to the past, especially to the childhood he spent in Kars; he never forgets the provincial city of his childhood and youth. The appeal of the work of this little-studied representative of Russian literature determined the relevance of our article, focused on the works of Ryurik Ivnev devoted to Kars and the Kars region. The article presents such vivid lyrical works by Ryurik Ivnev, dedicated to Kars, as “My Kars”, “Ways and Crossroads of the World”, “In the Ruins of Ani”, “Life Has Passed”. “Oh my God!” God!”, “God!», as well as the story “At the foot of Mtatsminda”, in which an important place is occupied by Kars and the Kars region. These memoirs, poems, diary entries, and the numerous statements by Ryurik Ivnev about Kars have left significant historical and literary information about this city.

Key words: *Russian-Turkish historical and literary ties, Ryurik Ivnev, Kars, poems, short stories, diary entries, memoirs.*

Відомості про авторів

Афшарі А. Ш. – докторант Університету Одлар Юрду (Азербайджан)

Агібалова Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Алієва Ф. С. – здобувач освіти спеціалізації 035.04 Германські мови та літератури (переклад включно) – англійська факультету філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Білик К. М. – аспірант, викладач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Бондар Л. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бродська О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Васік Ю. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Галаган Я. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Гладкова М. В. – аспірантка кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Головко Л. Г. – доцент кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Горбань Г. М. – асистент кафедри теорії та історії держави і права секції української мови як іноземної Національного транспортного університету

Гриневиц О. Л. – старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу Київського державного торговельно-економічного університету

Громовенко В. В. – доктор філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 – Філологія, доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Гусейнова Г. А. – дисертант, Бакинський слов'янський університет (Азербайджан)

Дем'янюк А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент відділення слов'янських мов і літератур Кавказького університету (Туреччина)

Демчук О. А. – аспірантка кафедри української мови і літератури Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарного менеджменту Національного університету «Острозька академія»

Довженко І. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

Драган О. А. – старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Дячук Л. С. – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний торговельно-економічний університет

Ісаєв Х. Б. – доктор філологічних наук, професор, професор відділення слов'янських мов і літератур Кавказького університету (Туреччина)

Казанова О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Карачова Д. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Кезібан Т. Е. – доктор філологічних наук, Кавказький університет (Туреччина)

Кобзей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету

Козубенко Л. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Колкутіна В. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Кочерга С. О. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»

Кремінська І. М. – доцент кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Кузенко Г. М. – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Любецька В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Лютвісва Я. П. – старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Мамедова А. Б. – доцент кафедри перської мови Бакинського Державного Університету (Азербайджан)

Маняца М. С. – аспірантка кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура (IV курс) факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Махачашвілі Р. К. – доктор філологічних наук, завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка

Межуєва І. Ю. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Мельник Н. І. – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету

Мосієвич Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування факультету іноземної філології Запорізького національного університету

Набока О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Полєєва Ю. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Полюк І. С. – доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Рахманова Н. А. – старший викладач кафедри іноземних мов Азербайджанського Університету Мов (Азербайджан)

Рибчук О. С. – студентка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Романюк С. Г. – старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Маріупольського державного університету

Руденко М. Ю. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Рябчук О. В. – викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету

Семак О. І. – доцент кафедри іноземних мов і перекладу факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Семеніст І. В. – доктор філологічних наук, завідувач кафедри східних мов та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

Сидоренко О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 3 Донецького національного медичного університету

Степанов В. В. – доктор філософії зі спеціальності 035 – Філологія, викладач кафедри германської філології Сумського державного університету

Тупчій О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського державного торговельно-економічного університету

Федорова Т. Є. – магістр кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Фокіна С. О. – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри загального та слов'янського літературознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Чепурна З. В. – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Чернова Ю. В. – старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови факультету філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Чмир А. В. – аспірант кафедри загального та слов'янського літературознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Чопик Р. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка

Шмідт Д. П. – викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету

Ярова Л. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 33 (72) № 1 2022

Частина 2

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *О. Данильченко*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 27,52. Ум. друк. арк. 30,69. Зам. № 0322/106

Підписано до друку 21.03.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.